

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 11(79)

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 р.*

*Журнал належить до списку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735*

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2019: 68.68. та Google Scholar

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 29 вересня 2021 року)*

Редакційна колегія / Editorial Board:

Архангельська Алла Мстиславівна, доктор філологічних наук, професор; факультет романо-германських мов, Національний університет «Острозька академія» – голова редколегії;

Бетко Ірина Павлівна (Irena Betko), кандидат філологічних наук, професор Вармінсько-Мазурського університету в місті Ольштин (Польща);

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету;

Красовська Гелена Михайлівна, доктор габілітований, професор, Інститут славистики Польської академії наук, Польща;

Левчук Павло (Pavlo Levchuk), доктор гуманітарних наук у дисципліні мовознавство, ад'юнкт, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Інститут славистики Польської академії наук, Польща;

Максимчук Віталій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»;

Підкуймуха Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

Поліщук Ярослав Олексійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща;

Худолій Анатолій Олексійович, кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія»;

Шарова Тетяна Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного;

Янковська Жанна Олександрівна, доктор філологічних наук, проф. кафедри культурології та філософії, Національний університет «Острозька академія».

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). 250 с.

ISSN 2519-2558

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+

81. 111

ББК: 81. 2 Укр. +

81. 2 Англ.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», факультет романо-германських мов*

*© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2021
© Автори, 2021*

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: yurii.zablotskyi@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-3-7

Заблоцький Ю. В. Використання інтернет-інструментів в умовах дистанційного навчання для вивчення іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 3–7.

УДК: 004.738.5: 378.147

Заблоцький Юрій Валерійович,
викладач,
Національний університет «Острозька академія»

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Статтю присвячено питанню впровадження сучасних інтернет-інструментів для організації занять з іноземної мови в умовах дистанційного навчання. Розглянуто можливості застосування сучасних освітніх технологій на усіх етапах навчального процесу: від розробки та розміщення необхідних матеріалів до перевірки та оцінювання знань студентів. Проаналізовано переваги використання конкретних систем автоматизованого вивчення мови для розвитку різних мовленнєвих навичок для аудиторної та самостійної роботи. Охарактеризовано роль викладача в організації навчального процесу за допомогою інтернет-інструментів на кожному етапі дистанційного навчання.

Ключові слова: навчальний процес, вивчення іноземної мови, дистанційне навчання, інтернет-інструменти, системи автоматизованого вивчення мови.

Yurii Zablotskyi,
lecturer,
National University of Ostroh Academy

INTERNET TOOLS USE IN FOREIGN LANGUAGE STUDY DURING REMOTE LEARNING

The article analyzes the implementation of modern internet tools into the foreign language learning process during remote studying process. The paper presents the influence of modern digital technologies on the educational process and its participants concluding the inevitable necessity of using digital tools for effective organization of online study.

Developed in the second half of the 20th century, CALL (Computer Assisted Language Learning) systems have been successfully used in the language learning environment. Providing teachers and learners with some obvious benefits like better personalization, higher motivation and automation, early CALLs demanded a lot of resources and were quite complicated in developing, installing and using. With the technological progress and emerging of the Internet, these systems evolved into modern digital user-friendly tools turning conventional learning process into entertainment environment.

Modern web based learning systems has provided the unlimited possibilities for learners and teachers alike. Language learners can design their own studying process by choosing a school, a place, time, and pace for their study. New technologies have benefited teachers greatly providing them with effective tools for creating, storing and delivering their studying materials. The benefits and drawbacks of the modern internet-tools for developing different language skills as well as for summative and formative assessment has been analyzed in the paper.

Key words: studying process, foreign language learning, online study, Internet tools, CAAL.

Постановка наукової проблеми та її значення. Цифрові технології безповоротно увійшли в усі сфери сучасного суспільства. Освітня галузь не стала винятком, а сфера вивчення іноземних мов перетворилася на лабораторію з розробки нових методів, принципів та інструментів для її вивчення і викладання. Сьогодні доступні практично необмежені можливості вивчення іноземної мови. Бажаючі оволодіти мовою можуть самі вибирати школи, курси, платформи вивчення, викладачів, рівні та підручники. Навчальний процес став як ніколи гнучким, клієнт обирає час, тривалість та об'єм курсу вивчення. Самостійне вивчення стало як ніколи доступним, проте попит на викладача, курси та школи лише збільшується. Оскільки, технології можуть ефективно підтримувати навчальний процес, але не здатні повною мірою замінити викладача [18, с. 84].

Суттєво змінилося й життя викладача іноземної мови. Він більше не виконує функцію єдиного джерела знань, а виступає в якості інструктора чи наставника, що, в свою чергу, надає можливість впровадження індивідуально-орієнтованого навчального досвіду [12, с. 16]. З іншого боку, у сьогоденнішніх реаліях викладач взагалі, і викладач іноземної мови зокрема, має добре розумітися не лише на методиці викладання предмету чи основах вікової психології, а й – на технологіях. Щоб успішно надавати освітні послуги, сучасний викладач повинен володіти цілим рядом цифрових навичок: користуватися ПК та пакетом офісних програм, мати обліковий запис у соціальних мережах, користуватися системами обміну повідомленнями,

вміти працювати з системами віддаленого навчання, скласти інфографіки, редагувати аудіо та відео матеріал, вести електронний щоденник тощо. Це накладає ряд вимог і вимагає чимало часу для оволодіння новими навиками й інструментами, проте, активне залучення кіберпростору допомагає зробити процес вивчення іноземної мови цікавішим та ефективнішим.

Метою статті є комплексний огляд сучасного цифрового інтернет-інструментарію для організації викладання англійської мови в умовах дистанційного навчання. Проведений аналіз дає чітке розуміння базових засад ефективного використання цих технологій та допомагає краще зорієнтуватися в розмаїтті наявних програм та платформ. Більшість описаних інструментів було апробовано у процесі вивчення англійської мови за навчальним підручником SpeakOut Advanced (Pearson) на другому курсі факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія» в період дистанційного навчання навесні 2020 – восени 2020 року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема використання новітніх технологій у процесі вивчення іноземних мов завжди була у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Інтерес до цієї теми значно зріс після появи у XXI столітті відкритих освітніх ресурсів (OER) та масових відкритих онлайн курсів (MOOC) [16, с. 75], які, з одного боку, надали широкі можливості для організації самостійного дистанційного навчання, а з іншого, – спонукали освітні установи та викладачів до співпраці, реорганізації навчальних матеріалів, програм та планів [17, с. 127]. Серед вітчизняних науковців тему впровадження нових інформаційних технологій на різних рівнях освітнього процесу піднімалися С. Литвиною [6], Л. Морозовою [7], Т. Грановською [3], Г. Ткачук [9]. Окремо варто зазначити, що питання використання новітніх технологій для вивчення іноземних мов також досліджували такі вітчизняні науковці: А. Володько [1], Т. Воронцова [2], Д. Колонутто [4], О. Смірнова [8]. Пожвавлення серед дослідників нових технологій викликала поява систем автоматизованого вивчення мови (Computer Assisted Language Learning). Такі спеціалізовані інструменти з'явилися в другій половині 20 століття, а тому питання їхнього застосування у навчальному процесі досліджено недостатньо й фрагментарно. Серед вітчизняних учених це питання розглядала Жицька С. [21]. Деяко активніше тема вивчається зарубіжними вченими [14; 15; 17; 20]. Проте запровадження дистанційного навчання продемонструвало, що далеко не всі надавачі та здобувачі освітніх послуг були готові до такої ситуації [5]. Тому, комплексний аналіз використання інформаційних технологій для вивчення іноземних мов є надзвичайно актуальний особливо в умовах дистанційного навчання й цілковитої невизначеності щодо переходу до умов традиційного навчального процесу.

Результати та дискусії. Дистанційне навчання було впроваджено як вимушена міра на розповсюдження коронавірусної інфекції у березні 2020 року. І 135 країн, включаючи Україну, закрили заклади освіти на карантин, зупинивши освітній процес для понад 1 254 мільярд учнів (72,9% учнів в світі) [5]. Фактично усі заклади освіти закінчували навчальний рік в режимі онлайн. А 2020-2021 навчальний рік розпочався із змішаної форми навчання, діяли зональні обмеження. Аритмія у навчальному процесі тривала до листопада 2020 року, коли більшість закладів вищої освіти знову перейшли на дистанційну форму навчання. Схожу ситуацію можемо спостерігати і на початку 2021 року. Спочатку загальнодержавний локдаун з 8 по 24 січня, потім поступовий вихід на навчання у закладах вищої освіти у дистанційному режимі. Складно передбачити як перебіг Covid-19 буде впливати на режим навчання в Україні. Проте, вже сьогодні зрозуміло, що вміння працювати дистанційно з використанням сучасних цифрових технологій – це вимога часу не залежно від епідеміологічної ситуації. А вже однією із базових освітніх компетенцій XXI століття вважається «цифрова» освіченість, яка поєднує в собі «інформаційну», «медійну» й «технологічну» освіченість [17, с. 130]. Здобуття освіти дистанційно вже давно практикується у всьому світі і чимало здобувачів вважають таку форму зручнішою, зазвичай дешевшою, а відтак доступнішою.

До систем автоматизації вивчення мови (САВМ) відносять програми для перевірки орфографії, електронні підручники та словники, електронні мовні корпуси, програми для перевірки засвоєння різних умінь і навичок, застосунки для презентації нового матеріалу, програми для індивідуального та групового спілкування та обміну ресурсами, комплексні платформи, які дозволяють створювати власні завдання, інтегрувати нові ресурси, щоб доповнювати існуючі програми вивчення іноземної мови. Перші системи існували у вигляді складних програм, які потрібно було встановлювати на комп'ютер, проте з розвитком інтернету та поширенням смартфонів такі системи перемістилися у веб-простір. САВМ – це не стільки самі інструменти, скільки інтерактивний метод вивчення мови, де комп'ютерні технології використовуються у навчальному процесі для презентації матеріалу, його засвоєння та оцінювання роботи студентів [14, с. 5]. В умовах пандемії та після переходу до дистанційного навчання саме інтернет-платформи виявилися надзвичайно зручними, оскільки у повній мірі забезпечували комплексні потреби викладача і студента.

Використання різних САВМ дозволяє вдосконалити процес вивчення іноземних мов. Серед переваг використання дослідники називають гнучкість, автономність, інтерактивність [15]. Цифрові технології у поєднанні з цікавими комунікативно орієнтованими завданнями з використанням автентичного матеріалу значно підвищують мотивацію до вивчення іноземної мови. Такі інструменти допомагають персоналізувати навчальний процес, надають миттєвий зворотній зв'язок між учасниками освітнього процесу, забезпечують безперервний доступ до навчального матеріалу. Усі ці фактори, безперечно, ефективно доповнюють сучасну концепцію комунікативного підходу до вивчення іноземних мов.

Не зважаючи на очевидні переваги використання систем автоматизації вивчення мови, існують деякі перешкоди на шляху до їх масового впровадження в освітньому процесі. До них належать:

- наявність доступу до якісного інтернет-зв'язку та необхідного обладнання;
- фінансові можливості сімей як у забезпеченні учнів якісними смартфонами чи персональними комп'ютерами, так і доступом до платних САВМ (хоча більшість програм і дають можливість безкоштовного використання, проте зазвичай доступні або лише окремі функції, або існують обмеження в кількості проектів, що можна створити, або загального простору в межах облікового запису);
- невеликий досвід і недостатній рівень навичок використання комп'ютерних технологій як серед учнів так і серед викладачів [21, с. 27].

Щоб не перетворити процес вивчення іноземної мови у процес вивчення цифрових технологій, важливо також пам'ятати про збалансоване використання цих систем. Зрештою, навіть найсучасніші програми не можуть однаково добре забезпечити всі необхідні складові вивчення іноземної мови.

Для ефективної організації дистанційного навчання викладач, у першу чергу, потребує робочий простір, який дає змогу планувати освітню діяльність, зберігати всі необхідні ресурси, контролювати успішність студентів. Успішно з таким завданням справляються системи організації навчальної діяльності (Learning Management System). Прикладами таких систем є безкоштовні платформи Clasdojo та Edmodo, які пропонують широкий спектр можливостей щодо планування, організації навчального матеріалу, мають опцію щоденника та можуть залучати не лише вчителів та учнів, але й батьків. Окрім іншого, ці платформи також надають можливість двосторонньої комунікації у поза навчальний час. Популярним інструментом для організації навчальної діяльності є платформа Google Classroom. Система проста в користуванні, має увесь необхідний функціонал для ефективної організації навчального середовища, дозволяє розміщувати робочі матеріали з локального або хмарного диску, містить хороший функціонал для написання та перевірки письмових завдань. Система не має вбудованого засобу для проведення онлайн зустрічей, проте прихильники сервісів компанії Google можуть теж безкоштовно використовувати інструмент для організації конференцій з можливістю демонстрації екрана спікера та засобом спілкування під назвою Google Meet.

Важливим компонентом організації синхронних занять онлайн є засіб проведення конференцій. Окрім уже згаданого сервісу від компанії Google, активно використовуються в навчальному процесі такі платформи як Skype та Zoom. Значної популярності на початку карантину набула система Zoom. Платформа пропонує безкоштовний і досить якісний відео та аудіо зв'язок, надає можливість спілкуватися через короткі текстові повідомлення, а також співпрацювати через віртуальну дошку. Надзвичайно популярним у викладачів іноземних мов елементом цього продукту є функція організації роботи студентів у сесійних залах. Ця опція дає можливість швидко і легко організувати роботу студентів у парах чи групах автоматично чи за вибором викладача. Як відомо, можливість відпрацювання окремих навичок в парному чи груповому режимі є дуже цінною у процесі вивчення мови. Безкоштовна версія дає можливість залучати до 100 користувачів, сесія триває 40 хвилин, що складає певні обмеження для занять, що тривають довше.

Вивчення та поповнення словникового запасу студента є невід'ємною, проте не завжди захопливою частиною процесу освоєння іноземної мови. Враховуючи досить великі об'єми нових слів, які потрібно вивчити, а також обмежений аудиторний час, онлайн інструменти для роботи з вокабуляром виглядають доволі перспективними інструментами як для використання в межах аудиторії, так і для додаткової самостійної роботи поза нею [20, с. 199]. Функціонал цих програм побудований на принципі інтервального повторювання [19, с. 58], на яке у викладача не завжди є час та можливість на занятті, а у студента навик і терпіння робити це самостійно, тоді як організація повторюваних алгоритмів не складає жодних проблем для комп'ютерної програми. Такі програми подають матеріал для вивчення в інтерактивній формі, часто у вигляді гри, перетворюючи процес вивчення нових слів на захопливу діяльність, заохочуючи студентів до самостійної роботи та заощаджуючи час на заняттях. Щоправда, викладач, все ж таки, має витратити певний час на підготовку необхідних слів, проте процес цей у більшості програм частково автоматизований і не займає багато часу. Популярними інтернет-системами для вивчення та перевірки нових слів є Brainscape та Quizlet. Системи прості в користуванні, більшість функцій доступні безкоштовно, мають декілька режимів перевірки засвоєння матеріалу. Студенти отримують доступ до платформи через комп'ютер чи телефон, обирають час та темп вивчення, а також можуть створювати власні набори слів для самостійного вивчення.

Непростою у концептуальному плані є ситуація довкола питання щодо вивчення граматики іноземної мови. Еволюція вивчення граматики пройшла довгий шлях від суто лінгвістичного підходу з формальними правилами та нескінченими тренувальними вправами до вивчення граматики як комплексної комунікативної мовленнєвої діяльності, де серед іншого, важливе місце зайняли системи автоматизованого вивчення граматики. Не зважаючи на те, що перші програми для вивчення та засвоєння багато в чому нагадували традиційний механічний підхід, з часом розробникам цих інструментів вдалося покращити інтерактивність процесу, індивідуалізувати навчання, зробити завдання більш розважальними і креативними та й, у цілому, покращити комунікативну складову процесу вивчення іноземної мови [14, с. 38]. Тому сучасні онлайн інструменти для вивчення граматики повною мірою здатні мотивувати студента, пропонують індивідуальний підхід до вибору рівня складності завдань, часу та темпу навчання, забезпечують студентів не лише «сухими» правилами й інструкціями, а й пропонують механізми аналізу помилок, щоб краще зрозуміти відповідне граматичне явище. Використання таких інструментів урізноманітнює роботу на заняттях і може використовуватися у якості домашньої чи додаткової самостійної роботи. Прикладами онлайн-інструментів для інтерактивного вивчення граматики є сайти <https://www.englishclub.com/grammar>, <https://www.perfect-english-grammar.com>, <https://www.english-grammar.at>. Граматичні вправи з цих інструментів дуже легко розташувати в структурі онлайн курсу, наприклад в системі Google Classroom, забезпечивши студентам постійний доступ до тренування та аналізу. Зазвичай, пояснення до завдань короткі, вправи різноманітні й не займають багато часу, студент може отримати підказку і виконати вправу ще раз. Проте, варто чітко усвідомлювати нездатність студента повною мірою контролювати власний темп навчання і не зловживати кількістю таких завдань, щоб не знизити мотивацію до вивчення мови взагалі.

Першочерговою метою використання САВМ для розвитку навичок усного мовлення полягає у забезпеченні середовища, яке заохочує до спілкування та забезпечує широкі комунікативні можливості для використання навичок усного мовлення [14, с. 52]. Не зважаючи на значні досягнення в розвитку штучного інтелекту, комп'ютерні програми все ще не можуть запропонувати повноцінної заміни партнера для спілкування. Проте, є ряд інструментів, які можуть деякою мірою доповнювати розвиток мовленнєвих навичок. Головна їхня перевага полягає в тому, що, як і будь які технології, вони є цікавими для молодих людей, розвивають їхню цифрову компетенцію, здатні мотивувати. В умовах дистанційного навчання, часто, коли камери у студентів вимкнуті з якихось причин, досить складно проводити групові дискусії. Відсутність зорового контакту, неможливість фізично організувати студентів у дві різні групи, відсутність засобу фіксації основних тез учасників, а також реакції учасників дискусії можуть значно знизити продуктивність й ефективність такої діяльності. Цікавий функціонал пропонує платформа Kialo (<https://www.kialo.com>). По-перше, на платформі вже є багато готових тем для дискусій з тезами та аргументами користувачів, що може, як мінімум, допомогти викладачеві зорієнтуватися самому та скерувати студентів у пошуку необхідної інформації. По-друге, викладачі можуть створювати свої дискусії та навіть ділитися зі своїми колегами. Цінність платформи полягає в тому, що вона дозволяє у текстовій формі організувати основні тези дискусії. Учасники

бачать ці тези на екрані, можуть додавати свої аргументи й коментувати аргументи інших, є можливість голосувати за ті чи інші сильні аргументи. Викладач може відслідковувати дописи учасників, а також отримати звіт про активність студентів. Звичайно, сама лише система не є запорукою успішної дискусії, проте, в умовах певних обмежень, допомагає структурувати дискусію, слідкувати за її розвитком та контролювати її хід.

Навички читання займають вагомому частку процесу опанування іноземної мови й, очевидно, теж потрапили у фокус уваги розробників інтерактивних інструментів вивчення мови. Останнім часом можемо спостерігати зміну сприйняття процесу читання та процесу навчання читання від пасивного процесу отримання інформації до інтерактивного процесу освоєння іноземної мови [14, с. 59]. У процесі читання тексту студенти практикують такі необхідні навички: активують словниковий запас, спостерігають використання граматичних та синтаксичних конструкцій, навчаються передбачати хід подій, використовуючи попередній лінгвістичний та енциклопедичний досвід, запускають процес критичного мислення, намагаючись логічно пов'язати події та декодувати імплікативні повідомлення. Світова мережа пропонує різноманітні тексти, які можуть бути ефективно використані як для групового так й індивідуального навчання: електронні художні тексти, газети й журнали, блоги й короткі текстові повідомлення, мовні корпуси й конкорданси. Використання цих сучасних автентичних текстів у процесі вивчення англійської мови дає можливість підвищити рівень мотивації, залучення та інтерактивності студентів, оскільки вони знайомлять студента з реальними подіями сучасного англомовного середовища, а відтак з «живим» використанням мови. З іншого боку, на відміну від традиційного процесу, де більшість текстів є адаптована під потреби того, хто вивчає, такі тексти вимагають ретельнішого аналізу з боку викладача у процесі відбору, підготовки та розробки завдань [10, с. 4]. Крім зазначених «вільних» ресурсів, існують програми, розроблені спеціально для розвитку навичок читання англійської мови (<https://newsela.com>, <https://www.scholastic.com>). Чудово зарекомендувала себе безкоштовна платформа для розвитку навичок читання англійської мови Commonlit (<https://www.commonlit.org/en>). Платформа містить велику кількість різноманітних текстів різної тематики, складності, розміру. Є можливість створити власну класну кімнату й запросити своїх студентів. Процес вибору й призначення тексту швидкий та інтуїтивно зрозумілий. Працюючи з електронним текстом, студенти можуть робити нотатки, увімкнути режим прослуховування тексту, миттєво перекладати незнайомі слова. Викладачі отримали можливість швидко підібрати автентичний текст відповідно до рівня складності й тематики, використовувати готові й додавати свої власні завдання, читати відгуки й коментарі студентів і відразу реагувати на них, відстежувати роботу й отримувати детальні звіти про діяльність студентів у межах відповідного завдання. Окрім того, тексти додатково супроводжуються відеоматеріалами по темі читання, які викладач може використати для організації дискусії.

Оцінювання є надзвичайно важливим і водночас досить не простим елементом освітнього процесу. Оцінювання має охоплювати комплекс навичок і вмій, містити чіткі й прозорі критерії, відбуватися у зрозумілий для учасників навчального процесу спосіб. Оцінювання мовленнєвих навичок за допомогою технічних засобів є ще складнішим, оскільки включає не лише визначення рівня володіння відповідними навиками, але й сам процес демонстрування цих навиків [13, с. 146–149]. Особливо складно провести об'єктивне оцінювання на заняттях іноземної мови в умовах дистанційного навчання. Низька якість зв'язку, неможливість у повній мірі спостерігати відповіді студентів, низький рівень цифрових навичок учасників процесу, обмеженні можливості контролю можуть створювати перешкоди для об'єктивного та неупередженого оцінювання. Окрім комплексних фінальних тестів, науковці зазначають, що короткі проміжні форми контролю різних навичок допомагають зробити процес оцінювання об'єктивнішим, цікавішим, зрозумілішим [11]. Сьогодні для викладачів доступні різноманітні інструменти з різним набором функцій для проведення оцінювання. Щоб провести проміжний контроль у цікавій інтерактивній ігровій формі можна використати платформи Kahoot, Socrative чи Quizizz. Ці програми пропонують можливість створення поточного оцінювання від звичайних коротких чи тестових питань до групових змагань у вигляді онлайн гри. Такий формат знижує рівень стресу, заохочує студентів до навчання, адже вони не лише відповідають на питання, але й змагаються між собою. Крім створення власних тестових завдань, системи пропонують велику кількість уже готових тестових завдань на різні теми, які були розроблені іншими користувачами платформи. Цікавим комплексним рішенням є інтернет-система Nearpod. Nearpod – це інтернет-платформа для інтегрованого навчального середовища, яка дає можливість викладачам створювати презентації, організовувати інтерактивну співпрацю в групах та оцінювати студентів як за допомогою звичайних тестів, так і за допомогою використання ігор. Платформа підтримує велику кількість форматів медійних документів, дозволяє безпосередньо інтегрувати відео чи аудіо, або додавати матеріали безпосередньо з мережі інтернет. Студенти можуть отримати доступ через комп'ютер або мобільний телефон без реєстрації. Платформа може використовуватися як для синхронного, так і для асинхронного режиму проведення занять. Діяльність студентів легко відслідковується, є можливість отримати звіт про роботу окремого студента чи групи. Викладач може створювати власні інтегровані заняття або знайти відповідні елементи уроків серед великої кількості вже готових матеріалів. Увесь спектр функцій системи можна використовувати безкоштовно, проте є певне обмеження щодо використання простору для зберігання матеріалів.

Висновки. Останні дослідження в галузі педагогічної діяльності демонструють, що в сьогоденному цифровому світі сучасні технології навчання здатні суттєво вдосконалити навчальний процес. Численні розробки у сфері вивчення іноземних мов також значною мірою допомагають студентам досягати власних навчальних цілей відповідно до їхніх індивідуальних здібностей та темпу і сприяють розвитку базових життєвих компетенцій. Представлені у цікавій та ігровій формі завдання сприяють розвитку творчості, розвивають критичне мислення. Інтернет-інструменти для вивчення мови самі по собі побудовані на принципі ефективної комунікації, тому безперечно сприяють вдосконаленню комунікативних навичок та співпраці. Зусилля студентів, скеровані на опанування цих технологій, розвивають здатність до навчання, мотивуючи до безперервного навчання, що, за умов швидкого старіння знань, є надзвичайно актуальним.

Безперечно, список інтернет-інструментів, представлений у статті, далеко не повний. Проте, у процесі підготовки курсу в умовах дистанційного навчання важливо пам'ятати, що самі лише інструменти відіграють додаткову роль і повинні, в першу чергу, забезпечувати досягнення навчальних цілей. Важливішим фактором для ефективної організації дистанційного навчання є ретельне планування занять та чітке бачення застосування відповідних технологій в кожному конкретному випадку. Щоб не первантажувати навчальний процес, викладач має сфокусуватися на обмеженій кількості перевірених інтернет-інструментів, які дійсно працюють і сприяють продуктивній освітній діяльності.

Література:

1. Володько А. М. Діахронічний аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для навчання іноземних мов. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 88–89.
2. Воронцова Т. Ю. Використання нових інформаційних технологій в процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2014. Вип. 1 (73). С. 171–174.
3. Грановська Т. Я. Готовність учителів природничих наук до застосування мобільних технологій для навчання учнів. *Open educational e-environment of modern university*. 2019. № 7. С. 30–39.
4. Колонута Д. К. Сучасні технології у викладанні іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 33. С. 92–94.
5. Лимонова Н. Яким чином пандемія вплинула на онлайн-навчання: цифри та статистики. 2020. Освіта нова: вебсайт. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3894-yakym-chynom-pandemiia-vplynula-na-onlain-navchannia-tsyfry-ta-statystyky> (дата звернення: 04.02.2021).
6. Литвинова С. Г. Технології навчання учнів у хмаро орієнтованому навчальному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 47. № 3. С. 49–66.
7. Морозова Л. Дистанційне навчання на сучасному етапі, новітні технології викладання мовних та природничих дисциплін. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 10. С. 52–59.
8. Смірнова О. Доцільність використання сучасних інформаційних технологій у процесі навчання іноземній мові. *Науковий вісник мну імені в. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 4 (63). С. 149–154.
9. Ткачук Г. В. Особливості впровадження мобільного навчання: перспективи, переваги та недоліки. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 2. Т. 64. С. 13–22.
10. Ban R., Jin L., Summers R., Eisenhower K. Integrating technology: Best-use practices for English language learners in content-based classrooms. 2005. URL: <https://works.bepress.com/lijin/8/> (дата звернення: 04.02.2021).
11. Boston C. The concept of formative assessment. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*. 2002. Vol. 8. URL: <https://scholarworks.umass.edu/pare/vol8/iss1/9> (дата звернення: 04.02.2021).
12. Bray, B., McClaskey, K. Make learning personal: The what, who, wow, where, and why. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2015. 251 p.
13. Brown J. D. Language testing and technology. *The Routledge Handbook of Language Learning and Technology* / Ed.: Farr F., Murray L. London : New York Routledge, 2016. P. 141–159.
14. CALL and foreign language education: E-textbook for foreign language teachers / I. Cimermanová et.al. Nitra: Constantine the Philosopher University, 2014. 111 p.
15. Derakhshan A. Computer assisted language learning (Call): Pedagogical pros and cons. *International Journal of English Language and Literature Studies*. 2015, Vol. 4 (3). P. 111–120.
16. Ebner M., Schön S., Braun C. More than a MOOC—Seven learning and teaching scenarios to use MOOCs in higher education and beyond. *Emerging Technologies and Pedagogies in the Curriculum*. / Ed.: Yu S., Ally M., Tsinakos A. Singapore : Springer Nature Singapore Pte Ltd, 2020. P. 75–87.
17. Grimus M. Emerging technologies: Impacting learning, pedagogy and curriculum development. *Emerging Technologies and Pedagogies in the Curriculum*. / Ed.: Yu S., Ally M., Tsinakos A. Singapore : Springer Nature Singapore Pte Ltd, 2020. P. 127–152.
18. Innovating education and educating for innovation: The power of digital technologies and skills. Paris : OECD Publishing, 2016. 152 p.
19. Nation I. Learning vocabulary in another language. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 477 p.
20. Scott M., Chung-Ja K. Benefits of using CALL vocabulary programs to provide systematic word recycling. *English Teaching*. 2008. Vol. 63. No. 1. P. 199–216.
21. Zhytska S. A. Computer assisted language learning. *Information Technology and Security*. 2012. № 2 (2). С. 25–33.

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: tklimmenko@gmail.com

eshkurko@i.ua

dimonaamicba@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-8-11

Клименко Т. А., Шкурко О. В., Амичба Д. П. Методики та стратегії вивчення української мови як іноземної на тлі сучасних проблем у світі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 8–11.

УДК: 80

Клименко Тетяна Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Шкурко Олена Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Амичба Дімона Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕТОДИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ У СВІТІ

Сучасна ситуація у світі передбачає зміни й корекцію існуючих правил щодо навчання. Перехід на он-лайн уроки сформував складну конфігурацію: з одного боку – технічна сторона з великою кількістю можливостей, з іншого боку – тактики та стратегії навчання, які треба коригувати та синхронізувати згідно з вимогами та можливостями навчальних он-лайн систем, платформ та програм. До завдань статті не відноситься опис і порівняння між собою таких навчальних віртуальних майданчиків, як, наприклад, Zoom і Microsoft Teams, але про них неможливо не згадати, тому що подібні платформи відносяться до сучасного інструментарію он-лайн навчання і потребують використання. В статті висвітлюються різноманітні нюанси методик викладання. В реальній аудиторії процес навчання проходить декілька інакше, задіяні інші системи й у спілкуванні, у розумінні студенти-викладач, у контролі. Хочеться підкреслити, що мова йдеться про навчання українській мові студентів-іноземців підготовчого відділення, про групи, де навчаються студенти різної національної належності, віросповідання, віку, базової підготовки, а також різного темпераменту, інтересів, обставин життя, і часто в таких групах немає загальної мови-посередника. Тому слід спиратися на психологічні, психолінгвістичні, нейрофізіологічні фактори, враховуючи які, можна покращити мовленнєву, комунікативну, когнітивну компетенції студентів, збільшити якість навчання. При он-лайн навчанні компетенції розвиваються дуже неоднорідно, в залежності від фізіологічних особливостей розуму та пам'яті, а також від того, наскільки сумлінно й відповідально студенти виконують самостійну частину роботи. На розуміння, відпрацювання та засвоєння різних блоків матеріалу витрачається більше часу, тому важливо спиратися на висновки психологів. Тут велику роль відіграє спостереження викладача за особливостями сприйняття студентів і своєчасний вплив на різні фактори, наприклад, на мотивацію щодо вивчення матеріалу, цікавість. Для покращення результатів у засвоєнні учбового комплексу пропонується застосування мнемонічних технік і прийомів.

Ключові слова: українська мова, методика, компетенція, когніція, мнемонічні техніки, мотивація, пам'ять.

Tetyana Klymenko,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro National University
Olena Shkurko,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro National University
Dimona Amichba,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro National University

METHODS AND STRATEGIES OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE ON THE BACKGROUND OF MODERN PROBLEMS IN THE WORLD

The current situation in the world involves changes and corrections to the existing rules for studying. The transition to online lessons has formed a complex configuration: on the one hand – the technical side with many opportunities, on the other hand – tactics and learning strategies that need to be adjusted and synchronized according to the requirements and capabilities of online learning systems, platforms and programs. The objectives of the article do not include the description and comparison of such virtual learning platforms as, for example, Zoom and Microsoft Teams, but it is impossible not to mention them, because such platforms are modern tools for online learning and need to be used. The article highlights various nuances of teaching methods. In the real audience, the learning process is somewhat different, other systems are involved in communication, in the understanding between students and teachers, in control. I would like to emphasize that we are talking about teaching Ukrainian to foreign students of the preparatory department, about groups where there are students of different nationalities, religions, ages, basic training, as well as different temperaments, interests, life circumstances, and often such groups have no common intermediary languages. Therefore, it is necessary to rely on psychological, psycholinguistic, neurophysiological factors and taking its into account, it is possible to improve the speech, communicative, cognitive competence of students, increase the quality of learning. As for online learning, competencies develop very heterogeneously, depending on the physiological characteristics of the mind and memory, as well as on how honestly and responsibly students perform an independent part of the work. Understanding, working out and mastering different blocks of material takes more time, so it is important to rely on the conclusions of psychologists. Here the teacher's observation of the peculiarities of students' perception and timely influence on various factors, for example, on the motivation to study the

material, curiosity, plays an important role. To improve the results in the development of the educational complex, the use of mnemonic techniques and technologies is suggested.

Key words: *Ukrainian language, methods, competence, cognition, mnemonic techniques, motivation, memory.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У статті в загальному вигляді розглядаються елементи комунікативно-когнітивного підходу до навчання української мови як іноземній. Останні декілька років у світі встановлюються нові правила, в тому числі відносно навчання у закладах вищої освіти. Заняття он-лайн мають переваги та слабкі сторони, особливо, коли йдеться про он-лайн навчання української мови студентів-іноземців на підготовчому відділенні. Корекція існуючих методик навчання з урахуванням психофізіологічних чинників стає дуже важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники цієї теми М. А. Янкова [9], І. Є. Зозуля, Ю. В. Поздрань, А. А. Слободянюк [2] та інші окреслюють проблеми, які виникають на різних етапах мовної підготовки студентів. Також вдосконалюються відомі методики навчання і виникають нові підходи. Але особливості української мови в аспекті дистанційного її вивчення ще залишаються недостатньо висвітленими.

Мета і завдання. У статті ми не розглядаємо технічну сторону он-лайн навчання, ми заглиблюємося у методику викладання, у нюанси, які дають змогу зробити он-лайн навчання цікавішим, і, як результат, якіснішим.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку методик навчання мовам все частіше використовують різні стратегії, які представляють собою свідому розумову діяльність і спрямовані на досягнення необхідного рівня володіння мовою. Д. Рубін виділяє стратегії навчання мови, або стратегії навчання, і стратегії використання мови, або комунікативні стратегії, соціальні стратегії і емоційні. Стратегії навчання охоплюють когнітивні стратегії – запам'ятовування та маніпулювання та метакогнітивні – управління, спостереження, планування, виявлення пріоритетів, постановка цілей і самоконтроль. Загалом стратегії навчання застосовуються під час базової підготовки. Комунікативні стратегії спрямовані на участь у акті комунікації, в розумінні співрозмовника. До емоційних стратегій належить спостереження за емоційними реакціями студентів під час навчання, зниження рівня занепокоєння. Соціальні стратегії спрямовані на підвищення мотивації до вивчення мови, на співпрацю та роботу в команді, прагнення спілкуватися з носіями мови. Основне завдання комунікативних, емоційних і соціальних стратегій полягає в тому, щоб зробити розглянутий мовний матеріал затребуваним.

А. Плігін [7] пропонує іншу класифікацію стратегій, групуючи їх за різними ознаками: галузь людської діяльності, специфічність елементів стратегії, ефективність, кількість суб'єктів діяльності, деталізація задіяних елементів людського досвіду.

У сучасних методиках навчання мові названі стратегії використовують для розвитку комунікативних (мовних) і когнітивних (розумових) компетенцій студентів. Досить популярним є комунікативно-когнітивний підхід до процесу навчання мові, який передбачає особистісно-орієнтоване навчання, індивідуалізовані методи, прийоми, техніки та стратегії навчання. Комунікативно-когнітивна компетенція апелює до комунікативної та когнітивної парадигм наукового знання. Комунікативна компетенція спрямована на оволодіння мовною діяльністю, а сам процес навчання заснований на моделюванні основних принципів спілкування, до яких, на думку Є. Пассова [6], належать: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування; взаємини і взаємодія мовних партнерів; ситуації як форми функціонування спілкування; змістовна основа процесу спілкування; система мовних засобів, засвоєння яких забезпечило б комунікативну діяльність в ситуаціях спілкування; функціональний характер мовних засобів; евристичність навчання.

Когнітивна компетенція пов'язана з когніцією, яку В. Дем'яков визначає як «предзнання», різновид розумових операцій, які обслуговують сприйняття (зокрема, обробку) і продукування як знань, так і мовних виразів для цих знань» [1, с. 9]. Дослідник розрізняє когніцію – інтуїтивний процес і пізнання – сферу розуму. О. Кубрякова уналежнює до когніції «просте спостереження за навколишнім і переробку інформації, що надходить до людини або ззовні, або реінтерпретується людиною» [4, с. 53].

Формування когнітивних навичок передбачає такі стадії: 1) початкову, або когнітивну (має місце усвідомлення та розуміння мовленнєвого-розумового завдання); 2) проміжну, або асоціативну (використовуються прийоми, що забезпечують швидкість здійснення мовленнєвої дії); 3) найвищу, або незалежну стадію (автоматизуються правильні відповіді, підвищується швидкість і безпомилковість виконання дій) [5].

Мова – це форма існування думки, а мовлення – засіб передачі думки. Навчання мови в межах комунікативно-когнітивного підходу передбачає формування у студентів лінгвістичного простору, пов'язаного з розвитком мовної особистості та структуруванням картини світу, що досягається в процесі розв'язання мовних і мовленнєвих проблемних завдань. Сам підхід комунікативно-когнітивного напрямку до викладання мови передбачає розвиток мовленнєво-розумової діяльності студентів. Мислення не існує поза мовою і являє собою «соціально обумовлений, нерозривно пов'язаний з мовленням психічний процес пошуку і відкриття істотно нового, опосередкованого й узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу» [5]. Виходячи з визначення, можна сказати, що мислення має такі важливі функції як пізнавальна, яка нерозривно пов'язана з мовленнєвою. Комунікативно-когнітивний підхід враховує ці функції мислення: в процесі пізнавальної діяльності студенти отримують нову інформацію і за допомогою різних завдань засвоюють її; для розвитку комунікативної діяльності студенти вирішують мовні завдання, розвиваючи монологічні та діалогічні здібності. У процесі розвитку комунікативної діяльності задіяна також і пізнавальна функція мислення, тому що одночасно обмірковується підбір лексичних одиниць і граматичних конструкцій. Інколи здібності студентів є менш важливими за правильно укладену мотивацію.

Ми розглянемо основні чинники, що впливають на мотивацію та опишемо низку мнемонічних технік. Під час роботи з групою студентів-іноземців рідко можна побачити однорідність здібностей і знань, це навіть не пов'язано з національною належністю та рідною мовою, скоріше з мотивацією і працездатністю студентів у процесі навчання. Засвоєння, а в подальшому застосування матеріалу в повсякденному житті багате в чому залежить від того, який обсяг матеріалу студент запам'ятає.

Робота пам'яті пов'язана з роботою наших шести органів відчуттів: зір, слух, смак, нюх, дотик, робота вестибулярного апарату. Деякі дослідники стверджують: щоб швидко запам'ятати слово, треба зустріти його у шести різних контекстах. За часом збереження інформації виділяють оперативну, короткотермінову і довготермінову пам'ять. Згідно теорії американ-

ського психолога Джорджа Міллера пам'ять людини може утримувати одночасно 7 ± 2 одиниць інформації впродовж 30 секунд. За способом запам'ятовування пам'ять розподіляється на активну та пасивну. Активне запам'ятовування спрацьовує кожного разу, коли людина намагається усвідомлено запам'ятати факти реальності. У випадках, коли запам'ятовування є керованим процесом, психологи стверджують, що через два тижні в пам'яті залишається: 90% того, що ми обговорюємо та робимо, 70% того, що ми обговорюємо, 50% того, що ми чуємо та бачимо, 30% того, що ми бачимо, 20% того, що ми чуємо, 10% того, що ми читаємо.

Викладач має змогу керувати всіма трьома етапами. Студенти повинні також самостійно повторювати матеріал за допомогою домашніх завдань, у яких врахований рівень вивчення мови. Повторення виконує важливу роль у процесі навчання разом з використанням мнемонічних технік. Таким чином запам'ятовування перетворюється на керований і більш результативний процес, в якому задіяна активна довготермінова пам'ять, тим самим використання різних матеріалів доводиться до автоматизму.

Одним із підходів до кращого запам'ятовування матеріалу є використання мнемонічних технік. «Мнемоніка (грец. Μνημονικά – мистецтво запам'ятовування) – це сукупність різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій – візуальних або словесних». На відміну від сприйняття, мислення та інших психічних процесів пам'ять спрямована на відображення уявленнє про навколишній світ. З точки зору психології структуру пам'яті поділяють на чотири основні мнемонічні процеси: запам'ятовування, збереження, відтворення і забування.

Ефективність запам'ятовування залежить від мотивації – однієї з найважливіших складових процесу навчання. На формування позитивного мотиву до навчання впливають такі чинники: «усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання; усвідомлення теоретичної і практичної значущості засвоєваних знань; емоційна форма викладання навчального матеріалу; показ «перспективних ліній» в розвитку наукових понять; професійна спрямованість навчальної діяльності; вибір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності; наявність допитливості та «пізнавального психологічного клімату» в навчальній групі» [3, с. 266]. Слабкою мотивацією є необхідність запам'ятовування матеріалу для відповіді на занятті або на іспиті – матеріал швидко забувається.

Ще одним чинником, що формує мотивацію, є особистісні відмінності студентів: потреба в знаннях, допитливість, прагнення пізнавати нове, або, навпаки, лінь, пасивність, небажання робити зусилля над собою. Однак, застосовуючи мнемонічні техніки, можна домогтися гарних результатів також у студентів зі слабкою мотивацією. В. Шадріков визначив такий склад мнемонічних дій: «а) угруповання – розподіл матеріалу на групи по будь-яким підставам (змістом, асоціаціям і т. ін.); б) виділення опорних пунктів – фіксація будь-якого короткого пункту, що служить опорою ширшого змісту (тези, назву, питання, образи викладається в тексті, приклади і т. д.); в) план – сукупність опорних пунктів; г) класифікація – розподіл будь-яких предметів, явищ, понять по класах, групах на основі загальних ознак; г) структурування – встановлення взаємного розташування частин, що складають ціле; д) схематизація – зображення або опис основних рис; е) аналогія – встановлення подібності, подоби в певних відносинах предметів, явищ, понять; ж) мнемотехнічні прийоми – готові способи запам'ятовування; з) перекодування – вербалізація, або промовляння, подання інформації в образній формі; і) побудовування і привнесення нового – використання вербальних посередників, об'єднання і привнесення чогось по ситуативних ознаках, розподіл по місцях; й) серійна організація матеріалу – встановлення або побудова різних послідовностей (розподіл за обсягом, часом, впорядкуванням у просторі); к) асоціації – встановлення зв'язків за подібністю, суміжності або протилежності; л) повторення – свідомо контрольовані й неконтрольовані процеси відтворення матеріалу» [8].

Існує також низка психофізіологічних елементів, які, на перший погляд, здаються незначними, але їх слід враховувати для досягнення результату в навчанні. 1. Робити акцент на уважність: для фіксації нової інформації в пам'яті потрібно близько восьми секунд посиленої уваги, якщо студенти відволікаються або втомилася, потрібно переключити їхню увагу та пізніше повернутися до матеріалу. 2. Задіяти якомога більше органів почуттів: можна асоціювати інформацію з кольором, запахом і смаком, тому що у різних людей органи відчуття розвинені неоднорідно. 3. Співвідносити нову інформацію з тим, що вже відомо: вже відому частину матеріалу необхідно попередньо повторити. 4. Запам'ятовування складного матеріалу здійснюється краще, якщо розбити його на дрібні частини і в першу чергу зосередити увагу на основних поняттях, а окремі деталі відпрацьовувати одночасно з повторенням основних понять. 5. Періодичне повторення того, що вже відомо: один із основних елементів.

Наведемо приклади деяких мнемонічних технік.

1. Асоціативний ряд. Робити асоціативну прив'язку до понять, звуків, слів.
2. Візуальний образ. Асоціюйте візуальний образ зі словом або ім'ям, щоб запам'ятати їх краще.
3. Акрівірш. Придумайте речення, в якому перша буква кожного слова є частиною або ініціалом того, що вам потрібно запам'ятати.
4. Рими й алітерація. Рими, алітерації – хороший спосіб запам'ятати різні мовні факти.
5. Фрагментація. Великий обсяг інформації розбивається на менші фрагменти, які легше запам'ятати.

Висновки та перспективи. У статті розглянуто чинники, які покращують комунікативні й когнітивні компетенції студентів в межах комунікативно-когнітивного підходу до процесу навчання української мови як іноземної. Для максимального результату в засвоєнні учбового матеріалу велику роль відіграє мотивація та застосування мнемонічних технік, водночас слід враховувати індивідуальні психофізіологічні чинники студентів. Подальші перспективи дослідження лежать в детальному розгляді всього інструментарію щодо он-лайн навчання, при якому поєднуються різноманітні методичні стратегії й тактики, а також можливості сучасних технологій, платформ, програм.

Література:

1. Демьянков В. З. Когниция и понимание текста. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Москва: Институт языкознания. Тамбов: Тамбовский гос. университет им. Г. Р. Державина. 2005. № 3. С. 5–10.
2. Зоуля І. С., Поздрань Ю. В., Слободянюк А. А. Роль дистанційного навчання у вивченні української мови як іноземної. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_1/9.pdf

3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питера. 2008. 512 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Москва : Языки славянской культуры. 2004. 560 с.
5. Мышление. Общая характеристика мышления. URL: http://psinovo.ru/referati_po_psichologii_i_pedagogike/mishlenie_obschaya_charakteristika_mishleniya.html.
6. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва : Просвещение. 1991. 222 с.
7. Плигин А. А. Личностно ориентированное образование: история и практика: монография. Москва : КСП+: 2003. 432 с.
8. Шадриков В. Д. Ментальное развитие человека. Москва : Аспект Пресс: 2007. 284 с.
9. Янкова М. А. Особливості застосування дистанційного навчання у викладанні української мови як іноземної. URL: <http://kmp.fl.kpi.ua/uk/node/42>.

References:

1. Dem'yankov V. Z. Kognitsiya i ponimanie teksta [Cognition and comprehension of the text]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki*. Moskva: Institut yazykoznanija. Tambov: Tambovskiy gos. universitet im. G. R. Derzhavina. 2005. № 3. S. 5–10.
2. Zozulia I. Ye., Pozdran Yu. V., Slobodianiuk A. A. (2020) Rol dystantsiinoho navchannia u vyvchenni ukrainskoi movy yak inozemnoi. [The Role of Distance Learning in the Study of Ukrainian as a Foreign Language] URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_1/9.pdf
3. Il'in E. P. Motivatsiya i motivy [Motivation and Motives]. Sankt-Peterburg: Pitera. 200. S. 512.
4. Kubryakova E. S. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke [Language and knowledge: Towards gaining knowledge of the language]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury. 2004. 560 s.
5. Myshlenie. Obshchaya kharakteristika myshleniya [Thinking. General characteristics of thinking]. URL: http://psinovo.ru/referati_po_psichologii_i_pedagogike/mishlenie_obschaya_charakteristika_mishleniya.html.
6. Passov E. I. Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu [Communicative method of teaching foreign language speaking]. Moskva: Prosveshchenie. 1991. 222 s.
7. Pligin A. A. Lichnostno orientirovannoe obrazovanie: istoriya i praktika: monografiya [Personally Oriented Education: History and Practice: Monograph]. [Elektronnyy resurs] Moskva: KSP+. 2003. 432 s.
8. Shadrikov V. D. Mental'noe razvitie cheloveka [Mental development of a person]. Moskva: Aspekt Press. 2007. 284 s.
9. Yankova M. A. (2021) Osoblyvosti zastosuvannia dystantsiinoho navchannia u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi. [Features of Distance Learning in Teaching Ukrainian as a Foreign Language] URL: <http://kmp.fl.kpi.ua/uk/node/42>.

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: levchenkoanna79@gmail.com

olhamoiseienko88@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-12-15

Підгорна А. Б., Моїсеєнко О. А. Специфіка передачі соціального статусу персонажів художнього твору при перекладі (на матеріалі роману Дж. Фаулза «The Collector»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 12–15.

УДК: 811.111'255.4'42

Підгорна Анна Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Запорізька політехніка»
Моїсеєнко Ольга Андріївна,
студент-магістр,
Національний університет «Запорізька політехніка»

СПЕЦИФІКА ПЕРЕДАЧІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. ФАУЛЗА «THE COLLECTOR»)

Стаття присвячена дослідженню соціолінгвістичних аспектів вивчення соціального статусу та його вираження в художніх творах через мовлення персонажів. Особлива увага приділяється опису ключового поняття «соціальний статус» як складового елемента образу літературного персонажа та розгляду особливостей мовної характеристики персонажа в цілому. У статті представлено результати аналізу мови головної героїні роману Дж. Фаулза «The Collector», яка вирізняється особливою поетичністю та емоційністю. В якості мовних засобів виокремлюються не лише лексичні, а і граматичні ознаки. Розглянуто та проаналізовано варіанти передачі цих стилістичних особливостей у перекладі роману українською мовою.

Ключові слова: соціолінгвістика, художній переклад, мовна характеристика, соціальний статус, соціальне мовлення, стилістика, перекладацькі трансформації.

Anna Pidhorna,
PhD, Associate Professor,
Zaporizhzhia Politechnic National University
Olha Moiseienko,
Master's Student,
Zaporizhzhia Politechnic National University

THE PECULIARITIES OF CONVEYING THE SOCIAL STATUS OF FICTION CHARACTERS IN TRANSLATION (BASED ON J. FOWLES' NOVEL «THE COLLECTOR»)

The article is devoted to the sociolinguistic aspects of studying the social status and its reflection in literary texts through the speech of fiction characters. Particular attention is paid to the description of the key concept «social status» as a constituent element of the literary character's image as well as to the research of the ways the character and his/her linguistic peculiarities are represented in the literary text. It was hypothesized that the character's social status, education level, and worldview in general must be explicitly seen through the speech the author ascribes to the character. The article deals with the novel «The Collector» by J. Fowles and focuses on analyzing the speech peculiarities of its main character, Miranda. Her language is full of various stylistic devices and expressive means, which also testifies how open-minded this personality is, proves her ability to listen and accept different points of view. Miranda's speech can be described as extremely poetic and emotional. Concerning key linguistic features of her speech, both lexical and grammatical ones can play a role in defining the character's social status. The article also studies and analyzes the ways of reproducing the stylistic features in the Ukrainian translation of the novel made by G. Yanovska.

Keywords: sociolinguistics, literary translation, speech characteristics, social status, social speech, stylistics, translation transformations.

В останні роки предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів часто стає явище мовної особистості. Інтерес до цього поняття пов'язаний зі зміною системно-структурної парадигми мови на антропоцентричну, що відбулася в кінці ХХ століття. Лінгвістам стає цікавою конкретна людина зі своїм внутрішнім світом, ставленням до себе та до оточуючих. Серед вчених, що досліджували цю проблематику, можна назвати В. А. Звєгінцева [5], В. І. Карасика [6], М. М. Кожину [8], В. О. Авроріна [1], Р. О. Якобсона [15] та інших. Мова розглядалась лінгвістами не тільки як система знаків та лексико-семантичних формувань, а і як особливий тип людської діяльності, що слугує ідентифікатором соціальних ролей. Засвоєння особливостей мови, використовуваних в конкретній соціальній групі, і правил їх застосування відповідно до виконання тих чи інших соціальних ролей є частиною процесу входження особистості у суспільство, так званий процес мовної соціалізації [1, с. 210].

Художні твори є релевантним матеріалом для вивчення соціально обумовленої поведінки, адже через різноманітні мовно-стилістичні ресурси, що використовують автори, можна побачити, яким чином соціальні ролі та статуси відбиваються через мовлення людини. Частково питання зв'язку мовлення персонажів творів та соціальних ролей, що надаються ним авторами, розглядаються у деяких наукових доробках [2; 7], однак, повного висвітлення це питання немає, що і обумовлює актуальність цієї статті.

Стаття присвячена аналізу основних лінгвістичних відмінностей між мовленням персонажів, що належать до різних соціальних верств, а також причин цього явища; дослідженню використання різних видів стилістичних засобів, використаних

автором для передачі специфіки мовлення персонажів; обґрунтування використання лексичних, граматичних та синтаксичних трансформацій при художньому перекладі.

Наукову новизну статті становить новий погляд на лінгвостилістичні характеристики мовлення персонажів роману Дж. Фаулза «The Collector» [17] як на маркери їх приналежності до певних соціальних груп. Певну наукову цінність мають і спроби аналізу способів передачі цих соціолінгвістичних маркерів при перекладі роману українською мовою [12].

Методологічне значення дослідження полягає, перш за все, в можливості використання його результатів у подальших дослідженнях питання відбиття соціальних статусів та ролей через мовні засоби, як на матеріалі художніх творів, так і на матеріалі текстів інших стилів та видів.

У процесі мовної комунікації люди користуються засобами мови – її словником і граматикою – для побудови висловлювань, які були б зрозумілі адресату. Однак, знання тільки словника і граматики недостатньо для того, щоб спілкування цією мовою було успішним: треба знати ще умови вживання тих чи інших мовних одиниць та їх сполук. Тобто крім власне граматики, носій мови повинен засвоїти «ситуативну граматику» [11, с. 5], яка наказує використовувати мову не тільки у відповідності зі змістом лексичних одиниць і правилами їх поєднання у реченні, а й в залежності від характеру відносин між мовцем і адресатом, від мети спілкування і від інших факторів, знання яких в сукупності з власне мовними знаннями становить комунікативну компетенцію носія мови.

Соціальні статуси визначають взаємовідносини індивіда з іншими членами суспільства, його відносно постійне або тимчасове положення в соціальних ієрархіях різного типу [9, с. 78]. Будь-який статус включає в себе права, обов'язки і відповідну йому нормативну поведінку. Наприклад, статус студента включає в себе відвідування занять, складання іспитів, проходження практики та ін., статус викладача – компетенцію у відповідній дисципліні, певні педагогічні навички, дослідницьку діяльність, відвідування засідань кафедри і т. п. Від людини, що володіє тим чи іншим соціальним статусом, навколишні очікують певної поведінки, що відповідає цьому статусу.

Рольові очікування не залежать від конкретної людини, а формуються разом з тим типом соціальної системи, в межах якої ця роль існує; однак, це вірно лише при абстрактному розгляді статусів і пов'язаних з ними ролей. Реальний індивід, отримавши певний статус, починає освоювати відповідні ролі; соціологи називають цей процес інтерналізацією ролі [5, с. 55]. Незважаючи на те, що сукупність очікувань, притаманна тій чи іншій ролі, складається з набору констант, що диктують індивіду певну поведінку, інтерналізація ролей кожною людиною відбувається через призму її особистого досвіду і під впливом того мікро- і макросередовища, до якого він належить. Тому і виконання ролей як обумовлених постійними і довгостроковими соціальними характеристиками індивіда, в тій або іншій стандартній ситуації варіює від особистості до особистості, від однієї соціальної групи до іншої. Важливо, однак, що ця варіативність знаходиться в певних межах – поки вона не суперечить очікуванням, властивим ролі, і не порушує соціальних норм [14, с. 93].

Такі соціальні категорії, як «статус» та «соціальна роль», деякі дослідники розглядають як фактори, що впливають на стилістичне варіювання мови. Увага до постаті того, хто говорить, як до одного з основних факторів, що обумовлюють мовленнєві відмінності, виділення різних типів мовців залежно від соціальних і ситуативних ознак характерно для низки сучасних досліджень в області стилістики [19, с. 66].

Соціальний статус вказує на соціальне становище людини в суспільстві, яке засноване на відмінностях влади, престижу і соціального класу, а також на пов'язаних з ним правах та обов'язках. Найширші категорії соціальних класів – це верхні, середні і нижчі класи, які корелюють з мовними варіантами (стандартна літературна англійська або її нестандартні варіанти). Основні категорії влади включають в себе більш високі, рівні і більш низькі позиції, які співвідносяться з рівнями формальності (або «стилями мови»: більш формальними, нейтральними, більш розмовними) [4, с. 154].

Б. Бернштейн розробив метод класифікації мовних кодів згідно з різними акцентами на вербальному і невербальному спілкуванні [16, с. 55-67]. Він стверджував, що такі фактори, як орієнтація на сім'ю, соціальний контроль, мовний зворотний зв'язок і соціальний клас, сприяли розробці двох кодів: складного і обмеженого. На основі аналізу мови двох груп підлітків, що належать до різних верств суспільства (але з рівним інтелектуальним рівнем розвитку), дослідник проілюстрував свою гіпотезу про те, що мова нижчих шарів суспільства є лексично біднішою і синтаксично простішою за мову середнього класу.

Соціолінгвіст Дж. Гумперз, який також досліджував соціальні коди, погоджується з Б. Бернштейном та наводить такі приклади особливостей мови в залежності від низького та високого соціального статусу відповідно [18, с. 153]:

It looks like it ain't gonna rain today. – It looks as if it isn't going to rain today.

You give it to me yesterday. – You gave it to me yesterday.

Y'gotta do it the right way. – You have to do it the right way.

Художній стиль в цілому відрізняється від інших функціональних стилів тим, що якщо інші характеризуються загальним стильовим забарвленням, то в художньому може бути присутня різноманітна гамма стильових барв використовуваних мовних засобів [3, с. 85]. Однак, це не є «змішуванням стилів», оскільки кожне слово в художньому творі мотивовано змістовно і стилістично, всі разом вони об'єднуються однією спільною, властивою їм естетичною функцією [8, с. 198]. Відмінність художнього мовлення також у тому, що в ньому застосовуються не тільки літературні, але і позалітературні засоби мови – просторіччя, жаргон, діалекти і т. д. Однак, і ці засоби використовуються не в їх первинній функції, а в естетичній. Всі мовностилістичні ресурси присутні у арсеналі художнього мовлення. Таким чином, з лінгвістичної точки зору художній стиль характеризується використанням всіх стилістичних ресурсів наявних у мові.

Художній текст являє собою багатопланове явище, що володіє властивостями конфліктності сюжету, виразності рольової поведінки персонажів, обумовленої соціальними параметрами ситуації, тобто соціальними ролями і стереотипами, статусом персонажів, соціальним інститутом [10, с. 10]. Мова персонажа літературного твору завжди соціально обумовлена, оскільки соціальне становище, вік, освіта, професія і інші чинники не можуть не позначитися на його мовному портреті. При цьому не тільки слова, словосполучення, синтаксичні конструкції, а й акцент, вимова, сама манера мовлення вказують на соціальну приналежність мовця. Персонаж вільний «грати» на різних соціальних діалектах в залежності від задуму автора літературного твору. Тому мова того чи іншого персонажа неодмінно повинна перш за все оцінюватися з точки зору соціолінгвістичної обумовленості даної мовної характеристики [13, с. 17].

Роман Дж. Фаулза «The Collector», що є матеріалом цього дослідження, є відмінним зразком передачі через мовлення персонажів їх соціальної приналежності. Автор ретельно добирає слова, вирази, синтаксичні конструкції, що відбивають як мову характерного середовища, до якого належить персонаж, так і його індивідуальний характер. При цьому соціолінгвістична характеристика персонажа не обмежується його прямою мовою, переданою у вигляді самостійного речення і відповідно оформленого розділовими знаками; поряд з прямою мовою в романі представлена непряма мова, де мова одного персонажа передається іншим персонажем, а також невласне пряма мова, в якій засоби переходу висловлювання в непряму мову використовуються не в повному обсязі, а беруться тільки деякі його формальні ознаки, а при зображенні внутрішніх переживань персонажа, його думок та вражень від того, що відбувається, використовується внутрішній монолог.

Аналіз, результати якого представлено в цій статті, передбачає вивчення соціолінгвальних характеристик мовлення персонажів не тільки в аутентичному тексті роману англійською мовою, а також і в його перекладі українською, виконаному Г. Яновською [12], з метою встановлення способів перекладу, що уможливають адекватність передачі вищезгаданих характеристик у процесі перекладу. В цій роботі демонструють найбільш яскраві приклади специфіки мовлення однієї з головних героїнь твору – Міранди. Її соціальний статус та освіченість є досить високого рівня, що не могло не відобразитись у її мовленні.

Так, мова Міранди різноманітна, як з граматичної, так і з лексичної точки зору. Використовуються і складні, і прості речення, вибір лексики переважно нейтральний і розмовний. У той же час не можна не відзначити емоційність героїні, що обумовлює велику кількість емоційно забарвлених слів, виразів і спонукальних пропозицій. Саме тому особливу роль в висловлюваннях героїні відводиться епітетам, варіативність яких безсумнівно акцентує її освіченість, розум, багатий словниковий запас. Спостерігаються слова з яскраво вираженими емоційно-оціночними конотаціями – як позитивними (*delicious* [15, с. 83] – *розкішний* [10, с. 135], *lovely* [15, с. 83] – *чудовий* [10, с. 135], *significant* [15, с. 134] – *видатний* [10, с. 141], *incredible* [15, с. 162] – *неймовірний* [10, с. 177], *tremendous* [15, с. 149] – *надзвичайний* [10, с. 155], так і негативними (*ghastliest* [15, с. 131] – *найстрашніший* [10, с. 135], *awful* [15, с. 144] – *потворний* [10, с. 152], *ridiculous* [15, с. 99] – *безглуздий* [10, с. 105], *miserable* [15, с. 89] – *жалюгідний* [10, с. 95], *horrid* [15, с. 158] – *жахливий* [10, с. 163], *absurd* [15, с. 198] – *абсурдний* [10, с. 204], *hateful* [15, с. 126] – *мерзенний* [10, с. 128]), що показує здатність героїні точно виражати свої емоції та почуття, а також свідчить про її багатий вокабуляр. Переклад цих емоційно-оціночних одиниць досить точний і також вирізняється варіативністю, що уможливорює адекватну передачу соціального статусу та освіченості героїні.

Передача комплексності та емоційності мовлення головної героїні досягаються також за допомогою синтаксичних засобів виразності. Часто можна спостерігати одночленні речення, характерні для книжкового стилю, які додають образності висловлюванням. Компресія в її мовленні – і в оригіналі, і в перекладі – передається через такі форми замовчування, як апозіопезис та еліпс: *If only they knew. If only they knew. Share the outrage. So now I'm trying to tell it to this pad he bought me this morning. His kindness* [15, с. 123]. – *Коли б вони тільки знали. Якби вони тільки знали. Поділитись обуренням. Тепер я намагаюся переповісти його оцьому блокнотові, який він приніс мені сьогодні вранці* [10, с. 126].

Особливістю лексичного наповнення мовлення героїні є досить велика кількість неологізмів, побудованими на основі різних способів словотворення: *She was so sex-kittenish* [15, с. 176]. – *Вона грала роль такої собі сексуальної шмучки* [10, с. 178]. В оригіналі Міранда використовує словоскладання, яке у перекладі для більшої зрозумілості перетворюється на описове словосполучення. Переклад є досить вдалим і зберігає тон висловлювання.

Схожим прикладом є таке речення: *I hissed a damn-you at Piers...* [15, с. 178]. – *Я прошипіла «Щоб тебе...» – Пірсові внизу...* [10, с. 182]. Як і у попередньому прикладі, в оригіналі Міранда користується словоскладанням, але перекладач змінює його, передаючи змістовну наповненість думок героїні та її емоції через пряму мову.

Іншим засобом створення неологізмів, яким користується головна героїня є деривація: *Which is Calibanese for no* [15, с. 209]. – *По-калібанівськи це означає «ні»* [10, с. 211]. Як бачимо, у перекладі Г. Яновська також вводить неологізм, вдало використавши типовий для української спосіб утворення назв мов.

Крім того, у своєму лексиконі головна героїня роману для утворення неологізмів активно використовує конверсію:

I mean don't knock me unconscious or chloroform me again or anything. [15, с. 44]. – *Тобто не оглушуючи мене, присипляючи хлороформом* [15, с. 24].

I psycho-analysed him this evening [15, р. 201] – *Провела йому сьогодні психоаналіз* [10, с. 204].

В обох з наведених прикладів конверсії в англійському варіанті висловлювань перекладач вимушений використовувати додавання дієслова, адже для української мови подібні перетворення іменників у дієслова є нетиповими.

Таким чином, навіть з декількох прикладів мовлення Міранди стає очевидним, що автор намагався вкласти в мову цієї героїні характеристики, що є властивими людині досить високого соціального статусу, освіти та виховання. Її мовлення лексично й синтаксично варіативне, достатньо експресивне і наповнене специфічними зворотами й неологізмами, здатність до утворення яких ще більше підтверджує її вільне володіння усіма засобами, що є у розпорядженні мови.

Отже, аналіз мовленнєвих характеристик персонажа художнього твору є важливим етапом при ідентифікації соціального статусу героя, зокрема його віку, рівня освіти, етнічної приналежності, певних рис характеру тощо. Тобто текст художнього твору слід сприймати не лише на семантичному, але і на поетичному рівні. Саме цим ускладнюється робота перекладача, адже розуміння змісту слів і словосполучень в художньому творі не обмежується їх буквальним значенням. Перекладач повинен розпізнати та правильно оцінити всі додаткові смисли, що вкладаються автором, і якомога точніше передати ці конотації за допомогою еквівалентних виразів або трансформацій.

Література:

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолінгвистики). Ленинград : Наука, 1975. 274 с.
2. Бачманова О. А. Особенности речевого поведения персонажей романа «Завтрак у Тиффани» как средства художественной выразительности в контексте лингвистилистики. *Молодой ученый*. 2018. № 19. С. 397–399.
3. Виноградов В. В. Проблема авторства и теория стилей. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1961. 616 с.

4. Дешериев Ю. Д. Социальная лингвистика. К основам общей теории. Москва : Наука, 1977. 382 с.
5. Звегинцев В. А. Социальное и лингвистическое в социолингвистике. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1982. № 3. С. 51–73.
6. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : ИТДГЛ «Гнозис», 2002. 333 с.
7. Князева Н. А. Средства индикации социального статуса литературного персонажа: аксиологический аспект (на материале пьесы Б. Шоу «Пигмалион»). *Актуальные вопросы филологических наук : материалы III Междунар. науч. конф.* Казань : Бук, 2015. С. 16–20.
8. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 223 с.
9. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. Москва : Аспект Пресс, 1996. 207 с.
10. Ржевская А. А. Языковые средства построения перспективы в дискурсе конфликта (на материале английской драмы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук [спец.] 10.02.04 «Германские языки» / Московский гос. лингв. ун-т. М., 2014. 27 с.
11. Трушникова Т. Г. Новейшие грамматики английского языка. *Обучение и воспитание: методики и практика*. Санкт-Петербург, 2014. С. 5–12.
12. Фаулз Дж. Колекціонер / пер. з англ. Г. Яновської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 302 с.
13. Чижевская М. И. Язык, речь и речевая характеристика (вопросы изучения речи персонажа). Москва : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 1986. 71 с.
14. Швейцер А. Д., Никольский Л. Б. Введение в социолингвистику. Москва : Высшая школа, 1978. 216 с.
15. Якобсон Р. О. Речевая коммуникация; Язык в отношении к другим системам коммуникации. *Избранные работы*. Москва : Прогресс, 1985. С. 306–330.
16. Bernstein B. Some Sociological Determinants of Perception: An Enquiry into Sub-Cultural Differences. *British Journal of Sociology*. 1958. № 9. P. 159–174.
17. Fowles J. The Collector. Boston : Little, Brown and Company, 1963. 328 p.
18. Gumperz J. Linguistic and Social Interaction in Two Communities. *American Anthropologist*. 1964. № 66. P. 137–153.
19. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Cambridge : Cambridge University Press, 1966. 66 p.

Отримано: 27 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: toliy65@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-16-20

Худолій А. О. Лінгвістичні особливості новотворів в американському варіанті англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 16–20.

УДК: 801.511.2

Худолій Анатолій Олексійович,
доктор політичних наук, професор кафедри англійської філології,
Національний університет «Острозька академія»

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто лінгвістичні особливості новотворів, виявлені в американських щотижневиках *Newsweek* та *U.S. News and World Report*. Виявлено та описано лексичні та граматичні новотвори. Зазначені оказіоналізми утворені за аналогією з існуючими словотвірними моделями. Лексичні новотвори віддзеркалюють явища політичного та суспільного життя Сполучених Штатів. Граматичні новотвори відображають тенденцію до порушення мовних норм і наближення до розмовного варіанту англійської мови. Жаргон є активною сферою комунікативної діяльності, яка сприяє появі оказіоналізмів. Виявлені новотвори виконують низку функцій, відображають суспільні зміни та допомагають мовцям точніше виражати свої думки та емоції.

Ключові слова: новотвори, оказіоналізми, американський варіант англійської мови, лексичні та граматичні новотвори, функції, суспільні зміни.

Anatoliy Khudoliy,
Dsc. in Political Science,
Head of the Department of English Philology,
National University of Ostroh Academy

LINGUISTIC PECULIARITIES OF INNOVATIONS IN AMERICAN ENGLISH

The article deals with linguistic peculiarities of innovations selected in texts of American news weeklies such as *Newsweek* and *U.S. News and World Report*. The author has identified and described innovations coined in the beginning of the 21st century in American journalistic texts. The innovations include lexical and grammatical coinages. The above-mentioned nonce words are coined by analogy of the existing word forming patterns. Lexical innovations reflect phenomena of American political and social life. Jargon is also an active sphere of communicative activity and serves as a foundation for producing nonce words. Grammatical innovations prove the tendency to violation of language standards and bear the characteristics of colloquial American English. In most cases the innovations are semantic nonce words and their analysis helps to realize semantic connection between the original meaning and the new one.

Apart from semantic characteristics, identified innovations perform a set of functions, i.e. they are functionally oriented. They reflect social and political changes, and help native speakers precisely express their thoughts and emotions. Nonce words, as effective instruments of journalists' influence, perform the following functions: informative, expressive, pragmatic, appealing etc. Nonce words are expressive, concise, attractive by their form and semantics. They affect readers.

Key words: innovations, nonce words, American English, lexical and grammatical innovations, functions, social changes.

Вступ. Мова є соціальним явищем, вона обслуговує суспільство, в свою чергу, суспільство впливає на мову. Зазначивши впливу соціуму, вона не є статичною, вона – динамічна, і її розвиток тісно переплітається із розвитком суспільства. За допомогою мови відбувається накопичення, збереження та передача знань. Розвиток суспільства та зміни, яких воно знає, впливають на саму мову. Американська англійська не є винятком і про це свідчить значна кількість нових лексичних утворень, що з'являються в американському варіанті щороку, щоправда, не всі вони переходять в узус. Суспільні зміни знаходяться віддзеркалення у мові, в її лексико-семантичній системі. Мовні зміни можна відстежити в публіцистичному стилі, у мові газет і журналів. Нас цікавить, власне, аспект впливу суспільних змін на мову американського варіанту англійської мови та їхнє віддзеркалення у лексичній системі.

Виникнення новотворів в американському варіанті англійської мови – безперервний і тривалий процес, оскільки американські ЗМІ швидко реагують на суспільні зміни, які знаходять втілення в мові. Процеси поповнення словникового складу американської англійської потребують постійного вивчення, що власне і зумовлює актуальність дослідження. **Актуальність** теми зумовлена відсутністю досліджень, пов'язаних із функціонуванням новотворів у мові американських публіцистичних текстів початку XXI століття у взаємодії їхньої соціальної та функціональної спрямованості.

Мета статті полягає у вивченні лексико-семантичних характеристик новотворів, їхньої соціальної спрямованості та функціонування у мові американських публіцистичних текстів. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Виявити склад нових утворень у мові американського варіанту англійської мови згаданого періоду;
2. Здійснити лексико-семантичний аналіз виявлених новотворів;
3. Описати соціальне спрямування виокремлених лексичних одиниць;
4. Виявити функціональну спрямованість згаданих одиниць;
5. Класифікувати виявлені приклади.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано методи лінгвостилістичного аналізу, порівняльний метод (внутрішньомовного порівняння), категоріальний метод класифікації лексичних одиниць, описовий, аналіз словникових дефініцій, метод контекстного аналізу.

Матеріалом розвідки слугують матеріали американських публіцистичних текстів, зокрема статті із американських політичних щотижневиків, U.S. News and World Report 2002 року та Newsweek 1998 року (виявлений склад okazіональних утворень нараховує близько 300 одиниць).

Огляд теоретичних джерел. Питанню функціонування okazіональних утворень та поповненню словникового складу okazіональними одиницями присвячено чимало праць як вітчизняних, так і закордонних науковців. На початку XXI століття було здійснено низку досліджень, пов'язаних з неологією. В цій галузі лінгвістичних досліджень виокремилось кілька напрямків вивчення появи та функціонування нових слів. Слід зауважити дериваційний [7; 22], словотвірний [10; 15; 16; 17; 9], стилістичний [32; 35; 26], структурний [37], прагматичний [13; 27; 8; 24], дискурсивний [20; 18], когнітивний [1-3], лексико-граматичний [21], соціо-лінгвістичний [6; 39], культурологічний [4] і психологічний [33], лексикографічний [30; 38]. Збільшується кількість досліджень, присвячених авторським новотворам [36; 29], okazіоналізмам [7; 27; 20; 34; 39], виявленню та опису семантичних [19] і синтаксичних новотворів [23; 25].

Поza увагою дослідників залишилися деякі аспекти новотворів в американських публіцистичних текстах, зокрема їхня функціонально-прагматична спрямованість.

Основна частина. Науковці так і не дійшли згоди щодо єдиного визначення та тлумачення термінів, безпосередньо пов'язаних і з темою даного дослідження. Аналіз теоретичних джерел свідчить про те, що існує розбіжність у термінології нових слів. Тому, дослідники послуговуються такими термінами як okazіоналізми, неологізми та новотвори.

Okazіоналізми – це ситуативні одиниці, утворені за зразками загальноживаних і нових словотвірних моделей з метою надати змісту стилістичної експресії та емоційного забарвлення. Такі слова відображають передусім тенденцію до економії засобів вираження. Специфічні функціональні особливості новотворів полягають у їхній прагматичній зумовленості.

Під okazіоналізмом ми розуміємо нові (за формою або за змістом) мовні одиниці, слова чи словосполучення, які знаходяться на периферії мовної системи у даний період розвитку, є продуктом індивідуальної творчості внаслідок певних функціональних причин, не порушують законів словотворення та будуються за існуючими мовними моделями [21, с. 244]. У нашому дослідженні ми послуговуємось терміном новотвір, під яким ми розуміємо як слова, створені для конкретної комунікативної ситуації, утворені за прикладами наявних у мовній системі слів, віддзеркалюють авторське сприйняття того або іншого явища та слугують одним із способів мовної гри. Запропоноване визначення співпадає з визначенням терміну okazіоналізм, тому у даній статті ми використовуємо терміни новотвори та okazіоналізми як синоніми.

Поділяючи думку Н. Бабенко, ми розрізняємо: 1) лексичні (словотвірні) okazіоналізми; 2) граматичні (морфологічні) okazіоналізми; 3) семантичні okazіоналізми; 4) фразеологічні okazіоналізми [5].

Лексичні okazіоналізми утворюються комбінацією різних узуальних основ і афіксів відповідно до словотвірної норми або в деякому протиріччі з нею. Граматичні okazіоналізми представлені новотворами, в яких лексична семантика і граматична форма вступають у суперечність. Семантичні okazіоналізми – це одиниці, в яких стара форма співвіднесена з новим значенням. Фразеологічні новотвори – це okazіоналізми-словосполучення, що структурно є словосполученням, а семантично зазнали змін.

Серед новотворів, виявлених в американських щотижневиках U.S. News and World Report та Newsweek, вдалося виявити низку лексичних і граматичних утворень.

Як справедливо зауважує Г. Г. Гадамер, вказуючи на зумовленість появи нової лінгвістичної одиниці лінгвістичними факторами, унікальна властивість мови полягає в тому, що будь-яке слово в ній породжується і пробуджується іншими, викликаючи до життя нові слова й відкриваючи шлях мовленнєвому потокові [11, с. 356].

Лексичні новотвори. Лексичні новотвори об'єднують лексичні одиниці, які складають основу суспільно-політичного словника. Лексичні okazіоналізми утворені за аналогією з існуючими моделями. Слід зауважити, що у словотворенні аналогія відіграє важливу роль, оскільки у цьому процесі має місце віддзеркалення моделі зразка, його морфологічної структури [14, с. 30]. Пам'ять кожного члена мовної спільноти вміщує численні асоціації та аналогії між існуючими словоформами. Аналогічне осмислення мнемонічного фонду дозволяє створювати нові мовні фігури, знаходити нові умови для використання словоформ, відомих нам у складі певних виразів і створювати нові форми та вирази. Кристалізуючись у пам'яті, нові лексичні одиниці несуть на собі відбиток аналогічної подібності з їх прототипами, на основі яких вони були створені, прийняті та вміщені у фонд мовної пам'яті мовців [12, 96]. Власне цим і пояснюється значна кількість подібностей, аналогій та симетрій у публіцистичних текстах, які полегшують та стимулюють асоціативний процес, результатом якого є безперервне оновлення та зміна репертуару мовних засобів. Наприклад: *old Europe – New Europe* (U.S. News and World Report, October 6, 2003, P. 35).

On one hand, the conflict in Iraq has chilled relations with longtime allies like France and Germany (“old Europe”), in Rumsfeld’s words (U.S. News and World Report, October 6, 2003, P. 35). В ході одного зі своїх виступів щодо війни в Іраку міністр оборони США Дональд Рамсфелд використав словосполучення *old Europe*, маючи на увазі опозицію Німеччини та Франції, які спільно виступили проти застосування зброї в конфлікті з Іраком. Okazіоналізм *old Europe* є семантичним okazіональним утворенням, оскільки традиційно дане словосполучення несе інше семантичне навантаження. Зазвичай, словосполучення *“стара Європа”* позначає старіюче населення європейських країн, в яких низька народжуваність. Очевидно, що реалії змушують політиків вдаватися до новотворів, які чітко виражають те або інше поняття.

At the same time, Washington has quietly been building cozier relations with the former Soviet bloc (“New Europe”) and countries in the Middle East and Africa eager to reap an economic windfall from closer ties to the United States (U.S. News and World Report, October 6, 2003, P. 35). Okazіоналізм *New Europe* утворено за аналогією з існуючою одиницею *old Europe*. Наведений приклад підтверджує існуючу думку про те, що okazіоналізми утворюються за існуючими моделями. Під *новою Європою* розуміють країни колишнього соціалістичного табору, колишні центральноєвропейські країни, що перебували під впливом СРСР та країни Близького Сходу та Африки, які готові будувати свої економіки за американською моделлю.

Оскільки вибірку було зроблено на матеріалі американських щотижневиків, то значна кількість okazіоналізмів пов'язана зі Сполученими Штатами Америки. Наприклад: *American primacy* (U.S. News and World Report, May 5, 2003, P. 70).

The new phrase of choice is “American primacy” – a notion that, with our power, we can reshape the world to our liking, starting with a string of democracies in the Middle East (U.S. News and World Report, May 5, 2003, P. 70). Okazіональне слово-

сполучення *American primacy* вміщує поняття про американську першість, тобто уявлення американського політикуму про те, що США з потенціалом збройних сил, економічної та політичної могутності, здатні вирішувати долі світу та впливати на перебіг подій в усіх куточках планети. Така ситуація склалася після закінчення холодної війни та розпаду СРСР в 1991 році.

Слід зазначити, що тексти американського публіцистичного стилю є сферою активних семантико-стилістичних процесів, характерних для лексики різних стилістичних шарів. Поряд з нормативними лексичними одиницями спостерігається вживання розмовної лексики, елементів сленгу та жаргону.

Жаргон – іще одне сфера комунікативної діяльності, яка сприяє появі okazіоналізмів. Це зумовлено характеристиками жаргону, зокрема: соціально-груповою приналежністю; тематичною спрямованістю жаргонізмів; його нестабільністю; багатозначністю; емоційністю й експресивністю жаргонної лексики; розширенням сфер функціонування жаргону. Наприклад: *stomping* (*U.S. News and World Report, January 28/February 4, 2002, P. 63*); *jibbing* (*U.S. News and World Report, January 28/February 4, 2002, P. 63*); *blue canaries* (*U.S. News and World Report, October 1, 2001, P. 54*).

The level of riding has just totally stepped up, says Tricia Byrnes, 28, who won a slot on the U.S. team by “stomping” a perfect landing on the “McTwist” – a difficult flip she’d never done before in competition (*U.S. News and World Report, January 28/February 4, 2002, P. 63*). У даному реченні вжито семантичний okazіоналізм, оскільки початкове значення *stomping* – тупотіння, проте у даному контексті воно набуло іншого значення – м’яко приземлитися, не здійснюючи тиск на сніг. Семантичний okazіоналізм є влучнішим, точнішим і виразнішим у порівнянні з існуючою лексикою, що змушує спортсменів (сноубордистів) підбирати лексикон для вираження думки.

Fellow contender Zach Leach prepped for his qualifying races by “jibbing”- riding along railings in Bend, Ore – until 2 a.m. (*U.S. News and World Report, January 28/February 4, 2002, P. 63*). У реченні використано жаргонізм *jibbing*, який означає поворот, крутіння, проте для позначення певних дій у сноубордингу увійшло в узуз слово *jibbing*, яке стало означати стрибок або спуск по верхівці якогось об’єкта, перил, дахів тощо. Семантичне переосмислення початкового значення сприяло закріпленню нового значення за старою, звичною формою слова.

I’m not interested in sending my people out to become what we call blue canaries, says Patrick Sullivan, sheriff of Arapahoe County, just outside Denver (*U.S. News and World Report, October 1, 2001, P. 54*). Зазвичай, під *blue canaries* розуміють працівників, які прибувають на терміновий виклик, зазвичай офіцерів поліції або парамедиків. Частіше так називають поліцейських, які прибувають на пожежу або інші небезпечні місця без захисного спорядження, ризикуючи своїм життям заради порятунку інших. Семантична мотивація імовірно пов’язана з пташкою, голубою канаркою, яка довірлива, спокійна і ласкава за своєю природою.

Окрім лексичних новотворів, в американських публіцистичних текстах трапляються і граматичні новотвори.

Граматичні утворення. Граматичні новотвори теж мають соціальне спрямування та виконують функціональне навантаження. На кожне лексичне та словотворче значення похідного та складного слова нашаровується лексико-категоріальне значення відповідної частини мови, яке задає відповідні граматичні категорії цьому слову та відповідну граматичну парадигму [31, 200]. Граматика невіддільна від лексики, а, навпаки, синкретична з нею за асоціативно-вербальною сіткою, яка репрезентує індивідуальний лексикон носія мови.

Показником мовних змін в американському варіанті англійської мови виступають два заперечення замість одного або порушення усталених граматичних правил. Таке використання зумовлено апелювальною функцією публіцистичних текстів, тобто їхньою орієнтацією на адресата: *no nothing* (*U.S. News, February 25/March 4, 2002, P. 4*); *not uncommon* (*U.S. News, April 22, 2002, P. 12*); *not disagree* (*U.S. News and World Report, June 3, 2002, P. 42*); *not impossible* (*U.S. News and World Report, November 5, 2002, P. 45*); *don’t do something* (*U.S. News and World Report, March 11, 2002, P. 52*).

Betsy Dresser of the Audubon Nature Institute in New Orleans has a cat-cloning project underway to help save threatened species like the rusty-spotted cat of Sri-Lanka. If we don’t do something to preserve that species, we’ve just going to lose it, she says (*U.S. News and World Report, March 11, 2002, P. 52*). Подане речення демонструє приклад порушення граматичних правил, згідно з якими неозначені займенники *somebody, someone, something* слід вживати у стверджувальних реченнях і питаннях, що виражають прохання та пропозицію. На противагу традиційному вжитку, автор навмисне використав вище зазначену граматичну конструкцію. Очевидно, що дане граматичне порушення відображає зміни, що відбуваються в американській англійській, тобто тенденцію до розмовного варіанту і, водночас, спрощення комунікації.

Серед новотворів було виявлено лексико-граматичні новотвори, на кшталт, *what ifs* (*U.S. News and World Report, February 18, 2002, P. 22*); *a big if* (*U.S. News and World Report, May 5, 2003, P. 48*); *a 12* (*U.S. News and World Report, May 6, 2002, P. 68*).

В офіційно-діловому стилі зазвичай використовують слово *if* як сполучник, проте в розмовному стилі трапляється форма *ifs* у функції іменника зі значенням ситуації, яка є непевною:

So now the INS is facing a lot of “what ifs” from critics and lawmakers ifs (*U.S. News and World Report, February 18, 2002, P. 22*). У даному випадку okazіональне словосполучення вжито зі значенням *багато запитань*. Два слова, поєднані у словосполучення, виконують функцію іменника. На okazіональний характер словосполучення вказують лапки. Таким чином, автор хотів наголосити, що у законодавців виникло багато запитань до служби імміграції та натуралізації у зв’язку з подіями 11 вересня 2001 року, оскільки терористи потрапили на територію США нелегально.

Іще одним прикладом okazіонального утворення є використання лексичної одиниці *if* у значенні іменника, проте у традиційній формі однини. Порівняймо:

It could be a 2,800-year-old royal inscription from the walls of the first Temple. If authentic – a big “if” – the objects would constitute the first tangible evidence corroborating the existence of Jesus of Nazareth and of an ancient Israelite temple erected by King Solomon in the 10th century B.C. (*U.S. News and World Report, May 5, 2003, P. 48*). Okazіоналізм *if*, виокремлений на письмі лапками, виконує функцію, відмінну від традиційної, а саме – функцію іменника, хоча в такій формі ЛО *if* традиційно вживається у функції сполучника. Імовірно, що відбулося графічне скорочення форми *ifs*, тобто шляхом відокремлення закінчення *s* вдалося утворити семантичний okazіоналізм, який за формою співпадає з існуючою одиницею, а за змістом і функціями набув інших, відмінних характеристик. Під okazіоналізмом *if* розуміємо запитання або сумнів щодо автентичності напису на давніх стінах першого храму.

Jim Ryun, the great miler who is now a U.S. representative from Kansas, ran straight up in 1968 to prepare for the thin air at the Mexico City Olympics. How hard was it? "On scale of 1 to 10, he said, I'd rank it a 12" (U.S. News and World Report, May 6, 2002, P. 68). A 12 – числівник, який вжито з неозначеним артиклем. Поданий приклад свідчить про функціональну переорієнтацію даної ЛО (числівник 12 → іменник 12). Функціональні зміни стосувалися як морфології, так і семантики. Щодо семантики, то, в даному випадку, новотвір означає найвищу оцінку виконання.

До новотворів ми також відносимо випадки використання дієслів, які зазвичай, вживаються в пасивному стані, зокрема: *adorn (Newsweek, October 19, 1998, P. 28); met (U.S. News and World Report, March 17, 2003, P. 18).*

Megawati is emerging from the shadow of her legendary father – whose portrait still adorns many Indonesian homes (Newsweek, October 19, 1998, P. 28). Відповідно до норм англійської мови автору слід було б інакше побудувати речення – *Many Indonesian homes are adorned by the portrait of Megawati's legendary father.* Тексти американського публіцистичного стилю як основні одиниці комунікації характеризуються комунікативно-прагматичною спрямованістю на їхніх реципієнтів. Вони інформаційно насичені та мають чітку прагматичну установку. Акт номінації передбачає прагматичну спрямованість – бажання щось пояснити своєму співрозмовнику, пов'язати свої інтенції зі знанням адресата, його характеристиками, емоціями.

"Officially, the report met with a stunning silence", says Ivan Oelrich, one of the report's authors, now at the Federation of American scientists (U.S. News and World Report, March 17, 2003, P. 18). У даному реченні, згідно з граматичними правилами, слід було б вжити пасивний стан – *the report was met with...*, проте автор спростив структуру речення, наблизивши її до розмовного варіанту мови. Таким чином, автор статті намагався наблизити себе до читача, привернути його увагу до даної події.

До новотворів ми також відносимо лексико-графічні утворення, що віддзеркалюють фонетичні особливості вимови тих або інших ЛО. Наприклад: *that's siiiiick (U.S. News and World Report, January 28 / February 4, 2002, P. 63); sloooooow (U.S. News and World Report, March 25, 2002, P. 55).*

That's siiiiick! Gushes an admiring fan. Shaun White hurtles down a huge jump and pirouettes 40 feet overhead, a streak of orange jacket in the dark and snow-filled sky (U.S. News and World Report, January 28 / February 4, 2002, P. 63). Поданий приклад свідчить про емоційний стан мовця, його захоплення піруетами та стрибком сноубордиста. Графічна форма відображає особливості вимови даного словосполучення із емоційним навантаженням. На жаргоні сноубордистів словосполучення *that's siiiiick* означає високий рівень виконання трюків.

Ever try connecting to the web wirelessly? Talk about sloooooow (U.S. News and World Report, March 25, 2002, P. 55). Слово *sloooooow* на письмі копіює манеру вимови даної лексичної одиниці в потоці мовлення. Протяжність у вимові підсилює семантику слова, привертає увагу слухачів, демонструє інтенцію мовця співвіднести мовлення із дією.

Окрім незвичності змісту або форми, новотвори мають чітку функціональну спрямованість. Ми поділяємо думку М. С. Ретунської про те, що новотвори виконують низку функцій, зокрема: інформативну, експресивну та апелятивну. Інформативна функція оказіональних утворень полягає в повідомленні нової, несподіваної для реципієнта інформації про предмети й явища. Експресивна функція виявляється в намаганні творця оказіонального слова виразити свої почуття, своє особисте ставлення до того, що повідомлено оказіоналізмом. З інформативною та експресивною функціями пов'язана апелятивна функція – функція впливу на реципієнта. Її призначення полягає в створенні певних умов сприйняття. Адресант оказіонального слова впливає на адресат, оскільки використання такого слова примушує напружити його увагу [28, 9]. Виявлені та описані в статті приклади новотворів виконують вище зазначені функції, інформують читачів про ті або інші події, виразні за формою та змістом, привертають увагу своєю незвичністю та впливають на читача.

Висновки. Отже, лексичні та граматичні новотвори віддзеркалюють явища суспільного життя, пов'язані з політикою, діяльністю правоохоронних органів, розвагами тощо. В більшості випадків виявлені приклади новотворів є семантичними оказіоналізмами, в яких можна відстежити семантичний зв'язок між початковим і новим, набутим значенням. Новотвори є функціонально спрямованими лексичними одиницями, оскільки виконують низку функцій, від інформативної до апелятивної тощо.

Новотвори, як відображення суспільних змін, допомагають мовцям не лише надавати тексту чи висловленій думці експресії, але й точніше виражати свої думки.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в детальнішому аналізі інших груп оказіональних утворень, графічних та фразеологічних.

Література:

1. Андрусак І. В. Людина й суспільство: фрагмент концептуального аналізу англійських неологізмів кінця ХХ століття. *Проблеми романо-германської філології*. Ужгород : Мистецька лінія, 2001. С. 9–22.
2. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу. *Проблеми романо-германської філології*. Ужгород : Патент, 2002. С. 9–16.
3. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2018. 20 с.
4. Антонченко Т. М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. держ. лінгв. ун-т. К., 2000. 20 с.
5. Бабенко Н. Оказіональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ. Калининград : КГУ, 1997. 84 с.
6. Белозьоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. 19 с.
7. Бережна О. В. Роль оказіональних дериваційних утворень у формуванні мовної картини світу автора. Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов (семантика й словотвір): Матеріали Міжнародної наукової конференції. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2001. С. 21–24.
8. Бялик В. Д. Когнітивно-дискурсивні стратегії дослідження неологізму. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 6. Луцьк: ВНУ, 2009. С. 163–168.
9. Дзюбіна О. І. Особливості утворення та функціонування семантичних неологізмів англійської мови сфери інтернет-комунікації. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2 (33). С. 17–23.

10. Дзюбіна О. І. Скорочення як спосіб утворення неологізмів в сучасній англійській мові (на матеріалі англомовних Інтернет-видань та форумів в молодіжних соціальних мережах). *Вісник ЖДУ ім. І. Франка*. 2014. № 3 (75). С. 309–312.
11. Гадамер В.-Х. Истина и метод: основы философской герменевтики. Москва : Прогресс, 1988. 704 с.
12. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.
13. Заботкина В. И. Когнитивно-прагматический подход к изучению английской неологии. *Материалы научной конференции «Проблемы английской неологии»*. Москва : МГЛУ, 2002. С. 11–20.
14. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : дис... д-ра філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 1999. 403 с.
15. Зацний Ю. А. Про деякі тенденції в словотвірних процесах сучасної англійської мови. *Нова філологія*, 2014. № 64. С. 162–170.
16. Зацний Ю. А. Тенденції та процеси розвитку лексико-семантичної макросистеми сучасної англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 68–74.
17. Єнікеева С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект : автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. Київський національний лінгвістичний університет, 2011. 32 с.
18. Козырева Н. В. Неологические аспекты метафорических образов войны против терроризма (на материале англоязычных средств массовой информации в период после 11 сентября 2001 г.). *Материалы научной конференции «Проблемы английской неологии»*. Москва : МГЛУ, 2002. С. 91–103.
19. Конопацька Я. О. Семантична неологія в сучасному французькому медіадискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2005. 20 с.
20. Крячков Д. А. Оказиональное употребление языковых афоризмов в речи американских политиков (на материале избирательной кампании 2000 г.). *Материалы научной конференции «Проблемы английской неологии»*. Москва : МГЛУ, 2002. С. 65–70.
21. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. Київ : “АСА”, 1998. 362 с.
22. Левицкий А. Э. Деривационный аспект функциональной переориентации единиц современного английского языка. *Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов (семантика й словотвір): Матеріали Міжнародної наукової конференції*. Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. С. 143–148.
23. Левицкий А. Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка. Житомир : Редакционно-издательский отдел ЖГПУ, 2001. 168 с.
24. Литвин А. А. Лінгвопрагматичні особливості нової спортивної лексики як засіб визначення перцепції явищ, ознак і процесів у сфері спорту та туризму носіями англійської мови. *Південний архів. Філологічні науки*. Вип. LXVII. Херсон: ХДУ, 2017. С. 113–117.
25. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук / 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
26. Панченко Т. Функціонально-стилістична роль іменників-оказионалізмів у мові української періодики на початку ХХІ століття. *Психолінгвістика*. Вип. 21 (2). 2017. С. 100–108.
27. Ребрий А. В. Когнитивный аспект окказионального словотворчества. *Вестник ХНУ*. Вип. 537. Харків : ХНУ, 2001. С. 148–158.
28. Ретунская М. С. Английское окказиональное словообразование (на материале имен существительных и прилагательных) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Горьковский гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Горький, 1974. 21 с.
29. Сеньків О. М. Індивідуально-авторське словотворення у творах жанру фентезі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. № 3. 2015. С. 238–244.
30. Сошникова Р. С. Неологизмы английского языка второй половины 2019 года. *Вестник международного института рынка*. № 2. 2020. С. 78–82. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43827532>
31. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва : Высшая школа, 1984. 264 с.
32. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). Київ : КНЛУ, 2003. 388 с.
33. Тогоева С. И. Психолінгвістическіе проблемы неологии. Тверь : ТГУ, 2000. 163 с.
34. Турчак, О. М. Оказионалізми в мові української преси 90-х років ХХ століття [Текст] : дис... канд. філол. наук : 10.02.01. 2004. 256 с.
35. Худолій А. О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. К., 2004. 20 с.
36. Цибик М. Ю. Про авторські новоутворення в англійській мові. *Проблеми романо-германської філології*. Ужгород : Патент, 2002. С. 95–102.
37. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
38. Шкуратова С. Ю. Неологизм как объект лексикографического исследования. *Вестник МГУ*. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. М., 2004. № 2. С. 115–125.
39. Янков А. В. Соціально-політичні неологізми та окказионалізми в американському варіанті англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2004. 18 с.

Список використаних джерел

1. *Newsweek*, October 19, 1998;
2. *U.S. News and World Report*, October 1, 2001;
3. *U.S. News and World Report*, January 28/February 4, 2002;
4. *U.S. News and World Report*, February 18, 2002;
5. *U.S. News and World Report*, March 11, 2002;
6. *U.S. News and World Report*, March 25, 2002;
7. *U.S. News and World Report*, May 6, 2002;
8. *U.S. News and World Report*, June 3, 2002;
9. *U.S. News and World Report*, November 5, 2002;
10. *U.S. News and World Report*, March 17, 2003;
11. *U.S. News and World Report*, May 5, 2003;
12. *U.S. News and World Report*, October 6, 2003.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 14 вересня 2021 року

Прорецензовано: 17 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: Solomiia.M.Albota@lpnu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-21-24

Альбота С. М. Лінгвoseмантичні особливості комунікативної моделі онлайн-спілкування у період вакцинації населення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 21–24.

УДК: 81'37+81'42+81'23+81'27

Альбота Соломія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

ЛІНГВОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ МОДЕЛІ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ У ПЕРІОД ВАКЦИНАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто поняття когнітивно-перцептивної та поведінкової моделі спілкування. Для семантичного аналізу відібрано стрічки новин онлайн-платформи для спілкування Reddit стосовно результату пандемії – вакцинації населення. Виокремлення мовного матеріалу здійснено за допомогою лінгвістичних очевидних (експліцитних) та прихованих (імпліцитних) лінгвістичних маркерів. У результаті аналізу досліджено дві комунікативні когнітивно-перцептивні та поведінкові моделі щодо онлайн-спілкування у період вакцинації населення, а саме: загальне ставлення до уцелення та вплив вакцинації на населення. Для підтвердження результатів лінгвoseмантичного аналізу використано автоматичне програмне забезпечення для підрахунку слів та надання стислої лінгвістичної інформації.

Ключові слова: когнітивно-перцептивна та поведінкова модель спілкування, онлайн-платформа для спілкування Reddit, лінгвoseмантичний аналіз, вакцинація, стрічка новин, пости.

Solomiia Albota,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University

LINGUISTIC-SEMANTIC FEATURES OF THE COMMUNICATIVE MODEL OF ONLINE COMMUNICATION DURING THE VACCINATION PERIOD

The paper focuses on the concept of cognitive-perceptual and behavioral model of communication. For semantic analysis, the news feeds of the online communication platform Reddit regarding the outcome of the pandemic – vaccination of the population – have been singled out as a linguistic material. Each post of news items has been previously thoroughly interpreted and analyzed. Such singling out of language material has been carried out with the help of linguistically obvious (explicit) and hidden (implicit) linguistic markers to denote certain semantic groups based on linguistic-semantic interpretation and analysis of the Reddit vaccination posts. As a result of the analysis, two communicative cognitive-perceptual and behavioral models of online communication within Reddit during the period of vaccination of the population have been studied. The first cognitive-perceptual and behavioral model – the general attitude towards vaccination, as well as the second one – the impact of vaccination on the population – have been considered. These models will further serve as a research basis of the pattern for social communicative approach concerning online Reddit discussions as both of them are based on the cognitive conceptualization notion referring to communication perception and behavior in certain communicative situations. To confirm the results of linguistic-semantic analysis, automatic software for counting words and providing concise linguistic information has been applied.

Key words: Reddit online communication platform, linguistic-semantic analysis, vaccination, cognitive-perceptual and behavioral model of communication, news feed, post.

Постановка проблеми. Спілкування через Інтернет – невід’ємна частина людської взаємодії, особливо в пандемічних умовах сьогодення. Варто зазначити, що налагодження стосунків між співрозмовниками передбачає тривалі етапи спілкування. Різноманітні соціальні платформи у Всесвітній мережі мають спільну мету – сприяти поширенню та обміну інформацією за потреби. Саме з цієї причини розрізняють моделі спілкування. Вони спрощують комунікативний процес таким чином, щоб забезпечити візуальну інформацію для представлення внутрішніх когнітивних та перцептивних моделей поведінки [4]. Когнітивно-поведінкова теорія сягає часів розвитку дискусій про індивідуальне пізнання [5]. Когнітивні процеси відіграють значну роль у розвитку емоцій та реакції на життєво важливі події. Усі когнітивні процеси, які супроводжують подальші комунікативні моделі, передбачають такі основні етапи, як кодування інформації для надсилання та декодування інформації для отримання [6; 9]. Такі процеси є основою для формування семантичних полів (груп) моделі [14] для позначення висловлювань лінгвістичними маркерами, які розкривають очевидний (експліцитний) та прихований (імпліцитний) характер висловлювання. Цей підхід може бути застосовано до будь-якої онлайн-платформи для виявлення комунікативних, когнітивних, перцептивних, маніпулятивних моделей людської поведінки, що зумовлює **актуальність** дослідження. **Зв’язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями** полягає у пізнанні вже існуючих

комунікативних моделей та створення власної комунікативно-когнітивної моделі для виявлення лінгвoseмантичних особливостей онлайн-спілкування у період вакцинації населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одне із основних способів встановлення контакту, онлайн-спілкування, може проявлятися у різних комунікативних моделях [7]. Лінійна модель комунікації, або, як її ще називають, комунікативна модель передачі інформації [11] передбачає комунікативний процес в одному напрямку – співрозмовник надсилає повідомлення іншому з певною метою. У цій моделі враховується інформація, яку кодує відправник. Змісту інформації притаманне значення, тоді як одержувача сприймають як належне. Ця комунікативна модель підходить для оголошень, загальних інформаційних постів в Інтернет-спільнотах для звернення до аудиторії.

Інтерактивна комунікативна модель [3] є більш доцільною для нашого дослідження, оскільки враховуються комунікативні процеси між відправником та одержувачем. Тут варто звернути увагу на інформацію, якою потрібно обмінюватися, а також враховуються реакції, емоції, процеси адаптації до комунікативного середовища, зворотний зв'язок. Комунікативні повідомлення у відповідь є актуальними з точки зору взаємодії в Інтернеті, оскільки процеси зворотного зв'язку сприяють розміщенню коментарів, діаграм для обговорень та розмов у реальному часі. Окрім позитивних сторін моделі знаходимо недоліки: деякі повідомлення можуть залишатися непрочитаними через значну кількість надходжень. Більш того, не акцентуємо на природі спілкування в Інтернеті, хоча психологічний контекст відіграє важливу роль у виявленні позитивних та негативних емоцій, що є характерним для життєво важливих когнітивних процесів. Теорія емоційної обробки є основою таких психолінгвістичних комунікативних станів, коли люди намагаються втікти від реальності, щоб уникнути загальної загрози чи небезпеки [12]. Вчені визначають емоційні компоненти комунікативної взаємодії як активізацію та модифікацію структури пам'яті, що лежить в основі страху [8].

Трансактивна комунікативна модель [13], крім фізичної та психологічної природи, пов'язана з культурними наслідками та соціальними особливостями. Сюди залучено інтерактивні процеси з попередньої моделі для формування спільноти, що важливо для нашого дослідження онлайн-платформ. Люди можуть взаємодіяти, формуючи свої соціальні, культурні взаємини, беручи до уваги норми спілкування. Йде мова про мовний контроль якості надісланої та отриманої інформації [2]. Кожен контекст є важливим у цій моделі, оскільки не лише повідомлення має значення, а й мета повідомлення, роль відправника та одержувача, вплив повідомлення на соціальну спільноту та спілкування в Інтернеті.

Останні дві моделі будуть використані в нашому подальшому дослідженні як основа комунікативної моделі соціальних мереж Reddit (<http://www.reddit.com>). Саме поєднання ознак вже існуючих моделей спілкування дозволить **вирішити частину загальної проблеми** лінгвoseмантичного підходу до комунікативно-когнітивної та поведінкової моделі спілкування, **котрому присвячується означена стаття**. Зазначені моделі зорієнтовані на понятті когнітивної концептуалізації, яка передбачає, що деякі особи мають високі ризики небезпеки під час спілкування [8], особливо в умовах пандемії. Метою цієї статті є провести лінгвoseмантичний аналіз стрічок новин на онлайн-платформі Reddit щодо стану вакцинації, застосувавши лінгвістичні маркери до найбільш коментованих публікацій з точки зору відповідної новини. Мовний аналіз сприятиме створенню когнітивно-перцептивних та поведінкових моделей спілкування під час ситуації з Covid-19, що зумовлює **загальнонаукове значення статті**.

Попередньо [1] досліджено поняття підтеми стрічки новин. Це поняття належить Інтернет-спільноті, пов'язаної з ідеєю розміщення та коментування інформації у різних галузях знань. У цій статті, використано підтеми стрічки новин для виокремлення повідомлень користувачів Reddit, які водночас стурбовані і схвалюють процес вакцинації. Використання соціальної мережі Reddit є актуальним, оскільки нещодавно коментовані новини можна відстежити першими (у нашому дослідженні 95 % голосів у дискусіях про вакцинацію: (https://www.reddit.com/r/Coronavirus/comments/nlj0ie/covid19_infections_are_exceedingly_rare_after/), 917 коментарів, що стосуються основних стрічок новин, але кожен з них містить свої підрозділи, які враховувались під час дослідження. Навіть вигук можуть допомогти лінгвістам оцінити, наскільки емоційною є тенденція до зростання, і доповнюють когнітивні процеси у зазначеному контексті. З огляду на когнітивні процеси семантизації в онлайн дискусіях щодо новин, найважливішим є досягнути текстову «атмосферу» сприйняття щеплення у всьому світі та дослідити її смисловий, маніпулятивний характер у психолінгвістичній, когнітивній та соціолінгвістичних сферах, що зумовлює **новизну** статті.

Викладення основного матеріалу. Стрічки новин проаналізовано за допомогою лінгвoseмантичного аналізу, враховуючи маніпулятивні, контекстуальні та семантичні особливості мовного матеріалу. У процесі аналізу виявлено дві когнітивно-перцептивні та поведінкові моделі спілкування – загальне ставлення до щеплення та вплив вакцинації на населення. Перша – загальне ставлення до щеплення – містить усі можливі висловлювання щодо розуміння індивідуальності процесу вакцинації, а друга – вплив вакцинації на населення – більш обгрунтовані заяви, факти, особистий досвід щодо вакцинації чи причини бути за чи проти. Розглянемо семантичні поля (групи), які виділено відповідно до семантичного аналізу секції з коментарями. Після кожного прикладу наведено лінгвістичні маркери, що позначають очевидне (експліцитне) чи приховане (імпліцитне) значення висловлювання.

Лінгвoseмантичний аналіз першої когнітивно-перцептивної та поведінкової моделі спілкування – загальне ставлення до щеплення, позначеної лінгвістичними маркерами:

1) схвалення вакцинації: *vaccine saved his life* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *exciting* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *planning on taking steps to better your health* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *cheers and be well!* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *a kind attitude towards yourself* (імплікація піклування про себе); *I have assurance it's not COVID* (експлікація позитивної симптоматики); *that shit works* (вульгаризм з імпліцитністю позитивного зрушення); *making sure you won't have severe symptoms* (експлікація позитивної симптоматики); *sounds amazing* (експлікація надії на перспективне майбутнє) *Yay!* (вигук, експлікація надії на перспективне майбутнє). Увагу зосереджено на процесі позитивного сприйняття вакцинації з піднесенням у вигляді вигуків, експресивно-емоційних станів висловлення. Процес семантизації є більш очевидним (переважають експлікації), ніж прихованим (менше імплікацій). Часте вживання 1-ї особи (вживання І опущено в прикладовій базі) підтверджує розвиток більш особистісних коментарів в онлайн-дискусіях, а не тих, що стосуються колективного досвіду.

2) несприйняття вакцинації: *an autoimmune disease* (експлікація негативних станів здоров'я); *just generally terribly unhealthy* (експлікація негативних станів здоров'я); *doctor warned him that* (імплікація майбутньої загрози); *nearly certainly be on a vent* (експлікація майбутньої загрози); *I might have died* (експлікація смертельної загрози); *these vaccines being compared to the flu vaccine* (імплікація низької медичної ефективності вакцин); *which are far less effective* (імплікація низької медичної ефективності вакцин); *never bothered getting the test confirming* (імплікація байдужості до здоров'я); *so many people don't get sick enough to even realize they have it* (імплікація байдужості до здоров'я). *Among negativity, implicit meanings of the news post linguistic markers prevail. Comments covering internal senses of treating personal poor health conditions were discussed in most cases from the first person.* Серед негативу переважають приховані значення (імплікації) лінгвістичних маркерів постів у стрічках новин. Переважає вживання 1-ї особи у коментарях, що охоплює внутрішні переживання щодо лікування поганого стану здоров'я.

3) когнітивні процеси щодо ставлення до вакцинації: *why get tested if you are fully vaxxed* (експлікація нерозуміння медичного процесу); *still test post vaccination* (експлікація нерозуміння медичного процесу); *not even recommended to be tested anymore if you are vaccinated* (експлікація медичної поради); *we make covid tests, so it's free for us* (імплікація користі для здоров'я); *it's a total game changer* (імплікація несподіваних подій); *vaccines literally do nothing to reduce spread, only symptoms* (експлікація медичних висновків); *will always be variants and future vaccines/booster shots* (експлікація медичної різноманітності вакцин); *You're right in saying they are different than traditional vaccines* (експлікація медичної різноманітності вакцин); *I'm just sitting here wondering how terrified I should be* (експлікація страху щодо здоров'я); *having no symptoms is definitely better than having symptoms* (експлікація медичних висновків); *no data to support it as a concern* (експлікація медичних висновків); *I think it would be considered good because it means the vaccine is working* (позитивні емоції+експлікація медичної досконалості); *The main reason for being vaccinated is to prevent the 'bad' symptoms* (експлікація медичних висновків); *Is this a serious question?* (експлікація медичних висновків); *You're asking if having no covid symptoms is a good or bad thing?* (експлікація медичних висновків); *Well duh it's a vaccine, not magic!* (імплікація медичних висновків). Досліджено експлікації загальних припущень про відомі факти та особистісне ставлення до процесу вакцинації від Covid-19 та поради щодо його лікування.

Проаналізувавши першу частину когнітивно-перцептивної та поведінкової комунікативної моделі, «настрій» вакцинації під час спілкування загалом є багатообіцяючим, у рідкісних випадках особистісні симптоми не дозволяють зробити щеплення, викликаючи страх перед загрозою для здоров'я. Щодо маніпулятивних психологічних моделей спілкування, сумнівні твердження щодо процесу вакцинації викликають нерозуміння її ефективності.

Автоматичне виявлення семантичних полів (для підрахунку слів та надання стислої лінгвістичної інформації) [10] загального ставлення до щеплення Reddit статистично підтвердило результати проведеного семантичного аналізу. Семантичне поле позитивних емоцій у відсотках вище (2.9%), ніж негативні емоції (2.5%), що підтверджується очевидним прийняттям «атмосфери» вакцинації та лікування як способу подолання пандемії. Негативні емоції висловлювалися переважно приховано, викликаючи сумніви щодо необхідності вакцинації. Найбільшу частину (12.5%) займає експлікація семантичного поля когнітивних процесів щодо ставлення до вакцинації, серед яких переважають різноманітні ідеї та думки на актуальну тему.

Друга когнітивно-перцептивна та поведінкова модель спілкування – вплив вакцинації на населення – семантично проаналізована за допомогою лінгвістичних маркерів, що починають очевидне чи приховане значення висловлювання:

1) схвалення вакцинації: *that will also increase uptake* (експлікація вимоги вакцинації); *be on the brink of a brighter medical future* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *Without a doubt* (експлікація надії на перспективне майбутнє+когнітивний процес, що виражає впевненість); *offer a great opportunity for reducing noninfectious illness uptake* (експлікація вимоги вакцинації); *exciting area of research* (експлікація медичної досконалості); *sounds incredible* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *also likely that future flu vaccines themselves will be mRNA vaccines* (експлікація вимоги вакцинації); *The covid mRNA were targeting the spike proteins of the virus* (експлікація медичної досконалості); *no symptoms luckily* (експлікація надії на здоровий стан); *vaccines prevent infection* (експлікація надії на здоровий стан); *you will never get infectious* (експлікація надії на здоровий стан); *vaccines SIGNIFICANTLY REDUCE transmission* (експлікація медичної досконалості+імплікація вимоги вакцинації); *vaccines SIGNIFICANTLY REDUCE chances of infection* (експлікація медичної досконалості+імплікація вимоги вакцинації); *vaccinated people are significantly less likely to catch it in the first place* (імплікація вимоги вакцинації); *load is usually severely reduced* (імплікація вимоги вакцинації); *vaccinated people are exceedingly less likely to now get Covid* (експлікація медичної досконалості+імплікація вимоги вакцинації); *protection against Covid* (імплікація вимоги вакцинації); *Seems pretty promising* (експлікація надії на перспективне майбутнє); *Pfizer is 94% effective against asymptomatic Covid infections* (імплікація вимоги вакцинації); *was only 6 cases out of 2776 employees* (експлікація рідкісних випадків Covid-19 після вакцинації); *effectiveness of the mRNA vaccines* (експлікація рідкісних випадків Covid-19 після вакцинації); *not all vaccinated ppl are exposed to virus* (експлікація рідкісних випадків Covid-19 після вакцинації); *had a ton of exposure, but didn't catch it* (експлікація рідкісних випадків Covid-19 після вакцинації); *The vaccines are amazing* (експлікація медичної досконалості+імплікація вимоги вакцинації). Це семантичне поле характеризується зростанням експлікацій позитивних емоцій щодо ефектів вакцинації (4.57%). Зазначимо, що такі очевидні лінгвістичні маркери, як надія на перспективне майбутнє, притаманні двом когнітивним моделям спілкування. Причиною цього є те, що до вакцинації та після неї проходять ті ж самі процеси семантизації, хоча в першому випадку маємо справу з позначенням надійного процесу лікування, а згодом – з більш значною медичною досконалістю, ніж зараз.

2) несприйняття вакцинації: *virus will remain endemic and boosters will be needed* (експлікація неминучих загроз пандемії); *lead to new viral strains* (експлікація неминучих загроз пандемії); *vaccines don't prevent spread* (експлікація неминучих загроз пандемії); *virus still infects vaccinated people as it does the unvaccinated* (експлікація неминучих загроз пандемії); *spread the virus if you're infected by it* (експлікація пандемічного психічного афекту); *to become contagious* (експлікація пандемічного психічного афекту); *The complication is that* (експлікація пандемічного психічного та фізичного афекту); *vaccinated people can still get infected and/or spread* (експлікація пандемічного психічного афекту); *vaccines don't 100% of the time stop it* (експлікація неминучих загроз пандемії); *vaccines may not offer 100% sterilizing immunity* (експлікація неминучих загроз пандемії); *PCR "tests" do not detect active infection* (експлікація неминучих загроз пандемії). Усі приклади, виокремлені зі стрічок новин Reddit, що стосуються семантичного поля негативних емоцій, позначені лише експліцитними лінгвістичними

маркерами. Більшість із них позначають песимістичні «настрої» пандемічного стану сьогодні, що охоплюють один із основних маркерів стосовно неефективного процесу вакцинації.

3) когнітивні процеси щодо ставлення до вакцинації: *we can't say for sure that these vaccines will always remain for new strains* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *It's likely that they won't always* (експлікація сумнівів щодо тривалості вакцини); *Had no idea that was even a possibility* (експлікація «дива» від вакцини); *How does that work?* (експлікація «дива» від вакцини + позитивні емоції); *I thought the flu vaccines were just kind of a "guess"* (експлікації процесу міркування); *Are mRNA vaccines able to address that?* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *all vaccines work the same way* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *Are you sure? Where's the evidence on people who got severe permanent lung and nerve damage and those who didn't and who enjoyed it more? she probably had no symptoms because she was vaccinated* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *vaccines "may" or "seem to" reduce spread* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *If they don't have it, they can't spread it* (експлікація ситуації «здогадайся сам»); *most people in the US get the MRNAs anyway* (експлікація ситуації «де факти»); *"unvaccinated" individuals* (експлікація ситуації «де факти»); *That is what I was hung up on* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *How does this relate to the experimental "93% effective"* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *I'm wondering if it's just the same result* (експлікація сумнівів щодо процесу вакцинації); *A better stat would be people exposed* (експлікації процесу міркування); *I also have faced something similar* (експлікація ситуації «здогадайся сам»); *Other studies have shown it to be effective* (експлікація ситуації «здогадайся сам»); *The morale of the story is- these vaccines greatly reduce the chance of catching COVID* (експлікація «дива» від вакцини + позитивні емоції). Третью семантичному полі також притаманні експлікації висловлювань. Особливістю є поєднання позитивних емоцій та сумнівних процесів міркування. Серед постів користувачів щодо впливів вакцинації на населення виникає багато суперечок, однак після визнання цього успішного способу подолання вірусу коментарі автоматично припиняються. Саме тому стверджуємо, що ці когнітивні процеси мають більш позитивне значення (15.6%), ніж попередні (12.5%).

Семантичне поле позитивних емоцій у відсотках вище, ніж групи з негативними емоціями, що є схожим з попередніми результатами когнітивної моделі. Це пояснюємо тим, що станом на сьогодні маємо справу з більш сприятливою «атмосферою» вакцинації. Зауважимо, що для останньої моделі характерно виключно експліцитні семантичні поля. Це означає, що всі висловлювання у стрічках новин є точними та чіткими, усі питання вирішено, немає жодних суперечок щодо пандемії Covid-19. Семантичне поле когнітивних процесів вирізняється переважно позитивно зі значеннями фактів та процесів міркування.

Головні висновки. Теоретичну базу когнітивно-перцептивної та поведінкової моделей у цій статті використано для лінгвосемантичного аналізу стрічок новин про щеплення на платформі онлайн-спілкування Reddit. Результати аналізу спочатку наведено семантично для вивчення характеру висловлювання за допомогою експліцитних та імпліцитних лінгвістичних маркерів. Згодом, результати підтверджено застосуванням автоматичного програмного забезпечення, яке надає лінгвістичну інформацію та підраховує слова порівняно із стандартним частотним відсотком у соціальних мережах. Розглянуто дві когнітивно-перцептивні та поведінкові комунікативні моделі. У першій – загальне ставлення до щеплення – виявлено більш негативні комунікативні та когнітивно-перцептивні шаблони спілкування, у другій – вплив вакцинації на населення – більш позитивні комунікативні та когнітивно-перцептивні шаблони. Здійснено порівняння семантичних полів та їх лінгвістичних маркерів як інтерпретативно, так і статистично. Обґрунтовано, що ситуацію з пандемією Covid-19 семантично стабілізовано процесом вакцинації і відсутня тенденція викликати подальші суперечки в коментарях до стрічок новин на платформі онлайн-спілкування Reddit.

Перспективи використання результатів дослідження. У перспективі можна розробити масштабну когнітивно-поведінкову комунікативну модель та її лінгвістичні шаблони з точки зору останніх дискусійних новин Reddit у різних сферах. Такий аналіз та онлайн-платформи можуть бути надалі використані у когнітивній лінгвістиці, психолінгвістиці, дослідженнях соціальних мереж.

Література:

1. Albota S. Linguistic and Psychological Features of the Reddit News Post. *Proceedings of the 15th. International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, (CSIT 2020)*. 2020. С. 295–299.
2. Albota S., Peleshchyn A. Requirements for the Linguistic Quality Control of Wikipedia Article. *Proceedings of the 14th. International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, (CSIT 2019)*. 2019. P. 16–19.
3. Zheng H., Gao Q., Gao J., Su X. An Interactive Communication Equipment Maintenance Support Strategy Model Based on Availability. *IEEE International Conference on Artificial Intelligence and Computer Applications (ICAICA)*. 2020. P. 971–976.
4. Arnseth H. C. Learning to play or Playing to Learn – A Critical Account of the Models of Communication Informing Educational Research on Computer Gameplay. *International Journal of Computer Game Research*. 2006.
5. DuBois R. H., Rodgers R. F., Franko D. L. та ін. A network analysis investigation of the cognitive-behavioral theory of eating disorders / *Behaviour research and therapy*. 2017. № 97. P. 213–221.
6. Bandura A., Adams N. E., Beyer J. Cognitive processes mediating behavioral change. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1977. № 35. P. 125–139.
7. Ogneva E. A., Denisenko M., Sanivskaya E. та ін. Comparative linguo-cultural models as the communicative strategy. *Experientia est optima magistra: Collected paper*. 2017. P. 175–182.
8. Foa E. B., Kozak M. J. Treatment of anxiety disorders: Implications for psychopathology. *Anxiety and the anxiety disorders*. 1985. С. 421–452.
9. Isen A. M. Positive affect, cognitive processes, and social behavior. *Advances in experimental social psychology*. 1987. P. 203–253.
10. Linguistic Inquiry and Word Count. URL: <http://liwc.wpengine.com/>
11. Prasad K. D., Rao M., Vaidya R., Muralidhar B. Organizational Climate, Opportunities, Challenges and Psychological Wellbeing of the Remote Working Employees during COVID-19 Pandemic: A General Linear Model Approach with Reference to Information Technology Industry in Hyderabad. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology, (IJARET)*. 2020. № 11. P. 372–389.
12. Pascual-Leone A. How clients “change emotion with emotion”: A programme of research on emotional processing. *Psychotherapy Research*. 2018. № 28. P. 165–182.
13. Piercy C. W., Zhu Y. Transactive Memory and the Job Search: Finding Expertise and Influence in Socio-technical Networks. *Western Journal of Communication*. 2021. № 85. P. 230–252.
14. Shashkova V. N. The semantic fields within the conceptual field “crime-scene-examination”: semantics, nomination, reference. *Russian Linguistic Bulletin*. 2019. № 4. P. 45–48.

Отримано: 14 вересня 2021 року

Прорецензовано: 17 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: zif30@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-25-28

Буда В. А., Заваринська І. Ф., Нестайко І. М. До проблем ідентифікації та семантики слов'янської антропонімної фразеології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 25–28.

УДК: 811.161.2'111'373.21

Буда Володимир Андрійович,
кандидат філологічних наук, доцент
Заваринська Ірина Федорівна,
кандидат філологічних наук
Нестайко Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

**ДО ПРОБЛЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СЕМАНТИКИ
СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ**

У статті розглядаються об'єктивне виявлення та дослідження слов'янської ономастичної фразеології у структурно-семантичному та порівняльному аспектах, яке базується на твердженні про значеннєву навантаженість антропонімів-компонентів.

Тривіальним завданням у дослідженні цих проблем є парадоксальна ситуація коли важко визначити наявність у складі таких фразеологізмів власних імен.

Комплексний аналіз проаналізованих нами мовних одиниць показує, що виокремлюються принаймні два підходи до етимологізації фразеологізмів. Так, у разі затемненої внутрішньої форми компонентів застосовуємо метод пошуку у значенні антропоніма історичного прототипу, окрім того, розглядаємо його як узагальнене позначення людини, що дає можливість нам виявити найяскравіше національно-культурне забарвлення та розкрити асиметричний сегмент фразеологічних систем.

Основні функції власних імен у представлених фразеологічних моделях – символічна, асоціативна та когнітивна. Дослідження проводиться на матеріалі польської та української мов.

Ключові слова: фразеологічні одиниці з антропонімним компонентом, структурно-семантичний та порівняльний аспекти, ідентифікація фразеологізмів, семантика, етимологія.

Volodymyr Buda,

PhD of Philological Sciences, Associate Professor

Iryna Zavarynska,

PhD of Philological Sciences

Iryna Nestayko,

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

**TO THE PROBLEMS OF IDENTIFICATION AND SEMANTICS
OF SLAVIC ANTHROPNYMIC PHRASEOLOGY**

The article considers the objective identification and study of Slavic onomastic phraseology using the comparative method, which is based on the statement about the meaning of the onym-components. A trivial task in the study of these problems is the paradoxical situation when it is difficult to determine the presence of such phraseology of proper names. A comparative-historical and etymological analysis of the units shows that at least two approaches to the etymologization of phraseology are distinguished. In the case of obscured internal form of components we use the search method in the meaning of the anthroponym of the historical prototype, and its consideration as a generalized designation of man allows us to identify the brightest national and cultural color and reveal the asymmetric segment of phraseological systems. The specificity of the studied language units is that their semantics informs about the peculiar composition of thinking of a particular ethnic group, its culture, customs, traditions, worldview, history and mythology. The commonality of the analyzed phraseologizations is observed at the level of phrase formation mechanisms. Motivational spheres verbalized with the anthroponym component also partially coincide. The semantics of phraseological units with anthroponyms-components is related to extralinguistic factors that affect the understanding of the symbolism of the onym, its meaning, linguistic and cultural information by representatives of different societies. This aspect of the study of phraseology stimulates the relevance of consideration of these units in the interlingual plan. The main functions of anthroponyms in the presented phraseological models are symbolic, associative and cognitive. The study makes it possible to determine the semantics of phraseological units with anonymous components, which depends on the influence of associative phenomena, ethnolinguistic and cultural symbols, symbols and related certain socio-cultural factors on the formation of phraseological meaning.

Key words: phraseological units with anthroponymic component, structural-semantic and comparative aspects, identification of phraseological units, semantics, etymology.

Постановка проблеми. У розвідці будуть проаналізовані фразеологічні одиниці, які семантично мотивовані назвами історичних осіб та досліджено перехід загальних назв у власні і навпаки – шляхом лексико-семантичної деривації.

При зіставленні слов'янських фразеологізмів на особливу увагу заслуговують, характерна для кожної з мов, наявність онімів-компонентів, які визначають національну своєрідність цілої фразеологічної системи. Переклад фразеологізмів із власними назвами, пов'язаних із прецедентною тематикою, відзначається легкістю та великим ступенем еквівалентності через приналежність до широко вживаного пласту мови. Антропонімні фразеологізми, що утворені на основі змісту тексту, але не мають у ньому прямих відповідників (прототипів) є цікаві з погляду виявлення лінгвокультурної інформації для певної етноспільноти, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження – аналіз особливостей закодованого історико-культурним змістом онімів, зафіксованих у слов'янських фразеологізмах.

Об'єктом розвідки стали оніми в польській та українській лінгвокультурі. Предметом – історико-етимологічні особливості відповідних власних імен в асоціативно-образній системі онімного простору фразеологізмів.

Для визначення змісту таких фразеологічних одиниць необхідно вирішити наступні **завдання**: реконструювати компоненти-оніми, виявити їхню семантичну навантаженість у плані встановлення етнокультурних чинників, що визначають їх розуміння всіма членами різних соціумів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкий спектр праць із ономастичної фразеології та питання щодо інформаційного навантаження компонента-оніма (С. С. Ермоленко, В. М. Мокієнко, Н. М. Пасік, М. Knappová, D. Nilsen, E. Rzetelska-Feleszko) стимулює актуальність розгляду цих одиниць у міжмовному плані (М. Ф. Алефіренко, Т. Шутковський, А. М. Кравчук, В. Г. Гак, В. М. Телія, Т. О. Черниш, О.В. Тищенко, Н. Д. Арутюнова, М. Є. Рут).

Ономасти присвятили низку досліджень проблемі переходу загальних назв у власні і навпаки. Цей процес Т. С. Олійник описує так: “Потенційно перехід у загальні назви властивий всім власним іменам із широкою популярністю. Популярним стає спочатку носій імені – реальна особа, літературний герой, географічне місце, предмет або явище через свою унікальність (певну визначну рису, особливість, вчинок тощо). Тоді, коли таке широковідоме ім'я (назва) переживає епоху свого носія, воно стає символом завдяки приєднанню асоціативної семи, що позначає характерну рису або характеристику (власне ім'я + асоціативна сема = символічне власне ім'я). Отже, коли власне ім'я стає популярним і набуває асоціативної семи, відбувається його перехід у загальну назву і породжується відповідний символ, відомий пересічному громадянину або певній групі людей” [15, с. 4]. Цей процес проілюстровано в авторитетних пареміологічних працях відомих вчених.

У словнику-довіднику В. В. Жайворонка подано те, що «необхідно знати» (серед інших “знаків української етнокультури” та вміщено понад 300 онімів) [8, с. 56]. Проте, звісно, лише їх певна частина входить до складу фразеологічних одиниць.

У праці М. Номиса [26, с. 768] натрапляємо на понад 150 антропонімів, які є компонентами фразеологізмів [15, с. 4], що виконують символічну, асоціативну та емоційну функції.

А. А. Лучик зазначає, що “...однією із властивостей людської думки, “є здатність її до аналізу вимірювань. Це зрозуміло, якщо згадати, яку роль відіграють вимірювання в життєдіяльності особи. Надмірність, як і, власне недостатність, мають негативний вплив на органи відчуттів в акті взаємодії людини з навколишньою дійсністю. Звідси випливає значущість у життєдіяльності особи” [12, с. 106].

У польській та українській ономастичній фразеологічній системі відтворюються подібні нюанси пізнання світу.

Щодо інших функцій власних назв, варто звернути увагу на дослідження Ю. О. Карпенко, який вважає, що суспільство може через назву вирізняти конкретний предмет та передавати щось про цей предмет (додаткову інформацію), прагне висловити пов'язані з об'єктом почуття, оцінити його, тобто оніми виконують інформаційну та емоційну функції [10, с. 12].

Добре відомий той факт, що семантика антропоніма визначається загальнонародними культурними конотаціями. Так, М.Е. Рут зазначає, що семантика власного імені визначається закріпленістю його за конкретним членом соціуму” [17, с. 68]. Тобто в цьому разі логічно поставити питання про функціональні особливості аперитивів й онімів. Вчені зазначають, що оніми виконують ідентифікаційно-диференційну функцію, яка вирізняє оніми серед інших класів мовних одиниць. Вважається, що поєднання номінативної, ідентифікаційної та диференційної – це головна функція власних назв [23, с. 10].

Виразна національно-культурна специфіка притаманна польським антропонімам фразеологізмам із семантикою, відомою лише носіям цієї культури й мови.

Розглянемо польський фразеологізм *Jak za króla Świeczka* [29, с. 161].

Це фразеологічне посилання іноді використовується, коли відправник заяви хоче підкреслити, що щось застаріле, не-сучасне, примітивне. Часи короля Цвечка прийнято вважати давніми часами. Дослідники намагалися знайти легендарного правителя в темряві історії. Схоже, що ім'я *Świeczek* – це польська версія *Swiekek*, який колись правив (до народження Христа) королівством Північної Європи, кельтською державою зі столицею у Віндобоні (нині Відень). Видатний польський поет Людвік Кондратович зробив спробу жартівливого віршованого опису порядку в країні Цвечка.

Чому ж тоді мирні, щасливі “часи короля Цвечка” є синонімами примітивізму? Можливо, тому, що замість того, щоб спонукати людей, що жили в той час, до праці і відкриттів, вони радше викликали лін і ледачість. [Електронний ресурс].

Близьке значення має фразеологізм пол. *Za króla Sasa jedz, pij, popuszczaj pasa* [29, с. 359]. Таку пам'ять залишив син Августа II, Август III. Значення виразу зрозуміти легко: весело проводи час, заповнюй шлунок та не думай ні про що інше. Це було весело, ніхто не думав про те, що станеться завтра, ніхто не розумів, що відбувається в країні. Король зовсім не був схожий на свого батька: йому було байдуже і до війн, і до сусідів [Електронний ресурс].

Подібних фразеологізмів, семантика яких належить до інтралінгвальних знань у польській мові багато:

пол. *Wystrójona jak rosińska Magdalena*. Це прислів'я, можливо, сягає уявленнє про відому своєю красою та стрункістю мешканку Росені [28, т. 3, с. 69];

пол. *Za Jana Kazimierza nie stało miast i żołnierza*. Підґрунтям прислів'я стали численні за панування цього короля війни, які знищили цілі території [28, т. 1, с. 825];

пол. *Dobierze się do mego Dubrawski, nie minie go wyszomirska grusza*. Dubrawski – суддя в Житомирі, який дуже жорстоко судив призвідників українського бунту в 1768 р. [28, т. 1, с. 497];

пол. *Zarobil, jak król Jan na Wołoszczyźnie*. Прислів'я стосується невдалої угорсько-молдавської політики Собеського і молдавського походу в 1686 р. [28, т. 1, с. 825];

пол. *Obaczym, co na to Czaplíc*. За Ліпінським, вислів пов'язаний з особою Целестина Чапліца із Шпанова (1723-1804), правника, з думкою якого рахувалися під час судових процесів [28, т. 1, с. 351];

пол. *Posłać po Liche, Posłać po Liche, ma paskudnika* – “напитися до непритомності, що аж очі затягуються імлюю, як у хворої худоби”. Зворот від прізвища серадського ветеринара Lichy, який жив у XIX ст. [28, т. 2, с. 13].

Значну проблему становить питання ідентифікації онімної фразеології [9, с. 155], зокрема в межах української та польської мов, іншими словами визначення належності одного з компонентів до онімної лексики.

А. Івченко приходить до висновку, що, наприклад компонент *Май* у відповідній фразеологічній серії (укр. *набрався як Май груш*, *наївся як Май груш*, *допався як Май до груш* та ін.) позначає людину, але не є антропонімом, бо не зафіксований

у традиційних ономастикох етносів, які проживають на території України. Дослідник висуває гіпотезу, що компонент *май* має значення 'дурень', оскільки слово *май* етимологічно може бути пов'язане з лексемою *змайóвити* – "здурити, очманіти" [9, с. 155].

Дослідник наводить також цікавий приклад міжкультурної взаємодії, коли в межах однієї лінгвокультури слово, відоме як апелюватив, під час запозичення набуває статусу антропоніма.

У польській мові функціонує одиниця *Dorobić się jak dudek na kościele* [28, т. I, с. 500], яку запозичила українська мова: *виграв як Дудек на костюлі* [26, с. 206]. У польських діалектах слово *dudek* має значення 'дурень', однак під впливом поширеної структурно-семантичної моделі (укр. *виграв як Шльома на оренді, виграв як Хома на булках*) слово перейшло до розряду антропонімів [9, с. 156].

В українському арго знаходимо приклади переосмислення імені і прізвища реальної історичної постаті: особа → предмет (*максім горкий* – "найдешевший особовий поїзд третьої класи" (їздить звичайно тільки упосліджена соціальна верства)) [5, с. 278]; особа → предмет, особа (*марія демченко* – "горілка, самогон; балакуча, чванлива жінка" (Марія Демченко, відома стахановка, родом із Чернігівщини. Розповідають анекдоти про її чванливість)) [5, с. 278].

У межах польсько-українського зіставлення звертаємо увагу на той факт, що через тривалі історичні та культурні контакти певна історична постать мала популярність у межах двох лінгвоспільнот, однак символіка прецедентного імені, а звідси і його емоційно-експресивна оцінка відрізнялися.

Так, у польському мовно-культурному просторі функціонують:

пол. *Wygląda jak Gonta* – Іван Гонта – сотник козаків Ф. Потоцького, у 1768 р. підняв бунт, страчений після бунту [28, т. 1, с. 703];

пол. *Umazany (zbrudzony) jak Mazepa. Usmarowany jak Mazepa. To Mazepa*. Ймовірно, відлуння народних переказів про любовні пригоди Мазепа, який згодом став козацьким гетьманом [28, т. 2, с. 418]. У збірці М. Номиса вміщено такий коментар до переосмислення оніма *Мазена*: "Лайка на мугируватих и непроворних людей. Чувать подекуди і в наших сторонах (праве теж, що й мацапури), а більш Москалі так дращуть наших, за гетьмана Мазепу. В Лубенщині й тепер ще можна чувати (росказує народ), що за часів царя Петра I розсердиться було Москаль на чоловіка та й ножакою, чи чим там: "Мазена!", каже, або: "Мазепин дух!" А далі, кажуть, царь Петро дав указ – що, мов, хто залізеца души з оттакої причини і сам повинен наложить головою" [26, с. 187].

До складу українських фразеологізмів, за даними збірки М. Номиса, потрапили такі імена історичних осіб, як-от: *Од Богдана до Івана не було гетьмана* (Богдан Хмельницький і Іван Мазепа. Перший гетьманував 1648–1657 рр., і другий 1687–1709 рр.) [26, с. 69]. Окрім того, згадано імена таких історичних осіб, як: *Лотоцький, Мстислав, Наливайко, Познанський, Понятовський, Скоропадські Іван і Настя* та ін.

В українському діалектному мовленні зафіксовано одиниці, які містять компоненти, належні історичним постатям новітньої історії: укр. діал. *Спасибі Іллічу: ні вчиняю, ні печу!*; *Спасіба Сталіну-грузину, шо убув нас у резину* [5, с. 125]. Варто зауважити, що в сучасному мовленні наведені фразеологізми вживаються лише щодо історичних подій чи постатей, яких вони стосуються. Вважаємо, що саме група фразеологічних одиниць з антропонімним компонентом історичного походження має, по-перше, найяскравіше національно-культурне забарвлення, а по-друге, утворює асиметричний сегмент фразеологічних систем.

Висновки. На нашу думку, виокремлюються принаймні два підходи до етимологізації фразеологізмів з антропонімними компонентами. Одні дослідники у разі затемненої внутрішньої форми фразеологізмів схильні шукати історичний прототип, інші розглядають онім як узагальнене позначення людини.

Перспективи використання результатів дослідження. Під час здійсненого міжмовного семантичного та історико-етимологічного аналізу варто приділити особливу увагу культурному, асоціативному фонові онімів, оскільки формальний компонентний збіг ще не свідчить про тотожність одиниць.

Важливість подальших досліджень полягають у міжмовному зіставленні компонентів-власних імен у фразеологічних системах, які за своїми ознаками та функціями наближаються до загальноновживаної лексики, забарвленої експресивно, а іноді набувають й символічності.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. М. : Элипис, 2008. 271 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1998. 896 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. : Языки русской культуры, 1998. 768 с.
4. Головіна Н. Б. Семантичні інтерпретації денотативного компонента у фразеологізмах зі значенням побажання в німецькій та українській мовах. *Слов'янський вісник : зб. наук. ст.* Рівне, 2009. Вип. 8. С. 42–49.
5. Горбач О. Арго в Україні. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 686 с.
6. Дзюба М. Особливості мотивованості епонімичних термінів. *Семантика мови і тексту : Хміжжар. наук. конф., 21-23 вересня 2009 р. : зб. наук. праць.* Івано-Франківськ, 2009. С. 80–82.
7. Єрмоленко С. С. Структури семіотичної репрезентації у текстах прогностичних паремій. *Вісник Черкаського університету : Серія Філологічні науки.* 2003. Вип. 46. С. 39–48.
8. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 172 с.
9. Івченко А. Проблеми ідентифікації ономастичної фразеології. *Systemy onomastyczne w słowianskich gwarach mieszanych I przejściowych : Materiały Konferencji Naukowej.* Lublin : UMCS, 1993. С. 155–163.
10. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Одеса, 2006. 328 с.
11. Кравчук А. М. Семантика антропонімів у польській фразеології. *Проблеми слов'янознавства : зб. наук. праць.* 2003. № 53. С. 185–191.
12. Лучик А. А. Національно-специфічне у зменшувально-пестливих та збільшувально-згрубілих похідних української і польської мов. *Слов'янський вісник : зб. наук. праць.* Рівне, 2009. Вип. 8. С. 106–110.
13. Мізін К. І. Когнітивна фразеологія : проблеми становлення. *Слов'янський вісник : зб. наук. праць.* Рівне, 2009. Вип. 8. С. 110–117.
14. Мокиєнко В. М. О собственном имени в составе фразеологии. *Перспективы развития славянской ономастики / под ред. А. В. Суперанской и Н. В. Подольской.* Москва : Наука, 1980. С. 62–67.

15. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. "Германські мови". К. : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. 21 с.
16. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. "Українська мова". К., 2000. 15 с.
17. Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике. М. : Из-дво ЛКИ, 2008. 192 с.
18. Телія В. Н. Культурно-національні конотації фразеологізмів (от мировидения к миропониманию). *Славянское языкознание. IX съезд славистов. Доклады российской делегации*. М. : Наука, 1993. С. 302–314.
19. Тищенко О. В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство". Київ, 2001. 32 с.
20. Ужченко В. Д. Метонізми-фразеологізми. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Х., 2004. Вип. 41. С. 89–92.
21. Черниш Т. О. Внутрішня форма мовних одиниць і проблема мовного образу світу. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури*. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. С. 83–88.
22. Шутковски Т. Образ человека в русских и польских фразеологизмах с антропонимическим компонентом. *Slowo. Tekst. Czas. Materiały Konferencji Naukowej*. Szczecin, 2005. S. 186–196.
23. Кнарповá М. Obchodní jméno jako fenomén onomazilogický a funkční. *Slovo a slovesnos*. 1995. № 56. S. 276–284.
24. Nilsen D. L. F. Names : Some Subsidiary Functions. *Festschrift in Honor of Allen Walker Read* / red. L. E. Seits. DeKalb, IL : North Central Name Society, 1988. P. 108–115.
25. Rzetelska-Feleszko E. Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej. *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań. 3-5 września*. Księga referatów / red. K. Zierhoffer. Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1985. S. 109–117.
26. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше : Опанаса Марковича / [авт.-уклад. Матвій Номис]. К. : Либідь, 1993. 768 с.
27. ФСССГД – Ужченко В. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу / уклад. В. Ужченко, Д. Ужченко. Луганськ, 2000. 198 с.
28. NKPP – Krzyżanowski J., Dzieje przysłowia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłownych polskich: t. 1–4 / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. 1210 s.
29. SFJP – Słownik frazeologiczny języka polskiego: u 2 t. / red. Stanisława Skorupki. Warszawa : Wiedza powszechna, 1985. T. 1. – 788 s.; T. 2. 905 s.
30. URL: <http://www.edusens.pl/edusensownik/jak-za-krolacwieczka>, <https://books.google.com.ua/books?id>, <https://pl.wikisource.org/wiki/>

Отримано: 19 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: iryna.matiashhnediuk@pnu.edu.ua

kseniia.lysak@pnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-29-33

Матіяш-Гнедюк І. М., Лисак К. М. Образно-ціннісний складник концепту *family* у британському публіцистичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 29–33.

УДК: 811.111:81:39:81'374.3

Матіяш-Гнедюк Ірина Михайлівна,

кандидат філологічних наук,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Лисак Ксенія Миколаївна,

викадач,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

**ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ FAMILY
У БРИТАНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Статтю присвячено дослідженню особливостей метафоризації концепту FAMILY у британському публіцистичному дискурсі XVIII – XXI ст. порушене питання про те, яким чином мова допомагає сегментувати, категоризувати навколишню дійсність і досвід її носіїв, які завжди були в центрі уваги вчених. Особливого значення при цьому набуває питання лексичної номінації як засобу фіксації змін, що безперервно відбуваються й осмислюються людиною в її суспільній практиці. В центрі уваги запропонованого дослідження стоїть завдання простеження процесу формування уявлення про світ носіїв англійської мови на публіцистичному матеріалі в діахронії впродовж останніх чотирьох століть та виявлення специфіки концептуалізації й категоризації цього сегмента навколишньої дійсності.

Ключові слова: концепт, публіцистичний дискурс, метафора, діахронія.

Iryna Matiash-Hnediuk,

PhD of Philological Sciences,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Kseniia Lysak,

teacher,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**IMAGINATIVE-EVALUATIVE CONSTITUENT OF THE CONCEPT FAMILY
IN THE BRITISH PUBLICISTIC DISCOURSE**

The aim of the article is to study the metaphorization peculiarities of the concept FAMILY in the British publicistic discourse of the XVIII – XXI centuries. The question of a language segmenting, categorizing the surrounding reality and the experience of its speakers, which has always been in the center of attention of scholars is raised. The importance of lexical nomination as a means of fixing the changes that occur continuously and are understood by humans in their social practice is highlighted. The focus of the study is to trace the process of forming an image of the world of English speakers using publicistic material in diachrony over the past four centuries and to identify the specifics of conceptualization and categorization of this segment of reality. The modifications of the imaginative-evaluative constituent, the loss of the existing and the acquirement of new meanings and their shades are bound with both the language development and with the extralinguistic factors such as the development of the community, social, political and historical events. Printed mass media have always been an important and influential part of social life. They take part in the creation and exchange of ideas and opinions as people receive knowledge about the world indirectly through mass media. These facts contribute to the analysis of a lingvocultural element of words both synchronically and diachronically. Comparing newspapers texts it becomes possible to highlight similarities and differences in the interpretation of the notion expressed by some lexeme. Moreover, the analysis of articles indicates social understanding of the notion. Since newspapers are affordable and available for all members of the society, they are the representatives of live language which unites knowledge and experience.

Key words: concept, publicistic discourse, metaphor, diachrony.

Постановка проблеми. Серед безлічі форм організації людей у групі чільне місце займають сім'я та родина як базові конструкти соціуму. Саме тому поняття, актуалізоване концептом FAMILY, можна вивчати у філософському, політичному, історичному, соціологічному, психологічному, економічному вимірах, розкриваючи його міждисциплінарну природу. Сьогодні, в час пандемії, дослідження концепту FAMILY набуває особливої **актуальності**. Адже COVID-19 справляє значний, досить суперечливий вплив на інститут родини та родинні стосунки. Загалом, COVID-19 вважається «найпоширенішим соціальним експериментом над сімейним життям» [9].

Аналіз досліджень. В межах соціально-гуманітарного знання, беручи до уваги синергію мови і соціуму, поняття сім'ї та родини розглядають у руслі лінгвокультурології, лінгвоконцептології, лінгвофілософії тощо. Концепту FAMILY зокрема присвячені праці О. Оленюк (рекламний журнальний дискурс), Д. Калішук (політичний дискурс), Є. Зимич (маритальний дискурс), В. Козлова (парентальний дискурс), О. Бровкіна та С. Баранова (художній дискурс), А. Слепушова (анімаційний дискурс), О. Скобнікова (кінодискурс). Обраний нами публіцистичний дискурс уможливило вивчення аналізованого концепту з позиції об'єктивізму, оскільки він звернений до суспільства в цілому, є соціально детермінованим, виявляє особливості суспільної свідомості на певному етапі його розвитку, транслює аксіологічні та ідеологічні установки на широку аудиторію. Метою публіцистичного дискурсу є повідомлення про явища навколишньої дійсності, її конструювання у текстах для передачі широкому колу осіб [3; 5; 10; 11].

З огляду на вище зазначене, публіцистичний дискурс може слугувати багатим матеріалом для дослідження концептуальних метафор [8; 2; 3; 6; 7; 1]. Услід за Дж. Лакофом і М. Джонсоном когнітивна лінгвістика розглядає метафору як

перенесення когнітивної структури, прототипно пов'язаної з певним мовним утіленням, з однієї ділянки, до якої вона належить, на іншу [8]. У публіцистичних текстах метафора виступає як продуктом мислення, так і засобом образного впливу на читачів, тому актуалізовані метафори уможливають відстежити уявлення мовної спільноти про світ, спосіб мислення, відношення до подій у суспільно-політичному житті тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дія повного і вичерпного аналізу концепту FAMILY вважаємо за необхідне розглянути його образно-ціннісний складник, щоб отримати цілісну картину образного і ціннісного наповнення аналізованого концепту. Під час дослідження було виявлено традиційні метафори, виражені імпліцитно та експліцитно, які актуалізують аналізований концепт у британському публіцистичному дискурсі. Зокрема, виявлено, що лексема *family* може використовуватись на позначення як матеріальних, так і ідеальних об'єктів, істот, предметів, збірних понять тощо.

Перейдемо до розгляду традиційних метафор. Відомо, що серед традиційних метафор виокремлюють структурні, онтологічні і просторові (Lakoff & Johnson, 1980). Необхідно зазначити, що нами не виявлено просторових традиційних метафор, що пов'язуємо із тим, що лексема-ім'я аналізованого концепту не використовується на позначення простору чи пов'язаних із ним понять.

Найчастішою структурною метафорою у розглянутому нами дискурсі є FAMILY – UNIT із наступними специфікаціями:

FAMILY – MAFFIA: «*The Fine Fare supermarket in the centre of York did not make a profit for seven months because of the activities of a family gang ... who worked on a cash till in the store and gave members of her family unofficial discounts by undercharging them for groceries*» (The Times, 1975). Мовним утіленням цієї метафори є іменник *gang* (банда), атрибутом якого є іменник *family*, крім того це словосполучення виступає актантом дієслова *undercharging*, яке у дискурсивному фрагменті вказує на негативне оцінне значення.

У прикладі «... *Libyan officials have not sought all members of the group, but have expressed concern that the family could be living off funds looted by the family...*» (The Times, 2013) вказана метафора реалізується через обставинне субстанктивно-ад'єктивне словосполучення *funds looted by the family*. Крім того прикметник *looted*, який є дериватом від дієслова *loot* (грабувати), підсилює негативне забарвлення використання лексеми *family* на позначення злочинного угруповання.

FAMILY – PARENTS + CHILDREN. В межах цієї метафори можна виокремити два варіанти: 1) FAMILY – TWO PARENTS + CHILDREN і 2) FAMILY – 1 PARENT + CHILDREN. Ілюстрацією до першого варіанту слугує дискурсивний фрагмент: «*"I had marvelous parents," she told an interviewer, "I was an only child and they were absolutely angelic, and I was very happy." The family moved to London when Iris was nine ...*» (The Times, 1999). У цьому фрагменті вербалізатори концепту FAMILY іменник *parents* та займенник *they* виступають у ролі змістових синонімів лексеми *family*, крім того форма множини обох денотатів підкреслює складові елементи сім'ї і акцентує увагу саме на наявності більше, ніж одного із батьків. Метафора містить позитивну оцінку сім'ї із двома батьками, яка утілюється через прикметники *marvelous*, *angelic*, *happy*, які модифікуються прислівниками *absolutely* і *very*.

Наступна ілюстрація є прикладом вербалізації метафори FAMILY – 1 PARENT + CHILDREN: «*By Our Social Services Correspondent The Supplementary Benefits Commission announced yesterday that it will implement several of the recommendations of rent and housing costs made by the Finer committee, which conducted an inquiry into one-parent families... that one-parent families tend to find it more difficult than others to get accommodation at reasonable rents*» (The Times, 1975). Атрибут *one-parent families* чітко вказує на кількість батьків як структурної одиниці сім'ї. Цій метафорі притаманне негативне забарвлення, оскільки порівняння *more difficult than others* вказує на труднощі із якими стикаються такі сім'ї.

Специфікація FAMILY – GROUP проявляється у прикладах «*Family of 69 live in one street. The Hall family have come to dominate Cotswold Gardens in Lobley Hill, Gateshead, since Catherine Hall first settled in the street in 1958. The 76-year-old matriarch held her dynasty together until she died last month...*» (The Times, 2009) і «*Gorilla family is shown on webcam. The camera on Gorilla Island at Bristol Zoo Gardens gives a 180-degree view of the western lowland gorillas as they eat, sleep and play. The head of the family of five is Jock ...*» (The Times, 2008). Обидва дискурсивні фрагменти містять уточнення у формі числівників (69 та five) і характеризують сім'ю як групу із певною кількістю членів. До того ж, імпліцитно простежується ієрархія сім'ї як групи через актант *matriarch* і *head*. Предикат *dominate* і об'єкт *dynasty* доповнюють образ сім'ї як угруповання ознаками сили і влади (*dominate*), декількох поколінь (*dynasty*). Загалом метафору можна оцінити як нейтральну.

Наступні приклади вербалізують метафору FAMILY – ONE'S CHILDREN, до уваги беруться діти, які є «структурними елементами» сім'ї: «... *a family of five had lived for the past three weeks in a car parked in the heart of London. ... together with their family of three small children, had slept there most nights*» (The Times, 1957); «*The two-child family will gain 2.10 p, the three-child family 2.90 p, and the four-child family 3.70 p a week*» (The Times, 1947). Мовним утіленням цієї метафори у першому прикладі є актант-об'єкт *family of three small children*, у другому – актант *family* із атрибутами *two-child*, *three-child*, *four-child*. Бачимо, що у наведених фрагментах використані числівники (*two*, *three*, *four*), які підкреслюють вагомість дітей як складової частини сім'ї.

Метафору FAMILY – PETS яскраво зображує дискурсивний фрагмент «*The hearse was followed by Mr. Fortuyn's Daimler car and white stretch limousines carrying members of his immediate family. His two dogs, Kenneth and Carla, which usually went everywhere with him ...*» (The Times, 1989). Мовним утіленням метафори є атрибут *immediate* і актант *dogs* підсилений сирконстантою *everywhere*. Зображення сім'ї, структурними елементами якої є домашні тварини, вказує на різні прояви денотата, позначуваного лексемою-іменем аналізованого концепту.

Ще одна структурна метафора FAMILY – CLAN вербалізується у прикладах: «*The Stuart Family ... a Race as steadily unfortunate as ever were recorded in History*» (Northampton Mercury, 1789); «... *that Boyle, the adventurer of the Cork family in Ireland, carried his twenty-seven pounds of goods to a good market*» (Dublin Evening Post, 1790); «*The Martyn family are decidedly the best singers we have heard for some time*» (Reading Mercury, 1831); «*The al-Attiyah family comes from the same tribal lineage as the ruling al-Thani family, the Bani Tamim, and is described as "without doubt the second most prominent clan in Qatar today..."*» (The Times, 2014). У поданих ілюстраціях лексема *family* супроводжується власним іменником із означенням артиклем, який позначає цілий рід. Крім того, підсилюють цю метафору іменники *lineage* і *clan*, які експліцитно вказують на велику кількість людей, котрі утворюють один рід.

Перейдемо до розгляду онтологічних метафор, які кількісно превалюють у дискурсі, використаному нами як матеріал дослідження.

Метафора FAMILY – PEOPLE LIVING TOGETHER втілюється у дискурсивному фрагменті «*She submitted that the lad was a member of her family not an employee ... – Who else does your family consist of? – This is not my child but I keep him, and he takes his meal with me, and is practically under my guardianship*» (Liverpool Mercury, 1899). Уточнення *a member ... not an employee* вказує на близькі стосунки актанта-суб'єкта (*She*) і актанта-об'єкта (*lad*). Предикат *keep* разом із актантом-об'єктом *him* і сирконстантою *under my guardianship* також актуалізують стосунки наближені до сімейних. Предикативне словосполучення *takes his meal with me* зараховуємо до переліку ознак, які характеризують сімейні відносини.

Уривок із газети «*The Government has come under fire for not providing enough money to keep families together and spending more on dealing with marriage breakdowns. The criticism came with the launch of National Marriage week, which runs from February 9 to 16, where family specialists will discuss the importance of two-parent households...*» (The Times, 2004) вербалізує одразу дві метафори FAMILY – PROBLEMS і FAMILY – MARRIAGE. Метафора FAMILY – PROBLEMS проявляється через актант-суб'єкт *family specialists* і актант-об'єкт *marriage breakdowns*. Із наведеного прикладу видно, що сім'я може переживати «поломку» (*breakdowns*), в такому випадку нею займаються люди, які допомагають вирішити проблеми (*family specialists*). Факт імовірності розпаду сім'ї надає цій метафорі негативного забарвлення. Інша метафора FAMILY – MARRIAGE реалізується через лексему *marriage*, яка виконує функцію атрибуту і використовується два рази. Крім того, числівник *two* із атрибуту *two-parent* вказує на двох людей, які утворюють союз. Ще один уривок «*Misfortunes have fallen very heavily on a married couple at Midhurst, whose family can certainly lay claim to an unbelievable record of broken limbs*» (South Wales Daily News, 1898) є прикладом вербалізації цієї метафори. FAMILY – MARRIAGE актуалізується за допомогою актант-об'єкта *couple*, який позначає пару людей, і його атрибута *married*. Таким чином, цю метафору відносимо до експліцитних із нейтральною оцінкою.

Дискурсивні фрагменти «*The average age of seven brothers and sisters who comprised the family is now about 90 years*» (The Times, 1917) та «*Police have asked the families of the British victims of flight MH17 for toothbrushes and other personal items so DNA samples can be taken to help formally identify them...*» (The Times, 2014) є ілюстраціями метафори FAMILY – GENES. Ця метафора вербалізується у першому прикладі через лексеми *brothers* і *sisters*, які позначають генетично споріднених людей; у другому прикладі – через словосполучення *DNA samples*, в якому атрибут *DNA* вказує на генетичний аспект.

Розглянемо приклади у якому актуалізується метафора FAMILY – EXPENSES: «*...A family living in a large home in Aberdeen could see their bill increase by £643*» (The Times, 2016) і «*Families with two earners face a £550 hike in their bills for council services under Alex Salmond's plans to introduce a local income tax in an independent Scotland ...*» (The Telegraph, 2014). В обох уривках йдеться про підвищення витрат сім'ї через дієслова *increase* та *hike*, крім того зазначено суму такого збільшення (£643, £550). Іменник *bills* в обох випадках експліцитно вказує саме на видатки. Вважаємо що метафора має негативне забарвлення, а саме предикат *face* вказує на труднощі із якими стикаються сім'ї, оплачуючи рахунки (*bills*).

Наступна ситуація є прикладом метафори FAMILY – EXTINCTION: «*Nick Clegg balks at the traditional family. He thinks it's an outdated model and that the Tories, in introducing a marriage tax break next year, are trying to preserve "in aspic" a concept we've outgrown...*» (The Times, 2014). Актант-об'єкт *the traditional family* поєднується із предикатом *balks at*, який вказує на те, що актант-суб'єкт відкидає ідею традиційної сім'ї, відхиляє і відмовляється від неї. Словосполучення *an outdated model* і частина присудка *outgrown* підкреслюють його думку про сім'ю як рудимент. Метафора розкриває негативне аксіологічне розуміння сім'ї як анахронізму, який треба «законсервувати» (*to preserve "in aspic"*).

Метафора із негативним оцінним значенням, близька до попередньої розглянутої, FAMILY – FAILURE вербалізується у дискурсивному фрагменті «*Family breakdown: the collapse of the traditional family has been a pivotal factor in the educational failure of white working class boys...*» (The Times, 2006). Іменники *breakdown* і *collapse* у поєднанні із словосполученням *the traditional family* експліцитно вказують на трактування сім'ї як невдачі, як явища, яке переживає крах і занепад.

У прикладі «*...A friend recently told me how much her father, who has advanced Alzheimer's, enjoys visiting the family. She said the children give him love by hugging him and giving him a kiss...*» (The Telegraph, 2005) реалізується метафора FAMILY – LOVE. Подана ілюстрація імпліцитно через дієслова *hug* і *give a kiss* підкреслює позитивні аспекти сім'ї, зокрема ті які виникають через контакти із членами сім'ї (*the children*).

Наступний приклад є прикладом метафори FAMILY – ANGUISH: «*A suicide of a distressing nature has taken place during the week, by which a highly-respectable family are plunged in deep distress*» (Western Times, 1829). Актант-об'єкт *family* у наведеному прикладі зазнає негативних емоцій, які відображаються через сирконстанту *in deep distress*. Вважаємо, що зазначена метафора має негативне оцінне значення, яке проявляється у ймовірних стражданнях чи переживаннях, асоційованих із сім'єю.

Розглянемо онтологічну метафору FAMILY – PERSON. Для ілюстрації подамо уривок «*Obama family tours Paris. The next evening the family was cheered by huge crowds as it visited the Gothic Notre Dame cathedral, then went to dine in a Paris bistro...*» (The Times, 2009). Метафора об'єктивується актант-суб'єктом *family* і предикатами *tours*, *visited* і *went to dine*, які позначають дії характерні для людини (подорож, відвідини визначних місць, прийом їжі).

Метафора FAMILY – PERSON у британському публіцистичному дискурсі зустрічається також із наступними специфікаціями:

– FAMILY – PERSON TO PROTECT: «*...It will be an election held on the issue of which party the British people most trust to protect themselves, their families and their communities from the threat of terror...*» (The Times, 2015). Цей приклад через дієслово *to protect* і фрази *from the threat of terror* уподібнює сім'ю людині, яку потрібно захищати від загроз;

– FAMILY – PERSON TO SUPPORT: «*...Today's new rules are the first phase in giving councils the freedom they need to help hard-working families who all too often are overlooked, and ensure they get the support they need...*» (The Telegraph, 2012). Мовним утіленням метафори є актант-об'єкт *families* із ад'єктивом *hard-working*, який підкреслює непросте становище сім'ї, і частини предикату *to help*, *overlooked* разом із актант-результативом *support*, які вказують на необхідність підтримки і допомоги сім'ям, якими нехтують.

Значна кількість дискурсивних фрагментів є втіленням метафори FAMILY – PROPERTY. Наприклад, «*We are happy to say that the Bishop of Canada, with his family and suite, arrived safe and in health at Quebec*» (Norfolk Chronicle, 1973); «*Wanted*

a good cook in the **Gentleman's family** in the country» (The Ipswich Journal, 1789); «... they were indicted for setting fire to the house of Edward Lynch, ... and burning him and **his family** consisting altogether of eight individuals» (Saunders's News-Letter, 1818); «A widow lady, of respectable Connections, wishes to Board in **the Family of a Clergyman**, in the City of Oxford» (Oxford University and City Herald, 1811); «The question of what to do with **the family of a dictator** after the fall of the regime is still a sore point in Spain, where **Gen Franco's family** enjoy privileges and wealth...» (The Telegraph, 2011); «Margaret Thatcher: final moments in hotel without **her family** by her bedside...**Her family** were not with her [when she died], but I know that her doctor and carer were there» (The Times, 2013). У наведених газетних цитатах лексема **family** поєднується із присвійним займенником **his** чи **her**, присвійним відмінком (*Gentleman's family, the Family of a Clergyman, the family of a dictator, Gen Franco's family*). Ці граматичні форми є індикаторами того, що певний об'єкт належить комусь, і виступають мовним утіленням зазначеної метафори, яка уподібнює сім'ю до чиеїсь власності.

У дискурсивних фрагментах «A men's happiness was far more affected by the state of his house and **family** than by forms of government or the constitution of parliament. ... If, then, happiness dependent so much on the character of their **families**, it was almost impossible to overestimate the importance of the subject ...» (Bury Times, 1858) і «Happiness for thousands of Britons is the whole **family** watching a video film on a Saturday night while eating a Chinese or Indian takeaway meal» (The Times, 1985) сім'я уподібнюється щастю, тобто актуалізується метафора FAMILY – HAPPINESS. У першому наведеному прикладі метафора об'єктивується імпліцитно через пояснення факторів, які впливають на стан щастя. У другому – експліцитно через образну метафору, а саме через денотат *happiness*. Вважаємо, що цій метафорі притаманне позитивне аксіологічне значення.

Наступні уривки із газетних публікацій відображають метафору FAMILY – HOME: «But does he feel more at home in the gritty surroundings of Liverpool, where his wife's **family** connections are, or in Islington, where sun-dried tomatoes with a drizzle of balsamic vinegar are never far from reach?» (The Times, 2004), «The fundamental consideration is that the Queen is not an institution but a human being with a **family** and a home of her own ...» (The Times, 1954). Перший дискурсивний фрагмент репрезентує опис поняття об'єктивованого лексемою *home* і його складових таких як сім'я (*family connections*) чи специфічні ознаки території, яку можна було б назвати домом. Другий дискурсивний фрагмент показує, що поняття, які стоять за лексемами *family* і *home*, слугують елементами для наповнення поняття *human being*. Звідси робимо висновок, що *family* і *home* у певних випадках можуть функціонувати як контекстуальні синоніми. Таким чином, зазначена метафора актуалізується в аналізованому нами дискурсі.

Результати аналізу метафор, які наповнюють образно-ціннісний складник концепту FAMILY подано у таблиці:

Таблиця 1

Образно-ціннісний складник концепту FAMILY

	XVIII	XIX	XX	XXI
FAMILY-UNIT	+	+	+	+
FAMILY-MAFIA			+	+
FAMILY-PARENTS+CHILDREN	+	+	+	+
FAMILY-2 PARENTS+CHILDREN	+	+	+	+
FAMILY-1PARENT+CHILDREN			+	+
FAMILY-GROUP	+	+	+	+
FAMILY-CHILDREN			+	+
FAMILY-PETS				+
FAMILY-CLAN	+	+	+	+
FAMILY-PEOPLE LIVING TOGETHER		+	+	+
FAMILY-PROBLEMS				+
FAMILY-MARRIAGE	+	+	+	+
FAMILY-GENES			+	+
FAMILY-EXPENSES			+	+
FAMILY-EXTINCTION				+
FAMILY-FAILURE				+
FAMILY-LOVE		+	+	+
FAMILY-ANGUISH		+		
FAMILY-PERSON				+
FAMILY-PERSON TO PROTECT				+
FAMILY-PERSON TO SUPPORT				+
FAMILY-HAPPINESS			+	+
FAMILY-HOME			+	+
FAMILY-PROPERTY	+	+	+	+

Подана таблиця уможливило здійснити якісний аналіз наповнення концепту FAMILY кожного століття. Так, метафори FAMILY – UNIT, FAMILY – PARENTS + CHILDREN, FAMILY – 2 PARENTS + CHILDREN, FAMILY – GROUP, FAMILY – CLAN, FAMILY – MARRIAGE, FAMILY – PROPERTY представлені у дискурсі всіх чотирьох століть, які ми аналізуємо. Можемо зробити висновок, що сприйняття сім'ї як певної групи людей (UNIT, GROUP), кровно споріднених людей (PARENTS, CHILDREN, CLAN), людей, які утворюють єдність через шлюбний союз (MARRIAGE), тобто загалом ототожнення із об'єднанням є превалюючими метафорами образно-ціннісного складника концепту FAMILY. Сюди ж відносимо метафору FAMILY – PROPERTY, яка кількісно переважає у XVIII ст. і менш представлена у публіцистичному дискурсі наступних століть.

Метафори FAMILY – PEOPLE LIVING TOTHER і FAMILY – LOVE, FAMILY – ANGUISH вперше фіксуємо у дискурсі XIX ст. Метафори FAMILY – MAFIA, FAMILY – CHILDREN, FAMILY – GENES, FAMILY – EXPENSES, FAMILY – HAPPINESS починають актуалізуватися у дискурсі XX ст. Це можна пояснити тим, що певні поняття, наприклад, гени (*genes*) чи злочинні угруповання, такі як мафія (*mafia*), набувають поширеності або стають відомими лише у XX ст.

Значна кількість метафор з'являється на початку XXI ст. Так, FAMILY – PROBLEMS, FAMILY – EXTINCTION, FAMILY – FAILURE об'єктивують негативну аксіологічну оцінку. Метафора FAMILY – PETS виникає як результат популярності тварин у якості домашніх улюбленців і розвитку цілої індустрії в цьому напрямку. Метафори FAMILY – PERSON, FAMILY – PERSON TO PROTECT, FAMILY – PERSON TO SUPPORT вказують на тенденції індивідуалізму і розповсюдження ідеї відокремлення людини у сучасному суспільстві.

Отже, образно-ціннісний складник концепту FAMILY у британському публіцистичному дискурсі репрезентований такими метафорами: FAMILY–UNIT, FAMILY–MAFIA, FAMILY–PARENTS+CHILDREN, FAMILY–2 PARENTS+CHILDREN, FAMILY–1PARENT+CHILDREN, FAMILY–GROUP, FAMILY–CHILDREN, FAMILY–PETS, FAMILY–CLAN, FAMILY–PEOPLE LIVING TOTHER, FAMILY–PROBLEMS, FAMILY–MARRIAGE, FAMILY–GENES, FAMILY–EXPENSES, FAMILY–EXTINCTION, FAMILY–FAILURE, FAMILY–LOVE, FAMILY–ANGUISH, FAMILY–PERSON, FAMILY–PERSON TO PROTECT, FAMILY–PERSON TO SUPPORT, FAMILY–HAPPINESS, FAMILY–HOME, FAMILY–PROPERTY. Нами виокремлено 9 структурних і 15 онтологічних метафор, які, у більшості випадків, підкреслюють позитивну аксіологічну оцінку в британській мовній картині світу.

Загалом бачимо, що кількісне і якісне наповнення аналізованого концепту поступово зростає і на початку XXI ст. є найбільш різноманітним. Факт того, що певні метафори представлені у дискурсах чотирьох століть взятих для дослідження, є вказівкою на важливість цих компонентів образно-ціннісного складника концепту FAMILY. Його розширення свідчить про появу нових якостей чи рис поняття, актуалізованого цим концептом. Тому можемо говорити про різницю у сприйнятті одного і того ж поняття у різні епохи. Пов'язуємо це із розвитком як самої лінгвокультури, так і світу в цілому, накопиченню досвіду у різних сферах і галузях, оскільки мова слугує своєрідним дзеркалом того, що відбувається у суспільстві на певному етапі його розвитку. Крім того, публіцистичний дискурс виступає надійним джерелом ілюстративного матеріалу через те, що він є «чутливим» до будь-яких змін у соціумі.

Література:

1. Bystrov, Y. Fractal Metaphor LIFE IS A STORY in Biographical Narrative. *Topics in Linguistics*. 2014. Vol. 14. Issue 1. pp. 1–8.
2. Cameron, L. Metaphor and Talk. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, 2008. pp. 197–211.
3. Coleman, S., Ross, K. The Media and the Public: “Them” and “Us” in Media Discourse. Chichester : Wiley-Blackwell, 2010. 188 p.
4. Croft, W., Cruse, D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
5. Fairclough, N. *Media Discourse*. London : Oxford University Press, 1995. 214 p.
6. Fauconnier, J., Turner, M. Rethinking Metaphor. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, (ed.) Gibbs, R., Cambridge : Cambridge University Press, 2008. pp. 53–66.
7. Grady, J. Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, (eds.) Geeraerts, D., & Cuyckens, H. pp. 188–213. Oxford : Oxford University Press, 2007. pp.188–213.
8. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Lebow, J. L. Family in the Age of COVID – 19. *Family Process*, 2020. 59 (2). P. 1–4.
10. Talbot, M. *Media Discourse: Representation and Interaction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. 198 p.
11. Velykoroda, Y. Conceptual Metaphorisation through Precedent-Related Phenomena in Media Discourse. *Studies about Languages*. 2019. Issue 34. pp. 32–45.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. British Newspaper Archive URL: http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/?utm_campaign=wb&utm_medium=email&utm_source=bn&utm_content=160603 (Last accessed: 10.08.2021).
13. The Telegraph Archive URL: <http://www.telegraph.co.uk/archive/> (Last accessed: 10.08.2021).
14. The Times Digital Archive URL: <http://www.thetimes.co.uk/archive/> (Last accessed: 10.08.2021).

Отримано: 31 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: anastasia@bukreyev.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-34-37

Плахтій А. О. Репрезентація субконцепту англійці в російських художніх творах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 34–37.

УДК: 811.161.1'38

Плахтій Анастасія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СУБКОНЦЕПТУ АНГЛІЙЦІ В РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ**

З позицій відтекстового підходу аналіз лінгвістичного втілення ядра і ближньої периферії концепту АНГЛІЯ був проведений на матеріалі контекстних вибірок з 106 художніх творів класичної та сучасної російської літератури різних періодів (більше 1000 вибірок). Вербалізація образу англійців у художній картині світу здійснюється за допомогою таких фреймів, як характер, зовнішність, одяг, поведінка. Зовнішність англійців частіше оцінюється негативно. З точки зору характеру, поведінки, одягу англійці діляться на джентльменів і неджентльменів. Перші отримують або позитивну, або іронічну оцінку, останні – частіше негативну, іноді іронічну. Висвітлюються хороші манери англійців, особливо в процесі прийняття ними їжі. Мова і вимова англійців також важливі з точки зору авторів художніх творів.

Ключові слова: концепт, відтекстовий підхід, фрейм, мовна картина світу.

Anastasiia Plakhtii,
PhD in Philology,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture**THE REPRESENTATION OF SUBCONCEPT THE BRITISH IN THE RUSSIAN BÉLLES-LÉTTRES**

The purpose of this article is to analyze the lexical means of verbalization of the subconcept "THE BRITISH" in the Russian belles-lettres. The problem of national identity is closely related to the problem of national stereotype. The stereotype, including the national one, is closely related to the linguistic factor and has a discursive nature. According to S. Filyushkina, the national stereotype also creates its own special, verbalized reality, reflecting the nation's ideas about itself or about another, very biased as a rule. These ideas have a collective character and are inherited by the individual due to education, the influence of the environment and public opinion. From the standpoint of the textual approach, the analysis of the linguistic embodiment of the kernel and the near periphery of the modern Russian literature of various periods (over 1000 samples).

Verbalization of the image of the British in the artistic picture of the world is carried out using such frames as character, appearance, clothing, behavior. The appearance of the British is often assessed negatively. In terms of character, behavior and clothing, the British are divided into gentlemen and non-gentlemen. The former receive either a positive or an ironic assessment, the latter – more often negative, sometimes ironic. The good manners of the English are highlighted, especially in the process of their meal. English speech and pronunciation are also important from the point of view of authors.

Key words: concept, text-based approach, frame, linguistic picture of the world.

Стаття написана в руслі концептологічних досліджень, що проводяться на стику таких наукових напрямків, як семантика і когнітивна лінгвістика (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, А. Вежицька, В. З. Дем'янков, Є. С. Кубрякова, Дж. Лакофф і М. Джонсон, Д. Н. Шмельов, А. Д. Шмельов та інші лінгвісти), лінгвокультурологічна концептологія (В. І. Карасик, Д. С. Лихачов, В. А. Маслова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, В. І. Шаховський та ін.), концепція «мовної картини світу» і «мовної свідомості», що розробляється такими вченими, як Ю. Д. Аפרесян, Л. І. Богданова, Е. С. Кубрякова, І. Г. Милославський, В. Н. Телія, С. Г. Тер-Мінасова й інші.

Об'єктом нашого дослідження є концепт «АНГЛІЯ» в російській мовній картині світу і його субконцепти («АНГЛІЄЦЬ», «АНГЛІЙКА» й ін.). Наскільки нам відомо, в лінгвістичній літературі було проведено детальне дослідження концепту «КРАЇНА», «РОСІЯ», «АМЕРИКА», «БАТЬКІВЩИНА», «НІМЕЧЧИНА», але концепт «АНГЛІЯ» ще не отримав системного висвітлення в російській концептології.

Вивчення національно-географічного концепту передбачає звернення до фундаментальних понять сучасної лінгвоконцептології: «мовна картина світу», «менталітет», «концепт», «дискурс». У численних визначеннях терміну *мовна картина світу* акцентується увага на тому, що лінгвіст, який вивчає проблему мовної картини світу, прагне отримати деяке сукупне знання про прихований механізм, завдяки якому люди «записують» інформацію про світ, передають з покоління в покоління і в значній мірі внаслідок цього орієнтуються в певному середовищі. Таке універсальне, глобальне знання – результат роботи колективної свідомості – зафіксовано в мові, перш за все в його лексичному і фразеологічному складі. А уявлення про дійсність, відбите в мовних знаках і їх значеннях – мовне членування світу, мовне впорядкування предметів і явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ – і є мовна картина світу [3].

Концепти у складі мовної картини світу утворюють семантичну мережу, пов'язану відносинами гіперонімів, меронімів, конкретизації, синонімії, антонімів, асоціації та відносин, які описують семантичні валентності концептів. Призначення семантичної мережі – надати по можливості правильний та об'єктивний опис зв'язків між концептами, які існують в людській мові та свідомості. Ті концепти, які складають структуру досліджуваного концепту, в даній роботі називаються субконцептами. Таким чином, структура концепту в кожному окремому випадку його актуалізації являє собою набір з будь-якої кількості субконцептів, які, актуалізуючись у свідомості, і формують концепт.

Метою статті є аналіз лексичних засобів вербалізації субконцепту «АНГЛІЙЦІ» в російській літературі. Проблема національної ідентичності тісно пов'язана з проблемою національного стереотипу. Стереотип, в тому числі національний,

тісно пов'язаний з мовним чинником і має дискурсивну природу. На думку С. Філюшкіної, свою особливу, вербалізовану реальність створює і національний стереотип, що відображає уявлення нації про саму себе або про іншу, як правило, дуже упереджені. Ці уявлення вкорінені в минулому, мають колективний характер і успадковуються особою завдяки вихованню, впливу середовища та суспільної думки [4, с. 142].

У статті представлено відтекстовий опис лінгвістичного наповнення субконцепту АНГЛІЙЦІ. В рамках оттекового підходу аналізуються засоби вираження концепту в межах художнього тексту; розглядаються синтагматичні відношення слів всередині контексту; розглядаються образні засоби – індивідуально авторські складові концептів [1; 4]. Проаналізовані нами твори свідчать про те, що вербалізація цього субконцепту здійснюється за допомогою декількох фреймів. Фрейм, який лінгвісти вважають базовим рівнем концептуалізації, є когнітивної одиницею, яка дозволяє структурувати осмислення навколишнього світу в художньому тексті.

Аналізуючи фрейми в структурі субконцепту АНГЛІЙЦІ, слід розділити описуваний суб'єкт на дві групи: опис «джентльмена» і «неджентльмена». Про це пише Н. М. Карамзін:

Взглядывал и на англичан, которых лица можно разделить на три рода: на угрюмые, добродушные и зверские. Клянусь вам, что нигде не случилось мне видеть столько последних, как здесь. Я уверился, что Гогард писал с натуры. Правда, что такие гнусные физиогномии встречаются только в низкой черни лондонского народа; но столь многообразны, живы и разительны, что десяти Лафатеров не достало бы для описания всех дурных качеств, ими изображаемых [23].

*Англичане все милорды,
А как поглядеть на морды –
Пивоваром назовешь*

Хоть кого, так не соврешь (И. П. Мятлев) [27].

Серед фреймів, що описують АНГЛІЙЦІВ, слід звернути увагу на такі, як *зовнішність, характер* (в який ми включили слоти *гордість, приватність, поведінка* (зі слотами *манери, чудакуватість, войовничість, ставлення до часу*), *спосіб життя* (який представлений слотами *їжа, подорожі*).

У більшості проаналізованих нами контекстів зовнішність англійців оцінюється або нейтрально, або різко негативно:

Мимо, по мокрой траве, шагали высокие англичане в вечерних, до пят, черных пальто, в мягких шляпах (А. Н. Толстой. Убийство Антуана Риво) [32];

*От цилиндров, от кэпи устанешь,
От синих, выбритых щек,
Ах, опять, опять англичане,*

Еще, еще, еще (И. К. Славнин. Русские) [30] (нейтральна оцінка);

Негативна оцінка зовнішності англійців представлена в художніх творах різних періодів часу.

К величайшей вашей неприятности, я должен вам признаться, что англичане большею частью угловаты и неизящны, а русские довольно чутко умеют различать красоту и на нее падки (Ф. М. Достоевский. Игрок) [16];

Особенно осатанело-удивленно пялились рыжие свиноподобные альбиносы англичане, без единого волоска на теле и с единой мыслью в розовых глазах: «Кто пустил сюда к нам этих приматов, варваров, людоедов, плебеев?» (М. Гиголашвили. Красный озноб Тингитаны: Записки о Марокко) [12].

Вкрай обмежено представлені контексти з позитивною оцінкою зовнішності англійців як збірного образу. Так, Н. М. Карамзін устами французенки дає англійцям таку амбівалентну оцінку:

Англичане прекрасны видом, но скучны до крайности [23].

При описі характеру англійців особливу увагу в художній літературі звертається на їх гордість. Так, І. А. Гончаров зазначає:

Оно досадно, конечно, что англичане на всякой почве, во всех климатах пускают корни, и всюду прививаются эти корни. Еще досаднее, что они носят с своею гордостью как курица с яйцом и кудахтают на весь мир о своих успехах [13].

Гордість англійців підкреслюється і в літературі 20-го – 21-го ст.:

*Да, ужасно горды англичане,
Даже к голоду гордость есть* (И. П. Уткин. Счет) [34].

Он сказал, что англичане сами эту гордость о себе придумали, хвалят себя без зазрения совести и другим о себе внушают (М. Бонч-Осмоловская. День из жизни старика на Бёркендейл, 42) [9].

Типовою характеристикою англійців є їх приватність, прагнення до усамітнення.

В вашем доме хозяин вы, а я у вас только в гостях, и, как это говорят англичане: «Мой дом – моя крепость» (Ю. О. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом) [15].

Огромный, пустой, скрипучий, страшноватый, нетопленный, но это их дом. «Мой дом – моя крепость», говорят англичане. Максимов стал вспоминать все свои временные жилища (В. Аксенов. Коллеги) [7].

Характер англійців багато в чому визначає їх поведінку. Гарні манери англійців одноставно підкреслюються авторами російських художніх творів:

«Зачем салфетка? – говорят англичане, – руки вытирать? да они не должны быть выпачканы», так же как и рот, особенно у англичан, которые не носят ни усов, ни бород [13].

У наведеному вище описі порушується і тема поведінки англійців, зокрема, їх гарні манери в процесі прийняття їжі.

Одни англичане умеют там хоть сколько-нибудь прилично себя держать и характер сохраняют, не слишком легко рядятся в дураки (А. В. Амфитеатров. Жар-цвет) [8];

Великое дело то, что англичане называют: table manners – не просто умение держать вилку и глотать суп без музыкального аккомпанемента, а вообще «обряд питания», ритуал сложный, особый для каждого рода пищи и для каждой обстановки, свято утоптаный поколениями гастрономической традиции (В. Жаботинский. Пятро) [19].

Однак зустрічається одинична, індивідуально-авторська негативна конотація поведінки англійців:

В Лондоне мне нравилось напиваться. Вообще англичане – грубые и неотесанные люди. Но нажираться они умеют (Э. Лимонов) [25].

Чемність – одне з визначальних властивостей англійців:

Англичане учтивы до чувства гуманности, то есть учтивы настолько, насколько в этом действительно настоит надобность, но не суетливы и особенно не нахальны, как французы. Они отвечают на дельный вопрос, сообщают вам сведение, в котором нуждается, указав дорогу и т. п., но не будут довольны, если вы к ним обратитесь просто так, поговорить. Они принимают в соображение, что если одним скучно сидеть молча, то другие, напротив, любят это. Я не видел, чтобы в вагоне, на пароходе один взял, даже попросил, у другого праздно лежащую около газету, дотронулся бы до чужого зонтика, трости. Все эти фамильярности с незнакомыми нетерпимы. Зато никто не запоеет, не засвистит около вас, не положит ногу на вашу скамью или стул [13].

Збірний образ англійців традиційно асоціюється з їх чудакуватістю, при цьому автори віддають належне розуму англійців:

И театры, и магазины, и конки по улицам, и сады, одно слово, видно образованных людей. И умны эти шельмы, англичане. Ах, умны! (К. М. Станюкович. Беспокойный адмирал) [31];

Ничего... Величайшего ума люди... эти англичане... Ничего... (А. П. Чехов. Вишневый сад) [35];

Есть очень много англичан умных, ученых, необыкновенно честных, благородных и великодушных, невзирая на все странности, но едва ли есть англичане любезники, дамские угодники и прислужники! (Ф. В. Булгарин. Лев и шакал) [10];

У англичанина все должно быть или уже или шире, или длиннее или короче, нежели у других, и как англичане, перенося в свое отечество все изящное из Греции, Франции, Испании и Италии для украшения своих замков и музеев, до сих пор не могли водворить у себя изящного вкуса, то отличительная черта английского фашона, или моды, – не изящество, а странность или оригинальность! (Ф. В. Булгарин. Лев и шакал) [10];

В Геную приехал важный лорд; как все почти англичане, он был большим чудачком (Б. А. Садовойской. Карл Вебер) [29];

Англия наполнена чудачками, которых странные поступки и нелепые причуды не доказывают большого благоразумия, а ведь, право, англичане люди вовсе не глупые и весьма благоразумно обрабатывают свои дела; а если надобно подняться на хитрости, так проведут хоть кого и за пояс заткнут своих ветреных соседей, несмотря на все их остроумие (М. Н. Загоскин. Москва и москвичи) [20];

*Только одни англичане могли дать нравственное значение слову *eccentric*, потому что только Англия могла произвести людей, которых мы называем эксцентрическими, т. е. образцовыми чудачками, людьми другой планеты по страстям, вкусу и образу жизни (Ф.В. Булгарин. Лев и шакал) [10];*

Войовничість англійців підкреслюється й іншими авторами:

Англичане позволяют себе проигрывать все сражения, кроме последнего; последнее надо выиграть (Даниил Гранин. Зубр) [14].

У російській художній літературі простежується недружнє ставлення англійців до ірландців:

Имейте в виду, что англичане считают ирландцев способными ко всяческому несообразностям (И. А. Ефремов. Лезвие бритвы) [18];

Не приходите в отчаяние

(пятно в солнечном глянце):

англичане

норовят укукошить ирландца (В. В. Маяковский. На земле мир, во человецех благоволение) [26].

Англія протягом багатьох років була володаркою морів, і морська стихія наклала свій відбиток на її жителів. Н. М. Карамзін пише про це так:

С англичанами весело и умереть на море! Это подлинно их стихия. – Мастеру досталось от капитана. Он хотел его бить, хотел перекинуть его через борт. Пьяница залился горькими слезами и сказал: «Капитан! Я виноват; утопи меня, но не бей. Англичанину смерть легче бесчестья» [23].

Своєрідне ставлення до часу також є однією з рис англійців, яка висвітлюється в художній літературі:

Англичане очень дорого ценят время. «Время – деньги», говорят они, и потому своим портным вместо денег платят временем [35];

Ну, знаете, англичане самый медлительный в мире народ, никогда не торопятся, самые медленные и деловые люди на свете англичане (Л. Ф. Зуров. Иван-да-марья) [21].

Фрейд «спосіб життя» англійців у першу чергу пов'язаний з подорожами. Одним з популярних розваг (або хобі) англійців XIX століття були подорожі й огляд визначних пам'яток. Особливу увагу цій якості приділяють І. А. Гончаров:

Мне казалось, что любопытство у них не рождается от досуга, как, например, у нас; оно не есть тоже живая черта характера, как у французов, не выражает жажды знания, а просто – холодное сознание, что то или другое полезно, а потому и должно быть осмотрено. Не видать, чтоб они наслаждались тем, что пришли смотреть; они осматривают, как будто принимают движимое имущество по описи: взглянут, там ли повешено, такой ли величины, как напечатано или сказано им, и идут дальше [13];

Н. С. Лесков:

Англичане и дома совсем никогда не живут, – отвечает купец, – они все в разъезде, потому им и воровать-то некогда (Н. С. Лесков. В тарантасе) [24];

та Лев Толстой:

Осматривание достопримечательностей, не говоря о том, что все уже было видено, не имело для него, как для русско-го и умного человека, той необъяснимой значительности, которую умеют приписывать этому делу англичане (Л. Н. Толстой. Анна Каренина) [33].

Однак М. Задорнов заперечує цю рису в сучасних англійців, стверджуючи, що «Англичане путешествуют мало. Похоже, у них за два столетия колониальных войн вообще истощилось желание таскаться по миру. Меньше англичан путешествующих я видел только шведов» [22].

Спосіб життя англійців характеризується своєрідним харчуванням:

Еще в нашей молодости, по утрам она кормила меня вымоченным в молоке и яйцах, а потом поджаренным белым хлебом. Так питаются все англичане! Она где-то это прочла (Сергей Есин. Марбург) [17].

Мова англійців характеризується також в залежності від тих слів і форм, які він вживає. Так, І. А. Гончаров підкреслює роль вираження I say, яке наводиться в словнику В. Даля:

«Сволочь эти асеи!» (так называют матросы англичан от употребляемого беспрестанно в английской речи – «I say» («Я говорю, послушай»)) [13].

Переосмислення англійської дієслівного часу в російській картині світу здійснює Ю. Поляков:

To live в Continuous не употребляется. Запомни!

– Запомню. Умные люди англичане, давно уже поняли, что жизнь слишком коротка, чтобы употребляться в континууме... [28].

Підсумок художньому втіленню субконцепту АНГЛІЙЦІ можна підвести словами І. С. Тургенева. «Англичане, – писав І. С. Тургенев після своїх англійських подорожей, – несомненно великий и оригинальный народ» [11].

Література:

1. Болотнова Н. С. Поэтическая картина мира и её изучение в коммуникативной стилистике текста. *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск, 2003. № 34. С. 5–10.
2. Гришина О. А. Концепт АМЕРИКА как фрагмент русской языковой картины мира. *Язык. Этнос. Картина мира: Сб. науч. тр.* / Отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово : Комплекс «Графика», 2003. С. 103–109.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Москва : АСТ: Восток–Запад, 2007.
4. Фещенко О. А. Концепт ДОМ в художественной картине мира М. И. Цветаевой (на материале прозаических текстов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Новосибирск, 2005. 20 с.
5. Филюшкина С. Национальный стереотип в массовом сознании и литературе (опыт исследовательского подхода). *Логос*. № 4. 2005. С. 141–155.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Национальный корпус русского языка. URL: www.ruscorpora.ru.
7. Аксенов В. Коллеги. Москва : Изографус: ЭКСМО-Пресс, 2001. 448 с.
8. Амфитеатров А. В. Жар-цвет. Москва : Директ-Медиа, 2014. 267 с.
9. Бонч-Осмоловская М. День из жизни старика на Бёркендейл, 42. *Звезда*. 2002.
10. Булгарин Ф. В. Лев и шакал. Санкт-Петербург : Издание М. Ольхина, 1843. 50 с.
11. Воробьев И. А. Английские знакомства и впечатления А. И. Герцена И. С. Тургенева. URL: Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/angliyskie-znakomstva-i-vpechatleniya-a-i-gertsena-i-i-s-turgeneva#ixzz3Z6M4A9HC><http://megabook.ru/>
12. Гиголашвили М. Красный озноб Тингитаны: Записки о Марокко. Санкт-Петербург : Нева, 2008.
13. Гончаров И. А. Фрегат Паллада. *Собрание сочинений: В 8 т.* Москва : Гос. изд-во худож. лит., 1952–1955. Т. 1, 2.
14. Гранин Д. Зубр. Ленинград : Худ. лит., 1987. 656 с.
15. Домбровский Ю. О. Обезьяна приходит за своим черепом. Москва : Правда, 1991. 477 с.
16. Достоевский Ф. М. Игрок. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2001. 640 с.
17. Есин С. Марбург. Москва : Дрофа, 2006. 288 с.
18. Ефремов И. А. Лезвие бритвы. Москва : Правда, 1986. 671 с.
19. Жаботинский В. Пятро. X. : Фолио, 2011. 250 с.
20. Загоскин М. Н. Москва и москвичи. Москва : Моск. рабочий, 1988. 623 с.
21. Задорнов М. Избранные сочинения. URL: zadornov.net.
22. Зуров Л. Ф. Иван-да-марья. Рига, 1969.
23. Карамзин Н. М. Письма русского путешественника. Москва : Правда, 1988. 256 с.
24. Лесков Н. С. Левша. В тарантасе. Запечатленный ангел. *Собр. соч.: В 11 т.* М., 1956–1958.
25. Лимонов Э. Книга воды. Москва : Ультра-Культура, 2002. 315 с.
26. Маяковский В. В. Стихотворения; Поэмы; Пьесы / Вступ. статья Ал. Суркова. М., 1969. БВЛ. Т. 168. 735 с.
27. Мятлев И. П. Сенсации и замечания госпожи Курдюковой за границею, дан л'этранже. Москва : Советский писатель, 1937.
28. Поляков Ю. Замыслил я побег. Москва : АСТ, 2011. 187 с.
29. Садовской Б. А. Карл Вебер. Пшеница и плевелы. Новый Мир. 1993.
30. Славнин И. К. Русские. *Литературное наследие Сибири*. Т. 1. Новосибирск : Западно-Сибирское кн. издательство, 1969. 395 с.
31. Станюкович К. М. Беспокойный адмирал. Вокруг света на «Коршуне». Дождлся. *Собрание сочинений: в 6 т.* Москва : Гослитиздат, 1959.
32. Толстой А. Н. Убийство Антуана Риво. *Эмигранты: повести и рассказы*. Москва : Правда, 1982. 559 с.
33. Толстой Л. Н. Анна Каренина / Вступ. статья и примеч. Э. Бабаева. М., 1976. БВЛ. Т. 115. 798 с.
34. Уткин И. П. Стихи и поэмы. Москва : ГОСЛИТИЗДАТ, 1956. 271 с.
35. Чехов А. П. Рассказы; Повести; Пьесы / Вступ. статья Г. Бердникова. М., 1974. БВЛ. Т. 123. 751 с.

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: stetsyktetiana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-38-41

Савчук Т. С. Ретроспектива становлення фоносемантизму та фоносемантичні реалії в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 38–41.

УДК: 81'344.6

Савчук Тетяна Степанівна,кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу**РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ
ТА ФОНОСЕМАНТИЧНІ РЕАЛІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Фоносемантика нині є певним лінгвістичним відгалуженням психолінгвістики, яка пройшла кілька етапів свого становлення. Практично її основа та принципи стали наріжним каменем лінгвістичних аргументованих пошуків зв'язку звучання й значення у різножанровому дискурсі. Існує два підходи при дослідженні фоносемантизму. Експерименти дослідників підтверджують існування первинного або елементарного фоносемантизму, виявляючи залежність символічного значення від акустико-артикуляційних характеристик звука. Вторинний же звуко-символізм виникає в результаті прагнення мовця виявити кореляцію між звучністю слова, що розвивається відповідно до фонетичних законів конкретної мови і його значенням. Результати даного дослідження є аргументованим свідченням константності асоціативних значень фонем сучасної англійської мови.

Ключові слова: експеримент, емоційне значення, контекстуальний фonomісимволізм, первинний фonomісимволізм, психолінгвістична школа, референційне значення, синестезія, синтенемія, фоносемантизм, фоносемантична константа.

Tetiana Savchuk,Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Philology and Translation,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas**THE RETROSPECTIVE OF THE PHONOSEMANTISM FORMATION
AND PHONOSEMANTIC REALITIES IN ENGLISH**

The scientific search for phonosemantic realities, carried out in modern promising areas of linguistic research, contributes to the determination of language cognitive capabilities. In the study of language, linguists actively use new principles, which require integration from different sciences to understand language carrier and diverse aspects of the human thinking process, to extensively analyse a wide range of language functions, and to profoundly explain linguistic phenomena. Phonosemantics is now a certain linguistic branch of psycholinguistics, which has gone through several stages of its formation. In practice, its foundation and principles have become the cornerstone of linguistic reasoned searches for the connection between sound and meaning in a multi-genre discourse.

There are two approaches to the study of phonosemantics. Researchers' experiments confirm the existence of primary or elementary phonosemantics, showing the dependence of symbolic meaning on the acoustic-articulatory characteristics of sound. Secondary sound-symbolism arises as a result of the speaker's desire to reveal the correlation between the sonority of a word, develops in accordance with the phonetic laws of a particular language and its meaning. Both points of view need to be analyzed only in conjunction, since secondary, or contextually, phonosymbolism is possible due to the existence of the so-called primary, or elementary phonosymbolism. This phenomenon is due to the ability of the human brain to establish an associative relationship between sound and meaning, between objectivity and polymodality of human perception. Experiments have shown that the subject image is polymodal. The polymodal nature of object perception, in turn, presupposes the emergence of auditory images based on the action of only visual stimuli, and vice versa: visual images are born on the basis of auditory stimuli.

The results of this study are well-argued evidence of the constancy of the associative meanings of the phonemes of the modern English language.

Key words: experiment, emotional meaning, contextual phonosymbolism, primary phonosymbolism, psycholinguistic school, representational meaning, synesthesia, syntenemia, phonosemantics, phonosemantic constant.

Науковий пошук фоносемантичних реалій, що проводиться у сучасних перспективних напрямках лінгвістичних досліджень, сприяє визначенню когнітивних можливостей мови, а отже, – переоцінці наявних даних про функціонування мовних феноменів. Сучасна мовознавча наука розширює сферу дослідження явищ, прямо чи опосередковано пов'язаних із мовою (М. Алефіренко, Б. Ананів, Л. Блумфілд, Д. Вестерман, С. Воронін, О. Газов-Гінзберг, І. Гащенко, О. Журавльов, Н. Іщенко, Т. Кияк, В. Левицький, О. Леонтєв, І. Юджін-Ріпун, Н. Drendsdorff, Н. Gipper, G. Knepler, J. Piaget, I. Taylor, S. Tsuru). У дослідженні мови лінгвісти активно послуговуються новими принципами, що прогнозують інтегрування з різними науками, вивчення мови з метою пізнання її носія та різнопланових аспектів процесу мислення людини, поглиблений аналіз широкого кола функцій мови, прагнення до різнобічного пояснення мовних явищ (Ш. Басиров, Л. Бондарко, О. Кавицький, І. Пересяда, Л. Прокопова, І. Ступак, S. Ertel, J. H. Greenberg, W. Mues, L. Wittgenstein).

Фоносемантика нині є певним лінгвістичним відгалуженням психолінгвістики, яка пройшла кілька етапів свого становлення. Практично її основа та принципи стали наріжним каменем лінгвістичних аргументованих пошуків зв'язку звучання й значення у різножанровому дискурсі.

Теоретичними підставами *першої психолінгвістичної школи* як фундамента фоносемантики послужили математична теорія зв'язку К. Шеннона, американська дескриптивна лінгвістика і необіхевіористська психологія. Перші підвалини психолінгвістики закладені психологами-біхевіористами та позначені відбитками колишньої психології мови зі всіма її перевагами й недоліками: об'єктом аналізу переважно слугувало ізольоване слово, а предметом – причинно-наслідкові зв'язки між словами, що закріпилися насамперед у вербальній пам'яті людини; схемою аналізу слугувала стимул-реакція з асоціативним зв'язком між словами, експериментальна методика – переважно асоціативний експеримент.

Психолінгвістику вважають якісно новим етапом при дослідженні мовної діяльності. Передумовою формування нової якості цього розділу мовознавчої науки слугують нові ідеї, що з'явилися в психології, які зумовили нові методологічні схеми аналізу людської комунікації. Саме тому Ч. Осгуд пов'язує появу психолінгвістики безпосередньо з використанням таких методологічних схем аналізу спілкування, що створені в теорії інформації та кібернетиці [7]. Отже, обличчя психолінгвістики визначають ті уявлення про мовне спілкування і опанування мови в онтогенезі, на які спирається та чи та психолінгвістична школа.

Психолінгвістику другого покоління пов'язують з іменами лінгвіста Н. Хомського й психолога Дж. Міллера. На прозивагу осгудівської психолінгвістиці *трансформаційна психолінгвістика* є менталістською, вивчає процеси не лише вживання й опанування формальними мовними структурами, а й об'єктом її вивчення є формування уявлень про втілення змістових інтенцій комунікаторів у мовних формах, саме для цього вводиться поняття поверхневого і глибинного рівнів породження висловлення. У зв'язку з цим визнається особливий статус мовленнєвої поведінки, що відрізняє її від поведінки немовленнєвої. Винятковість мовленнєвої поведінки, зокрема, вбачають у тому, що для оволодіння мовою потрібні попередні, домовні знання, певні пізнавальні структури, які служать когнітивним інструментом опанування мови. Процес опанування мови розуміють як процес опанування абстрактних граматичних структур і правил їх утворення, при цьому передбачається природжене імпліцитне знання цих граматичних структур, отже, опанування мови – це актуалізація вроджених граматичних знань дитини; її мовний розвиток, детермінований зсередини. Н. Хомський запропонував правила утворення синтаксичних структур [12]. Учений ідентифікував мовну здатність дорослого з системою, що породжує пропозиції. Психолінгвістика Н. Хомського є реалізацією структури у мові.

Психолінгвістика третього покоління сформувалася у кінці ХХ ст., вона пов'язана з іменами американських психологів Дж. Верча та Дж. Брунера і французьких – Жака Мелера й Жоржа Нуазе. Психолінгвісти третього покоління досліджують психолінгвістичні процеси у широкому контексті мислення, спілкування, пам'яті, оскільки еквівалентність у сфері звучання спроектована на послідовність визначення принципу та немінуче спричиняє семантичну еквівалентність. Наприклад, аналіз словникового складу англійської мови свідчить, що має місце певна кількість лексем, які імітують звуки з навколишнього світу: *bang* – *вдаряти*, *clip-clop* – *тупоніти*, *cough* – *кашляти*. Проте інколи в нас є тільки відчуття, що певне слово має певний стосунок до предмета, але ми не можемо пояснити, яке саме: чи, наприклад, [*dimpl*], [*pimpl*], [*wimpl*] асоціюються з [*simpl*]. Можна навести приклади зв'язку звуків з певним значенням слів, коли досліджуються звуки у прокльонах, сварливих словах, які є «короткими, гострими і влучними». При цьому констатується, що м'які звуки, як-от довгі голосні, носові, сонорні, навряд чи використовуються у негативному тексті; проте ефективно впливом коротких голосних, приголосних [*p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*] та можуть скористатися ті, хто хоче кого-небудь принизити чи проклясти. Отже, синестезія як мовний феномен належить до явищ, що базуються на перенесенні найменування, яке може бути викликане переносом якості одного відчуття на інше. Наприклад, у випадку зі сполученням *sweet sound* відбувається перенесення однієї із якостей зі сфери смаку у сферу слуху.

Наведені фрагментарні приклади є результатом наукового пошуку у сфері фоносемантики як перспективного мовознавчого напрямку майбуття.

Існує два підходи при дослідженні фоносемантизму. Так, Е. Сапір (Sapir, 1929) [8], Ш. Баллі (1955) [1], А. П. Журавльов (1974) [3], В. В. Левицький (1973) [5] вважають символіку звука споконвічною, первинною стосовно понятійного значення, адже вона виникла під впливом звукової природи мови. Експерименти дослідників підтверджують існування первинного або елементарного фоносемантизму, виявляючи залежність символічного значення від акустико-артикуляційних характеристик звука. Іншого погляду дотримуються І. К. Тейлор, І. М. Тейлор, вважаючи, що фоносемантизм виникає в результаті прагнення мовця виявити кореляцію між звучністю слова, що розвивається відповідно до фонетичних законів конкретної мови і його значенням. Тому такий звуко-символізм іменується вторинним [10]. Здається, що обидві точки зору необхідно проаналізувати у взаємозв'язку, оскільки **вторинний**, або **контекстуальний** фоносемантизм можливий завдяки тому, що існує так званий первинний, або елементарний звуко-символізм. Це явище зумовлене здатністю людського мозку встановлювати асоціативний зв'язок між звучанням і значенням, між предметністю й полімодальністю людського сприйняття. Експерименти продемонстрували, що носії мови пригадують природні звуки, при цьому обов'язково відновлюючи образ об'єктів, які видають ці звуки і, як правило, це – зоровий образ. Отже, такий предметний образ є полімодальним. Причому первинним, стрижневим виявляється зоровий образ. Полімодальний характер предметного сприйняття, у свою чергу, припускає виникнення слухових образів на підставі дії тільки зорових подразників, і навпаки: зорові образи народжуються на підставі слухових подразників. Особливо чітко це проявляється у людей, наділених яскравим образним мисленням – художників, музикантів, поетів.

Вивчення психофізичних факторів показує, що було б спрощенням шукати джерела символізації звуку тільки в явищі синестезії або в асоціативних зв'язках людської свідомості. Очевидно, тому С. В. Воронін (1982), аналізуючи причини виникнення звуко-символізму / фоносемантизму, виділяє три види сенсорних впливів:

- 1) вплив подразника одного рецептора на пороги іншого;
- 2) синестезію;
- 3) взаємозв'язок відчуттів різних рецепторів при сприйнятті будь-якого предмета або явища [2].

Не можна не погодитися із С. В. Вороніним, що термін **синестезія** недостатньо точно передає суть явища. Дослідник пропонує замінити його більше точним – **синтенемія**, що включає в себе не тільки результат взаємодії звукових подразників на зорове відчуття кольору людини, але й той емоційний знак, яким воно супроводжується. Відомо, наприклад, що чорний колір – придушує, високий звук – збуджує. Синтенемія нерідко виявляється в слові як «універсальному перекодувальнику». В експериментах В. Н. Носуленко, зокрема, спостерігався чіткий зв'язок між розпізнаванням звука та його вербальним позначенням. Так, почувши звук, інформанти не тільки співвідносили його з певною реальністю, але й описували своє сприйняття словесно, найчастіше позначаючи звук ознаками «холодний», «густий», «гострий». Причому учасники експерименту легше запам'ятовували звуковий сигнал, якщо надавався його словесний опис [6].

Експерименти різних дослідників продемонстрували, що не всі поняття, які символізуються, визначалися артикуляційними властивостями звуків. Наприклад, О. П. Журавльов установив, що такі оцінки, як **інтенсивність** і **яскравість** не

співвідносяться з фізичними характеристиками звука [3]. У свою чергу І. Г. Кронассер встановив, що голосні можуть мати *емоційне та референційне* значення. Наприклад, похмурий настрій зв'язується з /o/, /i/, радісне – з /i/, /e/. Таке явище було названо *емоційним значенням*. У той же час звук /i/ пов'язаний з уявленням про щось тендітне та маленьке. Це *референційне значення*. Усе ж таки видається, що воно пов'язане з поняттям, що співвідноситься з артикуляцією [4].

Наведені приклади свідчать про те, що фоносемантизм можливий завдяки широкому спектру асоціацій, у тому числі пов'язаних з екстралінгвістичними факторами, такими, наприклад, як культурні традиції, особливості психофізіологічних властивостей особистості, її професійних навичок тощо.

У сучасній психолінгвістиці та фоносемантиці послуговуються прямими й непрямими методами експериментального дослідження, що запозичені з психології, та оригінальними (метод «семантичного диференціала» Ч. Осгуда, метод «семантичного інтеграла» В. І. Батова і Ю. А. Сорокіна, метод «інтенаналізу» Т. Н. Ушакової тощо). Найбільш поширеними наразі є різні методики асоціативного експерименту.

У психолінгвістиці та фоносемантиці, для яких еталоном залишається сучасна експериментальна психологія, експеримент вважається домінуючим методом. Специфіка цих наукових галузей, під якими розуміють сукупність наукових програм, визначається систематичним використанням у ній експериментальних методів. Проте через особливу складність природної мови як предмета дослідження критерії того, які процедури слід вважати експериментом, а які – спостереженням, залишаються нечіткими. Частково це відбувається тому, що не існує канону, який би повідомляв загальноприйнятий спосіб переходу від дізнання до аргументованої постановки проблеми. Як феномен психіки, завжди починаємо дослідження з інтроспективи – уявної примірки експерименту до себе, поєднуючи на даному етапі дослідника та інформанта в одній особі. У цій ситуації рефлексія ученого повинна вести до розуміння альтернативи: ми можемо або вивчати інтроспективно власну мову, оскільки наш внутрішній світ даний нам безпосередньо, або вивчати мовну поведінку інших осіб, оскільки лише таким шляхом можна реконструювати феномени чужої психіки і, відповідно, мови іншої людини, які ми не можемо спостерігати.

Експерименти посідають вагоме місце в сучасній фоносемантиці. До них зараховують:

- асоціативний експеримент;
- експеримент за методикою доповнення;
- експеримент за шкалами;
- метод семантичного диференціала;
- метод семантичного інтеграла тощо.

У мовознавстві склалася парадоксальна ситуація. Два з половиною тисячоліття тому Платон заклав фундамент теорії усвідомленого зв'язку між звучанням і значенням слова і досі кожна історична формація привносить дослідженнями лінгвістів новий мовний факт, який, з одного боку, є підтвердженням, а з іншого, – запереченням теорії недовільності / довільності мовного знака.

Утворилися цілі напрями фоносемантики: загальна теорія фоносемантики, етимологічна фоносемантика, універсальна (типологічна), психолінгвістична, фоносемантика тексту і художнього тексту, комунікативно-функційна фоносемантика, стилістична фоносемантика. Кожне з відгалужень фоносемантики відстоює принцип недовільності та довільності мовного знака одночасно, що, власне, не суперечить розумінню мови як системи у Ф. де Соссюра [9], адже фундаментальним принципом мови є *подібність та відмінність* у своїй логічній завершеності.

Усі напрацювання в галузі фоносемантики стали можливими завдячуючи основам психолінгвістики. Теорія асоціативних зв'язків, різноманітні психологічні експерименти, моделювання, математична лінгвістика – це той симбіоз інструментаріїв, які створили основу фоносемантики як вагової сучасної галузі мовознавства.

На початку ХХ століття Ф. д. Соссюр заявив про *довільність* мовного знака, і це твердження зайняло панівну позицію у лінгвістиці на багато десятиліть. Спливло сім десятиліть – і унітарний принцип Ф. де Соссюра вичерпав себе як фундаментально незамінний. Нові дослідження у лінгвістиці з цієї проблеми похитнули погляди дослідника знака у лінгвістиці, так сформувався нова теорія бінарності мовного знака, оскільки він може бути і недовільний, і довільний за теорію С. В. Вороніна [2].

Два погляди на окреслену проблему не є протиріччям лінгвістичної епохи, а служать взаємодоповнюючими елементами сучасної теорії фоносемантизму, які беруть до уваги проведення дослідження фонетико-фонологічного порядку різноманітних мов світу.

Виникає дилема стосовно константності асоціативних значень фонем та фонестем упродовж різного періоду функціонування мови. Тривалий час лінгвісти, літератори, психологи досліджують асоціативно-символічне значення згаданих об'єктів у різносистемних мовах, дискутуючи, формують абетки таких значень, а константної системи символіки звуків так і не існує. Можливо, динамічний розвиток мови не дозволяє отримати згадані стабільні значення фонем та фонестем. Отже, якщо мова знаходиться у постійній динаміці розвитку і переживає з часом різноманітні фонолексикограматичні зміни, то і стабільних асоціативно-символічних значень у мові неможливо отримати.

Цікаво було б порівняти існуючі асоціативно-символічні значення фонем та фонестем у англійській мові за останні п'ять десятиліть з використанням математичного критерію χ^2 -квадрат.

Цей статистичний прийом дозволяє виміряти наявність / відсутність зв'язку (χ^2 -квадрат $\geq 3,84$ що становить 95% достовірності; χ^2 -квадрат $\geq 6,68$ що становить 99,9% достовірності), а мірою зв'язку слугує коефіцієнт відмінювання – К (величина коефіцієнту коливається від 0 до 1) [11].

Експеримент проведено з 32-ма носіями англійської мови за процедурою дослідження Ч. Осгуда з тією різницею, що, замість 7-бальної шкали, використовувалась 5-бальна, оскільки ця шкала оптимальніша і дозволяє отримати об'єктивні результати асоціативних відчуттів інформантів за оцінюванням 10 голосних (ə:, a:, ɔ, ʌ, u:, ɔ:, e, i:, æ, u) та 24 (p, t, s, f, θ, ʒ, h, k, l, ʃ, ɲ, ʒ, dʒ, n, m, ð, b, d, r, v, w, z, g) приголосних фонем сучасної англійської мови за трьома однаковими шкалами. Отримані результати порівняно з даними аналогічного експеримента Л. Комарницької (80-і роки ХХ ст.) [5]. Результати такі:

- шкала weak-strong: голосні χ^2 -квадрат = 5,01, $K = 0,59$;
приголосні χ^2 -квадрат = 6,55, $K = 0,82$;
- шкала slow-fast: голосні χ^2 -квадрат = 6,03, $K = 0,71$;
приголосні χ^2 -квадрат = 6,09, $K = 0,75$
- шкала small-large: голосні χ^2 -квадрат = 4,04, $K = 0,58$;
приголосні χ^2 -квадрат = 5,07, $K = 0,61$.

Результати дослідження є аргументованим свідченням константності асоціативних значень фонем сучасної англійської мови. З огляду на дію різних мовних процесів: гетероклізу, алофонного варіювання, асиміляції, дисиміляції, динаміки мовного розвитку у пантохронії – зафіксовано певне варіювання асоціативного значення фонем, але їхні артикуляційні основи, диференційні ознаки фонем, залишаються незмінними, що, на наш погляд, призводить до фіксації константних асоціативних значень із незначним варіюванням.

Науковий пошук з описаної проблеми продовжується з використанням асоціативного експерименту та методів математичної лінгвістики.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Наука, 1955. 416 с.
2. Воронин С. В. Основы фоносемантики. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 242 с.
3. Журавлёв А. П. Символическое значение языкового знака. *Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолингвистики* / отв. ред. А. А. Леонтьев. Москва : Наука, 1972. С. 81–96.
4. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. Heidelberg : J. Groos Verlag, 1952. 204 s.
5. Левицкий В. В. Звуковой символизм : мифы и реальность. Черновцы : ЧНУ, 2009. 264 с.
6. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия. Москва : Наука, 1988. 214 с.
7. Osgood Ch., Suci G. J., Tannenbaum P. H. The measurement of meaning. Urbana : Univer of Illinois Press, 1957. 342 p.
8. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. Москва ; Ленинград : Наука, 1934. 222 с.
9. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
10. Taylor I. K. Taylor M.M. *Another look at phonetic symbolism II Psychological Bulletin*. 1965. Vol. 64, 6. P. 117–124.
11. Урбах В. Ю. Биометрические методы. Москва : Наука, 1964. 187 с.
12. Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague : Moutons. 1957. 287 p.

Отримано: 9 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: s.fedorenko297@gmail.com

sheremetakateryna12@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-42-45

Федоренко С. В., Шеремета К. Б. Студіювання фахової мови в лінгводидактичному та власне лінгвістичному аспектах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 42–45.

УДК: 811.111'25:070(043.3)

Федоренко Світлана Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Шеремета Катерина Борисівна,

здобувачка ступеня «доктор філософії»,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СТУДІЮВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ В ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ТА ВЛАСНЕ ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті висвітлено процес розвитку наукових уявлень про фахові мови в лінгводидактичному та власне лінгвістичному напрямках середини ХХ–поч. ХХІ століть, систематизовано та конкретизовано низку теоретичних визначень поняття «фахова мова» та його ознак. Наголошено, що сьогодні проблематика вивчення фахових мов вирізняється міждисциплінарною спрямованістю, охоплюючи прикладну лінгвістику, функціональну стилістику, теорію міжкультурної комунікації, лінгводидактичні аспекти викладання мов тощо. Зазначено, що при вивченні фахової мови у лінгводидактичному аспекті її розглядають як предмет професійно орієнтованого навчання, а з точки зору лінгвістичного напрямку фахова мова досліджується як динамічний складник національної мови, де шляхом вивчення спеціальної лексики можна простежити еволюцію спеціальних знань та уявлень. Розглянуто термін «академічна і професійна мова», змістове наповнення якого охоплює те, що до цього часу називали по-різному – технічною мовою, спеціальною мовою, спеціалізованою мовою, мовою для спеціальних цілей, фаховою мовою, тобто мовою професійної діяльності. актуальність, вимагає комплексного вивчення основних положень теорії фахових мов на основі аналізу її студіювання.

Ключові слова: академічна і професійна мова, дискурсивна спільнота, мова для спеціальних цілей, фахова мова, лінгвістичний аспект, лінгводидактичний аспект, національна мова, субкод.

Svitlana Fedorenko,

Doctor of Educational Sciences, Professor,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Kateryna Sheremeta,

PhD student,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

STUDYING A PROFESSIONAL LANGUAGE IN LINGUODIDACTIC AND LINGUISTIC ASPECTS

The article focuses on the process of developing scholarly ideas on professional languages in the linguodidactic and linguistic aspects in the middle of the XXth–early XXIst centuries. Some theoretical definitions of the notion "professional language" and its features are systematized and concretized. It is emphasized that today the issues of studying professional languages are characterized by interdisciplinary orientation, covering applied linguistics, functional stylistics, theory of intercultural communication, linguodidactics, etc. It is noted that in the linguodidactic aspect, the professional language is considered as a subject of professionally oriented learning, and from the point of view of linguistic direction, professional language is viewed as a dynamic component of the national language. It is concluded that the professional language as a functional variety of the national language is a historical category with its own specifics, and in terms of its place in the national language, the professional language is considered as: 1) a general language structure of the national language in the status of an autonomous fragment; 2) an integral part of the national language. The term "academic and professional language" is highlighted, referring to the type of the language used by discursive communities or groups of professionals who share common values and use the same genres and terminology for communication.

Key words: academic and professional language, discursive community, language for specific purposes, professional language, linguistic aspect, linguodidactic aspect, national language, subcode.

Постановка проблеми. Сьогодні інтерес дослідників до функціонування сучасних фахових мов виникає не лише в межах філологічної науки, а як реакція на практичну зорієнтованість, викликану потребами професійної комунікації в умовах зростаючої міждисциплінарності знань, коли постає проблема гармонізації міжмовних чинників та водночас з'являється необхідність стандартизації певних пластів тієї чи іншої фахової мови задля успішного процесу професійного спілкування фахівців, які розмовляють різними мовами. До того ж, у сучасних умовах динамічність і безперервність наукових досліджень забезпечує подальшу спеціалізацію науково-технічної сфери, відповідно сприяючи появі нових фахових мов задля забезпечення потреб професійної комунікації. У цій ситуації очевидною постає значущість формування фахових мов та свідомо зорієнтованість на їхнє створення.

Крім того, сучасний етап розвитку суспільства характеризується широкими міжкультурними зв'язками, необхідними для вирішення низки нагальних проблем, що стосуються всього людства в цілому. Прояв цієї тенденції виявляється й в інтересі до фахових мов, які слугують ефективним засобом для обміну інформацією та досвідом у різних сферах професійної діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна професійна діяльність у різних сферах характеризується високими темпами зростаючої спеціалізації та збільшенням обсягу і швидкості обміну інформацією. У зв'язку з цим мови професійного спілкування – фахові мови – потребують глибшого вивчення, а тому дедалі частіше стають об'єктами лінгвістичних досліджень і в Україні, і за кордоном.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Постійна потреба оновлення фахових мов, розширення їхнього лексичного діапазону в умовах сьогодення, коли фахові знання швидко втрачають свою актуальність, вимагає комплексного вивчення основних положень теорії фахових мов на основі аналізу її студіювання. Саме постановка і розгляд у статті питання зв'язку лінгводидактичного та власне лінгвістичного напрямів вивчення поняття «фахова мова» є одним із основоположних у комплексі важливих наукових і практичних завдань сучасної лінгвістичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхом аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми встановлено, що сьогоденні проблематика вивчення фахових мов вирізняється міждисциплінарною спрямованістю, охоплюючи прикладну лінгвістику, функціональну стилістику, теорію міжкультурної комунікації, лінгводидактичні аспекти викладання мов тощо.

Студіювання фахових мов репрезентовано різноаспектними дослідженнями, зокрема: загальні характеристики фахових мов (І. Павлюк, Л. Півнюва та ін.); стандартизація терміносистем різних фахових мов (І. Асмукович, Ю. Зацний, Т. Кияк, Л. Симоненко, О. Романова, Е. Скороходько та ін.); когнітивний аспект терміносистем фахових мов (М. Володіна, О. Голованова, В. Дем'янов, О. Кубрякова, Л. Науменко та ін.); окремі фахові мови (Л. Вергун, І. Котеленець, З. Куделько, А. Міщенко, Н. Пасічник Р. Пилипенко та ін.); лінгводидактичні аспекти фахових мов (Т. Бунгартен, Дж. Вігнер, П. Стрєвенс, Т. Хатчінсон, Л. Хоффманн та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Висвітлення у статті процесу розвитку наукових уявлень про фахові мови в лінгвістичній науці середини ХХ–початку ХХІ ст. розширює межі наукового пізнання аналізованого лінгвістичного феномену. Поглиблення таких досліджень створює аргументоване теоретичне підґрунтя для вивчення фахових мов конкретних галузей.

Новизна. Вперше введено до українського наукового обігу термін «академічна і професійна мова», змістове наповнення якого охоплює те, що до цього часу називали по-різному – технічною мовою, спеціальною мовою, спеціалізованою мовою, мовою для спеціальних цілей, фаховою мовою, тобто мовою професійної діяльності.

Методологічне або загальнонаукове значення. Методологічною основою нашої наукової розвідки стали основні підходи діалектики наукового пізнання – системний, діахронний та функціональний. Використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, що становлять собою діалектичну єдність протилежностей.

Викладення основного матеріалу. Розвиток теорії фахових мов другої половини ХХ ст.–початку ХХІ ст. здійснюється в двох напрямках: лінгводидактичному (досліджуються методи навчання мови для спеціальних цілей як засобу спілкування в академічній, професійній та соціально-громадській сферах) і власне лінгвістичному із застосуванням спеціальних методів. Розглянемо детальніше кожний із зазначених напрямів.

Щодо лінгводидактичного (викладання мов для спеціальних цілей) напрямку, то британські вчені Т. Хатчінсон і А. Вотерс [20] виділили дві ключові історичні події, які вплинули на розвиток англійської мови як мови для спеціальних цілей (Languages for Specific Purposes): 1) закінчення Другої світової війни; 2) світова нафтова криза 1970-х рр. Британські дослідники обґрунтували це, по-перше, тим, що в післявоєнний період у світі спостерігалося безпрецедентне зростання наукової, технічної та економічної співпраці між різними країнами і багато в чому завдяки економічній могутності США англійська мова стала мовою міжнародного спілкування [20]. По-друге, нафтова криза 1970-х рр. призвела до того, що в нафтовидобувні країни почав надходити західний капітал, а разом з ним і нові науково-виробничі технології, основною мовою яких була англійська. В результаті цього процес навчання англійської мови почали визначати потреби суспільного розвитку, а не індивідуальні переваги викладачів [20].

Витоки зазначеного вище неможливо відокремити від значних соціальних змін та масового економічного розвитку, що відбулися після 1945 р. у, так званій, третій хвилі глобалізації [21]. Британський дослідник, викладач коледжу ім. Вольфсона (Wolfson College) Оксфордського університету П. Стрєвенс визначав «викладання мови для спеціальних цілей» (special purpose language teaching) як «основу для загального освітнього потоку суспільних змін» [26, с. 146].

Свою чергою, французький мовознавець Дж. Вігнер [28] уважав, що методика викладання мови для спеціальних цілей була розроблена як результат реакції у педагогічних колах дидактів середини ХХ століття на аудіовізуальні методи вивчення іноземних мов та зростаючий вплив комунікативних підходів у цій сфері. Хоча загалом вивчення мови для спеціальних цілей, на переконання Дж. Вігнера, було спрямовано на задоволення комунікаційних потреб швидко зростаючих індустріальних країн та подолання бар'єрів у спілкуванні шляхом просування «глобальних» мов, таких як англійська та французька [28].

Таким чином, після Другої світової війни мова для спеціальних цілей розглядалася як ефективний засіб підвищення продуктивності праці й сприяння торгівлі зокрема та підйому багатонаціонального капіталізму й модернізації світу загалом. Одночасно ідеології прогресу та бажання сприяти міжнародному спілкуванню, обміну студентами та порозумінню підтримували різні міжнародні організації (наприклад, Організація Об'єднаних Націй) [20].

Слід зазначити, що авторство англомовного терміна *Languages for Specific Purposes* належить Т. Хатчінсону та А. Вотерсу [20], які ввели його в ужиток у 1987 р., окресливши систему різновидів англійської мови для спеціальних цілей (English for Specific Purposes), з-поміж яких англійська для бізнесу й економіки (English for Business and Economics) та англійська для соціальних наук (English for Social Sciences). Остання охоплює англійську мову для медицини (English for Medical Studies), англійську для психологів (English for Psychology) тощо. Примітно, що про функціонування в англійській мові певних «технічних мов» (technical languages) в різних сферах професійної діяльності, що мають власні «технічні вокабуляри» (technical vocabularies) зі спеціальними та жаргонними компонентами, наголошували відомі професори Гарвардського університету Дж. Гріноу і Дж. Кітредж ще в 1901 р. [16, с. 43-54].

Щодо лінгвістичного напрямку вивчення фахових мов, то, як зазначає українська філологиня А. Міщенко [4], першими у цій сфері були дослідники-структуралісти Празької школи. Ці вчені під час роботи Міжнародного конгресу славистів (1929 р.) наголосили на функціональних особливостях мови та варіативності мовлення з огляду на комунікативну ситуацію. І саме представники вказаної наукової школи виокремили функціональність мови в самостійну дисципліну, яка в країнах Східної Європи набула популярності як теорія функціональних стилів, а в Західній Європі – була розвинута до лінгвістики фахових мов [4, с. 16-17]. На думку Т. Хатчінсона та А. Вотерса [20], зміна формальної парадигми на функціональну мала значний вплив на розвиток фахових мов та стала революцією в лінгвістичній науці. Це призвело до того, що мовознавці

почали зосереджувати увагу не на формальних характеристиках мов, а на ситуативних контекстах, в яких відбувається комунікація, та досліджувати обумовленість мовної варіативності ситуацією спілкування [20].

У межах існуючих лінгвістичних досліджень наукове питання про місце і статус фахової мови в складі національної мови й досі залишається дискусійним. Так, Х. Сейгер під фаховою мовою розуміє «напівавтономну комплексну семіотичну систему», основою для якої слугує загальнонаціональна мова [25, с. 326]. Деякі автори [3; 14; 17] розглядають фахові мови як «обмежене вживання національної мови». Зокрема чеські лінгвісти Л. Дрозд і М. Рудній визначили фахову мову як функціональний різновид тієї чи іншої сучасної розвинутої національної мови [14, с. 32]. Подібної думки дотримується А. Комарова, яка тлумачить фахову мову як особливий вид «мови в цілому, що характеризується вираженими категоріальними (понятійними і мовними) властивостями та використовується у спілкуванні на ту чи іншу професійну тему [3, с. 12].

Найбільш відомий німецький дослідник в аналізованій сфері Л. Хоффманн розглядав фахову мову як сукупність усіх мовних засобів, що використовуються в обмеженій професійній сфері комунікативної ситуації задля досягнення взаєморозуміння між фахівцями певної галузі [19, с. 307]. Інший німецький мовознавець Т. Ролке визначає фахову мову як мовну систему, що характеризується певними лінгвістичними (лексика, семантика, граматики) й екстралінгвістичними ознаками (сфера людської діяльності, територіальний простір тощо), та актуалізується потребами спілкування в межах певних спеціальних сфер (наука, техніка, виробництво, сільське господарство, транспорт тощо) [24]. Повідомлення спеціалізованої інформації може відбуватися у вузькому колі спеціалістів, або ж може бути адресовано неспеціалістам (як процес популяризації). Популяризація професійно орієнтованої інформації в меншій мірі спеціалізації є дуже корисною сьогодні в умовах зростаючого накопичення та передачі нових знань, оскільки її можуть зрозуміти багато людей [13].

Професійно орієнтована тематика, спеціальні цілі спілкування спонукають фахівців використовувати фахову мову, що в меншій мірі залежить від національної приналежності комунікантів та їхніх ідеологічних переконань. У своєму дослідженні М. Алесон [9] пов'язує проблему спеціалізованої мови з дискурсивною спільнотою: «однією з ключових особливостей, що характеризують будь-яку фахову мову, є її тісний зв'язок з потребами певної дискурсивної спільноти, яка нею користується» [9, с. 15]. Зазначимо, термін «дискурсивна спільнота» застосовується на позначення групи людей, які поділяють певні практики використання мови. Дискурсивні спільноти формуються на основі спільної потреби у встановленні правил щодо використання ними мови, зокрема фахової [9, с. 15].

На думку іспанської філологині Т. Кабре [12], будь-яка фахова мова має набір субкодів (вони частково збігаються з субкодами загальної мови), кожен з яких визначається певними особливостями, такими як: предметне поле, тип співрозмовників, ситуація, наміри мовців, контекст (у якому відбувається комунікативний обмін), тип обміну інформацією тощо. За словами дослідниці, фахові мови мають багато спільних рис із загальною мовою і вони містять такі характеристики:

1. Спеціальні предметні поля, які не є частиною загальних знань мовців; вони є об'єктом конкретного освітнього процесу.

2. Мовці, які володіють певним типом фахових знань, а отже є спеціалістами конкретної предметної сфери. Разом з тим, реципієнтами можуть бути інші експерти або широка громадськість, які пасивно беруть участь у професійно орієнтованому спілкуванні під час здобуття спеціальних знань.

3. Фахова комунікація, як правило, має офіційний характер та відбувається в ситуаціях, що регулюються професійними або науковими критеріями.

4. Фахові мови характеризуються певною мовною (термінологічні одиниці) та текстовою специфікою (типи текстів).

5. Фахова мова не є структурно монолітною, а допускає такі варіації відповідно до комунікативної ситуації: 1) ступінь абстрагування, який залежить від тематичного поля, одержувачів інформації та комунікативної мети відправника; 2) комунікативна мета, що визначає той чи інший тип тексту; 3) географічні, історичні та соціальні діалекти; 4) особистий стиль спілкування.

6. Фахові мови мають низку прагматичних та мовних характеристик, що дозволяє розглядати їх як частину загальнонаціональної мови. Ці мови перетинаються з мовою загального призначення, з якою вона не лише мають спільні риси, а й підтримують постійний обмін лексичними одиницями» [11, с. 65-66].

Т. Кабре стверджує, що «кожна фахова мова може бути оновлена на різних рівнях спеціалізації у процесі суспільного розвитку» [11, с. 124]. На переконання дослідниці, на це впливають три основні площини, якими визначається фахова мова:

1) спеціалізована тематика (не входить до складу загальних знань та є предметом спеціального вивчення);

2) комуніканти (фахівці, які володіють специфічними знаннями у межах певної спеціалізованої тематики, здобутими в результаті навчання; адресатами певної тематики в комунікативному процесі можуть бути як фахівці з певної тематики, які можуть в інтерактивному комунікативному процесі стати відправниками інформації, так і інші комуніканти, які в якості учнів отримують спеціалізовану інформацію);

3) комунікативні ситуації (обумовлюють специфічний характер мовного коду, оскільки вони регулюються професійними або науковими чинниками) [11, с. 139].

Окрім розгляду фахової мови як функціонального різновиду тієї чи іншої сучасної розвинутої національної мови, у сучасній лінгвістиці існують різноаспектні наукові розвідки з вивчення аналізованого феномену. Так, А. Раздубєв уважає, що будь-яка фахова мова є «частиною літературної мови, що описує певну спеціалізовану предметну галузь та має лексико-граматичні обмеження, задані тематично однорідною сферою функціонування цієї мови й обумовлені ситуацією спілкування в межах професійної (науково-технічної) діяльності» [7, с. 39]. Французький лінгвіст П. Лера розглядає фахову мову як «вектор спеціалізованих знань» у системі природної мови [22, с. 20]. Своєю чергою, Л. Скворцов [8] під фаховими мовами розуміє соціальні діалекти, які виникають у результаті соціальної диференціації суспільства по вертикальній лінії. За твердженням ученого, та чи інша фахова мова не може існувати без постійного зв'язку із спільною національною мовою [8]. Український мовознавець Т. Кияк, протиставляючи фахову мову загальноновживаній, зазначав, що перша бере початок з останньої [2, с. 3].

Натомість фахова мова, будучи введеною одночасно в прагматичні умови функціонування національної мови та спеціальної галузі знання, є самостійним елементом національної мови; вона формується зі спеціального словника та особливого стилістичного використання лексичних і синтаксичних засобів [10, с. 28]. Чеські дослідники Л. Дрозд і В. Сейбіцке

визначають професійну мову так: «низку мовних засобів, які закріплені за певною сферою людської діяльності та характеризують конкретну стилістичну сферу і поширюються на інші стилістичні шари та типи лексики» [15, с. 81].

Таким чином, фахову мову як системне явище виявляють її лінгвістичні характеристики, що відрізняють її від загально-вживаної мови на всіх мовних рівнях. Разом з тим специфічність лексичного складу фахових мов не слід перебільшувати. Дослідники [1; 5; 6; 17; 18; 24; 27] єдині в думці, що межа між спеціальною та загально-вживаною лексикою мінлива: постійно відбувається переміщення частини спеціальних слів в загально-вживані. Цьому сприяє ряд об'єктивних факторів, один з яких – постійна взаємодія мов для спеціальних цілей з загально-вживаною мовою.

Як зазначає іспанська філологиня, викладачка Університету Аліканте (Іспанія) Р. Мотос, визначальними тенденціями розвитку сучасного світового співтовариства на початку XXI століття є міждисциплінарність, спеціалізація та потреба в навчанні впродовж усього життя. У результаті, це призвело до появи комплексного лінгвістичного феномену «академічна і професійна мова» (Academic and Professional Language) [23, с. 4]. Іспанська дослідниця стверджує: «термін «академічна і професійна мова» – це новітній термін, змістове наповнення якого охоплює те, що до цього часу називали по-різному – технічною мовою, спеціальною мовою, спеціалізованою мовою, мовою для спеціальних цілей, фаховою мовою, тобто мовою професійної діяльності. Цей термін стосується типу мови, що використовується конкретними професійними спільнотами або групами фахівців, які поділяють спільні цінності та використовують однакові жанри і термінологію для спілкування» [23, с. 4]. Слід зазначити, що в сучасному українському мовознавстві фахова мова зрідка термінується як «мова науки» (О. Романова), «субмова» (Л. Денисюк), «підмова» (Н. Жданова), «мова спеціального призначення» (Л. Туровська).

Головні висновки. Отже, при вивченні фахової мови у лінгводидактичному аспекті її розглядають як предмет професійно орієнтованого навчання, а з точки зору лінгвістичного напрямку фахова мова досліджується як динамічний складник національної мови, де шляхом вивчення спеціальної лексики можна простежити еволюцію спеціальних знань та уявлень.

На основі вивчення праць вітчизняних і закордонних учених-мовознавців можемо стверджувати, що існує декілька варіантів розгляду фахової мови щодо її місця в національній мові: 1) фахова мова як загальна мовна структура в складі національної мови у статусі автономного фрагменту; 2) фахова мова як невід'ємний залежний складник національної мови. Вивчивши наукові здобутки в аналізованій сфері, ми ще раз переконались, що фахова мова як функціональний різновид національної мови є історичною категорією зі своєю специфікою.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективу подальших розвідок убачаємо в комплексному дослідженні проблеми типології текстів фахової мови американської вищої освіти.

Література:

1. Васильева Н. В. Языки для специальных целей и норма. *Естественный язык, искусственные языки и информационные процессы в современном обществе* / отв. ред. Р. Г. Котов. Москва : Наука, 1988. С. 55–69.
2. Кияк Т. Вузкогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С. 3–5.
3. Комарова А. И. Язык для специальных целей (LSP): теория и метод. Москва : МААП, 1996. 193 с.
4. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця : «Нова книга», 2013. 448 с.
5. Павлюк І. Б. Провідні характеристики фахових мов. *Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць*. 2012. Вип. 28. С. 322–329.
6. Півньова Л. Мова спеціального призначення як об'єкт лінгвістичних студій. *Українська мова*. 2014. № 4. С. 117–125.
7. Раздубов А. В. Современный английский подязык нанотехнологий: структурносемантическая, когнитивно-фреймовая и лексикографическая модели : дис... кандидата филологических наук: 10.02.04. Пятигорск, 2013. 241 с.
8. Скворцов Л. И. Вопросы терминологии и терминотворчества в эпоху НТР. *Терминология и культура речи*. 1981. С. 5–28.
9. Aleson M. An overview of the evolution of English lexicography in the industries of leisure and tourism. *New Approaches to Specialized English Lexicology and Lexicography* / ed. I. Balteiro. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013. P. 15–46.
10. Bungarten Th. Hinsichten zu einer Theorie von Fachsprachen. Zur Einführung. *Fachsprachentheorie: FST I betreut und hrsg. von Theo Bungarten*. 1993. Bd. I. S. 13–35.
11. Cabre M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam : John Benjamin Publishing, 1999. 247 p.
12. Cabré T. M. Terminology. Theory, methods and applications. *Terminology*. 2003. Vol. 9, № 2. P. 163–199.
13. Coană M. Common Language Versus Specialized Language. *Romanian Economic Business Review. Romanian-American University*. 2011. Vol. 5, № 1. P. 195–199.
14. Drozd L., Roudny L. Language Planning and Standardization of Terminology in Czechoslovakia. *International Journal of the Sociology of Language*. 1980. № 23. P. 29–42. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1980.23.29>
15. Drozd L., Seibicke W. Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache: Bestandsaufnahme, Theorie, Geschichte Wiesbaden : Oscar Brandstetter Verlag, 1973. 207 s.
16. Greenough J. B., Kittredge G. L. Words and their ways in English speech. London : Macmillan, 1907. 431 p.
17. Halliday M. A. K., McIntosh A., Strevens P. The linguistics sciences and language teaching. Longman, 1964. 322 p.
18. Heller K. Der Wortschatz unter dem Aspekt des Fachwortes. Versuch einer Systematik. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*. 1970. Vol. 19. S. 531–544.
19. Hoffmann L. Vom Fachwort zum Fachtext. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. 265 S.
20. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centred approach. Cambridge : CUP, 1987. 183 p.
21. Kumaravadivelu B. Dangerous liaison: Globalization, empire and TESOL. *Re-locating TESOL in an age of empire* / ed. J. Edge. Basingstoke, England : Palgrave Macmillan, 2006. P. 1–26.
22. Lerat P. Les langues spécialisées. Paris: PUF (Presses universitaires de France), 1995. 201 p.
23. Motos R. M. 2013. The role of interdisciplinarity in lexicography and lexicology. *New Approaches to Specialized English Lexicology and Lexicography* / ed. Isabel Balteiro. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2013. P. 3–13.
24. Roelcke T. Fachsprachen. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. 250 s.
25. Sager J. C. Terminology and the Technical Dictionary. *Lexicographica. Series Maior 1* / ed. R.R.K. Hartmann. Tübingen : Max Niemeyer, 1984. P. 315–326.
26. Strevens P. Special-purposed language learning: A perspective. *Language Teaching and Linguistics Abstracts*. 1977. Vol. 10, № 3. P. 145–163.
27. Strevens P. ESP after twenty years: A re-appraisal. *ESP: State of the Art* / ed. M. Tickoo. Singapore : SEAMEO Regional Centre, 1988. P. 1–13.
28. Vigner G. Didactique fonctionnelle du français. Paris: Hachette, 1980. 241 p.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: vabek@i.ua

bytsko.nataliya@bsmu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-46-49

Бебих В. В., Бицко Н. І. Лінгвопрагматичний потенціал пропріальної лексики у сучасній медичній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 46–49.

УДК: 61.001.4:398.22

Бебих Валентина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Буковинський державний медичний університет
Бицко Наталія Іванівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов,
Буковинський державний медичний університет

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті висвітлено динамічні та еволюційні процеси утворення епонімічних термінів у сфері медицини у системах англійської та української мов. Метою роботи є систематизація медичних пропріативів на основі таких визначальних ознак, як денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. Особлива увага приділяється дослідженню лексико-семантичних ознак та структурних особливостей медичних термінів з онімним компонентом. Окреслено шляхи виникнення пропріативів та способи формування пласту онімної медичної лексики. Досліджено процеси перетворення власних імен в загальні назви, відмінності пропріативів та апеллативів у функціях, властивостях та перекладі. Описано способи переходу оніма в апеллатив та проаналізовано значення, яких набувають власні імена при трансформації у загальні назви.

Ключові слова: медична термінологія, власні імена, загальні назви, оніми, епонімічні терміни.

Valentyna Bebykh,
PhD, Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Bukovyna State Medical University
Natalia Bytsko,
PhD, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages,
Bukovyna State Medical University

LINGUOPRAGMATIC POTENTIAL OF PROPRIAL VOCABULARY IN MODERN MEDICAL TERMINOLOGY

The article deals with the dynamic and evolutionary processes of eponymous terms formation in medicine in the systems of English and Ukrainian languages. The aim of the work is to systematize medical propriatives on the basis of such defining features as denotative-characteristic, etymological-word-forming and functional features.

Methods and techniques adopted in onomastics and stylistics were used, such as: textual and stylistic analysis, classification of onomastic material, structural, etymological and word-formation analysis, analysis of variants of names, synthesis and identification of patterns.

The research focuses on lexical and semantic features and structural features of medical terms with an onymic component. The scientific research of domestic and foreign researchers on the presence or absence of a clear boundary between common and proper names is analyzed. The ways of origin of propriatives and ways of forming a layer of onymic medical vocabulary are outlined.

Based on the samples of eponymous terms in accordance with the fields of medicine, in particular rheumatology and neurology, anatomy and clinical nomenclature, the characteristics of dynamic and evolutionary processes in each of the subsystems is presented: quantitative ratio data are given, ways and methods of formation are identified, the role and place of eponyms in medical phenomena and objects are determined, the structural features of these terminological units are described.

Much attention is paid to the process of transforming proper names into common words. The processes of transition of proper names into common names, which occur in medical terminology, differences of propriatives and appellates in functions, properties, mechanism of development, essence and linguistic features, context, etymology and translation are studied.

Key words: medical terminology, proper names, common words, onyms, eponymous terms.

Постановка проблеми. Найменування з власними назвами як невід'ємними компонентами – це важлива складова сфери медицини і є основою для утворення значної кількості медичних термінів. Власні назви (оніми) як специфічні мовні одиниці мають диференційні ознаки, характерні для всього класу пропріативів, певних розрядів власних назв або окремих номінацій. Дискусія навколо знакової природи онімів, їх семантики, яка триває в ономастиці й донині сприяла розробці

різних класифікацій власних назв, що сягають ще античних часів. Різні критерії закладалися в основу класифікації онімів (Т. Гоббс, Г. Лейбніц, К. Лінней, Дж. С. Мілл). З'ясування особливостей онімів, засвідчених у їх творенні, семантиці, відмінюванні, функціонуванні тощо, є безпосереднім завданням ономастичних студій протягом тривалого періоду вивчення онімної лексики. Праці вітчизняних і зарубіжних учених на сучасному етапі лінгвістичної науки звертають особливу увагу на питання систематизації власних назв, що пов'язано з його важливістю як своєрідного індикатора, який свідчить про рівень розвитку ономастики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Активне обговорення цієї проблематики припадає на 70-роки ХХ століття. Так, зокрема у працях А. В. Суперанської [4, с. 144–145] пропонується предметно-номінативна класифікація, в якій наявні позначення класів різних об'єктів і відповідні їм ономастичні розряди. Нею окреслені оптимальні критерії для класифікації онімів: 1) реально існуючі імена; 2) об'єкти, створені фантазією людей, або імена вигаданих предметів; 3) об'єкти, існування яких передбачається, але ще не доведено; 4) об'єкти, створені творчістю художника. О. Ю. Карпенко з позицій когнітивної ономастики залежно від типів денотатів, способів їх пізнання й номінації, ментального лексикону встановила дев'ять фреймів онімної лексики [2]. Торчинський М. М. досліджував співвідношення між структурними і денотатно-номінативними розрядами пропріальної лексики [5]. У низці найновіших класифікацій ономастичного матеріалу (Д. Г. Бучка, В. А. Ніконова, Н. В. Подольської та інших учених) обгрунтовано основні засади групування власних назв, однак і до сьогодні немає єдиних, загальноприйнятих стандартів їх поділу на певні розряди. Це стосується і структурної типології онімів. Нинішня ономастика дійшла визначних здобутків в галузі етимології та етноісторичної реконструкції. Проблему ономастики у сфері медицини досліджували І. М. Матяшин, Р. І. Стецюк, Г. Н. Топоров, Л. В. Хиль, М. Н. Чернявський та інші.

Водночас засвідчено, що класифікаційні схеми, призначені для їхнього обслуговування, вимагають удосконалення, оскільки наявні на сьогодні типології онімів не відповідають передусім вимогам комплексності, а основним недоліком названих та інших систематизацій онімної лексики є, по-перше, їх неточність і недостатня глибина, по-друге, змішування різних аспектів і рівнів ономастичних досліджень. Потреба розробити нові засади систематизації онімної лексики на основі денотатно-характеристичних, етимолого-словотвірних і функціональних ознак, що дозволить уніфікувати визначальні типи пропріативів, зумовлює **актуальність теми** дослідження.

Мета дослідження – систематизація медичних пропріативів на основі таких визначальних ознак, як денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості.

Завдання дослідження:

- проаналізувати шляхи виникнення пропріативів та способи формування пласту онімної медичної лексики, визначити найпродуктивніші моделі їх побудови;
- виявити специфічні ознаки онімів та визначити їх статус у національних онімних системах англійської та української мов;
- описати лексико-семантичні характеристики медичних термінів з онімних компонентом;
- дослідити процеси перетворення власних імен в загальні назви, які відбуваються і в медичній термінології, відмінності пропріативів та апеліативів у функціях, властивостях, етимології та перекладі.

Методологія дослідження ґрунтується на положеннях про взаємозв'язок мови, мислення і реалії довкілля, діалектичний підхід до мови як до цілісної і взаємопов'язаної системи, що перебуває у постійному розвитку та русі, усвідомлення мови як суспільного явища; на філософських універсалиях про взаємозв'язок і специфіку стосунків між змістом і формою, суб'єктивним та об'єктивним, емоційним і раціональним, загальним і частковим. У роботі використовувалися методи: *класифікації і систематизації, описовий* із використанням етимологічного, словотвірного та інших прийомів, *порівняльний* (при зіставленні певних ознак пропріальних одиниць). Крім того, використовувалися методи та прийоми, прийняті у власне ономастиці та стилістиці, як то: текстологічний та стилістичний аналіз, класифікація ономастичного матеріалу, структурний, етимологічний та словотвірний аналіз, аналіз варіантів імен, синтез та виявлення закономірностей.

Виклад основного матеріалу. За ознакою називання предмету як індивідуального або як представника цілого класу всі іменники поділяються на власні (оніми) та загальні. На даному етапі у дослідників залишається багато підстав для дискусії відносно спільних рис та розбіжностей між значеннями власних і загальних назв. Незважаючи на ці розбіжності всі дослідники погоджуються з можливістю переходу мовної одиниці з одного розряду в інший. А.В.Суперанська відмічає, що «Беззаперечною умовою будь-якого (повного чи часткового, ситуативного) переходу власного імені в загальне слово є те, що денотат повинен бути відомим» [4, с. 117].

Існують дві точки зору на зв'язок власних та загальних найменувань:

розмежування між власними та загальними іменами не абсолютне (Л. А. Булаховський, В. А. Ніконов); розмежування абсолютне, тому що ніяких «проміжних явищ між власними та загальними іменами не існує» (Ю. А. Карпенко). Проміжними словами, тобто такими, що знаходяться між власними та загальними найменуваннями, лінгвісти вважають етноніми (найменування націй, народів, народностей, племен і т. і.). Одні дослідники мови відносять їх до ономастики, інші – до апеліативної лексики.

Мова медицини – це специфічна мова. Немає спеціального підрозділу лінгвістики, що вивчає медичну мову. Власні імена як терміни в галузі медицини використовуються тільки спеціалістами в певній сфері медицини як терміни, зрозумілі в основному тільки їм. Значна частина медичної термінології представлена епонімічними термінами. Епонім (грец. *εponυμος*, *epi* «після» + *onoma* «ім'я») = «той, що дає своє ім'я». У науці епонім – назва явища (наприклад, хвороби), поняття, структури або методу по імені людини, що вперше виявила або описала їх (набряк Квінке, закон Вакернагеля, символ Кронекера і т. п.). Частіше всього такі терміни вживаються для позначення хвороб на честь лікаря, який вперше описав стан хворої людини (*Charcot's disease* – хвороба Шарко, нейропатична артропатія, вперше описана в 1869 році Жан-Мартеном Шарко) або хвороби надане ім'я людини, яка страждала від цієї хвороби (*Hagner disease* – гіпертрофічна остеоартропатія). Якщо епонім вживається для позначення хвороби, то найчастіше він вживається для описання симптому, синдрому, фактора, тесту, аномалії, яким надається ім'я на честь лікаря-винахідника. Епонімічні терміни не зовсім нове явище в медицині. Вони були відомі ще в часи Галена (приблизно 2-ге століття до н.е.). Більш широке вживання почалося в першій половині

19 століття. Відомо, що найбільша кількість епонімів існує в ревматології та неврології. За даними М. М. Чернявського, на долю термінів-епонімів в неврології припадає до 30 % від загальної кількості термінів [6, с. 410–425]. Але перші епоніми з'явилися в анатомії. За підрахунками В. І. Лисенко [6] у терміносистемі анатомії словосполучки, до складу яких входять терміни-епоніми, складають 241 номінацію, що становить 3,6%.

Найчастіше епоніми виникають не в результаті наукового узагальнення, дослідження чи міжособистого спілкування, а як результат практичної діяльності медиків. Як результат роботи гастроентерологів виникли такі епоніми як *Balint's diet* – дієта Балінта, дієта для хворих епілепсією; *Giovanetti's diet* – дієта Джованетті, низькобілкова дієта; *Meulengracht's diet* – дієта Мейленграхта, дієта для хворих на виразку шлунку, ускладненою кровотечею; в результаті хірургічної практики з'явилися назви хірургічних інструментів: *Miculicz clamp* – зажим Микуліча, *Kocher's clamp* – зажим Кохера, *Luer's forceps* – зажим Люера, *Pean's forceps* – зажим Пеана, *Hartmann's forceps* – зажим Хартманна, *Halstead's forceps* – зажим Холстеда. Таким чином медичні епоніми увіковічують внесок певних медиків-практиків в розвиток медичної науки і практики. Епоніми – це найвищий ступінь визнання лікаря в науці. Окремі вчені зробили дуже великий внесок в розвиток медичної науки. Важко переоцінити внесок німецького мікробіолога Р. Коха (Heinrich Hermann Robert Koch, 1843-1910) в розвиток бактеріології та епідеміології. На його честь з'явилися такі епонімічні терміни як *Koch's tuberculin* – туберкулін Коха, *Koch's bacillus* – паличка Коха (*tuberclebacillus*). Епонімічні терміни виникають під час опису складних, неоднозначних явищ в тих галузях медицини, в яких практична діяльність часто передре науковим дослідженням та класифікаціями.

В галузі медицини імена вчених та лікарів-практиків, які першими надали опис або відкрили певне медичне явище складають найбільшу по кількості групу. Не дивлячись на пропозиції деяких вчених, зокрема Д. С. Лотте, обмежити вживання епонімічних термінів, бажання зберегти ім'я вченого для нащадків призводить до широкого розповсюдження епонімів в різних галузях науки, зокрема і медицини.

Мова живе життям того покоління, при якому вона існує. Змінюються покоління і змінюється мова. Власні імена переходять в загальні слова, загальні слова стають власними, існують періоди, коли навіть не можна визначити до якої категорії належить те чи інше слово. Мова галузі медицини також підкоряється законам загальної мови, яка являє собою рухоме утворення, чії одиниці мають властивість переходу з однієї підсистеми в іншу. Процеси перетворення власних імен в загальні назви відбуваються і в медичній термінології. Дане явище назване «апелятивізація», при якій власна назва втрачає ряд притаманних їй у мові властивостей, які стають несуттєвими, і починає вживатися в якості загальної назви.

Різниця між власними іменами і загальними іменниками непостійна і рухлива: імена загальні легко стають власними найменуваннями, а власні імена часто використовуються для узагальненого позначення однорідних предметів і стають при цьому загальними. Більш того, з переходом власного імені в разряд загальних слів, відбувається поступове набуття ним понятійності [7, с. 317-319].

Якщо перехід імені в апелятив відбувається без афіксації, тобто без використання словотворчих засобів, то такий перехід називається деонімізацією. У медицині прикладами такого переходу можуть слугувати теоніми (власні імена божеств): *Panacea* – Панацея, древньогрецька богиня [грец. *Panakeia*], власне ім'я якої перейшло в загальне слово *panacea* – панацея, універсальні ліки; вживалося також як старовинна назва цілющих трав або їхнього соку. *Asclepius* (*Aescularius*) – древньогрецький бог медицини Асклепій, Ескулап. В наш час загальне слово *eskuflan* вживається як жартидлива назва лікаря; загальне слово *asclepion* (мн. *asclepia*) має значення асклепій – один із ранніх грецьких храмів для лікування; *Hygiene* – древньогрецька богиня здоров'я Гігієя, донька Асклепія. В наш час слово *hygiene* широко вживається в значенні *gigiena* – наука про здоров'я та його збереження. *Narcissus* – персонаж древньогрецької міфології, який закохався у власне відображення у воді, Нарцис. Загальне слово *narciss* означає самозакохану людину. *Hypnosis* – грецький бог сну, загальне слово *hypnosis* – гіпноз, стан зміненої свідомості, звичайно викликаний штучно.

Під час трансформації власних імен в загальні слова забуваються і онім і епонім. Причиною забування і власного імені і вихідного епоніму стає те, що епонім втрачає свою функцію індивідуалізації предмету. Ніхто не стане шукати зв'язок загальних слів *venereal diseases* – венеричні хвороби, *venereology* – венерологія, *venereal dispensary* – вендиспансер з ім'ям римської богині любові та краси Венери. В загальноживаній мові не кожен пам'ятає про відкриття німецьким вченим В. К. Рентгеном (Wilhelm Konrad Rontgen) радіоактивного випромінювання (1895р.) коли використовують терміни *roentgenograph* – рентгенограма, *roentgenology* – рентгенологія, *roentgenologist* – рентгенолог, назву одиниці випромінювання *roentgen* – рентген та ще багато термінів, що відносяться до медичного обладнання та медичних обстежень пацієнтів.

В медичній термінології англійської мови можуть переходити в загальні слова епонімічні терміни, що складаються з одного власного імені. Перехід медичних епонімів, що складаються з двох чи більше власних імені, бо коли власне ім'я вживається у присвійному відмінку є просто неможливим.

Спостерігається перехід деяких топонімічних медичних термінів в загальні слова. Термін *Ebola virus* отримав свою назву відповідно до місця (Демократична республіка Конго на річці Ебола), де він був вперше виділений в 1976 році. З 2002 року перейменований в *ebolavirus* (написання разом і з маленької літери). Зараз називається *Zaire ebola virus*.

При трансформації власних імен в загальні слова останні можуть:

- *означати явища*. Найчастіше для цього вживається суфікс *-ism*: *daltonism* – термін, який використовують для позначення порушеного сприйняття червоного і зеленого кольорів; явище, назване на честь вченого Джона Дальтона (John Dalton, 1766-1844); *mongolism* – від власного найменування *Mongol*, застаріле позначення синдрому Дауна; *darwinism* – теорія еволюції, згідно з якою вищі організми розвиваються з нижчих шляхом природного відбору, походить від власного імені *Charles Robert Darwin* – англійський біолог;

- *називати галузь науки*. Такі загальні слова утворюються частіше всього за допомогою суфіксу *-ology*: *venereology* (венерологія – галузь медицини, що вивчає захворювання, які передаються статевим шляхом) походить від імені богині Венери (лат. *venus*, род. відм. *venereis* «тілесна любов»);

- *танатологія* (система поглядів на причини смерті) походить від власного імені *Tanatos* – бога, який уособлював смерть;

- *утворювати означення*. В таких випадках вживаються суфікси *-ian*, *-al*, *-ic*: *parkinsonian facies* – паркінсона обличчя – незворушний маскоподібний вираз обличчя з нечастим кліпанням; *parkinsonian syndrome* – синдром Паркінсона; *venereal*

disease – венерична хвороба; *aesculapian* – такий, що стосується бога медицина або мистецтва медицини; *narcissistic* – самозакоханий, такий, що стосується нарцисизму чи характеризується ним; *hypnotic* – гіпнотичний; такий, що стосується природи гіпнозу або гіпнотизму; речовина, здатна викликати сон; *somnific* – снодійний засіб;

- *давати характеристику людей: Down* – загально вживане слово *down* означає «людина з вродженою патологією – синдромом Дауна». John Down – англ. лікар (1828 – 1896) вперше описав в 1866р. симптоми хвороби, яка була названа на його честь *Down syndrome* or *Down disease*;

- *означати інструменту: kocher* – кохер, скорочення від *Kocher's forceps* – щипці Кохера, вживається як сленгове слово хірургами;

- *бути частиною складного слова: hypnogenesis* – гіпногенез, *hypnotherapy* – гіпнотерапія, використання гіпнозу при лікуванні захворювання; латинський еквівалент слова *Hipnosis – Somnus. Somn(i)* стало частиною складних слів, що вказує на відношення до сну: *somniloquism* – розмова уві сні, *somnolence* – сонливість, дрімота або сон, особливо надмірні;

- *означати професію*, такі слова утворюються за допомогою суфікса *-ist*: *hypnotist* – гіпнотизер – той хто викликає гіпноз;

- *утворювати дієслово*. Для утворення дієслова вживається суфікс *-ize*: *tohypnotize* – гіпнотизувати, вводити в стан гіпнозу; *tokocherise* – операційна технологія вскривання дванадцятипалої кишки при виразках. Термін походить від імені Еміля Теодора Кохера – швейцарського хірурга (1841-1917), який присвятив своє життя дослідженням в галузі фізіології;

- *утворювати віддієслівний іменник* за допомогою суфікса *-ion*: *hypnotization* – гіпнотизування – викликання гіпнозу.

Загальні слова на відміну від власних мають і граматичні відмінності. Граматичні відмінності власних імен і загальних слів пов'язані категорією числа. Власні імена можуть мати форму тільки однини. Загальні слова можуть утворювати форми як однини так і множини (*condom – condoms, hypnotist – hypnotists*); можуть мати при собі означення *postencephalitic parkinsonism* – постенцефалітичний паркінсонізм; *syphilis: cardiovascular* – кардіоваскулярний сифіліс; *cerebrospinal* – церебрально-спінальний сифіліс; *congenital* – вроджений сифіліс; *primary* – первинний, ранній сифіліс; *secondary* – вторинний сифіліс; *tertiary* – третинний сифіліс; *hygiene* – може мати при собі означення *dental, industrial, radiation* і т.і. [1].

Висновки. Дослідження показало, що незважаючи на тенденцію переваги описових термінів, великі групи епонімічних термінів активно вживаються в різних підсистемах медичної термінології і несуть в собі імена людей, увіковічуючи ім'я вченого для майбутніх поколінь. Частіше всього такі терміни вживаються для позначення хвороб на честь лікаря, який вперше описав стан хворої людини. Переважна кількість епонімів існує в ревматології та неврології.

Найбільш поширеним шляхом виникнення та способом формування пласту епонімічних термінів у підмові медицини української та англійської терміносистем є результат практичної діяльності медиків, а не результат наукового узагальнення чи дослідження.

В медичній термінології спостерігається процес трансформації власних імен в загальні слова. Шлях переходу оніма в апелятив може бути без афіксації та за допомогою суфіксів. При трансформації власних імен в загальні слова останні можуть: означати явища, називати галузь науки, утворювати означення, означати інструменти, бути частиною складного слова, означати професію тощо. Загальні слова на відміну від власних мають і граматичні відмінності. Граматичні відмінності власних імен і загальних слів пов'язані категорією числа.

Епоніми постійно привертають увагу лінгвістів для вивчення їх походження, значення, класифікації. Епонімічні терміни широко вживаються для позначення нових явищ в науці, особливо в країнах, які є провідними в галузі медичних досліджень, що є доказом розвитку сучасної медицини. Використання епонімів у колі вузьких фахівців забезпечує швидке розуміння ситуації картини, передає спадкоємність знань, відображає основні етапи розвитку науки.

Література:

1. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда : В 2-х т. Львів : «НАУТЛУС», 2002. 2688 с.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 377 с.
3. Лисенко В. І. Терміни-епоніми в українській анатомічній термінології. *Вісник Нац. університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2009. № 648. С. 66–70.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
5. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 502 с.
6. Чернявский М. Н. Краткий очерк истории и проблемы упорядочения медицинской терминологии: энциклопедический словарь медицинских терминов / гл. ред. Петровский Б. В. Москва : Советская энциклопедия, 1984. Т. 3. С. 410–425.
7. Чернявский М. Н. Дифференцированный подход к синонимии в русской медицинской терминологии: теоретические и практические аспекты. *Проблемы упорядочения медицинской терминологии*. Москва : Советская энциклопедия, 1984. С. 350.

Отримано: 16 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: olia.vynnyk@gmail.com

biryuka@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-50-52

Винник О. Ю., Боднар І. М. Адресантно-адресатний аспект англомовного дискурсу програмування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 50–52.

УДК: 811.111 + 004

Винник Ольга Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Боднар Ірина Миронівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка

АДРЕСАНТНО-АДРЕСАТНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ПРОГРАМУВАННЯ

У статті запропоновано аналіз взаємодії адресанта й адресата в сучасному англомовному дискурсі програмування. Дослідження виконано у контексті сучасних антропоцентричних досліджень. Встановлено, що тексти англомовного дискурсу програмування поруч з високою термінологічністю, логічністю, та послідовністю викладу фахової інформації демонструють яскраво виражений інтерактивний характер, спрямований на забезпечення ефективності спілкування фахівців у цій професійній галузі. Зроблено висновок про те, що на побудову англомовного дискурсу програмування має істотний вплив не лише особистий досвід, знання, емоції автора повідомлення, але також оригінальний світогляд та професійна культура спілкування програмістів.

Ключові слова: адресант (автор), адресат (читач), англомовний дискурс програмування.

Olha Vynnyk,
PhD of philological sciences, associate professor of the Department of Foreign Languages for Sciences,
Ivan Franko National University of L'viv
Iryna Bodnar,
PhD of philological sciences,
Ivan Franko National University of L'viv

THE ISSUE OF THE ADDRESSER AND THE ADDRESSEE IN THE ENGLISH PROGRAMMING DISCOURSE

The article offers an analysis of the interaction between the addresser and the addressee in the English programming discourse as a type of the so-called institutional or professional discourses. Both interactants are programmers. The research is performed in the context of anthropocentric paradigm in linguistics and is based on the analysis of modern English programming textbooks. It is established that the texts of the English programming discourse, along with a high amount of specific terminology and some programming language items, predominantly logical and consistent presentation of professional information, demonstrate a pronounced interactive nature aimed at ensuring the effectiveness of communication between specialists in this field. The conducted analysis confirms that the personalized manner of writing, various dialogical structures and rhetorical techniques are a typical element of modern English textbooks on programming. It is concluded that the construction of the English programming discourse is influenced not only by the personal experience, knowledge, emotions of the author of the text, but also the specific worldview and professional language culture of programmers as a special professional group, whose members are characterized by high intellectual abilities, perseverance, the desire to create their own world within the computing environment as well as the rejection of obstacles and prohibitions that exist in the real life.

Key words: addresser (author), addressee (reader), the English programming discourse.

З 90-х років ХХ століття центральну позицію в лінгвістиці займає фактор людини як мовної особистості. Одним з основних параметрів сучасних текстологічних досліджень стає антропоцентризм, який зумовив переорієнтацію інтересів дослідників на аналіз людини в мові та мову в людині, з об'єкта на суб'єкт пізнання [9, с. 5]. Це сприяло зростанню уваги лінгвістів до розгляду мови у широкому міждисциплінарному контексті, з урахуванням не лише текстового аспекту, але й в усій багатогранності зовнішніх зв'язків – з людиною, культурою, суспільством. На антропоцентричному підході до вивчення мови почали наголошувати авторитетні лінгвісти: Н. Д. Арутюнова, І. О. Голубовська, В. І. Карасик, Ю. Н. Караулов, О. Н. Кондратьєва, О. С. Кубрякова, М. В. Піменова, О. О. Селіванова, Ю. А. Сорокін, Ю. С. Степанов та інші. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства обумовила **актуальність** лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню того, як виражає себе у дискурсі особистість, якими є принципи комунікативної співпраці адресанта й адресата, яким є зв'язок між формою дискурсу та характером його впливу на адресата, від чого залежить ефективність комунікації тощо [3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11 та ін.].

Метою статті є аналіз адресантно-адресатних відносин в сучасному англомовному дискурсі програмування, який на сьогодні усе ще залишається маловивченим типом мовленнєвої комунікації. Дискурс програмування належить до групи професійних (інституційних або спеціальних) дискурсів, суб'єктами мовленнєвої взаємодії у ньому виступають програмісти схожого або різного професійного рівня. Фактичним матеріалом послуговували 7 англомовних підручників з програмування за 2009–2021 роки.

Перші спроби ввести суб'єкт у традиційний лінгвістичний аналіз датуються серединою 50-х років ХХ століття, коли замість формального дослідження мови виникли спроби аналізувати систему мови, яка функціонує у мовленні. Як влучно зауважив Е. Бенвеніст: “Ми вступаємо в інший світ – у світ мови як засобу спілкування, вираженням якого є мовлення (*le discours*)” [2, с. 139]. Тут у слово *discours* Е. Бенвеніст вклав якісно новий зміст: у нього це вже не мовлення взагалі, а мов-

лення, присвоюване мовцям. Як наслідок, поняття “дискурс” поширилось на всі види прагматично обумовленого мовлення. Коло питань, пов’язане з аналізом дискурсу з погляду прагматики, охоплює такі базові поняття, як адресант (відправник повідомлення), адресат (реципієнт), комунікативна інтенція, комунікативна стратегія тощо.

У професійному дискурсі адресант виконує роль продуцента інформації, номінатора, укладача тексту, креатора (поширювача інформації, знань). Адресат у цій сфері є користувачем інформації, коректором, генератором нової інформації на основі отриманої. Його переважно моделюють як “фахівця”, що має спеціальні фонові знання і володіє логіко-понятійним апаратом відповідної професійної галузі. Тобто визначальною характеристикою гіпотетичного адресата у професійному дискурсі є його фахова компетенція. Щодо адресанта у професійному дискурсі він, на думку І. А. Колеснікової [7, с. 11], фактично поєднує в собі дві мовні особистості: фахівця та лінгвіста з пріоритетом фахівця, оскільки домінантною професійною комунікацією є зміст.

Адресантами й адресатами англомовного дискурсу програмування як виду професійного спілкування є програмісти. Виходячи з тези Н. Д. Арутюнової про те, що дискурс ґрунтується на ментальних процесах учасників комунікації [1, с. 136–137], спробуємо коротко охарактеризувати внутрішній світ людини – творця обчислювальних та інформаційних систем. Традиційно програмістів, як і загалом фахівців у галузі інформаційних технологій, зараховують до певної субкультури, яку ще часто називають “хакерською”. Дослідження, виконані у межах психології програмування, показують, що програмісти становлять особливу професійну групу, представникам якої притаманні високі інтелектуальні здібності, наполегливість, прагнення створити свій світ у межах комп’ютерного середовища, а також несприйняття перепон і заборон, які існують у реальному світі [12].

Аналіз англомовних підручників з програмування показує, що комунікативна інтенція їх авторів загалом полягає в узагальненні нагромаджених професійних знань і досвіду у галузі програмування, фіксуванні та поширенні професійного знання, формуванні фахових компетентностей читачів для успішного здійснення ними професійної діяльності. Прагматична мета читачів полягає у тому, щоб оволодіти основами професії програміста (професійно-непрофесійний дискурс) або вдосконалити свої професійні знання та вміння, розуміння предметної галузі (інтрапрофесійний дискурс) задля ефективного функціонування як фахівців у сфері програмування. Іншими словами, соціальні стосунки автора англомовного підручника з програмування і його читачів асиметричні за рівнем фахової компетенції та за виконуваними функціями: у зв’язку з односторонністю каналу писемної комунікації ініціатива походить від автора – він моделює зміст повідомлення, а читачі внаслідок цього отримують знання. Яку саме інформацію слід донести до читача й якими засобами – визначає сам автор, чия належність до певної соціальної групи знаходить відображення в його мовній свідомості, способі мислення, комунікативній поведінці та зумовлює вибір мовних засобів, що, як показує дослідження, покликані здійснити вплив не лише на інтелект, але й на психоемоційну сферу адресата.

В аспекті впливу на інтелект читача провідна роль належить фаховій термінології. Найважливіша складова професійної комунікації – це зміст, і саме терміни містять в собі основне змістове наповнення текстів будь-якого професійного дискурсу. Як слушно зауважила І. А. Колеснікова [7, с. 2], “у професійному дискурсі галузеву термінологію кваліфікують як елітну складову, за відсутністю якої він утрачає статус професійності”.

Проаналізуємо фрагмент тексту з підручника для програміста-початківця:

The for-each loop is meant specifically for processing all the values in a data structure, and we will see in Chapter 10 that it applies to other data structures besides arrays. The for-each loop makes it possible to process the values without even knowing the details of how the data is structured. In the case of arrays, it lets you avoid the complications of using array indices. A for-each loop will perform the same operation for each value that is stored in an array. If itemArray is an array of type BaseType[], then a for-each loop for anArray has the form:

```
for (BaseType item : itemArray) {
    .
    // process the item
    .
}
```

As usual, the braces are optional if there is only one statement inside the loop. In this loop, item is the loop control variable. [14, с. 332].

У наведеному вище прикладі підкреслено всі присутні у ньому терміни та терміносполучення, що демонструє високу термінологічність дискурсу програмування. Окрім термінів, характерною рисою англомовного дискурсу програмування загалом і наведеного вище фрагмента зокрема є введення в основний текст повідомлення одиниць певної мови програмування (у цьому випадку це Java), а також прикладів програмного коду, які зазвичай друкують із застосуванням іншого типу шрифту ніж основний текст англійською мовою (for (BaseType item : itemArray) {}).

Засвоєнню складної інтелектуальної інформації читачеві допомагає її об’єктивний, логічний, експліцитний і послідовний виклад. Водночас, навіть поверхневий аналіз текстів англомовного дискурсу програмування демонструє наявність у ньому елементів, що апелюють не лише до інтелекту читача, але й до його емоцій. Йдеться про свідоме застосування автором таких комунікативних стратегій, які спрямовані на формування в адресата інтересу до предмета повідомлення, створення враження простоти й доступності представленого у дискурсі професійного знання, отримання позитивних емоцій від процесу навчання.

Наприклад, у фрагменті

Writing software is like any other kind of writing. When you write a paper or an article, you get your thoughts down first, then you massage it until it reads well. The first draft might be clumsy and disorganized, so you wordsmith it and restructure it and refine it until it reads the way you want it to read. [13, с. 49]

автор застосовує так зване “ненаукове порівняння”, провівши аналогію між написанням програми та будь-яким іншим видом письма. Мета такого порівняння – показати читачеві, що він цілком здатний засвоїти складну професійну інформацію. Звертаючись до читача, автор застосовує особовий займенник *you*, що сприяє діалогізації монологічного тексту та створює ефект живої бесіди між учасниками комунікації у реальному часі.

Фактичний матеріал підтверджує, що персоналізована манера викладу, різноманітні структури діалогізації та риторичні прийоми є типовим елементом сучасних англомовних підручників з програмування:

I'm obviously pro EF Core, but I won't use it on a client project unless it makes sense. So, let's look at a few blockers that might suggest you don't use EF Core [17, с. 25].

У наступному прикладі

LINQ infers the correct provider based on the types referenced in the query; you don't have to make any changes in your logic. Finally you just use the standard ReadKey() to pause the program before exiting so you can see the output. That was easy, right? You created some objects, saved them to a database, and queried the database using LINQ [16, с. 660].

автор безпосередньо звертається до свого читача, використовуючи займенник *you* і наказовий спосіб (...*you don't have to make any changes in your logic*), перераховує дії, які “успішно виконав” читач (*You created some objects, saved them to a database, and queried the database using LINQ*) та ставить йому запитання (*That was easy, right?*).

Наведені приклади також демонструють, що відступ від книжної норми на користь невимушеної, розкутої розмовної манери – характерна риса англомовного дискурсу програмування. Елементи розмовної лексики та фразеології, що несподівано переривають серйозний виклад професійної інформації, вносять елемент гри, гумору, створюють враження доступності професійного знання, знімають з читача напругу від інтелектуальних зусиль, свідчать про намагання автора говорити з читачем “простою мовою”:

Now that you've spent some time learning what C# is and how it fits into the .NET Framework, it's time to get your hands dirty and write some code [16, с. 13].

Ah, the database performance issue. Look, I'm not going to say that EF Core is going to, out of the box, produce blistering database access performance with beautiful SQL and fast data ingest. That's the cost you pay for quick development of your data access code: all that “magic” inside EF Core can't be as good as hand-coded SQL, but you might be surprised how good it can be--see chapter 13 [17, с. 25].

Допомагають створити невимушену атмосферу спілкування, пом'якшують стиль викладу, надають йому гумористичного відтінку веселі, повчальні історії, причому не завжди з програмістської практики:

Remember the old joke about the concert violinist who got lost on his way to a performance? He stopped an old man on the corner and asked him how to get to Carnegie Hall. The old man looked at the violinist and the violin tucked under his arm, and said: “Practice, son. Practice!” [15, с. 15].

Видається можливим стверджувати, що особливості менталітету програмістів як людей прогресивних, ліберальних мають значний вплив на їх мовленнєву поведінку, формують своєрідну культуру професійного спілкування в галузі ІТ, роблять його менш формальним, спрямованим на рівноправні взаємини та ефективну співпрацю.

Отже, у статті здійснено спробу розкрити основні принципи взаємодії адресанта й адресата в сучасному англомовному дискурсі програмування. Дослідження виконано в межах антропоцентричної парадигми лінгвістики, основаної на усвідомленні ролі суб'єкта у мові, що зумовлює вивчення лінгвістичних явищ з урахуванням людського фактору. Зокрема встановлено, що англомовний дискурс програмування не тільки відображає особистий досвід, знання, емоції автора повідомлення, але й загалом культуру й особливу ментальність певної соціальної групи, до якої належить цей автор і його адресат. **Практичне значення одержаних результатів** полягає у можливості їх використання у викладанні англійської мови у профільних та непрофільних вищих навчальних закладах, зокрема у курсі англійської мови для спеціальних цілей для студентів комп'ютерних спеціальностей.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Большой энциклопедический словарь* / ред. В. Н. Ярцевой. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 136–137.
2. Бенвенист Э. *Общая лингвистика*: пер. с фр. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
3. Дайнека Н. М. Когнітивно-прагматичні особливості актуалізації комунікативної ситуації кібербулінгу (на матеріалі англомовного Інтернет-дискурсу) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2017. 21 с.
4. Довганюк І. Д. Мовні стратегії і тактики реалізації виправдання в німецькому політичному дискурсі (на матеріалі політичного інтерв'ю) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2013. 16 с.
5. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2005. 20 с.
6. Кобзева О. О. Стратегії та тактики судді в американському судовому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Харківський національний ун-т імені В. Н. Каразіна МОН України. Харків, 2017. 20 с.
7. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. К., 2009. 32 с.
8. Кузьменко О. Ю. Презентація респондента в англійськомовному інтерв'ю масмедійного дискурсу: лінгвокомунікативний і лінгвокогнітивний виміри : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2019. 20 с.
9. Маслова В. А. *Лингвокультурология*. Москва : Академия, 2001. 208 с.
10. Оленюк О. В. Когнітивно-дискурсні характеристики впливу на адресата (на матеріалі англомовної журнальної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2016. 23 с.
11. Ущина В. А. *Позиціонування суб'єкта в сучасному англомовному дискурсі ризику* : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ, 2016. 34 с.
12. Шнейдерман Б. *Психология программирования: Человеческие факторы в вычислительных и информационных системах* / пер. с англ. Москва : Радио и связь, 1984. 129 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

13. Bhargava A. Y. *Grokking Algorithms*. Manning Publications Co., 2016. 238 p.
14. Eck D. J. *Introduction to Programming Using Java*. Hobart and William Smith Colleges, 2021. 700 p.
15. Martin R. C. *Clean Code: A Handbook of Agile Software Craftsmanship*. Pearson Education, Inc., 2009. 432 p.
16. Perkins B., Hammer J. V., Reid J. D. *Beginning Visual C# 2015 Programming*. John Wiley & Sons, Inc., 2016. 486 p.
17. Smith J. P. *Entity Framework Core in Action*. Manning Publications Co., 2018. 486 p.

Отримано: 7 липня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: volovik.lara2010@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-53-55

Воловик Л. Б., Дедухо А. В. Структурно-семантичні особливості префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 53–55.

УДК: 811.112.2:81'373.611:001.4

Воловик Лариса Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський державний аграрний університет
Дедухо Алла Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Полтавський державний аграрний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано словотвірні потенції твірних основ префіксальних дієслів з префіксами *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-* у німецькій економічній термінології. Архітектоніка твірних основ префіксальних сильних та слабких дієслів характеризується наявністю в їхніх словотвірних рядах віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом субстантивізації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних сильних дієслів, суфіксальних іменників, складних іменників. Для німецької мови характерні словотвірні моделі, за якими твірні основи префіксальних дієслів реалізують свої дериваційні можливості. Досліджено семантичні особливості, дериваційні можливості твірних основ дієслів префіксальних дієслів.

Ключові слова: словотворення, основа, словотвірна основа, похідна основа, мікромодель, словотвірна модель, словотвірний потенціал, словотвірне значення, термін.

Larysa Volovyk,
Ph.D in Philology, associate professor, Poltava State Agrarian University
Alla Deduchno,
Ph.D in Philology, Poltava State Agrarian University

STRUCTURALLY SEMANTIC FEATURES OF PREFIXED VERBS IN GERMAN ECONOMIC TERMINOLOGY

The article is devoted to the studies of characteristics of word-formation structure and semantics of German economic verb-terms with prefixes *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-*. The paper studies the stems of German prefixal verbs used as economic terms, examined by means of the determining their structural, semantic and functional organization. The examination of prefixal verbs' stems proceeds from basic root words of derivational chains towards their cognate derivatives. Prefixal verbs are formed according to general language norms on the basis of prefixal derivational patterns of modern German. The results obtained show the decrease of borrowed verb-forming prefixes in German economic terminology. Prefixal verb stems form noun stems by means of suffixation and conversion which are very productive in German. Much attention is given to non-affixal derivative nouns formed by means of the processes of substantivization and conversion stems of infinitives, conversion stems of preterital prefixal verbs. The paper reveals the text-formative potential of prefixed verbs on the basis of German economic terms in economic texts. The derivational patterns of prefixed verbs on the basis of German economic terms in the economic texts are analysed. The article deals with the problems of the influence of context on word-formation structure of German economic verb-terms with prefixes *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-*. The research has been done on the basis of the translation of German economic texts.

Key words: derived stem, derivational meaning, derivational pattern, derivational stem, micropattern, stem, term, word-formation, word-formation potential.

Постановка проблеми. Важливим аспектом аналізу словотвірних одиниць є вивчення архітектоніки та семантики твірних і похідних основ префіксальних дієслів. Дериваційні можливості твірних основ дієслів реалізуються за словотвірними моделями, характерними для німецької мови.

Дослідження ресурсів мови розв'язує практичні проблеми впорядкування, уніфікації і стандартизації галузевої лексики, допомагає в розкритті теоретичних питань загальних закономірностей розвитку терміносистеми і сприяє оптимізації наукових комунікацій, забезпечує поліпшення мовної підготовки спеціалістів у сфері економіки.

Актуальність дослідження зумовлена сучасною тенденцією до вивчення та фіксування специфіки префіксальних дієслівних термінів у німецькомовній економічній терміносистемі, необхідністю їхнього комплексного системного дослідження. Виявлення закономірностей процесів термінотворення дає змогу визначити основні напрями розвитку та збагачення німецькомовної економічної терміносистеми.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями полягає у вивченні семантики та структури твірних-похідних основ префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів дієслівної префіксації на матеріалі загальнолітературної мови та деяких окремих терміносистем присвячені праці багатьох учених В. В. Левицького [2, с.170], К. А. Левковської [3, с. 150], М. Д. Степанової [5, с. 221], W. Fleischer [6, с. 287], Th. Schippan [7, с.311].

Новизна викладеного матеріалу полягає в систематизації та моделюванні твірних основ німецьких префіксальних дієслів і похідних основ економічних термінів, визначенні семантичних особливостей префіксальних дієслівних економічних термінів, виявленні особливостей функціонування твірних та похідних основ префіксальних дієслів.

Методологічне або загальнонаукове значення роботи визначається її певним внеском у теорію словотворення та термінотворення сучасної німецької мови. Реалізація словотвірних потенцій твірних основ префіксальних дієслів та встановлення специфіки словотвірних функцій сприятиме поглибленому вивченню процесів словотворення в сучасній німецькій мові, виявленню семантичних відношень у сфері дієслівної термінології. Установлення семантичних взаємозв'язків між словотвірними компонентами дає змогу схарактеризувати словотворення та термінотворення як цілісні системи зі своїми внутрішніми закономірностями функціонування.

Викладення основного матеріалу. Префіксальний спосіб словотворення є одним із найдавніших і найпродуктивніших у процесі збагачення словникового складу німецької мови новими дієсловами. «Більшість префіксів у німецькій мові служать для творення нових слів: *greifen – begreifen; stehen – bestehen; zählen – erzählen; sprechen – versprechen; spalten – zerspalten; stehen – entstehen; finden – empfinden*» [3, с. 170]. Дієслівна префіксація виникла в дописемну епоху. Дієслівні префікси вживались у давніх германських мовах паралельно з прийменниками або прислівниками: *ver-* (двн. *fir-, fun-*) і прислівник *vor-* (двн. *fora*); *er-* (двн. *ir-, ur-*); *ent-* (двн. *ant-*) і лат. *ante-* – раніше (грецьк. префікс *anti-* – проти; *be-* (двн. *bi-*) і прислівник *bei-* (двн. *bi*); *ge-* (двн. *ga-, gi-*); незрозуміле походження префікса *zer-* (гот. *dis-*). Крім того, досить рано стає невідокремлюваним префікс *miss-* (двн. *missi-*; гот. *misso-* протилежний). Втрата самостійності цієї групи дієслівних префіксів пов'язана з відсутністю самостійного наголосу, а також смисловим об'єднанням прислівника з дієсловом. При цьому дієслово нерідко набуває нового значення: ср. *sagen – entsagen, nehmen – vernehmen, zählen – erzählen, schlummern – entschlummern*; у свою чергу, префікс втрачає самостійне значення, змінюючи своє значення залежно від загального значення дієслова: *verreisen – виїхати геть, verschieben – пересунути, verlöschen – погасити, entfließen – витікати, entschlafen – заснути (вмерти), entfalten – розгорнути, entsagen – відмовитися*. У сучасній мові найменше зберігають конкретний зміст префікси *er-, ver-*, а особливо *ge-*, який в германських мовах з давнини вживався тільки як префікс.

У дієсловах з невідокремлюваними префіксами наголос падає на кореневий склад, префікс же не має наголосу: *beschreiben, versprechen, entsagen, erscheinen, gew'innen, zerschlagen, mishandeln*. У старих префіксальних іменниках наголос падає на префікс: *urlaub, urteil, vorsprung, ántwort, ánteil, béispiel, áussicht* та ін. Винятком є лексеми з префіксом *ge-*, який рано втратив самостійне значення: *gebirde, gefolge, gebót*.

Префікс, на який падає наголос, зберігається нередукованим, тоді як голосний ненаголошеного префікса редукується в *-e* [ə]. Звідси відмінність між *urlaub* і *erlauben* (двн. префікс *ur-*), *urteil* і *erteilen*, *antwort* і *entwerfen* (двн. *ant-*), яка в подальшому зникає завдяки наявності віддієслівних іменників, утворених в пізнішу епоху від дієслів з ненаголошеними префіксами, тобто тих, що мають наголос на корені (*erteilen Ertéilung, zerst'ören Zerst'örung*). З іншого боку, відіменні дієслова, утворені від іменників з наголошеним префіксом, мають наголос на першому складі (*ántwort – ántworten, úrteil – úrteilen*).

З первинного значення префікса, утраченого внаслідок приєднання до дієслова, може розвиватися додаткове граматичне значення. Більшість префіксів надають дієслову значення доконаного виду, вказують на початок, або на кінець дії (*glänzen → erglänzen – заблищати, засяяти; schießen → erschießen – застрелити, löschen → verlöschen – загасити*).

З видовим значенням дієприкметника II в німецькій мові пов'язане також вживання префікса *ge-*. В індоєвропейських мовах дієслівні префікси, які постали з дієслівного прислівника, можуть надавати дієсловам значення доконаного виду (вказувати на початок або завершення дії). У сучасній німецькій мові дієслова з префіксами *ent-, er-* мають значення початку дії: *entbrennen – запалюватися, erbeben – затремтіти, erschallen – зазвучати; з завершальним значенням. Значення завершення результативної ознаки передають префікси *ge-, er-, ver-* у дієсловах: *gefrieren – замерзнути, gerinnen – скрутитися, ereilen – нагнати, erbitten – випросити, verbrennen – запалити, verschlafen – проспати, verglimmen – затухнути*. При цьому префіксальне дієслово залежно від контексту може мати значення недоконаного або доконаного виду (*sterben – вмерти; вмирати, schreien – кричати; крикнути*).*

З видовою характеристикою пов'язаний розвиток перехідного значення у дієслів первинно неперехідних («транзитивація»). Разом із результативним видовим значенням дія може набувати спрямованості на об'єкт, а отже перехідності: *spritzen → bespritzen, herrschen → beherrschen, fluchen → verfluchen, schweigen → verschweigen*. Утворені від прикметників за допомогою префіксів дієслова часто мають характер каузативів: *befeuchten, erfrischen, vervollkommen*. Однак граматичне значення префіксів тісно пов'язується з лексичним дієслівним значенням: тому поряд з *erblühen* з початковим значенням; *erschließen* з завершальним; *erklären*, в якому видове значення взагалі відсутнє; поряд з *erbittern* або *ereilen* з перехідним значенням, *erblinden* або *erstarken* з неперехідним.

На відміну від іменників і прикметників, дієслова активніше утворюються за допомогою префіксації. Усі дієслівні префікси в германських мовах походять від так званих превербів – віддієслівних прислівників, з яких могли розвиватися як префікси дієслів, так і прийменники. Тому в сучасній німецькій мові частина прийменників або повністю, або частково збігається із префіксами дієслів: *be-* і *bei-*; *ver-* і *vor-* [1, с. 51].

Серед усіх дієслівних префіксів сучасної німецької мови префікс *be-* відзначається своєю продуктивністю і широким колом словотвірних функцій.

Префікс *be-* поєднується з твірною основою (далі – ТО) перехідного дієслова, надає похідній основі (далі – ПО) значення граничності. При цьому лексичне значення ТО дієслова в деяких випадках майже не змінюється, наприклад: ТО дієслова *decken* – покривати → ПО дієслова *be//decken* – покривати, накривати; ТО дієслова *grüßen* – вітати (кого-небудь); вітатися (з ким-небудь) → ПО дієслова *be//grüßen* – вітати (кого-небудь); вітатися (з ким-небудь); вклонитися (кому-небудь). В інших випадках ТО дієслова отримує новий відтінок, наприклад: ТО дієслова *denken* – думати, міркувати → ПО дієслова *be//denken* – обдумувати (що-небудь); міркувати (про що-небудь), аж до повного семантичного відриву одного слова від іншого, наприклад: ТО дієслова *suchen* – шукати, розшукувати, вишукувати (кого-небудь) → ПО дієслова *be//suchen* – відвідувати (кого-небудь); ТО дієслова *stellen* – ставити; поміщати → ПО дієслова *be//stellen* – встановлювати; заставляти; замовляти (що-небудь).

Нині дієслівний префікс *ge-* є не продуктивним. Він трапляється в деяких дієсловах, які не вживаються без префікса: *gebären* – породжувати; *gedeihen* – досягати успіху (в справах); *gelingen* – вдаватися (про бізнес); *geschehen* – траплятися, відбуватися; *gewinnen* – отримувати (прибуток). Видове значення префікса повністю втрачене. Значення граничності

функціонує паралельно зі значенням неграничності: граничні дієслова: *gebären, gelingen, geschehen, gewinnen*; неграничні дієслова: *gehören, gewähren, gedenken*.

Розглянемо внутрішню валентність префікса *er-* з ТО дієслів. У сучасній німецькій мові префікс *er-* належить до найбільш продуктивних та багатозначних дієслівних префіксів: Префікс *er-* поєднується з ТО неперехідних дієслів і означає тривалість стану. Префікс *er-* вказує на виникнення стану: ТО дієслова *klingen* – звучати → ПО дієслова *er//klingen* – роздаватися; ТО дієслова *wachen* – піклуватися (про кого-небудь, про що-небудь) → ПО дієслова *er//wachen* – відбуватися, виникати (із чого-небудь, від чого-небудь). Поєднуючись із перехідними дієсловами, префікс *er-* виражає дію: ТО дієслова *schaffen* – організувати → ПО дієслова *er//schaffen* – створювати; ТО дієслова *heben* – піднімати, збільшувати → ПО дієслова *er//heben* – збирати (податки); ТО дієслова *öffnen* – відкривати → ПО дієслова *er//öffnen* – відкривати (наприклад, кредит, рахунок). Префікс *er-* може одночасно надавати неперехідному дієслову значення перехідності: ТО дієслова *werben* – приваблювати (до якої-небудь справи) → ПО дієслова *er//werben* – купувати, придбавати; ТО дієслова *arbeiten* – працювати → ПО дієслова *er//arbeiten* – розробляти (наприклад, нову конструкцію). Таким чином, основною функцією префікса *er-* є значення дії, виникнення стану. При утворенні неперехідних дієслів основне лексичне значення дієслова не дуже змінюється. Транзитивнація неперехідних дієслів у більшості випадків пов'язана зі значимими змінами в семантиці дієслова.

Дослідження дієслівного префікса *ver-* засвідчило, що він продуктивний і багатозначний: Найбільш поширеним значенням префікса *ver-* у сучасній німецькій мові є вираження повільного припинення дії або стану: ТО дієслова *ver//brauchen* – використовувати (повністю), витратити повністю; ТО дієслова *steuern* – платити (мити, внесок) → ПО дієслова *ver//steuern* – сплатити (мити, внесок). Префікс *zer-* уживається в дієсловах зі значенням *auseinander* – нарізно, тобто він виражає розділення, роз'єднання: ТО дієслова *trennen* – відділяти → ПО дієслова *zer//trennen* – розпорювати; ТО дієслова *gliedern* – ділити → ПО дієслова *zer//gliedern* – підрозділяти; ТО дієслова *fallen* – падати → ПО дієслова *zer//fallen* – приходить в занепад.

У всіх випадках семантика префікса *zer-* проявляється дуже чітко: дієслово з цим префіксом виражає роз'єднання, розділення, граничність.

Префікс *ent-* відповідає грецькому «anti», латинському «ante» з основним локальним значенням «назустріч». Префікс *ent-* виражає дію, протилежну тій, яку визначає ТО дієслова. ПО дієслова при цьому має переносне значення: ТО дієслова *decken* – покривати → ПО дієслова *ent//decken* – відкривати; ТО дієслова *laden* – вантажити → ПО дієслова *ent//laden* – розвантажувати; ТО дієслова *binden* – зв'язувати → ПО дієслова *ent//binden* – звільняти (від обов'язків).

Префікс *ent-* виражає віддалення, роз'єднання: ТО дієслова *gehen* – йти → ПО дієслова *ent//gehen* – йти назустріч; ТО дієслова *kommen* – прибувати → ПО дієслова *ent//kommen* – втекти (від кого-небудь, від чого-небудь); ТО дієслова *eilen* – поспішати → ПО дієслова *ent//eilen* – поспішити піти. Префікс *ent-* надає неперехідному дієслову значення граничності, зв'язаної з вираженням початку дії або з виникненням значення стану: ТО дієслова *stammen* – належати (по народженню) → ПО дієслова *ent//stammen* – походити (від кого-небудь, із чого-небудь); ТО дієслова *stehen* – стояти → ПО дієслова *ent//stehen* – відбуватися.

Префікс *emp-* являє собою фонетичний варіант префікса *ent-*, що виник у позиції перед кореневим приголосним *f-* із *entf-* внаслідок асиміляції. Префікс *emp-* трапляється лише в декількох дієсловах і не має чітко вираженої семантики: *emp//fangen* – приймати; *emp//fehlen* – рекомендувати.

Архітектоніка ТО префіксальних дієслів характеризується наявністю в їх словотвірних рядах віддієслівних похідних іменників. Префіксальні дієслова виникають за трьома основними словотвірними моделями (далі – СМ):

1. $M_4SV = \text{Präf.} + SV_{\text{schw.}} + en$ – девербативна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО слабкого кореневого дієслова, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//grenzen, be//liefern, ent//wickeln, ver//lagern, ver//merken, zer//stören*.

2. $M_4SV = \text{Präf.} + SN + en$ – десубстантивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО іменника, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//dampfen, be//luften, er//zeugen, ver//kleiden*.

3. $M_{4,5}SV = \text{Präf.} + SA + en$ – деад'єктивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО прикметника в позитивному або в порівняльному ступені, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//feuchten, ent//fetten, er//härten, er//wärmen, ver//stärken*.

Головні висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу виявити семантичні особливості та найбільш продуктивні моделі префіксальних дієслів. Комплексне вивчення основ префіксальних дієслів у напрямі від твірних до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ термінів дає змогу визначити чинники розвитку й функціонування сучасної німецькомовної економічної терміносистеми.

Перспективи використання результатів дослідження убачаємо у вивченні термінів у напрямі від твірних основ префіксальних дієслів до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ – економічних термінів.

Література:

1. Дудок Р. Значення слова як семантичний диференціал. *Вісник Львівського ун-ту*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 50–56.
2. Кубрякова Е. С. Прототипическая семантика и исторический экскурс в описании словообразования. Проблемы функциональной семантики: зб. науч. трудов. Калининград : Калининградский университет, 1993. 52 с.
3. Левковская К. А. О понятии производности. Вопросы составления описательных грамматик: учебник. Москва : Высшая школа, 2012. 147 с.
4. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови: підручник. Вінниця : Нова Книга, 2014. 384 с.
5. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке: учебник. Москва : Высшая школа, 2000. 264 с.
6. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart: Lehrbuch. Leipzig. 2010. 305 S.
7. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache: Lehrbuch. [2. durchges. Aufl.]. Tübingen. 2012. 307 S.

Отримано: 7 липня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: viktorija.german@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-56-59

Герман В. В., Замошнікова В. Психолінгвістична спрямованість звертань у листах Лесі Українки до Ольги Кобилянської. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 56–59.

УДК: 811.161.2`373:821.161.2-6.09

Герман Вікторія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Замошнікова Вероніка,
магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗВЕРТАНЬ У ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДО ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті досліджується функціонування звертань у листах Лесі Українки, зокрема взято до уваги вихідну кореспонденцію до Ольги Кобилянської. Проаналізовано психолінгвістичну спрямованість звертань, умови та чинники впливу на формування лінгвопродуктів, розкодовано психологічні смисли звертань та витлумачено емоційну наснаженість конкретних одиниць. Доведено, що лист є фундаментальною одиницею епістолярного тексту, у межах якого розкодовуються й витлумачуються реальні традиції та взаємини кореспондентів; на формування звертань, їх вид, емоційну насиченість впливають особисто-внутрішні перипетії учасників комунікації та соціальне мовне середовище.

Ключові слова: адресат, епістолярій, епістолярний текст, звертання, лист, мовна комунікація, психолінгвістика.

Viktorija Herman,
PhD of Philological Sciences, associate professor,
Sumy Makarenko state pedagogical university
Veronika Zamoshnikova,
Candidate of philological sciences (PhD); associate professor
Master student of Foreign and Slavonic Philology Department,
Sumy Makarenko state pedagogical university

PSYCHOLINGUISTIC DIRECTION OF APPEALS IN THE LETTERS OF LESIA UKRAINKA

In this article, we have substantiated the function of appeals in the letters of Lesya Ukrainka. We have studied the outgoing correspondence to Olga Kobylyanskaya. We analyzed the psycholinguistic orientation of appeals, conditions and factors of influence on the formation of linguistic products. We decoded the psychological meanings of the addresses and we interpreted the emotional saturation of specific units.

It is a fact: writing is a fundamental unit of the epistolary text, within the framework of which the real traditions and relationships of correspondents are deciphered and interpreted. The formation of appeals, their appearance, emotional saturation is influenced by the personal and internal vicissitudes of the participants in communication and the social language environment.

The issue of the peculiarities of the functioning of appeals in the letters of Lesya Ukrainka through multi-vector prisms is highlighted in the works of many linguists, in particular in the editions of S. Bogdan (semantic-syntactic, linguocultural, psycholinguistic and other aspects), G. Arkulishin (lexical and semantic aspect), N. Zhuravleva (individual author's and one-time awards), etc.

The purpose and objectives of the study is to identify and analyze the texts of personal outgoing correspondence of Lesya Ukrainka, in particular, correspondence with Olga Kobylyanskaya, to determine the psycholinguistic characteristics of the appeals in these letters and to study the emotional and expressive nature of linguistic neoplasms.

Special attention is paid to appeals, expressed in a variety of ways, in which the conotativity and expressiveness of semantic linguistic units are encoded.

In the letters of Lesya Ukrainka, a more intimate mood of communication is activated, expressed, in particular, in the existence of diminutive-affectionate and psychologically deep ones in the epistolary. The psychology of the ethnos is realized in the epistolary text through the use of well-grounded adjectives that give the language of writing a kind of folk song, folklore coloring.

The etymological analysis of Olga Kobylyanskaya's references helps to create a complex psychological portrait of the addressee.

So, great importance in the formation of opinions and the formation of thinking of Lesya Ukrainka is played by his education, social circle, interests, desires, activities and psychological organization.

Key words: addressee, epistolary, epistolary text, address, letter, language communication, psycholinguistics.

Постановка проблеми. Психолінгвістичний потенціал творчості Лесі Українки є стрижневим фактором визначення індивідуального стилю письменниці. Трактування та аналіз інтонаційно відокремлених і самостійно граматичних компонентів речення в листах Лариси Косач-Квітки актуалізує варіювання психологічної лінгвістики в епістолярних текстах і допомагає визначити особливості функціонування мови та мовлення, урахуовуючи феноменальні психічні подразники, що безпосереднім чином впливають на формування лінгвопродуктів.

Саме у звертаннях до адресата чітко простежується модифікація емоційної напруги адресанта, що диктує загальну настрій кореспонденції та апелює формою досліджуваного поняття, тобто, залежно від афективного стану, звертання може бути виражене однією лексемою або ж навпаки – мати поширену диференціацію, до складу якої може входити не одна словосполука.

Сьогодні, у період активних трансформацій Українського правопису, актуальним є дослідження епістолярного тексту українських письменників, адже саме в першоджерелах функціонують питомо національні лексичні одиниці, що слугують фундаментом для сучасного словотвору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей функціонування звертань у листах Лесі Українки крізь різновекторні призми висвітлено у працях багатьох мовознавців, зокрема в доробках С. Богдан (семантико-синтаксичний, лінгвокультурологічний, психолінгвістичний та ін. аспекти) [2; 3; 4], Г. Аркулишина (лексико-семантичний аспект) [1], Н. Журавльової (індивідуально-авторські та оказіональні гоноративи) [8; 9] та ін.

Мета і завдання дослідження – окреслити та проаналізувати тексти приватної вихідної кореспонденції Лесі Українки, зокрема в листуванні з Ольгою Кобилянською, визначити психолінгвістичні особливості звертань у даних листах та дослідити емоційно-експресивну природу лінгвістичних новоутворень, що і вважаємо **новизною**.

Виклад основного матеріалу. Сучасний науковий прогрес характеризується дослідженням будь-яких тематичних феноменів із різних точок зору, зокрема поясненням і тлумаченням міжпредметних зв'язків та їх функціоналом. Так само актуальним є розгляд і новітнє трактування мови та мовлення крізь психолінгвістичну призму, що дозволяє визначити зовнішні та внутрішні фактори впливу формування лінгвопродуктів індивіда в комунікації.

Важливим джерелом для даної розвідки є епістолярій Лесі Українки, де яскраво вираженими є приклади варіювання звертань залежно від емоційного насаження адресанта. Саме такі лексеми або ж їх сполуки є предметом нашого дослідження – психолінгвістичного аналізу. Для більш глибокого й детального розуміння даного питання розкодуємо поняття «психолінгвістика».

Опрацювавши низку наукових джерел, ми виокремили найбільш змістовне, на нашу думку, трактування означеного терміна. У навчальному посібнику С. І. Куранової «Основи психолінгвістики» зазначено, що *психолінгвістика* (грец. *psyche* – душа і франц. *linguistique* – наука про мову) – це синтетична наука, що вивчає процеси створення, засвоєння та організації мовлення у їх співвіді із системою мови, а також розробляє парадигми мовленнєвої діяльності та психофізіологічної мовленнєвої організації людини, перевіряє їх у процесі психологічних експериментів [12, с. 8].

І. О. Бодуен де Куртене зауважує, що суть людської мови є виключно психічною, адже існування та безпосередньо розвиток мови обумовлені суто психічними законами. Науковець переконує, що не може бути в людській мові жодного явища, котре б не було одночасно психічним виявом [6, с. 238].

Спираючись на зазначені вище потрактування, перейдемо до психолінгвістичного аналізу звертань у листах Лесі Українки до Ольги Кобилянської, вважаючи *звертання* в даному напрямку дослідження самостійно утвердженою номінативною лексемою або невеликим вичерпним висловленням, що містить глибокий сенс і має психологічне підґрунтя, що диктує форму викладу, характер називання та загальний тон комунікації, надає епістолярному тексту відповідної інформаційної цілеспрямованості.

На думку С. Богдан, приватні листи мисткині є прикладом візуальної актуалізації незамаскованих психостанів адресанта, де в письмовій формі відтворені реальні емоційні насаги письменниці, що впливає на форму викладу думок та загальну настроєвість визначеної комунікації [3, с. 320].

Погоджуємося з Б. Муравською, що особливу увагу привертають звертання, виражені різноформово, в яких кодуються конотативність та експресивність значеннєвих мовних одиниць. Саме вони допомагають визначити замасковані психологічні імпульси-спонуки та індивідуальну культуру спілкування, які є невідомими багатьом реципієнтам, що в результаті дають змогу зрозуміти психолінгвістичну авторську організацію [13]. Варто наголосити, що важливим джерелом інформації слугують автокоментарі до текстів, де представлені певні життєві події Лесі Українки, що відповідно тлумачать конкретні обставини та екстралінгвальні чинники різновекторного впливу при написанні листів [13].

Зазначимо, що саме лист є фундаментальною одиницею епістолярного тексту, у межах якого розкодовуються й витлумачуються реальні традиції та взаємини кореспондентів, а саме трактуються моментні настрої авторів, що породжують певним чином емоційно забарвлені лінгвістичні продукти. Незаперечним є факт, що мовці в даному комунікативному процесі використовують зокрема всенародну мову, що реалізується завдяки функціонуванню епістоляризмів [7].

Звертальні формули, як було вже наголошено, є структуроформуючими, а також, що не менш важливо, виражають конотативне значення – привертають увагу та почуттєву прихильність адресата [10, с. 266]. С. Богдан зауважує, що вагомим при формуванні таких звертань є сам фактор адресата, тобто його стать, вік, статус, вид взаємин (офіційні, дружні, товариські тощо) [4].

Наприклад, у перших листах, адресованих Ользі Кобилянській, Леся Українка у звертанні до адресанта послуговується стилем, наближеним більш до офіційно-ділового: «*Дорога і шановна товаришко!*» [17, с. 211], «*Шановна і дорога товаришко!*» [17, с. 218], «*...дорога пані...*» [17, с. 222], «*Дорога товаришко!*» [17, с. 235], «*Дорога панно Ольго!*» [17, с. 245].

Традиційно називання співрозмовника займає препозицію в листі. Дане звертання є поширеним, деталізується повними відносними прикметниками, що розкодовують психофундамент комунікації, таким чином визначаючи ситуативні умови. Тут, як бачимо, реалізується механізм осмислення. Тобто на основі цього механізму усвідомлюються мотиви й цілі мовної комунікації, відбувається орієнтування в умовах здійснення мовної діяльності [5].

Такий офіційно-діловий характер спілкування простежується ще протягом кількох наступних листів, згодом деформується у більш особисто-інтимний, що породжує індивідуально-авторські компліментарні звертання. Спочатку простежуємо звертання на «Ви», характерне для культури мови даної епохи, що виражає шанобливе ставлення до співрозмовника та акцентує на функціонуванні в ділових листах або ж вітальних листівках. Наприклад: «*Не обіцяю Вам, любя пані, «гримати» на Вас...*» [17, с. 219], «*Коли б Вам було цікаво познайомитись...*» [17, с. 220], «*Тим-то, прошу Вас...*» [17, с. 237], «*Не хутко Ви зібралися мені написати...*» [17, с. 245], «*Ви розумієте мене?*» [17, с. 318] та ін.

Звернімо увагу, що вже в кількох наступних листах активізується більш інтимна настроєвість комунікації, виражена, зокрема, побутуванням в епістолярії зменшувально-пестливих і психологічно глибоких називань, як приклад: «*О, ти, моя жрице краси і чистоти!*» [11, с. 237], «*Дорога моя, любя товаришко!*» [18, с. 343], «*Мій хтосічку, мій з папороті цвіте...*» [18, с. 344], «*Що ж там мій хтось дороженький за новельку пише?*» [18, с. 22], «*Ой, мій хтось дороженький!*» [Т. 17, с. 96], «*Як же там мій... мій чорненький живе?*» [18, с. 164] та ін. Такі звертання характеризуємо як більш емоційно насичені, насажені, адже бачимо стрімку векторність спілкування, обумовлену впливом взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників соціально-культурної діяльності особистостей. Тобто на формування зазначених звертань, їх вид, емоційну насиченість впливають особисто-внутрішні перипетії учасників комунікації та соціальне мовне середовище зокрема. Часто Леся

Українка використовує епітети «дорога, шановна, люба», характеризуючи психологічне розташування до співрозмовника, що в результаті зумовлює появу так званої метафоричної мови.

Метафоричність полягає в маскуванні стрижневих сенсів і значень понять та є символічною складовою людського спілкування. Активізуються так звані приховані механізми несвідомого, що дозволяють певним чином здійснювати деякий психологічний вплив на учасника комунікації. Семантичне метафоричне поле, на думку багатьох мовознавців, є нероздільне із національними маркерами образних картин світу. Влучну думку з цього приводу висловлює Ю. Тимошенко, зазначаючи, що «архетипна метафора як релікт універсально-колективних первнів людської психіки та образ етнофілологічного канону має значно вищий ступінь функціональності в художньому тексті, ніж індивідуально-контекстуальний троп, бо вона володіє потужним сугестивним зарядом – інтенцією вражати, навіювати, захоплювати» [15, с. 31].

Підтверджуючи ці слова, додамо, що саме архетип (за К. Г. Юнгом) є першоджерельною формою для подальших новоутворень і виступає структуротворним складником колективної несвідомої психічної активності, що генерує людське мислення, і, як результат, презентує реальному світові свій продукт – мову. На переконання К. Юнга, психічне значення архетипів подібне кристалічним граням, тобто не має чіткого визначення, а ось продуковані архетипні уявлення, або ж символи, синтезують зв'язок свідомої та колективно несвідомої діяльності. Це дає змогу людському мозку на основі реально існуючого образу словесно кодувати новий таємничий зміст, що сягає несвідомих психічних шарів. Так само й у згаданих звертаннях «пізніших» листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської простежуємо архетипну еволюцію: чим частішим та ближчим стає спілкування, тип більш глибокими та психічно диктованими є звертання.

Варто акцентувати також на побутуванні кордоцентричних аспектів у загальнонаціональному українському етнічному психоналаштуванні: емоційно-почуттєві контексти часто домінують над мисленням та волею людини, що обрамлюється своєрідною індивідуальною лінгвістичною характеристикою [18].

Окремої уваги варте називання Лесею Українкою Ольги Кобилянської за допомогою неозначеного займенника *хтось*. Актуалізується це звертання у різних номінаціях та формах, виступаючи виключно лаконічним елементом або ж у взаємодії з іншими структурами. Вибір мисткинею певного звертання диктовано психологічним кліматом, у якому вона перебуває. Саме тому бачимо різнохарактерні варіації звертань: «Мій любий чорненький хтось!» [18, с. 56], «До когось любого, і дорогого, і славного!» [17, с. 391], «До когось дуже любого, дуже дорогого, що ніколи не сердиться на когось і завжди когось розуміє» [18, с. 19], «Як же мається мій хтось, мій хтосічок любий?» [18, с. 347], «Дорогий хтосічку!» [18, с. 362], «Хтосічку мій дорогий та любий!» [18, с. 429], «Хтось до когось любого пише» [18, с. 246], «...що думає мій хтосічок..?» [18, с. 343] та ін. Такий стилістичний механізм закодованості суб'єкта відображає особливу психологічну атмосферу спілкування двох письменниць: розуміння з пів слова, з натяку. Зменшено-пестливий відтінок у таких звертаннях дає нам зрозуміти, що комунікація між учасниками даного процесу стає на рівень вищою, більш психологічно обумовленою та інтимно-особисто близькою, ширшою.

Дослідивши епістолярну спадщину Лесі Українки, ми звернули увагу на періодичне побутування в листах до Ольги Кобилянської звертань, у складі яких структуротворними є субстантивовані прикметники, що надають мові листів своєрідного народнописаного, фольклорного забарвлення: «Люба далека!» [17, с. 304], «Люба, найлюбіша!» [17, с. 319], «...вірите мені, дорога?» [18, с. 343]. Саме кризь таку призму ми спостерігаємо психологію етносу, реалізовану в епістолярному тексті.

Таким чином реалізується стрімка векторна трансформація звертань, що породжує нові словотвори: *товаришко – пані – панно – хтось – хтосічок*. Дане явище в поєднання з епітетами «дорога, шановна, люба», відображає еволюцію взаємин Лесі Українки й Ольги Кобилянської.

Зазначимо, що характерним для листів Лесі Українки, адресованих колежанці О. Кобилянській, є звертання, презентовані німецькою мовою. Лінгвістична тканина аналізованого епістолярію специфікується частковою реалізацією таких називань: «*liebe ferne Freundin*» («Дорога далека подруго») [17, с. 248], «*liebe Ferne*» («дорога далека») [17, с. 304], «*liebe Freundin*» [17, с. 306], («Люба подруго»), «*meine liebe Wunderblume!*» («Моя люба дивоквітко») [17, с. 312], «*Liebe, ferne Lotusblume!*» («Любово, далека квітка лотосу!») [17, с. 317], «*Sie liebe, liebste!*» («Люба, найрідніша!») [17, с. 319] та ін.

Ці звертання є не випадковими й не дарма прописані мовою, рідною Ользі Кобилянській. Це дозволяє зробити спілкування більш близьким і теплим. Називаючи свою подругу *квіткою лотосу*, Леся Українка акцентує на тому, що її співрозмовниця є витонченою та духовно чистою людиною, адже лотосовий квіток символізує непорочність і досконалість, а також є уособленням самовдосконалення. Таким чином, комунікація психологічно загартовується, даючи її учасникам тло для подальшого розвитку взаємин. Невипадковим є використання звертання «*дивоквітко*». Пласти свідомості адресанта самостійно генерують асоціативні ряди, провокуючи появу та реалізацію конкретних слів у конкретних умовах. Можемо припустити, що під *дивоквіткою* Леся Українка має на увазі даоську «золоту квітку», що символізує невичерпну мудрість, а отже – невичерпний життєвий досвід своєї товаришки. Тобто, якщо етимологічно простежити характер звертань, можна майже стовідсотково створити психологічний портрет адресата.

Зазначене вище підтверджує слова Івана Франка, який наголошував, що в неї (Лесі Українки) є свій пафос, своє власне слово [19]. Мається на увазі, що саме стиль викладу думок, манера письма, спілкування Лесі Українки вирізнялися від інших індивідуальною психологією, незвичайним способом мислення, бо в одному її слові закодовано чимало сенсів, цікавих не лише психолінгвістиці, а й будь-якій науці про людину в комунікації.

Велике значення у формуванні думок і генеруванні мислення відіграє освіченість людини, її коло спілкування, інтереси, бажання, діяльність та психологічна організація. Саме тому можемо сказати, що змістовне, глибоке, емоційно насичене мовлення Лесі Українки виплекане життєвими обставинами письменниці, силою волі, індивідуальним і суспільним психологічним кліматом.

Епістолярна спадщина Лесі Українки є невичерпним джерелом для наукових досліджень. Виклад думок письменниці, підбір конкретних лексем, варіювання звертань та формування індивідуально-авторських утворень роблять її мовний арсенал унікальним. Лариса Квітка-Косач – легендарна особистість, її життєвий шлях вражає та показує, якою може бути сильною людина в різноманітних обставинах, чому вона може навчитися, що дати світові та як сформувати себе психологічно загартованою. Усе це відображено в мові творів та особистих нарисах мисткині, зокрема листи можуть «пахнути зів'язаними

трояндами» та інші люди розквітати в її уяві подібно Wunderblume. Слово Лесі – це результат її життєвого досвіду, психології її почуттів та зовнішнього впливу.

Висновки. Таким чином, психолінгвістична спрямованість звертань Лесі Українки до Ольги Кобилянської реалізується за допомогою індивідуально-авторських компліментарних звертань, інтимної настроєвості епістолярної комунікації через побутування метафоричних зменшувально-пестливих звертань. Психологія етносу відтворюється в епістолярному тексті через вживання субстантивованих прикметників, що надають мові листів своєрідного народнопісенного, фольклорного забарвлення. Етимологічний аналіз звертань до допомагає вичерпно створити психологічний портрет адресата. Простежено архетипну еволюцію звертань: чим частішим і ближчим стає спілкування, тип більш глибокими та психічно диктованими є звертання. Векторна трансформація звертань представлена рядом лексем *товаришко – пані – панно – хтось – хтосічок – дивоквітко – квітко лотосу*, які поєднуються з епітетами *дорога, дорога далека, шановна, любя, найрідніша*, що й відображає еволюцію взаємин Лесі Українки й Ольги Кобилянської.

Перспективною вважаємо лінгвокультурологічну розвідку, присвячену епістолярію Лесі Українки.

Література:

1. Аркулишин Г. Л. Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки. *Дивослово*. 1995. № 2. С. 15–16.
2. Богдан С. «До когось лютого, і дорогого, і славного ...» (Семантико-синтаксичний феномен листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської). *Дивослово*. 1994. № 2. С. 15–19.
3. Богдан С. Епістолярні діалоги Лесі Українки як джерело реконструкції стереотипів міжособистісної комунікації та образів комунікантів. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Луцьк, 2007. Т. 4. Кн. 2.
4. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
5. Богданова І. Є. Психолінгвістичні особливості мовної діяльності в умовах екстремальної ситуації. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vo8/051.pdf>
6. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. Том I. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1963. 384 с.
7. Дудик П. С. Стилiстика української мови: навч. посiбник. Київ: Академія, 2005. 368 с.
8. Журавльова Н. М. Індивідуальність як один із основних екстралінгвальних факторів української епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9HrbN8NRyIEJ:web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/fil_2010_1/192-02.pdf+&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
9. Журавльова Н. М. Індивідуально-авторські та оказіональні гоноративи в епістолярному стилі XIX – початку XX ст. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках*. Матеріали II Междун. науч. конф. 14-15 апреля 2005 г. Дніпропетровськ: Пороги, 2005. С. 149–153.
10. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
11. Кобилянська О. Ю. Твори: у 5 т. Київ: Держ. вид-во худ. літ., 1963. Т. 5.
12. Куранова С. І. Основи психолінгвістики. Київ: Академія, 2012. 208 с.
13. Муравська Б. Л. Автобіографічний дискурс у творчості Лесі Українки. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13506/Muravska_Avtobiohrafichnyi_dyskurs_u_tvorchosti_Lesi_Ukrainky.pdf?sequence=1&isAllowed=y
14. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. Чернівці, 1910. Т. 6 (1890–1891).
15. Тимошенко Ю. Феномен метафори: проблема давня і сьогочасна. *Слово і час*. 2001. № 5. С. 29.
16. Ткаченко О. Г., Лахтар О. С. Українська романтична елегія й кордоцентризм: деякі аспекти взаємопроникнення. *Вісник СумДУ. Секція Філологія*. 2007. № 1. Т. 1.
17. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 12.
18. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 13.
19. Франко І. Твори в 20-ти томах. Т. XVII. Літературно-критичні статті. Київ, 1955. С. 237–256.

Отримано: 18 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: yaroslava.gnezdilova@knl.u.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-60-63

Гнезділова Я. В. Дискурсивна специфіка метакомунікації в теле/радіомовленні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 60–63.

УДК: 811.111'(271.2+42)'06:808.51

Гнезділова Ярослава Володимирівна,
доктор філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет**ДИСКУРСИВНА СПЕЦИФІКА МЕТАКОМУНІКАЦІЇ В ТЕЛЕ/РАДІОМОВЛЕННІ**

У статті ідентифіковано дискурс-специфічні характеристики метакомунікації, що вирізняють теле/радіомовлення. Схарактеризовано теле/радіодискурс як такий, що є різновидом усного медіадискурсу, виокремленим за аудіо(візуальним) комунікаційним каналом передачі інформації. Окреслено реалізацію шести основних типів метакомунікації, що представлені відповідними групами метакомунікативів (контактно-фатичними, регулятивними, референційними, рефлексивними, логіко-композиційними й суб'єктно-модальними МК), у теле/радіодискурсі з метою встановлення «регулярних МК усного медіадискурсу». За результатами квантитативного аналізу доведено, що дискурсивна специфіка метакомунікації теле/радіомовлення полягає у її регулятивності. Виявлено, що другою за важливістю є фатична метакомунікація. З'ясовано, що немаркованою у теле/радіодискурсі є референційна метакомунікація.

Ключові слова: метакомунікація, метакомунікатив (МК), дискурс-специфічні МК, усний медіадискурс, теле/радіодискурс.

Yaroslava Gnezdilova,
doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University**METACOMMUNICATION DISCOURSE SPECIFICS OF TV/RADIO BROADCASTS**

The article discovers discourse-specific characteristics of metacommunication, typical of TV/radio broadcasts. It identifies that TV/radio discourse belongs to oral media discourse that uses audio (and visual) channel of information transfer. The study marks the realization of six main types of metacommunication that have been introduced by the corresponding groups of meta-means, called phatic, regulative, referential, reflective, cohesive and modal, in TV/radio discourse in order to establish its metacommunication discourse-specific characteristics and to indicate "regular meta-means of oral media discourse". Based on the quantitative analysis, the article confirms that metacommunication specifics of TV/radio discourse is in its regulative character, and, consequently, almost all possible patterns of accentuating (denoting appeals, intentions, intensifications, degree, as well as attracting or affecting) and commenting (denoting confirmations, disagreements, distancing, explanations, generalizations, comparatives and conditions, confessions etc.) means are realized there. It also proves that the second most important in TV/radio discourse is a phatic metacommunication due to the host's use of contact-establishing, contact-maintaining and contact-terminating meta-means. A special attention has been paid to the study of the same phatic means used in the beginning and at the end of the program. The research specifies that referential metacommunication is least typical of TV/radio discourse because the spontaneity of oral speech does not presuppose careful recollection of word-to-word citations, their authors etc.

Key words: metacommunication, meta-means, discourse-specific meta-means, oral media discourse, TV/radio discourse.

Постановка проблеми. У процесі обговорення наукового об'єкту поняття «метакомунікація» під час захисту докторської дисертації «Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації» Я. В. Гнезділової [2] все ще не вирішеними і нагальними – з огляду на уточнення й рекомендації шановних вчених (О. Р. Валігури, А. П. Мартинюк, О. І. Морозової) – виявилися питання, що стосуються типології метакомунікації, включаючи і її широко досліджуваного фатичного різновиду (О. В. Голоднов, В. В. Дементьєв, Ю. В. Косенко, А. В. Костяєва, Ю. В. Матюхіна, Г. Г. Почепцов, Т. Д. Чхетіані, І. С. Шевченко та ін.), статусу метакомунікативів та їхніх дискурс-специфічних ознак. Окреслений дослідницький вектор викликав необхідність глибшого вивчення дискурсивної зумовленості метакомунікації, зокрема урахування її прагматичних характеристик у сучасних англомовних дискурсах, у тому числі й усному медійному дискурсі, що і засвідчує актуальність теми статті. Установлення диференційних рис метакомунікації в усному медійному (теле/радіо) дискурсі є необхідним компонентом для переосмислення онтолого-епістемологічного статусу метакомунікації як прагмакогнітивного феномена та подальшого розроблення нових теоретико-методологічних засад з урахуванням прагматичних характеристик у сучасному англомовному різножанровому дискурсі, що і маркує зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фундаментальних за останнє десятиліття праць, присвячених а) розкриттю сутності метакомунікації та виділення критеріїв її диференціації від поняття «комунікація» є збірник наукових праць "Communication and Metacommunication in Human Development" [5]; б) класифікації метакомунікативних одиниць є наукова збірка "Investigations into the Meta-communicative Lexicon of English. A Contribution to Historical Pragmatics" [6]; а також г) встановленню маніпулятивної природи метакомунікації та побудові когнітивно-дискурсивних моделей маніпулятивної метакомунікації є докторська дисертація на тему «Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакомунікації» [2].

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дослідженні, базуючись на класифікації метакомунікативів (МК) за частотою вживання (оказіональні, дискурс-специфічні та регулярні МК), вперше визначено дискурсивну зумовленість метакомунікації в теле/радіомовленні на основі виділення дискурс-специфічних МК усного медіадискурсу.

Методологічне або загальнонаукове значення. У роботі застосовано власне розроблену – на основі методологічних принципів класичної прагматики (принципу кооперації П. Грайса і принципу ввічливості Дж. Ліча); когнітивної прагмати-

ки (принципу інтерпретативності В.З. Дем'янка та принципу теорії релевантності Д. Спербера і Д. Уілсон); *метапрагматики* (принципу якоріння Дж. Фершурена, принципу метапрагматичного калібрування М. Сільверштайна); *дискурсології* (принципу дискурсоцентризму М. Фуко) – методикою здійснення *метакомунікативного аналізу* [2, с. 97-122].

Викладення основного матеріалу. Усний медійний дискурс вирізняється, перш за все, комунікаційним каналом передачі інформації (аудіо та аудіовізуальний), на основі чого виділяються радіодискурс і теледискурс відповідно [12, р. 442, 449], учасники яких представлені студійною медіа-персоною (ведучим у студії), котрий спілкується з гостем чи іншою медіа-персоною в студії / по телефону, та аудиторією – глядачами чи слухачами [3, с. 56; 13, р. 449]. Залежно від ролей і завдань учасників комунікації до теле/радіодискурсу відносять інтерв'ю [1, с. 20; 4, с. 154; 7, р. 74-76, 90-91; 12, р. 442], ток-шоу [3, с. 55-57; 4, с. 154; 12, р. 442], теле-/радіоновини [10, с. 435-436; 11; 12, р. 442], теле-/радіовиступи [1, с. 20], радіопроекти в прямому ефірі (*radio phone-ins*) [12, р. 442], публічні дискусії / дебати (політичні) [1, с. 20; 3, с. 55], телебесіди [3, с. 55], прес-релізи [8, р. xiv-xv, 27-30, 301], програми місцевого радіо [9], комунікаційні кампанії [13]. **Джерельну базу** цього дослідження становлять транскрипти 5 радіо- і телепрограм каналів *CNN* і *BBC*.

Диференційними рисами усного медіадискурсу є схильність до заміни реальності, адже медіакомунікація створює особливий аспект вибіркової реальності [10, с. 435-436]; театралізованості (за рахунок псевдогостей) й клонованої ритуалізованості, що супроводжується награністю й нещирістю [4, с. 154-155]; сугестивної ідеологічно насиченої мови, що за умілого використання відкриває великі можливості для впливу на свідомість [4, с. 155; 10, с. 435, 442]; різної вираженості базових інтенціональних направленностей дискурсу (на себе, на дійсність, на аудиторію, на оппонента і власне на розмову [3, с. 56-57]; попередньої підготовки до розмови (тощо) [3, с. 58]; формату «питання-відповідь» (наприклад, інтерв'ю), а також вдаваної неупередженості, що виявляється в стримуванні коментарів, (не)схвалення стверджень співрозмовника, вираження власної думки, але яка може компенсуватися припущеннями [7, р. 77-78, 80].

Перераховані вище риси усного медіадискурсу відображаються у відповідних сигналах, мовних кліше, у тому числі й метакомунікативах. Найбільш уживаною в усному медіадискурсі є регулятивна метакомунікація (див. Рис. 1), адже саме ці МК обираються мовцями для обрамлення і вираження своєї думки. Наступною є фатична метакомунікація за рахунок того, що ведучий має встановити контакт з аудиторією на початку програми, підтримати їхню увагу протягом всієї програми й закінчити програму так, щоб глядачі / слухачі зацікавилися й приєдналися наступного разу. Останніми із найуживаніших в усному медіадискурсі є рефлексивна метакомунікація, яка маркує власні розмірковування, введення коментарів тощо, й логіко-композиційна метакомунікація, яка відповідає за зв'язне (як вже зазначалося, завчасно сплановане) мовлення ведучого. Розглянемо реалізацію різних типів метакомунікації у цьому дискурсі детальніше.

Рисунок 1. Метакомунікація і її типи у теле/радіодискурсі

РЕГУЛЯТИВНА метакомунікація в теле/радіодискурсі становить 40% (див. Рис. 1) і переважає з-поміж інших типів метакомунікації, адже вона «супроводжує» спілкування ведучого і гостей під час інтерв'ю / (радіо)телешоу емоційного-оцінними коментарями, уточненнями тощо, як-от МК-уточнення типу *and I don't think people – even my friends don't realize; which I heard in interviews*; МК-поясненнями типу *because it's very interesting and quite a provocative remark*; МК-узагальненнями типу *all of that / this; Around 12,000 people*; МК-компаративами типу *the like of which we have never seen before; like ten seconds before the game started; I say that in the Ali G style*; МК умовностями типу *if I'd seen it when; if only they could shorten to one word like Christmas, Thanksgiving or Pride*. Конкретніше, усний медіадискурс вирізняється вживанням МК-афективів на передачу емоційного ставлення до того, про що йдеться, чи винесення емоційної оцінки сказаному, тобто вони є емоційно-оцінними коментарями ведучих про повідомлення гостей програми (*I also loved the way; I was very struck by your determination; I'm quite excited; You're nicked; I don't worry about it; I would be worried; (I really genuinely) appreciate that; I'm happy to hear what she says; Wow; Oh; Oh, God; So it really was striking; it is interesting / a surprise type thing / amazing to have her / pretty crazy; it felt beautiful / perfect; and the frustrating thing is; So good; Feels good, man; Amazing; That is crazy*); МК-атрактантів, що в усному медіадискурсі маркують продовження програми після реклами (*Back to you in the studio; We have some breaking news reaching us here at Sky News, ...; More still to come including...; if I was more conventionally attractive and de, de, de, de, da maybe then*); МК-заклики як різного роду заохочення для глядачів / слухачів (*Let's just update you on the news you can see at*); МК-топікалізатори (*Well joining us here in the studio is; what stood out to me is*) та МК-інтенсифікатори (*just for the show / today; and that's to be public about not only...but about...*) для привернення уваги глядачів / слухачів; МК-інтенції для окреслення намірів мовця (*but I just want to ask you briefly at this stage; that I want to introduce; I want to say to your face; I want to talk with you about; we are also going to talk with; he is going to explain why; I'd like to talk to you; I'll come back to this; so we'll talk to you again in next week's programme; Rob Crossan will be joining us later to*); та МК-непогоджень, які поряд з вираженням незгоди чи заборони можуть передавати згоду через заперечення (*which didn't seem right; but we can barely say this stuff anymore; (it's) not quite the same*). Диференційною рисою МК-регулятивів в усному медіадискурсі, у порівнянні з іншими типами дискурсу, є розмитість межі між МК-атрактантами та МК-інтенсифікаторами (група МК-акцентуаторів) чи МК-уточненнями і МК-поясненнями (група МК-коментаторів); а повтор та поєднання кількох МК-підтверджень в одне

комплексне типу *Yes, Yes, absolutely* чи вживання МК-підтверджень, до складу яких входить інтенсифікатор *really* типу *It really was Don; Well the day was a normal day really; I mean the time stopped really; That really was a day that they will never forget for the rest of their lives; A really special moment* (група МК-коментаторів).

ФАТИЧНА метакомунікація (36%) (див. Рис 1) як організатор комунікативної взаємодії в усному медіадискурсі характеризується, з одного боку, ослабленням чи спрощенням вимог до зміни ролей, оскільки, як і в будь-якому інституціональному дискурсі, на перший план виступає планомірність інтеракції; з іншого – побудовою псевдо-близьких відносин з аудиторією. Ця псевдо-близькість чи псевдо-фамільярність створюється, по-перше, завдяки періодичності програми, глядачі / слухачі «знають» ведучих і спілкуються / телефонують їм; та, по-друге, за рахунок того, що ведучі говорять про себе як про звичайних друзів з їхнім звичайним життям. З цією метою відмічається звертання один до одного лише за іменами, навіть скороченими формами; неформальна невербальна поведінка (типу позіхання); жартівлива бесіда, марнослів'я; вживання ненормативної лексики [12, р. 444-445]. Фатична метакомунікація в медіадискурсі не обмежується лише звертаннями, ввідними та заключними висловленнями; їй притаманний широкий набір контактано-фатичних МК, включаючи метакомунікативні питання (за виключенням контакторозмикальних питань) та імперативні структури.

Так, особливим серед **контактовстановлювальних МК** в теле/радіодискурсі є вживання **привітань** (*Good Morning, yes...; Hello to our viewers across the world and welcome to CNN's special coverage of the royal wedding*), **інтродуктивних слів** (*I'm Don Lemon; And I am Clarissa Ward; It's Talk Show 59; I'm Van Jones. This is the VAN JONES SHOW; And CNN's Nick Watt joins us now from Windsor, England; Meghan McCain is in the house tonight; So my next guest is the latest in a long line of extraordinarily committed Americans; Brand new super bowl champion but he has been a champion for social justice for years; Please welcome to the VAN JONES SHOW, Meghan McCain; By the way, welcome to you; Please welcome Philadelphia Eagles Malcolm Jenkins in the house; Welcome back; Welcome back to the VAN JONES SHOW*) та **питань-пропонувань** (*Now we're going to get you to introduce your song in a second, so stand by, Dean, until I point to you okay? But can we go back to that day in July?*), оскільки вони пов'язані з представленням своєї програми та себе як її ведучого, є сигналом для оплесків або маркують закінчення рекламної перерви у програмі.

Специфіка вживання **контактопідтримувальних МК** виявляється в теле/радіодискурсі завдяки а) висловленням-заохочуванням (*Let's just update you on the news you can see at the bottom of your screen / let's get right to it; Coming up in the next hour / Still to come this hour; We've got much more ahead in the NEWSROOM; Our special coverage of the royal wedding continues right after this quick break*); обіцянкам-стимулам (*See you shortly; Right see you in a minute; See you when we get back*), що повідомляють адресата про продовження програми після перерви на рекламу; проханням-стимулам (*Just tell me what you remember about...*) чи «стимулюючим» автоцентричним питанням (*Yeah well what other options do I have? Can I just say, we all don't do that, either?*); інтригуючим питанням (*How did you get so lucky? How did you get to go inside?*); перепитами (*What?; The tiara?; Why?*); розділовим питанням з «хвостиком» *is that so? (So is it true that you – in a way you want to make use of what's happened to you to make points, is that so?)*; б) рефлексивним питанням, до структури яких входить, окрім власне питання, ще розмірковування і коментар ведучого (*And what do you think, I mean Kate – I'm curious to hear your take on this because it was highly unorthodox for a royal wedding? But what do you think the royals made of the homily and of "Stand By Me" and some of these more American touches?*); та риторичним питанням (*Is it worth it then to say what you are saying? Are you guys happy to hear what she has to say?*), які відповіді власне не постебують, але в цьому дискурсі вона на них дається, не дивлячись на її очевидність.

Контакторозмикальні МК в теле/радіодискурсі слугують для акцентуованого завершення (теле)радіопрограми (*Yes, well today's show was produced by Damon Rose, Emma Tracey, Dan Slipper and Vicky Oswald; I'm Van Jones. This is the VAN JONES SHOW; Final thought from you for this hour if you would please...*), комбінуючись із прощаннями (*Goodbye everyone*), словами вдячності (*Thank you very, very much; I want to thank you very much; thank you so much for joining us; I want to thank you for being here. Thank you for having me. I haven't been on CNN in years; We appreciate having you here. Thanks to...*) чи словами вдячності і прощаннями разом типу *I look forward to that, yeah, thank you very much, thank you*; напутніми словами (*peace and love for one another*) й окресленням майбутніх зустрічей (*So we're going to be back in about two weeks as things start to get Christmassy; I will see you next time*).

На третьому місці в теле/радіодискурсі – **РЕФЛЕКТИВНА метакомунікація**, що становить 11% (див. Рис 1). Як і будь-який публічний дискурс, усний медійний характеризується маркованим вживанням *we / our*-структур замість *I / my*-структур, коли до «ми/нас» (типу *a lot of us listeners*) включають співрозмовників / слухачів / глядачів і власне ведучих (*We're learning now from some more details about the lunch that took place of course; We're hearing that; We have a lot to discuss here; We haven't seen that in; as we said*), що також реалізується МК-імперативах з "Let us", які тут маркують пропозицію, прохання дозволити щось робити, заклик до дій (*let's take a look at some of the highlights from the couple's big day; let's get out and talk to; let's do it; so some of the best moments – let's take a look; so let's give her another round of applause*).

Менш властивими усному медіадискурсу є **логіко-композиційна** (8%), **суб'єктно-модальна** (4%) та **референційна** (1%) **метакомунікація** (див. Рис 1), однак зауважимо їхні особливості у цьому дискурсі:

а) когезивно-когерентні МК маркують перебіг шоу / програми / інтерв'ю тощо (*So let's start with the most memorable moments; well I think there's two options isn't there; and that's next*), а МК-конклюдивні накладаються на контакторозмикальні МК та поєднують у собі функції виокремлення підсумкової частини мовлення, прощання та висловлення сподівань на майбутні зустрічі (**логіко-композиційна метакомунікація**);

б) в МК-мітигаторах спостерігається «подвоєння» значення у наслідок накладання значень приблизності або невпевненості, що виражаються сусідніми одиницями, як-от: *which is in some ways + perhaps going to be; it probably + actually was 'coz; well you know + it could have been*); а МК-ампліфікаторами *that you didn't necessarily get a feel for; we desperately need to talk about; what an extraordinary moment it must have been*) (**суб'єктно-модальна метакомунікація**);

в) **референційна метакомунікація** реалізується через цитування, автор яких є невизначена/ї особа/ї типу *one / he / they / the commentator / the reporter* тощо (*as someone noticed / stated / mentioned / argued*) або взагалі не повідомляється завдяки пасивним структурам на зразок *as is known*. Авторство цитування не розкривається, оскільки мовець не впевнений, не знає,

не бажає або не вважає за необхідне розкривати метаавтора, обмежуючись неозначеними «хтось, якийсь, якісь». Такий прийом також дає можливість мовцю уникнути відповідальності за достовірність цитати.

Окремо розглянемо випадки об'ємних (само)цитувань чи **прикладів-історій**, які вводяться спеціальними референційними МК. Так, усному медійному, як і риторичному дискурсам притаманні цитування, які представлені у вигляді цілої історії, як з власного досвіду, так і побаченої / почутої, що а) можуть «непомітно» вбудовуватися у мовлення, або б) маркуються МК для презентації прикладів типу *Let me give you one / example example; Another example? Okay...* або МК-висловленнями, пов'язаними з роботою пам'яті, типу *I remember meeting a pregnant Afghani woman in a completely abandoned camp in Pakistan; I remember in Tanzania, I met a child in a tent*, які передують спогадам мовця.

Головні висновки. Теле/радіодискурс визначено як різновид усного медіадискурсу, виокремленого за аудіо(візуальним) комунікаційним каналом передачі інформації. Дискурсивна специфіка метакомунікації теле/радіомовлення полягає у її регулятивності та фатичності, оскільки пріоритетним в усному медіадискурсі взагалі є презентація певної інформації та встановлення контакту з аудиторією. Менш маркованими в усному медіадискурсі є рефлексивна й логіко-композиційна метакомунікація. Нетиповою усному медіадискурсу є референційна метакомунікація, адже, не дивлячись на те, що теле/радіомовлення притаманна завчасна спланованість, це не виключає «спонтанностей» у перебізі розмови і, як наслідок, дослівного цитування з маркуванням автора / джерела цитованих слів.

До **перспектив використання результатів дослідження** відносимо виокремлення диференційних рис публічного дискурсу, до якого, окрім усного медійного відносяться друкований медійний (газетний) та риторичний дискурси.

Література:

1. Воронцова Т. А. О соотношении понятий публичный дискурс – язык СМИ – публичная речь. *Вестник Удмуртского университета. Серия История и филология*. 2008. № 3. С. 17–22.
2. Гнезділова Я. В. Когнітивно-дискурсивні моделі англomовної маніпулятивної метакомунікації: дис. ... д-ра філол. наук, спец.: 10.02.04 – германські мови / Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2021. 502 с.
3. Григорьева А. А. Масс-медийный дискурс: интенциональное пространство и приемы речевого воздействия. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки*. 2010. № 3. С. 54–60.
4. Желтухина М. Р. Современный медиадискурс и медиакультура воздействия. *Верхневолжский филологический вестник*. 2016. № 4. С. 154–159.
5. Branco A. U. & Valsiner J. *Communication and metacommunication in human development*. Greenwich: Information age Publishing Inc., 2004.
6. Busse U. & Hübler A. (Eds.). *Investigations into the meta-communicative lexicon of English. A contribution to historical pragmatics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.
7. Chilton P. *Analysing political discourse. Theory and practice*. London, New York : Routledge, 2004.
8. Geert J. *Preformulating the news: the analysis of the metapragmatics of press releases*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins publishing company, 1999.
9. Husband Ch., Chouhan J. M. Local radio in the communication environment of ethnic minorities in Britain. *Discourse and communication. New approaches to the analysis of mass media discourse and communication* / ed. T. A. van Dijk. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1985. P. 270–294.
10. Jakobsen B. le Fevre. News in global mass media discourse – a multimodal, systemic and sociological discussion. *Systemic Functional Linguistics in Use. Odense Working Papers in Language and Communication*. 2008. № 29. P. 434–443.
11. Montgomery M. The discourse of broadcast news. *A linguistic approach*. London, New York : Routledge, 2007.
12. O'Keefe A. Chapter 31. Media and discourse analysis. *The Routledge handbook of discourse analysis* / eds. J. P. Gee, M. Handford. London: Routledge, 2012. P. 441–454.
13. Solomon D. S., Cardigo B. A. The elements and process of communication campaigns. *Discourse and communication. New approaches to the analysis of mass media discourse and communication* / ed. T.A. van Dijk. Berlin, New York : Walter de Gruyter, P. 60–68.

Отримано: 18 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: syndega.roksolana@gmail.com

nhrytsiv@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-64-67

Hryciw N. M., Syndeha R. Ye. Peculiarities of translating children's literature. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НАУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 64–67.

UDC: 811.111' 373.46:004'42

Nataliya Hryciw,
PhD of Sciences in Philology,
Lviv Polytechnic National University
Roksolana Syndeha,
senior lecturer,
Lviv Polytechnic National University

PECULIARITIES OF TRANSLATING CHILDREN'S LITERATURE

The article focuses on the analysis of children's literature translation. The definition of children's literature is researched in the article, taking into account its purpose, audience and content, which makes it an interesting subject for studying. The function of the translated text in the target culture may also differ from the one intended by the author. The current study will take into account all of the mentioned factors (purpose, audience and content), taking a functionalist approach to the analysis. While translating children's literature, the translator is not only the mediator between two systems of language and culture, but he also becomes the second writer of the work. Not only he is to transfer the meaning of the ST (source text) message, but also make it comprehensible for the target audience, which, thus, makes him bear in mind all the features of children's book. In the article the special attention is paid to the techniques of translating and its specific issues. The main approaches of translating for children and the features of children's literature have been also researched.

Key words: ST (source text), TT (target text).

Грицив Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
Синдега Роксолана Євгенівна,
старший викладач,
Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячена аналізу перекладу дитячої літератури. У статті досліджується визначення дитячої літератури з урахуванням її мети, аудиторії та змісту, що робить її цікавою для вивчення. Перекладаючи дитячу літературу, перекладач є не лише посередником між двома системами: мови та культури, він стає другим автором твору. Автор повинен не лише передати значення повідомлення, але й зробити його зрозумілим для цільової аудиторії, що, таким чином, змушує його пам'ятати про всі особливості дитячої літератури. У статті особлива увага приділяється техніці перекладу. Досліджено також основні підходи перекладу для дітей та особливості дитячої літератури.

Ключові слова: вихідний текст, цільовий текст.

Children's literature is an integral part of literature as a whole, and still many scholars have different points of view as concerning its definition. The notion of children's literature requires a lot of research to be conducted in order to define it comprehensively, having taken into account its main functions, features and audience. Everyone knows that such literary genres as legend, fairy tale, fable, adventure stories, nursery rhymes, and many others belong to those, which are widely enjoyed by children.

Convention on the Rights of the Child underlines that any person under 18 years old is considered to be a child, which allows to cover a wide range of literary works designated specifically for this audience. Children's literature is divided into several groups: under 3 years old; 4-7 years old; 8-15 years old; and 16-18 years old. As O. Rebriy mentions, the reason for such division is "quantitative and qualitative difference between various levels of mental processing of speech (defined on the basis of such mental operations as comparison, classification, analysis, synthesis, abstraction, generalization, concretization, assessment, etc), and, therefore, of linguistic content of certain literary works" [6]. The older is the child, the more linguistically complex the book may be. It also means that children's literature comprises maximally wide range of genres – starting from ABCs and finishing with dystopias for the young.

Basing on the functional outline presented by Katharina Reiss, quite a few of them may be applied to the analysis of translating for children. Firstly, while defining the notion of children's literature, understanding the inner world of the child, his/her linguistic and pragmatic competence is essential. Informative features of children's literature comprise the following:

1) the text is conditioned by what a reader already knows (the author has to be careful about choosing topics of his/her book, scenery of the plot, sentence structures, words, state the topic directly without extra implications);

2) books of children's literature appeal to imagination of their reader and, thus, are to be differentiated from those used only for educational purpose and manuals;

3) children's literature needs to respond to children's feelings and not to adults' [11].

Therefore, compliance with all of the mentioned above statements fulfill the informative function of the text. However, the last point requires additional comment as it may often seem difficult for authors and translators to transfer themselves into the dimension of the child's mind because of their age difference. The Bulgarian researcher of children's literature M. Slavova claims that "the adult [writer] actualizes the child inner self and aims at his/her creative realization through the child code, and the child becomes

a co-author, being the decisive figure to choose repertoire and text strategies, which in their turn ensure the child's potential of comprehension" [12]. Position of the child is traced through the role games, proposed by author, and the position of the author is realized through his own ideas about the child world perception, which forms the literary image. In other words, the writer is to go back in time and remember himself as a child, so that he would be understandable for his audience; he has to bear in mind that he is a kind of mediator between the child and the outer world, and thus, he is to bring new information to his audience. This assumption leads to the logical defining of main functions of children's book, among which are not only hedonistic and educative functions, but also didactic and communicative.

Professor R. P. Zorivchak outlines that "the translated children's literature fosters the reader's emotional feelings. It stimulates and activates the child's creativity, develops its original thought and critical thinking" [3]. Thus, the scholar stresses the importance to orient translation to project the communicative function of the translated text onto the target audience. Additionally, Zorivchak outlines the identity-shaping function of translations for children, since translations largely contribute to shaping child's personality. The professor provides examples that even in difficult times of 1918-1940 for the Ukrainian literary circles, the Ukrainian children still could get acquainted with the works of famous authors of children's literature.

Nevertheless, some writers and scholars totally abandon the notion of children's literature. The culture critic Gerald Early, Ph.D., the Merle Kling Professor of Modern Letters in Arts & Sciences at Washington University in St. Louis argues that "children's literature exists as an idea in the adult's mind about the ways one speaks to children, about how we adults configure childhood. It is a way for adults, in short, to distinguish children from adults" [10]. His statement pertains to those cases, when the book, which is widely considered to belong to children's literature, is read and enjoyed by numbers of adults. It leads to a conclusion that the boundaries of defining the children's literature are blurred, which makes researching of the field even more interesting and worth studying. Trying to define the scope of children's literature, scholars may find both its value for children and its role in adult's life.

The Swedish children's author Göte Klingberg outlines four main aims of translating for children:

- to further the international outlook, understanding the emotional experience of foreign environments and cultures;
- to make more literature available to children;
- to contribute to the development of the readers' set of values;
- to give readers a text they can understand [17, c.29].

If to combine these four aims, it can be stated that no matter whether the translator adheres to the ST, or whether he makes any alterations to it, his foremost aim is to enhance the international understanding of every child and approximate him to the foreign culture.

However, the translator often faces a number of problems in the process of rendering the message. He confronts the voice of an author from a foreign culture, which may be absolutely alien to the target reader. Therefore, in the process of translation, the translator is guided with the following norms: 1) norms related to the original text (faithfulness of the translation to its ST and author); 2) literary norms (the translation may lose its literary inner value when the translator tries to make the text more comprehensive to the target audience); 3) business norms (complying with the requirements of editors and publishing houses) [1, c.37].

However, the Ukrainian literary scholar Alina Zdrzhko points out additional specific norms, which guide only the translator, who mainly deals with children's literature. These are the following: 4) didactic norms (the text is to teach and educate a child); 5) pedagogical (the text is to correspond to the level of language proficiency in the child); 6) technical (translation is to correspond to the original's layout) [1, c.37].

Obviously, the translator may apply numerous strategies of translating for adults to translating the system of children's literature. The translation techniques proposed by the French linguists Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet may be of use: direct translation, which includes borrowings, calques, and literal translation; and oblique (otherwise called 'free') translation, with presupposes syntactic transposition, modulation, equivalence and adaptation [9].

However, when the direct strategy of translation is not productive in terms of making the message comprehensive for the target audience, many translators of the children's literature turn to the technique of adaptation. A researcher of children's literature Zohar Shavit is a great advocator of the ST adaptation to the target audience. "Unlike contemporary translators of adult books, the translator of children's literature can permit himself great liberties regarding the text, as a result of the peripheral position of children's literature within the literary polysystem. That is, the translator is permitted to manipulate the text in various ways by changing, enlarging, or abridging it or by deleting or adding to it", – he states [14, c.112]. Nevertheless, usage of adaptation technique is to be justified with adhere to the norms, that the translator has to follow. "Changing and adjusting the text, the translator has to follow two main criteria: the norms of morality accepted and demanded by the children's system and the assumed level of the child's comprehension".

When it comes to dealing with foreign elements in the text, the notions of domestication and foreignization occur. Paloposki and Oittinen defined the two terms in the following way:

Foreignization generally refers to a strategy of translation whereby some significant trace of the "foreign" text is retained. Domestication, on the other hand, assimilates a text to target cultural and linguistic values [15, c.23].

In other words, the foreignization technique approximates the TT (text in the target) reader to the author's language, culture and the author himself; while with the help of domestication the translator adjusts the original text to the tastes and needs of the target audience. Anything can be domesticated or foreignized – proper names, measures, historical or cultural facts, and so on. The reasons for it may also vary – from children's overall comprehension to political issues. However, quite a few scholars advocated for the usage of foreignization, feeling that domestication denatures children's literature [15, c.81]. The Ukrainian scholar Ilko Korunets states that such an adaptation to the target audience's needs is possible only for folklore tales. "Author's stories are authentic works, and are to be translated following the original's style, its figurative meaning, so as to fully render the text", he states [2, c.74]. Moreover, the children's author Astrid Lindgren opposed even domestication of folklore tales, stating that "children have a marvellous ability to re-experience the most alien and distant things and circumstances, if a good translator is there to help them, and I believe that their imagination continues to build where the translator can go no further" [18].

On the other hand, some scholars claim that such a distinction of domestication and foreignization is absurd. For instance, the American scholar Michael Boyden undermined Venuti's strategies, including "the domesticating aspects of the foreignizing strategy,

and vice versa, the foreignizing potential of domesticating translations” into his analysis [13, c.24]. He meant that translators do not use either foreignization or domestication alone – they often include the elements of one into another within a single translation, which is often referred to as optimization. Additionally, Robin Douglas also stands for Boyden’s statement, claiming that “foreignization can have an impact opposite to that intended: if the intention of foreignization is to help target text readers better understand the source text culture, it can actually make the target text reader view the culture in question as ridiculous” [12].

Another issue, which arises whenever the translator encounters foreign to the target reader objects in the text, is the notion of loss. An element of the original text can be completely lost in the translation due to the absence of its correspondent either in the target language or in its culture. The translator may also sacrifice some properties of the text for the sake of preserving other features of it or making them even more vivid. For example, he may sacrifice some phonic and prosodic properties of the ST to make its literal meaning perfectly clear. Alternatively, he may sacrifice the meaning of some linguistic unit, but preserve its phonic expressions. Thus, the notions of ‘compromise’ and ‘compensation’ introduced by Hervey and Higgins cannot be ignored while dealing with losses in translation [11, c.44].

Compromise lies in deliberate actions taken by the translator while dealing with the text allowing omissions to take place in the TT. Meanwhile, compensation is a technique which involves making up for a loss of a ST effect by recreating a similar effect in the text in the target (TT). These two techniques are come to be of use to the translator when his/her working pair of languages have different roots and source and target culture have no common grounds. As a rule, in such cases untranslatability occurs either on linguistic or on the cultural level. However, compensation needs to be applied carefully. There always will be some degree of loss and the aim of a translator is to balance between what is to remain foreign to the target reader, and what can be adapted. Puns, alliteration, rhyme, slang, accents of characters – all these can be compensated, if the translator considers it to be worth it.

In addition, it is important to note that the original and its translation always stay in dialogical relationships. According to the dialogical concept of Ya. Bakhtin, finding the truth is possible only if there is an endless dialogue between the self and the Other; and this dialogue is realized on the edge of someone’s and another’s consciousness [6, c.693]. If Self is an author and the Other is Translator, it means that the translation contributes to the full implementation of the author’s identity in the target culture. Therefore, the final true meaning of the text is found.

Dialogism in translation is viewed as an approach with which the translation adequacy can be achieved on two levels: informational and cultural [5, 149]. It means that if the ST is not translated directly, but is rather domesticated or adapted, it does not mean that its translation is not faithful. Moreover, such an approach allows for deeper intercultural dialogue. The text is denoted in such a way that its meaning or form, or function, etc. is constructed again with notions and concepts close to the TT readers.

Challenges of translating for children are not only limited to word untranslatability. What makes children’s literature and its translation specific, are its features that differentiate it from the adult literature. The following list suggests the key issues that may pose a great obstacle while translating.

Language. Understandably, the task of a translator is to render all the words as closely to their meaning as it is possible. What poses a special challenge is translating dialects and slangs. The translator is to make certain assumption not only concerning the choice of the vocabulary for the TT, but also to find a strategy to differentiate different characters, in case the author differentiated them with the accent, or a specific way of speech. These are specifically restricted to dialogues, which are extremely important in creating vividness of the book, and thus cannot be lost. Moreover, the translator should be aware of the given regional dialect, or sociolect given in the context, so as to recognize it and find the proper strategy to render it. Although sometimes it seems like this kind of transformation is impossible because of its unrealistic effect. In this case, the English translator of children’s literature A. Bell points out that it is better to replace it with some colloquial idioms rather than applying a dialect [14,71].

Names. While translating, the names are usually left unchanged. However, sometimes it is not enough only to transcode it, since the name may bear information showing a certain feature of the character or referring to a certain event. Thus, the issue of speaking names arises. A speaking name is a name which fixes the key feature of the character and bears nominative and characterological functions [4, c. 283]. They evoke associations in a reader’s mind, referring to this key feature, and, thus, are preferable to be rendered by the translator. Speaking names can be simple (which can be understood even with a limited vocabulary) and complex (created by the author). The translator is to be responsible for deciphering the meaning of the speaking name, render all the stylistic and emotional components of it and make it comprehensible for a child reader.

Humor. It has always been a complicated matter, as even not always the same joke seems to be obvious to the ST readers. A translator has to render a joke and preserve the same humorous effect on the TT reader, which is difficult due to: 1) differences in structure of two languages to reproduce the same humorous effect; 2) different social and cultural background of TT readers [7]. The translator can either adapt the joke to the TT audience, or render it descriptively, or omit it at all. In other words, jokes are linguistically, socially and culturally determined, which presupposes the difficulties they pose during the translation process.

Among other aspects that pose an obstacle while translating for children are presence of illustrations and government’s censorship. The translator himself plays a major part in approximating the reader to the foreign culture, and is to be responsible for the choices made in the process of rendering messages.

To conclude, the children’s literature undoubtedly poses many challenges in the process of translations. Different scholars propose various strategies as concerning this issue, and disagree with each other on the proposed ones. Nevertheless, the strategies researched in this article remain the most widespread in translation for children, and if used wisely may bring knowledge and enjoyment to the target text reader

Література:

1. Дзражко А. Критерії оцінювання перекладу дитячої літератури. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 1. С. 35–43.
2. Дзражко А. Сучасні підходи до перекладу текстів для дітей. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2012. Вип. 41. С. 69–75.
3. Зорівчак Р. Перекладна література для дітей як чинник формування особистості. *Іноземна філологія. Український науковий збірник*. 2007. Вип. 119(2). С. 3–9.
4. Кизилова В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16569/26-Kizilova.pdf?sequence=1> –Last updated: 15/02/2011.

5. Козачкова А. «Промовисти» імена та прізвища у перекладі: етимологія, морфологія, стиль (на матеріалі англійської, української та російської мов). *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2011. Вип. 33. С. 282–286.
6. Ребрій О. Творчі виміри перекладу дитячої літератури. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25303/1/Rebriy.pdf>—Last updated: 25/10/2012.
7. Цибулько В. Альтернативний підхід до здійснення аналізу перекладів ліричної поезії. *Культурологія*. Київ : Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2014. Вип. 2(3). С. 148–153.
8. Шелюх Л. П. Диалогизм М. Бахтина в свете темы Другого в коммуникативной философии. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 72. С. 690–695.
9. Children's literature in translation. *Comparative Children's Literature* / Ed. by E. O'Sullivan. London and New York : Routledge, 2005. P. 64–89.
10. Lesnik-Oberstein K. Defining Children's Literature and Childhood. *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. London and New York : Routledge, 2005. P. 15–30.
11. Lynch-Brown C., Tomlinson C. M. *Essentials of Children's Literature*: 4th ed. Boston : Allyn & Bacon, 2002. 420 p.
12. Palumbo G. *Key Terms in Translation Studies*. London and NY : Continuum International, 2009. 212 p.
13. Rurangwa N. *Translating Rwandan folktales into English: a culture-based analysis* / MA Thesis – Johannesburg : University of the Witwatersrand, 2005. 123 p.
14. Shavit Z. *Poetics of children's literature*. Athens and London: The University of Georgia Press, 1986. 193 p.
15. Sorvari H.-M. Domestication and foreignization in the Finnish and Swedish translations of the the BFG by Roald Dahl. *MA Thesis*. University of Jyväskylä : Department of Languages, 2014. 97 p.
16. Thomson-Wohlgemuth G. *Children's literature and its translation. An overview* / Diss. University of Surrey: School of Language and International Studies, 1998. 151 p.
17. Tyler E. Vinay and Darbelnet. URL: <http://tree-genie.co.uk/Translation/Vinay%20and%20Darbelnet.pdf> – Last updated: 10/12/2013
18. Venuti L. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti, M. Baker. London & New York : Routledge, 2000. 524 p.

Отримано: 10 вересня 2021 року

Прорецензовано: 15 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: olgazeluzhna@gmail.com

vladislava94rls@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-68-71

Залужна О. О., Соколова В. М. Структурно-семантичні особливості вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі (на матеріалі роману Е. Гілберт «Їсти, молитися, кохати»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 68–71.

УДК: 811.111'367.625'371'42:159.942

Залужна Ольга Олександрівна,
кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри англійської філології,
Соколова Владислава Миколаївна,
викладачка,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. ГІЛБЕРТ «ЇСТИ, МОЛИТИСЯ, КОХАТИ»)

Наукова розвідка присвячена вивченню засобів вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі (на матеріалі роману Е. Гілберт «Їсти, молитися, кохати»). У статті досліджуються структурні та семантичні особливості вербальних засобів вираження емоційних станів на матеріалі 163 дієслівних конструкцій, отриманих методом суцільної вибірки. Вербалізація емоційного стану суб'єкта відбувається за допомогою синтетичної (вказівка на відповідний емоційний стан інкорпорована до семантики титомого дієслова) або аналітичної (емоційний стан виражається прикметником або / та іменником із відповідною семою / семами, якому передує дієслово-зв'язка) дієслівної конструкції.

Емоційні стани вміщують засоби вербалізації позитивних, негативних та нейтральних станів. Емотивна лексика на позначення позитивних емоцій налічує 8 емоційних станів: кохання, веселість, щастя, задоволення, захват, душевне хвилювання, спокій, натхнення, де значно переважають одиниці з семантичним компонентом «кохання», а конструкції на позначення душевного хвилювання, спокою та натхнення є малопродуктивними. Негативні емоційні стани охоплюють страх, печаль, тривогу, злість, сум, гнів, душевний біль, де найбільшою продуктивністю характеризуються конструкції на позначення страху та печалі, малопродуктивними є одиниці на позначення тривоги, злості, суму, гніву, душевного болю.

Ключові слова: дієслово, семантика, структура, синтаксична конструкція, емоційний стан, емотивна лексика, літературний дискурс.

Olha Zaluzhna,
PhD in Philology, Head of English Philology Department,
Vladyslava Sokolova,
assistant,
Vasyl' Stus Donetsk National University

STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF EMOTIONAL STATES VERBALISATION IN MODERN ENGLISH LITERATURE DISCOURSE (BASED ON THE NOVEL BY E. GILBERT 'EAT, PRAY, LOVE')

The article is devoted to the study of means expressing emotional states in modern English literature discourse, i.e., the novel by E. Gilbert 'Eat, Pray, Love'. The paper outlines structural and semantic peculiarities of lexical means expressing emotional states based on 163 verbal constructions obtained by continuous sampling from the novel under analysis. Emotional and emotive vocabulary are two adjacent but not identical notions; the term 'emotive' belongs to the sphere of linguistics comprising multilevel lingual means of expressing emotions, i.e., a linguistic research focuses on emotive vocabulary where the verb plays a significant role as a meaningful centre of the sentence.

Verbalisation of emotional states is performed synthetically (indication of the emotional state is incorporated into the verb semantics) and analytically (emotional state is expressed through an adjective or / and noun semantics which follow the link verb).

Emotional states include means of positive, negative, and neutral states. Emotive vocabulary denoting positive emotions comprises 8 emotional states among which are love, gaiety, happiness, satisfaction, excitement, admiration, tranquillity, inspiration, with the units containing semantic component 'love' dominating this group and constructions denoting excitement, admiration, tranquillity, and inspiration demonstrating low productivity. Negative emotions include 7 emotional states: fear, grief, anxiety, anger, sadness, rage, anguish, where constructions denoting fear and grief demonstrate the highest productivity, and units denoting anxiety, anger, sadness, rage, and anguish show low productivity.

Key words: verb, semantics, structure, syntactic construction, emotional state, emotive vocabulary, literature discourse.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції є важливою невід'ємною частиною існування людства – вони виникли у процесі еволюції та стали однією з передумов виживання людини як біологічного виду [12]. Маючи вагомий біологічний значущість [16], емоції, безумовно, знайшли своє відображення і у соціальній комунікативній діяльності людини на етапі становлення мови як важливого елементу ефективного існування суспільства.

Не дивно, що механізми, способи та засоби вираження емоційних станів завжди викликали інтерес у дослідників різних галузей науки, які варіюються від суто фізіологічного [12] до філософського [14], психологічного [4; 16; 19] та філологічного [11; 13; 17; 18; 21 тощо] поглядів на це питання. В основу лінгвістичної інтерпретації емоційних станів, як правило, закладають психологічний підхід до їхнього потрактування (див., наприклад, роботи А. Вежицької [23; 24], С. Й. М. Лі [18], В. І. Шаховського [10; 11] тощо), що з-поміж іншого забезпечує синергію зусиль різних напрямів науки у спробах зрозуміти сутність емоцій людини.

Наразі, розроблено низку підходів до вивчення емоційних станів як об'єкта лінгвістичного дослідження: науковці розглядають емотивну лексику на засадах суто семантичного аналізу [8; 24] та в рамках теорії семантичного поля [17]; із точки зору семантичного синтаксису [1; 3]; із перспективи когнітивістики [20; 21; 23], семіотики [7], дискурсології та прагматики мови [13] тощо. Не зважаючи на значну кількість наукових розвідок за темою, широке коло питань, пов'язаних із вираженням емоцій у мові, досі потребує окремої уваги та уточнення, серед яких зокрема вербалізація емоцій у сучасному літературному дискурсі, адже загальноновизнаним є факт, що вираження емоційних станів у художній літературі варіюється не тільки в залежності від лінгвокультури, але і трансформується протягом історичного розвитку суспільства у цілому та художньо-літературного дискурсу зокрема.

Одним із ключових елементів вираження емоцій у мові та мовленні виступає дієслово, питання про центральну функцію якого як значеннєвого центра висловлювання у першій половині ХХ-го століття піднімає Л. Тен'єр [22]. Згідно з цією концепцією, «ядерне» дієслово потенційно містить у своїй семантиці типові речення і, функціонуючи у мовленні, формує «ситуацію», де центром висловлювання є предикат, у ролі якого виступає дієслівне ядро, яке формує периферію у вигляді рівнозалежних від нього актантів. Тобто, будь-яка конструкція, яка складається з дієслова та його актантів, є мінімальним повноцінним висловленням, у якому реалізуються комунікативні наміри мовця [6, с. 50–51].

У подальшому, такий підхід до вивчення мови продемонстрував високу продуктивність, про що свідчать численні дослідження дієслівної семантики у цілому [6; 9] та вербальних засобів вираження емоційних станів зокрема (наприклад, див. роботи В. Ю. Апресян [1], Н. Д. Арутюнової [2], О. Д. Барановської [3] тощо).

Отже, **актуальність** наукової розвідки зумовлена не тільки незгасаючим інтересом до дієслова як до значеннєвого центра висловлювання, але і необхідністю дослідження засобів вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі.

Мета роботи полягає в інвентаризації засобів вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі з подальшим аналізом їхньої структури та семантики.

Об'єктом дослідження виступають дієслівні конструкції із семантичною ознакою емоційного стану в англійськомовному літературному дискурсі. Наприклад:

(1) *No matter how much I love him, I have to say goodbye to this person* [15, с. 93] 'Незважаючи на те, як сильно я його кохаю, я вимушена попрощатись із цією людиною'.

Предметом наукової розвідки є структурні та семантичні особливості вербальних засобів вираження емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують 163 дієслівні конструкції, отримані методом суцільної вибірки з англійськомовного художнього твору Е. Гілберт «Їсти, молитися, кохати».

Теоретичні засади дослідження. На думку А. П. Загнітка, синтаксичні зв'язки можуть виражатися різними способами: морфологічно, за допомогою аранжування слів, інтонаційно, за допомогою службових слів (сполучників, сполучних слів, прийменників, часток, відносних займенників), способом синтаксичного основоскладання [5, с. 16]. У формуванні конструкції, яка виражає емоційний стан, центральну роль відіграє дієслово, яке може виконувати дві різні функції: виступати в ролі смислового дієслова (виражати емоційний стан синтетично) або дієслова-зв'язки (виступати частиною аналітичної конструкції) у поєднанні з прикметниками або іменниками, які характеризуються семантикою емоційного стану (позитивного, негативного або нейтрального).

Одним із головних питань емотивної лінгвістики є розмежування понять «емоційність» та «емотивність». Емоційність, здебільшого, розглядається як психологічне поняття, тобто як здатність людини відчувати емоції та виражати їх різними способами; емотивність є мовною категорією, репрезентуючи тільки мовні засоби вираження емоційних станів. Однак аналіз наукових розвідок за темою дає змогу виділити вузьке і широке розуміння категорії емотивності: у першому випадку до засобів лінгвістичного вираження емотивності зараховують лише мовні одиниці, які безпосередньо виражають емоції, у другому – усі можливі мовні засоби вираження емоційного стану (як, наприклад, засоби вираження, так і засоби називання емоцій).

Більшість науковців, які вивчають емоційний стан (див., наприклад, роботи А. Вежбицької [23; 24], К. Е. Ізарда [16], В. І. Шаховського [10; 11]), розподіляють емоції на позитивні та негативні. На думку В. І. Шаховського, емоції можна вважати невід'ємною складовою психології людини, тому що вони проявляються в усіх сферах її діяльності та відображають природу явищ та ситуацій, станів організму, виконуючи функцію механізмів внутрішньої регуляції діяльності людини та поведінки [10].

В. І. Шаховський розрізняє три типи лексичних одиниць, які відображають емоції людини: 1) лексичні одиниці, які називають або визначають емоції (наприклад, *love* 'любов', *fear* 'страх'); 2) лексичні одиниці, які описують певні емоції (наприклад, *he is scared* 'він наляканий', *she is happy* 'він щасливий'); 3) лексичні одиниці, в яких емоція безпосередньо не називається, але закладена в глибинній семантиці слова і передається через непряме визначення емоційного стану суб'єкту (наприклад, *darling* 'дорогий / -га', *smashing* 'пречудовий') [11]. Дослідник стверджує, що саме третя група репрезентує емотивні лексичні одиниці, які формують лексичний фонд емотивних засобів мови. Такі одиниці, можна вважати асоціативно-емотивними, тому що вони не виражають емоції безпосередньо, натомість будуючи у свідомості суб'єкта асоціації з певними емоціями [10].

Натомість, С. М. Погожа вважає, що семантична категоризація емоцій має бути реалізована, насамперед, через аналіз семантичних одиниць, які називають певні емоції, тому що саме в них емотивне значення є стабільним та експліцитним [8, с. 55]. К. Е. Ізард виокремлює десять базових позитивних та негативних емоцій: радість, інтерес, подив, страждання, гнів, відроза, зневага, страх, сором, збентеження [16]. Наприклад:

(2) *This thought caused me to sob even harder* [15, с. 16] 'Ця думка змусила мене ридати ще більше';

(3) *This poisonous process is bringing suffering to us and to everyone who cares about us* [15, с. 44] 'Цей отруйний процес приносить страждання нам та усім, кому ми не байдужі'.

У свою чергу В. Ю. Апресян, розглядаючи кожний тип позитивних та негативних емоцій, розбудовує класифікацію емоційних станів, виділяючи підтипи, наприклад, СТРАХ дослідниця поділяє на нейтральний, безпосередній, містичний, раціональний, безконтрольний тощо [1, с. 27].

Викладення основного матеріалу. Аналіз емпіричного корпусу дослідження демонструє, що вербалізація емоційних станів відбувається двома шляхами: за допомогою синтетичної (71 одиниця, 43,6%) або аналітичної (92 конструкції, 56,4%) вербальних конструкцій.

У випадку синтетичних вербальних конструкцій лексичне значення питомого дієслова характеризується інтегрованими семантиками, які вказують на певні емоційні стани, як наприклад, у реченні (4), де використано дієслово *to worry*, яке містить вказівку на негативну емоцію без її подальшої конкретизації. Наприклад:

(4) *If I promise you that you will never have any reason to ever worry about anything, will you believe me?* [15, с. 34] ‘Я обіцяю тобі, що ти ніколи не будеш мати жодної причини турбуватися про щось, ти віриш мені?’.

Крім узагальненої вказівки на позитивний або негативний емоційний стан, семантика дієслова може конкретизувати емоційний стан суб’єкта. Наприклад:

(5) *The woman admitted that she adored her young nephew more than anything on earth* [15, с. 187] ‘Жінка визнала, що вона обожнювала свого молодого племінника більш за все на світі’.

До синтетичних засобів утворення дієслівних конструкцій також зараховуємо одиниці, утворені шляхом фразового зрощення, які формально складаються із двох або трьох елементів, у сучасній англійській мові мають статус фразеологічного зрощення та характеризуються фразеосемантичною єдністю. Наприклад:

(6) *I was giving my husband the summer off from talking about it so we could both cool down* [15, с. 20] ‘Я дала своєму чоловікові літо на те, щоб не говорити про це і щоб ми могли обидва заспокоїтись’.

Аналітичні конструкції, порівняно із синтетичними, демонструють дещо більшу продуктивність (див. кількісні дані вище). Вони містять у своєму складі два (див. приклади (7) та (8)) або більше (див. приклад (9)) повнозначних компонентів, де дієслово виконує функцію дієслова-зв’язки, яке передує предикативу, представленому переважно іменником або прикметником, які виражає емоційний стан суб’єкта. Наприклад:

(7) англ. *I was too scared*. [15, с. 17] ‘Я була дуже налякана’;

(8) англ. *You get too emotional, too nervous* [15, с. 14] ‘Ти стаєш занадто емоційним, занадто знервованим’;

(9) *I am also trying to get a smile out of the salesclerk, but she’s too intent on remaining professional* [15, с. 123] ‘Я намагалась змусити посміхатись продавця, але вона прагнула залишатись професійною’.

У прикладі (7) дієслово *to be* використовується у поєднанні з прикметником *scared* ‘наляканий’; у реченні (8) дієслово *to get* комбінується з прикметниками *emotional* ‘емоційний’ та *nervous* ‘знервований’. На окрему увагу заслуговує приклад (9), де каузативна аналітична конструкція *to get something out of somebody* ‘змусити когось робити щось’, складається із трьох повнозначних елементів, інтегрує іменник *smile*, який вказує на позитивний емоційний стан суб’єкта.

Варто зазначити, що найбільш продуктивною одиницею для утворення аналітичних конструкцій вербалізації емоційного стану є дієслово *to feel* ‘відчувати’, яке може виконувати функцію дієслова-зв’язки (див. приклад (10)) у складі іменного складеного присудка або бути повнозначним дієсловом, виконуючи у реченні синтаксичну функцію простого дієслівного присудка (див. приклад (12)). Наприклад:

(10) *When you travel this way, what typically ‘happens’ is that you end up spending a lot of time standing in the middle of the train station feeling confused...* [15, с. 44] ‘Коли мандруєш таким шляхом, насправді трапляється те, що врешті решт витрачаєш багато часу, стоячи посеред залізничного вокзалу почуваєшся збентежено...’;

(11) *Quickly, in less than a week, I could feel an extra inch of daylight opening in my mind* [15, с. 57] ‘Швидко, менш ніж за тиждень, я почала відчувати трохи світла, що почало розкриватись в моїй свідомості’;

(12) *I felt a tremor of panic, mildly heartbroken to have lost this divine experience* [15, с. 22] ‘Я відчула тремор паніки, майже вбита горем від того, що втратила цей дивовижний досвід’.

Слід звернути увагу, що аналітичні каузативні конструкції із дієсловами *to let*, *to make*, *to cause* є продуктивним засобом вираження емоційного стану, про що свідчить аналіз корпусу дослідження. Наприклад:

(13) *This thought caused me to sob even harder* [15, с. 16] ‘Ця думка змусила мене ще більше ридати’.

Емпіричний матеріал дослідження дає змогу стверджувати, що в ньому представлені усі три типи емоційних станів: позитивний (див. приклад (14)), негативний (див. приклад (15)) та нейтральний (див. приклад (16)).

(14) *I told him I really loved the place...* [15, с. 114] ‘Я сказала йому, що дійсно закохана в це місце...’;

(15) *I equal parts loved him and could not stand him* [15, с. 12] ‘Я в однаковій мірі його любила і не могла його терпіти’;

(16) *Instead, he just sits through my tears in silence, until I ve calmed down* [15, с. 114] ‘Замість цього він витримав спокійно мої сльози, допоки я не заспокоїлась’.

Слід звернути окрему увагу на приклад (16), який містить вказівку на нейтральний емоційний стан, який виражений дієсловом *to calm down* ‘заспокоюватись’ і використовується для позначення нейтралізації емоційного стану після позитивних або негативних емоцій (у цьому випадку суб’єкт переходить в нейтральний емоційний стан саме після негативних емоцій).

Кількісні підрахунки демонструють, що позитивний стан є більш продуктивним (96 конструкцій, що складає 58,9%), корпус конструкцій на позначення негативного емоційного стану є менш продуктивним (64 од., 39,3%), найменшою продуктивністю характеризуються конструкції на позначення нейтрального емоційного стану (3 од., 1,8%).

Проведене дослідження дозволило виокремити наступні позитивні емоційні стани: кохання (38 од.) (див. приклад (17)), веселість (19 од.) (див. приклад (18)), щастя (9 од.), задоволення (11 од.), захват (9 од.), душевне хвилювання (5 од.), спокій (3 од.), натхнення (2 од.) (див. приклад (19)). Наприклад:

(17) *I know this is morbid, but I just wanted to tell you that I love you* [15, с. 98] ‘Я знаю, що це ненормально, але я просто хотіла сказати, що я кохаю тебе’;

(18) *Armenia laughed but then she seemed to consider the question seriously...* [15, с. 98] ‘Арменія засміялась, але потім почала серйозно розмірковувати над цим питанням’;

(19) *I am inspired by the regal self-assurance of this town...* [15, с. 80] ‘Мене надихає велична самовпевненість цього міста’.

Негативні емоційні стани представлені наступними групами: страх (27 од.) (див. приклад (20)), печаль (17 од.) (див. приклад (21)), тривога (7 од.), злість (4 од.), сум (4 од.), гнів (3 од.), душевний біль (2 од.). Наприклад:

(20) *She couldn't be less frightened of this toothless old man who is chanting at her* [15, с. 253] 'Її не могла бути менш наляканою цим беззубий старим, який співав для неї';

(21) *It made me want to cry, for some reason, but I was feeling a little extra emotive today anyway* [15, с. 349] 'Це змусило мене хотіти плакати з якоїсь причини, але я все одно почувала себе сьогодні трохи більш емоційною'.

Невизначеним залишається питання стосовно дієслова *to miss* 'сумувати': з одного боку, цей емоційний стан може бути викликаний негативними емоціями, з іншого – може бути пов'язаний із позитивними спогадами. Наприклад:

(22) *Still, I missed the old man, so I stopped by to hang out with him this morning* [15, с. 347] 'Все одно я сумувала за цим старим, тому я зупинилась біля його будинку, щоб провести з ним час цього ранку'.

Висновки. Емоційність та емотивність є поняттями суміжними, але не тотожними. Емотивність – лінгвістична категорія, яка охоплює багаторівневі мовні засоби вираження емоцій. У фокусі лінгвістичного дослідження опиняється емотивна лексика, де чільне місце посідає вивчення дієслова як значеннєвого центра висловлювання.

Вербалізація емоційного стану суб'єкта може відбуватися за допомогою синтетичної (71 одиниця, 43,6%) або аналітичної (92 конструкції, 56,4%) дієслівної конструкції: у першому випадку вказівка на відповідний емоційний стан інкорпорована до семантики самого дієслова, у другому – емоційні стани виражаються за допомогою семантики прикметника або / та іменника, якому передують дієслово-зв'язка.

Інвентаризовані в емпіричному корпусі дослідження емоційні стани вміщують засоби вербалізації позитивних (96 од., 58,9%), негативних (64 од., 39,3%) та нейтральних (3 од., 1,8%) станів.

Аналіз емотивної лексики на позначення позитивних емоцій налічує 8 емоційних станів: кохання, веселість, щастя, задоволення, захват, душевне хвилювання, спокій, натхнення, де значно переважають одиниці з семантичним компонентом «кохання» (38 од.), а конструкції на позначення душевного хвилювання, спокою та натхнення є малопродуктивними (кожна виокремлена група становить менше 5% від загального корпусу дослідження).

Перелік зафіксованих негативних емоційних станів охоплює 7 емоційних станів: страх, печаль, тривогу, злість, сум, гнів, душевний біль. Найбільшою продуктивністю характеризуються конструкції на позначення страху (27 од.) та печалі (17 од.); малопродуктивними є одиниці на позначення тривоги, злості, суму, гніву, душевного болю, де питома вага кожної групи становить менше 5% корпусу дослідження.

Перспектива подальшого дослідження полягає у розширенні корпусу дослідження за рахунок художніх творів різних жанрів та напрямів для подальшої систематизації засобів вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі. Крім того, розширення емпіричної бази дослідження можливе за рахунок літературних творів різних епох, що дозволить простежити динаміку типології емоційних станів та їхньої вербалізації у літературному дискурсі на різних етапах розвитку культури та суспільства.

Література:

1. Апресян В. Ю. Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2015. 40 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы [6-е изд.]. М. : УРСС, 2009. 384 с.
3. Барановська О. Д. Предикатно-аргументна структура емотивних дієслів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 13–16. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10\(78\)-13-16](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10(78)-13-16).
4. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. [3-тє вид.]. К. : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
5. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонУ, 2007. 294 с.
6. Залужна О. О. Лексико-стилістичні та структурно-синтаксичні особливості привативних дієслів в англійській та українській мовах : монографія (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 316 с. <http://dx.doi.org/10.31558/mono/2019.978-966-949-161-9>.
7. Лук'янова Т. Г. Вербалізація емоційних станів в мультимодальному тексті: інтерсеміотичний переклад. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2018. Вип. 88. С. 105–111.
8. Погожая С. Н. Способы выражения эмоциональности в языке (на примере эмоционального состояния «Восхищение»). *Вопросы журналистики, педагогики, языкознания*. 2010. Т. 12. С. 124–130.
9. Типология каузативных конструкций (морфологический каузатив) / под ред. А. А. Холодовича. Л. : Наука ЛО, 1969. 312 с.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М. : URSS, 2019. 206 с.
11. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. М. : Гнозис, 2008. 416 с.
12. Akil H. The Biology of Emotions. *Brain & Behaviour. Research Foundation*. 2016. Retrieved 18.07.2021 from <https://www.bbrfoundation.org/content/biology-emotions>.
13. Alba-Juez L., Larina T. Language and Emotion: Discoursepragmatic Perspectives. *Russian Journal of Linguistics*. Vol. 22. 2018. P. 9–37. <https://doi.org/10.22363/2312-9182-2018-22-1-9-37>.
14. Calhoun Ch., Solomon H. C. What is an Emotion?: Classic Readings in Philosophical Psychology / 2nd ed. N.Y., Oxford, 2003. 320 p.
15. Gilbert E. Eat, pray, love. Riverhead Books, 2007. 400 p.
16. Izard C. E. The Psychology of Emotions. Plenum Press, 1991. 452 p. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0615-1>.
17. Johnson-Laird P. & Oatley K. The Language of Emotions: An Analysis of a Semantic Field. *Cognition and Emotion*. 1989. Vol 3(2). P. 81–123. <https://doi.org/10.1080/02699938908408075>.
18. Lee S. Y. M. Towards a Linguistic Theory of Emotion and Expression of Emotion. *Emotion and Cause. Studies in East Asian Linguistics*. Springer, Singapore, 2019. P. 1–16. https://doi.org/10.1007/978-981-10-6194-3_1.
19. Lindquist K. A., MacCormack J. K., Shablack H. The Role of Language in Emotion: Predictions From Psychological Constructionism. *Front. Psychol*. 2015. Vol. 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00444>.
20. Ortony A., Clore G.L., Collins A. The Cognitive Structure of Emotions. *Contemporary Sociology*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. Vol. 18(6). 207 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571299>.
21. Schwarz-Friesel M. Language and Emotions. *The Cognitive Perspective. Emotions in Language: Theory – Research – Application*. 2015. P. 157–174. <https://doi.org/10.1075/ceb.10.08sch>.
22. Tesnière L. Elements of Structural Syntax. John Benjamins B.V., 2015. <https://doi.org/10.1075/z.185>.
23. Wierzbicka A. Emotions of Jesus. *Russian Journal of Linguistics*. 2018. Vol. 22(1). P. 38–53. <https://doi.org/10.22363/2312-9182-2018-22-1-38-53>.
24. Wierzbicka A. The Semantics of Emotions: Fear and Its Relatives in English. *Australian Journal of Linguistics*. 1988. Vol. 10(2). P. 359–375. <https://doi.org/10.1080/07268609008599447>.

Отримано: 9 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: lenailyenko@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-72-75

Льєнко О. Л., Шумейко Л. В. Напрями і тенденції вивчення політичного дискурсу в сучасних умовах діджиталізації (лінгвістичний і прагматичний аспекти). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 72–75.

УДК: 81'272:001.8]+[81'42:004]

Льєнко Олена Львівна,
доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
Шумейко Людмила Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

НАПРЯМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДІДЖІТАЛІЗАЦІЇ (ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ)

Стрімке розповсюдження за останній час Інтернет комунікації змінило умови, за яких відбувається політична комунікація, хоча її мета залишається незмінною – вплив заради влади. В статті проаналізовано та узагальнено напрями і тенденції вивчення політичного дискурсу, тобто контексту політичного висловлювання, самого висловлювання та його сприйняття. Зазначається, що Інтернет виявився новим дієвим способом інформування, переконання, аргументування і маніпулювання масовою свідомістю, прискоривши процеси надання інформації і змінивши її формат, у тому числі, і з маніпулятивними цілями. Доводиться, що Інтернет сформував нові жанри і форми політичної комунікації, надавши можливість отримати зворотній зв'язок від політичного меседжу і створивши видимість безпосереднього спілкування політиків з населенням.

Ключові слова: політичний дискурс, сучасні умови Інтернет-комунікації, засіб інформування, переконання, маніпулювання.

Olena Iliencko,
Doctor of Science in Education, Candidate of Science in Philology, Associate Professor,
O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy
Liudmyla Shumeiko,
PhD of Science in Philology, Associate Professor,
O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy

DIRECTIONS AND TRENDS OF STUDYING POLITICAL DISCOURSE IN MODERN CONDITIONS OF DIGITALIZATION (LINGUISTIC AND PRAGMATIC ASPECTS)

The rapid spread of Internet communication nowadays has changed the conditions under which political communication takes place, although its purpose remains the same – influence for the sake of power. The article analyzes and summarizes the directions and trends in the study of political discourse, which is the context of political utterance, utterance itself and its perception. It is noted that the Internet has proved to be a new effective way of informing, persuading, arguing and manipulating the mass consciousness, accelerating the process of providing information and changing its format, including for manipulative purposes. It is revealed that the Internet has formed new genres and forms of political communication, providing an opportunity to get feedback from the political message and creating the appearance of direct communication between politicians and the public. The study of political discourse by researchers today is multi-vector: in a purely linguistic direction (the language of political statements); in linguistic and pragmatic direction (how the functions of political discourse are realized); anthropocentric (political personality); sociolinguistic (society's reaction to the political activities of the subjects) and others. As the field of politics is constantly changing, responding to global, socio-political, economic circumstances, its analysis, including by linguists, provides and will always provide new material for further research.

Key words: political discourse, modern conditions of Internet communication, means of informing, persuasion, manipulation.

Постановка проблеми. Політичний дискурс є популярною і перспективною сферою лінгвістичних досліджень, в якій постійно з'являється новий суб'єкт, матеріал, напрямок у теперішньому світі швидких і часто неочікуваних глобальних змін. І хоча цей напрямок досліджень ще не набув формальних ознак, «мова політики, мова влади, політичний дискурс виявляються в центрі уваги» [15] багатьох вчених.

Зауважимо одразу ж, що оскільки значення терміну «політичний дискурс» неоднозначне (від визнання того, що будь-який дискурс є сам по собі політичним, то поняття того, що політичний дискурс – це все, що стосується спілкування в галузі і у контексті політики [24]. В даній статті цей термін вживається на позначення усього того, що стосується спілкування у політичній сфері. Дискурс же розуміємо як контекст висловлювання, висловлювання та його сприйняття.

Політичний дискурс у лінгвістиці – це вивчення політичної комунікації, мета якої – досягнення політичної мети, тобто влади. Комунікація, в свою чергу, означає наявність суб'єкта, об'єкта комунікації і саме комунікативного повідомлення. Комунікативне повідомлення з точки зору політичної лінгвістики – це оформлення пропагандистського меседжу, вираження політичної ідеї і вплив на масову свідомість.

Стрімке розповсюдження за останній час Інтернет комунікації дещо змінило політичний дискурс, а саме, умови, за яких відбувається політична комунікація, хоча її мета залишається незмінною – вплив заради влади.

Мета статті – проаналізувати напрями і тенденції вивчення політичного дискурсу з точки зору лінгвістики і соціолінгвістики в сучасних умовах Інтернет комунікації та масової діджиталізації.

Методологічною основою дослідження стали методи прагматичного, критичного та когнітивного аналізу, синтезу та узагальнення.

Аналіз літератури. Предметом політичної лінгвістики [2; 5; 19; 20], в рамках якої вивчається політичний дискурс, визначено політичну комунікацію, тобто, обмін інформацією між суб'єктами політичних відносин, а саме, представниками

державної влади і виборцями; особливості вживання мовних одиниць у оформленні політичного меседжу; взаємозв'язок мови і мислення в процесі його сприйняття. Особливості організації і реалізації політичного дискурсу [4; 6; 7; 21; 23] та його функціональні характеристики, жанри політичної риторики [19], політична особистість [9] є важливими темами у дослідженнях з політичної лінгвістики.

Здавалося б, що об'єкт і суб'єкт комунікації у політичному дискурсі є більш менш чітко визначеними, то саме комунікативне повідомлення є найбільш цікавим для лінгвістичного дослідження – його мовне вираження, прагматика, стратегічна інтенція, а також вивчення ситуації мовлення, соціально-культурного контексту, що саме і називається дискурсом [11]. З іншого боку, на думку В.З. Дем'янкова, важливим у політичному дискурсі є саме інтерпретатор, об'єкт, оскільки дискурс це – «текст у його становленні перед уявним поглядом інтерпретатора» [6], тобто, на перший план виходить саме тлумачення, а не оформлення повідомлення, оскільки мета політичного дискурсу, промов та лозунгів – вплив на аудиторію з метою отримати прихильність якомога більшої частини виборців. Насправді, в залежності від конкретної ситуації, конкретної людини з її власним досвідом, освітою, політичними уподобаннями, умовами отримання політичного меседжу навіть деякі слова можуть сприйматися як негативно, так і позитивно, так само, як і увесь меседж в цілому.

В. З. Дем'янков у своїх роботах [6; 7] визначає риси політичного дискурсу і наводить приклади нетрадиційного тлумачення і сприйняття аудиторією деяких політичних термінів (*демократія, фашизм*), на що впливає соціально-політична обстановка у суспільстві певного періоду та полемичність самого політичного дискурсу, те, що О. Й. Шейгал назвала опозицією по конотативній маркірованості [21]. «Полемичність політичного мовлення – своєрідна театралізована агресія», – пише В. З. Дем'янков, яка спрямована «на навіювання негативного ставлення до політичних супротивників того, хто говорить, на нав'язування (в якості найбільш природних та безспірних) інших цінностей і оцінок» [6].

Прокоментуємо більш детально визначені позиції.

Викладення основного матеріалу. По-перше, дослідники відмічають широту і неоднорідність політичного дискурсу з точки зору його змісту, у тому числі, й емоційного, жанрів, форм реалізації та особливостей тлумачення, тощо. Фактично, політичний дискурс охоплює усю сукупність мовних актів в сфері політики. Але ж тут треба зробити уточнення – політика, яка доступна і відкрита для суспільства, саме та, де об'єктом комунікації стає суспільство. А це – лозунги, агітаційні газети і буклети, промови, виступи, дебати (теледебати), звертання, тощо. Реальна політика, де ключові гравці приймають політичні рішення, у тому числі, і як впливати на свідомість суспільства, не має відкритого доступу для досліджень. Тобто, об'єктом політичного дискурсу є суспільство чи його окрема частина. «Соціокультурний контекст політичного дискурсу характеризується орієнтацією на масову аудиторію, об'єднану спільними цінностями і настановами, якими можна керувати; національно-культурною специфікою; ідеологічністю (дискурс відображає погляди, переконання, ціннісні орієнтації певної соціальної групи)», – зазначає І. Кліменко [10].

Зауважимо тут, якщо об'єкт політичного меседжу у більшості своїй – це масова аудиторія, то тлумачення кожного її члена – окреме питання політичного дискурсу. Наголосимо, що активне входження в життя людей Інтернет технологій та масова диджиталізація надають можливість впливати не просто на масову свідомість, а й на окремого індивіда. В сучасних умовах Інтернет комунікації стає важливим є сприйняття політичного меседжу окремою людиною та групою людей, більш, ніж людською масою. І тут актуальним стає саме когнітивний аналіз політичного меседжу, те – яким чином оформлене і яким чином передане політичне послання впливає на свідомість окремої людини, групи людей чи частини суспільства. Велика роль належить так званім пропозиціям, імплікаціям, пресупозиціям, плюс власний досвід, знання, що виявляють розбіжність між бажаним, тим, що пропонується, і реальним. Відомі фахівці і пропоненти політичної лінгвістики М. Ворошилова і А.П. Чудінов [5] визначають вивчення лінгвополітичної персоналії як одне з актуальних напрямків досліджень в галузі політичної лінгвістики. Вочевидь, вони мають на увазі не тільки появу нових активних політичних гравців у сфері політики, а й більш індивідуальне, ніж масове, сприйняття політичних меседжів. Такий висновок корелюється з такою, визначеною ними характеристикою політичного дискурсу в сучасних умовах, як тенденція до його персоналізації.

Що стосується самих політичних повідомлень, то вони представляють собою цікавий і, можна сказати, нескінченний матеріал для лінгвістичного аналізу – при зміні соціально-політичних умов, появі нових соціальних, політичних, економічних викликів, нових владних і тих, хто прагне владної посади, облич, з'являються нові слогани, звертання до публіки, оформлені за допомогою різних мовно-стилістичних засобів. Та й саме як реалізується інтенція конкретного суб'єкта, які мовні засоби він обирає, яку стратегію залучає та на який соціально-культурний досвід об'єкта він спирається, представляє чималий дослідницький інтерес. При цьому наміри тих, хто оформлює комунікативне повідомлення, залишаються такими ж. Як у свій час писала О. Й. Шейгал: «Інтенційну базу політичного дискурсу становить боротьба за владу, що визначає його основні функції: а) інтеграція і диференціація групових агентів політики; б) розвиток конфлікту і встановлення консенсусу; в) здійснення вербальних політичних дій і інформування про них; г) створення «мовної реальності» поля політики та її інтерпретація; д) маніпулювання свідомістю і контроль за діями політиків та електорату» [21].

Багато досліджень [наприклад, 8; 17; 25] було присвячено промовам президентів та кандидатів у президенти, освітлювалися їхні політичні програми і їх реакцію на глобальні й поточні події як представників влади і суспільства, що в певній мірі підтверджувало і загальні жанрові правила оформлення такого роду політичних меседжів, і, в той же час, надавало можливість визначити певні особливості політичної особистості.

Важливу роль у політичному висловлюванні, меседжі, слогані відіграють політичні метафори [13] – від традиційних, які набули за час вживання стереотипного значення (*залізна завеса, залізна леді, перетягування канату*) до новітніх, які характеризують ситуацію сьогодення (*оксамитова революція, дістатися до годівниці*). Як правило, при утворенні політичних метафор взаємодіють когнітивні сфери: «політика – війна», «політика – природа», «політика – суперництво, спорт» та інші.

Якщо агресивність політичного дискурсу, особливо в періоди передвиборчих кампаній, є невід'ємною його характеристикою, доказом чого стають, у тому числі, і політичні метафори, то у сучасних умовах диджиталізації і розповсюдження Інтернету спостерігається тенденція до пом'якшення політичних висловлювань, особливо при звертанні у соціальних мережах. Якісно оформлені адресні політичні висловлювання в Інтернеті виявляються більш успішними, коли більшість населення має можливість і активно користується можливостями глобальної мережі за своїм власним бажанням, розумінням і потребою.

Політичний дискурс завжди характеризувався своєю маніпулятивністю. Якщо правила й прийоми риторики і впливу на масову свідомість були описані ще Аристотелем, то в наш час з'являються джерела, [3], які ламають класичні стереотипи успішної комунікації, особливо в офіційній сфері, в якій вже встановлено певний етикет спілкування, і якого потрібно дотримуватися. Навпаки, як стверджує К. Бредемайєр, автор про вокативної книги «Чорна риторика», успіх комунікації залежить від відхилення від стереотипів і норм, від застосування так званої «чорної, але ж не чорної, а яскравішої і різноманітної» риторики, оскільки «її невичерпний репертуар не визнає майже ніяких кордонів, запас її відточених ідей – прикладних і методичних – майже безкінечний, її речові моделі і методи, інструменти і технічні прийоми включають у себе всю палітру звичайної комунікації» [3]. Серед таких прийомів, наприклад, стирання меж між правдою та брехнею, коли в для всіх очевидну правдиву інформацію закладається брехня, або правда навмисно приховується, чи постійно – експліцитно чи імпліцитно – присутня опозиція «хороше (те, що пропонується нами) – погане (те, що пропонується опонентами)», тощо. Особливо дієвими такі засоби впливу на свідомість стають при подачі якоїсь інформації заангажованими засобами масової інформації, через так званих експертів чи блогерів, з посиланнями на якихось свідків. Не дуже обізнана у критичній оцінці усієї інформації, що активно подається і навіть нав'язується через Інтернет, людина може легко піддатися політичному впливу, чим активно користуються політичні гравці.

О. В. Артюхіна зробила перелік прийомів маніпулювання в мережі, серед яких назвала: викривлення інформації; ізоляцію адресата від стороннього впливу; створення у адресата ілюзії незалежності і плюралізму інформації; використання принципу демократії галасу; переважання естетичної інформації над семантичною; дроблення і терміновість [1]. Розбивання інформації або проблеми за принципом мозаїки не надає користувачеві можливості охопити усю проблему в цілому і проаналізувати її – інформація надається відривчасто, а людина просто «скролить», тобто, пролистувє стрічки новин, не вдаючись до їх аналізу.

Те, що маніпулювання у політичному дискурсі стає дуже важливим при оформленні політичного меседжу, доводить той факт, що такі технології входять у програми навчання майбутніх політологів, журналістів, політичних експертів [наприклад, 26].

В часи масової діджиталізації відбувається перехід до он-лайн спілкування – політичні суб'єкти, користуючись цим, створюють видимість безпосереднього спілкування з соціумом (через відеозв'язок, чати, дзвінки в студію) зацікавленістю у зворотному зв'язку з потенційними виборцями, що, скоріш за все, також можна віднести до стратегій маніпулювання.

Загалом, слід відмітити, що Інтернет надає додаткові можливості реалізації функцій політичного впливу на аудиторію завдяки можливості зворотного зв'язку й також здійснення емоційного впливу. Діджиталізація зменшує посередництво бюрократичних та урядових структур при спілкуванні у сфері політики. Прикладом цього може стати введення так званого e-government. За допомогою Інтернету відбувається більш реактивне надання інформації, запрошення до обговорення подій та програм; можливі навіть ініціативи суспільства у вигляді петицій. Піар, реклама політичних сил стає більш масованою і безпосередньою. Інтернет також є сферою маніпулятивних технологій, у тому числі, й латентних.

Висновки. Поява і розповсюдження Інтернету, масова діджиталізація зробили свій вплив і на сферу політичного спілкування, так же, як і змінили багато сфер життя соціумів. Інтернет виявився новим і дуже дієвим способом інформування, переконання, аргументування і маніпулювання масовою свідомістю, тобто інструментом і можливістю реалізації функцій політичного спілкування, мета якого, при цьому, залишилася традиційною – досягнення і збереження влади. Інтернет прискорив процеси надання інформації і змінив її формат, у тому числі, і з маніпулятивними цілями. Інтернет сформував нові жанри і форми політичної комунікації, надавши можливість отримати зворотній зв'язок від політичного меседжу і створивши видимість безпосереднього спілкування політиків з населенням через чати, пости у соціальних мережах, відео чи голосові дзвінки, смс, тощо. Інтернет і масова діджиталізація зменшили роль реальної бюрократії як посередника між владними структурами та населенням (e-government). За допомогою Інтернету відправники політичних меседжів можуть звертатися до об'єктів своєї комунікації у більш адресній, персоналізованій формі.

Вивчення дослідниками політичного дискурсу на сьогоднішній день відбувається багатовекторно: у чисто лінгвістичному напрямку (мова політичних висловлювань); у лінгвопрагматичному (як реалізуються функції політичного дискурсу); антропоцентричному (політична особистість); соціолінгвістичному (реакція суспільства на політичну діяльність суб'єктів) та інші. Оскільки сфера політики змінюється постійно, реагуючи на глобальні, суспільно-політичні, економічні обставини, її аналіз, у тому числі, і з боку лінгвістів, завжди будуть надавати новий матеріал і стануть **перспективною подальших досліджень**.

Література:

1. Артюхіна Е.В. Інтернет как средство политической коммуникации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-kak-sredstvo-politicheskoy-kommunikatsii>
2. Баранов А. М., Караулов Ю. Н. Словарь русских политических метафор. Российская акад. наук, Ин-т русского яз. Москва : Помовский и партнеры, 1994. 330 с.
3. Бредемайєр К. «Чорна риторика: Влада і магія слова». URL: <https://mybook.ru/author/karsten-bredemajer/chernaya-ritorika-vlast-i-magiya-slova/read/>
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / перевод В. И. Карасика, Н. Н. Трошиной. Волгоград : Перемена. 1997. 139 с.
5. Ворошилова М. Б., Чудинов А. П. Российская политическая лингвистика на современном этапе развития: трансформация политического дискурса в условиях цифровизации. URL: <http://journal.pushkin.institute/magazine/voroshilova-4-19/>
6. Демьянков В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ. *Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие* / отв. ред. М. Н. Володина. Москва : Изд-во Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 2003. С. 116–133.
7. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. URL: <http://www.infolex.ru/PolDis.html>
8. Жук Л., Ільєнко О. Функції цитування в публічному дискурсі (на матеріалі публічних промов президента України П. Порошенка). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць*. Херс. держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2018. Вип. 32. С. 144–150.
9. Ільєнко О. Л., Шумейко Л. В. Характеристика мовної особистості президента США Дональда Трампа. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філологія»*. Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь : МДУ, 2020. Вип. 23. С. 170–177.

10. Клименко І. Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу. *Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць Української преси*. 2009. Вип. 19. С. 182–186.
11. Кондратенко Н.В., Стрій Л.І., Билінська О.С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів. монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 235 с.
12. Кондратенко Н. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
13. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которми ми живем. *Теория метафоры*. Москва, 1990. 404 с.
14. Морозова О. Н. Политическая интернет-коммуникация: ее роль, функции и формы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskaya-internet-kommunikatsiya-ee-rol-funktsii-i-formy>
15. Мухарямов Н. М., Мухарямова Л. М. Политическая лингвистика как научная дисциплина. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskaya-lingvistika-kak-nauchnaya-distiplina>
16. Стеблина Н. О. Український цифровий політичний дискурс в умовах «гібридної медіасистеми». *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/3203>
17. Стрій Л. І. Структурно-композиційні особливості інавгураційної промови як жанру політичного дискурсу. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип.18. С. 240–244.
18. Чернявская В. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. Москва : Флинта ; Наука, 2006. 136 с.
19. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Москва : Флинта, Наука, 2006.
20. Шварценберг Р. Политическая социология. Москва, 1992. 174 с.
21. Шейгал Е. И. Семантика политического дискурса. Москва, Волгоград : Перемена, 2000. 368 с.
22. Яворська Г. Політична риторика і реалії європейської інтеграції. *Віче*. 2002. № 7 (124). С. 66–71.
23. Dijk T.A., van. *Discourse and Power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008.
24. Wilson John. *Political Discourse. The Handbook of Discourse Analysis* by Schiffrin D., Nannen D., Hamilton H. E. Blackwell Publisherrs Ltd. 2001.
25. Аналіз промов Порошенка. URL: <https://voxukraine.org/ru/what-do-we-learn-from-president-poroshenkos-speeches-ru/>
26. Програма курсу політології. URL: <https://polit.msu.ru/wp-content/uploads/2020/03/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B9.pdf>

Отримано: 13 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: kalitanewadd@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-76-79

Kalyta A. A., Klymenyuk V. O. Systematization of holophrastic constructions' properties. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Остроп : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 76–79.

UDC: 811.111'373

Alla Kalyta,
Dr. of Philology, Professor,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky KPI", Kyiv, Ukraine
Vladyslava Klymenyuk,
MA, Institute of Linguistics, University of Stuttgart, Germany

SYSTEMATIZATION OF HOLOPHRATIC CONSTRUCTIONS' PROPERTIES

The paper is focused on studying regularities of holophrastic constructions' functioning in the English literary prose by means of identifying and classifying the most significant features of their linguistic characteristics and expression. Holophrastic construction is regarded in the paper as a synthetically formed composite lexical unit that combines features of a word, a word-combination, or a sentence, and which figuratively but precisely represents in communication the integrative pictures of the individuals' thinking or behavior, fixed in their memory as a corresponding concept, for decoding of which the recipients use their communicative and cognitive experience. Having analyzed the interpretations of holophrastic constructions' characteristic features given in various scientific sources, the authors present a generalized classification of their linguistic properties as well as provide examples of their actualization in English literary texts. The carried out analysis allowed the authors to systematize English holophrastic constructions according to the following most significant features of their linguistic expression: communicative and pragmatic aim (inducing to actions, restraining form actions, and evaluation of the communicative situation), form of expressing meaning (transparent or opaque), degree of their emotional loading (emotionally neutral, emotionally coloured, and emotionally expressive constructions), their syntactic function in the sentence (subject, predicate, object, attribute, or adverbial modifier) and their structure (three-component, four-component, five-component, and poly-component, i.e. consisting of six or more components). The performed study advances the idea that the substantiated classification can serve as a methodological tool for structuring classes, subclasses and groups of the experimental material within the scope of similar linguistic research.

Key words: holophrastic constructions, linguistic properties, classification, pragmatic aim, meaning, structure, English literary text.

Калита Алла Андріївна,
доктор філологічних наук, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови,
Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»
Клименуук Владислава Олександрівна,
магістр філології, Інститут філології,
Штутгартський університет, Німеччина

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК ГОЛОФРАСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

На основі аналізу викладених у наукових джерелах уявлень про голофрастичні конструкції у статті обґрунтовано узагальнену класифікацію їхніх лінгвістичних ознак. Представлена у графічному вигляді класифікація слугує основою для систематизації голофрастичних конструкцій за такими лінгвістичними параметрами: комунікативно-прагматична мета, форма вираження їхнього значення, ступінь емоційного навантаження, синтаксична функція в реченні та їхня структура. Шляхом аналізу прикладів актуалізації голофрастичних конструкцій у текстах англійської художньої літератури, згрупованих відповідно до зазначених критеріїв, автори акцентують увагу на тому, що обґрунтована класифікація здатна слугувати надійним методологічним інструментарієм для структурування класів, підкласів або груп експериментального матеріалу під час виконання подібних лінгвістичних досліджень на матеріалі інших мов.

Ключові слова: голофрастичні конструкції, лінгвістичні ознаки, класифікація, англійський художній текст.

Introduction. The contemporary development of the English word building system is characterized by the intensive formation of compound and composite words, regarded as the most economical means for denoting different notions and world phenomena. Therefore, one of the fields of studying the English word-formative means today is targeted at solving and revealing the features and mechanisms of composite words creation in general and holophrastic construction in particular.

The study of holophrastic construction's functioning in literary texts seems highly topical since its investigation will make it possible to reveal their functional specificity and role in realizing informational and emotional potential of literary texts.

Therefore, **the objective** of the present research is to reveal the regularities of holophrastic constructions' functioning in the English literary prose by means of identifying and classifying the most significant features of their linguistic expression.

Methodological background of the research. A comprehensive study of the composite linguistic units is treated in linguistics from various aspects, for instance, their *lexical and word-forming characteristics* [10, p. 8-9, 86-8; 11, p. 11-12, 44-7], *word-formation typology* [2, p. 142], *composite-forming potential criteria* [8, p. 41-43]; *diachronic dynamics of composite words nominative structure* [6, p. 15]; *composite lexemes functioning and their stylistic features* [12, p. 87-90], *their cognitive, pragmatic, and stylistic aspects* [9, p. 184-193], etc. Such a diversity of approaches to the study of composite linguistic units as well as the tendency to cram as much information as possible into one language unit naturally brought about the appearance of a great number of their definitions and has led to singling out new compositional models of composite lexemes.

The phenomenon of a complex idea expressed in a single word is known in linguistics as **holophrasis** (from Greek *holos* – whole, *phrases* – utterance), or holophrase (or incapsulation, agglomeration, incorporation) which is traditionally understood as a productive mode of forming words or special syntagmatic units built by means of coining roots of other words, the amount of which is arranged with the help of auxiliary elements [5].

The carried out study of linguistic and non-linguistic sources allows us to formulate our own definition of the notion of a “holophrastic construction”. *Holophrastic construction* is regarded in the paper as a synthetically formed composite lexical unit that combines features of a word, a word-combination, or a sentence, and which figuratively and precisely represents in communication the integrative pictures of the individuals’ thinking or behavior, fixed in their memory as a corresponding concept, for decoding of which the recipients use their communicative and cognitive experience.

In this connection, let us consider the sequence of methodological procedures for the substantiation and classification of the generalized characteristics of holophrastic constructions functioning in literary texts, presented on Fig. 1.

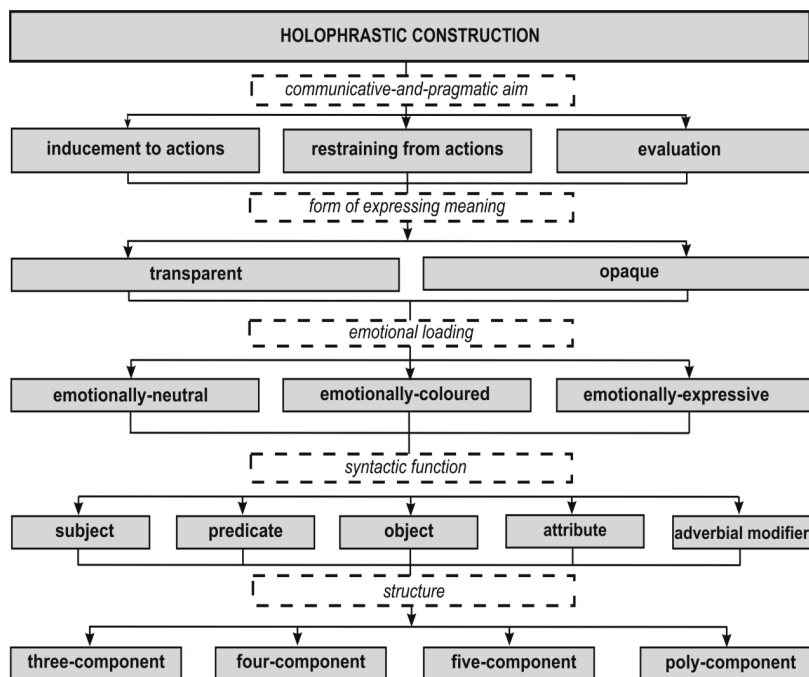

Fig. 1. Methodological classification of holophrastic constructions’ basic features

Results and Discussion. As a result of the analysis of generalizing communicative and pragmatic functions and purposes for the holophrastic constructions use, we came to the conclusion that the most adequate classification is offered by A. Kalyta [7, p. 41-45]. The author of this work convincingly shows that the most general functions of the utterances in fiction texts are their evaluative and influential functions. Besides, the influential function can be divided into inducing a person to and restraining him/her from actions. In its turn, the evaluative function can be differentiated into the evaluation of the surrounding reality and the evaluation of communication results. The analytical generalization of the mentioned information enabled us to classify the use of holophrastic constructions’ communicative and pragmatic aims in the texts of literary prose into *inducement to actions*, *restraining from actions* and *evaluation of something/somebody*.

In our classification (Fig. 1) these aims are located on its upper hierarchical level with their communicative-and-pragmatic aim as a criterion for the elements differentiation (see dotted rectangular *communicative-and-pragmatic aim*).

Realizing the fact that the form of semantic expression plays in communication the role of leading complex means for achieving a definite communicative-and-pragmatic aim, we have analyzed the corresponding opinions of linguists. The generally accepted and applied division of the form of holophrastic constructions’ semantics expression into transparent and opaque proved to meet the aims of our study at best [3, p. 198, 577-578].

According to the accepted classification criterion (see *form of expressing meaning*), the division mentioned above is featured on the second hierarchical level of the present classification.

Let us illustrate the essence of the undertaken holophrastic constructions’ differentiation with the help of the following examples from the experimental corpus:

1. **semantically transparent** – if the holophrastic construction’s meaning is obvious from its constituents, i.e. whose whole meaning can be figured out by the analysis of the holophrastic construction’s parts or morphemes, e.g.:

She wouldn’t have felt so bad about not enjoying herself if they’d been having the two-for-the-price-of-one pepperoni and double-cheese special at Luigi’s (O’Flanagan 2009, p. 1);

She was too wide awake to sleep now and she was fed up thinking about her parents. A blood-and-the-guts thriller would be far more relaxing (O’Flanagan 2009, p. 44);

Kathryn laughed. “And you probably would’ve hit me over the head as I went to get it.” “Possibly,” admitted Romy. “I was in act-first-think-afterwards mode (O’Flanagan 2009, p. 328);

2. **semantically opaque** – the holophrastic constructions, whose meaning cannot be understood by the analysis of its constituents, i.e. if their meanings are unrelated to the meanings of their constituents. In some cases such holophrastic constructions originate from idioms, e.g.:

Tom was a nuts-and-bolts sort of person and that was what Kathryn had inherited from him – a nuts-and-bolts mentality (O’Flanagan 2009, p. 379);

*I turned around. Christ, it was Wads! And Mrs Wads, who was a **too-much-money-meets-too-much-Librium train wreck**. Wads was fat and smiley – you could tell he prided himself on his bonhomie and his **hail-fellow-well-met personal style** (Keyes 2005, p. 367) – meaning: the holophrastic construction is used for a greeting on a most intimate footing or for a description of someone whose behavior is hearty, friendly and congenial;*

***Fair-to-middling insane**, as I was, I'd experienced a window of sanity and realized that Owen was my boyfriend (Keyes 2005, p. 512) – idiomatic phrase, meaning: slightly above average.*

It should be mentioned here that **semantically opaque** holophrastic constructions, which originated from the phraseological units may be further classified into:

- 1) phraseological collocations;
- 2) phraseological unities;
- 3) phraseological fusions.

The third hierarchical level of the holophrastic constructions' classification was based on the criterion of their *emotional loading*. According to this criterion, as shown in Fig. 1, the holophrastic constructions are classified into *emotionally-neutral*, *emotionally-coloured* and *emotionally-expressive*. Let us consider here the most frequent examples of holophrastic constructions used in highly emotional texts. It should be mentioned that this subgroup represents holophrastic constructions which are mostly *occasionalisms* coined uniquely by the author to strike the addressee with their unusualness and singularity, e.g.:

*"So we're friends?" he asked **oh-so-appealingly** (Keyes 2006, p. 302);*

*"And guess what age she is." "Thirteen," I hazarded. "No!", she shouted. "**Thirty-bloody-seven!**" "Good God!" I said. I was shocked (Keyes 2006, p. 341).*

*"It wasn't like that. I **honest-to-God** think the jacket was just a coincidence (Keyes 2005, p. 421).*

Considering the *syntactic function* as one of the important means of expressing the text semantics we take it for the criterion of the fourth classification level. Within this criterion we have used traditional linguistic classification of syntactic functions performed by holophrastic constructions in the quality of a *subject*, *predicate/predicative*, *object*, *attribute* and *adverbial modifier*.

To illustrate the essence of such a classification consider the following examples:

1. that of a **subject**, e.g.:

***Traveling-to-a-place energy and living-in-a-place energy** are two fundamentally different energies, and something about meeting this Australian girl on her way to Slovenia just gave me such a jones to hit the road (Gilbert 2010, p. 81-82);*

*This **not-entirely-unpleasant thought** somehow screeches me, however, into a horrible skid about how I just don't want to go through any heartache again (Gilbert 2010, p. 282).*

2. that of a **predicate/predicative**, e.g.:

*"She's not really your **take-time-out-to-smell-the-roses girl** (O'Flanagan 2010, p. 300);*

*"She's not a **stay-at-home person** (O'Flanagan 2009, p. 373);*

*Tom was a **nuts-and-bolts sort of person** and that was what Kathryn had inherited from him – a **nuts-and-bolts mentality** (O'Flanagan 2009, p. 379) – here we have one and the same holophrastic construction which performs even two different syntactic functions within one and the same complex sentence: 1) **nuts-and-bolts sort of person** – predicative, and 2) a **nuts-and-bolts mentality** – object.*

3. that of an **object**, e.g.:

*She was really hurt by the **marriage-we're-not-allowed-to-mention** (O'Flanagan 2010, p. 15);*

*I drank enough of that damn **Saint-John's-wort-tea** to cheer up whole a Russian gulag, to no noticeable effect (Gilbert 2010, p. 52);*

4. that of an **attribute**, e.g.:

*The year I turned twenty Mum married a **dull-but-worthy Irishman** and moved to live with him in Dublin. (Keyes 2005, p. 223) – **dull-but-worthy** is an attribute to the object Irishman;*

***Out-doorsy-loving-style clothing**: jeans and big, tick navy fleece suitable for North Pole. Footwear, however, cause for interest: trainers in anthracite colour – in fashionista circles **anthracite** known as "**Black for risk-takers**" (Keyes 2009, p. 74);*

*When Smashie and Nicey opened their mouths, their language was, typically of you, right on the button: **rib-tickle-tabulous** (Kelly 2008, 104);*

5. that of an **adverbial modifier** of manner, e.g.:

*Suddenly Becky was **toe-to-toe** in front of Jojo. (Keyes 2005, p. 141);*

*They jerked awake simultaneously, looked at the clock and stared at each other, **wild-eyed and sticky-up-haired with fear**. (Keyes 2005, p. 199).*

Regarding the fifth, or the lowest hierarchical level of the holophrastic constructions' actualization features, classified by their *structure* criterion, we should pay attention to the following.

Within compounding Th. Biermeier distinguishes *multiple word combinations*: *a fly-on-the-wall documentary; it seemed dog-in-the-mangerish; four-words-and-laugh* [1, p. 72-74], which we define as holophrastic constructions. As an example Th. Biermeier takes the combinations (holophrastic constructions) containing at least two hyphens (i.e. starting from three constituents) which speaks in favour of the classification on the number of components criterion that we also suggest in the present study. Th. Biermeier shares Leisi and Mair's opinion [4, p. 94-95] as to the high productivity pattern of this type of word-formation being very characteristic of the English language.

It should be noted that the analysis of the holophrastic constructions' structural aspect allows us to distinguish the units *on the basis of the number of their components*, leading component and the components correlation. We believe that in order to distinguish compound words from holophrastic constructions and to avoid any misinterpretation, a minimal component number criterion should be singled out. Considering the fact that some linguists argue that it takes only two units to coin a compound word, the component criterion is regarded by many linguists as marginal and even is not included into the classification of compound words. It seems quite logical that the holophrastic construction should combine at least three components to be termed as the holophrastic construction proper.

Proceeding from all mentioned above, the holophrastic constructions were classed in this paper into *3-component*, *4-component*, *5-component* and *poly-component* (i.e. consisting of 6 or more components) ones.

Consider the following examples of their actualization:

1. **three-component** holophrastic constructions:

like once-a-week Cinderella (Keyes 2009, p. 585);

in speed-limit-breaking silence (Keyes 2009, p. 641);

Helicopter wack-wack-wacked; rawl-rawl-rawl men (Keyes 2009, p. 711).

2. **four-component** holophrastic constructions:

the thought of middle-of-the-night feeds (Keyes 2009, p. 184);

woman in a skirt-and-flowing-top combo (Keyes 2009, p. 270);

He gave a what's-the-big-deal shrug (Keyes 2009, p. 436);

kiss-and-make-up sex. (Keyes 2009, p. 465).

3. **five-component** holophrastic constructions:

poor-me-and-poor-Edward version (Kelly 2008, p. 216);

blink-and-you'd-miss-it review (Keyes 2005, p. 268);

4. **poly-component** holophrastic constructions:

the same boy-meets-girl-and-get-married rules (Kelly 2008, p. 31) – 6-component holophrastic construction structure;

"this-is-what-all-these-people-are-like" argument (Gilbert 2010, p. 335) – 8-component holophrastic construction structure;

this you-may-not-need-it-but-do-you-want-it sensibility (Keyes 2005, p. 467) – 10-component holophrastic construction structure; sentence + question structure;

in a might-as-well-be-hung-for-a-sheep-as-for-a-lamb moment (Kelly 2008, p. 68) – 12-component structure, etc.

Apparently, there are no limitations as to the number of constituents within the holophrastic construction. The longest holophrastic units under study include 25 and 29 components, e.g.:

Hat tried to work out whether this was an (1) oh-fuck-she's-rung-what-am-I-going-to-say-wish-I-hadn't-answered-the-phone hello or an (2) oh-hi-thank-God-you've-rung-because-I-haven't-had-the-nerve-to-ring-you-but-I've-wanted-to-so-much-can-we-make-up hello (Weird 2002, p. 82) – in this case we have two holophrastic constructions in one sentence (the 1st holophrastic construction consists of 16 components, the 2nd holophrastic construction has 25 components);

Instead, let us move straight on to the much more fascinating subject of your-beard-is-clearly-in-love-with-you-and-it-looks-like-you-might-be-feeling-the-same-way-what-the-hell-are-you-going-to-do-about-that? (Weird 2002, p. 262-263) – a 29-component holophrastic construction structure.

Conclusions. Thus, the carried out analysis allowed us to systematize holophrastic constructions according to the following most significant features of their linguistic expression: communicative-and-pragmatic aim, form of expressing meaning, degree of emotional loading, syntactic function and structure.

However, in current linguistics the essence of a holophrastic construction as well as its functional, semantic, grammatical and other aspects have not been exhaustively described yet. We assume that the study of holophrastic constructions should comprise the contexts and situations in which they occur. Besides, the researcher is recommended to get acquainted with some national and ethnic background of a certain language, characteristics of a definite language community, its traditions and customs. Besides, the individual's communicative and cognitive experience should also be taken into account, which will be of great use in understanding and interpreting the meanings of holophrastic constructions.

We believe that the classification advanced in the paper can serve as a methodological instrument for structuring classes, subclasses and groups of the experimental material within the scope of similar linguistic research.

References:

1. Biermeier Thomas. Word-Formation in New Englishes. A Corpus-based Analysis. Berlin : Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2008.
2. Korunets I. V. Contrastive typology of the English and Ukrainian languages. Vinnitsa : Nova Kniga, 2003.
3. Lieber Rochelle, & Štekauer Pavol (eds.). The Oxford Handbook of Compounding. Oxford : Oxford University Press, 2009.
4. Leisi, Ernst, & Mair, Christian. Das heutige English: Wesenzüge und Probleme. 8th ed. Heidelberg : Carl Winter, 1999.
5. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская энциклопедия, 1969.
6. Дементьева Н. С. Об активных процессах в системе словообразования английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1972.
7. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: монографія, Тернопіль : Підручники і посібники, 2007.
8. Омельченко Л. Ф. Английское словосложение: тенденции и закономерности. *Вестник Киевского государственного лингвистического университета*. Киев : Издательский центр КГУ, 1998. Т. 1 (№ 1). С. 41–46.
9. Пономарева О. Б. Когнитивные и прагмо-стилистические аспекты семантической деривации голофрастических конструкций в современной английской языке. *Вестник Тюменского гос. пед. ун-та*. 2005. № 2. С. 184–192.
10. Царев П. В. Сложные слова в современном английском языке. Москва : Изд-во МГУ, 1980.
11. Царев П. В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке. Москва : Изд-во МГУ, 1984.
12. Шепель Г. С. Виразні можливості фразових оказіоналізмів в сучасній англійській мові. *Мова, мовлення, мовна комунікація: І Міжнар. наук.-практ. конф. (1-15 листопада 2004 р.)*. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. Т. 71. С. 87–90.

Illustrative Sources

1. Kelly Cathy. *Lessons in Heartbreak*. London : Harper, 2008.
2. Gilbert Elizabeth. *Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything*. London : Bloomsbury, 2010.
3. Keyes Marian. *The Other Side of the Story*. London : Penguin Books, 2005.
4. Keyes Marian. *Watermelon*. London : Arrow Books, 2006.
5. Keyes Marian. *This Charming Man*. London : Penguin Books, 2009.
6. O'Flanagan Sheila. *Someone Special*. London : Headline Review, 2009.
7. O'Flanagan Sheila. *The Perfect Man*. London : headline Review, 2010.
8. Weird Arabella. *Stupid Cupid*. London : Penguin Books, 2002.

Отримано: 19 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: olga.kachmar@uzhnu.edu

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-80-84

Kachmar O. Yu. Economic discourse as a type of institutional discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 80–84.

UDC: 811.111'42

Olga Kachmar,*PhD in Philology, Associate Professor,
SU "Uzhhorod National University"***ECONOMIC DISCOURSE AS A TYPE OF INSTITUTIONAL DISCOURSE***The research deals with the study of the English language economic discourse and its basic characteristics.**The object of the article is discourse in general and the main approaches to its interpretation. The subject of the investigation is the English economic discourse as one of its institutional types. The aim of the research is to highlight the main linguistic characteristics of the English economic discourse.**Economic discourse is defined as a type of discourse, in which the process of speech production based on certain economic ideas. Each of the texts of discourse creates a special field of discussion in relation to economy, and the texts within this discourse are aimed at the communication between the experts in the field which determines the institutional nature of the communication. Thus, economic discourse is a complex communicative phenomenon implemented in the speech practice of subjects of economic activity.**The characteristic features of the economic discourse are strict visual design, minimum usage of tropes and figures of speech, the use of persuasive devices, neologisms, idioms and numerous abbreviations used with the aim of compressing the transmitted knowledge.**Neologisms, idioms and abbreviations that function in English economic discourse present special difficulties for translators. Therefore the perspective of the further research is seen in the study of translation techniques in reproducing various lexical, grammatical and syntactical features of the English economic discourse into the Ukrainian language.***Key words:** *discourse, text, communication, idiom, abbreviation, institutional nature.***Качмар Ольга Юрївна,***Кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК РІЗНОВИД ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ***Дослідження присвячене висвітленню загальних характеристик дискурсу, а також виявленню мовних особливостей економічного дискурсу.**Економічний дискурс визначено як вид дискурсу, в якому процес мовленнєвого продукування базується на певних економічних ідеях. Кожен з текстів цього дискурсу створює особливе поле для дискусії у сфері економіки, а тексти в межах цього дискурсу спрямовані на комунікацію між експертами в цій галузі, що визначає інституційність комунікації. Таким чином, економічний дискурс – це складне комунікативне явище, реалізоване у мовній практиці суб'єктів економічної діяльності.**Характерними особливостями економічного дискурсу є строгий візуальний дизайн, мінімальне використання тропів і фігур мови, використання персуазивних прийомів, неологізмів, ідіом та численних аббревіатур, що використовуються з метою компресії переданого знання.***Ключові слова:** *дискурс, текст, комунікація, ідіома, аббревіатура, інституційність.*

The term «discourse» has been employed in many ways for infinite purposes. Historically, the term «discourse» has been applied to more rehearsed forms of spoken language (i.e. speeches) than to spontaneous speech. It has also been used to make reference to the topics and types of language used in particular contexts (i.e. the legal discourse, the medical discourse, the religious discourse) [22, p. 666].

There is no single common definition of this concept or an integrated approach to this phenomenon since different scholars offer their interpretation of the concept «discourse». The term «discourse analysis» was introduced for the first time by the American linguist Zellig Harris. The scholar used this term as a tool of coherent speech analysis using a distributive method. Later, this term began to be associated with the «German term «Textlinguistik» and also with the term «linguística del texto» by E. Koseriu [5], that is, the terms «text» and «discourse» were identified. The delineation of these terms begins with the end of the 70's – early 80's of the twentieth century [8, p. 670].

In linguistics, the term pointed such types of utterances in the contexts of linguistic analytics, which showed a specific piece of speech through describing the relationship between utterance and the addressee, clarifying structure between aspects expressed here-and-now (speech) and being expressed (impersonal, relatively independent plot or story), and speaker and recipient, which «appropriates» the speaker's opinion [6, p. 196-197].

Sara Mills notes that the term «discourse» has much more interpretations than all other terms of literary criticism and the theory of culture [19, p. 1]. In French linguistics, the term «discourse» possesses the meaning of «speech, text». Emile Benveniste was one of the first scholars to clarify this notion, namely, to define discourse as a speech belonging to a speaker. T. van Dijk, a well-known linguist [14, p. 48], notes that the term «discourse» can be used in the following meanings: discourse in the broad sense can be written, oral, and also have a verbal and nonverbal component; discourse in a narrow sense is determined by the researcher as a written or verbal product of communicative action; discourse as a particular conversation is always associated with specific conditions and context; discourse as a type of conversation is associated with the types of verbal production, and not with concrete communicative actions; discourse as a genre, namely, scientific discourse, political discourse, and so on; discourse as a generalized idea of a particular historical period, culture, community.

According to Oxford Dictionary, discourse is written or spoken communication or debate [15]. According to other definitions, a discourse is a set of meanings through which a group of people communicate about a particular topic. Discourse can be defined in a narrow or a broad sense and a narrow definition of discourse might refer only to spoken or written language. However, discourse analysis more often draws on a broader definition to include the shared ways in which people make sense of things within a given culture or context, including both language and language-based practices (i.e. the ways in which things are accomplished) [16]. Discourse is defined in this research as «a continuous stretch of language containing more than one sentence: conversations, narratives, arguments, speeches. Discourse analysis is the social and linguistic description of norms governing such productions, and may include (in critical linguistics) focuses upon the social and political determinants of the form discourse takes; for instance, the hidden presuppositions that the persons addressed are of a certain class, race, or gender» [18, p. 1].

Thus, discourse incorporates all of its possible modes, i.e. spoken or written forms as well as the monologue or the dialogue. The first pair is distinguished under the category of the medium; the second pair, on the other side, represents the result of the nature of the participation during a concrete communicative event and may be brought together under the heading of various aspects of modality. All of these four forms have their typical features; nevertheless, it sometimes happens that features that are usually associated with informal dialogic speech are part of a written text, or, on the contrary, when some formal features usually ascribed to writing are used in a public speech [13, p. 69].

David Crystal remarks that «any piece of discourse contains a large number of features which are difficult to relate to specific variables to in the original extra-linguistic context even though they may be felt to have some kind of stylistic value» [13, p. 63]. The analysis, thus, should be performed very carefully in order to catch all contextual features as much as it is possible.

The scholars Gillian Brown and George Yule describe discourse as «a dynamic process in which language was used as an instrument of communication in a context by a speaker/writer to express meaning and achieve intentions» [11, p. 26]. Similar definition of discourse is offered by Guy Cook who describes discourse as «the language in use, for communication» [12, p. 6]. He adds that discourse should be coherent and he explains that language that is used to teach language or literacy is not a discourse [12, p. 6]. In his scientific work «Discourse» published in 1990, the linguist states that novels, as well as short conversations might be equally reasonably called discourses. The author also emphasizes that «discourse is text and context together, interacting in a way which is perceived as meaningful and unified by the participants (who are both part of the context and observers of it)» [12, p. 2].

In Henry Widdowson's point of view, the term «discourse» refers «both to what a text producer meant by a text and what a text means to the receiver». As it follows from this perspective, it is possible that the receiver infers a different discourse from the text than a text producer has intended. H. Widdowson states that «people produce texts to get a message across, to express ideas and beliefs, to explain something to get other people to do certain things or to think in a certain way» [24, p. 6].

In our interpretation discourse is defined as a coherent text in combination with extra-linguistic-pragmatic, socio-cultural, psychological and other factors; as a text taken in the conceptual aspect; as a purposeful social action that characterizes the interaction of people and the mechanism of their consciousness. In this sense, the discourse is presented not as a static object of the existential space of the linguistic community, but rather as a model of dynamic communication [4, p. 70]. A characteristic feature of discourse research is the two-way orientation of the vector of scientific analysis in the «discourse-personality» correlation, when a language personality is defined through a discourse, and vice versa – discourse is studied in its action, in functioning through a language personality.

Summing up, it can be argued that, despite a large number of definitions of the concept «discourse», it remains blurred and ambiguous. Proceeding from this, we can attribute this concept to linguistic universals, because every day its interpretation extends.

F. Batsyevych classifies discourse as a communicative phenomenon for such communicative features: the manifestations of communication in society (communicative discourse, linguistic, verbal, nonverbal, contemporary discursive practices, discourse of silence); communication within individual channels (visual, auditory, tactile); a manifestation of the rules of communication, ways of presenting and translating the pragmatic purpose of the speakers (etiquette, swindling, didactic). Systematizing various typological researches, F. Batsyevych distinguishes discourse from identification with the subject of research of various sciences; perceiving as an expression of cultural communication; ethno-cultural peculiarities of communication; cultural and historical peculiarities of communication; social, age and sexual characteristics communication participants; types and forms of speech, the principles of giving the message, his rhetoric; the characteristics of the broadcast of an individual and groups of people [1, p. 153-154].

One of the most trusted ones is the typology of discourse offered by G. Pocheptsov, whose classification is based on various types of semiotic characters (literary, folklore, mythological, ritual, theatrical, informal (obscurant), false, cursory, etiquette discourses, etc.). The researcher also highlights newspaper, theater, television and radio discourses, film discourse, discourse in the field of public relations (PR), advertising, political, religious (fideistic) discourses [7, p. 75-90].

Of particular interest are some of the provisions of the Ukrainian linguists I. Shevchenko and O. Morozova [9, p. 233-236.] who proposed the following criteria for the distinction between the types and subtypes of discourse:

- 1) in the form: oral and written;
- 2) according to the type of speech: monologue or dialogue;
- 3) according to the specific direction: institutional and personal;
- 4) under various guidelines and communicative principles: an argumentative, conflict and harmonious discourse;
- 5) according to the socially situational parameter: political, administrative, legal, military, religious, medical, business, advertising, pedagogical, sports, scientific, electronic (Internet discourse), media discourse (mass media), etc.
- 6) according to various characteristics of the sender and the addressee: socially-demographic criterion (childhood, teen discourse and discourse of the elderly, female and male discourse, discourse of the inhabitants of the city and the village); social-professional criterion: discourse of sailors, builders, miners, economists; socio-economic political criterion (discourse of the Communists, Democrats);
- 7) according to the functional and informative components: informative communication (emotional, appraisal, policy discourse) and factual;
- 8) according to the criterion of formality and content in functionality aspect in accordance with genres and speech registers: artistic, journalistic, scientific, official and informal [9, p. 233-236].

It should be noted that typologically different discourses correlate with each other, determine each other and have common features in their structure. The selection of one or another principle of the classification of discourse depends on its relevance for the modern linguistic paradigm and the direction of research. The basis for distinguishing the appropriate types of discourse can be formal, functional, meaningful criteria. The emergence of new types and subtypes of discourse leads to updating the classification.

According to its specific direction, discourse is classified into personal and institutional one. Institutional discourse is a form of «social practice», a kind of communication. Here communicants realize their roles in a limited set of features, and, of course, act as members of certain status groups [3, p. 54].

In short, institutional discourse can be described as talk which sets up positions for people to talk from and restricts some speakers' access to certain kinds of discursive actions. For instance, in media settings, the role of a TV or radio news interviewer typically (although not exclusively) involves doing the questions, while the role of interviewee involves doing the answers; in the context of a family meal-time, research has shown that children typically are the ones who are asked to tell the story of their day, while it is mostly mothers who elicit the stories and fathers who are the primary recipients, and evaluators, of the events being recounted [21, p. 4].

Since the early 1980s, the discussion of various controversial issues in the economics discourse community has led to increasing debate among concerned economists about the ways that they communicate with each other, as well as with non-economists. This debate has been vigorous, and has also influenced the direction and nature of the research into economics discourse by applied linguists [23, p. 16].

Economic discourse is professional discourse. From the sociolinguistic point of view, professional discourse represents the institutional communication of people who have received special training to perform a certain work activity. The sociolinguistic description of discourse consists in describing its institutional, profile and subject characteristics.

Economic discourse is interwoven in interpersonal communication. In this interpretation, it appears as an extended understanding of the text, as the text immersed in a professional communicative situation with knowledge of the participants in the communication and the conditions of the situation. Consequently, it follows from this definition that the main characteristics of professional discourse are the coherence of the text, the eventual aspect, the conditionality of extra-linguistic factors and the purposefulness of social action.

Economic discourse can be characterized as a synthesis of professional identities that are realized in the communicative activities of the modern specialist. The approach to the structure of this discourse as its architectonics, i.e. the basic principle of construction, connections and interdependence of the elements of the whole allows to analyze different levels of real professional communication, because in each of its zones there is the interpretation of information implemented in determining its depth, level of language signs, the amount of knowledge presented in the definition, etc.

The addresser-addressee approach allows to distinguish the qualification features of the professional discourse (professional orientation; anthropocentrism; creativity multidisciplinary; disproportionate development of separate parts of the discourse, connected with asynchronous development of separate branches of knowledge and spheres of professional activity; dialogue; selectivity in the choice of a specific addressee; non-cyclicity; closeness; didacticism; language normality, etc.).

In our research we focus on economic professional discourse as a set of speech acts in the sphere of economics, as well as oral and written texts created by professionals, non-professionals and journalists or their fragments that reflect the realities of the economic world. The purpose of economic discourse is 1) to cover events in the economic life of society; 2) to inform about the state of the economy; 3) to form a certain attitude towards various changes and encourage certain actions; 4) to create economic theories; 5) to study the directions of economic development, as well as the living standards of the population.

The language of economic discourse is characterized by the diversity in the selection of language means and grammatical forms, the use of economic vocabulary, terms, abbreviations, economic neologisms and idioms, combinations of vocabulary of different genres, the lack of a single text construction. It is conditioned by the need to influence the addressee, to convey information and to induce appropriate actions [10, p. 45].

Taking into account the above-mentioned characteristics of discourse, in order to define the essence of the concept of «economic discourse» we consider economic discourse to be a set of speech acts, which are used in defining and characterizing economic processes. In addition, there are oral and written whole texts or fragments thereof reflecting the realities of the economic world.

In order to analyze the interrelationship of economic discourse and abbreviations, neologisms, and idioms, we should address the notion of language for special purposes. The term language for special purposes (LSP) emerged in the early 1970s and was used to define the types of national languages that serve special spheres of social life.

The study of special variants of the language is an important direction of modern linguistics, the focus of which remains not only on the terminology systems, but also on the ways of organizing language means to solve communicative problems of the sphere of communication that is served by a particular special variant of the language. In today's conditions, personal knowledge and professional skills are not sufficient for successful professional performance. Professional communication acquires great importance – the ability to communicate in the appropriate language environment, i.e. to possess the conceptual apparatus, norms and rules of speech activity related to a particular professional sphere.

In the general professional activity of specialists, there is a communication caused by a range of interests, for which there is a limited exchange of information about joint work or study. Such cooperation uses professional notions, scientific and technical terminology, determines the degree of mutual understanding during the performance of joint work. The language of the profession is the main functional component of the professional communication, and its mastery is the primary task of any specialist. At the present stage, scientists pay special attention to studying the professional language, which serves the professional sphere of communication. The language of professional communication is a linguistically organized system of communication, used by representatives of a particular field to communicate in situations that are directly related to professional qualities (educational, production, scientific) of working life. Factors that determine the content of professionally oriented foreign language teaching of professional communication include the sphere of professionally oriented communication (industrial, industrial-commercial, scientific-production, scientific as well as professionally determined: social-political, socio-cultural and household spheres of professional communication), situations and topics of professionally oriented communication [2, p. 45-46].

Economic discourse is a type of discourse, in which the process of speech production is based on certain economic ideas (e.g., *bankruptcy, fraud, taxes*). It should be noted that there is an opinion that the economic discourse exists, especially in the economic texts, articles, and Internet publications. This set of articles allows talking about the formation of the economic discourse [17].

We distinguish two approaches to the definition of economic discourse. According to the first direction, economic discourse is a system of texts that arise under the influence of various factors (extra-linguistic, pragmatic, sociocultural, etc.) and united by one theme. In the light of the second approach, the economic discourse appears as a communicative event, as an integrative set of individual communicative acts in the sphere of economy. The verbal result of this discursive activity is economic texts.

The purposes of economic discourse are: 1) covering the events in the economic life of society; 2) informing about the state of the economy; 3) forming specific relationships of various changes and impulses to certain actions; 4) creating economic theories; 5) studying the areas of economic development, as well as the standard of living of the population.

Economists' assessments of their own discourse has contributed to a growing awareness by many that the ways they communicate their ideas in economics do not accurately correspond to the ways they actually «do» economics. The major figure amongst those economists who advocate that fellow economists should examine the ways they use their own discourse is D. McCloskey, an economic historian and economist, whose range of publications dealing with the «rhetoric of economics», has attracted academic interest from not only his economics colleagues, but also from applied linguists [23].

E. Pethő emphasized first that the same real economy is described by different groups of people differently, with different vocabulary. The highest level of economic discourse is a discourse among economists which is the scientific language. Good economics is expressed in a natural language, so it can be labeled as literary economics. The middle level is the academic discourse among businessmen. This language is professional, but scientifically not precise. Finally, the lowest level is the lay language in the discourse among common people [20, p.109-110].

Economic discourse has developed within the various economic schools of thought and even paradigms, in addition to existing and developing political and common economic discourses with the options in the direction of news journalism and mass journalism. Each of these types of discourse creates a special «field of discussion» in relation to market economy. The public distribution of the benefits of macroeconomic issues other aspects of economic realities. Thus, the economic discourses are divided based on the deepening of understanding and organization of economic reality.

Genre varieties of economic discourse can include Internet articles, news reports, interviews, commentaries, reviews, television and radio broadcasts, novels, newspaper satires, essays. Functional classification of economic discourse texts is based on the fact that the main differential features in the allocation of a certain class of texts are their primary function, i.e. the communicative purpose of communicating between addresser and addressee: 1) scientific economic texts; 2) the texts of the professional economic activity; 3) educational economic texts; 4) texts of non-professional economic activity.

The present research suggests the fragment for the stylistic and discourse analysis as an example of the text belonging to economic discourse by Sarwat Jahan and Ahmed Saber Mahmud “What Is Capitalism?” [21]. The discourse parameters of the given text determine it as one belonging to economic discourse. The text under consideration is educational text belonging to the economic discourse. It is worth mentioning that the basic distinctive features of educational texts are dialogic nature, axiological features (permanent relationship of evaluation by teacher and one who is taught), reversibility (permanent and diverse variation of form and content of what is said), interactivity, synchronous group involvement of participants in the discourse in the process of verbal interaction, interdiscursivity, intertextuality. The significant factors in the formation of educational texts are scientific nature, accuracy, coherence, consistency, completeness, availability of information, richness, diversity, clarity of speech, expressiveness.

First, the style of narration creates the impression of institutionality as the participants of the communication have certain status roles – the narrator as the expert in the sphere and the reader as one who aims to better understand the specifics of the issue (one who studies economics). The thematic nature of the analyzed text fragment is such economic issue as capitalism, an economic system based on the private ownership of the means of production and their operation for profit, and the characteristic features of this economic system. The accuracy of the material presentation also implies that this text is an educational text in the sphere of economics.

Among the tropes and figures of speech used in the text, only metaphor is distinguished: *father of modern economics* (Adam Smith); *Capitalism is founded on the following pillars*. However, there are numerous other techniques characteristic for educational texts in the sphere of economics, in particular:

- 1) citation: *As Adam Smith, the 18th century philosopher and father of modern economics, said: «It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest»;*
- 2) evaluative vocabulary: *Free markets may not be perfect but they are probably the best way to organize an economy;*
- 3) lexical means of persuasiveness: *Free markets may not be perfect but they are probably the best way to organize an economy;*
- 4) passive constructions: *Capitalism is often thought of as an economic system in which private actors own and control property in accord with their interests, and demand and supply freely set prices in markets in a way that can serve the best interests of society* [21].

Two specific levels of vocabulary are observed in the analyzed text:

- 1) proper names: names of economists such as Adam Smith, Sarwat Jahan, Ahmed Saber Mahmud, and names of the books like *Wealth of Nations*;
- 2) terminology: *free markets; economy; capitalism; economic system; property; demand; supply; prices; markets; economic prosperity; capitalist economy; labor; money wages; socialism; means of production; social good; profits; private property; tangible assets; intangible assets; stocks; bonds; self-interest; competition; producers; consumers; market mechanism; consumption; production; investment; investors; customers;*
- 3) economic idioms: *capital gains; laissez-faire economies; mixed economies;*
- 4) economic abbreviations: *CA – capital assets;*
- 5) economic neologisms: *voluntary exchange transaction* [21].

Thus, economic discourse is defined as a type of discourse, in which the process of speech production is based on certain economic ideas. Each of the texts of discourse creates a special «field of discussion» in relation to economy, and texts within this discourse are aimed at the communication between the experts in the field and those who study it which determines the institutionality of the communication. The characteristic features of such texts are strict visual design, lack of tropes and figures of speech, the use of persuasive devices and numerous terminological units compressing the knowledge transmitted.

In general, the English-language economic discourse is a complex communicative phenomenon with the above linguistic and socio-cultural peculiarities and is implemented in the speech practice of subjects of economic activity. The extra-linguistic plane of the discourse is formed by the context in the broad sense, various cognitive aspects, and consciousness of communicators. The extralinguistic factors of oral discourse include the peculiarities of the speaker's communicative behavior: culture of speech, speech etiquette of business communication, expressiveness, optimal tempo of speech adopted for the listeners, voice control, orderliness and sequence of thought presentation, appropriate intonation, gesticulation, facial expressions, logical and psychological pauses, correct logical accents. All these extra-linguistic factors are actively involved in the processes of generating and perceiving economic discourse.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Гапон Ю. А. Специфіка дисципліни і фактори, що визначають зміст навчання іноземної мови професійної спрямованості. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України* : зб. ст. Київ, 2003. С. 40–49.
3. Касумова М. Ю. Комп'ютерний дискурс як полиаспектаная разновидность речи. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2009. № 15 (2). С. 52–59. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2009_15_2/article/9.pdf.
4. Качмар О. Ю. Дискурс як простір реалізації ментальних структур. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Філологія*. 2014. Т. 17, № 2. С. 70–76.
5. Косериу Е. Современное положение в лингвистике. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1977. № 6. С. 45–47.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Спілка рекламистів України, Українська асоціація паблік рілейшнз, 1996. 175 с.
8. Степанов Ю. С. Между системой и текстом – дискурс. *Язык и метод. К современной философии языка*. Москва : Языки русской культуры, 1998. С. 655–688.
9. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / за загальн. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.
10. Шереметьева А. А. Основные характеристики экономического дискурса (на материале немецкого языка). *Вестн. гос. пед. акад.* 2011. № 7 (13). URL: <http://vestnik.kuzspa.ru/articles/61>
11. Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. 288 p.
12. Cook G. *Discourse*. Oxford : OUP, 1989. 342 p.
13. Crystal D. *An Encyclopaedic Dictionary of Language and Languages*. New Jersey : Blackwell Pub, 2004. 250 p.
14. Dijk T. A. van. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Sage Publications Ltd., 2011. 432 p.
15. Discourse. *Oxford Online Dictionary*. URL: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/discourse?q=discourse>.
16. Discourse Analysis. URL: <http://www.cprjournal.com/documents/discourseAnalysis.pdf>.
17. Discourse markers. URL: [http://grammar.about.com/od/dg/discourse marker.html](http://grammar.about.com/od/dg/discourse%20marker.html).
18. Haase F.-A. The history of discourse as literary history. *A parte rei*. 2010. Vol. 20. P. 1–15.
19. Mills S. *Discourse*. Psychology Press, 2004. 168 p.
20. Pethő E. Introduction to rhetorical economics. *European Integration Studies*. 2005. Vol. 4. No. 1. P. 109–114.
21. Power, talk and institutional discourse: some key concepts. URL: <ftp://ftp.awl.co.uk/Longacre/SampleChaps/longman/0582368790.pdf>. Sarwat Jahan and Ahmed Saber Mahmud. What Is Capitalism? <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2015/06/basics.htm#author>
22. Serban M. Economic Discourse in Globalization. *Ovidius University Annals*. 2012. Vol. 12
23. The Analysis of Economics Discourse by Economists and Applied Linguists: A review. URL: <http://www.isfla.org/Systemics/Print/Theses/RoyceThesis/Chapter%2020-%20Review%20of%20Economics.pdf>. No. 1. P. 666-670.
24. Widdowson H. G. *Linguistics*, 3d ed. Oxford : Oxford Univ. Press, 1997.

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: olga.kachmar@uzhnu.edu.ua

yeryomenko.viktoria@student.uzhnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-85-90

Kachmar O. Yu., Yeryomenko V. O. Ideation discourse: means of communicative effect achievement (on the material of TED-platform). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 85–90.

UDC: 811.111'42

Olga Kachmar,
PhD in Philology, Associate Professor,
SU "Uzhhorod National University"
Victoria Yeryomenko,
graduate student,
SU "Uzhhorod National University"

IDEATION DISCOURSE: MEANS OF COMMUNICATIVE EFFECT ACHIEVEMENT (ON THE MATERIAL OF TED-PLATFORM)

Interactive aspects of communication include the following categories embodied in the metacommunicative elements of discourse, one of which is speech mode. The article focuses on pattern identification of communicative effect on the recipient by varying serious and humorous modes of the speech. The attention is paid to the identification of the initial strategies of communicative effect in both serious and humorous mode of English ideative speech. Communicative mode is an emotionally-stylistic communication format that occurs during the interaction between communicants and determines their changing attitudes and the choice of all means of communication. Serious mode orients the subjects of discourse to perceive communicative action as the one corresponding to norms. Humorous mode orients the subjects of discourse to perceive communicative action as the one inconsistent with norms. The paper gives results of inferential analysis of responsive actions on how successful the ideators' speeches are according to the recipients' instant and delayed responsive actions. The evaluation of communicative success has been conducted with the help of inferential analysis of verbal and non-verbal actions of the audience taking into account instant and delayed responsive actions, in particular total number of the recording views, average monthly number of views; laughter, applause, cheers, murmur.

Key words: mode variation, communicative effect, incongruity, ideation discourse, initial strategy, responsive strategy.

Качмар Ольга Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Єрьоменко Вікторія Олексіївна,
студентка 2-го року магістратури,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДИСКУРС ІДЕАЦІЇ: ІНСТРУМЕНТИ ДОСЯГНЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМИ TED)

Дослідження зосереджене на виявленні закономірностей комунікативного впливу на реципієнта шляхом варіювання серйозної та гумористичної тональності у ідеаційній промові (на базі платформи TED). Значна увага приділяється виявленню ініціальних стратегій комунікативного впливу як у серйозній, так і гумористичній тональності англійської ідеаційної промови. Оцінка комунікативної успішності вибраних виступів була здійснена за допомогою інференційного аналізу з урахуванням миттєвих та відстрочених респонсивних дій, зокрема підрахунки загальної кількості переглядів записів, середньомісячної кількості переглядів; загальної кількості миттєвих респонсивних дій, таких як сміх, оплески, схальні вигуки та інші.

Ключові слова: варіативність мовної тональності, комунікативний вплив, дискурс ідеації, інконгруентність, ініціальна стратегія, респонсивна стратегія.

Ideation discourse is triggered by a speech, which was given by a participant of TED conference. TED is a media organization that posts talks online for free distribution. Its main aim is to spread ideas, and this is reflected in the motto of the community "ideas worth spreading". At the conferences speakers usually deliver short speeches in English. Each speech suggests a solution to an urgent issue. The ideator's communicative aim is to create communicative effect on the recipients, which is achieved through the communicative strategies of instructing, persuading and informing. Therefore, the **topicality** of the paper is determined by the tendencies of modern cognitive linguistics that is aimed at studying cognitive-affective-volitional factors that are based on human interaction with the environment and regulate social behavior. The **aim** of the investigation is to identify the patterns of communicative effect on the recipient by varying serious and humorous mode of the speech. The main **objectives** of the paper are to provide a definition of English ideation discourse; to identify initial strategies of communicative effect in both serious and humorous mode of English ideative speech; to implement a description of verbal and non-verbal responsive strategies; to deduce salient features of communicatively successful ideative speeches.

The **object** of our investigation is linguo-cognitive basis of communicative strategies that enables the implementation of communicative influence, oriented on emotions, subconsciousness, volition and rational thinking. The **subject** is the initial and responsive strategies featured by verbal and non-verbal communicative actions delivered in serious and humorous form.

The methodological basis of the paper is a cognitive-communicative approach to language analysis (G. Lakoff; D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton; M. Johnson; T.A. van Dijk, W. K. Date) specified in the works of the domestic linguists (D. Kaysina; M. Polyzhyn; L. Ilnytska; V. Samokhina; A. Martynyuk; O. Morozova).

As the **material** of the study serve around 120 communicative actions and 21 ideative speeches, duration of which is approximately 4 hours. Recording scripts of the analyzed ideative speeches incorporate 90 standard pages.

The practical significance of the work is determined by the possibility to use the study results in teaching Cognitive Linguistics, Cognitive Discourse, Sociolinguistics, as well as general courses in Linguistics, Stylistics, or Modern English. Our research can be useful in the field of management, journalism and psychology, given the trend toward interdisciplinary connections.

The theoretical significance of the study is determined by its contribution to discourse study, as ideation discourse is the new direction in the field of communication studies.

The key concept in our study is **idea**, which forms the basis for such term as **ideation**. Being a relatively new branch of studies in domestic linguistics, **ideation discourse** was studied by one of the Ukrainian scholar – Kaysina D. who defines it as a process and the result of cognitive-communicative interaction between communicants in the socio-cultural context of a public speech [8, p. 33].

Use of the term “**key**” in reference to the term “**mode**” is a central concept in frame analysis. “Keying” is the way communicants comprehend the essentials of what is happening [6, p. 43-44]. **Serious mode** of speech requires truth and conceptualizes the world as consistent and coherent [5]. **Humor** is a mood of disposition, characterized by a sensitivity or appreciation of ludicrous, absurd, incongruous, or comical events [11]. We may assume that **incongruity** is meant to be communicators' awareness of the incompatibility of the expected and actual development of the referential situation. There are main dimensions of humor: humor creativity which describes the behavior of a person who intentionally creates a humorous product, and humor appreciation which describes the behavior of a person who recognizes and understands humor from a cognitive-emotional position that results in the behavioral response of laughter [15, p. 37].

In the context of the study we identified initial rational, emotive, volitional rhetorical strategies as well as the ones focused on the recipient's subconsciousness [8, p.109-142]. Responsive strategies of communicative effect correlate with recipients' responsive communicative actions that are in the same spatiotemporal positions with the ideators (laughs, cries, applause, gestures, etc.) as well as in the different ones. According to the way of manifestation the abovementioned strategies are classified as verbal and non-verbal [8, p.196-207].

Having analyzed a selection of speeches on the opposite topics related to Business and Entertainment performed by the TED Talks speakers, we discovered that some presenters delivered their speeches only in serious tone, while the others tackled some jokes, funny stories or anecdotes on to their message, as a result, stirring up audience's emotions and responses. It is important to emphasize that regardless of the seriousness degree of the topic, speakers in both categories (Business and Entertainment) used elements of humor in their speeches, thereby intensifying an interest to the issue and emotional excitement.

The research approves that ideators consistently apply humorous mode at the beginning of their speech, aiming at getting into rapport with the audience. They continuously “fuel” their talks with humorous narratives, rhetoric questions, metaphors, jokes etc. – these all are *verbal means* of mode variation in an ideative speech; and gestures, mime, screen display etc., which we regard as *non-verbal* ones. Most of the speakers finish their speech with a powerful message, conveyed either in humorous or serious mode, sometimes even with the embodiment of both, affecting the recipient's will through explicit or implicit inducement placed in the context of humor.

The strategy of communicative effect that focuses on the rational sphere of recipient's consciousness is based on the fact that the ideator provides a certain thesis, which in most cases relates to the explication or implication of the problem of ideational speech, the explication or implication of the motivation of the idea and the benefits of its implementation. In this case, recipients have an opportunity to analyze the information provided, the arguments in favor and against, to take into account the sources of information referred to by the speaker.

An example of initial strategy that focuses on the sphere of emotions serves an abstract from America Ferrera's speech, in which she brings up an issue of the person's identity. With the means of lexical repetitions she also touches upon the recipient's subconsciousness. Her aim is to highlight that firstly was given the role because her personality was rated as unsuitable (*too brown, too fat, too unsophisticated*). She also stresses the word *people* to emphasize that she desires to represent the lives of real people in cinematography. This part of America's talk is delivered in a serious mode:

These were the kinds of roles that existed for someone like me. Someone they looked at and saw as too brown, too fat, too poor, too unsophisticated. These roles were stereotypes and couldn't have been further from my own reality or from the roles I dreamt of playing. I wanted to play people who were complex and multidimensional, people who existed in the center of their own lives. Not cardboard cutouts that stood in the background of someone else's (A. Ferrera).

However, she switches from a serious mode to humorous to relieve the tension:

But when I dared to say that to my manager – that's the person I pay to help me find opportunity – his response was, “Someone has to tell that girl she has unrealistic expectations.” And he wasn't wrong. I mean, I fired him, but he wasn't wrong (Laughter) (A. Ferrera).

The ideator's humorous narration admits that even though her manager's words wounded her feelings to the extent that she fired him, she still thinks that the manager had a point. Comical effect here is reached by the **exaggeration** of the situation.

An Australian actor and film producer David Wenham shares his insights into the seemingly mysterious alchemy of the acting process through his speech, and the following extract represents how he starts it:

I was once a lawyer, I was a criminal lawyer, I represented a number of notorious criminals. I also developed a two-thousand-dollar-a-week cocaine habit. My marriage broke down, and I was sent to jail for concealing knowledge of a rather large importation of drugs. Before I was a lawyer, I was a priest, and before I was a priest, I was a soldier. In fact, I've been ten different soldiers. I've been a policeman. I beg pardon, four policemen, I think. ... I was God. (Laughter) Only once. (Laughter) I've been married more times than Elizabeth Taylor and I've been father to more kids than I can remember. (Laughter) My name is David and I am an actor (Laughter) (Applause) (D. Wenham).

The speaker's narrates using emotively colored speech with repetitions (repetition of a pronoun *I*) and comparisons. At first, the audience takes his story seriously, however starting with the words “Before I was a lawyer, I was a priest ...” the recipient starts to comprehend that the narrator's words contradict the norms and external reality, and the audience bursts into laughter and applause. By the use of a continuous repetition of the pronoun *I*, the author aims at leading us to confusion and makes us believe he is a lawyer, drug-dealer, policemen, priest and soldier all in one. At the end of this extract it becomes clear that being an actor means “living”

the lives of the listed characters. One of the humorous elements that David used was a comparison of his character with a “Queen of Hollywood” in the 1950s Elizabeth Taylor. The actress has been married for eight times and was the mother of four children. By adjusting the audience to a humorous mode at the very beginning of the speech, the ideator establishes a contact that facilitates the perception of the idea delivered in a speech.

The extract outlined above serves a typical example of **incongruity**, i.e. disparity between the recipient’s expectation and actual development of the referential situation.

Chip Conley’s (C. Conley) speech demonstrates us the power of **paronymy** and the **wordplay** (ship a feature; deep ship) over the recipient’s emotional sphere. He starts his talk with his true story from his introduction to Airbnb – the worldwide marketplace for arranging or offering lodgings, homestays or tourist experiences. The main idea of his speech is to show that despite an enormous gap between generations, we still have something to learn from each other.

*It was my third day on the job at a hot Silicon Valley start-up in early 2013. I was twice the age of the dozen engineers in the room. I'd been brought in to the company because I was a seasoned expert in my field, but in this particular room, I felt like a newbie amongst the tech geniuses. I was listening to them talk and thinking that the best thing I could do was be invisible. And then suddenly, the 25-year-old wizard leading the meeting stared at me and asked, “If you **shipped a feature and no one used it, did it really ship?**” (Laughter)*

*“Ship a feature”? In that moment, Chip knew he was in **deep ship** (Laughter) (C. Conley).*

What the ideator makes us understand is that the product managers’ professional slang (to ship a feature) was completely novel for him. To achieve a comic effect he applies the word *ship* in an absolutely different context instead of using expletives.

We refer to the speech of Luvvie Ajayi again to illustrate the use of **figurative comparison** (being the domino) in the example that follows:

*I am the person who is looking at other people, like, “I need you to fix it.” That is me. I want us to leave this world better than we found it. And how I choose to effect change is by speaking up, by **being the first and by being the domino. For a line of dominoes to fall, one has to fall first, which then leaves the other choiceless to do the same. And that domino that falls, we're hoping that, OK, the next person that sees this is inspired to be a domino. Being the domino, for me, looks like speaking up and doing the things that are really difficult, especially when they are needed, with the hope that others will follow suit** (L. Ajayi).*

Luvvie Ajayi chooses the idea of *domino* to illustrate the process of making changes, for making the difference. As she explains, that is enough for one person to speak up in order to make the change for better (*to be the first domino*) and other people will be inspired to do the same.

Another example of incongruity is reflected in Christopher Bell’s speech about an equal respect and value our society should give to females as compared with males:

***My kid's athletic.** She is strong and fast and has great balance and good body control. She is a three-time, back-to-back-to-back state champion in Shaolin Kempo. At nine years old, she is already halfway to a black belt. My daughter is athletic.*

***Now, when a man who is six feet two and 265 pounds stands in front of you and says his daughter is athletic, you might think that's a reflection of him.** It is not (Laughter) (C. Bell).*

Here incongruity lies in the contrast between the speaker’s heavyset appearance and the message he was delivering. This shows us that the audience perceives self-critical joke positively and reacts with laughter.

In Tim Urban’s (T. Urban) speech the effect on the will is exercised through explicit or an implicit inducement placed in the context of humor.

*So I think **we need** to all take a long, hard look at that calendar. **We need** to think about what we're really procrastinating on, because everyone is procrastinating on something in life. **We need** to stay aware of the Instant Gratification Monkey. That's a job for all of us. And because there's not that many boxes on there, it's a job that should probably start today. **Well, maybe not today, but... (Laughter) You know. Sometime soon.** Thank you (Applause) (T. Urban).*

Two imperative statements prompt the audience to implement his idea into practice with the help of two contrasting tips: serious (*we need to all take a long, hard look at that calendar. We need to think about what we're really procrastinating on, because everyone is procrastinating on something in life*) and humorous one (*it's a job that should probably start today. Well, maybe not today, but... you know. Sometime soon*).

Thus, the communicative effect on the recipient’s will is embodied with the help of imperative, modal verbs of necessity, performative verbs and noun constructions as part of the statements. Often, the communicative effect on the will is realized in parallel with other rhetorical strategies aimed at other areas of recipient’s consciousness and subconsciousness.

Responsive strategy of communicative effect is an inevitable part of communication, which is an intersubjective interaction between an ideator and recipients. During this interaction common and different communicative meanings are formed. Thus, recipients’ responsive actions embody these meanings, and so provide an opportunity to evaluate and rate the success of communicative effect created by an ideator. Responsive actions, as well as ideator’s initial actions, are directed by their interests, needs and desires, and are strategy oriented [8, p. 196]. Responsive strategies of communicative effect are divided into **instant** and **delayed**. According to the way of manifestation the abovementioned strategies are classified as verbal and non-verbal. Instant responsive strategies are carried out by the audience, which is present at the TED conference. Delayed responsive strategies are carried out by the recipients, who visit TED platform online.

The total amount of views of an English ideation speech published on TED-platform is considered to be non-verbal responsive actions. In our study, we use the total number of views provided by the TED community on the Internet platform for each video separately, and an average monthly number of views. We take into consideration both criteria, because the total number of views may be higher in those ideational speeches that have been published earlier than others. Also the average monthly number of views, according to observations, is higher in video recordings of speech, as soon as they appear on the Internet platform TED, over time, this figure may fall.

In order to evaluate success of the selected speeches, we separated the speeches, which have the total number of views less than 1 million; more than 30 million; 1 – 2 million; 2 – 5 million; 5 – 7 million (Fig. 1a); average monthly number of views – less than 100 000; 100 000 – 150 000; 150 000 – 250 000; 500 000 – million (Fig. 1b).

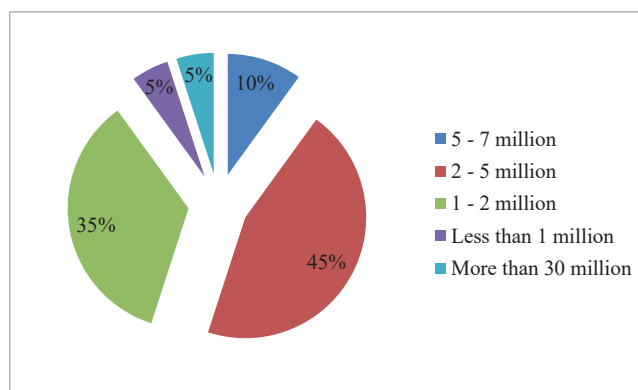

Fig. 1a. Communicative success of speeches according to the total number of views

We also counted each instant responsive action separately, as well as their total sum, for the evaluation of the speech success. Instant responsive actions that were analyzed are: *applause*, *cheers*, *laughter*, and *murmur*. According to the conducted analysis, *laughter* is the most common instant responsive reaction, its total sum is 161. Second place takes *applause*, total number of which is 51. Thus, we may assume, that the use of humor, particularly, the variation of humorous and serious mode is the key in reaching the communicative success.

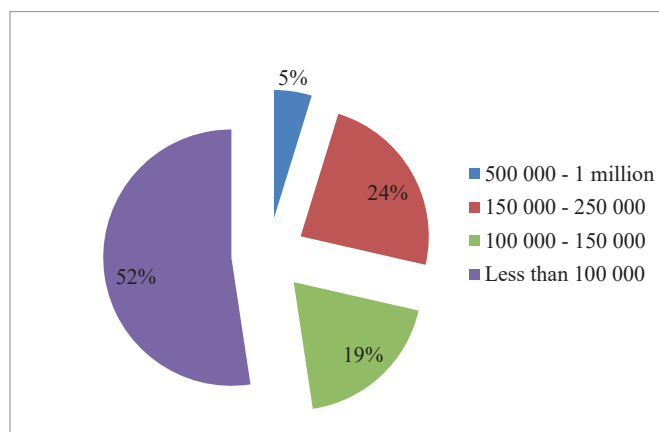

Fig. 1b. Communicative success of speeches according to the average monthly number of views

Table 1.

Instant and delayed recipient’s actions

№	Ideator	Name of speech	Total number of views	Average monthly number of views	Applause	Cheers	Laughter	Murmur
1	America Ferrera	My identity is a superpower – not an obstacle	2 340 494	111 024	4	0	3	0
2	Carla Harris	How to find a person who can help you get ahead at work	3 522 544	125 805	1	0	3	0
3	Chip Conley	What baby boomers can learn from millennials at work – and vice versa	2 464 438	123 222	1	0	3	0
4	Christopher Bell	Bring on female superheroes!	1 240 210	22 549	1	0	6	0
5	Danielle Feinberg	The magic ingredient that brings Pixar movies to life	3 080 095	57 038	1	0	4	0
6	David Wenham	Why I became an actor	60 388	5 032	3	0	12	0
7	Douglas Rushkoff	How to be “Team Human” in the digital future	1 682 411	84 120	1	0	7	0
8	Jennifer Zhu Scott	Why you should get paid for your data	1 310 644	218 440	1	0	6	0
9	Jude Kelly	Why women should tell the stories of humanity	1 256 510	29 221	4	1	9	0

10	Julia Dhar	How to disagree productively and find common ground	4 179 099	219 952	1	0	4	0
11	Joachim de Posada	Don't eat the marshmallow!	3 628 241	26 875	1	0	5	0
12	Leah Georges	How generational stereotypes hold us back at work	2 285 286	81 617	1	0	10	0
13	Luvvie Ajayi	Get comfortable with being uncomfortable	4 983 697	166 123	5	0	14	0
14	Manoush Zamorodi	How boredom can lead to your most brilliant ideas	4 487 456	118 090	2	0	8	0
15	Negin Farsad	A highly scientific taxonomy of haters	1 433 554	36 757	2	1	16	0
16	Paul Tasner	How I became an entrepreneur at 66	2 218 890	65 216	5	2	10	0
17	Priti Krishtel	Why are drug prices so high? Investigating the outdated US patent system	1 485 604	247 600	3	0	5	1
18	Reshma Saujani	Teach girls bravery, not perfection	5 109 267	92 895	5	0	0	0
19	Sara Sanford	How to design gender bias out of your workplace	1 256 206	83 747	4	0	5	1
20	Susan David	The gift and power of emotional courage	7 203 171	232 360	3	0	5	0
21	Tim Urban	Inside the mind of a master procrastinator	39 062 315	737 024	2	0	26	0

Taking into consideration instant responsive actions of the “live” audience present at the TED conference, the following speakers managed to achieve a communicative effect: Tim Urban “Inside the mind of a master procrastinator” – 28; Negin Farsad “A highly scientific taxonomy of haters” – 19; Paul Tasner “Paul Tasner “How I became an entrepreneur at 66” – 19; Luvvie Ajayi “Get comfortable with being uncomfortable” – 19 (Fig. 2). As the results show, there is an **absolutely successful speech** by Tim Urban “Inside the mind of a master procrastinator”, which has the highest amount of delayed responsive actions, both the total number of views and average monthly number of views, as well as instant responsive actions. Another partly successful speech according to instant and delayed actions is by Susan David Susan David “The gift and power of emotional courage”, as she has received only 8 instant responsive actions during live TED conference.

The study results are summarised in the following **conclusions**. Ideator’s verbal and non-verbal actions are considered to be rhetoric strategies. Initial rhetoric strategies of communicative effect, carried out by the ideators of TED-platform in both serious and humorous mode, are focused on different spheres of consciousness: rational thinking, emotions, volition and subconsciousness. Rhetorical strategies focused on the rational thinking include explanation, narration, description, exposition. Rhetorical strategies focused on the sphere of emotions subordinate declaring strategies and emotive coloring. Rhetorical strategies focused on recipient’s volition are usually implemented by the use of imperative form of a verb. Rhetorical strategies focused on subconsciousness are actualized by different kinds of verbal repetition.

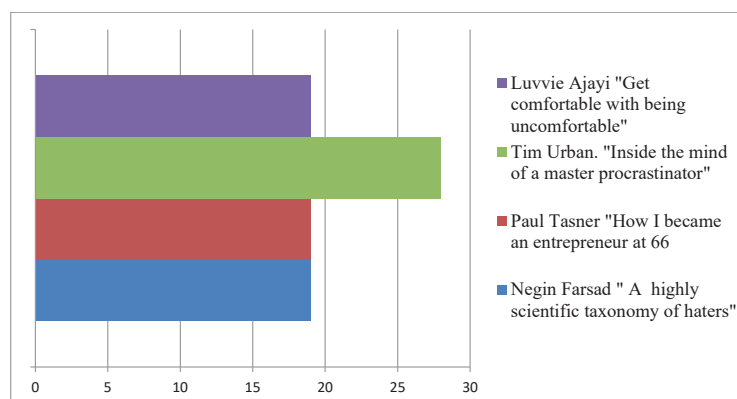

Figure 2. The most successful speeches according to the number of instant responsive actions

Responsive strategies of communicative effect correlate with recipients’ responsive communicative actions that are in the same spatiotemporal positions with the ideators (laughs, cries, applause, gestures, etc.) as well as in the different ones.

96% (= 20) of the selected speeches in our study demonstrate that ideation activity is set forth with the means of variation of humorous and serious tonality. The strategy of explanation is widely used in serious tonality with the implementation of semantically coherent statements conjuncted in an explanatory way aiming at informing recipients about the problem or idea of the speech.

Transition from serious to humorous tonality is also provided by multimodal strategies of communicative effect, which include the use of any supporting material: video, audio tracks, photos, graphic presentations, tables, graphs, diagrams, drawings, etc.

Communicative success of the selected speeches has been evaluated with the help of inferential analysis taking into account instant and delayed responsive actions, in particular total number of the recording views, average monthly number of views; laughter, applause, cheers, murmur. An average total amount of views ranges from 2 to 5 million, and is equal to 45% from all the selected speeches. The most successful speeches received 19 – 28 instant responsive actions.

The **prospect** of our further investigation is to conduct a detailed analysis of non-verbal means of communication in the context of communicative effect.

Література:

1. Качмар О. Ю. Діяльнісна інтерпретація дискурсу: когнітивний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 51. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_51_17
2. Anderson C. TED talks: the official TED guide to public speaking. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2016.
3. Attardo S. Linguistic theories of humour. Berlin – N.Y. : Mouton de Gruyter, 1994. 426 p.
4. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/idea?q=IDEA>
5. Farner G. Literary Fiction: The Ways We Read Narrative Literature, 2014. URL: https://books.google.com.ua/books?id=qXXHAgAAQBAJ&pg=PT61&lpg=PT61&dq=Serious+mode+of+speech&source=bl&ots=i3MyUwI5Xn&sig=ACfU3U3HSLmv10EpMwLaRfEjFQixRLzKw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjB_rfn2PnmAhWyoIKHV0IApMQ6AEwC3oEC AoQAQ#v=onepage&q=Serious%20mode%20of%20speech&f=false
6. Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. Boston : Northeastern University Press, 1986. 586 p.
7. Johnson M. The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason). Chicago, L. : The Un-ty of Chicago Press, 1987. 233p.
8. Kaysina D. English ideation discourse: strategies of communicative effect (based on TED Internet Platform) PhD. V. N. Karazin Kharkiv National University, 2018. 318 p.
9. Lakoff R. T. Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples in advertising. *Analizing Discourse: Text and Talk* / Tannen D. (Ed.). Georgetown : Georgetown University Press, 1981. P. 25–42.
10. Makarov M. Osnovu Teorii Diskursa, 2003. URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/makarov-osnovu_teorii_diskursa-8l.pdf
11. McGee P. Humor and aging, 1986. URL: <https://www.sciencedirect.com/book/9780125137904/humor-and-aging>
12. Morozova O. Speech Manipulation in a Multi-Party Interactive Field. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Філологія*. 2013. Т. 16. № 2. С. 84–91.
13. Oxford Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ideation>
14. Schiffrin D., Tannen D. and Hamilton H. The Handbook of discourse analysis, 2001. 874 p.
15. Temple R. Critical and Creative Thinking and Humor. Critical and Creative Thinking Capstones Collection, 1992. URL: https://scholarworks.umb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1296&context=cct_capstone
16. Van Dijk T. A., Date W. K. Strategies of discourse comprehension. New York : Academic Press, 1983. 389 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

17. Ajayi L. Get comfortable with being uncomfortable. URL: https://www.ted.com/talks/luvvie_ajayi_get_comfortable_with_being_uncomfortable
18. Bell C. Bring on the female superheroes! URL: https://www.ted.com/talks/christopher_bell_bring_on_the_female_superheroes
19. Conley, C. What baby boomers can learn from millennials at work – and vice versa. URL: https://www.ted.com/talks/chip_conley_what_baby_boomers_can_learn_from_millennials_at_work_and_vice_versa
20. David S. The gift and power of emotional courage. URL: https://www.ted.com/talks/susan_david_the_gift_and_power_of_emotional_courage
21. Dhar J. How to disagree productively and find common ground. URL: https://www.ted.com/talks/julia_dhar_how_to_disagree_productively_and_find_common_ground
22. Ferrera A. My identity is a superpower – not an obstacle. URL: https://www.ted.com/talks/america_ferrera_my_identity_is_a_superpower_not_an_obstacle
23. Harris C. How to find a person who can help you get ahead at work. URL: https://www.ted.com/talks/carla_harris_how_to_find_the_person_who_can_help_you_get_ahead_at_work
24. Urban T. Inside the mind of a master procrastinator. URL: https://www.ted.com/talks/tim_urban_inside_the_mind_of_a_master_procrastinator
25. Wenham D. Why I became an actor. URL: https://www.ted.com/talks/david_wenham_why_i_became_an_actor

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: annakostenko1971@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-91-94

Костенко Г. М. Своєрідність вираження дейксису у науково-технічному тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 91–94.

УДК: 811.111'42

Костенко Ганна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Запорізька політехніка»

СВОЄРІДНІСТЬ ВИРАЖЕННЯ ДЕЙКСИСУ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена визначенню дейктичних елементів, переклад яких залишається недостатньо систематизованим, особливо на прикладі науково-технічних текстів. Метою роботи є дослідження дейксису у текстах англійської мови, визначення його лінгвістичних й екстралінгвістичних особливостей та його переклад українською. Новітній погляд на дейксіб полягає в розумінні його як універсальної категорії, яка функціонує на всіх рівнях мови. Це явище допомагає зрозуміти автора, виокремити для себе найважливішу інформацію та орієнтуватися у просторі та часі. Автор прагне не лише до об'єктивного й логічного, а й переконливого, орієнтованого на читача подання матеріалу. Дейктичні слова допомагають встановити контакт з читачем, що безпосередньо пов'язано з втіленням основної комунікативної функції наукового тексту – функції повідомлення.

Ключові слова: дейксіб, дейктичні елементи, простір та час, комунікація.

Anna Kostenko,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia Polytechnic National University

THE ORIGINALITY OF EXPRESSING DEIXIS IN THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXT

The article is devoted to defining deictic elements, the translation of which remains insufficiently systematized, especially on the example of scientific and technical texts. The aim of the work is to study deixis in English texts, to determine its linguistic and extralinguistic features and to translate it into Ukrainian. The latest view of deixis is to understand it as a universal category that functions at all linguistic levels. This phenomenon helps to understand the author, to isolate the most important information and to navigate in space and time. The specifics of personal deixis in the scientific and technical literature are based on the relationship of transmission-reception of information between the author (addresser) and the reader (addressee) at the extralinguistic level. As follows from the analysis of examples, the text of a scientific article expresses not only the intellectual content – information about the facts and their theoretical justification, but also the author's will to attract the reader's attention, to bring them to accepting the author's point of view. The use of 2nd person as a deictic element is subject to the task of implementing the author's pragmatic guidelines. In expressing his/her opinion, s/he aims to make the statement less categorical, leaving it open to the reader's judgment. Deictic words help to establish contact with the reader, which is directly related to embodying the main communicative function of a scientific text – the function of communication.

Key words: deixis, deictic elements, space and time, communication.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризує підвищення інтересу науковців до проблем мовної комунікації та, зокрема, темпорального дейксису, що вказує на один з основних компонентів мовленнєвої ситуації (час), який є необхідним для здійснення комунікації. До мовних елементів, семантика яких пов'язана з комунікацією, насамперед, відносять дейктичні елементи й засоби суб'єктивної модальності – егоцентричні елементи, тобто слова і вирази, орієнтовані на «я» мовця в момент мовлення. Кожен мовець виступає у ролі суб'єкта, маркуючи об'єкти у створеному світі. Просторово-часові та предметні показники слугують для репрезентації у мові відношень суб'єкта до інших, а також предметів, часу й простору. Ці відношення відповідають типам дейксису. Однак часто провести між ними межу досить непросто – часовий і просторовий дейксіб об'єднують у хронотопічний, рольовий дейксіб розглядають як один із випадків більш широкого явища – предметного дейксису, але останній буває проблематично відрізнити від просторового.

Таким чином, актуальність роботи визначається широким застосуванням дейктичних елементів, важливістю та специфікою цього роду діяльності, і хоча вивченням специфіки дейктичних елементів займається велика кількість досвідчених філологів та лінгвістів (У. Чейф, Дж. Лайонз, Т. В. Булигіна, В. З. Дем'янков, О. В. Падучева, О. М. Вольф), саме переклад цих одиниць залишається недостатньо систематизованим. Метою роботи є дослідження дейксису у текстах англійської мови, визначення його лінгвістичних й екстралінгвістичних особливостей та його переклад українською.

Новітній погляд на дейксіб полягає в розумінні його як універсальної категорії, яка функціонує на всіх рівнях мови. У трактуванні Дж. Лайонза, дейксіб визначається як питання просторово-часового положення у контексті висловлювання, яке створюється самим актом висловлювання та участю в ньому партнерів мовлення [4, с. 327]. До подібного тлумачення близький і підхід Ч. Філмора: він вважає дейктичними одиницями мови такі лексичні та граматичні одиниці, які допомагають побачити крізь певний соціальний контекст, ідентифікувати в ньому учасників акту спілкування, їх розташування в просторі, час здійснення цього акту спілкування. Принципово важливим є те, що, на думку цього лінгвіста, «дейксіб відображає таку категорію, як позиція, точка зору спостерігача» [9, с. 66]. Універсальність категорії дейксису підкріплена низкою факторів. По-перше, універсальними є поняття, на яких базується дейксіб (простір і час як загальні форми існування матерії). По-друге, вказівна функція дейксису властива будь-якій мовній системі. По-третє, універсальним є фактор спостерігача, який створює когнітивну основу багатьох мовних понять.

Проте існує багато відмінних поглядів на природу та функції дейксису. Деякі семантичні теорії розглядають дейксіб як екзотичну, відмінну від усіх інших мовну одиницю, значення якої не залежить від контексту і конситуації. Насправді ж широке коло мовних одиниць містить дейктичний компонент. Дослідженню ступеня дейктичності деяких частин мови

присвячені роботи О. В. Падучевої [5], О. Л. Ерзинкян [2], Н. А. Сребрянської. Так, на думку останньої, ядро цього поля утворюють особові займенники і займенникові прислівники місця і часу. Сюди ж належать деякі прикметники з просторовим значенням (наприклад, *right/left, front/back, far/near* тощо), прикметники з часовим значенням минулої, майбутньої та одночасної з іншою дії (наприклад, *previous, next, premature, current* тощо). Дейктичне значення мають дієслова руху та прийменники з просторовим значенням. На периферії вказівного поля знаходяться одиниці змішаного типу номінації (наприклад, ситуативність значення слова *neighbour*) [6, с. 2].

Отже, дейктичним змістом може наповнюватися будь-яка мовна одиниця. Більше того, навіть граматичні категорії мають відповідний ступінь дейктичності. Для них можна змоделювати функціонально-семантичне поле, ядром якого, безумовно, будуть категорії особи, часу, виду, таксису.

Часовий (темпоральний) дейксис – це процес розташування мовцем (адресатом, автором) складників того, про що він повідомляє (учасників, фактів, подій тощо), на осі часу, який мислиться скерованим із минулого в майбутнє: минуле завжди позаду, майбутнє – попереду. Це так звана модель часу «подорожнього» [1, с. 123]. Часовий дейксис є одним зі способів референції, за допомогою якого описані в тексті події локалізуються щодо певного екстралінгвістичного центру часової орієнтації («дейктичного центру»). Часовий дейктичний центр знаходить вираження, насамперед, в тій граматичній точці відліку, яка укладена в дієслівних формах часу і синтаксичних конструкціях з певним темпоральним значенням [8, с. 12]. Мовні засоби, які використовують для дейктичної часової локалізації, можна поділити на лексичні та граматичні. Аналізуючи тексти на технічних блогах можна виокремити найбільш застосовані засоби вираження темпорального дейксису у трьох часових площинах:

1) слова, що вказують на передування дії відносно певної точки відліку та формують мікрополе передування: *ago, formerly, previously, yesterday, eve, forego, recent, past*;

2) слова, що вказують на одночасність дії з певною точкою відліку та формують мікрополе одночасності: *today, now, recently, tonight, nowadays, contemporary*;

3) слова, що вказують на слідування дії відносно певної точки відліку та формують мікрополе слідування, наприклад, *after, next, tomorrow, afterwards, then, late, follow, subsequent, soon*.

Як бачимо, темпоральний дейксис можна розглядати в трьох різних площинах. По-перше, з точки зору синтаксису, темпоральний дейксис представлений певними лексико-граматичними класами мовних виразів, які комбінуються з певними часовими формами дієслова. По-друге, як об'єкт семантики дейксис є особливим способом референції, співвіднесеності певних мовних одиниць з екстралінгвістичним світом. Нарешті, мовні значення дейктичних одиниць прагматичні, тобто пов'язані з мовною ситуацією, комунікативним наміром мовця, когнітивними здібностями комунікантів.

При персональному дейксисі використовуються спеціальні дейктичні засоби. До них відносяться займенники, що вказують на учасників комунікативного акту: мовця і адресата мовлення (займенники 1-ої і 2-ої особи). Маркери персонального дейксису не відображають соціальне становище між комунікантами. Функцію позначення соціального статусу виконують маркери соціального дейксису.

Термін «соціальний дейксис» іноді використовується у дослідженнях категорії ввічливості в різних мовах. Наприклад, в українській мові вибір між займенниками 2-ої особи однини *ти* і *Ви* зумовлений, частково, відносним соціальним статусом мовця і адресата. Це явище не пов'язане з власне дейксисом і поява соціального дейксису, ймовірно, пов'язана лише з тією обставиною, що категорія ввічливості часто відображається у дейктичних елементах, особливо особових займенниках [7, с. 7]. Категорія ввічливості в англійській мові не проявляється за допомогою займенників 2-ої особи однини, як, наприклад, в українській мові. Займенник *you* має універсальне значення.

Соціальний дейксис існує окремо від трьох основних компонентів (особа, місце і час) у системі координат орієнтації суб'єкта, але він показує, наскільки різними є соціальні рівні учасників комунікації, щоб показати відносини у суспільстві через комунікативний акт. Загалом, соціальний дейксис швидше відноситься до сприйняття рівнів відносин між людьми, ніж до інформації. Відносний соціальний дейксис є дейктичним вказівним посиланням на будь-яку соціальну характеристику референта, крім будь-якої класифікації референтів або дейктичних посилань на соціальні відносини між мовцем і адресатом. Отже, соціальний дейксис є вказівним виразом, що використовується для позначення певного соціального статусу.

В англійській мові значення, які передають дейктичні маркери персонального дейксису, закодовані у вживанні займенників. Персональний дейксис – визначальний для окреслення жанру автобіографії, адже виражає авторську позицію, з погляду (перспективи) якої проводиться оповідь. Персональний дейксис включає у себе вказівку на учасників мовленнєвого акту – мовця і адресата; він не називає їх, а тільки вказує на них. Персональний дейксис не має нічого спільного із задачею інформації соціального характеру. Цю функцію виконує соціальний дейксис. Маркери соціального дейксису представлені, в свою чергу, не займенниками, а певними лексичними одиницями, які відображають реалії соціальної ситуації.

В основу специфіки персонального дейксису в науково-технічній літературі покладені відношення передавання-прийому інформації між автором (адресантом) і читачем (адресатом), що розгортаються на екстралінгвістичному рівні. Цей комунікативно-пізнавальний процес, що передбачає знання обома учасниками екстралінгвістичної реальності, пов'язаної з їх дослідницькою діяльністю, відбувається, головним чином, за допомогою публікацій у спеціальних технічних блогах [3, с. 13].

На відміну від природної розмовної мови, де той, хто володіє певною інформацією і бажає її повідомити іншим, позначає себе займенником «я» і постає в ролі джерела повідомлення, в мові науки така побудова повідомлення, де автор дослідницької роботи позначав би себе особовим займенником однини, трапляється дуже рідко. Експліцитне вказування на мовця обмежується порівняно небагатьма випадками інклюзивного й ексклюзивного застосування займенників 2-ої особи множини *we, our*. Вони мають місце в таких ситуаціях. Автор, виявляючи скромність, поєднує себе з тими, кому адресується повідомлення (інклюзивна форма *we*).

Наприклад: *We need careful measurements. – Нам потрібні ретельні вимірювання.*

With the present sources, we can expect to obtain better resolution. – З нинішніми джерелами, ми можемо очікувати на отримання ліпшого рішення [11].

Дейксіс першої особи не обмежується лише вказуванням на суб'єкт висловлювання, але й передбачає інших осіб, зокрема, тих, хто сприймає інформацію, вважаючи її цікавою або корисною. У такому співвідношенні виявляється специфіка наукового тексту, незважаючи на експліцитність вираження, вказування на особу-суб'єкт дискурсу фактично неоднозначне, поєднує в собі й дейксіс 2-ої особи і дейксіс неозначено-особового характеру. Множина означає тут не множинність, а необмеженість.

При передачі й прийнятті інформації часто виникає необхідність, обмежитися лише припущенням про те, що якась діяльність, результати чи факти можуть (чи могли б) мати місце. Мабуть, тому форми вираження припущення мають порівняно більше поширення в науковому тексті. Значення припущення створюється конструкціями, морфологічна структура яких складається з модального дієслова, що містить у собі сему «припущення» (*can, could, may, might, would*), і інфінітиву смислового дієслова. Дейксіс 2-ої особи має неприховане вираження в подібних висловлюваннях, що відображують суб'єктивне ставлення автора до матеріалу, який він викладає, при цьому займенник 2-ої особи множини завжди використовується ексклюзивно.

Наприклад: *We can only say that it has considerable anionicity.* – Ми можемо тільки сказати, що він володіє значною аніоністю.

We might expect to see a clear effect – Ми могли б сподіватися на чіткий ефект [10].

Для створення ефекту спілкування, особистого контакту між автором і читачем, відтворення бесіди між ними в наукових статтях може використовуватися інклюзивна форма займенників *we, our*, а також лексико-синтаксичні конструкції з дієсловом *let*, що виражають спонукання до спільної дії. Інклюзивне використання займенників *we, our* трапляється тоді, коли описуються етапи роботи, яка висвітлюється в даній статті, коли автори не просто подають певні відомості про свою діяльність, а ніби пропонують читачеві взяти участь в дослідженні. З цією метою в сполученні із займенником *we* можуть використовуватися дієслова мислення (*derive, determine, compare, consider, find*), дієслова, що поєднують у своїй смисловій структурі значення того, хто передає й хто приймає інформацію (*discuss, explain, demonstrate, show etc.*), а також дієслова, які звертаються до спільного досвіду автора й читача (*recognize, remember, recall, etc.*).

Наприклад: *We derive now an alternative expression.* – Виведемо тепер альтернативний вираз.

We shall show that the projections... – Покажемо, що проєкції...

We recall that the maximum... – Нагадаємо, що максимальна...

В англійських науково-технічних статтях, технічних блогах трапляється вказування на суб'єкта дискурсу (автора), що виражається конструкцією, яка складається із займенника 2-ої особи множини в об'єктному відмінку (*us*) і дієслова *let*. Ця лексико-синтаксична структура означає спонукання, що стосується групи осіб, яка включає суб'єкт мовлення й того (тих), кому вона адресується, тобто спрямованість дії одночасно на автора й на читача.

Слід підкреслити, що ця конструкція використовується переважно в науково-теоретичних статтях у значенні спонукання читача до виконання певних розумових операцій (*let us consider, assume, suppose, note, etc.*), які на думку автора є необхідними. Наприклад: *To conclude let us note that...*

Підкреслимо, що в оглядових статтях, в яких відтворено ретроспективний погляд на певні наукові пошуки, ця конструкція практично не використовується. У науковому тексті особа автора відступає на другий план, залучаючи одержувача інформації в процес передавання – приймання відомостей, що передбачає взаємну активність як адресанта, так і адресата. У процесі написання наукової праці автор завжди враховує фактор адресата, орієнтуючись на певну групу читачів. З урахуванням цього, авторська настанова на читача може виражатися як експліцитно, так і імпліцитно. Як спосіб експліцитного вказування на адресата пряме звертання до читача за допомогою займенника 2-ої особи *you* нетипове в літературі цього спрямування. Авторська прагматична настанова реалізується за допомогою вираженого займенником *you* залучення читача в систему своїх доказів, а актуалізацією тих елементів висловлювання, які можуть здійснити найбільший вплив на читача, активізувати його інтелектуальні реакції, спрямувавши їх потрібним авторів шляхом.

Однією з мовних категорій, якій притаманна яскраво виражена комунікативна спрямованість, є категорія спонукальності. Ця мовна категорія виражає волевиявлення, що спонукає до дії, яка на думку суб'єкта мовлення є необхідною або бажаною. Крім конструкції *let + us + інфінітив* дієслова бажаної дії, яка містить пряме вказування одночасно на адресанта і адресата, у текстах наукових статей використовується вказування на адресата висловлювання, виражене морфологічно – за допомогою наказового способу.

Спонукальне речення виражає зміст дії, яку бажає суб'єкт мовлення, тобто програмує діяльність адресата висловлювання. У науковому тексті наказовий спосіб є дуже поширеним при викладі проблеми, теорії або послідовності дій у ході експерименту, коли читач запрошується до виконання деяких необхідних з точки зору автора розумових або механічних операцій.

Наприклад: *Consider a plasma system.* – Розглянемо плазмову систему.

Heat the sample. – Нагріти зразок [11].

Як випливає з аналізу прикладів, в тексті наукової статті виражається не лише інтелектуальний зміст – інформація про факти і їх теоретичне обґрунтування, але й воля автора, спрямована на те, щоб привернути увагу читача, підвести його до сприйняття авторської точки зору. З цією метою використовуються різні способи звертання до читача, в тому числі й за допомогою прямого спонукання до дії. Такий спосіб вказування на 2-у особу відповідає науковому стилю, де основна увага приділяється не особі або адресату мовлення, а діям, які вони виконують.

Поряд із займенниками 1-ої і 2-ої особи в систему засобів суб'єктивного вказування входять також займенники 3-ої особи, які відрізняються здійснюваними в тексті вказівними функціями. Займенники 1-ої та 2-ої особи визначають початок просторово-часових координат, в яких займенники 3-ої особи можуть виникати й бути зрозумілими. З цієї ж причини перші використовуються для первинного вказування, тобто виконують власне дейктичну функцію, тоді як останні – для вторинного. Займенники 3-ої особи забезпечують семантичну зв'язаність дискурсу, виконуючи в тексті роль внутрішньо-структурного вказування (анафоричного зв'язку).

До складу мовних засобів імпліцитного вказування на суб'єкт/адресат висловлювання входять, наприклад, звертання автора до читача шляхом непрямого спонукання останнього до дії, коли акцентується не особа діяча, а сама діяльність або

її результати, які перебувають у центрі уваги в дослідницькій роботі. Непряме спонукання виражається синтаксичною конструкцією, що являє собою складнопідрядне речення з підрядним, залежним від іменника, дієслова або прикметника, що означає волевиявлення (*demand, require, propose, recommend, promise, require, suggest; necessary, desirable, etc.*).

Наприклад: *That feature keeps the car in its lane, even though Tesla requires drivers to at least keep their hands on the wheel. – Ця особливість утримує автомобіль на своїй смузі, хоча Tesla вимагає від водіїв принаймні тримати руки на кермі.*

In January, Musk (again on Twitter) promised the cars would take more control in three to six months. – У січні Маск (знову в Twitter) пообіцяв, що машини будуть більш контрольовані за три-шість місяців [13].

Подібні непрямі спонукання мають інклюзивний характер, тобто спрямовані одночасно й на автора, і на читача, охоплюючи невизначене коло зацікавлених осіб. Цим пояснюється їх висока частотність в наукових текстах, оскільки вони якнайкраще узгоджуються з узагальненістю й знеособленістю текстів цього типу, дозволяючи разом з тим спрямовувати читача на сприйняття авторської точки зору.

У розглянутих випадках вказування на особу здійснюється опосередковано: на першому місці опиняється не сам діяч, а очікувана від нього дія. Цей спосіб адресації до читача широко використовується в науковій прозі, оскільки забезпечує досягнення прагматичного ефекту без експліцитного вказування на адресанта/адресата, що відповідає специфіці наукового стилю.

До засобів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу належать також вказівні займенники *this/these, that/those*, функціонування яких в мовленні засноване на близькості/віддаленості до мовця. Демонстративи дозволяють авторові націлити читача на певний елемент в тексті. Звертаючись до тексту, читач стає учасником цієї ситуації й використовує вміщені в ньому вказівні слова як власні орієнтири для розуміння думки автора. Вказівні займенники є основним засобом оформлення як дейктичного вказування, так і анафоричних зв'язків. За допомогою анафоричного висловлювання автор ніби запрошує читача не переключати увагу на інший об'єкт, а затримати її на раніше позначеному об'єкті. Загострюючи таким способом увагу читача, автор полегшує йому сприйняття відомостей, що передаються, і виконує тим самим, принцип співробітництва в комунікації між ним і адресатом.

Використані анафоричні демонстративи встановлюють логічний зв'язок між різними, часто досить поширеними, відтинками тексту, забезпечуючи чіткий, послідовний виклад матеріалу у відповідності до специфіки наукового стилю. У функції логічної зв'язки вказівні займенники також використовуються як засіб актуального членування тексту з метою виділення найважливіших у смисловому відношенні моментів викладу. Поряд з ідентифікуючою функцією, демонстративи, залишаючись членами бінарних опозицій, можуть диференціювати елементи висловлювання. Завдяки притаманній їм здатності вказувати на об'єкт в сукупності всіх його властивостей, демонстративи забезпечують точний і економний виклад наукового тексту.

Отже, можна зробити висновок, що дейксиві та дейктичні маркери допомагають зрозуміти автора, виокремити для себе найважливішу інформацію та орієнтуватися у просторі та часі. Висловлюючи свою думку, він має на меті пом'якшити категоричність висловлювання, залишаючи його відкритим для читачького судження. Автор прагне не лише до об'єктивного й логічного, а й переконливого, орієнтованого на читача подання матеріалу. Дейктичні слова допомагають встановити контакт з читачем, що безпосередньо пов'язано з втіленням основної комунікативної функції наукового тексту – функції повідомлення.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Ерзинкян Е. Л. Дейктическая семантика слова. Ереван : Изд. ЕГУ, 1988. 172 с.
3. Ерзинкян Е. Л. Временной дейксив в семантике разных частей речи. *Вестн. общ. наук АН Армян. ССР*. Ереван, 1978. № 12(21). С. 21–32.
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика : Введение / пер. : И. Б. Шатуновский, В. В. Морозов. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 399 с. (Язык. Семиотика. Культура).
5. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Москва : Языки русской культуры, 1985. 376 с.
6. Сребрянская Н. А. Статус дейктических проекций в художественном тексте. *Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2005. № 1. С. 21–32.
7. Тупилова С. Е. Дейктические показатели в этикетных высказываниях. URL : <http://www.sitim.sitc.ru>.
8. Чаплина С. С. Текстоборазующая функция категории темпоральности в немецком языке : на материале кратких газетных сообщений : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Белгород, 2010. 27 с.
9. Fillmore C. Lectures on Deixis. Berkeley : University of California, 1971. 90 p.
10. Boyd S. Apple services are growing, hardware slowing. URL : <https://gigaom.com/2016/07/27/apple-services-are-growing-hardware-slowng/>.
11. Computer peripherals and printers. URL : <http://www.computerweekly.com/resources/Computer-peripherals-and-printers>.
12. Raphael J. R. 'Artificial intelligence' has become meaningless marketing jargon. URL : <http://www.computerworld.com/article/3183140/android/samsung-bixby-artificial-intelligence.html>.
13. Williams B. Elon Musk gives Tesla drivers more cowbell with speed boost and automatic parking. URL : <https://mashable.com/article/tesla-autopilot-80-mph>.

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: o.levko@knu.ua

valeria_v1@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-95-99

Левко О. В., Запольська В. В. Граматична еквівалентність у французьких перекладах п'ятого вірша Катутлла «До Лесбії». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 95–99.

УДК: 81'42:811.133.1

Левко Олександр Вадимович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Запольська Валерія Валеріївна,
студентка,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАМАТИЧНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ П'ЯТОГО ВІРША КАТУЛЛА «ДО ЛЕСБІЇ»

У статті досліджено феномен граматичної еквівалентності на матеріалі латинського оригіналу та французьких перекладів XVI–XXI століть п'ятого вірша Катутлла «До Лесбії». З огляду на важливість граматичної структури оригіналу для втілення інтенції автора, їх адекватне відтворення в перекладах відіграє значну роль у точній інтерпретації перекладачем повідомлення автора. У статті встановлено, що французькі переклади п'ятого вірша Катутлла переважно відтворюють граматичні сенси оригіналу, нерідко втілюючи їх в інших граматичних конструкціях і формах. Частина перекладів зберігає архітектоніку вірша, використовуючи прямі граматичні відповідники оригіналу, натомість інші відтворюють граматичну структуру вірша еквівалентними граматичними конструкціями французької мови.

Ключові слова: когезія, граматична еквівалентність, граматична структура, поетичний переклад, Катутлл.

Oleksandr Levko,
Ph. D. in Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Valeriia Zapolska,
student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

GRAMMATICAL EQUIVALENCE IN THE FRENCH TRANSLATIONS OF CATULLUS 5 «TO LESBIA»

The article examines the phenomenon of grammatical equivalence based on the Latin poem «To Lesbia» by Catullus and its French translations of the XVI–XXI centuries. The research reveals that the sequence of certain grammatical structures in Catullus 5 plays a significant role in revealing the author's message addressed to Lesbia. In the article we present a brief analysis of the structure of this Latin poem with an emphasis on the role of conjunctive, gerund, imperative and constructions with the sequence of tenses and moods in the author's speech. Given the importance of grammatical structures of the Latin poem for the expression of the author's intentions, their adequate rendition in translations facilitates the achievement of grammatical and semantic equivalence while also helping the translator to convey the message accurately. We have found out that French translations of Catullus 5 mainly reproduce the grammatical meanings of the original poem, often expressing them in other grammatical structures and forms. Some translations retain the architectonics of the poem, using direct grammatical equivalents of the Latin original, while others render the grammatical structure of the poem by equivalent French grammatical constructions. Further studies in this area could focus on the research of grammatical equivalence in poetic translations with the use of corpus linguistic methods.

Key words: cohesion, grammatical equivalence, semantic equivalence, grammatical structure, poetic translation, Catullus.

Постановка проблеми. Вершини поетичної творчості давніх римлян стали особливим джерелом натхнення для європейської літератури доби Ренесансу і продовжують впливати на її поступ аж до сьогодення. З початком книгодрукування діячі Відродження заново відкривали світу імена видатних поетів Риму, спадщина яких викликала жвавий інтерес у літераторів, перекладачів і науковців. Одним з таких авторів є поет-неотерик I ст. до н. е. Катутлл, доробок якого не залишив байдужим усі наступні покоління внаслідок значущості смислів його віршів, строгих рядків і довершених поетичних форм.

І хоча вільна інтерпретація його поезії ранніми перекладачами через незнання ними цілого корпусу творів паплюжила римського поета, публікувалися праці, що змушували ставитися до Катутлла не тільки як до любовного лірика, але й, що важливо, автора елегій. Деякі з них розмежували розуміння епіграм Катутлла від Марціала, адже раніше читачі сприймали його епіграми крізь призму творчості останнього [1, с. 40–45]. Такою першою ґрунтовною працею є «Catullus et in eum commentarius» Марка-Антуана Мюре, яку видав Паоло Мануціо в 1554 р. у Венеції [18]. У ній уперше, до речі, було зазначено, що 31 вірш Сапфо є прототипом 51 вірша Катутлла [1, с. 456]. У 1566 р. свій коментар на поезії Катутлла опублікував португалець Ахіллес Стаціус у того ж видавця [17]. Француз Жозеф Скаліже, який надрукував свою працю в Парижі в 1577 р., уперше дослідив текстові розбіжності в манускриптах, що містили поезії Катутлла [16]. Внесок цих двох гуманістів-філологів у текстологію творів Катутлла важко переоцінити.

Коментованим виданням творів Катутлла, що базуються на манускрипті *Codex Oxoniensis*, займався німецький філолог-класик Фрідріх Вільгельм Дорінг [11]. Катутлла продовжили перекладати і коментувати й у XIX–XX ст., зокрема варто згадати праці англійського професора Робінсона Елліса [10] та Крістіана Джеймса Фордіса [5], що вплинули на розвідки наступних дослідників.

Зазначмо, що в центрі уваги нашої статті перебуває не вся спадщина Катулла, а лише один з найвідоміших його віршів – *Carmen 5 (Ad Lesbiam «До Лесбії»)*. **Метою нашого дослідження** є визначити способи відтворення граматичної семантики у французьких перекладах 5 вірша Катулла і встановити ступінь семантичної еквівалентності граматичних структур в оригіналі та перекладах. **Об'єкт дослідження** – шляхи передачі граматичної семантики в перекладах та переспівах поетичного тексту, а **предмет** – семантична еквівалентність / нееквівалентність граматичних сенсів у французьких перекладах 5 вірша Катулла й латинському оригіналі.

Наша робота засновується на 25 французьких перекладах та переспівах 5 вірша Катулла XVI–XXI століть (1552–2015 р.). **Матеріали дослідження** містять як писання відомих літераторів (Бернар де Ла Моннуа [24], Поль Дефорж-Мейлар [20], Моріс Ра [13]), так і праці анонімів, що під псевдонімами (Юліус [15], Калігула [15], Джекі Лавозелль [12]) публікуються на спеціальних інтернет-майданчиках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому дослідженні ми спираємося на результати праць Гаррі Л. Леві [6], Роджера Пака [9] та Стіла Коммаджера [2], у яких досліджено окремі аспекти семантики і граматичної структури 5 поезії Катулла та її історико-культурний контекст. Зазначмо також деякі праці в царині перекладознавства, які торкаються певних аспектів актуалізації вірша *Ad Lesbiam* на французьких і англійських теренах.

До прикладу, у праці Франсуа-Жозефа-Мішеля Ноеля [28, с. 55-77] містяться всі варіації перекладів, пародій та інтерпретацій цього вірша з граматичними примітками, літературною критикою, історичними й міфологічними коментарями. Щоправда, автор зробив вибірку з найкращих на його погляд перекладів, але тим не менш охопив усі колись відомі тексти. У працях Джессіки Рене Майєрс [8] і Мері Моррісон [7] досліджено рецепцію «До Лесбії» за доби Відродження, зокрема у розвідці першої дослідниці встановлено шляхи інтерпретації образу «вічної ночі» (*nox perpetua*) за доби Відродження, що є одним з ключових у цій поезії. Звернімо увагу на французький Ренесанс, епоху інтерпретацій, коли на перекладачів мав вплив не тільки твір оригіналу, але й потрактування колег-літераторів. Жан-Антуан де Баїф (1552), орієнтуючись на своїх попередників, зокрема Йоганна Секунда (1539), спирався також на ідейну спрямованість свого сучасника П'єра де Ронсара (1553).

Метрику зберігали не завжди, серед вжитих розмірів і поетичних форм були *vers rapportés*, сонети (навіяні впливом і популярністю стилю Петрарки), проте вони не нехтували й одинадцятискладниками, якими написано оригінал.

Їхні вільні інтерпретації були нерозривно зв'язані з емоціями, набутими ззовні. Наприклад, Антуан де Баїф пише «*Amours de Méline*», присвячуючи вірші уявній коханій, яка так схожа на Лесбію Катулла [21]. Однак згодом він зустрічає реальну дівчину з роду де Жен, яка не ставиться до нього з прихильністю, тож тон віршів раптово змінюється на мінорний лад. Така сугестивність не є найкращою характеристикою роботи перекладача, адже вона викривлює бачення тексту.

Упродовж XVII століття перекладачі прагнули точніше відтворювати оригінали, зберігаючи когерентність тексту та вдаючись інколи до прози, наприклад, Мішель де Маролль [22], допоки епоха романтизму знову не дозволила творчі вольності. Перекладач під псевдонімом Ле Ге, перетрактовуючи 5 вірш Катулла в адресації до *Myrtis*, змінює назву на «*L'incertitude de la vie*» («Непевність життя») і додає нові смисли [28, с. 73-74]. Згодом єдність семантики першотвору й перекладу повертаються: використовується як проза, наприклад, у перекладі Егена де Герля [26], так і версифікація, наприклад, у перекладі Ежена Ростана [23].

З цього випливає, що перекладачі, як і пізніші критики, зосереджуються на передачі змісту або відхиленні від нього. Вони аналізують твір з точки зору естетичної цінності, імітування настроїв або їхньої субверсії. Підтвердженням цьому є, наприклад, праця Франка Коплі [3].

При цьому граматичний каркас, який створює когезію, мало досліджується в поезії на відміну від прози, що розглядається більш детально. Лірика здавна вважається продуктом творчих зусиль, що вирізняється високим показником метафорики, загальної образності, мелодійності тональностей, єдності метричної структури й загальної семантики. На фоні цих аспектів тьмяніє граматику вірша, яка, власне, і створює прагматичний ефект.

Якщо на тлі великих прозових творів можна зробити вибірку певних синтаксичних конструкцій, переглянувши весь гіпертекст, у поетичному творі міститься лише сконцентрована граматична есенція.

Отже, вірш концентровано передає набір усіх необхідних засобів під час здійснення перлокуції. Він задовольняє абсолютно всі потреби мовця, як людини, у якій є певна інтенція.

У повсякденному мовленні надзвичайно рідко вживаються індикативи, адже їхня дескриптивна функція найкраще працює в нейтральних повідомленнях у той час, як нагальна необхідність виражається в проханнях, закликах, порадах, умовах. Тобто референційна зв'язність вища у творах, де застосовуються всі вищеперелічені звертання.

Тим більше, у романських мовах за допомогою граматичних конструкцій можна простежити за схемою «причина-дія-мета». Альтернатива подій змушує мовні засоби шукати способи передачі дійсності.

Існують навіть праці, у яких розглядається структура автентичного твору Катулла, зокрема стаття Стіла Коммаджера досліджує граматичну структуру «До Лесбії» [2]. Тож вважаємо, що дослідження відтворення граматичних сенсів поетичного тексту в перекладах є **актуальним** з огляду на недостатнє дослідження феномену граматики-семантичної еквівалентності в компаративному перекладознавстві загалом і зважаючи на лише спорадичний акцент на граматичних структурах вірша як концентрованої суті перлокуції мовця.

Викладення основного матеріалу. П'ятий вірш Катулла, що є одним з центральних у циклі поезій автора до Лесбії, вирізняється чіткою архітектонікою, кожен з елементів якої, базуючись на певній граматичній структурі, розгортає повідомлення автора, адресоване Лесбії. Відтак вірш можна поділити на чотири частини, три з яких містять по три рядки, а остання – чотири. У першій тріаді гімн життю і любові та водночас квінтесенція всього твору Катулла розгортається за допомогою трьох кон'юнктивів заклику, кожен з яких є відправними точками для наступних частин. Граматичний каркас перших трьох рядків, який утворюють кон'юнктиви заклику, візуально виглядає у формі трикутника:

Vivamus mea Lesbia, atque **amemus**,
rumoresque senum severiorum
omnes unius **aestimemus** assis!

Друга тріада, засновуючись на описовій конструкції з герундивом, що вводить образ «вічної ночі», виражає думку про плин життя і необхідність прожити його в коханні до Лесбії. Ця частина вірша, ключовим мотивом якої є життя (*vita*), розгортає перший заклик Катулла, виражений кон'юнктивом *vivamus*:

soles occidere et redire possunt;
nobis cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.

Третя частина, містячи імператив, свідчить про намір автора віддатися безупинному коханню, апогеєм якого є безмежна кількість поцілунків, звершити які автор наказує своїй Лесбії. Ця тріада поетичних рядків, ключовим мотивом якої є кохання (*amor*), розгортає сенс, закладений у другому заклиці Катулла, що виражений кон'юнктивом *amemus*:

da mi basia mille, deinde centum,
dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum.

Четверта частина вірша, що містить 4 рядки, розвиваючи мотив оцінки, концентровано закладений у третьому кон'юнктиві заклиці *aestimemus*, засновується на конструкції складного речення з узгодженням часів і способів (дієслівні форми у майбутньому часі та кон'юнктивах виділено напівжирним шрифтом):

dein, **cum** milia multa **fecerimus**,
conturbabimus illa, **ne** sciamus,
aut **ne** quis malus **invidere possit**,
cum tantum **sciat** esse basiorum.

Складність граматичної структури останньої частини підкреслює непростий модус оцінки, через який реалізується ставлення поета до навколишнього світу, що може розглядатися як ворожий до його кохання.

Довершеною рисою візуальної структури цієї поезії є те, що друга, третя й четверта частини цього вірша містять таку кількість рядків, що відповідає кількості складів відповідного кон'юнктива заклиці (друга і третя тріада відповідають три-складовим *vivamus* і *amemus*, а четверта частина (тетрада) – чотирискладовому *aestimemus*).

З огляду на вищесказане, не можна переоцінити важливість архітектоніки вірша, що засновується на граматичних сенсах, унікальних для кожної частини цієї поезії. Оскільки, власне, граматичні конструкції відіграють значну роль у розгортанні повідомлення автора в оригіналі, їх адекватне відтворення у перекладах свідчитиме про правильне вловлювання перекладачем інтенцій автора. І навпаки: нехтування цими граматичними сенсами в перекладі зміщує акцент з оригінального повідомлення автора на вільну його інтерпретацію перекладачем. У нашому дослідженні ми якраз мали на меті простежити, як архітектоніка вірша Катулла *Ad Lesbiam*, заснована на послідовному розгортанні певних граматичних форм і конструкцій, відтворюється у французьких перекладах XVI–XXI століття. Проілюструймо результати наших спостережень у ході компаративного аналізу цих перекладів та оригіналу.

Conjunctivus hortativus, виражений у першій тріаді рядків трьома формами першої особи множини *vivamus*, *amemus* та *aestimemus*, передається у французьких перекладах здебільшого імперативами. Попри те, що у Франції XVI–XVII століття вживання *subjonctif*, зважаючи на його оптативне та ін'юнктивне значення, було дуже поширеним, зокрема у релігійних текстах, переклади *Ad Lesbiam* цієї ж доби засвідчують використання імперативів. Прямими відповідниками латинським кон'юнктивам заклиці є *vivons*, *aimons* і *estimons* – імперативи незворотних дієслів у формі першої особи множини. Однак більшість перекладачів для передачі кон'юнктива *amemus* замість імперативної форми *aimons* вживають зворотне дієслово *s'aimer* (*aimons-nous*), що підсилює емотивну складову відносин ліричного героя з коханою, граматично спрямовуючи дію актантів одне на одного, наприклад: *Vivons, aimons-nous, ma Lesbie* «Живімо, любімося, моя Лесбіє» (Поль Дефорж-Мейлар [20, с. 172]); *Vivons, ô Lesbie! Aimons-nous* «Живімо, о Лесбіє! Любімося» (Шарль Луї Молльво [27, с. 15]).

Деякі перекладачі для передачі *amemus* вдаються до конструкцій з інфінітивом мети (прийменник *pour* «для / щоб»), наприклад: *Vivons pour nous aimer* «Живімо, щоб любитися» (Мерк. де Фр. [28, с. 63]); *Ne vivons que pour nous aimer* «Живімо тільки для того, щоб любити один одного» (Жан-Антуан Ріголі де Жювіні [28, с. 66]).

Перекладачі XVIII ст. вживають додаткові імперативи, відсутні в оригіналі, які передають граматичне значення кон'юнктива заклиці: *Crois-moi, vivons, chère Lesbie* «Вір мені, живімо, дорога Лесбіє» (Тріко [28, с. 69]); *Cueilleons les fleurs du printemps de la vie, Aimons, ô ma Myrtis, vivons pour nous aimer* «Збираймо квіти жовтцевої весни, Любімо, о моя Міртіс, живімо, щоб любити одне одного» (Ле Ге [28, с. 73]).

Використання *conjugatio periphrastica passiva* втілюється Катуллом у заключному рядку другої тріади: *nox est perpetua una dormienda*. Задля змістової передачі більшість перекладачів апелюють до попередніх рядків, зберігаючи метафору світла. До тих, хто таки намагається обґрунтувати тему сну та ночі, належать 22 з 25 перекладачів. Їхнє прагматичне бачення часто йде врозріз із катуллівським, адже вони вважають безкінечний сон кінцем світлового дня або життя. Наприклад, у Бернара де Ла Моннуа фраза *il lui succède une éternelle nuit* «їх заміщує вічна ніч» є ремою речення, де темою є рядки *Mais quand ce peu de jours dont la clarté nous luit, Vient une fois à disparaître* «Але коли дешиця цих днів, чие світло нам сяє, одного разу зникає» [28, с. 62]. Дора використовує імператив: *songes-y [bien, c'est pour toujours]* «дивися сні [про світло, це назавжди]» [28, с. 66]. Ле Ге замінює *soleil* «сонце» на займенник чоловічого роду *il* у кожному наступному версі, завершуючи строфу *il est éteint pour ne plus s'allumer* «воно згасло, щоб більше не засвітити» [28, с. 73]. Проте з XIX ст. починається незмінна тенденція застосовувати конструкцію *il [nous] faut / il nous faut tous*, що семантично повністю відповідає *conjugatio periphrastica passiva* й може перекладатися як «треба [нам]» / «нам усім треба». Згідно з нашими спостереженнями, Еген де Герль у 1837 р. вводить її у свій переклад 5 вірша: *il nous faut tous dormir d'un sommeil éternel* «нам усім вічним сном треба спати» [26, с. 9]. Таке слововживання стало еталоном для наступних перекладачів, більшість з яких цю безособову конструкцію вживає в теперішньому часі, за винятком Юлії, яка використовує *futur simple*: *il [nous] faudra [dormir]* «[нам] потрібно буде [спати]» [15].

Безособове дієслово *falloir* означає «не вистачати, бракувати», «бути необхідним», «бути обов'язковим» [4]. Воно позначає моральний обов'язок, вводить припущення, виражає здивування (через звеселяння, обурення або жаль). Водночас

conjugatio periphrastica passiva у латинській мові має значення необхідності, повинності, належності. Загалом латинські безособові речення з герундивом використовуються для вираження узагальнено-філософського сенсу і стають крилатими виразами, як і безособові конструкції з дієсловом *falloir* у французькій мові, наприклад: **Il ne faut pas remettre au lendemain ce qu'on peut faire le jour même** «**Не треба** відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні».

У першому рядку третьої триади Катулл вперше вводить імператив *da* (*da mi basia mille*). Додаток *mi* посилює спрямування дії, і перекладачі не відмовляються від його копіювання, наприклад: *Donne-moi donc mille baisers* «Так дай мені тисячу цілунків» (М. М. Колле [25, с. 377]). Шарль Луї Молльво перефразовує займенник *mi* в субстантив, вводячи складнопідрядне речення: *Donne à l'amant qui t'adore* «Дай коханому, який тебе обожнює» [27, с. 15].

Як автор оригіналу послуговується перефразуванням (*da mi basia* замість *basia*), так і перекладачі схилиються до такого слововживання. Зокрема, Жан-Антуан де Баїф обирає дієслово в імперативі другої особи однини *baise* «поцілуй» [28, с. 60]. На відміну від субстантиву *baiser* «цілунок» дієслово *baiser* «цілувати», («кохатися» у вульгарному варіанті) конотативно належить до розмовного реєстру мовлення. Ту ж дієслівну форму використовує наша сучасниця Юлія, зберігаючи в такий спосіб увесь неформальний стиль свого перекладу, що підсилюється відповідними розмовними виразами та скороченнями. Деякі перекладачі для передачі *da mi basia* вдаються до вживання зворотного дієслова у формі множини: **Embrassons-nous aux yeux de tout ce qui respire** «Поцілуємося на очах у всього, що дихає» (Ріголі де Жювіні [28, с. 66]); **Baisons-nous mille fois... pour ne nous plus quitter!** «Поцілуймося тисячу разів... щоб більше не розлучатися!» (Дора [28, с. 66]). Таке слововживання перебирає частину дії з адресатки вірша. Дієслово *s'embrasser* має базове значення «обійматися», тож воно семантично легше сприймається, ніж *se baiser*, що містить додаткові вульгарні конотації.

Попри описове відтворення *da mi basia* перекладачі Тріко та Сегюр Старший вдало передають інтенцію автора, перформативно виголошуючи прохання: *D'abord je t'en demande mille* «Спочатку я в тебе їх **прошу** тисячу» (Тріко [28, с. 70]); *Je veux... Prendre cent baisers* «**Я хочу**... Взяти тисячу цілунків» (Сегюр Старший [28, с. 76]).

У першому рядку заключної тетради вірша у складнопідрядному реченні *dein, cum milia multa fecerimus, conturbabimus illa* співвідносяться два майбутніх часи (*fecerimus* – *futurum II*, *conturbabimus* – *futurum I*). Майбутній другий позначає завершену дію в майбутньому часі перед виконанням іншої дії в майбутньому, тож деякі перекладачі зробили наступні заміни для вираження попередності у майбутньому, використовуючи дієприкметники минулого часу (*participe passé*): *De ces plaisirs multipliés* «Коли помножимо ці насолоди» (Тріко [28, с. 70]); *Après des milliers de baisers pris et rendus* «Після того, як візьмемо й повернемо тисячі цілунків» (Еген де Герль [26, с. 9]). На відміну від них, Жорж Лафайє додає *participe passé composé*, що складається з допоміжного дієслова *avoir* в інфінітиві й дієприкметника минулого часу: *Et puis, après en avoir additionné beaucoup de milliers* «І тоді, після того, як додамо їх багато тисяч» [14, с. 4].

Водночас майбутні часи *futurum I* і *futurum II*, вжиті в латинському оригіналі, можна легко передати французькими відповідниками *futur simple* та *futur antérieur*, наприклад: *Quand nous en aurons fait plusieurs milliers, nous les confondrons* «Коли ми їх багато тисяч зробимо, сплутаємо» (Мішель де Маролль [22, с. 9]); або показати секвенцію подій, повторивши два рази простий минулий час *Puis, quand nous en aurons plusieurs milliers, Nous les mélangerons* «Тоді коли ми матимемо їх багато тисяч, змішаємо» (Джекі Лавозель [12]).

Кон'юнктиви мети *ne sciamus* і *possit* передаються зазвичай стандартним *subjonctif*, зокрема *ne sachions* і *puisse* (Жорж Лафайє [14, с. 4]). Для відтворення семантики умовності в перекладах часто використовуються сполучники *que, pour que, afin que, si bien que*, наприклад: *pour qu'on ne puisse* «щоб не змогли» (Калігула [15]); *afin que nous ne sachions pas* «щоб не знали» (Мішель де Маролль [22, с. 9]); *si bien que nous ne les sachions plus et qu'un envieux ne puisse* «так щоб ми їх не знали й щоб заздрісник не міг» (Жорж Лафайє [14, с. 4]). Інший спосіб вираження мети – це вживання прийменника *pour* з інфінітивом: **pour en perdre le compte** «щоб загубити їм лік» (Юлія [15]). Цікавим є рішення Поля Дефорж-Мейлара передати неможливість, виражену в оригіналі заперечним кон'юнктивом мети, використавши форму дієслова *sécher*: *Que [...], embusqué par l'envie, Sèche et s'égare en les comptant* «Щоб..., у засідці від своєї заздрості, знеміг і збився, їх рахуючи» [20, с. 172]. Дієслово *sécher* «висихати» у літературному мовленні часто набуває значення «знемагати», «марніти» «чухнути». До того ж, цю неможливість передає розмовний реєстр, до якого це слово також належить. Хоча майлоймовірно, що перекладач, живучи в 1699–1772 роках, мав на озброєнні лексикон сучасного вжитку, цей арготизм школярів відповідає дефініції «бути нездатним відповісти на запитання». А для незнання (*ne sciamus*) Поль Дефорж-Мейлар послуговується ще одним нетиповим дієсловом германської деривації *s'égarer* «збитися з дороги», «заблукати», «потрапити в оману».

Cum causale в оригіналі виражене підрядним *cum tantum sciat* в останньому рядку тетради. Більшість перекладачів еліптично компенсують причину попереднім контекстом, не повторюючи її. Таке рішення не має підстав, оскільки попереднє *sciamus* апелювало до ліричного героя та його адресатки, натомість *sciat* пов'язане з *quis malus*. Однак деякі перекладачі все ж таки зберігають автентичну структуру й шукають способи передачі цієї граматичної конструкції, чудово втілюючи весь сенс у *gérondif*. Відтак *cum sciat* може передаватися як *en apprenant* «дізнаючись» (М. М. Колле [25, с. 377], Жорж Лафайє [14, с. 4]) або *en sachant* «знаючи» (Моріс Ра [13, с. 20]). П'єр Лассерр для відтворення каузальної семантики використовує прийменник *pour*: *Pour tant de baisers échangés* «за те, що обмінялися стількома цілунками» [15], а Джекі Лавозель – пасивний *futur antérieur*: *Combien de baisers auront été donnés* «Скільки цілунків будуть дані» [12] на противагу *Nous les mélangerons* «Ми їх змішаємо» в першій частині речення.

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. Досліджені нами французькі переклади 5 вірша Катулла «До Лесбії» переважно відтворюють граматичні сенси оригіналу, нерідко втілюючи їх в інших граматичних конструкціях і формах. Частина перекладів тяжіє до використання прямих граматичних відповідників оригіналу, зокрема у використанні кон'юнктивів та імперативів, натомість інші відтворюють граматичну структуру вірша еквівалентними граматичними конструкціями французької мови. Відтак констатуємо, що попри розбіжності у шляхах передачі граматичної семантики французькі переклади XVI–XXI ст. 5 поезії Катулла засвідчують граматико-семантичну еквівалентність оригінальному твору.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому вивченні феномена граматико-семантичної еквівалентності оригіналу та перекладу на матеріалі поетичних творів із застосуванням методів зіставного перекладознавства і корпусної лінгвістики.

Література:

1. A companion to Catullus / Ed. Marilyn B. Skinner. Malden, Mass.: Blackwell Pub., 2007.
2. Commager S. The Structure of Catullus 5. *The Classical Journal*. 1964. Vol. 59, № 8. P. 361–364.
3. Copley F. O. Emotional Conflict and Its Significance in the Lesbia-Poems of Catullus. *The American Journal of Philology*. 1949. Vol. 70, № 1. P. 22–40.
4. Dictionnaire de l'Académie française, 9e édition. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9F0145>
5. Fordyce C. J. Catullus: A Commentary. Oxford: Clarendon Press, 1961.
6. Levy H. L. Catullus, 5, 7-11 and the Abacus. *The American Journal of Philology*, 1941. Vol. 62, № 2. P. 222-224.
7. Morrison M. Catullus and the poetry of the Renaissance in France. *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*. 1963. Vol. 25, № 1. P. 25–56.
8. Myers J. R. Nox Perpetua: Reception and Translation of Catullus in Renaissance England: *A thesis for the degree of Master of Arts*. Boston, Mass.: Northeastern University, 2017.
9. Pack R. Catullus, Carmen V: Abacus or Finger-Counting? *The American Journal of Philology*. 1956. Vol. 77, № 1, P. 47-51.
10. Robinson E. A commentary on Catullus. Oxford: Clarendon Press, 1876.

Джерела ілюстративного матеріалу:

11. C. Valerii Catulli Opera omnia / Ed. F. W. Döring. Londini: Curante et imprimente A. J. Valpy, 1822.
12. Catulle / Traduction par Jacky Lavauzelle. URL: <http://artgitato.com/la-poesie-de-catulle/>
13. Catulle et Tibulle: Oeuvres / Traduction nouvelle; Introduction et notes de Maurice Rat. Paris: Garnier Frères, 1931.
14. Catulle: Poésies / Texte établi et traduit par Georges Lafaye. Paris: Belles Lettres, 1922.
15. Catulle. Carmina (I à V).
URL: <http://www.trigofacile.com/jardins/muses/latin/catulle/carmina1.htm>
16. Catulli, Tibulli, Propertii nova editio. Josephus Scaliger... recensuit. Lutetiae: Apud Mamertum Patissonium, 1577.
17. Catullus cum commentario Achillis Statii Lusitani. Venetiis: In Aedibus Manutianis, 1566.
18. Catullus, et in eum commentarius M. Antonii Mureti. Venice: Apud Paulum Manutium, 1558.
19. Champagnac. J. B. J. Poètes français; ou, Choix de poésies des auteurs du second et du troisième ordre, des 15e, 16e, 17e et 18e siècles, avec des notices sur chacun des ces auteurs. Paris: Ménard et Desenne, 1825.
20. Desforges-Maillard P. Oeuvres en vers et en prose. Amsterdam: J. Schreuder et P. Mortier le jeune, 1759.
21. Les Amours de Jean-Antoine de Baïf: Amours de Méline / Édition Critique Par Mathieu Augé-Chiquet. Geneve: Slatkine Reprints, 1972.
22. Les poésies de Catulle de Verone / En latin & en françois, de la traduction de Abbé Michel de Marolles. Paris: G. de Luyne, 1653.
23. Les poésies de Catulle traduction en vers français par Eugène Rostand. Paris: Hachette, 1882.
URL: <http://remacle.org/bloodwolf/poetes/catulle/poesies.htm>
24. Oeuvres choisies de B. de la Monnoye, de l'Académie Française. Bouillon: Aux depens de la Société typographique, 1780.
25. Oeuvres complètes d'Horace, de Juvénal, de Perse, de Sulpicia, de Turnus, de Catulle, de Propertius, de Gallus et Maximien, de Tibulle, de Phèdre, de Syrus / Traduction en français de M. Nisard. Paris: Chez Firmin-Didot et C, 1878.
26. Poésies de C. V. Catulle / Traduction nouvelle par Ch. Héguin de Guerle. Paris: C. L. F. Panckoucke, 1837.
27. Poésies de Catulle / Traduction de C. L. Moullevaut. Paris: Paris chez Arthus Bertrand, 1816.
28. Traduction complete des Poesies de Catulle suivie des Poesies de Gallus et de la Veillée des Fêtes de Venus / Traduction de François Joseph Michel Noël. Paris : Leger et Remont, 1803.
29. Traduction en prose de Catulle, Tibulle et Gallus. Amsterdam: Chez Delalain, 1771.

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: g.tsapro@kubg.edu.ua

olgasivaeva1987@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-100-103

Tsapro G. Yu., Sivaieva O. S. Does *Pandemic* have a silver lining? A contrastive corpus study of collocations with *Pandemic* in media texts. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 100–103.

UDC: 811'11

Galyna Tsapro,
PhD (Linguistics), Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University
Olha Sivaieva,
Senior lecturer,
Polissia National University

DOES PANDEMIC HAVE A SILVER LINING? A CONTRASTIVE CORPUS STUDY OF COLLOCATIONS WITH PANDEMIC IN MEDIA TEXTS

The research is devoted to the contrastive corpus analysis of the semantic prosody of collocations with **PANDEMIC** in the broadsheet 'The Guardian' and the tabloid 'The Mirror'. The corpora have been processed with the help of Sketch Engine and the collocations with **PANDEMIC** have been analysed. The study mostly concentrates on the verbs with **PANDEMIC** as subject and object as most representative in media texts. The dictionary definition of **PANDEMIC** interprets it as a word with negative semantic prosody. The discourse analysis of the data obtained proves that collocations containing this collocate have negative semantic colouring as well. The following verbs **start, hit, lead, cause, force, mean, devastate**, which are common for both newspapers, represent **PANDEMIC** as a metaphorical image of a disaster, and the verbs specific for 'The Mirror' – **bring, abate, inflict, scupper, kill, give, show, go on** – support the given picture. However, the verbs unique for 'The Guardian' – **strike, affect, shine, reveal, create, take, turn, remain** – mostly outline the starting point or describe problems people have to face during pandemic times. Still some verbs in 'The Guardian', for example **exacerbate** and **stop**, also contribute to the frightening portrayal of a supernatural power terrorising humans. Both newspapers sketch personal stories, describe problems in business, trading, travelling, but 'The Guardian' puts more emphasis on international affairs and governments' decisions and responsibility.

Key words: semantic prosody, corpus analysis, **PANDEMIC**, media discourse, *The Guardian*, *The Mirror*.

Цапро Галина Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Сіваєва Ольга Сергіївна,
старший викладач,
Поліський національний університет

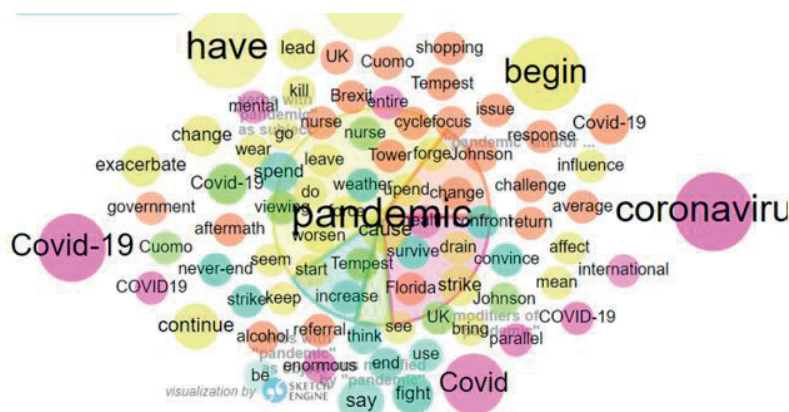
ПОЗИТИВНЕ У ПАНДЕМІЇ? КОНТРАСТИВНИЙ КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ З PANDEMIC У МЕДІА ТЕКСТАХ

Статтю присвячено контрастивному корпусному аналізу семантичної просодії словосполучень з **PANDEMIC** у британській суспільно-політичній газеті «The Guardian» і таблоїді «The Mirror». Для проведення даного дослідження створено та проаналізовано за допомогою комп'ютерної програми Sketch Engine корпуси текстів, до складу яких входять словосполучення з **PANDEMIC**. Дослідження в основному базується на корпусному аналізі дієслів з **PANDEMIC** як підметом і додатком як найбільш репрезентативна група словосполучень у медіа-текстах. У словнику **PANDEMIC** визначено як слово, яке має негативну семантичну просодію. Дискурс-аналіз отриманих даних доводить, що словосполучення з **PANDEMIC** також мають негативне семантичне забарвлення. Дієслова **start, hit, lead, cause, force, mean, devastate**, які вживаються в обох газетах, розкривають **PANDEMIC** як метафоричний образ катастрофи, а дієслова **ring, abate, inflict, scupper, kill, give, show, go on**, які зустрічаються тільки у таблоїді «The Mirror», є цьому підтвердженням. Однак, лише у газеті «The Guardian» дієслова **strike, affect, shine, reveal, create, take, turn, remain** в основному відображають відправну точку або описують проблеми, з якими людям довелося зіткнутися в часи пандемії. Проте деякі дієслова в газеті «The Guardian», наприклад, **exacerbate** та **stop**, також підкреслюють ту страхітливу надприродну силу, яка тероризує людей. Як суспільно-політична газета «The Guardian», так і таблоїд «The Mirror» розкривають особисті історії, описують проблеми в бізнесі, торгівлі та під час подорожей, але саме в статтях газети «The Guardian» більше уваги приділяється міжнародним справам та рішенням урядів і відповідальності.

Ключові слова: семантична просодія, корпусний аналіз, **PANDEMIC**, медійний дискурс, *The Guardian*, *The Mirror*.

Introduction. The aim of the research is to determine discursive peculiarities of collocations with **PANDEMIC** in *The Guardian* [11] and *The Mirror* [12] issues published in 2020-2021. Considering the aim, the following objectives have been set forward: 1) to create and process the broadsheet and the tabloid corpora; 2) to analyse and compare discursive features of collocations with **PANDEMIC** in the two newspapers singling out specific discursive characteristics presented in each newspaper. The methodology of the research includes 1) corpus analysis, which with the help of Sketch Engine [8] enables to retrieve collocations with **PANDEMIC** from the media texts corpora; 2) discourse analysis, which allows to reveal semantic prosody of collocations with **PANDEMIC** in the media texts and to interpret meanings of text passages containing collocations with **PANDEMIC** as well as to examine and establish metaphorical images created in the studied text passages; 3) comparative analysis, which provides two correlative media pictures of **PANDEMIC** reflected in articles of the two British newspapers.

Literature overview. Numerous linguistic studies have been devoted to Semantic Prosody [1; 3; 7; 9] and Corpus Linguistics [4; 5; 10; 13] during the last 30 years. The term *semantic prosody* was firstly introduced by B. Louw [3, p. 158] in 1993, which was defined as *consistent aura of meaning with which a form is imbued by its collocates*. W. Bublitz [1, p. 9] in his work "Semantic

Picture 2. The n-gram of collocations with PANDEMIC in The Guardian

Collocations verbs+PANDEMIC create a metaphorical image of disaster and fight, when nations have to face a great many quite unexpected problems, and unite their forces to go through difficult times, e.g. *While we desperately want to be done with this pandemic, Covid-19 is clearly not done with us, and so our battle must last a little longer* [11]; *The pandemic has had a devastating impact on the UK but while some places have been ravaged by Covid deaths there are 14 areas that have not had a single loss of life* [12]; *In May the vice-president of the Congolese national assembly said the pandemic had killed as many as 32 MPs – about 5% of the total* [11]. People and governments are portrayed as trying to find out the solution to the problem, e.g., *With the pandemic continuing to cause all sorts of problems up and down the country, people are increasingly looking at ways to avoid public transport* [12]; *That, they said, would help fight a pandemic that has killed more than 4.25 million people worldwide* [11]; *We have invested £3billion so far in helping children catch up ahead of the next academic year and summer schools are an integral part of the overall effort to recover from the disruption caused by the pandemic* [12]; *The course of the pandemic has led to swift decisions being taken to respond to changes in our understanding of the virus and action has had to be taken in the national interest* [11]. Verbal pictures present workers from healthcare field as real heroes of nowadays, e.g., *During the pandemic, nurses held the hands of dying people, suppressed the fear of bringing the virus home and faced day after day of relentless, understaffed shifts* [11]; *She says the pandemic has exacerbated the plight of overseas nurses: "It's painful that you can give so much to a government that doesn't give anything back"* [11]. Text passages containing collocations with PANDEMIC give only its starting point, while the absence of probable or supposed ending adds to the dramatic picture of calamity, e.g., *Australia's second most populous state, Victoria, has gone into a seven-day lockdown – the state's sixth lockdown since the coronavirus pandemic began* [11]; *The news prompted dismay among the player base, particularly for American users, for whom a new wave of the pandemic is starting as the Delta variant establishes itself in the US* [11]. Thus, PANDEMIC with its negative semantic prosody cannot but create gloomy, unfavourable, sometimes pessimistic depiction of what is happening right now in the world, still presenting actions both governments and people take in order to cope with the situations.

Discourse analysis of text passages with PANDEMIC has enabled to single out topics presented in the two newspapers (see Tab. 1), which are common and specific for the broadsheet. The Guardian concentrates more on fields of economy, schools, government’s actions and healthcare, while The Mirror focuses on entertaining industries and community affairs. Common topics are about ordinary people’s concerns, vaccination and tourism.

Table 1.

Topics of text passages containing collocations with PANDEMIC

Topics	Similar for both newspapers
Personal stories	<i>I would love to say I feel sympathy towards these people, but the seemingly never-ending pandemic has drained me of patience; stories like this just make me irate</i> [11]. <i>Before the pandemic, Rose was a happy teenager and had a close group of friends. She swam for her local swimming club, played the piano and was predicted top grades in school. But when lockdown struck last year, school and all her extracurricular activities came to a crashing halt</i> [12].
Vaccination	<i>We don't end this pandemic until we get the vaccination rates up.</i> " [11]. <i>The UK's vaccination programme has played a pivotal role in tackling the Covid-19 pandemic</i> [12].
Travelling	<i>In an early sign of how brutal the pandemic was going to become, the holidaymakers had to adapt to concepts such as social distancing and asymptomatic transmission</i> [11]. <i>But the pandemic saw a "significant drop" from applicants as people were stuck at home, unable to leave their houses, let alone the country for a beach getaway</i> [12].
	The Guardian
News industry	<i>The reason that a number of countries around the world have developed Covid medical misinformation and disinformation policies is because the wrong information about Covid can cause considerable harm during an international pandemic</i> [11].
lifestyle	<i>TV and online video have proved an important antidote to lockdown life, with people spending a third of their waking hours last year glued to screens for news and entertainment. "The pandemic undoubtedly turbocharged viewing to streaming services, with three in five UK homes now signed up</i> [11].

Schools	<i>Throughout the pandemic, our focus has been on keeping children in face-to-face education, and back in the classroom as soon as possible when the nature of the pandemic meant schools could only remain open for children of critical workers and vulnerable children [11].</i>
Healthcare	<i>Overall 29% of people receiving cancer care had a test, procedure or appointment delayed, cancelled or changed during the pandemic, Cancer Research UK found [11].</i>
Government	<i>Throughout the pandemic, Boris Johnson and his ministers have repeatedly been guilty of chaotic messaging, fostering uncertainty where clarity was needed [11].</i>
Economy	<i>Moreover, the economy will be vulnerable to negative supply shocks from de-globalisation, US-China decoupling, societal ageing, migration restrictions, the curbing of the corporate sector, cyber-attacks, climate change and the Covid-19 pandemic [11].</i>
The Mirror	
Mental health	<i>The research found living through a pandemic has exacerbated the pressure to look a certain way, with more than half of adults (55 per cent) feeling lockdown has had a negative impact on their self-esteem [12].</i>
Music industry	<i>The trio revealed that they finally decided to get back into the studio after they had their live shows cancelled last year due to the Covid-19 pandemic [12].</i>
Film industry	<i>The release itself was then delayed by the Covid-19 pandemic, with dates moving to late 2020, then early 2021, and finally to 30 September, 2021 [12].</i>
Minorities	<i>London's Pride parade has been cancelled for the second year in a row due to the coronavirus pandemic [12].</i>
Community affairs	<i>On January 1, the UK left the EU, and while our minds have been dominated by the pandemic, there have been major shifts in driving rules and regulations affecting motorists travelling abroad [12].</i>

PANDEMIC is presented as a monster terrorising people, but still some text fragments demonstrate positive changes for industries, products or environment due to pandemic limits and changes in people's lifestyles. The following examples show how Motorcycle Industry Association, Sony Corporation, Wolverine Worldwide benefited from the current situation: *It seems difficult to keep up with the number of new electric two-wheelers coming on to the market these days. The trend was already under way and has only been accelerated by the pandemic, with commuters and others looking for alternatives to public transport. Figures from the Motorcycle Industry Association show sales of electrics for June up 155% compared to the same month last year [12]; Profits at Sony Corporation have climbed by more than a quarter as demand for the PlayStation 5 games console, which boomed during the Covid-19 pandemic, continues to outpace supplies [11]; Wolverine said Sweaty Betty had previously started to set up shop in the US but had used the pandemic to get out of onerous leases for bricks-and-mortar premises there, standing it in good stead to start again and grab market share more cheaply [11], which allows their businesses to boost more during tight times for others. Another example includes delivering companies: Home deliveries have soared in recent years, spurred by online shopping and the coronavirus pandemic [11], which have become of great need during pandemic limitations. Probably, the most promising achievement is connected with ecological issues: Air pollution, which is still at illegal levels in many urban areas, was also significantly reduced [11], though there are not many yet and it is difficult to say if there are any to be seen in future when the world comes to its usual routine. Nevertheless, positive sides seen in pandemic, even the smallest ones, give hope for better disregarding all difficulties.*

Further research is going to be based on corpora of American broadsheets and tabloids presenting a contrastive study of results and also a comparative analysis with the results obtained in this research. We hope to see new collocations with *PANDEMIC* in media discourse showing its ending.

References:

1. Bublitz W. Semantic prosody and cohesive company. *Leuvense Bijdragen* : 85.1–2, 1996. P. 9.
2. Hoey M. *Lexical Printing: A New Theory of Words and Language*. London. New York, 2005. 202 p.
3. Louw B. *Contextual prosodic theory: Bringing semantic prosodies to life*. Birmingham : University of Birmingham, 2000. P. 158.
4. McEnery T., and Hardie A. *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press, 2011. 294 p.
5. McEnery T. and Wilson A. *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996. 335 p.
6. *PANDEMIC*. Retrieved June 10, 2021, from <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/pandemic>
7. Sinclair J. *The search for units of meaning*. Textus 9, 1996. P. 87.
8. Sketch Engine. Available at: <https://www.sketchengine.eu/>
9. Steward D. *Semantic prosody: A critical evaluation*. New York. Routledge : Taylor and Francis, 2010. P. 160.
10. Teubert W. My version of corpus linguistics. *International Journal of Corpus Linguistics* 10 : 1, 2005. P. 11.
11. *The Guardian*. Retrieved April-June, 2021, from <https://www.theguardian.com/society/health>
12. *The Mirror*. Retrieved April-June, 2021, from <https://www.mirror.co.uk/lifestyle/health/>
13. Tognini-Bonelli E. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2001. 236 p.
14. Turov J. *Media Today. Mass Communication in a Converging World*. N.Y. : Routledge, 2020. 497 p.

Отримано: 3 вересня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: razumoskaya_olga@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-104-106

Шумейко О. А. Модифікація порівняльних зворотів в українській поезії к. XX ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 104–106.

УДК: 821.161

Шумейко Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків**МОДИФІКАЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЗВОРОТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ К. XX СТ.**

Стаття присвячена проблемі дослідження модифікації мовних засобів фразеологічних одиниць, а саме порівняльних зворотів, позначених авторською індивідуальністю в українській поезії. Трансформації зазнають різні за походженням та стилістичним забарвленням порівняльні звороти. Визначено і схарактеризовано найпоширеніші трансформації порівняльних зворотів та з'ясовано, що особливістю такої зміни є прагнення автора до посилення експресивності мови, зокрема створення комічного ефекту за допомогою різноманітних мовних засобів.

Ключові слова: трансформація, фразеологізм, порівняння, гумор, іронія, сатира, сарказм.

Olena Shumeyko,
Candidate of Philological Sciences, associate professor,
Yaroslav Mudryi National Law University**MODIFICATION OF COMPARATIVE REFERENCES IN UKRAINIAN POETRY OF THE TWENTIETH CENTURY**

The article is devoted to the problem of studying the modification of linguistic means of phraseological units, namely comparative references, indicated by the author's individuality in Ukrainian poetry. Transformation undergoes different in origin and stylistic color comparative appeals. The most widespread transformations of comparative returns have been identified and characterized, and the peculiarity of such a change is the author's desire to increase the expressiveness of the language, including the creation of comic effect through various linguistic means.

The objects of the comparisons under study are distinguished by thematic diversity. The semantics of the comparative reference itself or the contractual comparative part does not contain irony. The comic effect only arises when the comparison with the context, with the subject of comparison. In the field of critical appraisal and, as a result, irony, people, their demeanor, behavior, character, and activity fall. Animals, humans, biblical characters, etc. are the objects of comparative aphorisms.

The originality and diversity of Neddy Nezhdan's individually-authorial comparisons mark the poet's moral and ethical appraisal, reflecting her lyrical heroine's attitude to men's perceptions, their ironic appraisal of relationships with them.

Key words: transformation, phraseology, comparison, humor, irony, satire, sarcasm.

На сьогодні в вітчизняній науковій літературі немає єдності щодо визначення меж фразеологічних одиниць. Визначаючи належність ідіом, прислів'їв, приказок, порівняльних зворотів, афористичних висловів, мовних штампів, кліше до фразеології, науковці беруть за основу такі основні ознаки, як стала відтворюваність у мовленні та цілісність значення [2, 4, 12, 13]. Такий погляд на суність фразеологізмів видається цілком слушним і вмотивованим. При доборі фактичного матеріалу дотримувалася ця ж точка зору, а саме широке розуміння предмету фразеології, що дозволило залучити до аналізу всі сталі сполуки.

Метою статті є дослідження модифікації та аналіз найпоширеніших трансформацій порівняльних зворотів в українській поезії к. XX ст.

Об'єкт дослідження – мова української поезії к. XX ст.

Актуальність зумовлена необхідністю монографічного опису комічного в українській поезії означеного періоду; потребою виявити та схарактеризувати найпоширеніші модифікації порівняльних зворотів у контексті індивідуальних стилів.

Наукова новизна полягає в тому, що на лінгвістичному рівні досліджено, визначено і схарактеризовано найпоширеніші трансформації складових порівняльних зворотів в українській поезії к. XX ст.

Дослідники єдинозначно відзначають, що суттєвою ознакою порівняльних зворотів є особлива експресивна насиченість або образність. Вони відбивають мислення і почуттєву сферу людини сконденсовано, глибоко, почуттєво-емоційно. З погляду емоційного ставлення носіїв мови до конкретного явища вони поділяються на дві групи. До першої групи належать ті звороти, що набули емоційного забарвлення внаслідок перенесення оцінки уявлення на узагальнене значення звороту. До другої групи входять ті компаративи, емоційність яких формується не в результаті емоційної оцінки самого уявлення, а внаслідок оцінки предмета або явища, названого порівняльною одиницею.

У художньому дискурсі стійкі мовні комплекси у тому числі фразеологічні одиниці, а саме порівняльні звороти, можуть зазнавати різноманітних структурно-семантичних трансформацій, зумовлених певними стилістичними настановами. Авторські перетворення фразеологізмів уможливлені їхньою нарізноформленістю і специфікою фразеологічної семантики. Що певною мірою є відмінною від лексичного значення.

Досліджуючи фразеологізми, необхідно враховувати, що одні вже містять у собі гумористичний елемент, а в інших він виникає як результат різноманітних структурних та семантичних трансформацій. Серед засобів творення комічного виділяються порівняльні звороти, позначені авторською індивідуальністю. У досліджуваних нами поетичних контекстах об'єктами порівнянь майже однаковою мірою виступають тварини, люди, предмети, біблійні та казкові персонажі.

Негативну оцінку, як правило, несуть порівняння людей із собакою: “*Ти став тепер звичайним шпигуном, / Що нишпорит усюди, як псяюха!*” [9, с. 271]; “*я в цьому світі / як собака – вільний / собаку десь пристрелять / от і все*” [7, с. 76]; із хробаками: “*Не люблять “Кобзаря” пани й панки, / В добробуті та почеснях оспалі, / Занурені в свої плитці печалі, Неначе в ті калюжі хробаки*” [10, с. 13].

Порівняння з мавпами вживається в поезії М. Данька для змалювання зусиль ліричного суб’єкта: “*Я незграбний, авжеж – нелегкий / В товаристві і правди, і честі. / Легіон перекинчиків-бестій / Піді мною рубали гілки. / <...> Гілкопад у багаття... Горів! / Непереливки. Чим їх тримав би? / Честь і совість чіплялись, як мавпи, / За повищі галузки взгорі. /... Не дивуюся, хтось там казав / Голослівно, без фактів і даних, / Що поганий я громадянин, / А дивуюсь, як гіршим не став!*” [3, с. 16]. Іронічність виникає через несумісність суб’єктів порівняння – абстрактних понять із високим звучанням *честь, совість* – і об’єкта зіставлення – *мавпи*, що нерідко викликають сміх своєю поведінкою.

Найбільшою експресією наділені компаративні звороти, в яких суб’єктами зіставлення виступають люди або тварини, а об’єктами – теж люди. Напр.: “*У гromі дня, в оркестрах децибелів / ми вже були, як хор глухонімих*” [6, с.10]. У контексті іронічний ефект посилюється взаємодією семантики об’єкта порівняння зі звуковим комплексом лексеми *децибелі*.

Доброзичлива самоіронія створюється порівнянням ліричного суб’єкта, для якого листя уособлює як життя окремих людей, так і цілого народу, з фокусником: “*Чому ж, коли раз на осінь, / усього лиш єдиний разочок / пролітає крізь мене листок / і встигаю / зупинити його, назвати, – / одразу ж дивлюся / крізь себе на себе / немовби на дурисвета-фокусника, / що під оплески й регіт / виймає за вуха кроля / з порожнього капелюха?!*” [11, с. 24]. Іронічність посилюється лексемою *дурисвет* у прикладковій функції.

Гірка іронія, сповнена глибокого болю, простежується в контексті з підрядними порівняльними цього ж автора: “*Розлетілись ми, неначе пір’я, / Коли вдарить половик крилом. / Біле пір’я, біле по долині, / А те синє – в море й на Дунай, / Наче в світі є дві України, / Але нас не любить ні одна*” [7, с. 81]. У такій образній формі Т. Мельничук передає мотив національної роз’єднаності, неможливість не тільки захистити співвітчизників, а й пишатися достойними громадянами своєї Батьківщини.

Поетові належать несподівані, але в той же час дуже влучні порівняння, що мають іронічний відтінок, як-от: “*я від життя далекий наче меч*” [7, с. 76].

Д. Павличко створює сатиричний образ через зіставлення *монашки* і *відьми*, які водночас протиставляються як святе і нечестиве: “*На моторолері монашка мчить, / Як відьма на мітлі, нечистим гнана. / Надута вітром, мов кашук, сутана. / О дорога святий кожніська мить!*” [10, с.55]. Виникнення подібного порівняння зумовлене тогочасною ідеологією, спрямованою на атеїзм.

Автор змальовує манеру людей їсти в такому контексті: “*Один бере ту ложку, мов Явдошку / За руку, і викручує, і мене, / А другий візьме, як смичок, – і тне / А третій допаде – як в морі дошку*” [10, с.115]. Таким чином створюється наочна картина того, як один копірається в тарілці, не маючи бажання їсти, другий їсть, а третій глитає.

Багатством та оригінальністю відзначаються образи Неди Неждани, створені на основі порівнянь. Використовувані нею об’єкти компаративем, що є носіями комічного, різноманітні. Зокрема, у поезії “*Блукаюча кав’ярня*” у відповідному ідейно-тематичному руслі витримано порівняння погляду з кавою: “*Мов кава зацукрована і тепла / Твій погляд я тако-го не люблю*” [8, с. 51]. Іронію викликає “прозаїчність” об’єкта зіставлення з досить несподіваним, як на перший погляд, суб’єктом – *погляд*. Експресія зумовлена оречевленням фізичної дії, якою є погляд, наділенням його через об’єкт порівняння такою ознакою, як *зацукрованість*. У той же час виразно простежується зв’язок зі сталими сполуками *теплий погляд і солоденька людина*. Іронія підсилюється контекстом, в якому звучить категорична негативна оцінка погляду.

Загадковість для ліричної героїні поведінки чоловіка знаходить відбиття в такому іронічному порівнянні: “*Ти такий незрозуміло-таємничий / як лабіринт швидкоростучих дверей*” [8, с. 93]. В об’єкті компаративемі поєднується генитивна метафора *лабіринт дверей* і метафоричний епітет *швидкоростучі двері*. Лексема *лабіринт* певною мірою підсилює ознаку об’єкта порівняння *незрозуміло-таємничий*. Іронічний ефект значною мірою досягається використанням іменника *двері* в його переносному значенні “людина, яка нічого не розуміє або не хоче розуміти, до якої важко звертатися, оскільки вона ніби знаходиться за зачиненими дверима”. У лексичному оточенні створеного поетесою порівняльного звороту експресія цього образу, безперечно, зростає.

У поезії Неди Неждани “*Місто постелилося пустелею*” іронічно змальовується відвертість двох людей: “*а ми були відвертими / мов два порожні акваріуми / дві жмені висохлого вночі моря / синьою була сила / жовтою була слабкість*” [8, с. 43]. Прочитання і тлумачення поетичних образів Неди Неждани не завжди може бути однозначним. Це стосується й наведеного контексту. З одного боку, об’єкт порівняння *акваріум* – штучний водний простір, в якому можливе життя, але його в даному випадку немає; з другого боку, порівняння здійснюється з природним явищем – морем, але “*висохлим*”, тобто знову ж таки безжиттєвим, оскільки вода символізує саме життя. Іронічність створюється зіставленням високого людського почуття відвертості з побутовими реаліями – *акваріумом, двома жменями (моря)*.

Своєрідно, у саркастичному ключі передається в поезії І. Калинця дотик до сокровених почуттів людини: “*так довго оберігав / тебе / у коконі цноти / щоб ось тут / обмацати сокровенне / як дівку / під фальшивими / зорями з неону / у кам’янім підворотті*” [5, с. 190]. На перший погляд, паралель порівняння є тематично близькою, але лексема *дівка* має знижене забарвлення, – отже, протиставляється високе і низьке, духовне і матеріальне.

Образна характеристика пострадянського періоду, його “безпорадності” подається через саркастичне порівняння: “*Ходить привид по Європі / Очі холодні Ноги голодні / І нема йому ради – пострадянський / Такий божевільний як жіночі бажання / І хто знає чого жінка хоче? / А-а губа не дура і дура не губа*” [8, с. 55]. Експресивність комічного підсилюється риторичним запитанням, яке пов’язане з об’єктом компаративем *жіночі бажання*, що є ніби несумісним і тому несподіваним для такого суб’єкта порівняння, як історичний період життя країни.

Ю. Андрухович у поезії “*Дидактична вистава в театрі Богуславського*” створює таке іронічне порівняння: “*Панове, цить! / (Стікає воском люстра...) / Мерці мерцями, їм не в голові. / А ми – мов лишай на тілі людства – голодні, геніальні і живі*” [1, с. 21], – в якому лексемою *людство* названо померлих, а живі є ніби хворобливим наростом на їх кістках. Цей образ побудовано за своєрідною логікою “коловорот”, яка є характерною для апокаліптичних візій поета.

Порівняльні звороти, на нашу думку, є досить мобільним засобом вираження іронії. У них, як і в метафорах, виразно простежується індивідуально-авторське начало. Як засвідчує аналіз, більшою експресивністю наділені ті порівняння, об'єкти й суб'єкти яких є індивідуально-авторськими, а не традиційними. Оригінальністю відзначаються всі наведені образи з поезій Д. Павличка, Л. Костенко, Неди Неждани, Ю. Андруховича тощо. Ці порівняння передають різну семантику комічного. Компаративами, які відбивають поведінку людей, їх внутрішні якості, стосунки, мають іронічне значення. Порівняння, які стосуються суспільно-політичної сфери, передають сатиричний відтінок. Комічне в порівняннях виявляється в несумісності суб'єкта й об'єкта. Якщо компоненти порівняння логічно поєднуються, то сарказм криється в змісті об'єкта. Максимальною загостреністю характеризуються словообрази Т. Мельничука. Об'єкти створених ним порівнянь нарощують експресію щодо суб'єкта. Словообрази, що зіставляються, тільки на перший погляд є парадоксальними, але при глибшому розумінні надзвичайно реальними і правдивими.

У мові української поезії другої половини ХХ ст. важливу роль відіграють фразеологізми як мовний засіб творення комічного. Авторська настанова на їхнє художньо-стилістичне використання пов'язана передусім із властивим для сучасної поезії особистісним оцінним ставленням до явищ дійсності. Таке ставлення є цілком природним для новітньої лірики, а його реалізація вимагає застосування відповідних мовних засобів, які згідно із задумом автора можуть якнайповніше передати специфіку осмислення світу в цілковито або частково сміховому вимірі. У використанні фразеологізму як засобу творення комічного домінуючим є вираження іронії.

Об'єкти досліджуваних порівнянь відзначаються тематичним різноманіттям. Семантика самого порівняльного звороту чи підрядної порівняльної частини не містить іронії. Комічний ефект виникає тільки при взаємодії порівняння із контекстом, із суб'єктом зіставлення. У полі критичної оцінки та, як наслідок, іронізування потрапляють люди, їх манери, поведінка, характер, діяльність. Об'єктами афоризмів-компаративів виступають тварини, люди, біблійні персонажі тощо.

Оригінальністю і різноманіттям відзначаються індивідуально-авторські порівняння Неди Неждани, які демонструють морально-етичні оцінки поетеси, відбивають іронічне ставлення її ліричної героїні до сприйняття чоловіків, іронічну оцінку стосунків з ними.

Реалізація комічного в українській поезії кінця ХХ століття відбувається в руслі тенденцій розвитку сучасної української лірики загалом, семантики поетичного слова зокрема (сугестивності, апелювання до позамовної дійсності, свідомої настанови на переборення трафаретних порівнянь, відходу від ідеологічних штампів, мажорного пафосу, іронії як мовної гри тощо). Водночас вияв комічного в мовній практиці залежить від ідіостилію митця, що зумовлює різну питому вагу комічних елементів у структурі художньо-естетичного цілого – від укралень комічних елементів (поезії В. Стуса, Л. Костенко, Т. Мельничука, І. Римарука, тощо) до наскрізного іронічного начала поетичного тексту, що демонструє художню практику Ю. Андруховича, М. Данька, І. Калинця, Неди Неждани.

Переважання певного виду комічного – гумору, іронії, сатири чи сарказму – в окремому ідіостилі залежить від низки мовних і позамовних чинників, зокрема об'єкта комічної оцінки, індивідуального світовідчуття автора та його оцінних намірів. Сукупність цих чинників зумовлює добір та реалізацію відповідних словесних засобів для досягнення бажаного стилістичного ефекту.

Аналіз мовних засобів, які беруть участь в актуалізації комічного на фразеологічному рівні, дозволяє з'ясувати показові механізми творення різних його видів у мові поезії означеного періоду.

Література:

1. Андрухович Ю. Екзотичні птахи і рослини з додатком «Індія». Колекція віршів. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2002. 112 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні: Навч. посібник для студ. філол. спец. Ніжин: Редак.-видав. відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
3. Данько М. М. Й сонця прихилив би!...: Поезії. К.: Рад. письменник, 1991. 204 с.
4. Калашник В. С. Українська поетична фразеологія і афористика поетичної мови повоєнного періоду (Семантико-типологічний аспект): Автореф. дис. ...докт. філол. наук. Дніпропетровськ, 1992. 40 с.
5. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. К.: Факт, 2004. Т. I, II, 135 с.
6. Костенко Л. В. Сад нетанучих скульптур: Вірші, поема-балада, драматичні поеми. К.: Рад. письменник, 1987. 207 с.
7. Мельничук Т. Князь роси: Вірші. К.: Молодь, 1990. 152 с.
8. Неждана Неда. Котивишня: Збірка віршів. К.: Смолоскип, 1996. 108 с.
9. Павличко Д. Вибрані твори: У 2-х т. К.: Дніпро, 1979. Т. I, 84 с.
10. Павличко Д. Вибрані твори: У 2-х т. К.: Дніпро, 1979. Т. II, 90 с.
11. Римарук І. Нічні голоси: Поезії. / І. Римарук – К.: Рад. письменник, 1991. 95 с.
12. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К.: Наук. думка, 1973. 280 с.
13. Чернышева И. И. Актуальные проблемы фразеологии. *Вопр. языкознания*. 1977. № 5. С. 34–42.

Отримано: 13 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: myakibchuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-107-110

Якібчук М. В. «Урок наукової чесності»: альтернативний дискурс епістолярію українських дисидентів другої половини 20 століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 107–110.

УДК: 821.161:001.98

Якібчук Марія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

«УРОК НАУКОВОЇ ЧЕСНОСТІ»: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРІЮ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 20 СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено осмисленню альтернативного дискурсу другої половини 20 століття в контексті епістолярію українських дисидентів І. Світличного, В. Чорновола, В. Стуса, З. Красівського, Я. Лесіва. Виявлено його особливості та специфіку у формуванні літературно-мистецького інакодумства в Україні учасників руху Опору 60-років, який виник завдяки зусиллям творчої інтелігенції, яку згодом назвуть шістдесятниками. Здійснено пошуки нової літературно-мистецької форми епістолярного тексту дисидентів, відмінної від соціалістичного реалізму. З'ясовано значення епістолярію шістдесятників для творення альтернативного дискурсу, а також доведено визначальні світоглядні принципи дисидентів, зокрема «урок наукової чесності» від О. Білецького, який на все життя засвоїв І. Світличний і поширював серед своїх однодумців.

Ключові слова: епістолярій, альтернативний дискурс, наукова чесність, дисиденти.

Mariya Yakibchuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

"LESSON OF SCIENTIFIC HONESTY": AN ALTERNATIVE DISCOURSE ON THE EPISTOLARY OF UKRAINIAN DISSIDENTS OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to understanding the alternative discourse of the second half of the 20th century in the context of the epistolary of such Ukrainian dissidents as I. Svitlychnyi, V. Chornovil, V. Stus, Z. Krasivskiy and Ya. Lesiv. The paper determines its peculiar features and specifics in the formation of literary and artistic dissidence of the members of the Resistance Movement of the 60s in Ukraine, which has arisen due to the efforts of the creative intellectuals that will later be called the men of the sixties. A search for a new literary and artistic form of the dissidents' epistolary text that is different from socialist realism has been carried out. The article studies the significance of the epistolary of the men of the sixties for the creation of the alternative discourse, as well as proves the defining ideological dissidents' principles, in particular the "lesson of scientific honesty" from O. Biletskyi, which has been learned for the rest of his life and disseminated among his like-minded people by I. Svitlychnyi.

Key words: epistolary, alternative discourse, scientific honesty, stoicism, camp letter.

Постановка проблеми. Епістолярна спадщина видатних українських письменників, громадських діячів відтворює маловідомі сторінки нашого минулого, яке замовчувалось в офіційному ідеологічному дискурсі. Шістдесятники відкрито демонстрували своє незадоволення політикою в царині культури, зокрема ставленням до української мови. Їх листи з тюрми, із заслання, які упродовж довгого часу були вилучені з поля літературознавчих досліджень, є вагомим епістолярним масивом в альтернативному дискурсі того часу, невід'ємною частиною української літератури ХХ століття.

Актуальність статті зумовлена необхідністю аналізу особливостей дисидентської комунікації в тоталітарному суспільстві та розуміння суспільно-політичних, культурно-мистецьких процесів у визначенні справжнього мистецтва, літератури, яку проповідували дисиденти у альтернативних джерелах інформації, від кон'юктури. Лист і самвидав були єдиним зв'язком із вільним світом для тих, хто не погоджувався жити за мораллю тоталітаризму і змушений був за це відбувати покарання. Аналізуючи листування дисидентів, які до арешту професійно займалися літературою, журналістикою, важливо відмітити, що вони розгорнули нові перспективи розвитку українського альтернативного літературознавства, опираючись на філософію стоїцизму, наукову чесність, кращі зразки світового мистецтва. О. Зарецький, досліджуючи офіційний та альтернативний дискурси в УРСР, зауважує, що листи шістдесятників свідчать про «етичний спротив системі, суб'єктивне несприйняття радянської влади з її насадженням власної ідеології, штампів у мистецтві та літературі... [з.с.191] і тому відносить їх до альтернативного дискурсу». Так як в офіційному дискурсі українські проблеми вважались другорядними, були замовчувані, почали з'являтися інші тексти, (маємо на увазі епістолярій шістдесятників), які органічно вписалися у новий літературний канон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілісний аналіз українського письменницького епістолярію другої половини ХХ ст. здійснила Г. Мазоха, визначивши доміанти листів як «синкретизм художнього мислення» [2, с. 28]. До проблеми специфіки та функцій письменницького листування зверталися також І. Дзюба, М. Коцюбинська, Л. Морозова, В. Кузьменко, А. Зіновська, Т. Заболотна, С. Павличко у праці «Дискурс модернізму». Предметом наукових досліджень ця тема була для Ю. Коваліва, Н. Зборовської, Л. Вашків, О. Галич, Ж. Ляхової, Ю. Шереха, Н. Загоруйко. Варто згадати докторську дисертацію Л. Тарнашинської «Дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття». Ця ж авторка у своїй монографії «Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління» визначила цей епістолярій як комунікацію свідомостей, завдяки якій відбувалися утвердження та самореалізація цих яскравих особистостей» [2, с. 55]. Досліджуючи цю тему, ми вивчали праці з історії руху опору в Україні Г. Касьянова, А. Русначенка, О. Зарецького «Офіційний та альтернативний

дискурси 1950-1980 рр. в УРСР», спогади сучасників, зокрема М. Гориня, С. Кириченко, М. Мариновича, В. Овсієнка, Р. Довгань, Є. Сверстюка та ін., матеріали самвидаву в Україні, мемуари, автобіографії самих дисидентів.

Виділення невіршених частин загальної проблеми. Новизна. У текстах офіційного дискурсу містилися основні політичні гасла, яких треба було дотримуватись у всіх сферах: політичній, науковій, культурній. Усі інші типи дискурсу були шкідливими, ворожими, непотрібними. Мета дослідження – дати розуміння, як у другій половині 20 століття формується дискурс інакшості на матеріалі епістолярію шістдесятників, з'ясувати види і форми тодішньої реальності, що слугувала для творення альтернативного дискурсу. Питання, порушені у листуванні українських дисидентів, є ключовими в українсько-мистецькому літературному процесі, але «тон їх обговорення діаметрально протилежний офіційному радянському дискурсу, що дає підстави означити його як альтернативний» [2, с. 60]. Вивчення епістолярію українських дисидентів як сегмента цілісного літературного процесу другої половини 20 століття дозволяє розкрити альтернативні наративи дискурсу шістдесятників. Як відомо, дисидентський рух розглядається у кількох аспектах: правозахисний рух, культурно-теологічне шістдесятництво, літературно-мистецький рух, який, на нашу думку, потребує ширшого осмислення. Саме цей останній аспект допоможе ґрунтовно відтворити культурно-ідеологічні, естетико-художні проблеми в Україні другої половини ХХ століття.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати листування поетів-дисидентів на предмет альтернативного дискурсу; з'ясувати види дискурсів;
- простежити на матеріалі листів літературні моделі творення тексту «інакшості»;
- з'ясувати широту науково-мистецьких зацікавлень шістдесятників;
- визначити роль книги та самвидаву в духовному світі цього покоління;
- дослідити спілкування з однодумцями в таборі та через листи.

Об'єктом дослідження є епістолярій Василя Стуса, Івана Світличного, В'ячеслава Чорновола, Зеновія Красівського, Ярослава Лесіва.

Предмет дослідження – альтернативний дискурс епістолярію поетів-дисидентів.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, дискурс – це сукупність висловлювань, що стосуються певної теми, і є взаємопов'язані між собою. Категорія дискурсу набула широкого значення у Франції в 60-х роках 20 ст., проблематику якого розширив французький філософ М. Фуко. Є різні типи дискурсу: філософський, правничий, політичний, художньо-літературний, які інколи взаємопроникають у своїх межах. Конкретні висловлювання, які зароджувались в українських історичних умовах і відбивали часовий аспект (60-80 роки 20 ст.), витворювали інший тип дискурсу, який називаємо альтернативним, тобто вибраним одним серед інших. У дослідженні Олексія Зарецького «Офіційний та альтернативний дискурси 1950-80 рр. в УРСР» названо листування індивідуальним дискурсом, «...але в системі, де контролем було охоплено весь дискурс, воно могло набути ознак альтернативності» [3, с. 187]. І справді, поети-шістдесятники у своєму листуванні тематично розширили межі української літератури, порушуючи гострі питання стилю, техніки поетичного мистецтва, які не вписувалися у регламентовані канони соцреалізму. У листі до дружини Іван Світличний пише: «Літературу можна обговорювати й не вдаючись до дурної політики; у всякому разі, для мене суто літературні листи цікавіші й важливіші» [6, с. 68]. Моральний імператив – бути чесним, не зрадити своє Я стає найважливішим критерієм етичного виміру авторів покоління шістдесятників. Епістолярій В. Стуса, В. Чорновола, І. Світличного, З. Красівського, Я. Лесіва та ін. переконливо доводить, що інтелектуальне життя, поетична творчість в тюремних умовах були засобом реалізації вільної людини. У пошуку ідеалу в'язні-поети утверджували свій кодекс честі, розгортали новий вимір буття. Наприклад, для Зеновія Красівського проблеми офіційного чи неофіційного дискурсу 60-х просто не існувало: він не сповідував ідеології соціалістичного реалізму. Визначальними у його житті і творчості була свобода людини і свобода народу. Він був міцно прив'язаний до програмних завдань національного руху. Якщо, приміром, в Івана Світличного, за словами, І. Дзюби, «високий суспільно-політичний ідеал формувався на ґрунті віри в соціалізм і водночас розуміння глибокої невідповідності його нашої дійсності», то в Зеновія Красівського він формувався ще з ранньої юності в процесі конкретної боротьби проти окупантів за загальнолюдські права свого народу [8, с. 13]. Підпільна організація «Український національний фронт», до якої входив З. Красівський, Я. Лесів та ін., писала відкриті листи до режимних органів, у яких містилися вимоги припинити русифікацію України та переслідування української інтелігенції, реабілітувати жертви сталінсько-більшовицького терору. Результатом відповіддю був арешт у березні 1967 року вісьмох осіб, які входили до складу УНФ. Про відкриті виступи своїх молодших ідейних побратимів З. Красівський згодом напише: «Їхня справа-справа легальна, вільнодумна, пов'язана з Львівським університетом, письменниками, художниками, з такими іменами, як Іван Дзюба, Іван Світличний, Алла Горська, Євген Сверстюк, Опанас Заливаха, та й самі Горині в сені процесу, а Михайло за «паровоза» групи. Це було щось, чим я надзвичайно тішився, чим гордився і чому якоюсь мірою заздрив... це було щось дуже нове, ефективне, і манило...» [8, с. 16]. Новаторство шістдесятників стосувалося як форми, так і змісту, «характеризувалося пошуками нової літературної форми, відмінної від закам'янілих масок «соціалістичного реалізму» [4, с. 18]. Але їхні художньо-естетичні пошуки були засновані на національному ґрунті.

Проблема митця у тоталітарному суспільстві, як уже зазначалося, була однією з домінуючих тем в епістолярній спадщині шістдесятників. До прикладу, В. Чорновіл, оцінюючи високо професійний рівень Ліни Костенко, писав: «У Ліни буває, що якийсь рядок губить цілий вірш. Мабуть, їй не пішло на користь чернецтво (громадське)» [7, с. 27]. Суворо й безкомпромісно відгукнувся про поетесу і В. Стус: «Бідна Ліна намовчалась, наїлась гіркої тиші-появилась збіркою, де сліди втрат чималі [2, с. 73]. Нагадаємо, що Ліна Костенко упродовж багатьох років була позбавлена можливості друкуватись в Україні. Звичайно, ці критичні відгуки доброзичливі, «адже дисиденти турбувалися передусім, щоб під тиском цензури одна з найталановитіших поетес не втратила естетичних критеріїв» [2, с. 73]. Розуміння мистецтва як свободи творчості особистості виразно проступає і в поетичних роздумах інших дисидентів. «Єдність морально-етичних та художньо-естетичних критеріїв в оцінці мистецьких явищ, а вона була доволі категорична й безапеляційна, – ключовий момент на шляху до усвідомлення літературознавчої концепції шістдесятників...» [2, с. 208]. У своїх листах з неволі Стус, Світличний, Чорновіл, Красівський порушували важливі питання українського літературознавства, в яких засадничо висвітлювали інші естетичні принципи з приводу власних літературних напрацювань, природи поезії, літературних жанрів. Основною у мистецтві, літературі для Стуса та його побратимів-дисидентів була творча особистість, модерність та естетизм, які заперечував

офіційний радянський дискурс, що проголошував комуністичну партійність і народність. Дискутуючи питання розвитку української літератури, вони, «...розгорнули нові перспективи розвитку українського альтернативного літературознавства в загальносвітовому контексті [2, с. 101]. Продовження їхніх думок знаходимо у працях дослідників з діаспори: Ю. Шевельова, Ю. Луцького, М. Павлишина, І. Кошелівця та ін.

Радянська влада, налякана поширенням вільномудства, боролася з проявами вільного мислення. Як згадує І. Дзюба: «Ці колізії мали національний характер... ми шукали форми висловити свій протест і спротив русифікації, якимось вплинути на національне самоусвідомлення суспільства» [8, с. 13].

Роздумуючи над епістолярієм Василя Стуса, зауважимо, що його листи до рідних були багатогранні за тематикою, у них розкривалися питання літератури, філософії, історії, містилася авторська рецепція та інтерпретація класичного українського й світового письменства (І. Котляревський, І. Франко, Леся Українка, Р. М. Рільке). На той час переклади виконували націєтворчу і модернізаційну функції в українській літературі. І саме переклад Стуса творів Рільке вважається одним з найкращих. В альтернативному дискурсі це була можливість втечі від реального життя. Влучно про це написав Є. Сверстюк. «У своїх листах, адресованих до «увялого партнера», поет «дискутував з епохою. Вибудовував свій вищий світ над плоскими реаліями соціалістичної казарми» [2, с. 60]. Листи з табору свідчили про інтенсивне духовне життя українських в'язнів сумління і допомагали протистояти жорстоким реаліям. Співв'язень І. Світличного І. Коваленко пригадує: «Скільки він встигав! Без перебільшення можна сказати, що він працював кожної вільної хвилини і вдень, і вночі» [1, с. 472], адже сприймав табір як місце для праці «в екстремальних умовах» [2, с. 172]. Ігор Калинець, який перебував разом з Іваном Світличним у таборі, у своїх спогадах зазначає: «Ми жили поезією, згадками про поетів, перекладами» [1, с. 472]. І. Світличний як аналітик хотів піднести українську культуру до рівня світової, тому навіть у тюремних умовах інтенсивно працював як літературний критик, поет, перекладач, лінгвіст, пересилаючи свій творчий доробок у єдино дозволеному жанрі-лісті. Визначальним у світогляді Світличного був «урок наукової чесності» від академіка О. Білецького, який попри приязні стосунки, критично оцінив перший варіант його дисертації «Теорія літературного образу». Потім Світличний ще 15 років працював над цим дослідженням. У майбутньому він старався бути таким же об'єктивним суддею, коли читав твори В. Симоненка, В. Стуса та інших молодих поетів. У тому часі літературознавці зауважували, що в радянському літературознавстві критика була одночасно доносом. Але Світличний був іншим: він зосереджував увагу на сутю художніх властивостях та естетичних цінностях твору, бо таким чином хотів допомогти молодим авторам, обстоючи їхнє право на самобутність. Принцип «Платон мій друг – та істина дорожча» став визначальним для Світличного та його побратимів, життєве кредо для яких було суголосне з філософією стоїцизму, сформульоване ще Сенекою: «Хто володіє собою, той нічого не втратив» [2, с. 141]. У цьому контексті візьмемо за приклад Ярослава Лесіва, який, провівши найбільшу голодівку серед ув'язнених (192 дні), у листі до рідних писав: «Дивна штука – життя. Ніколи не перестану його любити. Попри всі злигодні воно таки прекрасне... Неподалик за мурами видно вербу. Стара вона, самотня, нагадує маму, що все життя когось чекає... От тільки й друзів у мене: поодинокі дерева та ще пташки, кохаються у їх співі, радію з ними і плачу» [8, с. 89]. Листи З. Красівського із тюрми, із заслання – помітне й вельми своєрідне явище в українській літературі. Розповідаючи про власну тюремну «творчу лабораторію» в листі до дружини Олени, він писав: «Для самого себе в тюремних буднях знайшов конкретну роботу. Я почав писати вірші, не з покликання, не тому, що в Пегаса свербіли крила. Я захотів, я намірився перетопити тюремні страждання в слово, і працював, не знаючи спокою ні вдень, ні вночі...» [8, с. 115]. А В. Чорновіл у таборі мав твердий щоденний графік: вивчення іноземної мови, перегляд періодики, виписки із прочитаного. «Але без листів нам по цих сибірських хуторах, – писав В'ячеслав Чорновіл Анні-Галі Горбач, – як без повітря» [7, с. 658]. Він навіть називав деякі переваги ув'язнення: душевний спокій і впевненість у собі. Бо на волі «він був потенційною жертвою, тому що мислив відмінно від офіційного ідеологічного дискурсу» [2, с. 111].

Головним інструментом протесту прогресивної інтелігенції, в тому числі, дисидентів був Самвидав як феномен культурно-політичної думки в Україні 1960-80-х років: слово стало основною зброєю. Термін «самвидав» виник в Україні 1929 року, засновником якого став Іван Багряний. Особливістю українського літературного самвидаву було використання у ньому творів так і не реабілітованих літераторів «розстріляного відродження», поезій і щоденника В. Симоненка, які були прообразом людської гідності, честі і совісті. На сторінках самвидаву було поміщено статтю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», працю В. Чорновола «Лихо з розуму», журнал «Український вісник» та ін. Таким чином «викристалізувався справді дуже потужний і цікавий естетично вибагливий і самодостатній літературний самвидавний напрям, який влада не змогла знищити...» [5, с. 19]. Заборонені в Україні тексти виходили друком за кордоном, які потрапляли туди різними шляхами: складними і ризикованими. У цьому контексті варто згадати збірку поезій З. Красівського «Невольницькі плачі», яка, потрапивши до рук в'язничної адміністрації, уціліла. Поезії переписували і передавали одні одним. Один примірник згодом потрапив у Великобританію і вийшов друком в 1984 році. Додамо, що були видані закордоном твори і інших дисидентів. Тема «самвидаву» і «тамвидаву» дуже важлива: вона потребує окремого дослідження.

Головні висновки. Дослідивши феномен українських дисидентів крізь призму таборового епістолярію, ми дійшли висновків, що вони розгорнули альтернативний дискурс українського літературознавства, утверджуючи свій ідеалізований кодекс честі. І політичне, і літературне, і особисте життя будували за новими критеріями, шукаючи власної форми самовираження. Свідомо ставали на шлях, що був приречений на випробування, «дорогою болю» за Стусом, обстоючи філософію стоїцизму, національну гідність, моральну стійкість, жертвність, добросовісність. Наголошено, що український самвидав як альтернативна складова літпроцесу 1960-80-х рр. був місцем консолідації неконформістів. З'ясовуючи види дискурсу, ми визначили, що табірне листування є прикладом альтернативного літературознавства, яке керувалося естетично-художніми критеріями. За допомогою листів поети-в'язні висловлювали свої думки, тримали зв'язок з рідними і однодумцями, реалізуючи себе як творчу особистість. Засобом розширення інтелектуального простору були листи до закордонних адресатів, зокрема А.-Г. Горбач, Віри Вовк, О. Зілинського, через яких вони отримували заборонену літературу, довідувались про літературне життя за «залізною завісою». Однією з домінант спілкування дисидентів у таборі і через листи було переосмислення радянського літературного канону. Епістолярій дисидентів вводить нашу культуру у спільний європейський дискурс.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсу: «Основи академічного письма», зокрема питання культури особистості дослідника, академічної доброчесності, філософської основи академічного письма та ін. Також доцільно використати цей матеріал, аналізуючи ділові листи (дисципліна «Українська мова за професійним спілкуванням») і виокремлюючи лист як документ у контексті епохи.

Література:

1. Доброокий. Спогади про І. Світличного / упоряд. Л. Світлична, Н. Світлична. Київ : Час, 1998. 572 с. (Укр. модерна літ-ра).
2. Загоруйко Н. Таборовий епістолярій українських шістдесятників (Літературно-естетичний дискурс). Київ : Смолоскип, 2018. 256 с., іл.
3. Зарецький О. Офіційний та альтернативний дискурси 1950-1980 рр. в УРСР. Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2008. 440 с.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. Київ : Либідь, 1995. 224 с.
5. Лис С. В. Слово поза цензурою: Самвидав як феномен культури і суспільно-політичної думки 1960-х-1980-х років (Західна Україна) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 76 с.
6. Світличний І. Голос доби / упоряд. Л. Світлична. Київ : Сфера, 2001. Кн.1: Листи з «Парнасу». 544 с.
7. Чорновіл В. Твори : у 10 т. / упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл; передм. М. Коцюбинської. Київ : Смолоскип. Т. 4, Кн. 2 : Листи, 2005. 990 с.
8. Якібчук М. І в храм свободи увійти (Творчість З. Красівського та о. Я. Лесіва: дискурс національної ідентичності). Коломия, 2012. 192 с., 16 фотоіл.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: and.olenka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-111-115

Андрушенко О. Ю. Особливості давньоанглійського синтаксису як передумова гра-
матикалізації фокусувальних адвербів. *Наукові записки Національного університету*
«Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79).
С. 111–115.

УДК: 811.111'01/01

Андрушенко Олена Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОГО СИНТАКСИСУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЇ ФОКУСУВАЛЬНИХ АДВЕРБІВ

Стаття присвячена дослідженню передумов граматикизації фокусувальних адвербів у давньоанглійській мові, що виступають маркерами інформаційної структури речення у сучасній англійській. Проаналізувавши головні стратегії позначення компонентів інформаційної структури у мові VII-XI ст., було визначено, що саме порядок аранжування елементів у реченні є найбільш чутливим до вираження даності та новизни інформації, а також топіку і фокусу речення, чим пояснюються варіації порядку слів у клаузі. Адверби як клас у цей період представлені трьома різновидами: темпоральними, VP-адвербами та реченневими. Доведено, що основними адвербіальними дискурс маркерами у давньоанглійській мові виступають темпоральні прислівники, тому, ймовірно, саме цей клас став джерелом для творення нових фокусувальних адвербів на більш пізніх етапах мовної еволюції.

Ключові слова: інформаційна структура, порядок слів, фокусувальні адверби, клауза, давньоанглійська мова.

Olena Andrushenko,
PhD, Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University

SPECIFICS OF OLD ENGLISH SYNTAX AS THE BASIS FOR GRAMMATICALIZATION OF FOCUSING ADVERBS

The article deals with the preconditions of focusing adverbs grammaticalization in Old English, which function as one of the markers of sentence information structure in Modern English. With major strategies of highlighting the components of information structure in the language of VII-XI cen. being analyzed, the study found that the order of arranging the elements in the sentence was, namely, most sensitive to old/new information allotment, as well as, sentence topic and focus marking, which explains the word order variations in the clause. Adverbs as a class in this period were represented by temporal, VP- and sentential ones. All these types have relevance for the current study given that they may serve as one of the sources of grammaticalization for focusing adverbs in further periods of the English language development. The other source for the highlighted adverbs formation were adverbial suffixes -ly or -e added to adjectives, nouns and verbs. It was proved that the major adverbial discourse markers in Old English are temporal adverbs þa/thonne, her and nu. Therefore, this class presumably served the basis for the formation of new focusing adverbs at further stages of the language evolution.

Key words: information structure, word order, focusing adverbs, clause, Old English.

Визначення елементів інформаційної (ІС) структури пов'язане із поняттям стратегії їх маркування в реченні або у дискурсі. До таких стратегій належать маркери фокусу, ядерний наголос та характерні синтаксичні структури, що містять, зокрема, й адверби. Певні стратегії є універсальними в усіх мовах світу, наприклад, просодія [14] та клефти [21]. Проте кожна мова може мати специфічні маркери інформаційної структури речення. Варто також зауважити, що в процесі еволюції окремої мови від давнього до сучасного періоду можуть змінюватися і головні стратегії маркування ІС речення. Так, наприклад, у давньоанглійській мові маркування даної та нової інформації стає можливим завдяки аранжуванню елементів навколо дієслова [26]. У середньоанглійській мові порядок слів здебільшого характеризується як *verb-medial* [20], втрачаючи "мінімальну морфологію", необхідну для формального розмежування ІС клаузи [30]. А отже, у мові з'являється необхідність для поступового створення нових ІС маркерів, серед яких чільне місце займають нові фокусувальні адверби, як-от *only* та *even*.

Метою статті є проаналізувати синтаксис давньоанглійської та передумови становлення фокусувальних адвербів, що утворилися як окремий клас на більш пізніх етапах розвитку мови.

Загалом адверби представляють найбільш гетерогенний клас лексики, який у традиційній граматиці слугував свого роду “wastepaper basket” для усіх слів, що не відповідали головним категоріям: іменникам, дієсловом, прикметникам [31], тому вони досі є однією з найбільш дискусійних та неоднозначних категорій мови [10, с. 212]. Фокусувальні адверби (ФА), що були вперше виокремлені авторами “*A Comprehensive Grammar of the English Language*”, визначають як клас “слів, що мають на меті наголосити на сутності висловлювання” [28, с. 604]. У площині їх внеску в значення клаузи відмітимо, що ФА безпосередньо взаємодіють з ІС речення та типом висловлювання. Їх аналіз передбачає виокремлення області застосування адвербів, оскільки вони корелюють з розподілом компонентів фокусу і фону речення.

Дослідження фокусувальних адвербів в рамках генеративної лінгвістики [11] дало змогу виокремити основні їх різновиди – рестриктивні, які в свою чергу поділяють на ексклюзивні (*only, alone, just, exclusively, merely, simply, solely*) та уточнювальні (*especially, exactly, largely*), а також адитивні (*even, too, also*) [8]. Перший різновид, зазвичай, виокремлюють за параметром впливу на істинність значення у висловленні [19, с. 26]. Функцією ж адитивів є характеристика пресупозиції [8], тобто вони не додають інформації про істинність або хибність судження, як це показано в прикладах (1a)-(1b), а натомість ініціюють екзистенційну пресупозицію. Таким чином, адитивні адверби вважаються “тригерами пресупозиції”, що передбачає існування принаймні однієї альтернативи фокусу, що задовольняє його комплексну предикацію.

(1a) Mary also introduced [John]_F to Bill.

(1b) Mary also introduced John to [Bill]_F.

Відповідно до своїх семантичних характеристик, адитиви розмежовують на адверби *also*-групи (*also, too*) та *even*-групи (*even, so much as*) [11]. Перший тип передає ідею, що принаймні одне релевантне альтернативне значення, що виражає фокус, є валідним, тобто передає істинну пропозицію. Тому їх головною семантичною характеристикою є [+additive] [32]. Другий тип включає скалярні ФА, які мають на меті упорядкувати альтернативні значення відповідно до однієї області їх застосування, приписуючи адитивному значенню високий або низький ступінь ймовірності на шкалі (*probability scale*) [12]. Таким чином, означений тип асоціюється з двома семантичними характеристиками [+additive] та [+scalar] [29]. Отже, було визначено, що фокусувальні адверби слугують для встановлення особливих відношень між значенням сфери їх використання та релевантними альтернативами, присутніми у реченні.

Поява фокусувальних адвербів в англійській мові збігається з середньоанглійським періодом [6], і хоча окремі адверби, як-от *even*, зустрічаються у давньоанглійській мові, вони не виступають у якості фокусувальних [2]. ФА у своєму розвитку з давньо- до ранньонорманської мови проходять процес граматикизації [23], поступово перетворюючись на засоби маркування ІС речення. За нашою гіпотезою, це насамперед пов'язано з певними особливостями розвитку синтаксичної будови мови.

Зазначимо, що не існує єдиної точки зору щодо синтаксичної структури англійської мови VII–XI ст., оскільки думки дослідників різняться з приводу того, який порядок розташування елементів лежить в її основі OV [26] чи VO [20]. З огляду на це, незрозумілими вбачають варіації порядку слів V2 та V3, присутні у мові того часу, пов'язуючи такі розбіжності з чутливістю синтаксису до ІС речення [34].

Сучасні дослідження доводять, що англійська мова 800–1150 рр. належить до мови з дієсловом, що переважно обмежується другою позицією у клаузі (V2). Про це свідчать приклади аналізу синтаксису англійських пам'яток VII–XI ст., в яких T-ініціальні структури знаходяться в головних та непрямих підрядних реченнях [30, с. 396]. Фінітне дієслово в клаузі завжди переміщується з VP до вершини TP, в той час як суб'єкт переміщується зі специфікатора (Spec) VP до Spec TP або залишається на місці, що схематично представлено на Рис. 1.

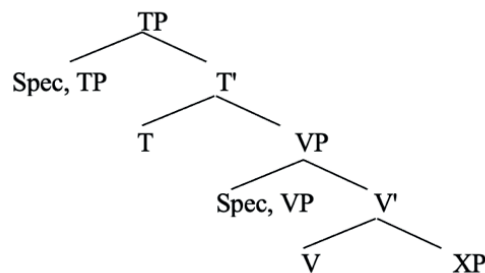

Рис. 1. Дериваційна структура давньоанглійського речення за Taylor&Ringe (2014: 393)

Аналіз давньоанглійської мови свідчить про те, що вона не є мовою V2 у чистому вигляді, оскільки в ній спостерігаються моделі клауз з V3 [30]. Так, речення (2) є прикладом порядку слів з V2, в той час як (3) представляє схему клаузи з дієсловом у третій позиції:

(2) þa genam hine se awyrgeða gast. ‘Then the accursed spirit took him.’ (BlHom, 27.8.358)

(3) For þrim þingum Hælend eode on westen. ‘For three reasons the Savior went into the wilderness.’ (BlHom, 29:18)

Дослідження Th. Eythorsson засвідчує, що розташування дієслова у другій позиції є германською інновацією, що, ймовірно, спричинено інформаційно-структурними чинниками [13]. Припускають, що протогерманська була мовою SOV типу (V3), порядок слів V2 був спочатку опціональним і слугував для привертання уваги до інформаційно-структурного статусу першого конститuenta речення, а фінітне дієслово, в свою чергу, було фактично маркером фокусу, який виділяв його привілейовану позицію. Як тільки V2 перетворився на канонічний порядок слів у головних реченнях у давньоанглійській мові, головні клаузи без переміщення дієслова у другу позицію (зокрема SOV) стали неканонічними [33].

Вивчаючи розподіл порядку слів у реченні протягом усього розвитку давньоанглійської мови, К. Бех доводить, що хоча дієслово у другій позиції є характерною рисою мови цього періоду, такий порядок слів не є основним, тому фактично дистрибуція елементів в реченні є доволі гетерогенною [4]. Це також підтверджують отримані нами дані дослідження пи-

семних пам'яток IX ст. (Табл. 1), в яких не спостерігається домінуючого порядку слів, проте простежується доволі часте використання моделі SVO, принаймні в простих реченнях [1; 2].

Таблиця 1

Моделі порядку слів у давньоанглійських простих реченнях IX ст.

WO type	SVO	VSO	SOV	VOS	OSV	OSOV	OVS	XVOS	OV, VO	Neg s-ces
Quantity	269	209	73	11	15	2	21	2	12	10
%	43.1	33.49	11.7	1.76	2.4	0.33	3.36	0.33	1.92	1.61

Пропорція клауз, типових для порядку слів з дієсловом у другій позиції (SVX, XVS, XV, SV1XV2), складає загалом 71.3% усіх давньоанглійських речень, тому по праву можна вважати, що мова цього періоду, як зазначалося вище, демонструє тенденцію до V2 [4].

Загалом розбіжності в аранжуванні компонентів у реченні та дослідження причин такої непослідовності порядку слів, навіть в межах одного твору, змусило лінгвістів зробити висновки, що порядок слів тісно пов'язаний з інформаційно-структурними факторами [20; 26], оскільки окремі елементи речення можуть бути чутливими до позначення даної та нової інформації.

Підсумовуючі головні характеристики давньоанглійського порядку слів, Дж. Вокден зазначає, що існує певна різниця в аранжуванні елементів у реченнях з дієсловом у другій та у третій позиціях [34]. Хоча ініціальний конститuent у реченнях з V2 та V3 може бути виражений різноманітними формами (CP, DP або PP), вони виконують різні функції у кожній окремій моделі [16, с. 229]. Провербіальний конститuent в V3 клаузах доволі часто представлений прономінальним суб'єктом [4], що є даною інформацією та представляє близький топік [15]. Моделі речень з V2 та V3, зазвичай, властиві для головних речень, проте підрядні клаузи не завжди послідовно демонструють цю тенденцію [34]. Комунікативна спрямованість речення також має значення, оскільки, наприклад, в спеціальних запитаннях зустрічається лише порядок слів V2.

А. Тейлор та С. Пінчук, вивчаючи фактори, що спричиняють переміщення об'єкта відносно дієслова, намагаються дослідити кореляцію порядку слів VO та OV з інформаційно-структурними чинниками. Аналіз давньоанглійський корпусів показав, що об'єкти, які представляють нову інформацію для дискурсу, найчастіше зустрічаються з VO моделлю, проте вчені зазначають, що вага конститuenta також відіграє значну роль [33]. Услід за ними С. Петрова вважає, що хоча нові об'єкти мають тенденцію знаходитися у постдієслівній позиції, проте інформаційна структура не може бути ідентифікована як головний фактор при розташуванні об'єкта [24]. Як доводять А. Тейлор та С. Пінчук, інформаційно-структурні чинники є визначальними в окремих позиціях [33]. Так, при дослідженні референційних не-прономінальних об'єктів, що передують дієслову, у структурах Aux V та V Aux, різниця між аранжуванням даної та нової інформації є суттєвою лише у клаузах, в яких допоміжне дієслово слідує за фінітним дієсловом, оскільки у реченнях такого типу лише 9.7% об'єктів, що виражають дану інформацію, розташовані у поствербальній позиції. Водночас для моделі Aux V різниця між даними та новими об'єктами, що розташовуються після дієслова, складає лише 5,3% [13].

Як зазначає Дж. Вокден при аналізі зв'язку IC та порядку слів у реченнях варто розрізнити підрядні та головні клаузи, оскільки останні мають тенденцію бути більш інноваційними: вони мають задовольняти різноманітні комунікативні вимоги, як-от розташування фокусу та відомої або нової інформації для дискурсу, тому демонструють загальну тенденцію до появи в них спеціальних конструкцій, які не спостерігаються у підрядних реченнях [34]. Це певним чином пояснює більш консервативний синтаксис останніх, проте дослідження у цій царині доводять, що давньоанглійські підрядні речення також є чутливими до інформаційно-структурних перетворень.

Аналізуючи кореляцію інформаційної структури з порядком розташування об'єкта у релятивних клаузах, С. Петрова та А. Шпейер вважають, що варто взяти до уваги низку факторів. Науковці погоджуються, що при позначенні нової інформації для дискурсу об'єкт може розташовуватися як у при-, так і у поствербальній позиції. З метою уникнути упередженості при інтерпретації варто звернути увагу на синтаксичну "вагу" елемента, тому слід розрізнити важкі DP та DP, що складаються з одного або двох елементів [25]. Під час дослідження переміщення об'єкта вправо/вліво від IP, були визначені порядки слів, що прямо корелюють з властивостями інформаційної структури, як от (4)-(5). Зокрема, розташування об'єкта зліва перед суб'єктом (4) свідчить про те, що ознака, про яку йдеться в дискурсі, отримує емпатичну інтерпретацію і демонструє контрастні стосунки з іншим елементом у дискурсі.

(4) O-S-V-Aux $[_{IP} DP_i [_{IP} DP [_{VP} t_i V^0 [I^0]]]$

(5) O-S-Aux-V $[_{IP} DP_i [_{IP} DP I^0 [_{VP} t_i V^0]]]$

Об'єкти, розташовані справа від VP/IP, у 90% аналізованих прикладів в прагматичному плані представляють нову інформацію для дискурсу, а їх головною характеристикою є експлікація інформаційного фокусу [25].

Таким чином, порядок слів V2 слугував забезпеченню інформаційно-структурних потреб. Перша позиція в реченні відводилась для позначення топікальності, тому її могли займати суб'єкти, об'єкти й обставини. Суб'єкти та об'єкти зазвичай асоціюються з близьким топіком, у той час як обставини позначають топік-місце та топік-час і представлені адвербами або адвербіальними зворотами.

Типологічні дослідження у різних мовах засвідчують те, що адверби з'являються завдяки процесам афіксації. Іншим джерелом є застигли відмінкові форми іменників, а також конверсія [22, с. 510].

Як відзначає С. Пінчук [27], основними типами адвербів у давньоанглійській мові є темпоральні (6), VP-адверби (7) та реченнєві (8):

(6) *Þa ær Anastasies þam seofodan dæge se yrica broðer wæs eac forðfered* (GD (C) 53.29-31). 'Then, before Anastasius' seventh day the same brother also died' [...]

(7) and $[_{TP} \text{þa lareowas} [_1 \text{sceolan} [_{VP} \text{synnfullum mannum eadmodlice tæcan}]]$ (ÆLS 25.921-922). 'And the teachers must sinful men humbly teach'.

(8) and [ṽ se godes þeowa [ṽ sceall] [ṽ symle for us gebiddan]] (ÆLS 25.921-922). ‘And the servant of God must always pray for us [...]’

У контексті засобів маркування інформаційної структури речення нас цікавлять усі типи адвербів, оскільки джерела граматикизації у кожного окремого фокусувального адверба в подальші періоди розвитку мови є різними. Наприклад, двн.-англ. *efne* (*efen*), зустрічається у мові VIII–XII ст. *Dictionary of Old English Web Corpus* [9] та містить такі значення *even*: 1) *exactly, just* (GenA A1.1: *Bearwas wurdon to axan and to yslan, eorðan wæstmā, efne swa wide swa ða witelac reðe geraehton rum land wera*); 2) *manner or degree – evenly* (PPs 118.77: *cumen me ðine miltsa mihtum geswyþede, and ic lange on þam lifian mote; forðon me is metegung on modsefan, hu ic æ þine efnast healde*); 3) *reference to time* (LkG18.47: *bifora allum folche & hu efne sona gihæled wæs*). Отже, окреслений адверб починає функціонувати як маркер фокусу на більш пізніх етапах розвитку англійської мови.

Іншим джерелом утворення фокусувальних адвербів на більш пізніх етапах розвитку мови є прикметники + афіксація за допомогою адвербіального суфікса *-ly*, напр.: двн.-англ. *mære* (*notorious, great, excellent*). Тому важливим вбачаємо описати систему адвербів та шляхи їх утворення на кожному історичному етапі розвитку мови.

У давньоанглійській мові продуктивною моделлю для адвербів є афіксація. Адверби утворювалися, як правило, від прикметників, іменників або дієслів за допомогою додавання суфіксу *-e* до основи слова, який редукувався з прото-германського інструментального суфікса *ō*, наприклад: двн.-англ. *hræðe* (*quickly*). Згодом цей суфікс протягом середньоанглійського періоду був втрачений в результаті процесу “вирівнювання закінчень”. Наслідком цього була редукція ненаголошених складів, що стало причиною омонімії форм прикметників, іменників та адвербів, рідше дієслів [3, с. 158-159]. Такі адверби дістали назву нульових. Іншим джерелом утворення адвербів є давньоанглійський суфікс *-lice*, що представляє яскравий приклад граматикизації, напр.: *eadmidlice* (*humbly*). Його походження пов’язують із прото-германським іменником, що означає “*physical body*” або дієслівний прикметник зі значенням “*like*”: двн.-англ. *gelic* [18]. Зрідка адверби утворювалися за допомогою суфікса *unga*: *eallunga* (*completely*). Окремі адверби були сформовані за допомогою вказівного займенника *þær* + прислівник, напр.: *þæræfter* (*after all*), а також закінчення генітива або датива іменника, наприклад: *daeges and nihtes* (*by day and by night*) та *hwilum* (*at times*). Деякі адверби є моносилабними, напр. *þa* (*then*) *her* (*here*) та ін.

Роль адвербів в інформаційній структурі речення є доволі значною. Зокрема, дослідження адвербів, таких як *tha/thonne* та *nu*, в давньоанглійській вказує на те, що вони слугують в реченні для маркування інформаційно-структурних характеристик, притягуючи дискурс зв’язаний елемент (дану інформацію) вліво від дієслова [17], передуючи при цьому безпосередньо частині речення, що представляє його фокус (9).

(9) *Hwæt þa se biscop hine bliþelice gefullode, and ealle his hiwan on þæs Hælendes naman.* ‘and indeed the bishop blithely baptized him and all his household in the Savoiur’s name.’ (ÆLS: 167).

Наявність таких адвербів викликана необхідністю позначення меж сетінга або фокусу речення. Як переконують А. ван Кеменаде та Т. Мілічев, коли прислівники *þa/thonne* розташовуються у першій позиції, друга позиція в реченні, як правило, відкрита для дієслова [15]. Зазвичай така тенденція спостерігається на початку оповіді або при позначенні контрастного фокусу. Наприклад:

(10) *ða geherde seo eadiga Margareta and hi on bocum fand, þæt þa cinges and þa ealdormenn and þa yfela geregan ofslogen æfre and bebyrodon ealle þa godes thowas, þe þær on lande wæron* (LS 14 (Margaret Ass) 32).

‘Then heard the blessed Margaret and she it un books found that the kings and the alderman and the evil reeves killed ever and buried all the god’s servants who there in land were’.

Як зазначають Л. Брейвік та Т. Свон [5], *þa* також може зустрічатися з порядком слів SV, особливо у тих випадках, коли адвербу передує окличний дискурс маркер *hwæt* (11).

(11) *Hwæt þa florus ferde fægen him to-geanes* (ALS I 156). ‘Lo, then Florius went joyfully to meet them’.

Окрім того, аналіз твору *Appolonius* засвідчив, що розташування *þa* в ініціальній позиції зустрічається як з V2, так і у клаузах з порядком слів SV. З огляду на це, науковці роблять висновок, що інверсований порядок слів є опціональним, принаймні у пізньодавньоанглійській [5, с. 26].

Іншими дискурс-маркерами у давньоанглійській мові виступають адверби *her* ‘*here*’ та *nu* ‘*now*’, які слугували дійсними елементами у тексті та використовувались для розрізнення периферійних областей дискурсу. Адверби *sona* та *þærrihte* (*immediately, at once*) сигналізують про найвищу точку оповіді, а такі адверби, як *witidlice* (*certainly*) та *soplice* (*truly*) виступають як маркери зміни нарративу або позначають емпатичний фокус [7].

Отже, з огляду на давньоанглійську мову, зазначимо, що усі типи адвербів – темпоральні, VP-адверби та реченнєві – могли виступати у якості маркерів інформаційно-структурних характеристик у поєднанні з порядком слів у реченні. Як зазначалося вище, переміщення дієслова пов’язують з демаркацією області фокусу, а також використовують для кодування даності і новизни інформації, тому давньоанглійська мова демонструє швидше змішаний порядок слів VO/OV, та не є виключно мовою V2, що пов’язано з маркуванням ІС компонентів. Щодо фокусувальних адвербів, рестриктивних та адитивних, то вони, як окремий клас, з’являються у мові середньоанглійського періоду, проте процеси, пов’язані з їх становленням, властиві давньоанглійській мові в контексті загальної тенденції формування адвербів.

Література:

- Андрущенко О.Ю. Інформаційна структура речення та стратегії її маркування в давньоанглійських писемних пам’ятках. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 56. С. 33–37.
- Андрущенко О.Ю. Інформаційно-структурні перетворення адитивного адверба *even* (на матеріалі пам’яток і текстів корпусів англійської мови XII–XVII ст.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2021. Т. 24. № 1. С. 16–32.
- Baugh A., Cable T. *A History of the English Language*. New York : Routledge. 2013. 480 p.
- Bech, K. *Word Order Patterns in Old and Middle English: A Syntactic and Pragmatic Study* (PhD dissertation, University of Bergen), 2001. URL: <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/3850>.
- Breivik L.E., Swan T. *Initial Adverbials and Word Order in English with Special reference to the Early Modern English Period*. *Studies in Early Modern English*. Berlin : Walter de Gruyter, 2011. P. 11–44.

6. Brinton L. The Evolution of Pragmatic Markers in English. *Journal of Linguistics*. 2017. 55 (2). P. 449–453.
7. Brinton L., Bergs A. The History of English. Old English. Berlin : Walter de Gruyter, 2017. 281 p.
8. De Cesare, A.-M. On 'Additivity' as a Multidisciplinary Research Field. *Focus on Additivity: Adverbial Modifiers in Romance, Germanic and Slavic Languages*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publ., 2017. P. 1–22.
9. Dictionary of Old English Corpus (2009). URL: <https://tapor.library.utoronto.ca/doecorpus/>.
10. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. Das Wort. Dordrecht : Springer, 2016. 549 p.
11. Forker D. Toward a typology for additive markers. *Lingua*, 180, 69–100.
12. Gast V., van der Auwera J. Scalar Additive Operators in the Languages of Europe. *Language*. 2011. 87 (1). P. 2–54.
13. Hinterhölzl R. From OV to VO in English: How to Kroch the nut. *Word Order Change in Acquisition and Language Contact: Essays in honour of Ans van Kemenade*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2017. P. 9–34.
14. Katz J., Selkirk E. Contrastive Focus vs. Discourse New: Evidence from Phonetic Prominence in English. *Language*. 2011. 87 (4). P. 771–816.
15. Kemenade A., Milicev T. Syntax and Discourse in Old and Middle English Word Order. *Grammatical Change: Origins, Nature, Outcomes*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 239–254.
16. Kemenade A., Los B. The Handbook of the History of English. Oxford : Blackwell Publ. Ltd., 2009. 269 p.
17. Kemenade A. Discourse Relations and Word Order Change. *Information Structure and Word Order Change: New Approaches to Word Order Variation in Germanic*. Berlin, N.-Y. : Mouton der Gruyter, 2009. P. 91–121.
18. Killie K. On the Source(s) and Grammaticalization of the Germanic -lik Suffix. *Neu philologische Mitteilungen*. 2007. 108. P. 659–682.
19. König E. Syntax and Semantics of Additive Focus Markers from a Cross-Linguistic Perspective: A Tentative Assessment of the State of the Art. *Focus on additivity: Adverbial modifiers in Romance, Germanic and Slavic languages*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publ., 2017. P. 23–43.
20. Los B. A Historical Syntax of English. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2015. 284 p.
21. Nakagawa N. Information Structure in Spoken Japanese: Particles, Word Order and Intonation. Berlin : Freie Universität, 2020. 306 p.
22. Narrog H., Heine B. The Oxford Handbook of Grammaticalization. Oxford : OUP, 2011. 877 p.
23. Nevalainen T. Aspects of Adverbial Change in Early Modern English. *Studies in Early Modern English*. Berlin : Walter de Gruyter, 2011. P. 243–260.
24. Petrova S. Multiple XP-Fronting in Middle Low German Root Clauses. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*. 2012. 15. P. 157–188.
25. Petrova S., Speyer A. Focus Movement and Focus Interpretation in Old English. *Lingua*. 2011. 121. P. 1751–1765.
26. Pintzuk S. Phrase Structures in Competition: Variation and change in Old English word order. New-York : Routledge, 2015. 288 p.
27. Pintzuk S. The Distribution and Syntax of Old English Adverbs. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik*. 1993. Vol. 36. P. 152–167.
28. Quirk R., Greenbaum, S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London : Longman, 1985. 1779 p.
29. Ricca D. Meaning both 'also' and 'only'? The Intriguing Polysemy of Old Italian pur(e). *Focus of additivity: Adverbial modifiers in Romance, Germanic and Slavic languages*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publ., 2017. P. 45–78.
30. Ringe D., Taylor A. The Development of Old English. Oxford : OUP, 2014. 624 p.
31. Sarda L., Shirley C.-Th., Fagard B. Adverbials in Use. From Predicative to Discourse Functions. Louvain : Presses Universitaires de Louvain, 2014. 323 p.
32. Sudhoff S. Focus particles in German. Syntax, Prosody, and Information Structure. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publ., 2010.
33. Taylor A., Pintzuk S. The Effect of Information Structure on Object Position in Old English. *Information Structure and Syntactic Change in the History of English*. Oxford : OUP, 2012. P. 47–65.
34. Walkden G. Language Contact and V3 in Germanic Varieties New and Old. *Journal of Comp German Linguistics*. 2017. 20. P. 49–81.

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: grytsevych.yurii@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-116-119

Грицевич Ю. В. Словник говірки села Конище Ковельського району Волинської області. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 116–119.

УДК: 811.161.2'282.3(477.82-37-22)

Грицевич Юрій Васильович,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЛОВНИК ГОВІРКИ СЕЛА КОНИЩЕ КОВЕЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті презентовано фрагмент словника носіїв говірки с. Конище сучасного Ковельського (а до проведення адміністративно-територіальної реформи 2020 р. згідно з Постановою Верховної Ради України № 3650 – Ратнівського) району Волинської області. Зауважено, що об'єктом опису стала рідна для укладача говірка. Реєстр словника складає лексика різних частин мови з кількісною перевагою іменників та дієслів. Засвідчено випадки розширення семантичної структури лексем, збереження слів-архаїзмів. Простежено немало запозичень, а також інтерференційний вплив польської мови. Автор висновок, що пропонується словникова праця про реєстр однієї говірки – вагомий і перспективний джерело фактажу для наукових студій із лексикології, історії української мови, а також вона удогляднить вже відомі діалектологічні свідчення.

Ключові слова: словник, говірка, семантика, Ратнівщина, Ковельський район, село Конище.

Yurii Hrytsevych,
Ph. D. in Philology, Senior Lecturer,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE DICTIONARY OF THE VILLAGE OF KONYSHCHE (KOVEL DISTRICT OF VOLYN REGION) DIALECT

The article presents a dictionary register fragment of the dialect spoken by the residents of the village of Konyshche in Kovelskyi (before the administrative-territorial reform of 2020 – Ratnivskyi) district of the Volyn region. The object of the description is the native dialect of the compiler himself.

The lexical information collected and systematized in the form of a dictionary is of great significance since it is the first attempt to introduce into the Ukrainian dialectological science one more spatial coordinate of the linguistic diversity of the Volynian dialect, and in a broader sense, that of Western Polissia. The dictionary register comprises lexical units of different parts of speech with a quantitative predominance of nouns and verbs. All dictionary entries are arranged alphabetically and reflect a wide range of vocabulary, primarily related to the routine activities of the villagers, rituals, human traits, flora and fauna of the region, etc., situations of informal natural communication of its speakers, their unique spiritual and material culture. Every word meaning is specified by providing a literary equivalent to a dialect word or a description of the object, sign, action, or circumstances denoted by the word. Undoubtedly, the broad involvement of dialect contexts in dictionary entries spotlights the syntagmatic relationship of words, provides a reliable basis for studying the ways of how to construct utterances in accordance with the linguistic and stylistic features of a colloquial folk phrase. There are many cases of expanding the semantic structure of tokens and preservation of archaisms.

The study has revealed a considerable number of borrowings and interfering influences of the Polish language. The author concludes that it is difficult to put a full stop in the compilation of a dialect dictionary because even after the publication of the work, the need to record new lexical findings may occur. The analyzed dialect dictionary is an important and promising source of linguistic material for scientific studies in lexicology and the history of the Ukrainian language. It also contributes to a better understanding of the already known dialectological units of speech.

Key words: dictionary, dialect, semantics, Ratne Region, Kovelskyi district, village of Konyshche.

Постановка наукової проблеми та її значення. «Проблеми лексикографії завжди належали до центральних у лінгвістиці – як з огляду на широкі суспільні й культурні потреби у словниках, так і на запити лінгвістів, для яких словник був і залишається не лише вмістом різнопланової упорядкованої мовної інформації, а й імпульсом формування нових проблем, стимулом до наступних наукових пошуків. Словник часто глибше розкриває сутнісні сторони мови, особливості її структури та буття як феномену культури, аніж лінгвістичні праці інших типів. Тому за словниками нерідко оцінюють стан розвитку й мови, і мовознавства, а за окремими з них визначають рівень унормованості, кодифікованості літературного стандарту та його стильової диференціації» [4, с. 8], – відзначає директор Інституту української мови НАН України П. Ю. Грищенко.

Особливого значення словникарство набуло в діалектології. «Діалектологічних словників завжди бракуватиме, бо ніколи не можна зафіксувати все розмаїття територіального мовлення: то – бездонне море слів, значень, словосполучень, морфологічних і фонетичних форм. Лексикографічні роботи з діалектного мовлення повсякчас будуть актуальні, адже в них – минувшина, сучасність і майбутнє великої мови видатного народу» [5, с. 228].

Мета пропонованого дослідження – репрезентувати фрагмент словника говірки с. Конище Ратнівського району Волинської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Село Конище ще донедавна входило до сільської ради с. Прохід Ратнівського району Волинської області. Відповідно до нового адміністративно-територіального поділу після прийняття Постанови ВРУ № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів» вищезгаданий населений пункт став частиною Ратнівської територіальної громади Ковельського району. Одна з перших писемних згадок про село датована 1604 р. 20 червня вказаного року король видав грамоту, в якій передав маєток Конище священнику Ратнівського Богородицького приходу. З документів 1668 р. стає відомо, що острів Конище є власністю вказаної церкви. Після цього острів

заселявся вільно прибулими людьми. У 1850 р. острів переведений у казну [3, с. 344]. У фундаментальному краєзнавчому дослідженні О. М. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» («Ancient Volyn and Volynian Polissia») читаємо: «**КОНИЩЕ**, с., Ковельський пов., на південь від Мшаного і Радожецького озера, при болотах, мочарах і трясовищах, недалеко від ріки Прип'яті і старого шляху до Дивина. В 1819 р. було там 6 домів, церковних підданих до Ратенської церкви» [7, с. 530–531]. Авторитетний український ономаст В. П. Шульгач походження назви села коментує так: «У джерелах фіксується з першої половини XVI ст.: *до Конищъ* (1546), *островъ Конищи* (1668). Очевидно, назва села мотивована антропонімом *Конище* (блр. *Конище* – прізвище). Від нього утворені також назви поселень *Конищів* – на Вінниччині, *Конища* – в колишній Гродненській губернії, *Конищево* – в колишніх Вологодській, Костромській, Тверській, Ярославській губерніях» [7, с. 67].

Говірка села Конище належить до західнополіського говору північного наріччя української мови. Пропонований «Словник говірки села Конище» не претендує на вичерпність. У ньому вміщені слова, відсутні в сучасній українській літературній мові. За зразок оформлення словника взято «Словник західнополіських говірок» Г. Л. Аркушина [1]. Слова виписані з говірки жителів села Конище Ратнівського району Волинської області. Повноту фіксації лексики та відображення тонкощів семантики забезпечує те, що це рідна для записувача говірка. Мовознавці наголошують: «У теоретичному плані словник однієї говірки треба розглядати не як демонстрацію лексики саме певного населеного пункту, а як здійснення можливості на прикладі однієї говірки показати діалектну лексику, типову для певної діалектної зони, іншими словами, об'єктом такого словника повинна стати говірка, що знаходиться не в смузі перехідних говірок, а в діалектному ядрі» [5, с. 5]. Олекса Бевка, упорядник словника говірки с. Поляни на Мараморошині, в листі до проф. Іштвана Удварі писав: «За нашою думкою, над словником потрібно помислити, й не дозволити, щоб все пропало, як цв'ях у воду. Словник = скарб нашого минулого...» [2, с. 10].

Словникова стаття має таку структуру: реестрове слово, набране великими літерами; після реестрового слова (всі кількості складові слова подаються з наголосом над наголошеним голосним) наводиться коротка граматична інформація:

- для іменників – флексія родового відмінка однини, вказівка на рід, число;
- для прикметників – закінчення жіночого і середнього роду в називному відмінку однини;
- для дієслів – флексія першої та другої особи однини теперішнього часу, ремарки, що вказують на вид.

Лексичне значення реестрового слова розкривається наведенням літературних відповідників або описово, коли літературні відповідники відсутні чи не вдається їх точно підібрати. Деякі ремарки вказують на сферу використання слова. У переважній більшості випадків реестрові слова ілюструються реченнями. Іноді їх замінюють словосполучення, які економніше, ніж речення, можуть ілюструвати сполучуваність реестрового слова та його граматичні особливості.

З метою збереження в Словнику якнайбільшої кількості місцевих особливостей у вимові кожного слова вжито, крім літер українського алфавіту, ще такі додаткові знаки:

- и^с – для передачі звука **и**, що наближається до **е**;
- е^н – для передачі звука **е**, що наближається до **и**;
- ž – для передачі дзвінкої шиплячої африкати;
- ʒ – для передачі дзвінкої свистячої африкати.

Умовні скорочення

- бот. – ботаніка (назва рослини)
- док. – доконаний вид
- ж. – жіночий рід
- займ. – займенник
- згруб. – згрубілий
- знев. – зневажливий
- кулін. – кулінарія
- недок. – недоконаний вид
- присл. – прислівник
- с. – середній рід
- ч. – чоловічий рід

Фрагмент словника

БАГОН [багон] -а, ч., бот. 'багно звичайне; 'Ledum palustre L.'. *Багон трéба рвати, коли цв'ітé.*

БАЛЪЗАМ [бал'зам] -у, ч., бот. 'каділо мелісолисте; Melittis melissophylus L.'. *Бал'зам ростé тiко на Смóл'ний.*

БАЮРА [бай'юра] -и, ж. 'калпoжа'. *Йак мóжна булó вл'зти в бай'юру?*

БЕНДЕРИК [бендeрик] -а, ч., кулiн. 'млинець з м'ясом'. *Д'іти зйiли вс'і бендeрики.*

БЕСЕДА [бeсeда || бисeда] -и, ж. 'гостювання'. *На бe'сeди гeт'ни булó шo йiсти.*

БЕЦИК [бeцик] -а, ч. 'млинець з картоплі'. *Бeцик'і с'ой раз ни вдалiс'а.*

БИЯНКА [бий'анка] -и, ж. 'посудина для збивання масла'. *Купiла в Рáтни бий'анку, то вжe бóде свoйá.*

БЛАГИЙ [благ'ei] -а, -e 'поганий'. *З йогó благ'ei молот'гл'ник чи копáл'ник.*

БОВТУН [бовтун] -а, ч. 'протухле яйце'. *Вс'і йeйц'а булi бовтунами.*

БРАТАНЕЦЬ [братанец'] -нц'а, ч. 'двоюрідний брат'. *Мий братанец' вчóра прийiжáв до нас.*

ВАЛЄЖНИК [вал'eжник] -а, ч. знев. 'п'яниця'. *А той вал'eжник знов лeд' прил'з.*

ВИСХНУТИ [висхнути] 3 ос. одн. висхне, док. *Твоiá свeдра вжe висхнула.*

ВИШЄР [виш'ер] -у, ч. 'підстилка'. *Бáт'ко накосив виш'еру, то бóдемо зáвтра возiти.*

ВОВЧАКИ [вовчак'e] -iв, бот. 'череда; Bidens tripartita L.'. *Набрáвс'а вовчак'iв, то тинeр вибирáйу йiх.*

ВПЛОДИТИСЯ [вплóдитис'а] 3 ос. одн. вплóдиц'а, док. 'розростися (про зілля на полі)'. *Костирвá йак вплóдиц'а, то прийде^иц'а кропiт'и.*

ВТИРИБИТИСЬ [втирибі́'тис'] -бл'ус', -бис'а, док. 'сісти'. *До́ки втирибі́лас' на во́за, то вже мо́жна було́ зайі́хати давно́.*

ВУЛЬШИНА [вул'ші́на] -и, ж. 'вільховий ліс'. *У вул'ші́ни йе вс'а́ка га́дина.*

ГАЗИВКА [газі́вка] -и, ж. 'невелика жіноча хустка'. *В га́зівці до́бре б'і́ла с'і́на, бо ни жа́рко.*

ГАРАХАТИЙ [гараха́тий] -а, -е, 'кучерявий'. *В'ін та́кий гараха́тий: во́дв'а в д'і́да сво́го.*

ГЛАДИШКА [гладі́шка] -и, ж. 'гличик'. *Нашо́ ти розбі́в гладі́шку?*

ДЖИГСВА [зіг'е́ва] -и, ж. бот. 'кропива; *Urtica dioica* L.'. *Д'і́ти бойе́ц':а джиг'е́ви.*

ДЗИНДЗИЛІЯ [зі́нзілі́'я] -йі, ч., бот. 'чистотіл; *Chelidonium majus* L.'. *Дзиндзілі́'я помага́йе, коли бол'е́т' о́чи.*

ДРЕНЧИТИСЬ [дренчі́тис'] -ус'а, -ис'а, недок. 'хвилюватися'. *Ни дрéнч'а за йо́го.*

ДУДЛИТИ [дудлі́ти] -длу, -длш, недок. 'пити'. *Він ви́дудлив всéйку во́ду.*

ЖАБОРИННЕ [жаборі́н'є] -а, с. 'латаття'. *Ц'і́лий кана́в був в жаборі́н':і.*

ЖАСКИЙ [жаск'е́й] -а, -е, ч., знев. 'страшний; потворний'. *Ну й жаск'е́й соба́ка у ва́с!*

ЖИВИЦЯ [живи́ц'я] -і, ж. 'смола хвойних дерев'. *В Г'і́рниках на́брала жи́вици.*

ЗАБОЛЯНИЙ [забол'я́ний] -а, -е, 'місце на тілі, яке постійно болить'. *То до забол'я́ного тре́ба прикла́сти маз'.*

ЗАДВИРОК [за́двиро́к] -рка, ч. 'загорожа для худоби біля хліва'. *Коро́ва пола́мала за́двирка.*

ЗАПАЛОК [запа́лок] -а, ч. 'сірник'. *Йду́ в мага́зін, бо запáлки к'і́нчили́с'.*

ЗАПИВКИ [запі́вк'і] -вок, мн. 'заручини'. *Ми й ни зна́ли, шо́ в тебе́ за́пивки бу́ли.*

ЗАСОВКА [за́совка] -и, ж. 'металічна пластина, якою закривають двері хати'. *Положи́ла де́с' за́совку та́ й забу́ла де.*

ЗАЯДЛИВИЙ [за́йа́дливи́й] -а, -е 'затятий'. *Вона́ та́ка́я за́йа́длива́ йа́гудни́ц'а.*

ЗНОВКА [зно́вка] присл. 'знову'. *Вин зно́вка пасе́ корові́.*

ЗУСИМ [зус'і́м] присл. 'зовсім'. *Ба́ба вже́ зус'і́м ни́чо́го ни т'е́мит'.*

КАВАЛОК [кава́лок] -а, ч. 'шматок'. *С'о́го́дн'і ве́ликий кава́лок ви́копали.*

КАДРА [ка́дра] -и, ж., збір. 'родина з дітьми'. *Йак вму́, то всéйка ка́дра бу́де пла́кати за мнóйу.*

КНИГА [кні́га] -и, ж. 'чайка'. *Вчо́ра на ви́гони сті́ко кни́г бу́ло!*

КОЛОТУХА [колоту́ха] -и, ж., кулі́н. 'картопляне пюре'. *Навари́ла колоту́х'і д'і́т'ум на вичéру.*

КОРОЛЬ [коро́ль] -а, ч. 'кріль'. *Дай коро́л'ам траві́ йі́сти.*

КУЦ [ку́ц] -а, ч. 'самець свині'. *Ку́ц йак ви́биг з хли́ва, то лед' загна́ла.*

ЛІСТРИКА [лі́стри́ка] -и, ж. 'ліхтарик'. *Посвити́ онди́во́ мин'і́ лі́стри́кою.*

ЛЕЙЦИ [ле́йци] -ув, мн. 'упряж для коня'. *В'ін пу́шов на ба́за́р за ле́йц'ами.*

ЛОХАЧІ [лоха́ч'і] -ів, мн., бот. 'лохини; *Vaccinium uliginosum* L.'. *Набра́ла в Лисо́чку лоха́ч'ів на кампо́т.*

ЛУПАХИ [лу́пах'і] -ів, мн. 'обрізки з картоплі'. *Лу́пах'і́ з бу́л'би ви́кин' в корито́ сви́н'ум.*

МАКОВЕРТ [маковéрт] -а, ч. 'предмет для перетирання маку'. *Принеси́ мені́ маковéрта.*

МАНТИЛЬ [ма́нтиль] -а, ч. 'плащ'. *Воз'мі́ йако́гось ма́нтиль'а соб'і́, бо до́шч.*

МОЛОЖЕЙ [молож'е́й] -у, ч. 'отава'. *С'о́го ро́ку ми ни́ ко́сі́ли мо́лож'е́йу.*

НАПРОШКЄ [напрошк'е́] присл. 'навпростець'. *В'ін по́йхав во́зом, а́ йа пу́шла́ до́дом напрошк'е́.*

НАРУЧЄ [нару́ч'є] -а, с. 'оберемок'. *Та́кий моро́з, шо́ два на́руч'а́ дров вже́ спали́ла.*

НАШИВАТИ [нашива́ти] -айу, -айш, недок. 'вишивати'. *Зимо́йу все́ збиру́ц':а́ в нас дивч'е́та та́ й нашива́йут'.*

НЕЧИСТЬ [не́чис'т'] -і, ж. 'нечиста сила'. *Шо́ ти дівис'а́ йаку́с' не́чис'т'.* Викл'уча́й!

НИПОТРІБСТВО [нипотри́бство] -а, с., збір. 'непотріб; сміття'. *Повиво́зили на см'і́тні́к всéйке́ нипотри́бство.*

ОБРЕСКЛИЙ [обре́скли́й] -а, -е, знев. 'опухлий'.

ОБРИШОТКА [обришо́тка] -и, ж. 'нарощення воза з дерева поверх драбин для перевезення сіна і соломи'. *Ни вози́ли со́ломи, бо обришо́тка по́ламана.*

ОБРОТЬКА [обро́т'ка] -и, ж. 'вуздечка'. *К'і́н' пурва́в обро́т'ку.*

ОГЛОБЛЯ [огло́бля] -і, ж. 'голобля у возі'. *Ми з бат'ком ба́ло чи́риз ден' м'і́н'а́ли огло́бля'.*

ОДИЙАКИЙ [одийа́кий] займ. 'який-небудь'. *Дай мен'і́ одийа́ку тари́лку на холоде́ц'.*

ОДИШО [о́дишо] займ. 'що-небудь'. *Скажи́ ж йо́му́ о́дишо.*

ОСКОБЛИЙ [оско́блї́й] -а, -е 'страшний; потворний'. *Коро́ва пу́сл'а́ зими́ йака́с' оско́бла.*

ПАЛЯРЕСИК [пал'аре́сик] -а, ч. 'гаманець'. *Згуби́ла пал'аре́сика з гроши́ма.*

ПАМОРОКІ [па́морок'і] -ів, мн. 'свідомість; розум'. *Забі́ло па́морок'і.*

ПАСБИЩЕ [па́сбищче] -а, с. 'пасовисько'. *Корові́ вже́ на па́сбищче́ ви́гнали.*

ПАЦЬОРКИ [па́ц'орки] -рок, мн. 'намисто'.

ПЕРВОТЬОЛКА [перво́т'о́лка] -и, ж. 'корова з першим телям'. *Вчо́ра вже́ ви́гнали́ перво́т'о́лку па́стис'.*

ПЕРЕБИРАНЕЦЬ [пе́риби́ра́нец'] -нц'а, ч. 'перевдягнутий щедрувальник'. *А на и́чидру́ху тих пи́риби́ранц'ів вже́ повно.*

ПЕТЕЛЬНЯ [пе́тéль'н'а] -і, ж. 'сковорідка'. *Мн'асо́ на пите́ль'н'у́ ни вкї́нула.*

ПОСОБИТИ [посо́бити] -бл'у, биш, док. 'допомогти'. *В'ін посо́бив нам мо́лоті́ти овéс.*

ПОШОВКА [по́шовка] -и, ж. 'наволочка'. *Пом'і́н'ати́ по́шовку.*

ПРОВОЛКА [про́волка] -и, ж. 'тонкий дріт'. *Йі́здили́ в Ра́тно по про́волку.*

П'ЯТРО [пйатро́] -а, с. 'горище у хліві'. *Вже́ в нас ц'і́ле пйатро́ с'і́на.*

РОНДИЛЬ [ро́нди́ль] -ндл'а I -а, ч. 'черпак'. *Воз'мі́ ро́нди́ль'а на сик бе́резови́й.*

РУБЕЛЬ [рубéль] -бл'а, ч. 'жердина, якою прив'язують сіно чи солому на возі'. *Пойі́хали по с'і́но, а рубл'а́ забу́ли.*

САЖАВКА [са́жавка] -и, ж. 'невеликий ставок'. *В са́жавци́ налови́ли ри́би.*

СВЕДРА [све́дра] -и, ж. 'кофта'. *Ц'а́ све́дра́ вже́ жаска́.*

СВИНСЬКА [свин'е́чка] -и, ж., бот. 'лобода; *Chenopodium* L.'. *Нажні́ сви́н'е́чки на ве́чур подава́ти.*

СИРЕЦЬ [сире́ц'] -ри́ц'а, ч., кулі́н. 'печений сир як обрядова страва на весілля'. *На дубі́ на ви́риéчку висі́т' сир у мише́чку* (Народна пісня).

- СЛОНІК** [слон'ік] -а, ч. 'банка'. *А мі вже набра́ли по три слон'іки йа́гуд.*
- СКОРОДИТИ** [скородити] -джу, -диш, недок. 'боронувати поле'. *Тре́ба бу́де заскороди́ти по́ле в Л'еховим.*
- СМУЖ** [смуж] -а, ч. 'різновид отруйної гадюки'. *Йа́к вкúсит' смуж, то тíждин' но́га вопúха.*
- СТЕЖУР** [сте́жур] -а, ч. 'гілки, підкладені під стіжок сіна або соломи'. *Йди́ налама́й гол'а́к на сте́жура.*
- СТЕРИНЬ** [сте́рин'] -рн'ї, ж. 'поле, з якого зібрано зернові'. *Сте́рин' на зи́му тре́ба зворати́.*
- СТИДОТТЕ** [стидот'е] -а, с., збір. 'сором'
- СТОВПАК** [стовпа́к] -а, ч. 'насіньвий пагін у цибулі, шавлю, буряків, моркви'. *Все́йк'їй шчавел' пушо́в в стовпа́кі.*
- СТОЛЯРКА** [стол'арка] -и, ж. 'двері, вікна, виготовлені столяром'. *Йíздили забира́ти стол'арку.*
- СТРАХОТТЕ** [страхот'е] -а, с. 'жах'. *Ба́ло згада́йу, йакé то страхо́т'е́ було ко́ліс'.*
- СТРИЛЕШНИК** [стрилешник] -а, ч. 'соняшник'. *Позави́зувала стрилешники радо́м, а то пташкі обíйда́йут'.*
- СУКЕНКА** [сук'енка] -и, ж. 'плаття'. *Ко́ліс' сук'енки са́ми матир'ї шíли.*
- ТАБАРЕТКА** [табаретка] -и, ж. 'стілець'. *Принеси́ табаретку с'істи.*
- ТЕЛИЦІ** [те'лиці] -лиц', мн. 'корови'. *За́втра йо́му те'лиц'ї па́сти, то ни прíйде до вас.*
- ТРОЦІНА** [троц'іна] -и, ж. 'тирса'. *Ку́цам мо́жна настили́ти троц'іно́у.*
- ТРУТКА** [тру́тка] -и, ж. 'отрута'. *Насíпав в хата́х тру́тки на мише́й.*
- ХВИЩКА** [хви́щка] -и, ж., бот. 'хвощ польовий'.
- ЦИБКА** [ци'бка] -и, ж. 'зелена цибуля'. *До бу́л'би ше сала́ту з ци́бки наро́бимо.*
- ЦЮПІНЕТА** [ц'уп'іне́та] -ток, мн. 'курчата'. *Ц'у́п'ін'ета́м купи́ла пио́на.*
- ЧАВ'ЮХ** [чав'ю́х] -у, ч. 'щавель'. *Чав'ю́х все́йкий пушо́в в стовпа́кі.*
- ШАЛАБАН** [шалаба́н] -а, ч. 'приспособлення з чотирьох стовпів з підйомним дахом для зберігання сіна'. *Шалаба́на повали́ло в íтром.*
- ШИПУХА** [шипуха́] -и, ж. 'голкі хвойних дерев'. *На кага́ти з бу́л'бою греблі́ шипуху́.*
- ШЛИЯ** [шлийа́] -і, ж. 'упряж, в яку запрягають коней'. *Позич'е́е шлийу́ в сус'іда.*
- ШМАРОВОЗ** [шмарово́з] -а, ч., згруб. 'замурзана дитина'. *Ну ти й íмарово́з!*
- ШПИРКА** [шпі́рка] -і, ж. 'сало'. *Шпі́рко́у найл'іти найíсіс'а.*
- ЯНЧЕТИ** [йанч'ети] -у, -иш, недок. 'кричати'. *Чо́го ти на йо́го йанчи́и?*
- ЩУПЛИЙ** [шчуплі́й] -а, -е 'сугулий'. *Вона́ така шчупла́ дити́на.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ґрунтовне вивчення живої народної мови в усьому її розмаїтті неможливе без надійних діалектних словників. Пропонована словникова праця про реєстр однієї говірки – перспективне джерело фактажу для наукових студій із лексикології, історії української мови, також вона удокладнить вже відомі діалектологічні свідчення про західнополіський діалект. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в якнайдокладнішій фіксації народного мовлення носіїв говірки с. Конище.

Література:

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. [Вид. 2-ге переробл., випр. і доп.]. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
2. Бевка О. Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату / редагував та передмову написав Іштван Удварі; замість передмови Жіґмонд Бодзей. Ніредьгаза, 2004. 178 с.
3. Денисюк В. Т., Денисюк І. О. Ратнівська земля: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 2003. 452 с.
4. Колібаба Л. М. Словник дієслівного керування / Лариса Колібаба (літери А–С, П, У–Ф, Ц–Ш), Валентина Фурса (літери Ж–О, П, Р–Т, Х, Щ–Я). Київ: Либідь, 2016. 656 с.
5. Сабадос І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
6. Сагаровський А. А. Цінний унесок у діалектне словництво. Рецензія на діалектологічний словник «Скарби гуцульського говору: Березови» Миколи Негрича. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія.* 2009. № 854. Вип. 57. С. 228–231.
7. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року: в 2-х томах. Вінніпег, 1984. Т. 1. 600 с.; Вінніпег, 1986. Т. 2. 578 с.
8. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. Київ: Кий, 2001. 189 с.

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: oleesya@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-120-123

Dobosh O. S., Saban O. V. The archetypal symbols of *Light* and *Darkness* in the Brexit saga. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Остроп : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 120–123.

UDC: 811.111'27'42-11:[327:007](410:4-672EC)"20"

Oksana Dobosh,

English Lecturer,

Lviv Polytechnic National University

Olesia Saban,

English Lecturer,

Lviv Polytechnic National University

THE ARCHETYPAL SYMBOLS OF LIGHT AND DARKNESS IN THE BREXIT SAGA

The article deals with the analysis of concepts of natural phenomena which are employed to verbalize the concept of Brexit from the perspective of cognitive linguistics. The research is performed using different approaches: from etymological origin to functional dynamics. For this purpose the archetypal symbols of Light and Darkness are chosen. The study is based on the online resources of modern English language media, covering the issues related to politics and economy. Correspondingly, the aspects of the concept of Brexit which are illustrated through the prism of archetypal symbols and are consequentially analyzed scrutinize the consequences of the Brexit transition period. As a matter of fact, the archetypal symbols of Light and Darkness are referred to so as to determine the characteristic features of the emotional, epistemological, ethical, religious and ontological aspects of the withdrawal of Great Britain from the European Union. The ensuing issues of this complicated process are also elucidated. Their etymological specificity and semantic functions are analyzed along with the description of their distinguishing characteristics. It has been established that the archetypal symbols under consideration are not mutually exclusive, but on the contrary are closely intertwined and complementary, thus giving a more vivid, complete and understandable description of multiple aspects of Brexit.

Key words: *archetype, Brexit, discourse, concept, natural phenomena, symbol.*

Добаш Оксана Степанівна,

асистент,

Національний університет «Львівська політехніка»

Сабан Олеся Василівна,

асистент,

Національний університет «Львівська політехніка»

АРХЕТИПНІ СИМВОЛИ «СВІТЛО» ТА «ТЕМРЯВА» САГИ ПРО «БРЕКЗИТ»

У статті розглянуто архетипні символи «світло» та «темрява» по відношенню до концепту «Брекзит», на основі прикладів їхнього вживання у ресурсах економічного та політичного спрямування сучасних англомовних онлайн медіа, зокрема, крізь призму когнітивної лінгвістики. Виокремлено аспекти концепту «Брекзит», з якими асоціюються ці символи, а саме: емотивний, епістеміологічний, етичний, релігійний та онтологічний. Також описано конотації та субсимволи. Проаналізовано їхню етимологічну специфіку та семантичні функції, а також визначено їхні характерні риси. Встановлено, що досліджувані символи не є взаємовиключними, а навпаки тісно переплітаються та взаємодоповнюють один одного, даючи більш виразну, повну та зрозумілу характеристику окремим аспектам Брекзиту.

Ключові слова: *архетип, "Брекзит", дискурс, концепт, природні стихії, символ.*

Introduction: The images of basic natural phenomena, such as Light and Darkness, have been the object of a number of linguistic studies conducted so far by both foreign and Ukrainian scholars. Understanding of the world through the prism of Light and Darkness (empirical – epistemological – emotional – evaluative aspects) is related to the development of symbolic meanings. By bringing the evaluative aspect to the fore, we extend all symbolic meanings of concepts, which gives rise to new facets of the symbols (ethical, religious, ontological, etc.). Thus, the axiological metaphor Light-Darkness reflects the most important feature of human consciousness, i.e. the subjective perception of the phenomena of reality in terms of their positive and negative qualities. Taking into account the above-mentioned considerations and having thoroughly analysed theoretical background to the natural phenomena imagery, conceptualization and symbolism, the study of individual representations of images, archetypal symbols or concepts of natural phenomena in relation to the concept of Brexit is considered to be relevant.

The **aim** of the article is to discover, analyse, highlight and reach the understanding of specific features of the concepts of Light and Darkness dichotomy in relation to the concept of Brexit in modern English economic and political discourse.

Publications overview: The archetypal symbols of Light and Darkness are generally interpreted in humanities as a dyad or as a means of primitive understanding of the world. In philosophy, for instance, Light and Darkness are perceived as a condition and a primary cause of being (Light) and a prereproduction state, chaos (Darkness) (P. Florensky); as a symbol of beauty, joy, purity, holiness, goodness and, respectively, as a symbol of ugliness, grief, immorality, evil (A. Potebnia, B. Soloviev); as a source of knowledge, enlightenment and, respectively, ignorance, cultural backwardness (A. Losev, M. Mamardashvili). In linguistics, the linguistic means denoting the phenomena of light and darkness are subjects of major interest, since we tend to theorize on the processes of conceptualization largely proceeding from the system of linguistic representations of knowledge (H. Boldyrev, G. Tokarev).

Statement of the problem: Despite the fact that the lexical and semantic field of light and darkness is one of the most meaningfully analysed and widely interpreted, the linguistic aspect of these concepts in respect of Brexit has not been thoroughly investigated yet.

Hence, the **scientific novelty** of the research is that it presents a comprehensive study of the concept of Brexit through the prism of the archetypal symbols of Light and Darkness and a number of subsymbols.

Research materials: The study is based on the articles and resources of modern English language media, covering the political and economic issues related to Brexit.

Methodology: The research in the given piece is based on relevant works of renowned linguists, presenting theoretical background, as well as heterogeneous, structurally semantic material. The analysis of the archetypal symbols found in the articles on Brexit is carried out from the perspective of cognitive linguistics and is performed using different approaches from etymological origin to functional dynamics.

Research and discussion: The term “archetype” means original pattern in ancient Greek. I. Protsyk proposes the definition of the archetype as a kind of matrix that reveals the archaic views of the world and the place of the individual in it. The determinant of such a matrix, according to the researcher, is the image, deeply symbolic or metaphorical due to the close connection with the semantic fields of other images [2, p. 15].

L. Shevchenko defines symbol as archetypal because it models and translates the memory of civilization [5, p.16]. Symbolic meaning transmits knowledge about the set of existential realities, mentally representing them in the mind of the individual. As C. Jung noted, the symbol synthesizes the conscious and the subconscious, the rational and the irrational, a thought and a feeling, perception and intuition [3, p. 146].

According to *Merriam-Webster dictionary* the nouns Light and Darkness have more than one denotative meaning. Admittedly, it is essential to enlist the most frequently cited entries of those words because it will shed light upon the ensuing multiple connotative meanings of both lexemes. Light (n): 1) something that makes vision possible: artificial light, celestial body; electric light; 2) daylight, dawn; 3) spiritual illumination, enlightenment, truth [20]. Darkness: 1) the total or near total absence of light the quality of being dark in shade or colour; 2) a gloomy or depressed state or tone; 3) a lack of knowledge or enlightenment; 4) evil [14]. Evidently, the concepts of Light and Darkness constitute a culturally significant axiological metaphorical opposition, which underlies the interpretation of various spheres of human life which have already been mentioned above and are further discussed in detail in relation to the current study.

1. Emotional:

– **Light** being a symbol of joy, happiness, love, hope, expectation is expressed by such idioms as “glimmer of hope”, “points of light”, “a beacon of justice”, and “chunk of light” [1].

International news media sources tend to identify Brexit as a conundrum which puts UK prosperity and sustainability in jeopardy: “But when peering through the fog to try to work out just how those dangers might play out, it’s as well important to keep an eye on possible **points of light**, too” [31].

LEDs (Sep 19, 2017) argued: “Brexit could deliver the UK industry one possible “**small chunk of light**” if new British laws help close loopholes in lighting industry.” The lexeme “chunk” is a vivid example of lexical ambiguity which undoubtedly manifests irony in regards with the government’s endeavours to mitigate the risks that Brexit might entail [18].

Despite Brexit perturbations, Ireland’s EU Commissioner stated that there was a “**glimmer of hope**” that a deal on Brexit could still be done. Meanwhile, phraseological collocations “a glimmer of hope” or “a ray of hope” are merely a vague message that a bleak future lies ahead of the country [22].

The Guardian (Sep16, 2020) highlights that Brexit expectations went largely unmet: “Brexit Britain: from **beacon of justice** to law-breaking state” [8]. It is worth noting that although the original phraseological collocation “beacon of hope” underwent certain alterations and developed into “beacon of justice”, “beacon of democracy” but it still preserved the meaning of hope for justice and democracy responsively.

– **Darkness** being a symbol of sadness, grief, misfortune, unreliability is represented by the binomial term “doom and gloom” [1].

“Vox Pop: **Is there light in the darkness of Brexit?** The future’s bright. Or is it? **Doom and gloom** has spread across the media industry ...” The binomial term “doom and gloom”, as cited in *Merriam-Webster dictionary*, means sad and tragic events; despondency. Indeed, that long headline inflicts the feeling that things are only getting worse and spirits of citizens are getting low [29].

2. Epistemological:

– **Light** as a symbol of knowledge, truth, teaching, clarity, intelligence, wisdom, and is represented by the metaphor “to light a candle”, “to show a glimmer of (Brexit) sense” [1].

The Hampshire Chronicle (Jan 31, 2020) in the article “Better to light a candle than to curse the darkness” cites the group who gathered to hold vigil as Brexit looms. The group have joined others round the country in shining a light “symbolising the freedoms and protections they fight for and their pledge to unlock their future from Brexit’s toxic legacy”. In the darkness that is Brexit: “We are not here to curse the darkness, but **to light a candle** that can guide us through that darkness to a safe and sane future” [7].

“**It is better to light a candle than curse the darkness**” is a Chinese adage which means that it is better to try and tackle a problem rather than merely complain about it. Furthermore, a candle symbolizes a small response to a big problem, but it is worth taking at least a step in the right direction, instead of just bemoaning the problem (of darkness). Although candles here act as light which might enlighten those who hold them, nurture confidence and produce tranquillity, everybody should bear in mind that candle is light without heat.

“Britain shows only a **glimmer of Brexit sense**”, as states *the Financial Times* (Aug 15, 2017) and proceeds further on scathingly criticizing T. May’s government which “has handled the Brexit negotiations with the EU so shambolically that even the slightest sign of common sense feels like a breakthrough” [10]. This headline exemplifies decomposition of set expressions by substitution and prolongation. It is considered to be a very effective stylistic device which consists in the intentional violation of the traditional norms of the use of set phrases to create a humorous, ironic, sarcastic effect or even absurdity.

– **Darkness** as a symbol of ignorance, misunderstanding, obscurity, mystery, uncertainty manifests itself in the phraseological collocations “a dark cloud of uncertainty” and idioms “to be in the dark”, “to cast a shadow/cloud over something”, “a leap in the dark”, “twilight zone” [1].

The title of the article “Brexit: **a dark cloud of uncertainty** or a time to be greedy when others are fearful?” relates to the Warren Buffet’s often quoted successful strategy of “being fearful when others are greedy and greedy when others are fearful” [15]. His motto proved to be an invaluable piece of advice for those who are desperate and dejected.

“Investors are still **in dark** about being stripped of protections post-Brexit” (Citywire, Dec 14, 2020) [17]. The idiom “in the dark” relates to grim or depressing circumstances, whereas “to be in the dark” means to be in a state of ignorance, uninformed. “Investors who have ploughed billions of pounds into EU funds are still unaware whether they will be stripped of their consumer protections in January” [17].

Shadows, as described in *The Book of Symbols*, are not merely the result of obstructions to the passage of light, but rather dark entities with a nature all their own [26]. Thus, reading the headline which says: “Brexit **casts long shadow** over UK markets” [11], the idiom “to cast a long shadow over something” is interpreted by a reader as to have a detrimental impact on something over the long span of time.

Precariousness of UK’s further contribution to EU science can play havoc with research networks in case the United Kingdom exits the European Union. All those reasonable concerns of London protesters on the deplorable state of science were voiced in the “**Brexit shadow hangs over EU partnerships**” article [24].

The Financial Times wrote that “Boris Johnson’s Brexit deal is **a leap in the dark**” because it is obviously a leap into the unknown, which can be done only by someone with no previous experience in that activity or little knowledge of it [12].

On January 31, 2020 *Reuters* officially concluded that Britain quitting EU, “stepped into transition **twilight zone**” which was literally moving into the no man’s land of a transition period. The dictionary definition of the term “twilight zone” is a situation or conceptual area that is characterized by being undefined, intermediate, or mysterious [11].

3. Ethical:

– **Light** as a symbol of goodness, morality, decency, purity has a synonym bonfire [1].

Merriam-Webster Dictionary provides a deep insight into the etymology of the word “bonfire”. In French, bon means “good”, which has led some to believe that it is the first element of the English word bonfire – after all, a bonfire is a really good fire. British lexicographer Samuel Johnson also offered up that etymology in his 1755 *Dictionary of the English Language*, in which he defined bonfire as “a fire made for some public cause of triumph or exaltation.” Noah Webster believed the same. However, the etymology was corrected in the 1890 *Webster’s International Dictionary*. The word is actually derived from Middle English “bonefire”, meaning literally “a fire of bones” [30]. The widely acknowledged symbolic meaning of the bonfire is that of bringing rebirth. By burning the bone, which is considered to be a form, one liberates the spirit. It is a vivid example of form and function encapsulated in a sole structure. Thus, when Boris Johnson orders “**a bonfire of red tape**” to give small firms a bigger slice of Government contracts after Brexit; he truly believes that it will help reignite economic growth [19]. Here a reader learns about the symbolic meaning of fire, bonfires, purification by flame and they will likely connote the phrase “a bonfire of red tape” with the radical but sure way of cleansing the rotten bureaucratic system of the UK.

– **Darkness** is a symbol of evil, immorality, meanness and is represented by the phrase “dark money” [1].

“The Brexit process is in chaos, and citizens across the UK still aren’t allowed to know who bankrolls the politicians deciding the country’s future,” claims *Crowdfunder* in its article “Expose the **dark money** driving Brexit” [16]. “Dark money” refers to spending meant to influence political outcomes where the source of the money is not disclosed. Indisputably, Dark money spreads sophisticated propaganda via social media feeds worldwide.

4. Religious:

– **Light** is a symbol of God, divine, saint, faith, glory, and is expressed by the synonym afterglow [1].

Characterizing archetypal symbols, Philip Wheelwright argues that light connotes power and power is God <...> [4, p. 105].

Merriam-Webster provides two meanings of the noun “afterglow.” The literal meaning of it is a glowing light remaining in the sky after the sun has set, whereas the figurative: a happy feeling that remains after a successful or emotional event [6]. Juxtaposing the two recent years of B. Johnson’s running the office, *the DW* highlights the striking difference between the 2020 horrible year for the PM and the 2019, when “he was still basking in the **afterglow** of a comprehensive general election victory” [23]. Undoubtedly, a reader will refer to the figurative interpretation of the lexeme “afterglow” and might also connote it with the set expression “glow of God”, which means “the strong, bright light of Christ which shines forth from our face due to the heart that is greatly fired up by the Holy Spirit” [21]. It is worth noting that so far B. Johnson is walking a fine line between being victorious and arrogant or hubristic which is frowned upon by the deities and maybe he will succeed to avoid the wrath of God and to lead his people to the Promised Land.

– **Darkness** is a symbol of dark, devilish forces, unbelief [1].

Darkness encompasses chaos; it is largely associated with demise and demolition, confinement and spiritual darkness. According to *the Book of Revelation*, darkness is related to “end times”, and the Prince of Darkness is the devil. To minimise the impacts of Brexit on food supplies Britain’s major supermarkets should “shine a light on their food security as **Brexit darkness** gathers” [25]. Brexit darkness is viewed as the evil forces which should be combated or the unfavourable conditions which should be withstood.

5. Ontological:

– **Light** is a symbol of birth, life, rebirth, beginning, and is exemplified by such expression as “new dawn” [1].

The BBC (Jan 31, 2020) pins hope on PM B. Johnson who promises “**new dawn**” [9] when UK leaves EU. The “new dawn” is interpreted as the beginning of new era in *Merriam-Webster dictionary*.

– **Darkness** as a symbol of dying, death, end is denotation of sunset. It is represented by idiom “false dawn” and the set expression “sunset clause” [1].

Contrary to the above statement, *the RTE* does not sound that optimistic in their headline: “Brexit talks: Glimmer of light or false dawn?” [13] The idiom “false dawn” means a promising situation which comes to nothing. Thus *RTE* scuppers British hope for the positive outcome of the EU-UK negotiation.

In the article “Sunset clause offer in Brexit powers row” (*BBC*, March 16 2018), Nicola Sturgeon and Carwyn Jones hope the “**sunset clause**” proposal could end the deadlock with the UK government [28]. According to *Collins dictionary*, a “sunset clause” is a provision of a law that it will automatically be terminated after a fixed period unless it is extended by law [27].

Conclusions and research prospects: Understandably, light and darkness are two sides of the same coin, therefore, categorical judgments regarding the fact that light is exclusively something positive and carrying hope, and darkness is hopelessness, is unacceptable. The analysis has demonstrated that Light and Darkness are perceived as meaningful space consisting of intersecting semantic sections, which include two spheres: the sphere of Light and the sphere of Darkness, which, although being qualitatively and quantitatively different constitute a single axiological metaphor in the cognitive mechanism of world perception and prove to be a British media's "measure of reality".

Taking into account the ever-changing nature of the world around us depending on the situation (political, economic, religious, cultural, environmental, etc.), the archetypal symbols are used over and over again to shape the meaning of or interpret new phenomena. Being universally known and popular with all generations, these are a good object for further study and analysis.

References:

1. Веденева Т., Власов В. Энциклопедия мифологии. URL: http://godsbay.ru/vikings/norse_goddesses.html.
2. Процик І. В. Архетипи в художньому моделюванні світу І. Драча і М. Ореста : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01. Запоріжжя, 2012. 198 с.
3. Сендерович С. Ревизия юнговой теории архетипа. Київ: Логос, 1995. С. 144–164.
4. Уилрайт Ф. Метафора и реальность. *Теория метафоры*. сб. / общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. С. 82–110.
5. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. Київ : Київський університет, 2001. 478 с.
6. Afterglow. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/afterglow>.
7. Better to light a candle than to curse the darkness. *The Hampshire Chronicle*. 2020. URL: <https://www.hampshirechronicle.co.uk>.
8. Brexit Britain: from beacon of justice to law-breaking state. *The Guardian*. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2020/sep/16/brexit-britain-from-beacon-of-justice-to-law-breaking-state>.
9. Brexit: UK to quit EU at 23:00 GMT, as PM promises 'new dawn'. *BBC*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-51315772>.
10. Britain shows only a glimmer of Brexit sense. *Financial Times*. 2017. URL: <https://www.ft.com/content/5ddea020-81cf-11e7-a4ce-15b2513cb3ff>.
11. Carvalho R., Wilkes T. Brexit casts long shadow over UK markets. *Reuters*. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/uk-britain-eu-markets-graphic-idUSKBN28023K>.
12. Cavendish C. Boris Johnson's Brexit deal is a leap in the dark. *Financial Times*. 2019. URL: <https://www.ft.com/content/a5c481a0-f17d-11e9-ad1e-4367d8281195>.
13. Connelly T. Brexit talks: Glimmer of light, or false dawn? *RTE*. 2020. URL: <https://www.rte.ie/news/analysis-and-comment/2020/1010/1170611-tony-connelly-brexit-analysis/>.
14. Darkness. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/darkness>.
15. Eaton D. Brexit: a dark cloud of uncertainty or a time to be greedy when others are fearful? *Michael Page*. URL: <https://www.michaelpage.co.uk/our-expertise/finance/brexit-uncertainty-or-time-be-greedy>.
16. Expose the dark money driving Brexit. *Crowdfunder*. URL: <https://www.crowdfunder.co.uk/expose-the-dark-money-driving-brexit>.
17. Gyftopoulou L. Investors still in dark about being stripped of protections post-Brexit. *New Model Adviser*. 2020. URL: <https://citywire.co.uk/new-model-adviser/news/investors-still-in-dark-about-being-stripped-of-protections-post-brexit/a1438859>.
18. Halper M. Will the real Brexit please step forward? *LEDs*. 2017. URL: <https://www.ledsmagazine.com/leds-ssl-design/article/16695607/will-the-real-brexit-please-step-forward-magazine>.
19. Hope C. Boris Johnson orders a 'bonfire' of red tape to give small firms a bigger slice of Government contracts after Brexit. *The Telegraph*. 2019. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2019/11/04/boris-johnson-orders-bonfire-red-tape-give-small-firms-bigger/>.
20. Light. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/light>.
21. Lim L. The Glow Of God. *Evangel Tabernacle*. 2010. URL: <https://www.evangel.org.ph/the-glow-of-god/>.
22. McCarthaigh S. Brexit: 'Glimmer of hope' that a deal can still be done. *Irish Examiner*. 2020. URL: <https://www.irishexaminer.com/news/arid-40187985.html>.
23. Mudge R. Opinion: Boris Johnson's horrible year. *DW*. 2020. URL: <https://www.dw.com/en/opinion-boris-johnsons-horrible-year/a-56016655>.
24. Peplow M. Brexit shadow hangs over EU partnerships. *Nature*. 2019. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-03543-y>.
25. Perkins C. We must shine a light on our food security as Brexit darkness gathers. *The Grocer*. 2017. URL: <https://www.thegrocer.co.uk/the-grocer-blog-daily-bread/we-must-shine-a-light-on-our-food-security-as-brexit-darkness-gathers/558503.article>.
26. Ronnberg A., Martin K. The Book of Symbols. Reflections on Archetypal Images. Köln : Taschen, 2010. 807 с.
27. Sunset clause. *Collins dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sunset-clause>.
28. 'Sunset clause' offer in Brexit powers row. *BBC*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-43428824>.
29. Taylor N. Vox Pop: Is there light in the darkness of Brexit? *The Drum*. 2016. URL: <https://www.thedrum.com/opinion/2016/07/08/vox-pop-there-light-darkness-brexit>.
30. The Secret History of 'Bonfire'. *Merriam-Webster dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-secret-history-of-bonfire>.
31. Wright M. A soft Brexit could offer opportunities, particularly for home-grown energy. *Reuters Events*. 2016. URL: <https://www.reutersevents.com/sustainability/issue-2-points-light-dark-fog-around-brexit>.

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: juliaklu2004@yahoo.com

iryaklyufinska@yahoo.fr

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-124-127

Гурмак Ю. М., Клюфінська І. М. Граматичні трансформації французької мови під впливом ідеології абсолютизму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 124–127.

УДК: 811.133.1'36+94(44)"16"

Гурмак Юлія Михайлівна,кандидат філологічних наук, викладач кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу**Клюфінська Ірина Михайлівна,**доцент кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ ІДЕОЛОГІЇ АБСОЛЮТИЗМУ

Статтю присвячено дослідженню проблеми розвитку граматичної системи французької мови у XVII столітті, тобто у час розквіту абсолютної монархії. Проведено аналіз впливу суспільно-політичного устрою на зміни у тогочасній французькій граматиці. Зазначено, що упорядкуванням французької мови займалися учасники салонів та придворні лінгвісти такі, як Малерб, Воже-ла, Шіфле, Мона, Арно і Лансело та інші. З'ясовано, що в ту епоху, яку прийнято вважати класичним, співіснувало дві тенденції граматичних трансформацій: розвиток правильної практичної граматики, яка сприяла розвитку соціальної еліти, та розвиток аналітичної граматики, яка черпала свій матеріал у філософії та логіці.

Ключові слова: граматична система французької мови, класицизм, абсолютизм, абсолютна монархія.

Yuliya Gurmak,

PhD of philological sciences,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Iryna Klyufinska,

Associate professor,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS OF THE FRENCH LANGUAGE UNDER THE INFLUENCE OF THE IDEOLOGY OF ABSOLUTISM

The article is devoted to the study of the development of the grammatical system of the French language in the XVII century, during the golden age of the absolute monarchy. The analysis of the influence of the socio-political system on the changes in the French grammar of that time is carried out. In this century of authoritarian and centralized state organization, it was the grammarians who shaped the language to their mind. The reign of Louis XIV created more than a hundred professional grammatical censors, thanks to whom the French language survived the era of "distinction" and consolidation. It is noted that participants of salons and court linguists such as Malherbe, Vaugelas, Chifflet, Maupas, Arnauld and Lancelot and others were engaged in organizing the French language. Each grammarian offers his own vision of the motives that must precede the adoption of a rule. It was found that in the era that is considered classic, two tendencies of grammatical transformations coexisted: the development of correct practical grammar, which contributed to the development of the social elite, and the development of analytical grammar, which drew its material from philosophy and logic. Grammarians mostly pursue the idea of perfect grammar with uniform and absolute rules.

Key words: grammatical system of the French language, classicism, absolutism, absolute monarchy.

Постановка проблеми. Протягом всієї історії мовні течії набували різних облич, однак, поняття «правильного вживання» (bon usage) завжди було в центрі дискусій, зокрема у дослідженнях класичного періоду французької мови. Класичним прийнято називати етап розвитку французької мовної системи, який припадає на XVII століття. Для політичних еліт XVII століття у Франції лінгвістична стандартизація була інструментом для об'єднання території та нав'язування ідеології абсолютизму, яка породила кілька академій, зокрема Французьку академію під впливом Рішельє. В більш широкому сенсі, культурні еліти беруть участь у цій нормалізації, нав'язуючи «громадянську» мову – мову, якою розмовляли у королівському дворі або у паризьких салонах – на противагу народній мові – мові простолюдинів або провінціалів. Тому мовний порядок розкриває суспільний лад, створює ієрархії та виключає тих, хто не належить до «вищого світу» [3].

Актуальність дослідження зумовлено тим фактом, що, прослідкувавши граматичні трансформації французької мови у класичний період її розвитку, ми зможемо краще зрозуміти походження сучасних номенклатур, зокрема, так званої традиційної граматики.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Наше дослідження здійснено в межах держбюджетної тематики кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу «Глобалізація інформаційного простору».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню становлення французької мови та її граматичної системи зокрема присвячено чимало наукових розвідок. Слідом за роботами К. Жуго, Ж. Сіуффі, Д. Дені та Ф. Мазьєр наша праця має на меті висвітлити політичну нормалізацію французької мови в її класичний період. Також проблему становлення французької літературної норми досліджували такі лінгвісти як Б. Кемада та А. Рей, які зробили вагомий внесок у розробку проблем нормування французької мови, співіснування кількох нормативних моделей, неології, словникового позначення лексики. В

Україні цьому питанню присвячено монографію О. С. Клименка, який акцентував увагу на лінгвокультурних особливостях нормотвірної діяльності у Франції.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми та наукова новизна. Наше дослідження зосереджено на граматичних трансформаціях у класичний період розвитку французької мовної системи (XVII століття), оскільки саме в цей час завершується формування французької держави та остаточно окреслюються норми французької національної літературної мови. У цьому столітті авторитарної та централізованої державної організації саме граматики формували мову на свій смак. Правління Людовіка XIV створило більше сотні професійних граматичних цензорів, завдяки яким французька мова пережила епоху «розрізнення» та консолідації. Саме цьому аспекту присвячена наша розвідка, що виділяє її серед інших досліджень та становить її **наукову новизну**.

Викладення основного матеріалу. «Абсолютна» влада, «абсолютне» панування, «абсолютний» король, тобто король, який утримує всі гілки влади: законодавчу, судову та виконавчу – ось вирази, які найчастіше вживалися саме сучасниками Людовіка XIII та Людовіка XIV для визначення сутності тогочасної влади. У словнику «Dictionnaire de Trévoux» 1732 року видання слово «absolu» тлумачиться як: «Суверенний, незалежний. Абсолютний володар. Означає без винятків, без обмежень» [6].

Жак Еллюль наводить чотири спільних риси до концепту «абсолютизм»:

- «Влада сприймається такою, що не має обмежень ні зовнішніх (людина, право, договори, моральність ...) ні внутрішніх (інституційні рамки). Абсолютний монарх є господарем людей і благ.
- Влада базується на такій абсолютній цінності як Бог. Але це також стосується і державних інтересів. Право на існування абсолютної влади не піддається нагляду. Абсолютна влада не пояснюється і не може бути критикована.
- Держава – це добро. Король знає істину. Там, де владарює держава, одночасно панує благополуччя людей та істина. Отже, там не може бути ніяких спротивів, ні протестів.
- Влада є стабільною та незмінною» [5].

Щоб знайти обґрунтування абсолютизму у Франції, варто звернутися до періоду, що наступив після Середньовіччя, а особливо до періоду Відродження. Королівська влада зміцнила свою законність і своє правління після закінчення Столітньої війни. Франциск I вводить своє правління в релігійній та фінансовій сферах. Тоді, незважаючи на спротив парламенту, оподатковується Болонський конкордат. Міста чи церква зобов'язані платити та погоджуватися на позики, які ніколи не поверталися. Своїй верховній владі він підкоряє також і парламент. Франциск I вже сприймається як «абсолютний» монарх, але він ще недостатньо могутній, щоб відмовитися від середньовічних привілеїв. Поява «чиновницької» бюрократії також характеризує становлення абсолютизму в цей період. Чиновники служать для того, щоб «прив'язати населення до виконання свого обов'язку» – скаже Ришельє [6].

Жан Боден є одним із перших теоретиків абсолютизму у XVI ст. У своїй праці «Шість книг Республіки» (*Six livres de la République*) (1576 рік) він створює теорію «республіки» в римському значенні «суспільних інтересів», тобто держави. У цій теорії він висуває концепт влади, яка може видавати та відмінити закони і належить особисто монарху, незважаючи на те, чи згодні його піддані. Для Бодена республіка є спільнотою людей, де проявляється верховна влада. Верховна влада неодмінно тягне за собою можливість створення закону, всі інші повноваження випливають з останнього. Монархія за божим правом є найкращим втіленням верховної влади. Жан Боден відрізняє абсолютизм від тиранії. Він критикує тих, хто бажає зробити державу власністю монарха. Він бачить дві межі для абсолютної монархії: всередині – дотримання основних законів, зовні – дотримання підписаних угод та спільного права для всіх [2].

Починаючи з XVII ст. абсолютизм починає процвітати. У першій половині XVII ст. важкими моментами для королівської влади стали періоди регентства. Одним із великих мислителів абсолютизму є Ришельє. Його думка по суті базується на ідеї, що могутність – це єдина необхідна для держави річ. А так як король отожднює себе з державою, він, з одного боку, не повинен відчувати жодного опору, а з іншого, не повинен розділяти свою владу з ніким. Єдиною причиною всіх дій короля є державні інтереси. Інтереси держави понад усе інше. Діяти в інтересах держави є єдиним обов'язком короля. Ришельє добре розуміє, що такі принципи відкривають шлях до зловживань. Але це невелика біда, так як від зловживань сильної влади страждають тільки окремі особи, а слабка влада піддає небезпеці усе суспільство. Людовік XIV вважав, що король сам втілює владу, а отже, повинен сам її здійснювати. Він правив без прем'єр-міністра і приймав рішення сам, дослухаючись до порад від свого канцлера, від міністрів та державних секретарів. Однак треба уточнити, що Людовік XIV ніколи не казав «Держава – це я» і що це формулювання було йому приписане, щоб засудити його волю правити самостійно [6].

У XVIII ст. абсолютизм особливо критикується філософами Просвітництва як Дені Дідро та Жан-Жак Руссо. Однак деякі філософи приймають одну абсолютистську форму – освічений деспотизм. В рамках цієї форми абсолютна держава підкоряється розуму (Просвітництву), який повинен правити усім. Освічений деспот використовує свою абсолютну владу, щоб завершити реформи, необхідні для прогресу та загальноприйняті для земного благополуччя людей. Піддані сприймаються нездатними охопити зміст прогресу. Тому необхідно діяти авторитарним способом. Королі, освічені філософами, повинні здійснювати свої плани через ефективне управління. Освічений абсолютизм веде до раціоналізації засобів влади, до послаблення влади аристократії.

У цей час французька мова, якою розмовляли у Парижі, поширюється не лише по всій території Франції, а й за кордоном. Одним із пріоритетів стало її нормування. «Упорядкуванням» мови почали займатися учасники салонів та придворні лінгвісти такі, як Малерб, Вожа, Бонур та інші. Цей період прийнято називати класичним. Багато змін стосувалося вимови. Поступово перестали вимовлятися останні дифтонги та кінцеві приголосні, окрім «г», а також остання голосна «е». Також було уніфіковано наголос – з того часу всі слова наголошувалися на останньому складі, який вимовлявся. У багатьох випадках ненаголошений голосний «е» у середині слова також став «німим» [9]. Оскільки цей період був лише початковим етапом, ще паралельно співіснують різні точки зору щодо вимови, орфографії чи граматичної системи. Однак, все стабільнішим стає такий порядок членів речення: підмет, присудок, інші члени речення. Також уточнюються правила щодо узгодження *participe passé* (дісприкметника). *Le passé composé* (минулий складений час) починає замінювати *le passé simple* (минулий простий час). *Le participe présent* (дісприслівник) стає незмінним незалежно від роду та числа. Граматики

та лінгвісти намагаються очистити лексичний запас французької мови від «грубих», «вульгарних», занадто «простонародних» слів та неологізмів. Хоча, розвиток науки та техніки призвів до появи певних термінів грецького походження. Також не обійшлося без запозичень з іспанської та німецької мов [9].

Занепокоєність про те, щоб мовлення було гарним проявляється у граматиках, де можна знайти різні точки зору щодо того чи іншого способу висловлення. Кожен граматист пропонує власне бачення мотивів, які повинні передувати прийняттю того чи іншого правила. Шіфле, наприклад, наполягає на тому, що потрібно знати правила минулого та етимологію [4], тоді як Вожла, автор відомих «Ремарок щодо французької мови» (*Remarques sur la langue françoise*), висуває як потужну норму «манеру розмови найрозумнішої частини Двору, відповідно до манери письма найрозумніших авторів часу» [10, с. 2]. Саме Вожла наважується прийняти і проголосити найелітарніший соціальний критерій щодо норми. Ця позиція відтворює монархічний соціальний порядок, виступаючи за сувору мовну дисципліну.

Грамматика «Port-Royal» пропонує зовсім інше бачення норми, норма там базується на правилах, узгоджених з думкою. Таким чином норма є продуктом закономірності та розсудливості [1]. Автори, Арно і Лансело, однак, не заперечують різко окреслених рішень Вожла, які вони до того ж цитують і беруть за вихідну позицію для деяких зі своїх роздумів про правила. Так, вони присвячують цілу главу «Перевірки одного правила Французької мови» (*L'Examen d'une regle de la Langue Françoise*), яке полягає в тому, що не можна ставити відносний займенник після іменника без артикля (глава X) [1]. Спостереження, які вони ведуть, є зразком строгого мовного аналізу для того часу: розглядаються різноманітні випадки, згадується теорія класифікації іменників, висловлюються принципи детермінації.

Грамматичний аналіз стосувався також частин мови. У той час ще існував загальний «клас назв», який розділявся на іменники (сучасні загальні назви та власні назви) та прикметники (наші сучасні прикметники або якісні прикметники традиційної граматики). Принципом, який лежав в основі такого об'єднання, було те, що всі ці слова направлені на об'єкти людських думок або на їх характеристику. Об'єкти представляють субстанції які можуть існувати (*subsister*) самостійно: слова «Pierre» (Петро) та «table» (стіл) для свого існування в мові не мають необхідності в додатковій семантичній інформації. Отже їх називають іменниками (*des noms substantifs*). Навпаки, прикметники надають тільки характеристику. Таке слово не може саме існувати у мові, воно мусить прикріпитися (*s'adjoindre*) до іншого слова, звідки його назва – прикметник (*le nom adjectif*). І справді, такі слова як «gentil» (милий) чи «intéressant» (цікавий) проявляють своє значення тільки тоді, коли знаходяться біля іменника та дають чітке визначення [8].

Щодо артикля та прийменника, то варто зазначити, що у той час артикль займає більш впевнене місце серед частин мови. Тим часом граматисти аналізують як артиклі ще й злиті детермінативи та прийменники: «j'ai parlé au Roy» (я розмовляв з Королем), «je suis le serviteur du Roy» (я є слугою Короля), «il appartient à Roy de gouverner» (Королю належить правити), «la statue de César» (статуя Цезаря), «adressez à Dieu vos prières» (зверніть до Бога свої молитви) [7, с. 53-68]. Все ж тут уже проявляються сумніви: Мопя пише щодо деяких злитих детермінативів або щодо прийменників з детермінативом, що «це скоріше прийменники ніж артиклі» [7, с. 62].

Логіка об'єднання займенників слідує класифікації, запропонованій в попередньому столітті. Присвійні, вказівні та неозначені детермінативи, які до появи нової граматики довгий час розглядалися як прикметники, у граматиках XVII століття визначені як займенники, наприклад: «ce» і «ceste» віднесені до вказівних займенників і розміщені поруч з «luy» та «elles»; неозначені займенники мають у своєму складі наш детермінатив «quelques», тоді як серед присвійних займенників знаходяться «mon, ma, mes» (мій, моя, мої); «ton, ta, tes» (твій, твоя, твої) і т.д. Мопя слідує традиції (як він зробив це у випадку з деякими артиклями) і потім викладає свою інтуїцію, згідно з якою ««mon, ma» (мій, моя) є насправді не займенниками, а присвійними прикметниками [7].

Лінгвістичний аналіз знаходиться в зародку. Великий вклад у нього зробила грамматика Арно і Лансело, яку ще називають грамматика «Port-Royal». З одного боку, вона представляє структуру, спільну з іншими граматиками XVII століття, написаними французькою мовою, поділяє з ними певне число теоретичних позицій, а з іншого, вона глибоко відрізняється метою та судженнями, які вона пропонує. Грамматика Арно і Лансело полягає у перенесенні філософських і логічних концептів на лінгвістичний аналіз. Слова, з однієї сторони, розділені на дві надкатегорії: в одній вони відправляють нас до «об'єкта думки» (іменник, артикль, займенник, дісприкметник, прийменник та прислівник); в другій вони відправляють нас до «форми та манери наших думок» (дієслово, сполучник та вигук) [1, с. 30]. З другої сторони, автори проголошують аксіомою лінгвістичного аналізу усі три дії розуму: сприйняття, судження та прийняття висновків. Серед цих дій центральною є дія судження, яка виражається дієсловом. Судити полягає в тому, щоб «ствердити, що річ, яку ми сприймаємо, є такою, або такою не є» [1, с. 28].

Прогресивна граматична позиція «Port-Royal» полягає в тому, що було встановлено зв'язок між граматичним матеріалом (фрази), філософськими концептами (сприймати, судити та робити висновки) і логічним аналізом (наявність одного «речення», яке може розкластися на менші елементи).

Головні висновки. Грамматика XVII століття має два обличчя: з однієї сторони – це розвиток правильної практичної граматики, яка сприяє розвитку соціальної еліти, та є важливим першоджерелом, а з другої – це розвиток аналітичної граматики, яка черпає свій матеріал у філософії та логіці. Запити авторів націлені на класифікацію слів, а саме на те, що стосується артиклів, прийменників і займенників, але традиції вже встановилися і чинять опір. Аналіз функцій немає розвитку в практичних граматиках, які використовують тільки латинські відмінки (називний і знахідний), щоб згладити відсутність функціонального аналізу. В цей самий час у іншому руслі граматики народжується логічний аналіз, в якому ми впізнаємо основу сучасних граматичних функцій (підмет і атрибут).

XVII століття виявилось продуктивним на граматичні трансформації, але попереду ще багато етапів, щоб досягнути моделі, яку ми знаємо сьогодні. Грамматисти переслідують ідею здебільшого досконалої граматики з єдиними та абсолютними правилами.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використаними у курсі історії французької мови, зокрема історії розвитку французької граматики, а також для підготовки різного роду наукових робіт. Нам видається перспективним досліджувати вплив соціально-політичного укладу Франції на граматичні трансформації французької мови у наступних століттях (XVIII, XIX, XX ст.)

Література:

1. Arnauld A., Lancelot Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal. Paris : Perlet, 1803. 470 p. URL : <http://books.google.com.ua/books?id=Qe8FAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>. (25.01.2021)
2. Bodin J., Mairet G. (dir.) Les six livres de la République : un abrégé du texte de l'édition de Paris de 1583, 1 vol., Coll. «Le Livre de poche». Paris, France : Librairie générale française, 1993.
3. Bourdieu, P., Thompson J. B. Langage et pouvoir symbolique. Paris : Éd. du Seuil, 2014. 423 p.
4. Chifflet L. Essay d'une parfaite grammaire de la langue françoise. Bruxelles: chez Lambert Marchant, libraire, 1680. 302 p. URL: <http://books.google.fr/books?id=fWUTAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 26.01.2021)
5. Ellul J. Absolutisme. Encyclopædia Universalis. URL: <https://www.universalis.fr/auteurs/jacques-ellul/> (10.02.2021)
6. Jouanna A. Le Pouvoir absolu : Naissance de l'imaginaire politique de la royauté, Gallimard, 2013, 448 p.
7. Maupas Ch. Grammaire et syntaxe françoise: contenant reigles bien exactes & certaines de la prononciation, orthographe, construction & usage de nostre langue, en faveur des estrangiers qui en sont desireux. Paris : chez Adrian Bacot, imprimeur, 1625. 360 p. URL : <http://books.google.com.ua/books?id=sfMmNBfLo4kC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 09.02.2021)
8. Piron S. La grammaire du français au XVIIe siècle. *Correspondance*. Coll. «Histoire de la grammaire». Vol. 14, n. 1, 2008. URL: <https://correspo.ccdmd.qc.ca/wp-content/uploads/2018/09/correspondance-pages-dhistoire-tendances-2008-2009-la-grammaire-du-francais-au-xviiie-siecle-.pdf> (12.02.2021)
9. Renard M.-A. Histoire de la langue française. XVIIème siècle. Avenir de la Langue Française. URL: <http://www.avenir-langue-francaise.fr/articles.php?pg=691> (25.01.2021)
10. Vaugelas C. F. de Remarques sur la langue françoise / Édition de W. Ayres-Bennett. Paris : Classiques Garnier, 2018. 940 p.

Отримано: 27 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: kalymon.yulia@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-128-130

Калимон Ю. О. Прикметники на позначення кольору у новелах Василя Стефаника: корпуснобазований підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 128–130.

УДК: 811

Калимон Юлія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД

*Стаття присвячена аналізу лексем на позначення кольорів у новелах Василя Стефаника, виданих за його життя та оформлених у корпус текстів. Назви кольорів виконують особливу семантичну та естетичну функцію у канві художнього твору, а корпусний підхід та конкорданс дають змогу комплексно та цілісно проаналізувати зазначений пласт лексики. Здійснено порівняльний аналіз вживання назви кольору **жовтий** із корпусом текстів письменників-сучасників новеліста. Отримані результати дали змогу виявити індивідуально-авторські приклади вживання назви кольору **жовтий** та визначити котре зі значень поданих у СУМ повинне стати першим при укладанні словникової статті для словника мови творів Василя Стефаника.*

Ключові слова: прикметник, колір, корпус текстів, конкорданс, словник мови письменника.

Yuliia Kalymon,
PhD in Philology,
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

ADJECTIVES FOR COLOUR NOMINATION IN SHORT STORIES BY VASYL STEFANYK: A CORPUS-BASED APPROACH

*The article is devoted to the analysis of adjectives that denote tokens for colours in the short stories by Vasyl Stefanyk. That is also traditionally considered as one of the manifestations of individual manner of writing and as a marker of the nation's view of the world. The short stories under study were published during the author's lifetime and were designed in the corpus of texts. The names of colours perform a special semantic and aesthetic function in the outline of the literary work, and the corpus-based approach and concordance make it possible to comprehensively and holistically analyze this layer of lexicon. The corpus of Vasyl Stefanyk's literary works comprises 57 short stories published during his lifetime and was created in accordance with the basic requirements for the compilation of text corpora. A comparative analysis of the use of the adjective **zhovtyi/yellow** with the corpus of contemporary novelists was conducted. The obtained results have made it possible to identify peculiar individual examples of the use of the adjective **zhovtyi/yellow** by Vasyl Stefanyk and to determine which of the meanings given in the Dictionary of the Ukrainian Language (SUM) should be placed as the first one when compiling a dictionary article for the dictionary of Vasyl Stefanyk's literary works.*

Key words: adjective, colour, text corpus, concordance, dictionary of the writer's language.

Письменницький хист здавна вважають одним із виявів етно-культурної та мовної картин світу певного етносу [7, с. 21; 5, с. 65; 15, с. 4–8]. Особливе місце серед палітри мовних засобів посідають прикметники, зокрема, лексеми для позначення кольорів. Спектр їх вивчення доволі широкий та зачіпає різні галузі лінгвістики (порівняльне мовознавство, етнолінгвістику, психолінгвістику, семасіологію тощо) [16, с. 189–194]. Велику кількість розвідок присвячено і вивченню функцій та особливостей їх вживання українськими письменниками, яке не втрачає актуальності сьогодні (наприклад, білого та сірого у В. Винниченка [10; 11], чорного у В. Шкляра [20], чорного та білого у кількох новелах В. Стефаника [3], назв кольорів у малій прозі М. Коцюбинського [3; 17] та М. Хвильового [4], поезіях І. Франка [23] та В. Барки [1] та ін.).

Запропоноване дослідження присвячено аналізу використання прикметників на позначення кольорів у новелах Василя Стефаника, оформлених у корпус текстів, та приурочене 150-літньому ювілею з дня народження видатного новеліста. **Метою** розвідки є також і порівняння вживання лексеми *жовтий* із корпусом сучасників Василя Стефаника, який сформовано на основі корпусу ГРАК (версія 7: Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. Київ, Осло, Єна, 2017–2019. URL: uacorpus.org), задля вияву індивідуально-авторських прикладів вживання обраної лексеми в текстах новеліста. Аналіз фактів на основі корпусів дає змогу укладачам словників аргументовано, на основі статистичних даних, організувати ієрархічну структуру словникової статті на рівні мікроструктури, чітко вказуючи – яке значення частотніше, таке й належить подавати першим.

Для проведення квантитативних досліджень творів Василя Стефаника, а також для подальшого розроблення словника мови його творів, створено відповідний корпус його новел. Під лінгвістичним корпусом розумітимемо «великий, уніфікований, структурований, роззначений, філологічно компетентний масив мовних даних, поданий у електронному вигляді та призначений для різних мовознавчих студій» [19, с. 269–270; 22, с. 11]. Проаналізувавши доступні джерела та проекти зі створення корпусів творів українських письменників [2; 8; 12] та врахувавши далеку перспективу упорядкування наукового видання творів Василя Стефаника [6; 21], у межах нашого дослідження до корпусу творів залучено новели, які увійшли до останнього прижиттєвого ювілейного видання «Твори» 1933 року. Варто зазначити, що до ювілейного видання новели було здебільшого згруповано за фактичними першими виданнями цих новел. Перший блок – «Кленові листки» – складається з новел, що вперше вийшли у чернівецькій газеті «Праця» у 1897, у «Літературно-науковому віснику» упродовж 1898–1901 років та в «Будучності» 1899 року. Другий блок «Дорога» – новели з однойменної збірки, вперше виданої у 1901 році. Третій блок «Земля» – це новели, написані після тривалої перерви та опубліковані у збірці 1926 року під однойменною назвою (6 новел), у «Літературно-науковому віснику» (8 новел) та раніше неопубліковані [9, с. 500–505]. З невідомих причин

не увійшли до видання новели «Межа», «Портрет» та «Шкільник», які були опубліковані за життя письменника, відповідно у 1927, 1929 та 1932 роках. Їх було звірено з відповідними виданнями та долучено до корпусу. Отже, матеріалом дослідження слугував упорядкований електронний текстовий масив – корпус – із 57 новел, виданих за життя Василя Стефаника, загальним обсягом 53978 слововживань (12834 словоформи).

На основі класифікації поданої О. Демською у «Текстовий корпус: ідея іншої форми» [14, с. 121-144] створений корпус творів Василя Стефаника має такі ознаки:

1) за метою створення та призначення: референційний (інформація про мову на певному часовому зрізі); синхронний (репрезентує мову певного часового проміжку); статичний (фіксує стан мови на певному часовому зрізі); спеціальний (репрезентує певний мовний зріз або рівень, фрагмент мови; скерований на розв'язання часткових, специфічних наукових дослідницьких завдань);

2) за типом текстового матеріалу: повнотекстовий (містить повні тексти новел Василя Стефаника); писемний (конститутивним матеріалом корпусу є лише друковані тексти); одномовний;

3) за типом програмного опрацювання: частково роззначений (містить структурне, морфологічне й екстралінгвістичне роззначення).

Підкорпус на основі ГРАКУ хронологічно відповідає періоду активної творчості Василя Стефаника та охоплює часовий відтинок 1899–1935 рр., а також, завдяки регіональному роззначенню, відбиває творчість західноукраїнських письменників того періоду. Обсяг корпусу становить більше 500000 слововживань.

Корпус та конкорданс новел Василя Стефаника надає вичерпну характеристику вживання назв кольорів, адже вивчати художнє слово найкраще актуалізованим у контексті. Для аналізу лексем на позначення кольорів послуговуватимемося критеріями, поданими А. Кристенко, згідно з якими в українській мові основними є сім семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків і вважаються основними (наприклад, *червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний*) [18, с. 97]. Вони становлять ядро (основу) лексико-семантичної групи назв кольорів. Усі інші є назвами відтінків основи, що вказують на ступінь вияву колірної якості, на інтенсивність колірної ознаки, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу тощо (наприклад, *чорнявий, попелястий*) [18, с. 97-98]. У таблиці 1 подано кількість уживань назв кольорів, які становлять ядро цієї категорії в корпусі новел Василя Стефаника та у творах його сучасників (отриманих із корпусу ГРАК).

Таблиця 1

Статистичний аналіз назв кольорів у корпусі новел Василя Стефаника та у корпусі творів його сучасників (на базі корпусу ГРАК)

Колір	Новели В. Стефаника		Твори сучасників В. Стефаника	
	Абсолютна частота	Відносна частота	Абсолютна частота	Відносна частота
білий	83	35 %	233	28 %
чорний	71	30 %	299	35 %
червоний	33	14 %	92	11 %
синій	22	9 %	51	6 %
зелений	16	7 %	98	12 %
жовтий	6	3 %	29	3 %

Як бачимо, Василь Стефаник уживав назви кольорів-основ так само, як його сучасники. Отже, наступним кроком буде порівняння та визначення провідних контекстів уживання тієї чи тієї назви кольору. До прикладу, розглянемо детальніше назву кольору *жовтий*, який належить до ядра лексико-семантичної групи кольорів в українській мові. Визначення у СУМ-11 (Том II, с. 540) та СУМ-20 (URL: <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=27234&page=914>) (із вилученням у СУМ-20 позначень реалій, які вже у СУМ-11 мали примітку застаріле чи дореволюційне та які на сьогодні не існують) ідентичні та містять такі компоненти: «1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, ясного жовтка, соняшникового цвіту; ... // Уживається як постійний епітет до деяких назв; ... // Зблідлий, змарнілий, із землистим відтінком; худий; ... // Засохлий, вигорілий, зів'ялий. 2. Уживається як складова частина деяких ботанічних назв, термінів» (подано за СУМ-20).

Контекстний аналіз отриманих слововживань леми *жовтий* у досліджуваних корпусах дав змогу визначити, що й у Василя Стефаника, і в його сучасників вона виступає атрибутом таких лексико-семантичних полів:

об'єкти / предмети побуту, господарювання: «...постелі і грядках *скорці червоні, сині, жовті, писані, усіякі-усіякі!*» (С. Воробкевич «Вимуштрований кінь»); «*Марія здохнула з сволока жовту свічку і всі шукали сірників*» (Гріх: 218) 139

рослини: «*З берези і з явора спадав жовтий зів'ялий лист густо на землю*» (С. Воробкевич «Що людей єднає»); «*Найстарший стіжок був чорний, ... а цюгорічний жовтий як віск*» (Давнина: 114).

природа: «*Приплинемо, синє пірце, на жовтий пісок*» (Ю. Федькович «Штефан Славич»); «*Вони вгризалися знов у жовті лани*» (Дорога: 108)

Лише у Василя Стефаника знаходимо вживання лексеми *жовтий* для означення **їжі** («*Солонини в коморі стояло три бочці. В одній трілітня, жовта і м'яка як масло*» (Давнина: 113) та **хворобливого стану:** «*Згодом зачнуть їй поперед очі бігати жовті або сині плями*» (Вістуні: 119).

Натомість у корпусі його сучасників знаходимо й означення елементів:

одягу: «*лякированої шкіри, украшений вишивками із жовтих, білих та зелених ремінчиків на горішнім*» (І. Франко «Гутак»);

зовнішності: «Очей сипались кругом іскри гніву, худощава **жовта твар** стала біла, як крейда» (С. Воробкевич «Панич Леонід»);

матеріалів: «А той аркуш старого **жовтого паперу** з пожовклим письмом черниці Ксеніки» (С. Воробкевич «Черниці Ксеня»);

неживого світу (об'єктів неприродного походження): «Нарешті відімкнув і впустивши до казні сніп **жовтого світла** зі своєї ліхтарні» (І. Франко «До світла!»).

В обох корпусах зафіксовано використання порівняльного звороту з як: як віск («Найстаріший стіжок був чорний, ... а цьогорічний **жовтий як віск**» (Давнина: 114); «тобі приносив, того дрібного (тютюну), як шафран, **жовтого, як віск**, пахучого, як фіалок» (С. Воробкевич «Андрій Крейцар»), а також поодинокі вживання як шафран («а я мала сукеночку тоненьку, **жовту як шафран**, а по ній цвіти ніби голубчики» (С. Воробкевич «Черниці Ксеня»), як масло («Солонини в коморі стояло три бочці. В одній трілітня, **жовта і м'яка як масло**» (Давнина: 113)), що свідчить про бажання авторів уточнити відтінок кольору зображуваного предмета. Варто зазначити, що у СУМ-11 не подано прикладів порівнянь зі словом шафран у контексті колірної ознаки.

Отже, у новелах Василя Стефаника назва кольору **жовтий** представлена нечисельною кількістю номінацій і в контексті позитивної / нейтральної інформації, переважно у прямому значенні. Дефініція леми **жовтий** у словнику мови новел виглядатиме так:

ЖОВТИЙ (6) прикм. 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим. Вони вгризалися знов у **жовті** лани (Дорога: 108). 2. Зблідлий, змарнілий, із землистим відтінком; худий. ... а до них загнав що-найобдєртєших мужиків і **найжовтєших** жєнок і додав ще голої дробини – дїтей... (Палїй: 134).

у порївн. Найстаріший стіжок був чорний, ... а цьогорічний **жовтий як віск**. (Давнина: 114).

жовта (Давнина: 114); **жовте** (Камінний Хрест: 94); **жовту** (Гріх: 218); **жовті** (Вїстунї: 119; Дорога: 108) **найжовтєших** (Палїй: 134).

Перспективним у цьому аспекті виглядає вивчення решти прикладів вживання назв кольорів у новелах Василя Стефаника та їх порівняння з аналогічними одиницями лексики авторів певного часового періоду з визначенням провідних концептів у їх творчості та точок їх перетину.

Лїтература:

- Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Фїлологічна*. Вип. 10. 2008. С. 3–10.
- Алексїєнко Л. А., Дарчук Н. П. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесї Українки. *Леся Українка і сучасність (До 130-рїччя від дня народження Лесї Українки): Зб. наук. пр.* Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. С. 344–352.
- Бабїй І. «Передо мною стояв світ, новий і чорний...» (кологорїстика у мовї В. Стефаника). *Культура слова*. Вип. 48-49. 1996. С. 50–54.
- Бабїй І. Семантика, структура та стилїстичнї функції назв кольорів у сучасній українській мовї (на матеріалї малої прози В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвїльового) : автореф. дис. ... канд. фїлол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ. 1997. 21 с.
- Беркещук І. С. Картина світу – основа світогляду. *Науковї праці Кам'янець-Подільського національного університету іменї Івана Огієнка. Фїлологічнї науки*. Вип. 47. 2018. С. 64–67.
- Бїлявська О. Принципи наукового видання творів В. Стефаника. *Питання текстологїї*. Київ : Наукова думка, 1968. Вип. 1. С. 243–294.
- Вежбїцкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари. 1996. 416 с.
- Гавриш Ю., Ільницький О. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка = A Concordance of the Poetic Works of Taras Shevchenko / [ред. й упоряд. О. Ільницький, Ю. Гавриш]. В 4 т. Т. 1. Едмонтон; Торонто : [б. в.], 2001. 773 с.
- Горак Р. Кров на чорній рїллі: Есе-біографія Василя Стефаника. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 608 с.
- Гуцул Л. Ад'єктиви на позначення бїлого кольору в малїй прозі В. Винниченка. *Науковї записки Кїровоградського державного педагогїчного університету ім. В. Винниченка. Серія: Фїлологічнї науки*. Вип. 138. 2015. С. 313-317.
- Гуцул Л. Функціональне навантаження кологорїстичних ад'єктивів «бїлий» та «сїрий» у прозі В. Винниченка. *Науковї записки Кїровоградського державного педагогїчного університету ім. В. Винниченка. Серія: Фїлологічнї науки*. Вип. 92. 2010. С. 306–315.
- Данилюк Н. Словник мови Лесї Українки та нове видання її творів. *Типологїя та функції мовних одиниць : наук. журн.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесї Українки, 2015. № 1 (3). С. 31–40.
- Дарчук Н. П., Лангенбах М. О. Електронний словник мови Тараса Шевченка: методика і технологїї укладання. *Українське мовознавство*. № 1 (44). 2014. С. 106–115.
- Демська О. М. Текстовий корпус: ідея іншої форми. Київ : ВПЦ НАУКМА, 2011. 282 с.
- Ссїпенко Н. Г. Лексико-семантичнї компоненти авторського стилю і мовна картина світу (на матеріалї англомовної прози воєнної та мирної тематики) : автореф. дис. ... канд. фїлол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівцї, 2007. 20 с.
- Іншаков А. Е. Теоретичнї засади дослїдження колїрної лексики в мовознавствї. *Фїлологічнї студїї. Науковий вїсник Крїво-рїзького державного педагогїчного університету*. Вип. 9. 2013. С. 188–195.
- Коцюва А. Естетичне навантаження кологором в індивідуально-авторській картинї світу М. Коцюбинського. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Том 3. 2015. С. 113–118.
- Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мовї. *Мовознавство*. № 4. 1967. С. 97-112.
- Кульчицький І. М. Корпуси текстів як лїнгвотехнологїчне підгрунття виявлення змін в українській мовї. *XX–XXI столїття: жанрово-стильовї й лїнгвістичнї метаморфози в українській мовї та лїтературї: Монографія / гол. ред. А. Архангельська*. Оломоуць: Університет ім. Ф. Палацького, 2016. С. 269–298.
- Марчук Л. М. Духовнопсихологїчний портрет через призму кольору: поняття чорного. *Науковї праці Кам'янець-Подільського національного університету іменї Івана Огієнка: Фїлологічнї науки*. Вип. 38. 2014. С. 217–221.
- Пїхманець Р. В. Проблеми наукового видання художньої спадщини Василя Стефаника. *Прикарпатський вїсник НТШ. Слово*. 2016. С. 122–133.
- Широков В. А., Бугаков О. В., Грязнухїна Т. О., Костїшин О. М., Кригїн М. Ю. Корпусна лїнгвістика : монографія. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ : Довїра, 2005. 472 с.
- Явїр Л. В. Символїчне наповнення колїороназв у поезїї Івана Франка. *Рїдне слово в етнокультурному вимїрї*. Дрогобич, 2013. С. 435–444.

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: Kruhlij.Olena@vnu.edu.ua

Kozak.Alla@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-131-134

Круглій О. Р., Козак А. В. Утворення термінологічних ланцюжків і парадигм комбінувальними формами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 131–134.

УДК: 81'373=811.111

Круглій Олена Ростиславівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Козак Алла Володимирівна,

канд. педагог. наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

УТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЛАНЦЮЖКІВ І ПАРАДИГМ КОМБІНУВАЛЬНИМИ ФОРМАМИ

У статті проаналізовано процеси формування термінологічних гнізд, термінологічних парадигм, термінологічних ланцюжків, термінологічних рядів комбінувальними формами на прикладі термінів, відібраних із тлумачних словників сучасної англійської мови. Аналіз матеріалу показав, що процес наповнення існуючих термінологічних гнізд перевищує за швидкістю процеси формування нових. Характерно, що досліджувані класичним терміноелементам властиве гніздування у вигляді двох, трьох і навіть чотирьох ланцюжків. У ролі препозитивного компоненту, комбінувальні форми вказують на індивідуальні ознаки предмета чи явища та є змінною величиною. Виконуючи роль постпозитивного форманта, вони стають сталою величиною, вказують на клас предметів чи явищ і виконують систематизуючу функцію.

Ключові слова: термінологічний ланцюжок, термінологічна парадигма, термінологічне гніздо, термінологічний ряд.

Olena Kruhlij,

PhD of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Alla Kozak,

PhD of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE FORMATION OF TERMINOLOGICAL CHAINS AND PARADIGMS BY COMBINING FORMS

The article is dedicated to analysis of terminology chains, terminological paradigms, terminological families, terminological rows formed by combining forms. Typically the process of filling terminological families exceeds the speed of formation of new ones. Analysis of the material showed that the studied classical word forming elements are characterized by creating the chains of two, three and even four units. Such mini families (2-3 members paradigm) make up a small number in modern terminological systems but have a high potential and provide further "growth" of terms families. Structurally and semantically related terms form terminological series in which terminological elements enter into syntagmatic and paradigmatic relations. The final forms enter into the paradigmatic relations as a part of the terminological paradigm built with using a common prepositional component. Acting as a prepositional component they indicate individual features of an object or phenomenon and are a variable value. They become a constant value in the role of postpositive formant and are the indicators of a class of objects or phenomena performing a systematizing function. Classical terminological elements form open terminological rows, chains, families and can enter into paradigmatic relations, which is an important system-forming factor used in terminology to reflect the systemic nature of scientific concepts. The very process of the new terminological families, chains, paradigms creation can be considered both as a process and as a result of terminological derivation.

Key words: terminological chain, terminological paradigm, terminological family, terminological row.

Постановка проблеми. Характер термінологічної номінації, конкретне термінологічне завдання диктують сьогодні вибір найбільш ефективних й оптимальних засобів вираження спеціальних понять у мові науки. Загальними тенденціями сучасного термінотворення є максимальна спеціалізація дериваційних формантів і цілих моделей, які набувають особливого спеціалізованого семантично-структурного характеру, збільшення їх регулярності, а саме повторюваності засобів оформлення близьких понять конкретних наукових галузей, утворення власне термінологічного словотвірного фонду.

Актуальність. За порівняно короткий час термінологічна дериватологія пройшла не лише етап свого становлення, а й досить інтенсивного розвитку та утвердження у ролі однієї з провідних галузей лінгвістики. Унаслідок цього актуальним є різноаспектне дослідження термінологічного словотвору, що збагачує мовознавство оригінальними прийомами та методами вивчення структури термінологічних одиниць, їх семантики, ґрунтовним описом дериваційних систем різних наук.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні еволюційний аспект термінотворення полягає у динаміці наповнення і розвитку таких гнізд, що пов'язано з питаннями актуальності та значимості понять, які потребують номінації та експлікації, із дериваційними потенціями терміна та можливостями морфо-фонологічного характеру. Межі термінологічних гнізд є рухомими, їх постійна фіксація неможлива, так як не можна визначити межі пізнання і ту кінцеву «межу», за якою цей процес закінчується [2, ст. 158].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розвідок останніх років властива тенденція до розгляду постдериваційного термінологічного простору як системно організованої, упорядкованої та відкритої сукупності понятійно та деривацій-

но взаємопов'язаних термінологічних гнізд/блоків (див., наприклад, праці Л. Ю. Буянової, М. Н. Володіної, А. В. Лємова, О. Н. Полухіної та ін.). Мета нашої розвідки – дослідити основні шляхи та способи утворення термінологічних гнізд, ланцюжків, рядів і парадигм за участі комбінувальних форм (combining forms) – терміноелементів переважно класичного походження типу: *aero-*, *auto-*, *kilo-*, *macro-*, *-logy*, *-scopy*, *-tomy*. Матеріалом дослідження стала суцільної вибірка дериватів, які містять ці одиниці у своєму складі, із тлумачних словників сучасної англійської мови, а саме: Merriam Webster's Collegiate Dictionary (2020 р.), а також із словника The Oxford Dictionary of English (2003 р.).

Викладення основного матеріалу. Терміногніздо як одиниця дериваційного ярусу – це специфічна мікросистема, що акумулює шляхи, способи та результати деривації термінів; закодований науковий мінітекст, який при необхідності можна адекватно декодувати та відновити у повному обсязі його суттєвих характеристик. Термінологічний дериваційний ланцюжок – це ряд, системно організована послідовність термінів, які знаходяться у відношеннях похідності. Всі термінологічні дериваційні ланцюжки, об'єднані загальним формантом, формують одне гніздо [2, ст. 158]. Характерно, що процес наповнення термінологічних гнізд перевищує за швидкістю процеси формування нових. Так, наприклад, якщо в New World Webster's Dictionary of Current English (2003) гніздо з класичним терміноелементом *adeno-* на вершині включало 6 дериватів, то в Merriam Webster's Collegiate Dictionary (2020) терміногніздо з *adeno-* склало 11 одиниць.

Аналіз матеріалу показав, що досліджуваним класичним терміноелементам властиве гніздування у вигляді двох, трьох і навіть чотирьох ланцюжків. Такі міні-терміногнізда (2-3 члени парадигми) складають незначну кількість у сучасних терміносистемах, але володіють високим термінотвірним потенціалом і забезпечують подальше „розростання” термінологічних гнізд. Пор.: *-graph*, *-grapher*, *-graphic*, *-graphy*; *-gyne*, *-gynous*, *-gyny*; *-iatric*, *-iatrics*, *-iatry* (див. табл. 1).

Таблиця 1

Зразки термінологічних дериваційних ланцюжків комбінованих форм

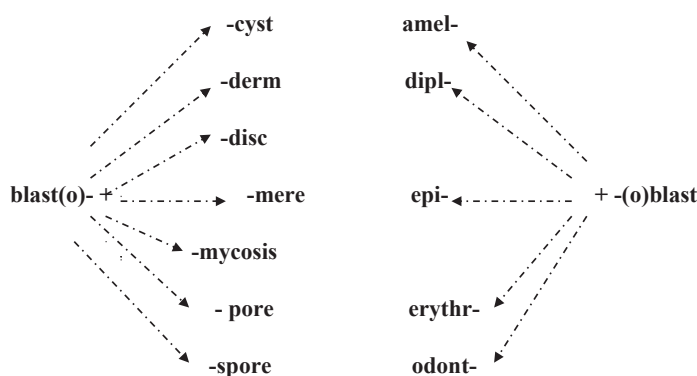
Жива істота чи предмет	Стан чи дія	Засоби дії (знаряддя, інструменти)	Такий, що має відношення
-blast	–	–	-blastic
-carp	–	–	-carpic
-gen	-geny	–	-genous
-grapher	-graphy	-graph	-graphic
-later	-latry	–	–
–	-metry	-metre	-metric
-path	-pathy	–	-pathic

Структурно та семантично пов'язані терміни утворюють *термінологічні ряди*, в яких терміноелементи вступають між собою у синтагматичні та парадигматичні відношення. Пор.: термінологічний ряд із постпозитивним терміноелементом *-rrhea*: *amenorrhea*, *dysmenorrhea*, *gonorrhoea*, *leukorrhoea*, *seborrhea*, у якому препозитивні компоненти утворюють парадигму по відношенню до фінального елемента.

У парадигматичних відношеннях між собою можуть знаходитись і фінальні форманти, що входять до термінологічної парадигми, побудованої за допомогою спільного препозитивного компоненту. Наприклад, *oste(o)-*: *osteopathy*, *osteotomy*, *osteology*, *osteomyelitis*, *osteoarthritis*, *osteoblast*, *osteoclast*, *osteocyte*, *osteogenesis*, *osteogenic*, *osteomalacia*, *osteopath*, *osteoplasty*, *osteoporosis*, *osteosarcoma*.

Такі термінологічні ряди мають відкритий характер. Кожен із наведених термінів – член утворень одного типу з точки зору місця термінологічної одиниці у терміносистемі [3, ст. 84]. За участі досліджуваних терміноелементів можуть створювати потенційні терміни, що зумовлено конкретним термінологічним завданням і самим ціленаправленим характером термінологічної номінації. Наочним прикладом створення таких термінологічних одиниць і є відкриті термінологічні ряди, що можуть постійно поповнюватись новими термінами. Дослідники пояснюють цей процес спеціальною інформативною значимістю класичних терміноелементів [10, ст. 44].

Деякі досліджувані терміноелементи є семантично схожими одиницями та можуть виступати в ролі першого та другого компонента термінів. Такі елементи у нашому дослідженні отримали статус біфункціональних комбінувальних форм: *carp(o)-* та *-carp* 'fruit'; *cyst(o)-* та *-cyst* 'bladder: sac'; *cyt(o)-* та *-cyte* 'cell'; *dendr(o)-* та *-dendron* 'tree'; *glott(o)-* та *-glott* 'language'; *hem(a,o)-* та *-hemia* 'blood'; *mer(o)-* та *-mer* 'part: segment'; *morph(o)-* та *-morph* 'form'; *odont(o)-* та *-odont* 'tooth'; *phyll(o)-* та *-phyll* 'leaf'; *phyt(o)-* та *-phyte* 'plant'. Такі елементи можуть утворювати певні парадигматичні блоки (див. рис. 1).

Рис. 1. Парадигматичний блок комбінувальної форми *blast(o)-/-(o)blast*

Проте ці позиційні варіанти класичних терміоеlementів відрізняються семантично. Залежно від позиції у слові та можливості/неможливості вільно вживатись у ньому біфункціональні комбінувальні форми мають різні лексичні значення. Так, наприклад, лексема *graph* має значення ‘графік, діаграма’, терміоеlement *graph(o)-* у препозиції має значення ‘письмо: написання’: *grapholect, graphology, graphometry* (визначення індивідуальних властивостей почерку); у постпозиції цей елемент має значення ‘пристрій для передачі запису зображення’: *echograph, pantograph, spectrograph*, ‘запис, зображення’: *scenograph* (зображення предмета в перспективі), *photograph* (фотознімок), *autograph* (автограф). Слово *phone* має значення ‘телефон’, а також лінгвістичний термін ‘фон’, у препозиції формант *phon(o)-* має значення ‘звук’: *phonograph, phonology, phonendoscope*, а в постпозиції – ‘звук, переважно у назвах музичних інструментів і засобів для передачі звуку’: *melaphone, megaphone, saxophone, telephone*, ‘той, хто розмовляє певною мовою’: *Francophone*. Формант *therm-* на початку слова означає ‘спека: висока температура’: *thermodynamics, thermostat*, ‘термоелектричний’: *thermocouple, thermopile*; у постпозиції – ‘тварина, що має (особливу) температуру тіла’: *ectotherm, homeotherm, poikilotherm*.

Виступаючи в ролі препозитивного компоненту, вони вказують на індивідуальні ознаки предмета чи явища та є змінною величиною. Виконуючи роль постпозитивного форманта, вони стають сталою величиною і є показником класу предметів чи явищ, виконуючи систематизуючу функцію. Наприклад, у позиції першого компоненту терміоеlement *hem-* (*hema-, hemo-, hemat-*) вказує на родо-видові або причинно-наслідкові відношення: *hemacytometer, hemangioma, hemoflagellate, hematology*, а постпозитивний формант *-emia (-hemia)* вказує на порушення у складі крові: *azotemia, leukemia, uremia*.

Формування термінологічних рядів, парадигм, гнізд дериваційно зумовлене системністю термінології. У найбільшому постдериваційному утворенні – гнізді з’єднуються в одне ціле продукти всіх процесів терміотворення афіксації, словоскладання (див. табл. 2).

Таблиця 2

Термінологічне гніздо “chlor(o)-”

Препозитивний терміоеlement	Префікси	Суфікси	Постпозитивний терміоеlementи
chlor (o)-	a- per-		-hydrian, -ethylene,
		-ate	-amine, -benzene,
		-ide	-fluorocarbon,
		-ine	-fluoromethane,
		-ite	-form, -plast,
			-tetracyclin

Процес парасинтезу може бути представлено наступними моделями, де R=chlor(o)-: a+R+hydrian, per+R+ethylene, per+R+ate, R+amine, R+ate, R+ide, R+ine, R+ite, R+benzene, R+fluorocarbon, R+fluoromethane, R+form, R+tetracycline.

Головні висновки. Отже, з певних інтра- та екстралінгвістичних причин вихідним матеріалом основної частини термінофонду сьогодні є терміоеlementи класичного походження. Вони широко застосовуються національними мовами не лише для словотвору згідно інтерлінгвістичних моделей, але й вже існуючих у мові-реципієнті моделей. Класичні терміоеlementи формують відкриті термінологічні ряди, ланцюжки, гнізда та можуть вступати в парадигматичні відношення, що є важливим системоутворюючим фактором, який використовується у термінологіях для відображення системності наукових понять. Сам процес термінологічного гніздування, створення термінологічних рядів, ланцюжків, парадигм можна розглядати як процес і як результат термінологічної деривації.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження у цьому напрямку передбачають вивчення процесів термінологічного гніздування, створення термінологічних рядів, ланцюжків, парадигм у сфері функціонування термінологічних одиниць, а саме у наукових текстах окремих галузей науки.

Література:

1. Беляев Р. С. Ономастологический анализ греко-латинских терминологических элементов (на материале латинской клинической терминологии) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1990. 24 с.
2. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса: монография. Краснодар: Кубанский госуд. ун-т, 2002. 185 с.
3. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии массовой информации). Москва : Изд-во МГУ, 2000. 128 с.
4. Гармаш О. Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси літературознавства : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Запоріжжя, 2005. 21 с.
5. Горюх С. І., Малімон Л. К. Комбінувальна форма як складник дериваційної системи англійської мови. *Науковий вісник волинського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 24. С. 168–172.
6. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Харків, 1999. 16 с.
7. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Запоріжжя, 1999. 32 с.
8. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.
9. Круглій О. Р. Комбінувальні форми як матеріальна субстанція змісту наукових понять (на прикладі сучасних англійської і німецької мови). *Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк : РВВ “Вежа-Друк” СНУ ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 6 (331). С. 274–280.
10. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии). Саранск: Из-во Мордовского ун-та, 2000. 192 с.

11. Полухина О. Н. Терминообразование на базе греко-латинских терминологических элементов в стоматологической терминологии (на материале французского языка) : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Саратов, 2001. 19с.
12. Сандій Л. В. Словотвірна неонімація в англійській мові сфери економіки. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 228–233.
13. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Изд. 3-е, стереотипное. Москва : Эдиториал, УРСС, 2002. 312 с.
14. Тилембулова С. Н. Трансформированные корневые морфемы (на материале русских префиксоидов и их аналогов в английском и казахском языках) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2000. 19 с.
15. Хмелик Л. Я. Комбинирующаяся форма в системе средств английского словообразования : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1972. 23 с.
16. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 11th Edition. Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2020. 1559 p.
17. Oxford Dictionary of English. Second Edition. Oxford University Press, 2003. 2008 p.

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: leonoffnatali@ukr.net

virus.net@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-135-139

Leonova N. V., Serdiuchenko Yu. O. Some thematic groups of minor genre forms of information. Syntactic features. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 135–139.

UDC: 811.161.2&373.4

Nataliia Leonova,
PhD of Philological Sciences,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Yuliia Serdiuchenko,
PhD Student,
Zaporizhzhia National University

SOME THEMATIC GROUPS OF MINOR GENRE FORMS OF INFORMATION. SYNTACTIC FEATURES

The tendency to increase the speed of transmission of relevant information in specific genre information units is growing nowadays. The article attempts to identify and describe the main syntactic features of some thematic groups of minor genre forms of information (hereinafter referred to as MGFI).

It is noted that, acting as only one part of the intonation structure in the sentence, vocative structures of minor genre forms mostly do not require additional disclosure of their content in the context. We single out non-textual existing vocatives belonging to the MGFI of the modern Ukrainian language, which are used in order to attract the attention of an addressee of speech, to encourage them to perceive speech.

Syntactic features of genre forms of information related to the communicative component of the information message: announcements, appeals, prohibitions, information distribution and encouragement to perform an action or a requirement not to perform it in any case. The study deals with the structure and functions of announcements of different types as one of the types of minor genre forms of information, their features as syntactic structures. The structural and morphological features of vocative addresses in minor genre forms of periodical information are also analysed.

Key words: vocative addresses, minor genre forms of information, MGFI syntactic features, non-textual structures, announcements of event presenters, address information, announcement structure, announcement functions.

Леонова Наталія Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Сердюченко Юлія Олександрівна,
аспірантка,
Запорізький національний університет

ДЕЯКІ ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ МАЛИХ ЖАНРОВИХ ФОРМ ІНФОРМАЦІЇ. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У наш час посилюється тенденція підвищення швидкості передачі актуальної інформації взагалі і конкретних жанрових інформативних одиниць. Також значно прискорюється інтенсивність обігу та обміну інформацією та її передачі. У статті зроблено спробу визначити й описати основні синтаксичні особливості деяких тематичних груп малих жанрових форм інформації (далі в статті – МЖФІ).

У дослідженні розглядаються структура й функції оголошень різних видів як одного з видів малих жанрових форм інформації, їх особливості як синтаксичних побудов. Також аналізуються структурні й морфологічні особливостей звертання-вокативів у малих жанрових форм інформації періодики.

Ключові слова: звертання-вокативи, малі жанрові форми інформації, синтаксичні особливості МЖФІ, позатекстові конструкції, оголошення ведучих заходів, інформаційне повідомлення, адресна інформація, структура оголошень, функції оголошень.

Problem statement. Such a complex, multitudinary phenomenon as an address is currently not fully elucidated in modern linguistics. Addresses belong to those language units which constantly attract linguists' attention. As language units, they are parts of a broader category of addressability, which has a communicative nature. The purpose of our article is to analyse the morphological and structural features of addresses in MGFI of periodicals in modern linguistics, taking into account the historical aspect of their development.

Relevance of the study. Linguistically relevant is the analysis of a phenomenon of combining minor genre forms of information (MGFI) in periodicals into a larger number of genre types due to the increase in the number of factors that can be identified as motivating and creative:

- advertising MGFI (advertisements in all types of periodicals);
- purely journalistic MGFI (headlines, lead paragraphs, messages from a host of public events, etc.);
- purely informational MGFI (information messages, political calendar, contact information, etc.);
- official MGFI (address of the presiding officer of various social events in transcripts of meetings, plenums, etc.);
- information and journalistic MGFI (greetings, notes on holding actions of different nature with a list of topics discussed, lists of attendees, etc.) [5, p. 243-244].

The connection of the author's work with important scientific and practical tasks. This research is related to the topic of a scientific work of the Department of Ukrainian Language of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University "Principles of development and functioning of the Ukrainian language", namely, its modern syntactic theory.

Analysis of recent research and publications. The problem of syntactic specificity and the structure of various genre forms of information was studied and analysed by I. O. Annin, Yu. O. Areshnekov, D. Kh. Barannik, L. A. Baturin, A. D. Belov, A. Vezhbyt'ska, O. G. Vetrov, A. A. Volkov, M. N. Volodin, M. D. Gladky, G. P. Gorodylovska, V. I. Grytsyn, T. G. Dobrosklonska, P. S. Dudyk, A. P. Zagnitko, V. V. Zaitseva, G. P. Yevseeva, M. S. Kovalchuk, T. A. Kotz, L. O. Kudryavtseva, S. V. Lazarenko, N. V. Leonova, T. V. Melkumova, G. S. Melnyk, V. Ya. Myronchenko, I. V. Onishchenko, T. G. Serbina, G. Ya. Solganyk, I. O. Talash, R. T. Shulyk and many other famous linguists.

The concept of "morphology" in modern linguistics is interpreted differently. According to one of the most famous concepts, morphology extends to the structure of grammatical units which do not go beyond the word in contrast to the syntax. Some linguists deny the traditional division of grammar into morphology and syntax.

In particular, Ferdinand de Saussure believes that from a linguistic point of view, morphology is devoid of its real object of study and cannot be a discipline other than syntax. There is also a broad definition of morphology, according to which it is a science of forms which relate not only to the means of expressing words in their external manifestation, but also to any elements, including non-verbal means such as word order, intonation, link-words [17]. From this perspective, a number of researchers propose to distinguish between syntactic and analytical (inflectional, non-inflectional) morphology. Thus, the concept of "morphological features" also acquires a dialectical content [9].

The scientific novelty of the article is that for the first time an attempt is made to analyse the syntactic features of minor genre forms of information of different types in applied linguistics on the basis of empirical experience and objectively used in modern philological content collected by the authors.

Main part.

1. Communicative functions, syntactic features and morphology of addresses in media texts and MGFI

The main communicative functions of addresses are the function of contact realization and characterization. In modern syntax, the definition recorded in the Linguistic Encyclopedic Dictionary has the most supporters among linguists (1990): "An address is a grammatically independent and intonationally separated component of a sentence or a more complex syntactic consistency, meaning a person or an object to which the speech is addressed". It is necessary to highlight a point of view on the syntactic status of an address, which is considered to be traditional among the generally accepted views in linguistics: "an address" is a separate element in the sentence, to which it is integrated and, accordingly, is not connected by any links with the whole sentence or its parts. This opinion was formulated by O. M. Peshkovsky, who attributed addresses to the elements "which are internally separated in the sentence which gave them a shelter, like a bullet that hit the body" [6, p. 404].

Researchers have differently identified the syntactic status of sentences with addresses. A well-known linguist, V. P. Pronichev, gave a substantiated definition to the syntactic nature of addresses in his monographic study "Синтаксис звертання". He defines the grammatical features of sentences with addresses, and emphasizes that the presence of all necessary features of an independent syntactic structure in addresses, namely such categories as articulateness, predicativity, mononuclearity, modality, tense, person and number, allows us to consider this syntactic structure along with similar syntactic units which have a similar set of grammatical categories – among mononuclear sentences [8, p. 70].

A common feature of their positions was the syntactic feature of nuclearity, which makes it possible to distinguish addresses to a separate autonomous syntactic unit. O. G. Vetrova notes that according to its syntactic structure: "An appeal is a mononuclear sentence, extended or unextended one, the nuclear component of which can be represented by a noun, adjective or personal pronoun. The common syntactic feature of these components, which are different in their morphological expression, is the syntactic feature of nuclearity" [6, p. 36].

Other linguists, such as Charles Bally, point out that it was once a sentence: "An address was originally an "independent one-member sentence"; a vocative "was not one of the declensions, because once, it was a special integral sentence". On the other hand, some researchers deny the idea that an address can form a sentence: "As for the capability to form a sentence, it is not independent enough. The imperative meaning does not give place to the existential meaning, which could only give the nominative case the meaning of a separate thought" [6, p. 408].

Among the syntactic structures that belong to the information style and are based on oral monologue speech, minor genre forms of information shall be singled out [3, p. 7]. They point to some structural features of oral monologue speech, in particular the use of inserted, exactly inserted, rather than expletive sentences. Researchers believe that during oral communication, the speaker needs to make additional remarks when pronouncing the [6, p. 170].

Methodological or general scientific significance. A group of genre forms of special purpose with a specific stylistic definiteness, which have pronounced syntactic and stylistic features (extra-textual nature, a certain number of stable syntactic structures, etc.), is actively functioning in modern linguistics. These forms are often used in modern oral language practice and, by the genre of the designed materials, belong to the information style of a language [1, p. 5].

The dynamics of mass communication (both oral and written) is so active that prolonged, gradual genre shifts take place in it, whose non-spontaneity is due to such a feature of any literary language as stability. But, these pseudo-paradoxical shifts deprive to some extent the genre of information style of the necessary sign of stability. Today, this linguistic trend is characterized by the phenomenon of adding new types of genres with morphological and structural peculiarities to the genre groups. The genre range of some styles (official and business, journalistic) is expanding, so the boundaries of some genres of information style are blurred due to the renewal of traditional forms of thinking about genre forms in general. The need to build a new syntactic theory requires an updated understanding of the genre [5, p. 240-242].

Since the main features of the genre structures being under consideration are specific structural parameters, grammatical sufficiency, semantic completeness, we can also define them as an optimal and self-sufficient combination of interdependent syntactic constituents that form a communicative unit with a certain typical meaning. The following types of minimal constructions are the

most productive: nouns, exclamations, phrase-sentences. All of them are expressive means and, when used skillfully, they testify to the linguistic skill of a communicator (speaker), distinguishing their individual style [6].

An address is the main means of expressing the appeal of speech, which is performed verbally and non-verbally. Linguistic and non-linguistic means correlate with each other. Addresses, which function in minor genre forms of periodicals, are isolated constructions, logically complete and have a constant proper grammatical (inflectional) form as per their syntactic and morphological features [5, p. 238-240]. The vast majority of addresses are introduced in periodicals in the vocative form (singular-plural, being-non-being). V.I. Hrytsyna emphasizes that the analysis of the functioning of addresses in journalistic style reveals some factors which determine the choice of their specific forms, and the nature of communication (formal or informal), influencing the choice of genre, determines the peculiarities of the use of addresses. The researcher points out that the form of addresses is also determined by personal and social relations between people. Both expanded and non-expanded addresses are used in MGFI of periodicals. I.I. Slynko says that non-expanded addresses (name of a person addressed) are used in newspaper texts and magazine articles in the literal sense as a means of communicative sentence-statement, aimed at encouraging the interlocutor to listen as well as to focus their attention.

The form of addresses does not differ in the richness of morphological expressiveness in periodicals. The substantivized forms are mostly used. These forms are expressed by the vocative or nominative cases of proper or common nouns, because the main linguistic function of the address is to name the addressee. Substantivized forms of addresses can be divided into anthroponymic (predominant ones are *name / patronym*) and appellate ones. This phenomenon can be explained by both the linguistic tradition and the official nature of communication. A more personal form of address is sometimes used – only by name.

Meanings that reflect reality are classified as nominative, and meanings aimed at the internal syntactic structure of a language are classified as syntactic in morphology. It is generally accepted that the intramorphological classification of meanings is based on the understanding of morphology as a system consisting of the actual morphology and word-forming morphology. According to the nature of functional morphemes (affixes), this classification includes word-changing (inflectional, actually grammatical, grammemes,) and word-forming (derivational, classificatory) meanings. Thereafter, when analysing the morphological features of appeals, it should be borne in mind that word-changing and word-forming meanings are the basis for dividing morphological features into two interrelated parts – grammatical morphological (word-changing, paradigmatic) and lexical (word-forming) features. Typically, only the word-changing feature, which is based on regular creation of word forms, is included in the actual morphology [9]. Analysing the morphological and structural features of addresses in MGFI of periodicals, we follow a classification which is close to the classification of appellate forms of addresses, represented by several semantic variants, proposed by V.I. Gritsyna:

Anthroponyms (name, surname, nickname, proper names-appellation), for example: *Коваль, Вам слово, прошу!*; *Фракція "Свобода", дотримуйтеся порядку в сесійній залі!* [11].

Social and role names of an addressee by type of activity, position, manner, title and generic terms, for example: *Прошу, народний депутат Геращенко; Шановний пане Голово, у ваших останніх інтерв'ю ви неодноразово говорили, що ви позиціонуєте себе як спікер всієї Верховної Ради; Шановні колеги! Шановні народні депутати!* [11].

Socially marked names: *друзі, побратими, товариші, товариство, панове депутати, etc.*, for example: *Шановні колеги, шановний народі України! Шановні колеги, прошу звернути увагу вашу, головуючого, і всіх журналістів, і всіх колег – знову ми бачили порушення Конституції і Регламенту* [11].

De-semantic names of an addressee, which are expressed by lexical items with blurred semantics due to frequent use in the function of addressing: *люди, брати, країно, сестри, хлопці, світе*, for example: *Дайте закінчити, люди, ви ж шановні народні обранці! Колеги, якщо взяти не лише букву, а сам дух цієї угоди, то чітко зрозуміло, що це не так!* [11].

Normative and situational names *пані, пане, панове, добродії*, for example: *Пані та панове депутати, це ж нормальна міжнародна практика...; Панове, засідання і далі йтиме згідно з Регламентом!* [11].

Substantivized adjectives or pronouns, used independently and without dependent attributes, are also common for addresses in MGFI of periodicals, for example: *Ви тільки не підвищуйте голос: ні фракційні, ні позафракційні; Вельмишановні...; Шановні, почитайте Конвенцію ООН проти корупції (так вона називається), статтю 19-у цієї Конвенції* [11].

It should also be mentioned about definition of addresses made to the audience by a host of public events. Such addresses belong to the genre type of journalistic MGFI and are implemented with both expanded and unexpanded syntactic structures, and function in terms of several aforesaid semantic variants. For example: *Серього!*; *Серього, ти у нас знаний експериментатор; Пані та панове, зустрічайте!* (normative and situational name); *Ілля, ти знаєш, тобі дуже пасує ця пісня* (anthroponym) [10].

Addresses in MGFI of periodicals are divided into *monocomponent, two-component and polycomponent* ones as per their structure [5]:

Monocomponent addresses which consist of one word, for example: *Панове, у мене дитина-інвалід 5-ти років – я її не залишаю саму, але через кілька хвилин ми були в суді, тому що двоє великих чоловіків у цивільному одязі почали виламувати мені й дитині руки!* [13,].

Two-component addresses, for example: *Шановні колеги! Шановні чатери! Якщо ви не знайшли потрібну статтю або матеріал, будь ласка, скористайтеся пошуком, або завітайте до нашого архіву; "Панове журналісти, це його куля, вона призначалася Анісімову, але за велінням долі застрягла в моніторі, який розташовувався фактично на рівні грудей", – кажуть джерела, уточнивши при цьому, що куля калібру 7,62* [12, 16].

Polycomponent addresses, for example: *Доброго дня, дорога редакціє газети "Київ вечірній"! Шановний Андрію Івановичу, особливого секрету в приготуванні вина з винограду немає. Дорогі вчителі нашого краю! Велика подяка, правозахиснику Дмитре Коваль і депутате Валентине Наливайко; Педагоги, вихователі, викладачі та наставники – люди нелегкої, але такої почесної і важливої професії! Ви будете майбутнє України разом із Президентом, – здоров'я, натхнення, творчих успіхів вам, вітання від голови облдержадміністрації і голови обласної ради!; Спасибі вам, представники старшого покоління, учасники війни й бойових дій, діти війни, за те, що відновили наше зруйноване місто!* [15].

V.I. Hrytsyna emphasizes that in the language of journalism, addresses are used in expressions where the basic communicative level is various types of two-nuclear, one-nuclear sentences and syntactic formations, which are called "word-sentences". Among

the latter, the researcher singles out affirmative “Вболіваємо за вас, дівчата, віримо в перемогу, знаємо, що наша земля має талант!”, [5, 10], and negative ones. This is fully consistent with the functioning of MGFI addresses in periodicals. It is stated in “Сучасна українська літературна мова: Синтаксис” edited by I.K. Bilodid that: “Negative word-sentences... are capable to enter into various semantic connections with addresses, insert words and phrases, the lexical meaning and intonation of which... give certain emotionality to the category of negation (this is facilitated by the address)”. *Ні, пане Голово, я до вас звертаюся з проханням; Ні, шановна провладна більшість, для України сьогодні найважливіше – це вступ України на європейський курс, це європейська інтеграція, це звільнення політичних в’язнів, це надання можливості Юрію Луценку брати участь в українському політичному процесі, це свобода для України* [5, 11].

Addresses in such units are in the postposition to the negative word-sentence “no”, in which the disagreement with an opponent is performed. Mostly, such units with addresses are expanded with two-nuclear or one-nuclear sentences, which substantiate, dynamize the negation, motivate it or emphasize some of its features. For example: *Ви за це голосували, мої колеги? Колеги, за це чи ні? Шановні депутати, це хто по мотивах чи скінчилися нарішті?* [5, 11].

Exclamation sentences are somewhat less common than narrative and interrogative ones: *Шановний пане головуючий, шановні члени парламенту, проявіть державну мудрість, адже бувають рідкі хвилини в цій парламентській залі, коли ми повинні це робити; Шановні народні депутати, я це раз вас прошу голосувати персонально тільки своєю карткою* [5, 11].

2. Genre units of information of syntactic level and their specificity

Some linguists believe that an address as a constituent unit of a sentence in journalistic texts serves to name an addressee of the speech and, naming the addressee, in some cases, it can express the subjective and evaluative attitude to it by a communicant.

As per the structure, mono-, two- and polycomponent multi-word addresses are the most frequently used, among which three-word and multi-word addresses prevail, which are expressed by noun and noun-adjective combinations.

Studying structural and morphological features of addresses in MGFI of periodicals, widely used units, which function in advertising addresses of periodicals, should be mentioned. They also belong to minor genre forms of information in the modern Ukrainian language. Formation and structure of an advertisement is determined by a large number of factors, the most important of which are the goals and characteristics of an effect of an advertisement on a consumer.

In relation to linguistics, these levels are implemented mainly through multicomponent addresses, for example: *Завтра о шостій вечора на головній площі міста відбудеться концерт групи “Бумбокс” (cognitive). Якщо ти справжній українець, тебе чекає незабутні дві години драйву!!! (affective). Приходьте самі, приводьте друзів, запрошуйте їх на адреналінову хвилю! (suggestive / subconscious)* [14]. In terms of structure, complex addresses are the most common. They can be expressed by noun or noun-adjective combinations, etc. Linguistic aspects of advertising discourse and the place of an address in it as a structural unit of MGFI should be analysed, taking into account the peculiarities of the morphology of the Ukrainian literary language. “Long, complicated by inflections Ukrainian lexical units are difficult to stylistically and phonetically accentuate”, states O. Yu. Dubenko in “Англо-американська та українська реклама: лінгвістичні і культурні аспекти стилетворення”.

Based on the stages of advertising, as well as the goals and characteristics of an advertising effect, the structure of an advertising address includes such elements as slogans, introductory part, information block, background information, echo-phrase. This division is quite preliminary as in various addresses some elements may be missing.

In some cases, an address can end with an echo-phrase, which literally or meaningfully repeats the slogan or the main motive of the address. Its use is especially effective when a large amount of information is transmitted.

Modern linguistics intensively studies new genre units of information of syntactic level, which is due to the activity in the process of formation of new constructions. This also applies to their structure and functional nature. Announcements of different types at railway stations as minor genre forms of information, their structural features and functions are scantily studied in modern syntax. These syntactic structures belong to specialised mass media, so they should be considered as those that function in the media language and have an appropriate structure. The relevance of the study of this issue is due to the lack of comprehensive analysis of announcements at railway stations, their structural and communicatively functional characteristics, the need for theoretical understanding of syntactic features, lack of a single view on the linguistic status of these entities.

Great attention to the structure and functions of advertisements was paid by such outstanding researches as A. Belova, V. Karasyk, O. Moisyenko and others. Announcements at railway stations by all indications belong to advertising texts.

Linguists state that information texts provide the most adequate material for linguistic research, as most of them are already recorded on various medias, such as radio and video materials. Therefore, we have the opportunity to qualify the language of mass communication as the basic environment of the mass media language.

The article will consider the structure and functions of various announcements at railway stations as one of the types of minor genre forms of information, their specificity as syntactic constructions. The dependence of the structure type on the type of announcement from the standpoint of modern syntax will also be analysed.

Nowadays, there are several types of railway announcements in the information space. The analysis of these constructions shall be based on the statement that: “Announcements are short text messages that contain information for different purposes. Mostly announcements contain private advertising information. They also include information about certain goods or services provided by private individuals or small private enterprises”.

Systematization in terms of functional and genre affiliation is mandatory for their typological description as one of the MGFI. The systematization of media broadcasting genres has always been quite complex, which is due to the breadth of the definition of the genre. It is defined as a kind of works of any art that has certain plot and stylistic features; a painting of any subject; a picture of a household plot. Furthermore, it is also a way of doing something in a certain way, a set of style-forming features, an individual author's manner.

Today, the genre is determined by the features that have stabilized and in its entirety is presented as a characteristic of the depicted object, a specific purpose or task. Genre forms of information and advertisements in modern Ukrainian media are systematic, organised, definite forms of a certain structure at a macro level. For a long time, the language of mass communication was studied

mainly based on lexical material, touching only a little some problems of syntax. So far, there has been no in-depth systematic study, which gives a complete analysis of the language of information in terms of its internal functional and stylistic differentiation and syntactic features [5].

Different types of announcements at railway stations have both commercial purposes (and therefore are widely used on the Internet, on virtual bulletin boards as well as in print media) and non-commercial (informational only). An announcement is an information document that provides information addressed to a specific group of interested individuals (target audience). Announcements are placed on the pages of newspapers, magazines and individual posters, through a loudspeaker and TV / monitor screens. According to their content, announcements are divided into two types: 1) announcement of any event; 2) announcement aimed at providing some information or other services.

The structure of announcements at railway stations is a scantily studied issue as these syntactic structures have not been the subject of systematic linguistic analysis yet. H. Glushko emphasizes that there are different types of text announcements as models (within cognitive psychology) which have both normative and optional elements, which are supplemented individually. The researcher notes that the prototype structure of announcements assumes the presence of content and thematic aspects in the centre of attention of communicators. Therefore, we can say that the author of the text when formulating the announcement should follow the typical style of the announcement text.

Conclusions. In due course time, when a certain type of announcement becomes familiar, the number of elements may decrease, as the target audience, to which the information or advertising message is directed, already knows the mentioned constructions. A mandatory basic structure for MGFI may be extended by numerous optional elements, which in some cases are part of mandatory ones or partially intersect with them. For example, announcements at railway stations are often started with an explicit call, which intensifies the function of establishing contact.

Addressing a recipient is an appealing conclusion to the announcement and aims to finally narrow the audience to the only relevant person who knows the context and can understand the content of an announcement. By means of the above scheme of elements, it becomes possible to structure and analyse most of the announcements at railway stations, and the sequence of individual structural elements is arbitrary. They can separate from each other, intensify each other, and supplement each other. Based on empirical analysis, it was found that the number and sequence of optional elements of the basic structure differs depending on the type of announcements and their syntactic features.

Summary. The relevance of the study of such syntactic units as addresses in MGFI and announcements at railway stations is due to the need to develop and deepen a new syntactic theory, not limited to the analysis of the syntax of genres and genre forms as parts of the textual plane. The existence of self-sufficient structures, the syntax of which depends on the intonation of the subjects of speech, for example, of hosts of mass events (concerts, meetings, conferences, etc.) or advertising addresses in periodicals, is also studied, as well as the features of formation and functioning of syntactic structures in oral speech.

The investigation of these units actualizes the study of language development processes which are inherent in the very syntactic structure of the Ukrainian language and begin in a simple one-nuclear sentence, gradually extending its influence to the complex one.

Prospects for the use of research results. The study of the syntax specifics of minor genre forms of information by analysing their morphological and structural features and their functioning as genre forms of special purpose, with specific syntactic certainty, has a very objective practical significance, which is that the results can be used in systemic linguistic research of various genre forms of information within separate functional styles of a language, for further research of the genre system of language and genre forms of oral and written speech. They can also be used in lectures and practical classes on the syntax of the modern Ukrainian language, stylistics. The results of the research can be used empirically in the practical activities of specialists in the information sphere, distance learning, etc.

References:

1. Баранник Д. Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1983. №8. С. 13–17.
2. Вихованець І.Р. Морфологія. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
3. Ветрова О. Г. К проблеме обращения в современном английском языке. *Лингвистические исследования – 1979: Синтаксический анализ разносистемных языков*. Москва: АН СССР, 1979. С. 30–37.
4. Грицина В. І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2002. 19 с.
5. Леонова Н. В. Морфологічні та структурні особливості звертання в МЖФІ періодики (на матеріалі запорізьких періодичних видань). *Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 3. С. 238–245.
6. Пешковський А. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.
7. Проничев В. П. Обращение и понятие. *Вестник ЛГУ*. 1968. №20. 120 с.
8. Проничев В. П. Синтаксис обращения. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. 88 с.
9. Морфологія (мовознавство). URL: uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 10.07.2021).
10. Стенограми засідань Верховної Ради. 2017. Липень. URL: rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4128.html (дата звернення: 05.08.2021).
11. Запорізька правда. 2010. Вересень. URL: zp-pravda.info/index.php?option=com_content&view=article&id=2070:2010-09-23-20-14-05&catid=42:2009-05-25-14-52-08&Itemid=63 (дата звернення: 05.08.2021).
12. Запорізька правда. 2010. Вересень. Режим доступу: zp-pravda.info/index.php?option=com_content&view=article&id=2070:2010-09-23-20-14-05&catid=42:2009-05-25-14-52-08&Itemid=63.
12. Правда. 2013. Липень. URL: pravda.com.ua/news/2013/07/12/6994122 (дата звернення: 06.08.2021).
13. Запорізька правда. 2009. Квітень. URL: zp-pravda.info/index.php?option=com_content&view=article&id=45:2009-04-14-11-10-21&catid=1:latest-news (дата звернення: 17.07.2021).
14. Запорізька правда. 2013. Липень. URL: zp-pravda.com.ua/columns/2013/07/30/387486/http://zp-pravda.info/index.php?option=com_content&view=article&id=2070:2010-09-23-20-14-05&catid=42:2009-05-25-14-52-08&Itemid=60.
15. Правда. 2013. Серпень. URL: pravda.com.ua/news/2013/08/17/6996220 (дата звернення: 25.07.2021).
16. Сосюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике. Пер. с фр. Б. П. Нарумова. Москва: Прогресс, 1990. 44 с.
17. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / під ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. Думка, 1972. 516 с.

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: novicka@tdmu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-140-143

Новіцька О. І. Полонізми у говірках Підгаєччини Тернопільської області. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 140–143.

УДК: 811. 81'161

Новіцька Оксана Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

ПОЛОНІЗМИ У ГОВІРКАХ ПІДГАЄЧЧИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто назви їжі та кухонного начиння запозичені з польської мови, уживаних у говірковому мовленні мешканців Підгаєччини. Визначено їхню семантику, етимологію, функціонування, особливості словотворення. З'ясовано співвіднесеність обстежених говірок з іншими європейськими мовами та українськими говорами.

Вивчення назв їжі та кухонного начиння у говірках Підгаєччини свідчить про те, що словниковий склад говірок багатий на лексику, запозичену з інших мов, на архаїчні елементи, має тісний зв'язок з лексикою сусідніх мов та їхніх діалектів. Запозичення з різних мов відбувалося за різних часів, воно зумовлене низкою чинників, серед яких найважливішим є історичні, соціально-економічні, політичні й культурні умови розвитку Підгаєччини. Польська мова – одна з сусідніх слов'янських мов, яка чи не найпотужніше впливала на українську мову. Запозичення іншомовної лексики не завжди було прямим. Через посередництво польської мови у говірках Підгаєччини зафіксовано чимало запозичень з інших європейських мов.

Підгаєцькі говірки є центральною частиною надністрянського діалекту і певною мірою репрезентують характерні риси говірок надністрянського діалекту південно-західного наріччя.

Ключові слова: говірка, запозичення, лексема, номен, сема, польська мова.

Oksana Novitska,

PhD of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department,

I.Horbachevsky Ternopil National Medical University

POLONISMS IN SUBDIALECTS OF REGION, TERNOPIL OBLAST

The article analyzes the names of food and kitchen appliances from the Polish language used in the sub-dialectal speech of the inhabitants of Pidhaitsi region. Their semantics, etymology, functioning, peculiarities of word-formation have been determined. The correlation of the surveyed sub-dialects with other European languages and Ukrainian sub-dialects has been determined.

The study of the names of food and kitchen appliances in the sub-dialects of Pidhaitsi region suggests that the vocabulary of the sub-dialects is rich in lexis borrowed from other languages, and in archaic elements and has a close connection with the lexis of neighboring languages and their dialects. Borrowing from different languages took place at different times, it is conditioned by a number of factors, among which the most important are the historical, socio-economic, political and cultural conditions of the development of Pidhaitsi region. The Polish language is one of the neighboring Slavic languages, which had one of the most powerful influences on the Ukrainian language. Borrowing foreign language vocabulary was not always straightforward. By the medium of the Polish language, Pidhaitsi region sub-dialects contain a lot of borrowings from other European languages.

Pidhaitsi region sub-dialects are the central part of the Naddnistransk dialect and to a certain extent represent the characteristic features of sub-dialects of Naddnistransk dialect of the southwestern dialect.

Key words: sub-dialect, borrowing, lexical item, nomen, seme, the Polish language.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя в українському мовознавстві помітно зросла зацікавленість до вивчення функціонування та адаптації полонізмів в українській мові. Запозичення було і залишається одним із продуктивних шляхів поповнення лексичного складу української мови і потребує докладного вивчення різних аспектів засвоєння запозичених слів. С. І. Олексієнко відзначає, що запозичення це складний і довготривалий процес перетворення іномовного матеріалу у слово, подібне споконвічному. Ця адаптація передбачає формальне (фонетичне, граматичне) і семантичне освоєння його.

Запозичення – це елементи чужої мови (слова, словотворчі афікси, синтаксичні конструкції та ін.), перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів, які є невід'ємною і дуже важливою частиною лексики української мови [5, с. 45]. Немає такої мови, яка б не мала запозичених слів. Запозичення слів – один із яскравих прикладів взаємодії мов і діалектів, створення спільних цінностей, це активний творчий процес збагачення словникового складу мови й діалекту [1, с. 49].

Загальновідомо, що запозичення слів – природний і необхідний процес розвитку будь-якої мови, зумовлений міжмовними контактами, міжнародними зв'язками тощо. Проблема запозичень, їхньої адаптації в мові-реципієнті завжди перебувала й перебуває в центрі уваги лінгвістів, зокрема й українських [2, с. 3].

Слова польського походження займають значне місце в лексико-семантичній системі говорів української мови, а це зумовлює потребу в їх докладному вивченні.

Польська мова – одна з сусідніх слов'янських мов, яка чи не найпотужніше впливала на українську мову. Саме завдяки польській мові, на думку О. Б. Ткаченка, українська літературна мова віддалилася від решти східнослов'янських [6, с. 683].

Проблему запозичень досліджували вітчизняні й польські вчені: П. Ю. Гриценко, Л. Щерба, О. Потебня, І. Огієнко, О. Реформатський, В. Виноградов, Л. Крисін, В. Німчук, Ю. Жлуктенко, О. Брюкнер, С. Урбанчик, Б. Дунай, Я. Сятковський, Х. Рибіцька, Я. Токарський, Б. Вальчак та ін.

Запозичення з польської мови є об'єктом зацікавлення багатьох сучасних українських науковців. У вітчизняному мовознавстві з'явилася низка досліджень полонізмів у художніх, публіцистичних, наукових текстах, історичних пам'ятках, діалектному мовленні тощо [3, с. 87].

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексного дослідження впливу польської мови на українські говірки, зокрема говірок Підгаєцького району Тернопільської області.

Метою нашого дослідження є виявити польські запозичення серед побутової лексики, яка функціонує на території Підгаєччини. Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань: 1) на підставі польових записів устанавити функціональну активність номенів на позначення досліджуваних сем говірок Підгаєччини; 2) подати структурно-семантичний аналіз лексем; 3) устанавити лексико-семантичні паралелі з іншими мовами сусідніх держав та українськими діалектними континуумами.

Матеріалом для дослідження стали власні польові записи, зібрані в 37-х населених пунктах Підгаєччини Тернопільської області – м. Підгайці – районний центр, с. Сільце, с. Вербів, с. Угринів, с. Старе Місто, с. Мужилів, с. Мирне, с. Рудники, с. Литвинів, с. Старий Литвинів, с. Носів, с. Завалів, с. Боків, с. Шумляни, с. Новосілка, с. Білокриниця, с. Голгоча, с. Гнильче, с. Затурин, с. Заставче, с. Бронгалівка, с. Юстинівка, с. Мозолівка, с. Волиця, с. Червень, с. Яблунівка, с. Поплави, с. Сонячне, с. Степове, с. Вага, с. Михайлівка, с. Голendra, с. Галич, с. Лиса, с. Середнє, с. Загайці, с. Пановичі.

Виклад основного матеріалу. Підгаєцькі говірки є центральною частиною наддністрянського діалекту і певною мірою репрезентують характерні риси говірок наддністрянського діалекту південно-західного наріччя.

Обрана для дослідження територія – Підгаєччина – до 1990-х років входила до складу Бережанського району. Підгаєччина розташована у західній частині Тернопільської області. Ареал Підгаєцького району межує з Теребовлянським, Бучацьким, Монастирським, Бережанським та Козівським районами Тернопільської області і Галицьким районом Івано-Франківської області.

Українська мова активно реагувала на всі зміни, які відбувалися в суспільстві, вона рясніє запозиченнями з різних мов; не є винятком і тематичні групи побутової лексики.

Представлені в статті діалектизми є говірковою нормою в побуті для всіх мешканців Підгаєччини. Причому пересічні мовці не сприймають їх як запозичені з польської мови, оскільки не знають польської мови.

Спробуємо розглянути й проаналізувати семантику та функціонування полонізмів, які прийшли в українську мову чи активізували своє вживання.

Серед підгаєцьких народних назв їжі та кухонного начиння, які запозичені з польської мови, зафіксовано такі слова: *капус'н'ак, пен'цак, сал'сисон, с'малиц, тлуст', чир, збанок, с'лойік, к'іл'ішок, па'тел'на, брит'ванка* та словосполучення *сп'іжовий ба'н'ек*.

Семема 'суп із квашеної капусти' на Підгаєччині позначається лексемою *капус'н'ак*. Номен *капусняк* в українській літературній мові має значення 'страва переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів' [СУМ, IV, с. 98]. За етимологічними дослідженнями, в українську мову лексема запозичена з польської мови, пор. **kapuśniak* 'капусняк (борщ із квашеної капусти)' [ЕСУМ, II, с. 378].

Назва *капус'н'ак* поширена і в ряді інших українських говорів, наприклад у наддністрянських – *капус'н'ак* 'суп із квашеної капусти' [1, с. 135], лемківських – *капус'н'ак* 'борщ із квашеної капусти' [Дуда, с. 46], *капус'ц'анка* 'капусняк, юшка зкапустою' [КСЛГП, с. 132], львівському лексиконі – *капус'н'ак* 'зупа із квашеної капусти' [ЛЛ, с. 346], західнополіських говірках – *капус'н'ак* 'юшка з квашеної капусти', *капусний* 'такий що з капусти' [СЗГА, I, с. 518]. У польських говірках лексема *капус'н'ак* позначає 'ділянку на городі колгоспника, де вирощується городина' [СПГЛ, с. 91].

Семема 'ячмінна каша, заправлена олією, цукром або медом' у досліджуваних говірках носить назву *пен'цак*. Назву *пен'цак* на позначення ячмінної каші в українській літературній мові не зафіксовано. Етимологи вважають, що слово запозичено з польської мови, пор. пол. *rysak* 'ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп' [ЕСУМ, IV, с. 335].

Лексема відома в південнолемківських говірках – *пен'цак* [КСЛГП, с. 41], у наддністрянських – *п'ін'цак* 'пшоняна каша' [1, с. 136], у бойківських – *пен'цаки* 'ячмінна крупа' [СБГО, II, с. 47], у львівському лексиконі – *пен'цак* 'перлова ячмінна крупа' [ЛЛ, с. 537].

Очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної голови, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений, у говірках Підгаєччини носить назви: *сал'сисон, сал'цисон, сал'ц'исон, сал'тисон*. Лексема *сал'сисон* у досліджених говірках називає страву, яка готується з відвареної голови свині, порізану на шматочки, яку перемішують із різними спеціями, начиняють ними шлунок забитої тварини, зашивають і запікають у печі чи відварюють. Після приготування страву прикладають на деякий час тягарем для того, щоб вона набула певної форми.

У сучасній українській мові *сальтисон* як 'страва' вживається зазвичай у розмовному мовленні [СУМ, IX, с. 22]. Досліджувана лексема запозичена з польської мови, пол. *salceson*, походить від іт. *salsiccione* 'вид ковбаси' [ЕСУМ, V, с. 170].

Лексема *сал'цисон* простежується в лемківських говірках – *сал'цисон* 'начинений свинячий шлунок', 'сальтисон, страва зі шматочків м'яса, сала й печінки зі спеціями' [Дуда, с. 144; КСЛГП, с. 278], наддністрянських – *сал'ц'исон* 'сальтисон' [1, с. 138], західнополіських – *сал'тисон* 'свинячий шлунок начинений шматками м'яса, сала, легень та інш.' [СЗПГА, II, с. 134], карпатських – *сал'цисон, сал'сисон* 'сальтисон' [4, с. 60], у буковинських – *сал'ц'исон* 'сальтисон (очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками м'яса, печінки і т. п.)' [СБГ, с. 475], у львівському лексиконі – *сал'це'сон* 'сальтисон' [ЛЛ, с. 656].

Семема 'жир, витоплений із тваринного жиру' у досліджуваних говірках має назви *с'малиц, с'малиц', с'малец', л'ї, тлуст'*.

Назва *с'малиц'* 'жир, витоплений із свинячого сала' у сучасній українській літературній мові вживається з подібним значенням [СУМ, IX, с. 394]. Дослідники вказують на запозичення лексеми з польської мови, пор. пол. *smalec* 'смалець' [ЕСУМ, V, с. 315]. Іншомовними паралелями до укр. *смалець* можна назвати рос. *с'малец* 'смалець', білор. *с'малец*, *ш'малец* 'гусячий жир' [ЕСУМ, V, с. 315].

Назва *тлуст'* утворена від прикм. *тлустий*, що в літературній мові кваліфіковане як розмовне у значенні 'гладкий, огрядний, опасистий (про людей)' [СУМ, X, с. 156]. В українську мову номінацію *тлустий* запозичено із польської мови, пор. *thusty* 'жирний; гладкий, повний, товстий; масний' [ЕСУМ, V, с. 583].

Подібні лексеми простежуються у лемківських говірках – *тлушч* ‘тваринний жир’ [Дуда, с. 122], у західноволинських – *тлуштусуц* ‘жир’ [МСЗВГ, с. 239], у західнополіських – *тлушч, тлушча* ‘жирне м’ясо’ [СЗПГА, II, с. 202].

Семема ‘густа каша з кукурудзяної муки’ на Підгаєччині має назви: *чир*. Лексема *чир* ‘густа каша з кукурудзяної муки’ у сучасній українській мові відзначається як діалектна назва – *чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки, вид саламатні’ [СУМ, XI, с. 328]. В українську мову номінацію *чир* запозичено із польської мови, пор. пол. *czar, czur, cer* (< *cier) утворені від *trze*

‘терти’, *paciera*

‘натирати’ [ЕСУМ, VI, с. 323].

Подібні лексеми зафіксовано у бойківських говорах – *чир* ‘борошно варене з водою’ [СБГО, II, 370], у карпатських – *чир* ‘рідка каша з кукурудзяного молока’ [4, с. 43], у наддністрянських – *чир* ‘житня каша’ [1, с. 136], *чир* ‘страва з борошна, звареного на молоці’ [НРС, с. 284], у лемківських – *чыр* ‘мука на воді’, ‘рідка страва з борошна, розколоженого з водою’ [Дуда, с. 324; КСЛГП, с. 340].

Семема ‘посудина на відстоювання молока чи іншого напою’ на всій території Підгаєччини репрезентована лексемами: *збанок, збан*.

Назва *збан* ‘посуда на відстоювання молока чи іншого напою’ в українській мові фіксується як діалектна, яка утворена від слів *дзбан, джбан*, розмов. *жбан* ‘глекоподібний глиняний, дерев’яний або металевий посуд для води, молока, квасу і т. ін.’ [СУМ, II, с. 264]. В українську мову лексема запозичена з польської *dzban*, що вважається мазурським діалектним варіантом давнішої форми *szban*, яка відповідає укр. *джбан* [ЕСУМ, II, с. 55].

У підгаєцьких говірках лексема *збанок*, що утворена від слова *збан* простежується зі значенням скляного посуду для компоту, води, напоїв.

Номінація *збанок* має паралелі у наддністрянських говірках – *збанок* ‘глиняний посуд для молока’ [1, с. 122], лемківських – *дзбанок, збанок* ‘жбан’ [Дуда, с. 121], *дзбан* ‘глиняний глечик для молока’ [КСЛГП, с. 74], у бойківських – *дзбан, збан, дзбанок* ‘глечик; глек’ [СБГО, I, с. 211], у львівському лексиконі – *дзба'н'а* ‘невеликий дзбан’ [ЛЛ, с. 233].

Семема ‘скляна банка’ на досліджуваній території репрезентована лексемами: *слоійк, слоїлек*. У сучасній українській літературній мові слово *слоїк* вживається на позначення ‘високої посудини зі скла, глини, фаянсу і т. ін. майже циліндричної форми з трохи звуженою верхньою частиною; скляної глиняної або фаянсової банки’ [СУМ, IX, с. 374]. За етимологічними дослідженнями слово *слоїк* запозичене з польської мови, пор. пол. *sloik* ‘банка’ [ЕСУМ, V, с. 307].

У наддністрянських говірках побутує номена – *слоійк* ‘скляна банка’ [1, с. 128], у гуцульських – *слоїчик* ‘скляна банка’ [ГГ, с. 173], у карпатських – *слоїлок, слоїлік* ‘скляна банка циліндричної форми’ [4, с. 114], у західнополіських – *слоїчик, слоїлік* ‘великий горщик з двома ручками’ [СЗГА, II, с. 156], у лемківських – *слоїлік* ‘слоїк, скляна банка’ [КСЛГП, с. 283], у волинських – *слоїлік* ‘скляна банка з широкою шийкою’ [МСЗВГ, с. 222].

Семема ‘стакан, склянка’ в досліджуваних говірках репрезентована лексемами: *к'іл'ішок*. Лексема *к'іл'ішок* ‘стакан, склянка’ утворена від *келишок*, що в сучасній українській мові фіксується як зменш. до *келих, келех* [СУМ, IV, с. 139]. В українську мову назва запозичена з польської мови, пор. пол. *Kielich* ‘келих’ [ЕСУМ, II, с. 421].

Назва поширена і в інших українських говірках [СУМГ, II, с. 235], зокрема у карпатських – *к'іл'ішок* ‘скляна чарка’ [4, с. 105], у наддністрянських – *кел'ішок* ‘чарка’ [1, с. 128], у лемківських – *к'ел'ішок, к'ел'ішок* ‘келих’, ‘чарка’ [Дуда, с. 161; КСЛГП, с. 135], у буковинських – *кел'ішок* ‘зменшене до келих’ [СБГ, с. 197], у львівському лексиконі – *кел'ішок* ‘чарка’ [ЛЛ, с. 356].

Паралельно з назвою *сковорода* на позначення круглого плаского кухонного приладу для смаження м’яса, яєць, картоплі, млинців у досліджуваному ареалі послідовно поширюється лексема *пател'н'а*. Словник української мови фіксує це слово як діалектне [СУМ, VI, с. 92]. Назва *пател'ня* запозичена з польської мови *patelnia* (< *cm. patela*) ‘сковорода’ [ЕСУМ, IV, с. 313].

Семему ‘круглий плаский кухонний прилад для смаження м’яса, яєць, картоплі, млинців’ представлено на дослідженій території номенами: *пател'н'а, пател'н'е*. Зазначена лексема відома і в інших говірках української мови, наприклад у поліських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [СПГЛ, II, с. 32], наддністрянських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [1, с. 124], буковинських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [СБГ, с. 391], гуцульських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [СГГБ, с. 130], бойківських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [СБГО, II, с. 44], полтавських – *пател'н'а* ‘лист із заліза для випікання хліба, різного печива тощо’ [ВСПГ, с. 83], західнополіських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [СЗПГА, II, с. 41], нижньонаддніпрянських – *пател'н'а, пател'н'а, пател'н'ка* ‘сковорода’ [Чабаненко, III, с. 108], карпатських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [4, с. 93], лемківських – *пател'н'а* ‘сковорода’ [Дуда, с. 306], у львівському лексиконі – *пател'н'а* ‘сковорода’ [ЛЛ, с. 648].

На позначення неглибокої металевої посудини з листового заліза для випікання хліба, кексів, пасок на всій території Підгаєччини зафіксовано номені: *бл'еха, бл'ешка* (весь ареал), *брит'ванка* (весь ареал). Лексема *брит'ванка* зі значенням ‘металева посуда для випікання’ в українській літературній мові не фіксується. В українську мову назву *брит'ванка* запозичено через польську мову з нім. *Vratphane* ‘сковорода’ [ЕСУМ, I, с. 247].

Лексема *брит'ванка* поширена у львівському лексиконі – *брит'ванка* ‘металевий лист для випікання’ [ЛЛ, с. 97], у наддністрянських говірках – *брит'ванка* ‘лист для випікання’ [1, с. 120], у гуцульських говірках – *брит'ванка* ‘посудина для смаження м’яса’ [СГГБ, с. 244], у лемківських – *брит'ванка* ‘сковорода з листового заліза для випікання тіста’ [КСЛГП, с. 34], у буковинських – *брат'ванка, брит'ванка, британка* ‘сковорода, жаровня’ [СБГ, с. 38]. Лексичними паралелями до укр. *брит'ванка* є пол. *brutvana* ‘деко, лист’, ч. *brutvan, brutfan* ‘деко, лист’ [ЕСУМ, I, с. 247].

Номінація *сп'іжовий ба'н'ек* ‘чавунна каструля’ утворена від слова *спіж* ‘бронза, мідь, метал на дзвони’, що запозичена з пол. мови *spiż* ‘бронза; бронза на гармати й на дзвони; сплав; дзвін; гармата’ [ЕСУМ, V, с. 93].

Окрім Підгаєччини, подібну назву зафіксовано у карпатських говорах – *сп'іжа'чок* зі значенням ‘баняк, чавунний горщик, що звужується до отвору’ та буковинських – *спіж, сп'іжак* ‘чавун, великий чавун’ [СБГ, с. 512].

Висновки. Отже, помітний пласт назв їжі та кухонного начиння, що поширені на Підгаєччині, становлять запозичення з польської мови, що зумовлено історичними, політичними й культурними умовами розвитку краю а також із близькою спо-

рідненістю польської та української мов: для носіїв говірки запозичувати слова з мови відносно зрозумілої є нескладним. Проте частина розглянутих лексем на сьогодні уже сприймаються як застарілі, що, очевидно, спричинене відсутністю безпосереднього контакту з польськомовним середовищем. На сьогодні актуальним завданням залишається створення словника запозичених слів з польської мови.

Література:

1. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. Тернопіль, 2000. 280 с.
2. Городенська К. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови. *Українська термінологія і сучасність*. 2009. Вип. 8. С. 3–9.
3. Грищенко С. Роль польських запозичень у формуванні мовної картини світу українців (на матеріалі українських писемних пам'яток XVI–XVII ст.). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2015. № 3. С. 87–96.
4. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах. Ужгород, 2010. 466 с.
5. Українська мова: Словник-довідник за ред. А. Загнітка. Донецьк, 1998. 144 с.
6. Ткаченко О. Українсько-польські мовні контакти. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. С. 683–684.

Список використаних джерел

- АУМ – Атлас української мови. Київ, 1984 – 2001. Т. 1-3.
ГГ – Гуцульські говірки: короткий словник за ред. Я. Закревської. Львів, 1997. 232 с.
Дуда – Дуда І. Лемківський словник. Тернопіль, 2011. 376 с.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Київ. Т. 1 – 7.
КСЛГП – Пиртей П. Короткий словник лемківських. Івано-Франківськ, 2004. 364 с.
ЛЛ – Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів, 2009. 672 с.
МСЗВГ – Корзонюк М. Матеріали до словника західноволинських говірок. Київ, 1987. С. 62-67.
НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів, 2008. 288 с.
СБГ – Словник буковинських говірок за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005. 688 с.
СБГО – Онишкевич М. Словник бойківських говірок. Київ, 1984. Ч. 1-2.
СГГБ – Неґрич М. Скарби гуцульського говору. Львів, 2008. 224 с.
СЗГА – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.
СПГБ – Брилінський Д. Словник подільських говірок. Хмельницький, 1991. 199 с.
СПГЛ – Лисенко П. Словник поліських говорів. Київ, 1972. 260 с.
СУМ – Словник української мови. Київ, 1970–1980. Т. 1-11.
СУМГ – Словарь української мови за ред. Б.Д.Грінченка. Київ, 1907 – 1909. Т. 1-4.

Отримано: 20 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: storchak.oleg@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-144-147

Сторчак О. Г. Понятійний компонент концепту *Application*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 144–147.

УДК: 811.111'42

Сторчак Олег Григорович,кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний університет радіоелектроніки**ПОНЯТІЙНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *APPLICATION***

У цьому дослідженні проведено наукову розвідку понятійного компоненту концепту *APPLICATION* в сучасному англомовному дискурсі. Концепт є параметричним, специфічним і регулятивним. Протягом п'ятидесяти років він збагатився п'ятьма когнітивними ознаками, а ключове ім'я **application** в значеннях «комп'ютерний додаток» і «комп'ютерна програма» скоротилося до **app**. Структура понятійного компонента концепту *APPLICATION* складається з ядра і двох шарів. Ядро містить етимологічно мотивовану когнітивну ознаку «нанесення чого-небудь на що-небудь це». Перший шар містить шість когнітивних ознак.

Ключові слова: дискурс, концепт *APPLICATION*, понятійний компонент, ядро, шар.

Oleg Storchak,PhD in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department,
Kharkiv National University of Radioelectronics**CONCEPTUAL COMPONENT OF THE CONCEPT OF *APPLICATION***

This paper deals with the conceptual component of the concept *APPLICATION* in the contemporary English discourse. This concept is parametric, specific and regulatory. It has enriched its content with five cognitive markers. At the end of the 20th century another word **app**, a shortened version of the key name **application**, was introduced to objectify the meanings “a piece of software” and “a program”. The structure of the conceptual component consists of a core and two layers. The core contains the etymologically motivated cognitive marker “the bringing of something to bear on something else”. The first layer contains six cognitive markers “a piece of software, a program designed to do a particular job”, “the practical use of something, especially a theory, discovery, etc.”, “a formal request for something”, “an act of putting or spreading something onto something else”, “the act of making a rule, etc. operate or become effective” and “determination to work hard at something, great effort”. The second layer has the cognitive markers of the concepts whose names either have the word **application** in their definitions (social network) or are synonyms (applicability, etc.), antonyms, names of mobile applications and platforms.

Key words: discourse, concept *APPLICATION*, conceptual component, core, layer.

В останні десятиліття в англійській мові спостерігається тенденція до інтенсивного проникнення лексичних одиниць, уживаних в області інформаційних технологій, в інші сфери життєдіяльності, і навпаки, лексичні одиниці запозичаються з повсякденного життя для позначення понять в області інформаційних технологій. Однієї з таких лексичних одиниць є іменник *application*.

Метою цього дослідження є розробка концептуальної кваліфікації лексеми *application* і проведення наукової розвідки концепту *APPLICATION* у синхронічному й діахронічному аспектах в англомовному дискурсі. **Об'єктом** дослідження є концепт *APPLICATION* у сучасних англомовних дискурсах. **Предметом** дослідження виступають когнітивні ознаки, що становлять понятійний компонент концепту *APPLICATION*. **Актуальність** дослідження обумовлена збільшенням частотності вживання лексеми *application* і її похідної *app* в англомовних текстах, що свідчить про зростання ролі цих мовних одиниць як у пізнавальних процесах, так і в процесах категоризації дійсності.

Матеріалом дослідження є англійські тексти технічного, наукового, освітнього, офіційно-ділового, публіцистичного й військового дискурсів. Ці тексти в різній мірі пов'язані з інформаційними технологіями й опубліковані протягом останніх десяти років.

Методами дослідження є етимологічний, семасіологічний, компонентний, когнітивний, концептуальний, контекстуальний і конструктивний аналіз. Використовуються також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння й моделювання.

Понятійний компонент концепту *APPLICATION* розглянуто у роботах Ганса-Георга Гадамера, Дитріха Буссе, Натана Хеллмана, Пилипа Л. Сміта й ін. Гадамер досліджує застосування (*application*) юридичного тексту до конкретних судових справ [6]. Дитріх Буссе аналізує герменевтичний концепт *APPLICATION* у рамках лінгвістичної теорії для інтерпретації юридичних текстів [5, р. 239]. Натан Хеллман і Пилип Л. Сміт вивчають концепт *APPLICATION* з філософських позицій для розв'язання проблеми співвідношення теорії й практики [7, р. 766]. У вітчизняній лінгвістиці цьому концепту поки не приділяється належна увага.

Понятійний аналіз концепту *APPLICATION* полягає у виявленні конститутивних ознак концепту на основі словникових дефініцій, а також його системних кореляцій, тобто, частиною якого родового концепту він є, які субконцепти включає й з якими однопорядковими концептами взаємодіє. Аналіз понятійних (етимологічних, дефініційних, лексичних, синонімічних, антонімічних, логічних) характеристик концепту *APPLICATION* спрямовано на виявлення його істотних ознак, закріплених в етимологічних, тлумачних, синонімічних, антонімічних словниках і тезаурусах, установлення їх системних зв'язків між собою та з близькими ментальними утвореннями.

Аналіз досліджень в галузі когнітивної лінгвістики дозволив О. В. Кравченко зробити висновок про те, що проблема визначення концепту повинна розглядатися як проблема визначення емпіричної сутності позначеного цим терміном явища, яке стає доступним для аналізу завдяки мові, але не є власне мовним феноменом у традиційному розумінні мови як кодової

системи комунікації. “Як структура живого знання, концепт із необхідністю повинен поєднувати в собі всі аспекти когнітивної діяльності людини, тому в ньому є присутнім і перцептивна (включаючи емоційну), і сенсомоторна, і мовна складові. Саме із цієї причини які-небудь висновки про структуру концепту і його характеристики, отримані в результаті аналізу тільки лише семантичного аналізу мовних одиниць і структур, не можуть дати уявлення про дійсну будову концепту як оперативної одиниці свідомості” [1, с. 121].

Вивчення етимології іменника *application*, що об'єктивує однойменний концепт, дозволяє виявити первинну семантику слова й історичні зміни в структурі його значень, простежити розвиток цих значень, визначити причини їх формування і шляхи реалізації нових смислів у мові. Попередні засвідчені значення надають можливість простежити за ступенем близькості значень у межах однієї лексеми. Етимологія слова *application* прослідковується в англійській мові з початку 15-го століття, коли це слово мало значення “*the bringing of something to bear on something else*”/ «нанесення чого-небудь на що-небудь ще». Це слово прийшло в англійську мову зі старофранцузької, де *applicatio(n)* зафіксовано в 14-му столітті, а в старофранцузьку – з латинської мови, де *applicare* мало значення “*fold, fasten to*”, *ad- ‘to’ + plicare ‘to fold’* [10]. Латинське слово *applicatio(nem)* (у називному відмінку *applicatio*) “*a joining to, an attaching oneself to; relation of a client to a patron*” є іменником, створеним від дієприкметника минулого часу дієслова *applicare* “*attach to, join, connect*” (від кореня **plek-* “*to plait*” протоіндоєвропейської мови) [9]. Слово *misapplication* у значенні “*a wrong or false application*”/ «неправильне застосування» зафіксовано приблизно в 1600-х роках. Префікс *mis-* у дієсловах і іменниках має значення “*bad, wrong, badly, wrongly*”. Лексема *application* збагачувалася в англійській мові новими значеннями. Так, значення “*sincere hard effort*” датується приблизно 1600-м роком. Значення “*a formal request to be hired for a job or paid position*” зафіксовано в 1851 році. В галузі інформаційних технологій значення “*program designed to carry out specific tasks or solve specific problems within a larger system*” датується 1969-м роком. Словосполучення *application program* стало передаватися формою *application*. Слово *app* у функції іменника зафіксовано в текстах з інформаційних технологій в 1992 році як скорочена форма слова *application*. В 1995 році зафіксована зменшувальна форма *applet*. Іменник *applet* складається із двох частин *app (application) + -let*, де *-let* є суфіксом зі значенням “*small, not very important*”. Отже, лексема *application* є успадкованою й мотивованою з погляду лексикографічної історії: її першооснову становить значення «нанесення чого-небудь на що-небудь ще». Первинне значення мотивоване матеріальною сферою життєдіяльності.

В словнику *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English* надано семантичні ознаки лексеми *application* як іменника: 1) *a formal (often written) request for something, such as a job, permission to do something or a place at college or university*; 2) *the practical use of something, especially a theory, discovery, etc.*; 3) *an act of putting or spreading something, such as paint or medical creams, onto something else*; 4) *the act of making a rule, etc. operate or become effective*; 5) *a program designed to do a particular job; a piece of software*; 6) *determination to work hard at something; great effort* [10, p. 62].

В електронному словнику *ABBYY Lingvo x5* наведено такі значення лексеми *application*: 1) прохання, заява, форма заяви; 2) застосування, використання, уживання; додаток; 3) прикладання, накладання; нанесення; 4) *mat.* накладення; 5) компрес; 6) аплікація; 7) застосування (ліки); 8) старанність, старання, ретельність; 9) *інформ.* прикладна програма, пакет, додаток [4].

Іменник *app* має два значення: 1) *a piece of software that you can download to a device such as a smartphone or tablet, for example to look up information or to play a game*; 2) *a program designed to do a particular job; a piece of software* [10, p. 60.]. Ці значення співпадають зі значенням (5) лексеми *application*.

Іменник *applet (application and -let)* у своєму значенні “*a program that is run from within another program*” збігається зі значенням (5) лексеми *application*, тому цей іменник об'єктивує концепт у першому шарі. Якщо у ядрі концепт об'єктивується іменником *application*, то у першому шарі – іменниками *application, app* та *applet*.

Концепт має тришарову структуру, виражену понятійною, перцептивно-образною й ціннісною складовими [2, с. 21]. Понятійний компонент концепту представлено радіальною двошаровою структурою (див. Рис. 1) [3].

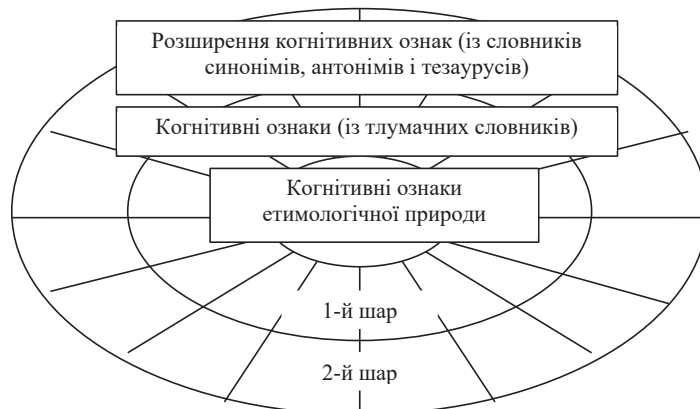

Рис. 1. Радіальна двошарова схема понятійного виміру концепта

Понятійний зміст концепту *APPLICATION* актуалізовано когнітивними ознаками ядра й двох шарів. Ядро концепту презентовано когнітивною ознакою, що ототожнюється з первинною етимологічною ознакою.

Виявлено номінативні одиниці, дефініції яких містять слово *application*, і номінативні одиниці, семантичні поля яких частково співпадають зі словом *application*. Наприклад, *social network – site or application through which users can communicate with each other by adding information, messages, images, etc. for others to see*; *applicability (to something) – the fact of being true or useful in a particular case or situation*) [10]. Такі номінативні одиниці належать до другого шару концепту *APPLICATION*.

У бінарній опозиції до семема *application* у значенні (2) “*the practical use of something*” перебуває лексема *misapplication*, що має значення “*the use of something for the wrong purpose or in the wrong way*”.

У класичній теорії значення, як вважає Дитріх Буссе, аспект *application/* «застосування» включений у поняття *extension/* «розширення» і *referencel/* «референція». “Додаток [*application*] – це просто ще одне слово для позначення того, що лінгвісти називають референцією [*reference*] або розширення [*extension*]” [5].

До концепту *APPLICATION* можна апелювати за допомогою слів, словосполучень (*application, program application, app, applet, misapplication, social network*), фразеологізмів, речень, назв мобільних додатків (*Colorize, OnePlus Health, Taskito*), назв платформ (*App Store, YouTube*), а також невербальних засобів.

Розглянемо реалізацію концепту *APPLICATION* за допомогою його імен *application* і *app* в текстах технічного, наукового, освітнього, офіційно-ділового, публіцистичного і військового дискурсів.

В технічному дискурсі в тексті книги *Electronics Cookbook* [8] обсягом 457 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються в двадцяти п’яти висловлюваннях в значеннях «додаток», «програма», «застосування». Номінативні одиниці *app, apps* не вживаються, за винятком трьох вживань символів бібліотеки *Tkinter Python library (class App; app = App(root))* на стор. 266–267.

В науковому дискурсі в тексті статті [12] обсягом 10 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються сорок сім разів в значеннях «додаток», «програма». Номінативні одиниці *app, apps* не вживаються.

В освітньому дискурсі в тексті книги [14] обсягом 337 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються в десяти ситуаціях в значеннях «застосування», «використання», «заява». Номінативні одиниці *app, apps* не вживаються.

В офіційно-діловому дискурсі в роботі [15] обсягом 17 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються в десяти ситуаціях в значеннях «додаток», «програма». Номінативні одиниці *app, apps* не вживаються, за винятком вимушеного скорочення на малюнку: *A variety of apps/ videos* на стор. 3.

В публіцистичному дискурсі в тексті книги [13] обсягом 110 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються чотири рази в значеннях «додаток», «програма». Слово *app* вживається в двадцяти ситуаціях в значеннях «додаток», «програма».

В військовому дискурсі в брошурі [11] обсягом 25 сторінок номінативні одиниці *application, applications* вживаються в десяти ситуаціях в значеннях «використання», «додаток», «програма». Номінативні одиниці *app, apps* вживаються двічі в словосполученні *Gnr CS Apps Spec L3 [Gunner Close Support Applications Specialist Level 3]* [11, р. 9]. Вживання слова *app* в цих ситуаціях продиктовано традиційним вживанням в англійській мові в усному і письмовому мовленні у військовому дискурсі скорочених форм слів і словосполучень.

Отримані результати відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість вживань лексем *application* та *app* в текстах наукового, технічного, освітнього, офіційно-ділового, військового і публіцистичного дискурсів

Дискурс	Кількість сторінок тексту	Лексема <i>application</i>		Лексема <i>app</i>	
		Кількість вживань	Значення лексеми	Кількість вживань	Значення лексеми
науковий	10	47	додаток, програма	0	-
технічний	457	25	додаток, програма, застосування	2	<i>class App; app = App(root)</i>
освітній	337	10	применение, застосування, заява	0	-
офіційно-діловий	17	10	додаток, програма	1	<i>apps</i>
військовий	25	10	застосування, додаток, програма	2	<i>Gnr CS Apps Spec L3</i>
публіцистичний	110	4	додаток, програма	20	додаток, програма

За критерієм конкретності-абстрактності концепт *APPLICATION* має ознаки і конкретності, і абстрактності, тоді як концепт *APP* є конкретним. Вживання лексеми *app* в мовленні корелює з видом дискурса. Концепт *APPLICATION* є параметричним, специфічним і регулятивним.

Лексема *application* вживається в висловлюваннях з використанням п’яти синтаксичних схем: окреме слово *application* (78 вживань), словосполучення *application + Noun* (10 вживань), *application of Noun* (12), *application to Noun* (3), *application in Noun* (1).

Таким чином, конкретні процеси в різних видах діяльності привели до збагачення змісту номінативної одиниці *application*. Лексема *application* успадкована з латинської мови в значенні «нанесення чого-небудь на що-небудь ще» і мотивована матеріальною сферою життєдіяльності. У сучасній англійській мові успадковане значення лексеми *application* не входить до значень із високою частотністю вживання. Структура понятійного компонента концепту *APPLICATION* складається з ядра і двох шарів. Ядро містить у собі етимологічну когнітивну ознаку. Перший шар містить в собі шість когнітивних ознак. Другий шар концепту становлять когнітивні ознаки, що об’єктивовані синонімами, антонімами, назвами додатків, платформ та ін.

Подальші дослідження доцільно направити на вивчення перцептивно-образного й ціннісного компонентів концепту *APPLICATION*.

Література:

1. Кравченко А. В. Концепт, концепта, концепту: модний дискурс на нездану тему. *Записки з романо-германської філології*. 2013. Вип. 1(30). С. 115–124. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення 19.02.2021).
2. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск, 2013. 307 с.
3. Сторчак О. Г. Концепты ТЯЖЕЛЫЙ и ЛЕГКИЙ в современном англоязычном дискурсе: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – Германські мови. Харьков, 2010. 221 с.
4. АБВУД Lingvo x5 [Електронний словник].

5. Busse Dietrich. Interpreting law: text understanding – text application – working with texts. *Law and Language. Theory and Society*. Düsseldorf, 2008. P. 239–266. URL: <https://www.germanistik.hhu.de> (дата звернення 19.02.2021).
6. Gadamer H.-G. The Universality of the Hermeneutical Problem. *Philosophical Hermeneutics*. California, 1977.
7. Hellman Nathan, Smith Philip L. The Concept of Application. *The Journal of Philosophy*. 1981. Vol. 78, No. 12. P. 766–771. URL: <https://www.pdcnet.org> (дата звернення 19.02.2021).
8. Monk Simon. *Electronics Cookbook*. 2017. 457 p.
9. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com> (дата звернення 19.02.2021).
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. A. S. Hornby. Oxford University Press. New 9th Edition. 2015. 1820 p.
11. Royal School of Artillery. Training Opportunities in the Royal School of Artillery. 2018. 25 p. URL: <https://www.army.mod.uk> (дата звернення 19.02.2021).
12. Saad Walid, Bennisy Mehdi, Chen Mingzhe. A Vision of 6G Wireless Systems: Applications, Trends, Technologies, and Open Research Problems. 2019. 10 p. URL: <https://pdf4pro.com> (дата звернення 19.02.2021).
13. Schwab Klaus, Malleret Thierry. Covid-19: The Great Reset. 2020. 110 p.
14. The Routledge Companion to English Language Studies. Routledge. 2010. 337 p.
15. White Paper. 5G Evolution and 6G. NTT DOCOMO, Inc. 2020. 17 p. URL: <https://www.nttdocomo.co.jp> (дата звернення 19.02.2021).

Отримано: 21 липня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: le-12@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-148-152

Sheverun N. V., Dzhurylo A. P. Phrasal verbs in the system of lexical units of modern English and their classification. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 148–152.

UDC: 811.111

Nadiia Sheverun,candidate of pedagogical sciences, associate professor,
Kyiv National University of Trade and Economics**Alina Dzhurylo,**candidate of pedagogical sciences, associate professor,
National Transport University**PHRASAL VERBS IN THE SYSTEM OF LEXICAL UNITS
OF MODERN ENGLISH AND THEIR CLASSIFICATION**

The article is devoted to the investigation of phrasal verbs in the system of lexical units of modern English and their classification. Focusing on the consideration of phrasal verbs as combinations of two full words and thus limiting the study to a combination of verb and adverb, it turns out that the semantic center of such combination is shifted under the influence of the adverb towards its meaning. Different classifications of phrasal verbs depending on the features that distinguish them from simple verbs are outlined.

It is found out, that the ability of the etymologically original unit of the postpositive to functionally reorient and become part of a phrasal verb is influenced by the frequency of use and the semantic volume of the adverb or preposition. It is distinguished, that phrasal verbs in English are very diverse both in their coherence or compatibility, and in the additional meanings they have in the text. A phrasal verb is the only semantic unit, that has its own specific features.

As a result of the research it was revealed that phrasal verbs have been found to help express thoughts more clearly and accurately than ordinary verbs and to convey those aspects of meaning that a simple verb is unable to convey. Phrasal verbs are necessary for free and correct understanding of English texts.

Key words: phrasal verbs, classifications of phrasal verbs, lexical units, modern English.

Шеверун Надія Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Київський національний торговельно-економічний університет

Джурило Аліна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Національний транспортний університет

**ФРАЗОВІ ДІЄСЛОВА У СИСТЕМІ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ
СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню фразеологічних дієслів у системі лексичних одиниць сучасної англійської мови та їх класифікації. Зосереджуючись на розгляді фразових дієслів як поєднань двох повнозначних слів і обмежуючи тим самим дослідження поєднанням дієслова та прислівника, виявлено, що семантичний центр такого поєднання зміщується під впливом прислівника у бік його значення.

Окреслено різні класифікації фразеологічних дієслів залежно від ознак, що відрізняють їх від простих дієслів. З'ясовано, що на здатність етимологічно оригінальної одиниці постпозитиву функціонально переорієнтуватись та стати частиною словосполучення впливає частота вживання та семантичний об'єм прислівника чи прийменника. Виявлено, що фразові дієслова англійською мовою дуже різноманітні як за своєю зв'язністю чи сумісністю, так і за додатковим значенням, яке вони мають у тексті. Фразове дієслово – це єдина семантична одиниця, яка має свої специфічні особливості.

У результаті дослідження було виявлено, що фразеологічні дієслова допомагають висловлювати думки чіткіше і точніше, ніж звичайні дієслова, і передають ті аспекти значення, які не може передати просте дієслово. Фразові дієслова необхідні для вільного та правильного розуміння англійських текстів.

Ключові слова: фразові дієслова, класифікації фразових дієслів, лексичні одиниці, сучасна англійська мова.

Introduction. Historical documents show that phrasal verbs were used in Old English in the period from the V–XII centuries in the form of prefixal verbs (particle was added to the verb as a prefix). Postverbal particles also existed, but they only served to indicate direction, place, or orientation in space, as in "to grow up" (*ward*) or "to stand by" (*place*).

Numerous changes that took place in the English language during the Middle Ages helped to expand the number of phrasal verbs in the language. By the end of the 15th century (late Middle English) there were many phrasal verbs in various forms, from "understand" and "overtake" to "take up" and "write-off" [15].

Also, it should be noted that until the early period of modern English (early Modern English) – II half of XV – mid. XVII century – phrasal verbs sounded mostly only from the stage, in particular, in the works of W. Shakespeare, who widely used them in his plays. In fact, they were used in most dramas of the time due to the different shades of their meanings and the ability to form new idioms. However, in academic works and essays, in literature and in the official business style, priority was given to their one-word synonyms [16]. It should be noted that this rule is still followed in English.

Over the last 400 years phrasal verbs have become significantly entrenched in colloquial English [9, p. 67], as native speakers often use them in oral speech and writing. In most cases, there are verbs of Latin origin that describe a particular action, but English-speaking people prefer to use a phrasal verb to denote the same action. This perfectly illustrates the love of Americans for language simplification. For example, if you play chess with an American and he wins and in a few moves will give you chess and checkmate,

you can say: *I desist (I stop)*. However, he probably won't understand you. The word *desist* in English exists, but is almost never used. In this case, it is better to say: *I give up*. This phrasal verb expresses exactly the meaning you want to convey.

Due to the active use of phrasal verbs, their synonymous equivalents are either almost obsolete and few now remember them, or they have become more specific. Consider this in the following examples: *give up – renounce; fall out – quarrel; pick up – improve; look up – search; carry on / go on – continue; pull away – leave; come back – return; break up – separate; hang around – dawdle; switch on – to engage; to look forward – to wait*.

Theoretical background. Phraseological verbs, which are active building blocks of speech, do not cease to attract the attention of researchers as complex structural and semantic formations, which, being simplified complex words, are a process and result of multi-stage transformations of these units. The investigation of phrasal verbs, their semantics, structure and use is relevant in the research of several foreign and domestic scholars, in particular, V. Ichenko [7], T. Nikolayeva [10], R. Stasiuk [13], J. Povey [11], Yu. Zhluktenko [5] and others.

The purpose of this research is to investigate the peculiarities of phrasal verbs in the system of lexical units of modern English and their classification.

Results and discussion. The development of English does not stand still, and after studying the history of the origin and use of phrasal verbs, we came to the following conclusions: the transformation of English vocabulary in each of the main periods allows to improve the language as a whole and introduce new, more modern methods of learning English, as well as developing clearer characteristics for people to understand each other and facilitate communication.

The phenomenon of combining verbs with an adverb with two (sometimes three) component formations of a phraseological nature is a characteristic feature of modern English. Obviously, an important point for determining the approaches to the disclosure of the mechanism of formation of the meanings of phrasal verbs is directly related to determining the place of phrasal verbs in the system of lexical units of modern English. Considering them a word-forming morpheme, which has no independent syntactic function, it is necessary to consider this phenomenon at the morphological level (as complex words). Whereas the consideration of the second element as a sign word makes phrasal verbs the subject of syntax (as phrases). It should be noted that in domestic linguistics there is still no consensus on the grammatical status of the second component of the combinations under consideration, and the place of phrasal verbs in the system of lexical units of language.

The most significant contribution to the study of this phenomenon, of course, are the works of scientist I. Anichkov. He was the first in the 30s of XX century to identify the second element of such combinations as "English adverbial postpositions" [2, p. 221].

Adverbial postpositions are special category of postpositive adverbs (*up, out, off*, and others), consisting of units that have, in addition to generic features, the ability to join verbs,... to explain or clarify or supplement their meaning, [and] the following special (distinctive) features: when attaching postpositions to words to form constituent words (syntactically indivisible phrases) such as "*to grow up*" [2, p. 221]. The above-mentioned postpositive element to the verb is also called by the scientist B. Ilyish a postposition that "is on the border between a single word and a morpheme" [6, p. 74-72].

According to the scientist Yu. Zhluktenko, the second element of such combinations is a "postpositive appendix", and its connection with the verb is "a single, separately designed token, not a phrase" [5, p. 105].

The scientist M. Amosova calls different types of verb formations with postpositives verb-postpositive phraseology – combinations of a verb with a postpositive ("postposition"). Analyzing the role of the second element, M. Amosova comes to the conclusion that postpositives are "official words of a special kind" [1, p. 131].

Adhering to a similar point of view, the founder of English phraseology, Professor A. Kunin, in his classification of phraseological units on a structural basis considers such formations as single-vertex phraseological units [9, p. 79]. A. Kunin's use of the terms "single-vertex" and "double-vertex" phraseological units were borrowed from the scientist A. Smyrnytsky, who considers verb-adverbial phraseological units, which are idiomatic combinations of verbs with so-called prepositional adverbs (*give up, make out, ring up*)... the most typical and characteristic for modern English single-vertex phraseological units" [12, p. 212]. In this regard, there is every reason to speak about the presence in modern English of "a syntactic pattern "verb + adverb" with the meaning of completeness of the process" [12, p. 214]. The second component of these verb-adverbial one-verb phraseological units "plays a subordinate role not only in lexical and semantic terms, but also in grammatical terms,... and does not serve to express the connection of this verb with other words in the sentence" [12, p. 214].

Focusing on the consideration of phrasal verbs as combinations of two full words and thus limiting the study to a combination of verb and adverb, it turns out that the semantic center of such combination is shifted under the influence of the adverb towards its meaning. The grammatical centre, of course, coincides with the first component of the phrase – the verb.

At present there are a large number of classifications of phrasal verbs (S. Grigoriev [4], I. Anichkov [2]), and it depends on the features that distinguish them from simple verbs. In addition, there are always verbs that allow different interpretations. Therefore, the classification of phrasal verbs can be called quite conditional.

According to the classification, which is based on the number of postpositives in the phrasal verb, their indivisibility and the presence or absence of the adverb (transitive / intransitive verbs), there are four types of phrasal verbs:

1. Phrasal verbs with two postpositives. Most of these verbs require an adverb, which can be placed only after the phrasal verb, without breaking it. That is, these phrasal verbs are indivisible: *I'm looking forward to my holidays. You must face up to reality!*
2. Phrasal verbs with one postpositive: transitive and indivisible. These verbs require an adverb that stands after the postpositive, the adverb cannot break the phrasal verb: *I love coffee. I can't do without it in the morning! I'm counting on you to help me.*
3. Phrasal verbs with one postpositive: transitive and divisible. These verbs require an adverb that can stand after a postpositive or between a verb and a participle (thus a phrasal verb is divisible): *We brought up this child. We brought her up. Jill asked me not to give her secret away.*
4. Phrasal verbs with one postpositive: intransitive. These verbs are used without the adverb: *Charles and Emily have fallen out again. You always show off at parties.*

Depending on the degree of semantic unity of the components in the composition of the phrasal verb, there are two main types of phrasal verbs, namely:

1. Phrasal verbs that are close to free combinations. They are characterized by a low level of semantic unity, namely the meaning of the phrasal verb can be easily deduced from the meanings of its components (*to call back, to look for* and others). Such phrasal verbs are usually partially motivated (postpositive component loses the specificity of its spatial meaning and retains the connection with the original meaning of the free adverb).

2. Phrasal verbs belonging to the category of phraseological units. They are characterized by the greatest degree of semantic unity of components: the meaning of the combination can not be derived from the meaning of the components that are part of it (*bring up = educate, give up = stop doing smth* and others). The semantic relations between the constituent parts of English phrasal verbs are extremely diverse.

Considering the syntactically indivisible combinations of verbs and postpositives in terms of postpositive meanings, we can distinguish the following types of phrasal verbs:

1. verb-adverb complexes in which the postpositive has its primary concrete-spatial meaning. For example: *come out, take away, walk in, run out, step across*;

2. combinations in which the meaning of the verb has a clear figurative (metaphorical) character, while the second component retains the inherent spatial meaning of the adverb: *let a person down = fail him; bring out = expose; pull through = recover*;

3. constructions in which the main semantic changes undergo a postpositive element, which acquires a bright aspectual content. Among the aspectual shades are the following:

- expression of the beginning of the action (*cry out*),
- expression of continuation on action (*walk on*),
- expression of completion, end of action (*burn away*),
- designation of complete exhaustion of action (*tire out*),
- expression of action intensification (*work away*),
- expression of repetition of action (*read over / again*);

4. the meaning of phrasal verbs is based on the idiomatization of both parts, the motivation of which is preserved: *come about, come out, give away*;

5. phrasal verbs, characterized by the maximum degree of idiomatization of their components: *give up (throw), take in (deceive), put up with (tolerate, reconcile)*.

The typology of phrasal verbs is very different according to the meaning of a phrasal verb. This issue is covered in the works of such scholars as I. Anichkov [2], R. Courtney [8], J. Povey [11] and other linguists and scientists.

Scientist R. Courtney distinguishes several types of phrasal verbs:

1. Idiomatic expressions (verb + adverb / preposition) like *give up*.

2. Verbs that are used only with a certain preposition or adverb, such as *rely on, agree to, depend on*.

3. Combinations of verbs + adverbs that mean almost the same as the corresponding simple verb, for example: *hurry up (= hurry), eat up (= eat)*. In such combinations, the adverb only emphasizes the meaning of the verb or adds a shade of completeness or duration to the action, expressed by the verb.

4. Phrasal verbs that always take "it" as an adjunct: *jump to it (= act as quickly and energetically), slug it out (= fight till complete victory)*.

5. Reverse phrasal verbs followed by the application *myself, yourself, himself*, and others is always used. For example: *pride yourself on, lend itself to, avail yourself of* [8, p. 57-59]. Phrasal verbs should not be confused with regular expressions such as *step out of line, eat your heart out* and others, which are called phraseological units or idioms.

Considering syntactically indivisible combinations of verbs and postpositive in terms of postpositive meanings, the scientist I. Anichkov divides the following combinations into five categories:

– combinations to which the postpositive has its primary concrete-spatial meaning, For example: *go in, come out, take away, bring back*;

– a combination in which the postpositive has an abstract derivative meaning, the connection of which with the primary is felt. For example: *let a person down = fail him; come in = find a place; bring out = expose; pull through = recover; pick up = acquire*;

– combinations in which the postpositive only emphasizes or reinforces the meaning of the verb. For example: *fall down, rise up, turn over, circle round*;

– combinations of meanings that do not consist of the meanings of verbs and postpositions, do not feel as arising from them, but are semantically inseparable. For example: *come about = happen; fall out = quarrel; give up = abandon; drop off = fall asleep; take in = deceive*;

– combinations to which the postpositive gives a lexical-specific shade.

In the last category the postpositive gives a shade:

a) perfect: *eat up = eat the hole; carry out = execute*;

b) terminative, which means not the incompleteness of the action, but the termination of the unfinished action: *leave off work; give up an attempt*;

c) inactive or initial: *strike up a tune, light up = begin smoking; break out = to start suddenly (of violent events)*.

d) durable or long: *go on, talk away, struggle along*;

e) interactive or repetitive. Such postpositives as *again, anew, afresh*, sometimes back and over joining the verbs, form a combination with the meaning of repetition: *write again, write anew, write afresh...* [2, p. 243-246].

Phrasal verbs in English are very diverse both in their coherence and in the additional meanings they have or which they acquire in the text. Phrasal verbs can express the nature of the action, the transition from one state to another, the motivation for action and so on, but in all cases the action is invariably characterized by the meaning, that the verb itself has.

Therefore, the scientist I. Anichkov singled out a numerous and diverse group of phrasal verbs that express movement and at the same time characterize it. Verbs in this group often express not just movement, but the transition from one place to another.

Therefore, most of them are used with a postpositive that indicates the direction of movement (*into, out, up, to*). For example: *stand up – to rise; go into – to enter; jump into – to jump, to slip*.

Several cases should be noted when the phrasal verb expresses the termination or, conversely, the beginning of the action. For example: *get over – to finish, to deal with something; jump down – to jump lower, to jump below smth; run out – finish the race; throw off, get off – to start (something)*. A very large group consists of phrasal verbs, that express the transition of an object from one state to another or its movement. In essence, verbs that deny the transition from motion to immobility or the beginning of motion can be assigned to this group or considered as an intermediate link. In general, the boundaries between individual groups of phrasal verbs are very volatile in lexical terms, so they are not easy to define. For example: 1) *move in = to take possession of a new place to live; move towards – 1) to go in the direction of (something or someone), 2) to change one's opinion in the direction of; move off = to start a journey; leave*.

The third group includes phrasal verbs with the semantic component "no change in the position of the object." For example: *stay behind (keep behind) = to remain at a distance behind something or someone; stay down = to remain at a lower level; remain ahead = to stay in a forward or leading position*.

The next group of verb meanings is dominated by the component of "image of movement". For example: *walk away from = to leave (something or someone) on foot; walk about / around = to walk in a place without direction; spin along = to move forward easily and quite quickly with a rolling movement; frighten away / off = to make (somebody) leave through fear* [2, p. 248].

To correctly understand and use phrasal verbs, you need to divide them into groups according to the classification:

- 1) whether the sample is transient or non-transient;
- 2) whether it consists of one or two postpositives;
- 3) whether the postpositive has an adverbial or prepositional character.

Scientist Jane Povey divided phrasal verbs into six types according to this classification:

a) intransitive verb with an adverbial postpositive: *The alarm clock went off at 7 o'clock (Alarm clock rang at seven o'clock)*.
 b) intransitive verb with a prepositional postpositive: *I came across that word in a newspaper (I understood that word in a newspaper)*.

c) intransitive verb with adverbial and prepositional postpositive: *She put up with the interruptions cheerfully (She readily withstood obstacles)*.

d) a transitive verb with an adverbial postpositive: *He looked up the word in the dictionary (He found the word in the dictionary)*.

This type is divided into two small subtypes:

– the postpositive always precedes the subject, unless the latter is a pronoun: *I wish you'd give up smoking (give it up) (I would like you to quit smoking)*.

– the postpositive always follows the subject: *The lecturer got his point across very well (The lecturer very clearly conveyed his opinion)*.

e) transitive verb with a prepositional postpositive: *The instructor put my sister off driving (The instructor distract my sister from driving)*.

e) transitive verb with adverbial and prepositional postpositive: *You shouldn't take your resentment out on the children (You shouldn't take anger on children)* [11, p. 112].

The most complete is the structural-semantic classification of phraseological verbs, proposed by the scientist Yu. Zhuktenko [5, p. 105-113], according to which it is necessary to distinguish:

1. Verbs with postpositive morphemes that retain their original local meaning: *come in, go out, go down, lay off, sweep away, and others*.

2. Verbs with postpositive morphemes that have a figurative meaning: *boil down (reduce, reduce to something), take off (drop the price), take up (fill time), get along (succeed), speak away (talk), and others*.

3. Verbs with postpositive morphemes that intensify the verb or give its meaning to the seventh completeness, for example: *eat up, rise up, swallow up, open up, and others*.

4. Verbs, the meaning of which cannot be considered as the sum of the meanings of the components: *give in (give up), give up (throw), come about (happen)* [5, p. 105-113].

The modeling of the formations of groups 3 and 4 allows to refer them to phraseologized formations. Phraseological verbs are often part of many phraseological units: *Blow off – blow off steam (informal to give expression to anger, excitement); Cut off – cut someone off without a penny (to stop a supply of money); Get on – get on one's skates on (informal to act quickly); Get up – get up one's dander / monkey up (informal to become angry); Give up – give somebody up as a bad job, give up the ghost; Take in – take a hand in (to be partly the cause of or have an effect on (something)); Turn up – turn up tramps (not informal to be surprisingly successful, helpful, or lucky)*.

Scientist R. Side [14, p. 144-152] argues that new phraseological verbs are constantly appearing in slang, such as *boogie down*, and in scientific and technical fields, such as *spin down*. In his opinion, they are formed not by chance. The particle, being an integral part of phraseological verbs, is sometimes no less semantically significant than the verb. This leads to the processes of development of both the ambiguity of individual verb lexical units and the semantic derivation of phraseological verbs as a whole.

Depending on the morphological nature of the postposition, all phrasal verbs can be divided into the following three groups:

1. **Verb + preposition:** "to pick up" – to call in, pick up, get (information), lift (mood); "to carry out" – to perform; "to set off" – to go (on the road), to cause (action).

2. **Verb + adverb:** "to come across" – to meet by chance; "to break down" – to be upset; "to hang around" – to wander, to be idle; "to tell against" – to disclose, certify, respond.

3. **Verb + preposition + adverb:** to go along with" – to accompany, obey, agree; "to come down with" – to take, accept, conclude, acquire; "to get back at" – to take revenge, to repay.

So, phrasal verbs are idiomatic verb constructions that occupy a special status in the system of phraseology of the English language. Like ordinary verbs, phrasal verbs can be intransitive and transitive. Some English phrasal verbs are transitive, such as "get

over", "hand in", "pick out"; others are intransitive, such as "get up", "break down", "look out"; while some others are both transient and non-transient, such as "call up", "give up", "hang up".

Transitive phrasal verbs are divided into two categories: separate or separable and inseparable, depending on the location of the direct application in relation to the preposition. Inseparable include all intransitive phrasal verbs and some transitive (*run into, get up, break down, and others*).

If the verb is divided, the adverb can stand immediately after the phrasal verb, or between the verb and the postpositive (*to turn down my offer = to turn my offer down – to reject my sentence*). *I would like you to shut it down! "I want you to close them!" It is raining outside. Put on your jacket when you go shopping. (Put your jacket on). – It's raining outside. When you go to the store, put on a jacket.*

So, the ability of the etymologically original unit of the postpositive to functionally reorient and become part of a phrasal verb is influenced by the frequency of use and the semantic volume of the adverb or preposition.

Conclusions. Thus, phrasal verbs in English are very diverse both in their coherence or compatibility, and in the additional meanings they have in the text. A phrasal verb is the only semantic unity that has its own specific features. The correct use of phrasal verbs makes speech more natural, and the correct understanding of phrasal verbs and their reproduction in the language of translation is a sign of a high level of mastery of a foreign language. Since many scholars have proposed their definitions and features by which they distinguish phrasal verbs, there are many classifications of phrasal verbs based on one or another criterion – it can be the degree of semantic unity of components, divisibility or indivisibility of phrasal verbs, presence or absence of adverbs and others.

References:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963. 207 с.
 2. Аничков И. Е. Английские адвербиальные послелogi : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04. М., 1947. 536 с.
 3. Воробйова О. С. Полісемія англійських фразових дієслів. *Молодий вчений*. № 5.1 (69.1). 2019. С. 59–62.
 4. Григорьев С. В. Фразовые глаголы: учебно-справочное пособие. Санкт-Петербург : КАРО, 2003. 272 с.
 5. Жлуктенко Ю. А. О так называемых «сложных глаголах» типа stand up в современном английском языке. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1984. № 5. С. 105–113.
 6. Ильиш Б. А. Современный английский язык. Теоретический курс. 2-е изд. Москва : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1948. 347 с.
 7. Ильченко В. В. Фразовые глаголы в английском языке. М., 2015. 240 с.
 8. Кортни Р. Английские фразовые глаголы. Москва, 2001. 767 с.
 9. Кунин А. В. Английская фразеология. Москва, 1990. 276 с.
 10. Ніколаєва Т. М. Види фразових дієслів в англійській мові (теорія та практика). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2. С. 149–154.
 11. Поуви Д. Говорите правильно по-англійски [Текст]. Москва : Высшая школа, 1984. 268 с.
 12. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1956. 259 с.
 13. Стасюк Р. Фразові дієслова англійської мови. Київ : Арій, 2017. 96 с.
 14. Side Richard. Phrasal verbs: Sorting them out. *ELT Journal*. April, 1990. P. 144–152.
- The development of phrasal verbs in British English from 1650 to 1990: A corpus-based study by Paula Rodríguez Puente. URL : <https://www.englishexperts.com.br/the-development-of-phrasal-verbs>.
The Origin of the Phrasal Verb. URL : <https://www.englishexperts.com.br/the-origin-of-the-phrasal-verb>.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: l.anisimova@kubg.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-153-158

Анісімова Л. В. Апогей тілесності в академічному романі Девіда Галефа «Плоть». Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 153–158.

УДК: 821.111-3.09

Анісімова Людмила Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
Київський університет імені Бориса Грінченка

АПОГЕЙ ТІЛЕСНОСТІ В АКАДЕМІЧНОМУ РОМАНІ ДЕВІДА ГАЛЕФА «ПЛОТЬ»

У статті представлено результати вивчення питання тілесності у творчості сучасного американського письменника Девіда Галефа (David Galef), професора англістики Монклерського державного університету (Нью-Джерсі). Зважаючи на маловідомість його постаті в українському літературознавстві, подано стислий огляд життєвого та творчого шляху письменника, зазначено особливості ідіостилію. Спираючись на праці, присвячені проблемам корпоральності в художній літературі, проаналізовано репрезентацію тіла і тілесності у романі «Плоть» (Flesh), визначено ключові образи і метафори, вивчено функції паратекстуальних елементів. Визначено, що твору притаманні автобіографічність, іронічність, пародійність, «інтелектуальність» дискурсу, що є ознаками жанру академічного роману як сатиричної комедії про університетське життя з елементами пародії та еротики.

Ключові слова: тілесність; академічний роман; сучасна американська література; Девід Галеф; паратекст; метафорика.

Liudmyla Anisimova,
PhD in Philology,
Borys Grinchenko Kyiv University

AN APOGEE OF CORPORIAL IN ACADEMIC NOVEL *FLESH* BY DAVID GALEF

In the article the results of studying a problem of corporeal in a work of contemporary American writer David Galef, a professor of English at Montclair State University (New Jersey), are presented. Since Galef is little known in Ukraine, a short review of his life and works is given. On a basis of theoretical and literary critical works, devoted to a problem of corporeal in fiction, a representation of a body and corporeal is analyzed in a novel *Flesh* (1995). The key images and metaphors are defined. The important image is an overweight female body – Max's object of desire. A story is narrated by his friend Don Shapiro, a professor of literature in "Ole Miss". For a more precise interpretation, the functions of paratextual elements of original and translated texts are also studied. A novel is specified with its autobiographical character. According to a list of necessary features, this work is classified as an academic novel – a satirical comedy about university life with the elements of parody and erotic. In Galef's novel there are many naturalistic and even pornographic descriptions. Satirically and ironically depicting an academic life, Galef creates a small copy of a contemporary world, in which people are very concentrated on matters of body and appearance, but not a soul and moral values.

Key words: corporeality; academic novel; contemporary American fiction; David Galef; paratext; metaphor.

У памфлеті «Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field» Стенфордської літературної лабораторії, романи, написані впродовж останніх двох століть, метафорично порівняно з галактиками, які виникають у геометричній прогресії [7]. Не дивно, що в такому розмаїтті ймовірних об'єктів для літературно-критичних розвідок, більшість романів залишається поза увагою дослідників. Подібне сталося і з письменником Девідом Галефом (David Adam Galef), романний творчості котрого досі не присвячено окремого дослідження як у вітчизняному літературознавстві, так і на теренах його рідної країни, у США. Проте в Україні певні зрушення вже є – у 2016 р. у журналі «Всесвіт» опубліковано українською мовою його коротке оповідання «Моє побачення з неандерталкою» (*My Date with Neanderthal Woman*) у перекладі О. Кравець, а дослідник О. Ємець присвячує низку статей проблемі стилістики й перекладу українською мовою творів *flash fiction*, зокрема і авторства Д. Галефа.

Зважаючи на існуючу інформаційну лакуну, доречним буде навести стислу біографічну довідку про автора. Отже, Девід Галеф – сучасний американський письменник, літературознавець, поет, перекладач та есеїст. Народився в 1959 р. у Бронксі, Нью-Йорк, з відзнакою закінчив Принстонський університет, ступінь магістра та доктора філософії (Ph.D.) з англійської літератури здобув у Колумбійському університеті. Зараз є професором англійської літератури та керівником програми з креативного письма в Монклерському державному університеті (Нью-Джерсі), проте багато років (1989–2008) працював в Університеті Міссісіпі (Оксфорд). Галеф двічі тривалий час жив і працював в Японії: вперше, після закінчення бакалаврату викладачем англійської в місті Осака, вдруге – у Токіо за стипендією Фулбрайта (2008). Значного визнання отримав як поет:

понад сто його поезій опубліковано у різних американських і британських виданнях, здобув відзнаку *Featured poet* (2006) від журналу *Light*. Галеф також є автором дитячих книжок – «Маленький червоний велосипед» (*The Little Red Bicycle*) (1988), «Шляхи» (*Tracks*) (1996) і двох збірок «Навіть мавпи падають із дерев та інші прислів'я» (*Even Monkeys Fall from Trees, & Other Proverbs*) (1987), «Навіть кам'яний Будда може говорити: дотепність і мудрість японських прислів'їв» (*Even a Stone Buddha can Talk: The Wit and Wisdom of Japanese Proverbs*) (2000), які містять підібрані та перекладені ним японські прислів'я. У його творчій скарбниці є три романи – «Плоть» (*Flesh*) (1995), «Перетворюючись на японця» (*Turning Japanese*) (1998) і «Як впоратись із приміським стресом» (*How to Cope with Suburban Stress*) (2007). Попри це, найбільшу популярність він здобув як автор коротких оповідань у жанрі *flash fiction* та poradника «Стислість: посібник з написання флеш-прози» (*Brevity: A Flash Fiction Handbook*) (2016). Першою збіркою власних оповідань у цьому жанрі є «Дорога сміху» (*Laugh Track*) (2002). Зважаючи на такі різноплановість інтересів, Девід Галеф в одному з інтерв'ю жартома називає себе «just a shameless eclectic» [9].

Проблеми тіла і тілесності в широкому контексті філософсько-антропологічних студій стали актуальними у світовому літературознавстві в наприкінці ХХ століття. Актуалізуючи напрацювання М. Мерло-Понті, М. Фуко, Р. Барта, Ж.-Л. Нансі та ін., оперуючи поняттями «феноменології тіла», тілесної топографії, «соціального тіла», «текстуального тіла», «політичного тіла» тощо, нова генерація науковців продовжує досліджувати основні категорії тілесного, аналізує форми та рівні репрезентації тілесного в сучасній літературі, актуалізує опозицію тілесного і духовного з феміністичного, постколоніального, наратологічного кутів зору. Особливого звучання окреслена проблематика набула у феміністичних, гендерних і постколоніальних студіях (Г. Сіксу, Г.Ч. Співак, Дж. Батлер та ін.). Саме у цьому дискурсі, посиленому поняттями постмодерної суб'єктивності, множинності та відмінності, формується феномен «body writing», зокрема жіночого тіла, задля концептуалізації тілесного «повороту» в літературі того часу. Тему жіночого тілесного фемінізму у руслі феноменології М. Мерло-Понті розвиває Е. Грош [10]. У вітчизняному академічному просторі теж простежуємо посилення інтересу дослідників до проблем тіла й тілесності, а саме: філософські засади тілесності людини у просторі культури (О. Гомілко, В. Косяк, Я. Потапенко), парадигма людської тілесності у ХХІ столітті (О. Муха), семантика і роль тілесного (О. Забужко, Г. Стовба, Л. Тарнашинська), тілесні мікротопоси (Ф. Штейнбук), тіло в розрізі постколоніалізму (Т. Гундорова), дискурси тілесності у художніх творах (О. Башкирова, Н. Любарець, М. Луценко, Ю. Матасова, Л. Мірошниченко). Важливим внеском у розробку питання є тематичні номери альманаху «Studia Methodologica» – «Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність» (2008), та збірника наукових праць «Сучасні літературознавчі студії» – «Тіло і тілесність у контекстах культури і літератури» (2019).

Беручи до уваги вищесказане, метою дослідження є аналіз репрезентації тілесності в академічному романі американського письменника Девіда Галефа «Плоть». При написанні статті було використано оригінальний текст роману «Flesh» та видання «Плоть» (2008 р.) у перекладі російською мовою А. Анвасром [2]. Варто зазначити, що попри відсутність критичних статей про роман «Плоть» у виданнях, які індексуються у провідних наукометричних базах даних, твір не залишився непоміченим – рецензії на книгу вийшли в *New York Times Book Review* (В. Сайєрз), *Library Journal* (Д. Берона, Д. Богі) та *Booklist* (Б. МакКомбі).

Співзасновниця американської феміністичної літературної критики Е. Шовалтер у праці «Факультетські вежі: академічний роман та його невдоволення» (2005) розглядає трансформацію академічного роману з 1950-х і до початку ХХІ століття, згрупувавши твори за десятиліттями. Промовистими є назви розділів – зокрема, «The Fifties: Ivory Tower», «The Sixties: Tribal Towers»; «академічні вежі» дев'яностих названо «tenured», що у перекладі означає викладача, котрий має таку жадану постійну посаду в університеті. У розділі йдеться про розквіт «професорських» мемуарів у межах академічного роману, а головне – про час, коли в університетах почала панувати не дуже здорова атмосфера через бажання колег продовжити існуючий контракт чи отримати на кафедрі постійне місце роботи. На переконання Шовалтер, «contemporary academic fiction is too tame, substituting satire for tragedy, detective plots for the complex effects on a community of its internal scandals, revelations, disappointments, and catastrophes» [12, с. 119] та з'являється все більше романів-мемуарів. У романі Галефа теж простежуємо автобіографічність, його досвід викладання англійської літератури, також у творі порушуються проблеми працевлаштування, обговорення професійних якостей колег, їхньої наукової доробок. Наприклад, головний герой зізнається, що через рік після прийняття на посаду професора довідався, що претендентів, окрім нього, було не більше і не менше, а двісті.

Доречно навести іронічну ремарку Дж. Боттума про ситуацію 1980–90-х, процитовану Р. Скоттом, “the flow of academic novels has turned into a torrent, written mostly by actual academics as the rise of writing programs turned most of America’s writers into college professors and the mockable turns of contemporary academia persuaded most of America’s college professors to try their hands at satirical novels” [11, с. 81]. Галеф пішов другим шляхом, з часом змінив і спеціалізацію – з англійської літератури на креативне письмо.

Цікавою є позиція Т. Бовсунівської, котра визначає «університетський роман» як своєрідне відгалуження інтелектуального роману в умовах сучасності, досліджуючи жанрову специфіку трилогії британського професора, літературознавця і письменника Д. Лоджа. На думку дослідниці, Лодж «намагається створити зразки металітератури, в якій органічно сполучаються різні дискурси, що сприяє переростанню тексту в нову форму ХХІ ст. <...> Письменники експериментально-інтелектуальним відбором за ознакою сутнісного – визначають спрямування романної духовності (нігілістичне, аналітичне, містичне, структуротворче та ін.) у світі втілених крайнощів, безмежжя структур і вибору» [1, с. 394-395]. Зважаючи на жанрово-типологічну і тематичну подібність, спробуємо також застосовувати означену позицію до роману Галефа. Визначено, що роман «Плоть» відповідає характеристикам та ознакам, притаманним піджанру «академічного роману, а саме: 1) автор є професором англійської літератури Університету Міссісіпі (на момент написання); 2) дія відбувається у кампусі цього ж університету «Оле Місс» (розмовна назва Університету Міссісіпі) та містечку Оксфорд, в якому він розташований; 3) головними персонажами є викладач історії Макс Фінстер та професор англістики Дон Шапіро; Дон і Макс приятелюють, є повними протилежностями, особливо на початку твору, хоча кожного з них Д. Галеф наділяє певними автобіографічними ознаками: обидва викладають у тому ж університеті, що й автор на момент написання роману; обидва народжені у

північних штатах, але волею долі опинилися на Півдні США; Макс працював у Принстонському університеті, який закінчив Д. Галеф, а Дон – професор з англійської літератури, котрий спеціалізується на модернізмі; Макс, як і автор – завзяті еросипедисти, наприкінці роману до цього виду спорту долучається і Дон; 4) у структурі роману наявна велика кількість еротичних сцен, сюжетні лінії про інтимні стосунки головного героя Макса з колегами (викладачка мистецтвознавства Меріен Гардвік, співачка з кафедри музики Елен Клаус, клерк із класу Біблії Бібер) та студенткою Максимио Конклін; 5) «інтелектуальність» дискурсу проявляється у алюзіях та ремінісценціях на міфологічні образи (давньогрецький бог родючості Пріап, скринька Пандори), канонічні твори світової літератури (зокрема, «Буря» і «Король Лір» В. Шекспіра, «Молль Фландерс» Данієля Дефо, «Серце п'їтьми» Дж. Конрада, «Улісс» Дж. Джойса, «Шум і лють» В. Фолкнера, «У дорозі» Дж. Керуака, сонет «Леда та лебідь» В.Б. Єйтса), наявність вузькоспеціалізованої лексики, переважно літературознавчої (апосіопеза, постструктуралізм, марксизм, зевгма, синекдоха, метонімія, силепсис, солецизм, полісемантичність та ін.); 6) іронічність, пародійність і сатиричність оповіді, викриття вад конкретних персонажів (прикладів дуже багато, питання заслуговує окремої розвідки); 7) опис важливих і гострих суспільно-політичних проблем (зосередженість на матеріальному, падіння моралі, ставлення суспільства до жертв звалтувань, каліцтва, питання екології, експериментів над тваринами та ін.; діяльність марксиста Еріка Ласкера – мітинги на захист Сальвадора від введення американських військ, проти судової системи); 8) зображення «академічного світу» без ідеалізації та звеличення, зі сварками, інтригами, заздрістю, пихатістю тощо; 9) університет «Оле Місс» поданий як відокремлений світ зі своїми традиціями (діяльність Студентського союзу, братств «Сігма-Дельта» і «Альфа-Хі», моральні проповіді брата Джіма двічі на рік, публічні «лонгестівські» лекції, щорічна конференція «Фолкнер і Йокнапатофа», факультетські вечірки, посиденьки викладачів у Вернона), ритуалами (відвідування церемонії вручення дипломів, зібрань на площі перед університетом, меморіальний марафон), правилами, нормами, фобіями, забобонами в контексті культури американського Півдня. Загалом, «академічний роман» жанрово й тематично можна визначити як сатиричну комедію про університетське життя з елементами пародії та еротики. У романі Д. Галефа бачимо зосередження на останньому елементі, який досить часто набуває яскраво виражених натуралістичних (місцями навіть порнографічних) ознак.

При аналізі паратексту роману «Плоть» використано теоретико-методологічний інструментарій, запропонований Л. Мірошниченко у статті «Паратекст і його функції у романі Доріс Лессінг “Ущелина”», оскільки вивчення паратекстуальних елементів художнього твору дозволяє, на думку дослідниці, «об’ємніше інтерпретувати семантику художнього твору» [4, с. 270]. Отже, розпочнемо з перітексту досліджуваного тексту, до якого, за класифікацією Ж. Женетта, зокрема зараховують заголовок твору та епіграф. Плоть є синонімом до слова «тіло», та антонімом до слів «дух, душа». У Літературознавчій енциклопедії надано таке визначення: «Плоть – людське тіло як носій, джерело чуттєвості (на противагу психіці, духовному началу). Парадигма Іншого на теренах постмодернізму, наслідок інтелектуального, дзеркального перевертання поняття “тіло”» [3]. В Оксфордському словнику зазначено, що «the flesh – (*literary*) the human body when considering its physical and sexual needs, rather than the mind or soul». Тож семантично заголовки оригінального і перекладеного твору є тотожними і спонукають читачів вибудовувати певний горизонт очікування від його прочитання. Щодо епіграфу, то у виданні російською мовою відсутній наявний в оригіналі епіграф: «All flesh is grass (Isaiah 40:6)» – відома цитата зі Старого Заповіту, яка означає мінучість людського буття, яка закінчується словами «and all its loveliness is like the flower of the field...The grass withers, the flower fades, but the Word of our God stands for ever». Ймовірно, видавці вирішили, що релігійний дискурс може відштовхнути потенційних читачів від придбання книги. До слова, у тексті є ще декілька цитат з Біблії, одна з них – «And the Word was made flesh. John 1:14» [2, с. 368¹], перша нотатка головного персонажа Макса у записнику, знайденому його другом Доном у письмовому столі робочого кабінету. Серед елементів епітексту в перекладеному виданні є уривки рецензій та відгуків на роман, без зазначення прізвищ авторів: «Книга з небувалим інтелектуальним зарядом, заземлена сценами жорсткого натуралізму», «...Яскрава історія з цікавими характерами і неочікуваними сюжетними поворотами. Щоденник Макса, головного героя, опублікований наприкінці роману, – справжня перлина» (Amazon.com); «Неупереджене дослідження американського Півдня у романі Галефа перетворюється на захопливу сатиру на звичай академічного середовища. Хоча сюжет тяжіє до абсурду, автор порушує серйозні питання щодо нав’язливого інтересу нашої культури до тіла» (Library Journal); «Галеф витончено препарує причини одержимості і пристрасі до вуайєризму. Певною мірою питання полягає в тому, хто з них більше одержимий: Макс, у пошуках чергового об’єкта для завоювання, чи Дон, зі своєю манією підглядання за сексуальним життям іншого чоловіка?» (Booklist); «Галеф – професор університету і тому пише про академічне життя зі знанням справи, безжально оголюючи всі таємниці чоловічої дружби» (Publisher Weekly). Тобто видавці намагалися подати якомога більшу кількість інтригуючої інформації. На жаль, про епітекст оригінального видання відомо небагато, бо текст опрацьовувався нами в Kindle форматі, – на обкладинці лише назва, прізвище та ім’я автора.

Опис подій в романі подано через призму світогляду і від імені Дона Шапіро, який, як професор з літератури, вважає себе «a slightly unreliable narrator» [2, с. 107], бо розповідає менше ніж знає. Знаходимо пояснення такої позиції майже наприкінці твору, коли Дон звертається до уявного читача зі словами: «What else can I tell you? Everything but the whole story. The problem with what critics call the narratorial stance is that it’s limited. It’s limited by what the narrator does, sees, feels, or is willing to describe. I study these aspects for a living. I can expatiate on them for an hour-long seminar or a twenty-page essay, whichever comes first. It’s quite another thing to tell a story yourself. What do I know, and when did I know it, when in fact in retrospect I knew the whole sordid outcome? I don’t think I need to go into the actual details of the case» [2, с. 364]. Риторика фрагменту засвідчує, що для Дона смерть Макса стала великою трагедією, він втратив сенс існування, чийм життям він жив тривалий час, через що також втратив довіру, любов і турботу власної дружини Сьюзен.

Сконцентрованість сучасної поп-культури на тілі, особливо на Заході, де люди просто одержимі своїми тілами, напрочуд влучно описано Р. Кутером: «Narcissistic concerns over health and fitness, dieting, weight loss, obesity, personal grooming, drugs for sexual and mental “enhancement”, tattoos, body piercing, cosmetic surgery, gender reassignment, organ transplantation, and so on, had left the socio-political preoccupations of the 1960s and 1970s far behind» [8, с. 394]. У досліджуваному романі деконструйовано стереотипний образ привабливої жінки, яка обов’язково повинна бути стрункою. Навіть Сьюзен, яка зовсім не має зайвої ваги, постійно дотримується дієти. Меріен, перша дівчина Макса в «Оле Місс», казала, що у неї відчуття, що

в її тілі під прошарками плоті заховано декілька маленьких жінок, тому вона навіть після схуднення «still stubbornly dieting» [2, с. 254]. За спостереженням Дона, «Almost all women think they need to lose ten pounds» [2, с. 33]. Проте Макс покинув її не через надлишок, а нестачу ваги. Приїхавши з півночі на південь США у нього через особливу атмосферу розкутості і звабності розвинувся потяг до жінок у тілі, який перетворився на справжню манію завоювання плоті, бо кожна наступна його пасія була більша за попередню.

За словами Л. Тарнашинської, тілесне буття є «особливою формою інтенційності, а сама тілесність відіграє роль медіатора у стосунках між внутрішнім світом людини і зовнішньою соціокультурною реальністю» [6, с. 176]. Виявилось, що Макс, завзятий спортсмен-велосипедист, у підлітковому віці мав зайву вагу та всі комплекси, які це традиційно супроводжують, посилені випадком у школі, коли його збила з ніг товста дівчина і жартома сіла нього верхи. У 25 років він вирішив схуднути, обравши як засіб велосипед, і виграв «his battle against the flesh» [2, с. 377].

О. Муха, розмірковуючи про «приборкання плоті» у християнстві, як про реакцію на розпусту пізньої Римської імперії, проводить аналогію із сучасністю, де спостерігається супротив у вигляді аскези розбещеності і надмірній відвертості, так званий «ефект порно» [5, с. 62]. В образі Макса поєднано ці крайнощі – його життя є доволі аскетичним, але у стосунках з жінками він виходить за межі, намагаючись реалізувати всі фантазії та бажання. За його словами, проїхати на велосипеді тридцять миль є «purge, a stripping down, an atonement, an offering the body makes to the spirit. It's easier than the old way of mortifying the flesh, at any rate» [2, с. 370]. Справді, він купує автомобіль тоді, коли жінки змінювали одна одну, ніби квартири Макса стала «bus depot» [2, с. 292]. І «приборкувати плоть» уже не було потреби.

У праці Е. Грош «Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism» (1994) йдеться зокрема про те, що нарешті історики культури, які спеціалізуються на проблемах тілесності, дійшли консенсусу щодо важливості вивчення реального досвіду тіла, а не виключно його лінгвістичної репрезентації, тобто потрібно відновлювати «справжнє» тіло, проте без повернення до біологічного есенціалізму [10]. Основним тілесним образом у романі є жіноче тіло з надлишковою вагою. Але прикметник «надлишковий» є ознакою стереотипного уявлення сучасного суспільства щодо того, яким має бути ідеальна жінка. Для Макса такою могла бути виключно жінка в тілі, чим більше, тим краще. Проте надмірне захоплення тілесністю повністю витіснило духовний бік стосунків з жінками. Макс перетворився на одержимого плоттю мисливця, який не переймається почуттями своїх партнерок у пошуку «богині плоті». Нотатки Макса: «Sylvia, 215 lbs. Marjorie, 223 lbs. Alexandria, 157 lbs. Marian, 169 lbs. (at her heaviest). Holly, 187 lbs. Helen, 214 lbs. Bibi, 230 lbs.? Hattie, 267 lbs. I need to break the 300-lb. barrier. I have dreams of a woman so heavy she can barely move» [2, с. 374]. Можна лише поспівчувати жінкам, які стали об'єктами його пристрасності, бо він умів сподобатися і давав кожній відчути себе жаданою жінкою. Але це тільки до моменту, коли розумів, що жінка йому підкорилася.

Викладачка мистецтвознавства Меріен Гардвік стала першою, з ким Макс мав стосунки в «Оле Місс». Вона важко переживала розлуку і буквально морила себе голодом, щоб виглядати повною протилежністю наступним коханкам Макса. Але з втратою ваги, втрачала свою привабливість та значимість: «the more flesh she lost, the less central she appeared in the social scene. <...> Her personality was becoming thinner and sharper, as well» [2, с. 270-271]. Другою була Холлі, неосвічена працівниця бару, з якою Макс зустрівся декілька місяців; третьою – співачка з кафедри музики Елен Клаус, четвертою – Бібі Біббер, клерк у казначействі, яка була єдиною, хто за власним бажанням пішла від Макса. Це сталося на проповіді брата Джіма про людські гріхи. В той час як Макс обмацував її тіло, вона сахнулася від сказаних проповідником слів та впала спиною на свого звабника. Внаслідок цього «Max broke his left wrist in the fall. And Bibi broke up with Max that day, after driving him to the hospital. I understood her grounds: she felt publicly violated» [2, с. 289]. За спостереженнями Дона, Бібі вдалося похитнути віру Макса у власній всемогутності, він не зник, щоб ним нехтували, до того ж, саме через неї було зламано зап'ястя і він не міг нормально їздити на велосипеді.

Дон розмірковує про дії максових пасій після розриву: «It was curious how all Max's women fled when it was over, as if mortified. Even Helen had given notice to leave at the end of the semester. Only Marian was still around, and she looked as if it were killing her» [2, с. 290]. Далі, за спостереженням Дона, жінки змінювали одна одну (інколи протягом дня) в шаленому темпі аж до появи останньої жінки в його житті. Про це пізніше. Спершу спробуємо з'ясувати, що ж було такого привабливого в Максові для жінок, настільки різних за темпераментом, суспільним становищем, професією тощо, об'єднаних лише тим, що за фізичними параметрами були більшими ніж середньостатистична американка. Один із аргументів артикулює Холлі у розмові з Доном: «I felt ugly before I met Max. <...> Don't you know, all big women feel that way» [2, 175]. Не вимовленими залишилися думки Дона – «But whose fault was that? Everyone's, I suppose. Or almost everyone» [2, с. 175]. Тобто у суспільстві великі жінки завжди почуваються ніяково, бо не відповідають канонам краси.

У момент знайомства з Доном Максові було тридцять років, він здобув ступінь доктора філософії з британської історії у Колумбійському університеті. Зовнішність Макса була привабливою: стрункий, жилистий, пристрасний велосипедист з каштановим волоссям, блакитними очима і прямими рисами обличчя. Але сам вираз видавався таким, що має «a strong element of bluff to it, as with a poker player determined to make a go of two pair» [2, с. 9]. У нього не було звички дивитися в очі співрозмовнику, але коли все ж дивився, то це потрібно було сприймати як велику честь. Йому все вдавалося робити з «Max-efficiency», тобто поєднуючи неймовірну цілеспрямованість та лінь, «put a lot of energy into something in order to get it over with, and then he lost interest» [2, с. 16]. Так було і з жінками. Дон вважав, що Макс вміє пробуджувати материнські інстинкти, а також, що тому потрібно трохи болю, щоб відчувати насолоду від життя.

Макс був великим сценаристом, а головне – справжнім хамелеоном: «To Marian, he had been an intellectual, an artist *manqué* with sensual urges. He flattered her sense of self-worth – until he dropped her. For Holly, he changed entirely into a blunt manly type, quick with a joke, who just happened to be an academic. That was when he started wearing lumberjack shirts. With Helen, he was a patron of music, polished ad unguem. The tweed jacket came back. And since Max really was a polymath, he knew a fair amount about opera and lieder» [2, с. 246]. Протягом оповіді знаходимо десятки інших характеристик щодо поведінки, характеру та особистості Макса, зокрема, Дон називає його «великим очковирателем», «ексцентричним», «інтелігентним», «провокатором», «мандрівним коханцем», «донжуаном Оксфорду», «суперечливим ерудитом», «одержимим», заздрить, відчуваючи власну неповноцінність. Після розставання Макса з Бібі, Дон зауважує, що того почало небезпечно «заносити»,

ніби щось в атмосфері Півдня примусило забути про обережність. Також, зізнався, що сам починає йти вслід за ним. Насправді, вже давно Дон жив життям Макса, навіть просвердлив дірку до спальні об'єкта свого інтересу. Тим часом власне подружнє життя сходило нанівець: дружина Сьюзен з останніх сил намагалася знаходити виправдання поведінці чоловіка, але марно.

Студентка Максина стала останнім «трофеєм» Макса, який помер від асфіксії під вагою її тіла: вони займалися коханням в нетверезому вигляді після вечірки на честь 26-річчя дівчини і вона заснула. Як і два головних герої, Максина приїхала з Півночі для написання дипломної роботи про культуру Півдня. За словами Дона, то була жінка «from the land of milk and honey, or a land unto herself, a bulky Brunhilda who must have stepped right from the depths of Max's fantasies, unretouched» [2, с. 304]. Сьюзен жартома назвала її «Жінкою-горою», а коли почувла ім'я, то сказала: «Max and Maxine, you're kidding! That's the limit» [2, с. 309]. Макс, на думку Дона, був «little scared by that, the way a mountaineer feels about Everest» [2, с. 318], але завзято почав підкорювати Максину. Навіть всупереч своїм настановам не мав стосунків зі студентками, через що недавно змушений був покинути роботу в Колумбійському університеті. Завоювання Максина стало його найвизначнішим «fleshy quest» [2, с. 329]. Знаючи про те, що дівчина пише вірші, він всіляко нахвалював її поезію, обіцяв влаштувати поетичний вечір, присвячував їй сонети в дусі Петрарки. Але то була чергова макова маска, оскільки на дні народження Максина він при сторонніх висловив усе, що насправді думає про її творчість, принизливо і зневажливо поводився з нею.

Дон корив себе, що в ту ніч послухався дружину і пішов спати замість того, щоб звично підглядати за інтимними сценами у спальні Макса. Тоді, як йому здавалось, він зміг би врятувати його. Між іншим, згодом з'ясується, що Макс знав про підглядання і ніби потребував глядача в особі Дона. Макс боявся своєї пристрасті до зв'язування, передчував, що все колись завершиться погано, але ніби й прагнув смерті, підштовхуючи своїх партнерок до насильства. Певне пояснення Дон почув від Меріен: «If you push someone far enough, they'll push back» [2, с. 363], «Now, I think maybe he was a lucky son of a bitch. He got what he wanted, right?» [2, с. 363].

Жодну з жінок Макс не кохав, кожна була сильно ним ображена і зневажена. Проте Дон переконаний, що Макс не страждав на мізогінію, навпаки, надто сильно любив жінок і ця любов приносила йому страждання. Ймовірною підказкою у поясненні поведінки Макса можна вважати книгу «Венера у хутрах» Захер-Мазоха, яку помітив у друга Дон. «Was he talking about sadism or masochism? Max was the type I could see making a deliberate incision with a penknife, but all of a sudden I wasn't sure whose flesh it would be» [2, с. 224]. Готових відповідей в оповідача немає і він щиро «believe in multiple interpretations» [2, с. 303]. Проводячи аналогію з художньою літературою, а саме персонажами «Серця п'їтьми» Конрада, Дон каже: «Take a character like Max: would I prefer to know him or just read about him? The choice was no longer mine: if Max were Kurtz, I was Marlow» [2, с. 172].

Опис подальшого життя Дона чимось нагадує Максове. Він живе один, продовжує викладати, веде щоденник, купив собі велосипед, скинув вагу, виглядає значно привабливішим і починає заглядатися на жінок у тілі. Наприклад, почавши роботу з новою групою студентів помітив, що «this time there was no woman I'd even call big. Too bad» [2, с. 307]. У нотатках Макса він знайшов і свою характеристику: «Don is bright but academic, something I promised myself I'd never be. I feel for him in a way I can't explain, as if he were my sober black-suited superego. I never know how much I can talk to him, though God knows I've let down a lot of the barriers. Not all. Afterthought: I wonder if Don knows he's getting heavier, or if he understands why Susan's feeding him up. Or is that just my evil mind?» [2, с. 368-369]. Спілкування з Максом, його спосіб життя, смерть і віднайдені нотатки змінили Дона. Він вже не той, яким був. Поступово зі стороннього зацікавленого глядача Дон перетворився на адепта способу життя Макса.

У романі велосипед є важливим символом. Дон сприймав Макса і велосипед як щось нерозривне, навіть симбіотичне [2, с. 120]. Студентським союзом була організована велогонка, на якій Макс прийшов другим, всупереч очікуванням Дона, програвши викладачеві з кафедри фізики Фреду Пігготу, з яким згодом Макс потоваришував і здійснював спільні велопробіги. Дон ревниво поставився до цього, але втішав себе думками, що при таких навантаженнях, вони майже не спілкуються. Саме після цих перегонів Холлі, сівши на велосипед Макса, була збита автомобілем. Лець відвізши її до лікарні, він кинувся у веломагазин за деталями для ремонту покрученої рами. Холлі звинуватила його у «being more concerned for his bicycle than for his sweetheart who might have died» [2, с. 199]. Після події вони ще зустрічалися, але не довго. Цікаво, що Макс навіть зі зламанною рукою продовжував їздити на велосипеді.

Образ Пріапа також є наскрізним символом роману, хоча не таким частовживаним, як велосипед. Вперше Дон бачить статуетку Пріапа серед нерозпакованих речей новоприбулого сусіда Макса, згодом, розбиту однією з коханок статуетку склеюють і вона продовжує своє існування у помешканні Макса, а після його смерті – біля ліжка самого Дона. Пріап також з'являвся Донові у сновидіннях у вигляді товстого режисера. А факт наявності приапизма у Макса не викликав у Дона сумнівів [2, с. 22]. Проте краще для дефініювання стану Макса пасує поняття сатириазу – патологічного підвищення статевого потягу, який з часом руйнує цілісність особистості, змінює поведінку хворого та руйнує систему життєвих цінностей. Незадовго перед смертю Макса відбувся діалог про одержимість інтимними стосунками. Макса сказав: «“Was I always af-flict-ed with sat-y-ri-a-sis?” He spoke spondaically, maybe in line with his new poetic persona, more likely from alcohol. He leaned forward till our noses were almost touching. “I've always had fan-ta-sies, if that's what you mean. Is that what you mean?”» [2, с. 336]. Згодом у нотатках покійного Дон знайшов запис – «Satyriasis is incurable. But what's the disease?» [2, с. 368]. Тобто Макс не сприймав те, що з ним відбувається, як хворобу, яку потрібно лікувати чи боротися з нею.

У романі Д. Галефа тіло і тілесність представлено у широкому розмаїтті. Окрім тіла як об'єкта бажання, тіла з надлишковою вагою йдеться про: тіло скалічене – Віллі Такер, темношкірий футболіст, якому у бійці під час матчу зламано два шийних хребці (Макс назвав його «живою лялькою»); тіло травмоване – Макс двічі ламав руку; друга дівчина Макса Холлі розбила голову, коли її збив автомобіль; Дон порізав руку, ненавмисне пробивши скляну панель у дверях Макса; тіло звалтоване і принижене – Черіл Метт, порядна дівчина, студентка Дона, стала жертвою домагань друга сім'ї, яку її власні батьки несправедливо звинуватили у провокуванні насильства; тіло як храм – у релігійній промові брата Джима, під час якої вражена усвідомленням власної гріховності Бібі Біббер, третя дівчина Макса, падає на нього і ламає йому руку; тіло

символічне – оголене тіло замість обличчя на репродукції картини Рене Магрітта «Згвалтування», яка висіла в кімнаті Макса; тіло як об'єкт для експериментів – шурі у лабораторії Стенлі Пірсона. Тіло у романі стає метафоричним.

Значна увага приділена такому різновиду тропа як метонімії. Дон досліджує її у творчості Дж. Джойса, асоціює помешкання об'єкта свого захоплення з власником «... know the person for his dwelling-place. Metonymy» [2, с. 183] та після чергового заглядання у отвір до спальні Макса, читаємо: «I took another look at his room, the bad representing Max, but I was tired of metonymy» [2, 202]. Людям, на думку Дона, властиво «mistake parts for wholes, or parts for others parts: this is my view of life» [2, с. 32]. Макс іронічно зазначає у нотатках, що «Part for whole: definition of a fetish» [2, с. 369].

Серед другорядних персонажів є багато людей, одержимий певними ідеями. Наприклад, подружжя Пірсон. Дружина Елен – пристрасна фанатка Фолкнера, а її чоловік Стенлі з відданих справі досліджень на шурах. Також Ерік, котрий був одержимий ідеями марксизму, і щоб не відповідати стереотипному уявленню про те, що сучасні марксистки вже не пролетаріат, а університетські інтелектуали, які «smell faintly of chalk, of theory rather than practice» [2, с. 101], намагається довести вчинками протилежне. Він сповнений ентузіазму змінити світ на краще, активно провадить агітаційну роботу, організовує численні мітинги та акції. Запрошена в «Оле Місс» професорка Беатріс Вандом читає лекцію на матеріалі шекспірівської «Бурі», стверджуючи, що головним героєм п'єси є саме Каліббан, слуга Просперо. У неформальній бесіді після лекції на питання завзятого марксиста Еріка про класові ознаки твору, Беатріс відповідає: «“Well, yes, Shakespeare is concerned with the marriage of body and soul,” she admitted after chewing a bit. “But the class-level is only one possible aspect of the struggle”» [2, с. 222].

Аналіз роману «Плоть» засвідчує, що його автор не ставить перед собою мету висвітлити дихотомію «тіло-душа» у традиціях картезіанства, скоріше питання тіла цікавлять його в розрізі феноменології – тіло як активна самодостатня сутність, нерозривно пов'язана зі свідомістю, а не об'єкт, повністю контрольований свідомістю. Надмірну кількість тілесних образів і тем, одержимість плоттю в романі Д. Галефа можна назвати апогеєм тілесності. Цей роман без героя, а єдиний персонаж, якому притаманні риси героя – марксист Ерік, радше карикатурний образ. Проте автору блискуче вдалося викрити вади, продемонструвати наскільки швидко бездуховне життя шириться світом. Сатирично та іронічно зображуючи добре знайоме йому академічне середовище, він створює концентровану і гіпертрофовану міні-копію сучасного суспільства, такого зосередженого на зовнішніх атрибутах, світу, де нівельюється важливість внутрішнього морально-етичного і духовного наповнення. Автор не дає відповіді на порушені в романі питання, провокуючи своїх читачів на роздуми та творення власних інтерпретацій.

Література:

1. Бовсунівська Т. В. *Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману*: підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. 519 с.
2. Галеф Девід. *Плоть*: роман / пер. с англ. А.И. Анваера. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2008. 328 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М–Я. С. 222.
4. Мірошніченко Л. Паратекст і його функції у романі Доріс Лессінг «Ущелина». *Іноземна філологія*. 2012. Вип. 24. С. 269–277.
5. Муха О. Формати ставлення до власного тіла: парадокс духовності ХХ сторіччя. *Наука. Релігія. Культура*: збірник наукових статей. Донецьк, 2006. № 1. С. 141–146.
6. Тарнашинська Людмила. «Тіло» тексту як «місце зустрічі»: антрополого-герменевтичний аспект. *Сучасні літературознавчі студії*. Вип. 16. 2019. С. 176–181.
7. Algee-Hewitt M., Allison S., Gemma M. et al. Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field. 2016. URL: <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet11.pdf>
8. Cooter R. The turn of the body: history and politics of the corporeal. *ARBOR-Ciencia, Pensamiento y Cultura*, 2010. № 186. P. 393–405.
9. «I'm just a shameless eclectic»: an Interview with David Galef. Southernscribe.com, Robert L. Hall, 2002. URL: http://www.souther10.nscribe.com/zine/authors/Galef_David.htm
10. Groz E. *Volatile bodies: towards a corporeal feminism*. Sydney, Australia : Allen & Unwin. 1994.
11. Scott Robert F. It's a Small World, after All: Assessing the Contemporary Campus Novel. *The Journal of the Midwest Modern Language Association*. Vol. 37. No. 1. Spring, 2004. Pp. 81–87.
12. Showalter Elaine. *Faculty Towers: The Academic Novel and Its Discontents*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2005. 166 p.

Отримано: 7 липня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: akirilchuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-159-162

Кирильчук О. М. Контрдискурсивні художні стратегії українського романтизму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 159–162.

УДК: 821.161.2.09

Кирильчук Олександр Миколайович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

КОНТРАДИСКУРСИВНІ ХУДОЖНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Романтична література першої половини XIX віку витворила потужну контрдискурсивну стратегію, яка привносить в письменство мілітарні символи, оскільки апелювання до козацької спадщини, актуалізує в українському культурному коді маркери лицарської звитяги та збройної оборони рідного краю. Козацькі мілітарні образи дозволяють українським авторам прославляти доколоніальний період та поетизувати власну військову потугу. Поряд із мілітарною тематикою в поезію романтиків потрапляє і риторика жорстокості, яка форматує український світ, поділяючи його на «своїх» та «чужих». Атмосфера насилля, що у романтичній поезії часто супроводжує зображення Іншого, дозволяє репрезентувати колоніальну травму української спільноти, оскільки насильницькі дії інтерпретуються як «справедлива помста» ворогам.

Ключові слова: імперський дискурс, контрдискурс, мілітарні образи, наратив насилля, романтична література.

Oleksandr Kyrylchuk,
Doctor (Candidate) of Philological Sciences, Docent,
Rivne State University of Humanities

COUNTERDISCURSIVE ARTISTIC STRATEGIES OF UKRAINIAN ROMANTICISM

In Ukrainian romantic literature of the 1830s and 1840s, the authors turned their attention to folk art and historical themes. This aesthetic orientation of writing allowed the creation of texts that revealed aspects of the national life of Ukrainians. Romantic poets sought to artistically comprehend the Ukrainian past, to bring it out of oblivion, which was to help restore the historical memory of society and form a model of national self-identity. The ethnocultural identity, articulated in the texts of the Romantics, challenged the Russian imperial narrative, which sought to marginalize the Ukrainian value system by assimilating it with metropolitan axiology. Romantic literature of the first half of the nineteenth century created a powerful counterdiscursive strategy, which later transformed from the sphere of culture into the socio-political plane. The anti-colonial tendency introduces military symbols into romantic literature, as the appeal to the Cossack heritage actualizes in the Ukrainian cultural code markers of knightly victory and armed defence of the homeland. Romantic poets of the 1830s and 1840s transferred folklore and baroque chronicle imagery to written literature, in which the figures of the Cossacks were often heroized and glorified. Cossack military images allow Ukrainian authors to praise the pre-colonial period and poetize their military might, which, although in literary projection, opposes the oppressor. In the conditions of the Russian imperial discourse, the Ukrainian romantics resorted to the latent challenge to the metropolis, in the image of the enemy depicting the Poles, traditional opponents of the Cossacks. Such a strategy allows us to oppose the imperial narrative not directly, but through intermediaries, which are the Poles. At the same time, along with the military theme, the poetry of the Romantics includes the rhetoric of cruelty, which formats the Ukrainian world, dividing it into "Friends" and "Foes". In general, the atmosphere of violence that often accompanies the image of the Other in romantic poetry allows us to represent the colonial trauma of the Ukrainian community, as acts of violence are interpreted as "just revenge" on enemies. At the same time, the glorification of one's cruelty is an attempt to imitate the power of imperial discourse, which always labels such actions as a forced measure to subdue savages or preserve the achievements of civilization. The Ukrainian counterdiscursive strategy in the literature of Romanticism appears as an attempt to oppose and at the same time imitate metropolitan models.

Key words: imperial discourse, counterdiscurs, military images, narrative of violence, romantic literature.

Постановка проблеми. Вкоріненість романтичної традиції на українському літературному ґрунті у першій половині XIX віку свідчила про витворення художніх шляхів для репрезентації питомо національного культурного коду. Звернення романтиків до минулого дозволяло у легальній формі в умовах російського колоніального дискурсу осмислювати літературні теми, що належали до українського символічного простору. Відтак саме романтична поезія середини 1830-40-х років та повернення в публічну площину тогочасної культури козацьких літературних артефактів (літописи Самовидця та Самійла Величка, «Історія Русів») відживили історичну пам'ять українства, яка була притиснута вагою імперських цінностей. Однак творення контрдискурсивної стратегії в епоху романтизму інспірувало принесення в українське літературне середовище мілітарних тем (ідеалізування українського козацтва XVII-XVIII ст.) та наративу насилля (образи помсти).

Актуальність дослідження полягає у спробі простежити антиколоніальну стратегію української романтичної літератури 1830-40-х років крізь призму мілітарної тематики та риторики жорстокості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній літературознавчій науці з'явилося кілька постколоніальних студій, у яких автори осмислюють домінування російської метропольної культури та український опір їй. До цієї проблеми зверталися Марко Павлишин [7], Оксана Забужко [4], Ярослав Поліщук [8], Тамара Гундорова [2], Мирослав Шкандрій [13], Олена Юрчук [14] та інші. Втім, ще у 90-х роках минулого століття Соломія Павличко наголошувала на потребі перепочитання української романтичної літератури крізь призму дискурсу насилля [6]. Однак така стратегія переосмислення досвіду вітчизняного письменства була лише спорадично представлена в сучасному літературознавстві.

Викладення основного матеріалу. В офіційному метропольному наративі українській минушині була відведена скупа роль спорадичної гілки на імперському дереві тисячолітньої державності. Український історичний наратив був чітко обмежений історіософськими імперськими категоріями «відпадня» та «приєднання» до основного стовбура метропольної історії. Водночас саме український період козащини, хоча і був частково препарований до метропольної версії минулого, але лишився ідеологічно поза семіосферою центру і загалом маніфестував візію окремішності від метрополії. Для україн-

ських романтиків-інтелектуалів козацька епоха постала важливим ідейним стержнем як і способу поєднання з імперією (Микола Гоголь, Євген Гребінка), так і розриву з нею (Тарас Шевченко). Однак представники і першої тенденції, і другої прагнули реанімувати із забуття українську минушину, у якій Україна не була безлікою територією імперії, а мала повноцінне та самобутнє національне життя. І саме ця ностальгія сприяє творенню в літературі романтизму візії минулого українського світу, що постає як альтернатива до її колонізованої сучасності.

Відтворення України козацької епохи навіть як суто літературний проєкт набуло потужного антиколоніального спрямування. Загалом український романтизм започатковує та вкорінює у вітчизняний культурний простір контрдискурсивну стратегію, яка у відкритій чи латентній формах підважувала імперський дискурс. Глорифікування ж козацької минувшини дозволяло інтелектуалам України ідеалізувати доколоніальний період як «золоту добу» національного буття.

Особливе місце у прославленні доколоніального минулого в текстах поетів-романтиків набуває мілітарний маркер, який найповніше відбиває світоглядну проєкцію козацтва як військової групи, що у давню епоху стала осердям української спільноти. Показовою у цьому контексті є трансформація української етнічної самоназви у літописній традиції XVII-XVIII ст., яка набуває важливого семантичного доповнення. Так, Самійло Величко у питанні національного самоідентифікування пропонує модель своєрідного етимологічного переформатування, сприймаючи назви «руський» та «козацький» частками одного цілого: «/.../ обидва, *козацько-руський* [виділення наше – О.К.] і польський, преславні в Європі народи /.../» [3, с. 61].

Саме існування козаків як еліти українського суспільства асоціюється із мілітарною діяльністю, захистом країни силою зброї. Михайло Максимович у передмові до «Українських народних пісень» (1834) наголошує, що усна народна поезія особливу увагу зосереджувала на відображенні козацтва та їх знакової діяльності у житті українського суспільства минулої епохи: «события Козацкой жизни отливались въ звонкія пѣсни, и потому онѣ должны составить самую вѣрную и вразумительную Лѣтопись для нового бытописателя Малороссіи» [10, с. V]. Романтики переносять у писемну культуру фольклорну модель: козак – воїн, захисник, лицар. Відтак мілітарна потуга козацтва стає ключовим елементом у стратегії ідеалізування пам'яті про минуле. Ева Томпсон вбачає головним чинником у формуванні національної тожсамості літературну пам'ять про війни, «незалежно від того, як вони закінчувалися: перемогою чи поразкою», оскільки текстуралізована історія наступних поколінь глорифікувала їх [9, с. 31]. В українській літературі романтизму саме мілітарний досвід XVI-XVIII ст. та козацька лицарська традиція перетворилися на єдино можливу проєкцію пам'яті про минуле. А критики такої моделі репрезентації минулого (Пантелеймон Куліш) лише потверджують превалювання козакофільської історичної візії. Втім важливий фактор зосередження у романтичних текстах на глорифікуванні козацької мілітарної минувшини оприявлює потужний антиколоніальний вимір української писемної культури. По-перше, апелювання до мілітарного чинника у візії національного минулого постає наслідуюванням імперського дискурсу із його прославленням власної воєнної могутності. Загалом в Російській імперії початку XIX віку було сформовано своєрідний культ військової людини. Більшість російських інтелектуалів (Г. Державін, М. Карамзін, К. Рилєєв, М. Лермонтов) на початку XIX віку не лише у поетичній формі схвалювали військову експансивну імперську політику, але й самі були частиною російської мілітарної системи. Українські автори також частково були залучені в імперську систему цінностей, а тому ідеалізування власної мілітарної потужності стає спробою «відповіді» метрополії через наслідування прийомів імперського дискурсу. В окремих випадках відбувається злиття українського контрдискурсивного та метропольного наративів, коли українські воїни минулого творять російський простір «літературної імперії» (Микола Гоголь «Тарас Бульба») [1].

По-друге, не менш важливою складовою є і той факт, що репрезентація в українському історичному проєкті козацької військової вправності кидає виклик імперським стереотипним моделям про пасивність колонізованого, що не здатний до власного захисту. Козацький мілітарний міф постає адекватною альтернативою до російської мілітарної потуги сучасності, нехай навіть лише у вимірі суто літературних візій.

Однак мілітарний аспект антиколоніальної стратегії українського романтизму провокує присутність у письменстві наративу насильства, який проявляється у різних формах та моделях. Найчастіше образи жорстокості постають як відображення історичних процесів, пов'язаних із військовими діями в українському минулому XVI-XVIII ст. Народна творчість та козацькі літературні пам'ятки яскраво презентують широку палітру такої образності та лексики. Українські романтики переймають цей досвід, легалізуючи його у новій естетичній та суспільній ситуаціях. Втім літературні артефакти (усні та писемні), відіграючи для романтиків роль певного еталонного художнього тексту, інспірують появу некритичного ставлення до наративу насильства, його широке відтворення у контексті відновлення історичної пам'яті, а подекуди й відверту глорифікацію. Пантелеймон Куліш першим усвідомив потребу у прискіпливому осмисленні стратегій, що героїзують жорстокість та мілітаризм, витісняючи на маргінеси важливі смисли. Однак для більшості романтиків це постає як інерційна спроба передачі «духу епохи» та прихованого ресентименту до колоніальної травми і втрати власної значущості у власному світі.

Народна поезія, як зрештою й козацькі літописи, апелюють до моделі жертви, у якій український світ страждає переважно від насильства чужинців. Однак таке зовнішнє насилля не завжди адекватно презентовано, оскільки автори часто вдаються до свідомої гіперболізації, що дозволяє лише поглибити образ жертвовності України. Водночас така семантична модель провокує появу зворотного насилля, своєрідної «справедливої відплати», яка втрачає негативну конотацію, бо це захисна реакція на дії чужинців та зовнішнього агресора. Український романтизм активно експлуатує образ помсти ворогам, часто героїзуючи його. Так, у поезії «Максим Перебийніс» Микола Костомаров глорифікує постать українського гайдамаки, який «розносить лихо по чужих кутках», бо «Вкраїнську недолю відомщає» [5, с. 40-41]. Автор яскраво опоетизовує риторичну жорстокість, перетворюючи Перебийніса на знаряддя Божої кари для поляків за їхні гріхи щодо українців. Героїзація українського насилля щодо ворогів постає спробами потвердження сили колонізованого та намаганням відтворити в оберненій формі моделі імперського дискурсу, який власне насильство маркує, як необхідне, справедливе, сакральне.

Водночас Микола Костомаров у драмі «Переяславська ніч» вибудовує ситуацію польсько-українського міжнародного протистояння у тонах взаємного насилля. Автор свідомо пов'язує події п'єси із драматичним періодом Хмельниччини, що дозволяє уобразити картину тотальної ворожнечі та жорстокості між сусідніми етносами. Українська сторона

наполягає на винищенні поляків як умові здобуття власної свободи, що має бути досягнуто шляхом відмови від власної пасивності та пробудження військового інстинкту як символу власної повноцінності. Риторика помсти стає наріжним каменем козацького спротиву, а тому насилля щодо ворогів набуває сакрального значення («святая помста»), витворюючи своєрідний символічний шлях звільнення через справедливе насильство: «І помста, і слобода» [5, с. 261]. Однак і поляки прагнуть помститися за козацьке насильство, що й призводить до «зіткнення помст», у якому власне і гинуть провідники двох таборів. Лише на порозі смерті вони здатні переступити через міжнаціональну ворожнечу: «помремо братами» [5, с. 272]. Хоча Микола Костомаров у «Переяславській ночі» апелює до відмови від насильства на тлі «бенкету жосткості, але у фіналі тексту potwierджено перспективу неможливості співіснування двох світів, витіснення одного іншим.

Втім у художній стратегії романтиків присутнє не лише інерційне запозичення із фольклору наративу насилля, але й наповнення його широким контрдискурсивним смисловим контекстом, оскільки риторика жорстокості у дусі XVI-XVIII ст. не лише відбиває міжнаціональне протистояння тієї доби, вона творить культурні моделі спротиву асимілятивним польським та російським проєктам.

Атмосфера жорстокості у текстах романтиків насичена і відображенням насилля колонізатора, що визискує поневолену Україну. Автори вдаються до яскравого опису нещастя, тортур, поневірянь, яких зазнають українські герої від насильницької діяльності чужинців. Найчастіше це стосується історичних ретроспекцій в епоху XVII століття, де у ролі творців такого насильства представлені саме поляки. В українському романтизмі вони постають зручним образом, який на символічному рівні адсорбує усю негативну енергію (й у вимірі минулого, і сучасного) колонізованого народу, дозволяючи не вступати у відкритий конфлікт із російським імперським дискурсом. Зрештою, цю тенденцію порушив Тарас Шевченко, який сучасний для нього депресивний стан України пов'язує саме із колоніальним насиллям Росії.

Легалізація у романтичній літературі мови насилля є відображенням колоніальної травми, що демонструє втрату національної тожсамості. І саме наратив жорстокості є способом застосування методів імперії до колонізатора, але в зворотньому напрямку, бо дозволяє витворити ілюзію відновлення власної сили та протиставити її реальному колоніальному стану. Антиколоніальна відповідь постає такою ж монологічною як й імперський дискурс: potwierдження власного «Я» досягається коштом Іншого. Природною у такій ситуації набуває героїзація «своїх» та демонізація «чужого», який проєктується у ролі справжнього винуватця початку коловообігу насилля.

У романтичній літературі виразно проступають спроби авторів окреслити обриси національного «Я», що було змаргіналізоване імперським дискурсом. Втім прагнення відновити проєкцію власної тожсамості у середині XIX віку не обмежуються лише глорифікуванням козацької доби. Потужним смисловим конструктом постає й витворення Іншого, який дозволяє конкретизувати межі національного світу. Відтак імагологічні образи в українському романтизмі почасти репрезентують модель анти-Я, адсорбуючи негативні візії та страхи колективного національного несвідомого, що спроектовані на «чужого». Така стратегія негачії Іншого опирається не лише на культурні та суспільні відмінності сусідніх етносів, але й на мілітарний досвід та наратив насилля, оскільки ці фактори дозволяли чітко окреслити межі між Я та Іншим.

В українській романтичній літературі образ Іншого як ворога найчастіше стосувався постаті поляка. Така репрезентація безпосередньо опирається на досвід польсько-українських мілітарних протистоянь XVI-XVIII століть, зображення яких увірадно лінійно розлому між українським та польським світами, а відтак супротивник опиняється у ролі супостата. Зрештою, саме конфлікт із польською спільнотою посилював глорифікаційну риторіку українського наративу минулого та вводив у широкий обіг поняття «свободи», «визволення» і т.д. Водночас це дозволяло самоствердити національний проєкт як повноцінний та життєствердний, який постав результатом діяльності різних страт українського суспільства та дозволив реалізувати національні потуги і на державному, і соціальному, і культурному рівнях. А така проєкція погляду на українську минувшину кидала виклик російському імперському дискурсу першої половини XIX віку. Перспектива поррахунку у літературній площині із колонізаторами у вимірі XVI-XVIII століть (поляками) витворювала можливість повторного звільнення вже від сучасних поневолювачів у сфері реального життя.

Однак репрезентація образу поляка в тонах ворожості дозволяла широко апелювати до наративу насилля, яке достоварувалося до уявного ворога як відплата за його злодіяння. Модель помсти дозволяє вчинки жорстокості щодо Іншого героїзувати, перевести їх у площину позитивних конотацій. Кровопролиття та знищення «чужого» стає єдиною можливою перспективою міжнаціональної комунікації. Таке символічне насилля є відзеркаленням колоніальної травми українства, яке potwierдженням власної сили прагне здобути ціною розправи над Іншим.

У поетичних текстах Тарас Шевченко обіграє мотив помсти українців за насильницькі дії представників польського світу. Зрештою, таке насильство представлено як «відповідь» на тотальне поневолення українського етносу на соціальному та національному рівнях. Поет зазвичай розкриває долю протагоніста – представника поневоленого етносу, який, як і вся спільнота, позначений маркерами пасивності та покірності: «Куди, каже, хилить доля, / Туди треба й гнутися – / Гнутися мовчки» [12, с. 138]. Проте шлях відплати за гріхи через насильство над поневолювачами стає не лише спробою своєрідного «відновлення справедливості», але й подоланням комплексу «убогої сироти», зате досягається коштом тотального знищення Іншого. І в «Гайдамаках», і у «Варнаці» Тарас Шевченко розкриває атмосферу жорстокості, у якій герої завдяки кровопролиттю прагнуть самоствердитися та стати «господарями» власної долі. Поет свідомо абсурдизує ситуацію суцільного насильства, у якому людина втрачає саму себе, а тому і Галайда, і варнак не можуть вибудувати довготривале особисте щастя, а приречені або полишити наречену в монастирі та зникнути, або постати перед «судом людським». Тарас Шевченко наголошує, що хоча насилля і повертає колонізованому його свободу вибору, але натомість прирікає його на втрату внутрішньої цілісності.

Втім наратив насильства спрямований не лише проти сусідніх етносів (поляків, євреїв, кримських татар), але й проти представників українського світу, які колаборують із «чужим». Епізод з вбивством Гонтою синів у поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка яскраво ілюструє ірраціональне неприйняття своїх, що запламували себе зв'язком з Іншим. Прикметно, що у публічному форматі Гонта повністю відкидає власну відповідальність за їхнє «гріхопадіння», бо опиняється у силовому полі колективного обов'язку. Натомість лише у ситуації «наодинці з горем» не тільки може повернути вбитих дітей до козацького світу, але й визнати шкідливість насилля як шляху до «сім'ї вольної».

Не лише персонажі із подвійною ідентичністю опиняються у статусі «ворога серед своїх». Українські герої через контакти з Іншим чи перехід на його бік (Андрій Бульба, Сава Чалий) втрачають будь-який шанс на повернення та приречені на знищення рідним світом, частиною якого вони лишаються. У ситуації неможливості відкритого протистояння колонізатору вектор помсти спрямовується у внутрішній вимір українського світу, лише поглиблюючи наслідки колоніальної травми. Франц Фанон стверджує, що у ситуації постійного тиску з боку метрополії колонізовані опиняються у полоні власних нереалізованих пристрастей помсти ворогу та прагнуть затиснути внутрішню енергію спрямувати на побратимів, а цим насильством витворити світ, у якому не існує ні імперії, ні її колоній, бо триває лише «історія його народу»: «/.../ бачимо своєрідну втечу, коли занурення у братську кров дозволяє не зважати на довколишні події /.../» [11, с. 19].

Втім промовистішими прикладами насильства над «своїми» є літературні історії фемінних персонажів, що лише потверджують сталість моделі. У поневоленіх суспільствах саме жінка стає найбільш вразливим суб'єктом, часто стаючи жертвою подвійної колонізації: і з боку метрополії, і з боку власного патріархального середовища. Прикметно, що саме інтимна сфера (кохання до чоловіка) розкриває внутрішню унікальність героїнь, але також постає і їх слабкою стороною, бо оприявлює їхній зв'язок з Іншим, що в очах традиційного суспільства сприймається за гріх. Кохання протагоністки поеми Тараса Шевченка «Катерина» до москаля та переступ патріархальних законів стає причиною її морального таврування з боку спільноти і разом з тим витіснення із рідного світу. Насильство над героїнею здійснюють її батьки, які і себе прирікають на самотню смерть, тим самим потверджуючи для неї безповоротний розрив із національним простором. Втім і середовище імперії не приймає Катерину, артикулюючи лише власну силу та перевагу над колонізованою жінкою, лишивши її на межі двох світів: України і Росії. Натомість героїня драми Миколи Костомарова «Переяславська ніч» Марина прагне захистити кохання до Іншого ціною власного життя. І саме смерть стає для неї єдиною можливою перспективою збереження власних почуттів, бо перспективу щасливого сімейного життя із польським старостою вона відкидає, оскільки це стане зрадою українського світу. А тому Марина під тиском морального осуду громади сама прирікає себе на вигнання із рідного простору, лишаючи собі лише перспективу вимолювання гріхів у монастирі. Показово, що в романтичній літературі у стосунках з українською жінкою Інший постає завжди в іпостасі військового. Такий момент виразно підкреслює колоніальний стан українського суспільства, бо метрополію у поневоленіх країнах завжди репрезентують солдати чи жандарми [11, с. 7].

Кохання української жінки до чужинця у романтичній літературі маркується як спроба колаборації з ворогом, а насильство над нею є спробою колонізованого зберегти ілюзію про існування власного національного світу поза простором імперії. Також глорифікування мілітарної потуги (нехай і у вимірі минулого) та жорстокість у ставленні до «своїх», що контактували з Іншим, є спробою досягнення самовпевненості метрополії та творення оберненої антиколоніальної системи цінностей.

Висновки. Українська романтична література реактуалізувала інтерес до минулого, яке постало матрицею у пошуку відповідей на питання національної тожсамості. Микола Костомаров, Тарас Шевченко та інші поети-романтики адсорбували досвід народної поезії та козацьких історіографічних пам'яток і створили питомо український літературний проєкт, що дозволяв виразно зманіфестувати її етнокультурну окремішність. Водночас саме романтизм спонукав до формування контрдіскурсивних стратегій російському імперському дискурсу.

Антиколоніальна спрямованість українського романтизму набрала найпотужнішого оберту в інтерпретації подій минулого, які повертали в національний культурний простір мілітарні символи. Образ козака в літературі 1830-40-х років стає втіленням українського мілітарної потуги, що згасла під тиском імперії. Однак саме літературна площина дозволяла відродити практику глорифікування історичних постатей доколоніального минулого України. Втім із козакофільською проєкцією минулого в українське письменство проникає і риторика жорстокості, що була неодмінним супутником воєнної тематики. Проте поетизація насильства в романтичній літературі середини XIX століття має кілька важливих стратегій як на світоглядному, так і на суто стилістичному рівнях українського письменства, але загалом демонструє стан колоніальної травми українства.

Література:

1. Бояновська Е. Микола Гоголь : між українським і російським націоналізмом / пер. з англ. А. Бондаря. Київ : Темпора, 2013. 616 с.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
3. Величко С. Літопис / пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. Шевчука ; відп. ред. О. Мишанич. Київ, 1991. Т. 1. 371 с.
4. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі або знадоба до української гендерної міфології. *Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика*. 4-те вид. Київ: Факт, 2009. С. 152–191.
5. Костомаров М. Твори: В 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т.1: Поезії; Драми; Оповідання. 538 с.
6. Павличко С. Література як помста: образи жорстокості в епоху романтизму. *Павличко С. Теорія літератури*. Київ : В-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 595–610.
7. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській літературі *Павлишин М. Канон та іконостає : Літературно-критичні статті* / вст. стаття І. Дзюби. Київ: Видавництво «Час», 1997. С. 223–236.
8. Поліщук Я. Постколоніальна трансгресія. *Питання літературознавства*. 2007. Вип. 74. С. 215–227.
9. Томпсон Е. Трубадури імперії : Російська література і колоніалізм / пер. з англ. М. Корчинської. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
10. Украинские народные пѣсни / изд. Михаилом Максимовичем. Москва : Университет. тип., 1834. Ч. 1. 180 с.
11. Фанон Ф. Гнані і голодні / пер. з фр. Київ: Вперед, LAT&K, 2016. 227 с.
12. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ, 2003. Т. 1.: Поезія 1837–1847. 784 с.
13. Шкандрій М. В обіймах імперії : Російська і українська літератури новітньої доби / пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Факт, 2004. 496 с.
14. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 224 с.

Отримано: 30 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: krupkamir@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-163-165

Крупка М. А. Жіночий персонаж як alter ego авторки у романі Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря». Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 163–165.

УДК: 821.161.2.09

Крупка Мирослава Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЖІНОЧИЙ ПЕРСОНАЖ ЯК ALTER EGO АВТОРКИ У РОМАНІ ІРЕНИ КАРПИ «ДОБРІ НОВИНИ З АРАЛЬСЬКОГО МОРЯ»

Статтю присвячено проблемі репрезентації жіночого образу в автобіографічній парадигмі роману Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря», адже тенденції суб'єктивізму характеризують творчість письменниці як вияв поколінневої та гендерної ідентифікації. Форма автобіографічної оповіді розглядається як спосіб письменниці артикулювати власний досвід як гендерно-маркований і є формою конструювання ідентичності персонажа – alter ego авторки. Книга Ірени Карпи моделює чотири типи сучасних героїнь, що об'єднані спільними топосами народження та перебування, проте саме сюжетна лінія Рити бачиться втіленням автобіографічного нарративу. Постать цієї героїні показана на стику двох культур: української та європейської. У романі саме любовні історії розгортають динамізм характеру героїні: вона мімікрує під кожного наступного чоловіка, змінюючи рольові моделі від жертви до музи. Співвіднесеність художнього світу роману з фактичною біографією письменниці дає підстави трактувати твір як автофікцію.

Ключові слова: автобіографізм, героїня, нарратив, гендер, ідентичність.

Myroslava Krupka,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Rivne State University for the Humanities

FEMALE CHARACTER AS AUTHOR'S ALTER EGO IN IRENA KARPA'S NOVEL "GOOD NEWS FROM THE ARAL SEA"

The study investigates the problem of representation of the female image in the autobiographical paradigm of Irena Karpa's novel "Good News from the Aral Sea" because the tendencies of subjectivism describe the writer's work as a manifestation of generational and gender identities. Thus, the modern cultural process is marked by the active presence of writers not only through their texts, but also through various public activities and social networks, which allows the reader to have an idea of the author's private history and accordingly correlate it with artistic narrative. Therewith, the form of the autobiographical narrative is considered as a way for the writer to articulate her experience as gender-marked and is a form of constructing the identity of the character – the author's alter ego. Irena Karpa's book simulates four types of modern heroines, united by common topos of birth and residence, but it is Rita's plot line that is considered as the embodiment of an autobiographical narrative. The figure of this heroine is shown at the junction of two cultures: Ukrainian and European. However, the drama of her life story is provoked by the self-identification of the mistress, who is always in a relationship with two men at the same time, which determines her identity. In the novel, it is love stories that unfold the dynamism of the heroine's character: she mimics each subsequent man, changing role models from victim to muse. Other life roles: mother, wife, daughter are secondary, and are outside the priority zone.

The correlation of the artistic world of the novel with the actual biography of the writer gives grounds to interpret the novel as an autofiction.

Key words: autobiography, heroine, narrative, gender, identity.

Постановка проблеми. Сучасний культурний процес позначений дієвою присутністю у ньому письменників не лише через власні тексти, а й через різноманітні публічні активності та соціальні мережі, що дозволяє читачеві мати уявлення про приватну історію автора і, відповідно, співвідносити її з художньою нарацією. Це спостереження характеризує творчість Ірени Карпи, яка сьогодні є однією зі знакових постатей вітчизняного мистецького простору.

Драгойлович Ю. зауважує: «Виявлення автобіографем у літературній творчості цієї письменниці практично неунікне /.../ доступність інформації про реального, емпіричного письменника (яка включає, зокрема, біографічні дані й такий компонент, як літературна репутація, і є частиною загальнокультурного дискурсу) призводить до постійного розширення рецепції конкретного твору за рахунок «документальних» конотацій» [2, с. 202-203]. Підтвердженням цієї тези є добре організована промоція роману «Добрі новини з Аральського моря», що давала безліч інформаційних приводів: фотосесії, презентації, інтерв'ю, відеоблог.

З іншого боку, саме нарративна стратегія «писання про себе» характеризує творчість Ірени Карпи як представниці свого покоління, яке, за означенням Р. Харчук, є альтернативою, що проявляється через «зацикленість авторів на собі, нав'язливий банальний автобіографізм, відверте позерство і спекуляцію» [13, с. 209]. Я. Шевчук також визначає автобіографічну оповідь як типову для української «молодої» прози. «Нараторове знання про світ є результатом його життєвого досвіду, він розповідає лише те, що бачив, або міг дедукувати на основі побаченого, він схильний до відступів та ретроспекцій, спогадів з минулого, навіяних зображуваними подіями, а також не позбавлений іронії та самоіронії» [14, с. 138-139]. Водночас автобіографізм як спосіб артикулювати власний досвід як гендерномаркований є прикметною рисою жіночої творчості (Н. Пушкарьова, Е. Сіксу, К. Хорні та ін.). «Найпродуктивнішим засобом такого «озвучення себе», творення дискурсу індивідуальної пам'яті, конструювання та продукування гендерної ідентичності в сучасній вітчизняній жіночій прозі є его-нарративна форма або форма автобіографічної оповіді, де «Я»-оповідь співвідноситься з автобіографічним контекстом або ж створює ілюзію автобіографічної рівності автор – герой – оповідач» [6, с. 34], – аналізуючи теоретичні підходи до

осмислення сучасного автобіографізму, стверджує О. Оздемір. При тому дослідниця наголошує на невиробленості методологічних підходів до інтерпретації саме автогінопрози.

Аналіз останніх досліджень. Проблема автобіографізму у жіночих нарративних практиках є актуальною. Зокрема крім згаданих зарубіжних дослідників, увагу на цьому питанні зосередили і вітчизняні науковці, зокрема В. Агеева, Т. Гундорова, С. Павличко, Л. Таран, Т. Тебешевська-Качак, С. Філоненко. Так, Л. Таран у книзі «Жіноча роль» трактує автобіографізм жіночих творів у семантиці емансипаційного дискурсу [10, с. 3], а С. Павличко – як специфіку української літератури кінця ХХ століття, «багато хто з цих жінок рішуче відмовляється від традиційних стереотипів закритості і починає говорити правду про людське «я», про себе, про свою, тобто українську культуру, побачену не крізь призму умоглядної історичної схеми, а крізь призму свого особистого життєвого, навіть інтимного досвіду» [8, с. 183], і у такий спосіб жінки-письменниці починають змінювати вітчизняну модель художнього світу

Творчість Ірени Карпи неодноразово ставала об'єктом дослідницької уваги О. Ворожбит, А. Кривопишиної, Ю. Кушне-рюк, О. Поліщук, Г. Улюри, Г. Черненко. Щодо проблеми автобіографізму цікавими є спостереження Ю. Драгойлович про «подорослішання» образів та їх однотипність. Дослідниця пояснює цю рису як ознаку автофікціональності, що працює на формування впізнаваного авторського бренду [2, с. 209]. Подібну думку висловлює і Я. Шевчук, інтерпретуючи персонаж І. Карпи як alter ego авторки, «можна сміливо говорити про героїню Карпи, реінкарновану в різних творах під іншими іменами» [14, с. 253]. Роман «Добрі новини з Аральського моря» поки що здобувся лише на рецензії (Л. Баран, М. Блindюк, О. Деркачова, І. Прокопенко, Т. Трофименко), у яких виказано загальне читацьке враження і не здійснено системного аналізу. Зокрема О. Деркачова звернула увагу на роман у контексті інших творів української літератури, «в яких автори переосмислюють як власний французький досвід, так і вмילו поєднують художню вигадку з реальним містом, вигаданих персонажів з реальною топографією» [1], акцентувавши суб'єктивні переживання як джерело художньої прози.

Сама письменниця неодноразово наголошувала на заангажованості автора у власний твір. У одному інтерв'ю вона зазначала: «Думаю, що в хороших книжках завжди повинно бути сильне «я» автора. Навіть, якщо це чоловік, який описує жінку. Пригадуєш класичного Флобера? Його Емма – персонаж настільки глибинно нещасний і загублений, що одразу ясно: автор виписував страждання своєї душі. Оце саме «Емма – це я»» [7]. Інтерпретація автобіографічних маркерів у системі образів роману «Добрі новини з Аральського моря» видається актуальним з погляду «вписування» цього тексту у творчу біографію авторки.

Формулювання цілей статті. Характеристикою автобіографічної моделі жіночого образу у художньому світі роману «Добрі новини з Аральського моря» Ірени Карпи визначається мета нашої статті. Задля досягнення мети реалізуємо такі завдання: виявити автобіографічного персонажа і розкрити особливості його репрезентації; осмислити гендерні аспекти образотворення.

Виклад основного матеріалу. Книга Ірени Карпи моделює чотири типи сучасних героїнь, що об'єднані спільними топосами народження та перебування. Відповідно, це Україна та Франція. Авторка неодноразово наголошувала на правдивості життєвих історій та реальності персонажів, описаних у ній [4; 7; 9; 11]. Проте саме Рита, за словами Ірени Карпи, має найбільше автобіографічних рис: «Рита мені найближча, бо вона з них усіх найстарша і найдосвідченіша – в неї є діти, минулі шлюби і розуміння того, що їй треба» [11]. Відтак на прикладі сюжетної лінії Рити у статті буде простежено матриці моделювання художнього образу – alter ego авторки.

Розповідь у романі ведеться у декількох часових перспективах, зокрема ретроспекція є визначальною для усвідомлення площини сучасного.

Історія героїні, попри її позірну самодостатність – працює в паризькому офісі; робота дає можливість оплачувати престижне житло, прибиральницю та няньку; належить до типового середнього класу, атрибутом якого є дорогий ресторан та психоаналітик, постає через означник травми. Ірена Карпа моделює жіночий тип з психологічним комплексом «відмінниці», що постійно веде боротьбу за виживання. Вона досі шукає себе, намагаючись вийти поза межі досягнутого, щоб самоствердитися. У цій ситуації йдеться про травматичне значення досвіду дитинства «коли так критично не вистачало слів підтримки й елементарного схвалення від мами» [3, с. 503] в житті дорослої жінки, тому навіть будучи успішною, вона має низьку самооцінку та потребує схвалення оточуючих, намагаючись заслужити любов. Відтворюючи моделі стосунків з минулого у любовних зв'язках, героїня набуває психологічних рис «жінки, яка кохає до нестями» (Р. Норвуд): «Не отримавши в дитинстві справжньої турботи та тепла, ви намагаєтесь опосередковано задовольнити цю потребу через надмірне піклування про інших, особливо про чоловіків, які здаються вам певною мірою нещасними» [5, с. 33]. На підсвідомому рівні Рита шукає близькості з тими, хто потребує її допомоги, щоб у такий спосіб компенсувати брак любові, «як правило, її тягнуло на виродків, психів чи просто надломаних» [3, с. 83]. Героїня показана насамперед як коханка, що перебуває між двох чоловіків, які і визначають її ідентичність. Відмінна риса характеру – мімікрія, вона звично прагне «заслужити» кохання. «Більшість жінок, які кохають до нестями, у глибині душі не впевнені, що вони варті кохання лишень тому, що існують /.../ Саме тому вони так наполегливо працюють над тим, щоб здаватися хорошими людьми в очах оточуючих, бо самі в це не вірять» [5, с. 37]. Рита – ідеальна жінка для того чоловіка, з яким є поруч у конкретний момент, а оскільки вона завжди у паралельних стосунках, то відповідно повсякчас переживає шизофренічний стан. Її психологічна нестабільність різко контрастує з флеш-іміджем, при тому зовнішність жінки відповідає соціальному статусу чоловіка.

Найстишліше, у нарративі спогаду, прописана подружня історія. Шлюбний чоловік сприймається Ритою як пройдений етап, не називається по імені, лише «біологічний батько дітей» [3, с. 105], проте батьківська ідентифікація у творі постає визначальною для його життєвої реалізації: чоловік оплачував пологи у Німеччині, матеріально забезпечував сім'ю, самостійно опікувався дітьми доки дружина освоювалася у Парижі. Вона по суті викрадає доньок з дому у Києві і перевозить у Францію, хоча материнська ідентичність для неї функціонує як вторинна: завжди є хтось, хто бере на себе турботу про її дітей (чоловік, коханець, родичі, няні) у той час, коли вона живе любовними стосунками. Героїня вважає шлюб помилкою, має до чоловіка матеріальні претензії, і йде від «мудака», до успішного кохання.

У оберненій перспективі життя з наступним чоловіком, який маркується через владу й гроші, жінка називає «стокгольмським синдромом». У інтерв'ю Ірена Карпа відверто говорить про цю історію як автобіографічну: «Є момент, коли я

пишу: тут ви можете впізнати стосунки Івана й Рити з «Добрих новин з Аральського моря» – ідеться про людину, яка була аб'юзером і вважала героїно повним лайном. І Рита в цьому випадку – це я, це моя історія токсичних стосунків з успішним і багатим чоловіком десь п'ять років тому» [9]. На початку, нейтралізуючи дружину і дитину Івана, вона почувалася переможницею: «Стара королева померла, хай живе нова королева!» [3, с. 290], цілком добровільно приймаючи становище підпорядкованої та жертви. Героїня задовольнялась статусом утриманки, інвестуючи у стосунки всю життєву енергію – намагалася досягнути ідеалу, тепер уже в ролі домогосподарки. Суперництво мотивувало Риту все більше підлаштовуватися під чоловіка, моделюючи навіть зовнішність.

Художній тип коханця втілює гендерний стереотип маскуліності: самовпевнений, владний, заможний. Аналізуючи сучасну масову літературу, С. Філоненко веде мову про ідеального чоловіка-героя, в образі якого поєднуються «дві гендерні моделі: вестернізованої пострадянської маскуліності (бізнесмен європейського типу, «чоловік на мільйон доларів», освічений, доглянутий, спортивний) і 2) натуралізованої маскуліності, подібної до типу «російського мужика-ведмедя»» [12, с. 312]. Іван свідомий своєї влади і впливу, йому властиво не брати до уваги потреби та почуття співмешканки, він вимагає послуху, покірності та відповідності певним стандартам, позиціонуючи тим самим партнерку як власність. Рита, у свою чергу, використовує любовну комунікацію як можливість перекласти відповідальність за своє життя на іншого. Зовсім скоро жінка розуміє, що вірність не входить у систему цінностей Івана: вона міняється статусами з колишньою. Ця ситуація демонструє абсолютну неспроможність особистості звільнитися від топосу підпорядкованої: чим більше зневаги вона зазнає, тим більше енергії вкладає у збереження стосунків. Партнерка обирає поведінкову реакцію жертви: підслуховує, підглядає, принижується, робить вигляд, що нічого не відбувається. Конфлікт набуває виразнішого смислового наповнення, коли Іван виявляє залежність від алкоголю: і у цій трагічній колізії Рита отримує сатисфакцію, контролюючи чоловіка.

У характері героїні закладена психологічна зацикленість на травматичних стосунках, і їй не вдається вибудувати нові реалії та подолати відчуття залежності навіть тоді, коли Іван її вигнав, прийнявши назад дружину з дитиною. Показовим є прагнення жінки уникнути особистісної самоідентифікації, адже пошук себе передбачає переосмислення старих цінностей і конструювання нових життєвих перспектив, натомість її поведінка свідчить про абсолютну неспроможність звільнитися від обраної роліової моделі: «Рита піймала себе на тому, що взагалі не до кінця розуміє, чого хоче від свого життя» [3, с. 446]. Навіть переїхавши у іншу країну вона продовжує деструктивні стосунки з Іваном, але водночас вступає у любовний зв'язок з Філіпом. Для кожного з цих чоловіків, вона позиціонується ідеальною жінкою: для Івана – розкішна і вишукана, для Філіпа – проста і добра. «Риті здавалося, що цей робить її особливою: оця універсальність» [3, с. 186]. У романі символічною демонстрацією дихотомії внутрішнього світу є предметні деталі, пов'язані з одягом. (Рита спочатку відпочиває у горах з Філіпом, а звідти їде до Івана на Лазурове узбережжя, не усвідомлюючи неадекватності ситуації, вона публікує відповідні пости: «додумувала коментар штибу «від черевиків у Піренеях до підборів у Сен-Тропе кілька днів ходу»» [3, с. 201]). Героїня балансує між двома чоловіками, намагаючись при тому відповідати очікуванням кожного.

У любовній історії з Філіпом жінка виступає в традиційній уже для себе ролі руйнівниці сім'ї, провокуючи агресію його дітей та неприйняття родини. Рита прагне вибудувати простір спільного життя на контрасті до попереднього досвіду: «Він любить її більше, ніж вона його, і це єдиний правильний для Рити варіант. Він – це Філіп» [3, с. 340]. Філіп, проти вагу Івану, уособлює тип «хорошого» чоловіка. У інтерв'ю Ірена Карпа розповідає про свій третій шлюб із посиланням на цей роман: «Просто історія була така класна, що захотілось використати її для героїв та персонажів /.../ із самого початку це взагалі в упор був не той чувак, за якого я могла б вийти заміж. Це щось таке було, типу добра собачка» [4]. Хоча жінка й змінює коханця, але так само має проблеми зі самоприйняттям і продовжує ідентифікувати себе через чоловіка. У цій ситуації вона грає роль музи, бо Філіп займається музикою: мотивує його, підтримує творчі проєкти, сприяє розвитку таланту. Мірою життєвих досягнень жінки традиційно продовжує бути чоловік, тобто апробована поведінкова модель побутує і в нових стосунках, адже важливі моменти минулого залишаються невідрефлексованими.

Висновки. Отже, вгадувані у творі біографічні риси та ситуації дають підстави трактувати образ героїні роману «Добрі новини з Аральського моря» Рити як alter ego авторки. Тлом розвитку автобіографічного персонажа постає любовна сюжетна лінія, що дозволяє відстежити гендерні роліові моделі від жертви до музи. Подальші розвідки мають бути спрямовані на дослідження проблем характеротворення у контексті сучасного українського письменства.

Література:

1. Деркачова О. Майже Париж, майже по-українськи. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2019/07/30/181527.html>
2. Драгойлович Ю. Явище художньої реінкарнації персонажів у прозі Ірени Карпи. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2013. Вип. 23. С. 200–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdms_2013_23_30.
3. Карпа І. Добрі новини з Аральського моря. Київ: Книголав, 2019. 592 с.
4. Марченко Е. Ірена Карпа: про нову книгу, шкільний булінг і лайфхакі від невпевненості. URL: <https://clutch.net.ua/uk/showbiz/60051-irena-karpa-pro-novu-knigu-shkilniy-buling-i-layfhaki-vid-nevpevnosti>
5. Норвуд Р. Жінки, які кохають до нестями / пер. з англ. Г. Топіліної. Харків: Віват, 2017. 320 с.
6. Оздемір О. Вітчизняна жіноча література початку XXI ст. Автофікшн – теоретичні положення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10 (78). С. 34–37.
7. Павленко О. «Добрі новини з Аральського моря» про жіночу вразливість, жіночу силу і людей-мудаків. URL: <https://www.the devochki.com/2019/06/06/dobri-novini-z-aralskogo-morya-pro-zhinochu-vrazlivist-zhinochu-silu-i-lyudej-mudakiv/>
8. Павличко С. Фемінізм. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
9. Слободяник Д. Ірена Карпа – про нову книгу, свої письменницькі ритуали та вдачу українок. URL: <https://vogue.ua/ua/article/culture/knigi/irena-karpa-pro-novu-knigu-svoji-pismennicki-rituali-ta-ukrajinskih-zhinok.html>
10. Таран Л. Жіноча роль. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 128 с.
11. Трегуб Г. Ірена Карпа, письменниця: «Ми завжди пишемо про себе, якщо хочемо, щоби це торкнуло інших». URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/05/25/irena-karpa-11/>
12. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.
13. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
14. Шевчук Я. Ното ексарранс: Герой сучасної польської та української «молодої» прози. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 350 с.

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: westalker@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-166-168

Нестелєєв М. А. Особливості постмодерністського стилю Дональда Бартелмі (на прикладі збірки «Шістдесят оповідань»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 166–168.

УДК: 821.111(73):7.038.6

Нестелєєв Максим Аркадійович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Донбаський державний педагогічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО СТИЛЮ ДОНАЛЬДА БАРТЕЛМІ (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ «ШІСТДЕСЯТ ОПОВІДАНЬ»)

У статті проаналізовано елементи постмодернізму в збірці оповідань Д. Бартелмі «Шістдесят оповідань». Визначено, що ця стильова домініанта у творчості прозаїка переважно визначається такими параметрами, як іронія, колаж і гра. Крім цього, важливою є жанрова специфіка його постмодерністського світогляду, адже саме в коротких епічних жанрах Бартелмі зміг реалізувати власне естетичне бачення літератури у другій половині ХХ століття. Письменник експериментував із формою та змістом, прагнувши адаптувати поетичні напрацювання Томаса Стерна Еліота та драматичні конфлікти Семюеля Беккета, тобто переосмислити новаторство модерністських авторів до нової суспільно-історичної ситуації.

Ключові слова: постмодернізм, Дональд Бартелмі, оповідання, стиль, іронія, гра.

Maksym Nesteliev,
Candidate of Philology (Doctor of philosophy), associate professor,
Donbas State Pedagogical University

THE PECULIARITIES OF DONALD BARTHELME'S POSTMODERN STYLE (ON THE EXAMPLE OF A COLLECTION «SIXTY STORIES»)

The author analyzes the elements of postmodernism in D. Barthelme's collection «Sixty Stories». It is determined that this stylistic dominant in the writer's prose is mainly determined by such parameters as irony, collage and play. In addition, the genre specificity of his postmodern worldview is important, because it was in short epic genres that Barthelme was able to realize his own aesthetic vision of literature in the second half of the XXth century. The writer experimented with form and content, seeking to adapt the poetic works of Thomas Stearns Eliot and the dramatic conflicts of Samuel Beckett, that is, to rethink the innovation of modernist authors to a new socio-historical situation. Barthelme uses almost all forms of humor, but the most common is irony. The ironic reappraisal of values in postmodernism ends with everything depreciating and becoming invaluable. The lists of catalogs in Barthelme's texts are often presented as collages, and these collages are mostly made of verbal dreck (mass literature) and visual garbage. The situation in his texts is related to the need to react to an incomprehensible event, which forms a kind of Beckettian plot, when there is a consequence, but the reason is unclear, and plot is rather formalistic.

Key words: postmodernism, Donald Barthelme, story, style, irony, play.

Постановка проблеми. Дональд Бартелмі – знаний американський новеліст і романіст. 1981 року він спокусився на пропозицію видавця й уклав збірку вибраного «Шістдесят оповідань», хоча навіть сам автор визнавав, що деякі з них – «сценарій сеансу групової терапії» [1, с. 450] («Бабусин дім») або «голос з репродуктора, встановленого на стовпі в якомусь виправно-трудовому таборі» [1, с. 204] («Підйом капіталізму»). Можна, звісно, розглядати їх усі як експерименти в епічній формі або невеличкі есеї на актуальні американські теми 1960-1980-х років, проте вони більше скидаються на лірично-комічний щоденник інтелектуала-постмодерніста.

Аналіз публікацій. Творчість Бартелмі досліджувало багато літературознавців. Навіть аналізуючи його біографію, дослідники не могли оминати особливості його стилі, так зокрема робили Г. Бартелмі [2] та Т. Доєрти [4]. Часто предметом дослідження ставала жанрова специфіка його малої прози та тематика новел (М. Кутюр'є і Р. Дюран [3], Л. Гордон [5], С. Трахтенберг [8], Ч. Мулзворт [6], В. Стенгель [7]), однак і досі адекватно не висвітлено лишається стильова домініанта його творчості.

Метою статті є визначення особливостей постмодерністського стилю в прозі Бартелмі, і передусім – у новелістичному жанрі.

Виклад основного матеріалу. Бартелмі в різних інтерв'ю декілька разів наголошував на тому, що уникає писати автобіографічні твори, намагаючись не висловлюватися про себе і від свого імені. Однак, як доводять дослідники, це не відповідає істині: для розуміння багатьох текстів дуже важливе знання життя і світогляду автора. Саме тому, якщо сприймати прозу Бартелмі як своєрідний автокоментар, металітературну призму, можна вирізнити певні значущі аспекти його поезики.

«Шістдесят оповідань» починаються із багато в чому знакового твору «Береги» (яке спочатку мало назву «Карл»), уперше виданого 1964 року. Це ще був період, коли Дональд Бартелмі не мав певності у своєму таланті, тож відправив машинопис тексту батькові, щоб почути його пораду. У супровідному листі він зв'язався, що й надалі продовжує експериментувати з браком лінійної оповіді та сплоскуванням емоційного вмісту. Невідомо, що відповів на це батько (якщо взагалі відповів), адже його листи не збереглися, однак редактор «Нью-Йоркера» Роджер Енджелл часто критикував перші варіанти раннях текстів Бартелмі через їхню надзвичайну штучність і цілковиту неперекональність, дозволяючи їх друк тільки після докорінної переробки. Крім того, критики стверджують, що оповідання письменника гарно співвідносилися не з іншими творами в журналі, а з рекламою, розміщеною на його сторінках, адже головною темою багатьох оповідань Дональда Бартелмі є саме сюжети рекламних оголошень (сценки з побутового життя), написані міською мовою коротких і чіпких газет, із їхніми каламбурами й грою слів заради гри слів.

Ранню творчість Бартелмі загалом можна описати двома цитатами з текстів, які увійшли до збірки «Невимовні справи, надприродні дії» (1968). Визначальною є фраза наратора з оповідання «Бачиш Місяць?» (1966): «Фрагменти – єдині форми, яким я довіряю» [1, с. 98]. В інтерв'ю Джерому Клінковіцу Бартелмі, обурений тим, що критики (і навіть колеги-письменники, зокрема Джойс Керол Оутс) постійно приписують йому цю фразу, укроте попросив не плутати світогляд персонажа й автора, зазначивши, що його тексти не фрагментарні, а цілісні. Чарлз Моулзворт припускав [6, с. 70], що це речення – ремінісценція рядка з «Безплідної землі» Т. С. Еліота: «Хай підірвуть уривки ці мою руїну» (Переклад І. Драча).

Дійсно, рання проза письменника – переважно безфабульна і фрагментарна (у пізнішій творчості фрагментарність нікуди не зникає, однак уже не є центральною рисою поетики), а зв'язність між словами й реченнями виникає здебільшого внаслідок читацької або й загальнонародської настанови на пошук зв'язку між двома думками, які стоять поруч, тоді як значення кожної окремої тези для письменника важить менше, ніж сама послідовність слів, словосполучень, речень, абзаців і уривків. Через це описуваний Бартелмі світ постає нецілісним і хаотичним, що притаманно для постмодерного світосприймання, а провідним прийомом опису такого часопростору стає довільна, а часто й підкреслена абсурдна каталогізація об'єктів і явищ життя, про яку вчителька місс Р. з «Повстання індіанців» (1965) каже: «Єдина форма висловлювання, яку я схвалюю, – це довгий перелік» [1, с. 112].

Обидві вищезазначені фрази акцентують на формі, яка у творчості Бартелмі 1960-х, безсумнівно, важливіша за зміст. Каталоги й списки, за його визнанням, «дуже весело робити», вони не випадкові й завжди хитро сконструйовані, однак цілком самодостатні; це утвердження світу через повторення. Водночас такі переліки забезпечують стабільність у часто мінливому довкіллі, дають те, до чого можна прив'язатися, як-от альманах чи телефонну книгу. Часто це «негативні списки», каталоги того, чого немає – так Бартелмі кепкує із самого принципу каталогізації.

Переліки-каталоги в текстах Бартелмі нерідко подані як колажі, до того ж, як вичерпно доводить Вільям Вард [9, с. 54], ці колажі переважно зроблені зі сміття вербального (масова література) і візуального. Особливо письменник залюблений у вікторіанські гравюри та загалом малярство XIX століття. Фрагменти цього «сміття», за Вардом, – це колаж або так звана mixed media («змішана техніка; мультимедіа; змішування декількох ЗМІ»), притаманне сучасному мистецтву: поєднання прози, ілюстрацій, заголовків, крапок, пробілів або чорних квадратів. У жовтні 1975 року Бартелмі під час Симпозіуму сучасної літератури, наголосив, що вважає колажний принцип одним із центральних у мистецтві цього століття, а «Улісс» і «Фіннеганів вікопомин» Джойса – два головні його зразки, поруч із творами Дос Пассоса). Власні спроби в колажній формі Бартелмі порівнював з витворами Макса Ернста.

«Повстання індіанців» – один із його найдосконаліших текстів, частково, за словами автора, відгук на війну у В'єтнамі та політичний коментар на те, що американці дозволили існувати трафіку героїну в США. Крім цього, годарівські альянзи в тексті, крім кінематографічної логіки, також задіюють ширший французький контекст та, на думку Т. Доєрті, є «моторошним пророцтвом» [4, с. 121] травневих подій 1968 року у Парижі. Так Бартелмі ніби «накладає історію Франції на американський досвід» [4, с. 122] (особливо промовисто це помітно в назвах вулиць), де барикади – виразний знак чужої революції, хаотичного Іншого, зважаючи ще й на те, з чого їх споруджено, де найважливішим серед переліку напозір хаотичних речей (а, по суті, сміття), безсумнівно, є пустотілі двері, символ беззмістовного переходу і межі (а ще, на думку Бартелмі, атрибут «чоловіків, жінок і молодості» [1, с. 108]). Водночас, барикада в оповіданні – це ще й іронічний об'єкт поп-арту, який легко розбирають («розуміють») індіанці, бо його окремі елементи їм цілком зрозумілі, тоді як цілісний образ не виконує свою функцію, у тому числі навіть естетичну.

Критики одноставні в тому, що найбільше досягнення Бартелмі – це його речення. Він сам стверджував, що для нього найцікавіші – «речення із перебитим хребтом». У побудові синтаксичних конструкцій письменника дуже помітна його обізнаність із філософією XX століття, зокрема структуралізмом, як це вичерпно доводять Моріс Кутюр'є і Рєгіс Дюран. Згадані літературознавці навіть стверджують: для того, щоб правильно зрозуміти творчість Бартелмі, його варто сприймати як «талановитого й наділеного уявою лінгвіста, який вигадує чудові зразки задля ілюстрації власних теорій» [3, с. 44].

Найчастіше ситуація у його текстах пов'язана з потребою реагувати на незрозумілу подію, що утворює таку собі беккетівську фабулу, коли є наслідок, однак причина малозрозуміла. У Бартелмі це може бути побутове сімейне непорозуміння, суспільний конфлікт, казус або щось екзистенційно-релігійне (на кшталт смерті Бога, через яку янголи опиняються в незрозумілому і незручному становищі – оповідання «Про янголів», 1969). Водночас головна особливість його текстів полягає в тому, що вони антитеологічні, фабула принципово не розвивається і не має кінцевої мети, тому, у певному сенсі, може тривати нескінченно і будь-який сюжетний фінал доволі умовний. Цим фабула прозових текстів Бартелмі, безперечно, нагадує п'єси Беккета.

Найкращий приклад – оповідання «Повітряна куля» (1966), яке надихнуло Девіда Фостера Воллеса остаточно кинути філософію й стати письменником (а Джон Апдайк до цього зазначав, що саме це оповідання заохотило його до сміливіших формальних експериментів). Зміст твору нескладний: у Нью-Йорку раптово і нізвідки з'являється величезна повітряна куля, яка накриває сорок п'ять міських кварталів від 14-ї вулиці до Центрального парку. Через те, що на ній немає жодних позначок, виникає безліч гіпотез щодо її походження й смислу, де найголовнішим є саме «випадковість». Невдовзі оповідач зв'язується («мимовільне автобіографічне викриття» [1, с. 58]), що зробив повітряну кулю через те, що його кохана поїхала в Норвегію, а тому він мав якось реагувати на неспокій і «сексуальну депривацію» [1, с. 58]. Проте кохана вже повернулася, тож тепер потреби в кулі немає, тому після цих 22 днів він її прибирає і ховає до того часу, поки не трапиться чергове нещастя, наприклад, їхня сварка.

«Повітряна куля» – зразковий металітературний текст, твір про те, як пишуть твори, сатиричне зображення одвічної людської потреби шукати сенс там, де його може не бути (або сенс так і лишається незрозумілим, породжуючи веремію безглузких тлумачень), а також пародія на псевдонауковий жаргон, адже, за словами Лоїс Гордон [5, с. 158], справжнє «значення» повітряної кулі в тому, що у неї немає жодного значення. Однак дослідниця уточнює, що смисл у кулі таки є, але не для читача, а лише для оповідача: його об'єктивовані почуття стають загадковим об'єктом для інших, хоча насправді це лише слова на сторінці. Куля – це ще й символ форми, наповненої довільним змістом, і знаково, що в оповіданні «Геній» (1972) головний персонаж каже, що найважливішим інструментом генія нині є саме гумовий клей (гіпотетично

здатний «відремонтувати» кулю). Дональд Бартелмі як син архітектора не міг не знати відому фразу «батька хмарочосів» і американського архітектурного модернізму Луїса Саллівана – «форму визначає функцією» – адже і його епічні композиції побудовані за цією формулою.

Бартелмі використовує заледве не всі різновиди гумору, однак найпоширенішою є іронія. Іронічна переоцінка цінностей в постмодернізмі завершується тим, що все знецінюється і водночас стає безцінним. На іронію як провідний елемент у прозі Бартелмі вказував і критик Чарлз Моулзворт, що вважав автора передусім пародистом (і частково архіваріусом), який «зосереджений не на розриві між словом і річчю, бажанням і об'єктом, а радше – між словом і словом чи проявленим бажанням і бажаним проявом» [6, с. 30]. Також, натякаючи на відоме оповідання про Кеннеді, Моулзворт наголошує на тому, що саме колаж є прийомом, який «рятуює іроніка від втоплення», хоча загалом «сумбур культурних часточок сигналізує про відчай перед лицем переривчастості» [6, с. 32]. Однак іронія також чи не єдиний спосіб реагувати на суспільне життя, тож у цьому ракурсі його проза є політичним висловлюванням.

Гумор у літературі нерідко пов'язаний із грою, яка нерозривно пов'язана з мовою. Саме тому Віттенштайн запропонував поняття «мовна гра», перевизначивши мовлення як частину діяльності, спосіб життя. Для постмодерністів гра стає провідним принципом письма, тому важливим аспектом новелістики Бартелмі є ігровий. Літературознавець Алан Вайлд навіть поділяє всі його оповідання на лудичні (грайливі, вигадливі) та репрезентативні (реалістичні) [10, с. 15]. Гра для Бартелмі – це і принцип текстотворення (форма) і одна з його самоцілей, ідей (зміст). Гра в Бартелмі стирає межу між автором і читачем, роблячи обох (спів)творцями. Михайл Бахтін писав, що принципова відмінність гри від мистецтва полягає в тому, що в першій немає глядача й автора, гра не виявляє, а уявляє. Персонажі Бартелмі грають і запрошують читача долучитися до гри, правила якої надмірно життєві, а тому безглузді. Найкращий приклад – оповідання «Золотий дощ» (1963), яким завершується його перша збірка. У творі скульптор Генк Пітерсон через безгрошів'я вирішує взяти участь у телегрі «Хто я?», і під час відбору його запитують, чи має він щодо чогось глибокі переконання, чи він сам абсурдний і чи абсурд його цікавить. Оповідання – своєрідна пародія на популярну тоді екзистенціалістську літературу, а точніше – стиль таких текстів (ключова фраза: «Як можна бути відчуженим, якщо вас до цього ніхто не об'єднував?») [1, с. 22] Пітерсона драгує, що, здається, всі розуміються на цьому екзистенціалізмові, навіть його голяр Кітчен, а він занадто довго уникав цієї моди. Через це вже складається досить загрозлива ситуація, адже можна не цікавитися доволішнім абсурдом, але він сам тобою зацікавиться, і низка зустрічей доводить його роль у житті скульптора. Зрештою, Пітерсон таки увірував в безглуздість світу, і в те, що абсурдність тепер його карає за брак віри в неї, тож його виступ на телегрі (монолог чи то новітнього Гамлета, чи то архетипного Персея) починається як цілковита маячня, крізь яку пробиваються серйозні заклики: не примирятися, вимкнути телевізор, перевести в готівку страховку, поринути в безглуздий оптимізм тощо. Гра «Хто я?» виявляється життєвим випробовуванням, пережити яке можна, тільки самовизначившись і почавши думати.

В антивоєнному оповіданні «Гра» (1965) ігрова ситуація вже значно серйозніша: оповідач 133 дні поспіль живе в бункері під землею із якимсь Шотвеллом, вони по чергово наглядають за пультом і один одним, бо, коли хтось із них поводитиметься дивно, інший має його застрелити. Якщо на пульті щось зміниться, вони мають вставити ключі в замки й «випустити пташку», націлену на певне місто. Знуджені постійним очікуванням, вони граються і довгий час намагаються поводитися нормально, однак невдовзі розуміють, що сталася якась прикра помилка, і очікувати змін марно, а згодом взагалі «визначення нормальності переглянули в Угоді від 1-го січня». Світ під час холодної війни, про яку метафорично пише Бартелмі, безумовно, ненормальний. У ньому гралися людськими фігурами на шахівниці життя, тому й гра в оповіданні несерйозна лише з огляду на те, що «пташка» так і не вилетіла, а «холодна війна» не стала атомною.

Висновки. Іронія долі полягає в тому, що новатор новелістичного жанру Бартелмі, «найімітованіший американський прозаїк» (Філіп Стевік) отримав лише одну визначну літературну нагороду США – Національну книжкову премію – та й ту за свою єдину дитячу книжку «Трошки незвичне пожежне авто» (1971). Під час промови на врученні він напівжартома скаржився, що ніяк не можна зробити картинку в тексті рухомими, адже телебачення надзвичайно впливає на теперішню ситуацію, і навіть його донька вважає, що книжки дивляться, як телевізор, а не читають. Цю дилему Бартелмі й намагався подалати своїми текстами, тому їх варто сприймати як картини, написані словами, адже для нього саме живопис був провідним мистецтвом ХХ століття. Він неодноразово шкодував, що слово не має фізичних властивостей посередника, які приступні, наприклад, художнику. Водночас письменник мав пам'ятати, що читачі не відкривають книжку заради живопису, і картинку в тексті сприймають лише як унаочнення якихось значущих фрагментів, візуалізацію епізодів, тож власну обмеженість словами англійської мови він прагнув компенсувати тим, що переосмислював роль ілюстрацій.

Література:

1. Barthelme D. *Sixty Stories*. New York : E.P. Dutton, 1982. 457 p.
2. Barthelme H. *Donald Barthelme: The Genesis of a Cool Sound*. College Station: Texas A&M University Press, 2001. 260 p.
3. Couturier M., Durand R. *Donald Barthelme*. London : Methuen, 1982. 100 p.
4. Daugherty T. *Hiding Man: A Biography of Donald Barthelme*. New York : St. Martin's Press, 2009. 592 p.
5. Gordon L. *Donald Barthelme*. Boston: Twayne Publishers, 1981. 225 p.
6. Molesworth Ch. *Donald Barthelme's Fiction: The Ironist Saved from Drowning*. Columbia : University of Missouri Press, 1982. 89 p.
7. Stengel W. *The Shape of Art in the Short Stories of Donald Barthelme*. Baton Rouge : Louisiana State University Press, 1985. 232 p.
8. Trachtenberg S. *Understanding Donald Barthelme*. Columbia: University of South Carolina Press, 1990. 275 p.
9. Warde W. A *Collage Approach: Donald Barthelme's Literary Fragments*. *Journal of American Culture* 8, № 1, 1985. P. 52–56.
10. Wilde A. *Horizons of Assent: Modernism, Postmodernism, and the Ironic Imagination*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1981. 226 p.

Отримано: 17 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: kravlyk@gmx.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-169-172

Павлик В. І. Політичний фільм у медіалінгвістиці: стилістика, переклад. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 169–172.

УДК: 81'25:112.2'38 (043.3)

Павлик Володимир Іванович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ПОЛІТИЧНИЙ ФІЛЬМ У МЕДІАЛІНГВІСТИЦІ: СТИЛІСТИКА, ПЕРЕКЛАД

У статті розглядаються стилістичні ознаки кінотексту політичного художнього фільму та способи їх перекладу. Політичний художній фільм висловлює аудиторії політичну позицію та світогляд, або ознайомлює її з політичними проблемами. Під час перекладу політичного художнього фільму автор перекладу бере до уваги стилістичну тональність тексту уособлює в собі концентрат експресивних засобів тексту оригіналу. У випадку політичного фільму мова йде про стилістичну епічно-драматичну тональність. Завдання перекладача політичного фільму провести перекладацькі трансформації для передачі у тексті перекладу по можливості всієї інформації тексту оригіналу. Найбільш ефективними трансформаціями українського перекладу проаналізованого художнього фільму є контекстуальна лексико-семантична заміна, конкретизація, дослівний переклад, синонімічний переклад, синтаксичне опущення частини речення, синтаксична заміна в структурі словосполучення, граматична заміна.

Ключові слова: медіалінгвістика, кінотекст, стилістична тональність тексту, експресивні засоби, перекладацькі трансформації.

Volodymyr Pavlyk,
Doctor of Philological Sciences (Ph.D), associate professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

HISTORICAL MOVIE IN MEDIA LINGUISTICS: STYLISTICS, TRANSLATION

A notion of a film text is currently an object of scientific research, which is caused by a rapid development of cinematic art within the last century and an increasing attention of scientists to a linguistic constituent of this phenomenon. The film text is one of the most important displays of a media text.

In a film text, two semiotic systems are present, linguistic and non-linguistic ones, which operate signs of different kinds. The linguistic system of the film text is serviced by sign-symbols, created from an establishment of a connection between something, which is being explained, and something, which is explained based on a conditional agreement. It is represented by two components: written one (credits, captions which constitute a part of a movie universe) and oral one (an actor's speech, a voice-over, a song, etc.), which are expressed with the help of symbolic signs – words of a natural everyday language.

An investigation of a political fiction movie text belongs to modern explorations of text stylistics in the direction of description and standardization of the system of speech genres in the field of linguistics and literature studies. Also, this investigation describes stylistic and translation aspects of a linguistic part of a political fiction movie text.

The article considers stylistic indications of a political fiction movie text and ways of their translation. A political fiction movie communicates to the audience a political stance and a worldview, or makes it aware of political problems. During the translation of a political fiction movie, the author of the translation takes into consideration the stylistic tonality of the text, which, contrary to the phonetic one, represents in itself the concentrate of expressive means of the original text. In the case of a political movie, this is about stylistic dramatic-epic tonality. The main task for the translator of a political movie is to skillfully carry out translation transformations, for the translation text to convey all the information contained in the original text with the maximum possible accuracy. The most effective transformations in the Ukrainian translation of the analyzed fiction movie are: contextual lexical-semantic substitution, concretization, word-for-word translation, synonymic translation, syntactic omission of a part of a sentence, syntactic replacement in a word combination structure, grammatical replacement.

Key words: media linguistics, film text, text stylistic tonality, dramatic-epic tonality, expressive means, translation adequacy, translation transformations.

Постановка проблеми. Розвиток радіо, кіно, телебачення та Інтернету як засобів масової комунікації або мас-медіа, який розпочався у 20 столітті й активно продовжується сьогодні, призвів до того, що носії культури перейшли від використання виключно друкованих текстів до переважного споживання медіатекстів. Одне із цільних місць серед медіатекстів посів кінотекст. Це обумовлено такими чинниками: 1) великою кількістю художніх фільмів, які демонструються в кіно-театрах та транслюються по телебаченню або їх можна переглянути в Інтернеті; 2) великою аудиторією, яку забезпечують вищезазначені джерела перегляду кінофільмів; 3) меншими затратами зусиль і часу на сприйняття кінотексту у порівнянні з друкованими художніми текстами; 4) створення культового статусу кінематографу за сприяння талановитих режисерів і акторів які, поряд із відображенням сучасних і актуальних цінностей соціуму часто створювали за допомогою художнього кінематографу відчуття причетності до уявного, кращого світу, який завойовував глядача під час перегляду художнього фільму. Поняття кінотексту поєднує мистецтвознавство, об'єктом дослідження якого є кінематограф та лінгвістику, яка вивчає нові типи тексту. Виокремлення кінотексту політичного фільму як елементу медіалінгвістики дозволяє розглянути його стилістичну складову та проаналізувати перекладацькі рішення при передачі одного з прикладів даного кінотексту з іноземної мови українською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття кінотексту сьогодні є об'єктом наукового дослідження, що зумовлено бурхливим розвитком кіномистецтва протягом останнього століття та все більшою увагою науковців до лінгвістичної складової цього феномена. Кінотекст досліджувався у семіотичному, естетичному, дискурсивному та комунікативному аспектах (праці Ю. Лотмана, М. Є. Мельника, Є. Б. Іванової), а також розглядався з точки зору лінгвокультурологічного

аналізу (Г. Г. Слишкін, М. А. Єфремова). Німецькі науковці досліджують кінотекст в межах понять політичний фільм та політичний дискурс (Й. Ганс, Г. Зеслер, Р. Кріг, Ш. Шлютер).

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є з'ясування стилістичних особливостей кінотексту політичного художнього фільму та перекладацьких можливостей передачі такого виду кінотексту українською мовою. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: окреслення термінологічного апарату поняття «кінотекст», визначення стилістичних елементів кінотексту політичного художнього фільму, визначення перекладацьких трансформацій, які використовуються при передачі німецькомовного кінотексту політичного художнього фільму українською мовою (на матеріалі фільму «Das Leben der Anderen») («Життя інших») у перекладі каналу 1+1).

Виклад основного матеріалу. Медіалінгвістика займається питаннями використання мови у засобах масової комунікації або мас-медіа. Термін «Medien» (засоби масової комунікації / інформації) – це різновид засобів передачі інформації в процесі комунікації, орієнтований на великі групи людей. Він охоплює засоби передавання, зберігання та відтворення інформації, такі як преса, радіо, кінематограф, телебачення, Інтернет та інші. Мас-медіа є основним засобом масового суспільного впливу, а «об'єктом медіалінгвістики є всі види текстів, які ними пропонуються [12, с. 64].

Досліджуючи проблематику зв'язку тексту як лінгвістичного явища з культурою В. А. Маслова робить висновок, що істинним хранителем культури є текст, а не мова. «Саме текст напряму пов'язаний з культурою, бо пронизаний великою кількістю культурних кодів, саме текст зберігає інформацію про історію, етнографію, національну психологію, тобто про все, що означає культуру [6, с. 87]. В семіотичі під текстом розуміють осмислену послідовність будь-яких знаків, будь-яка форма комунікації. Знак тут – це матеріально виражена заміна предметів, явищ, в процесі обміну інформацією в колективі [5, с. 4]. Іншими словами текст культури може бути висловлений за допомогою мови, втіленої в тексти та жанри текстів з використанням різних видів мистецтв.

Медіалінгвістика займається дослідженням використання та функції текстів в межах певної комунікативної ситуації. Текст є як результатом так і процесом діяльності, сумою процесів тлумачення, конструктом інтерпретації [14, с. 74]. Тенденцією текстової реальності сучасного мовознавства стала її зростаюча семіотична комплексність. Текстуальність мас-медіа відобразилася у мультимедіальних текстах, кількість яких зростала. Головною ознакою мультимедійних текстів стала комбінація мовних і візуальних елементів, як вияв нового рівня естетично-спрямованої функціональної текстуальності [13, с. 1].

Як вказує Ю. М. Лотман, кіно за своєю суттю – це синтез двох розповідних тенденцій: зображальної («живопис, що рухається») і словесної. Слово виступає не факультативною додатковою ознакою кінематографічної розповіді, а обов'язковим елементом [5, с. 7]. Поява, функціонування та репрезентація терміну «кінотекст» пов'язані з розвитком засобів масової комунікації. «Кінотекст – це медіатекст, зафіксоване на кіноплівці повідомлення, яке несе інформацію та оформлено в одному із жанрів кінематографу» [9, с. 36]. Сутності кінотексту відповідає введене Е. Е. Анісімовою поняття креалізованого (гібридного) тексту, який є «особливим лінгвовізуальним феноменом, текстом, в якому вербальний та зображальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, яке забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата» [1, с. 73].

В жанровому поділі кінотексту спостерігаються ті ж тенденції, які виявляють дослідники тексту в лінгвістичі. Внутрішня структура текстів є чітко визначеною послідовністю мовленнєвих дій. Вибір таких дій та їх комбінація є повторюваними та може бути розпізнаною та реконструйованою реципієнтом. «Комплексні повторювані мовленнєві дії складаються у стандартизовані зразки, отримали назву «мовленнєвих, або текстових жанрів (Textsorten) і володіють комунікативно-функціональними та структурними лексико-граматичними та тематичними ознаками» [11, с. 124]. Тексти та жанри текстів можуть бути зрозумілими та пояснюваними тільки залучаючи в цей процес людину, тому жанри текстів належать до суспільно-історичних категорій [10, с. 48].

Кількість жанрових рубрик постійно збільшується за рахунок уточнень та деталізації. Так, поряд з кінороманом, драмою, мелодрамою, комедією, детективом, пригодницьким і фантастичними фільмами зустрічаються й такі рубрики, як психологічна драма, романтична мелодрама, трагікомедія, романтична комедія. Жанри об'єднують однотипні кінотексти, які спрямовують глядацькі симпатії. Таким чином, кіножанр можна розглядати як парадигму кінотекстів, а кінотекст відповідного жанру як складову парадигми [8, с. 44].

Політичний фільм – це фільм, який створюється з політичною метою, тобто з наміром висловити аудиторії певне політичне позицію та світогляд або ознайомити її з певними політичними проблемами. Політичні фільми можуть мати різні форми – художні, документальні чи анімаційні; у вигляді різних жанрів – від драм, сатиричних комедій і навіть бойовиків; і з різним рівнем явного політичного змісту – від сирій пропаганди, характерної для кіножурналів у першій половині ХХ століття, до тонких алегорій, які коментують сучасні події через історичні фільми [15, с. 69].

Кінофільм загалом і політичний художній фільм зокрема не приховує емоційну складову впливу. Емоції прямо впливають на результат процесу мислення; людина скоріше порушить закони логіки, ніж прийде до висновку, що суперечить її загальним оцінкам і перевагам [7, с. 163]. Виокремлення емоційної складової фільму скеровує дослідників кінотексту у сферу стилістики тексту, в якій М. Брандес називає емоційну атмосферу «стилістичним ключем» або «стилістичною тональністю тексту» [3, с. 211]. С. М. Іваненко зазначає, що «на відміну від фонетичної тональності, стилістична тональність тексту втілюється у експресивних засобах, які автор використовує у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу та особистого ставлення до нього» [4, с. 77]. Кінотекст політичного художнього фільму належить до епічно-драматичної стилістичної тональності. До переліку емоційних явищ, що знаходять відбиток у цьому виді тональності тексту можна віднести стрес, фрустрацію, які відображають ситуативне ставлення індивіда до певної події [3, с. 215]. Елементом епічно-драматичної тональності є трагічна стилістична тональність. Мова йде про трагічні теми художньої творчості, в яких присутній трагічний настрій, трагічна атмосфера, боротьба й колізії, перемога й поразка, провинна, велич і падіння людини в її поразці, питання істинності [3, с. 244].

Однією із найважливіших тем німецького політичного художнього фільму є існування двох німецьких держав до 1990 року та напружена культурно-політична ситуація у 1970-ті та 1980-ті роки у Німецькій Демократичній Республіці (НДР).

Мова йде про діяльність та репресії в НДР з боку міністерства державної безпеки (Ministerium für Staatssicherheit), яке скорочено називали Штазі (Stasi). Німецький політичний художній фільм переконливо та драматично описує стан у німецькому соціалістичному репресивному суспільстві. Фільми «Das Versprechen» (1995) («Обіцянка»), «Die stille nach dem Schuss» (2000) («Тиха ніч після пострілу») або «Der rote Kakadu» (2006) («Червоний какаду») присвячені практиці залякування, інтриг, маніпулювання, переслідування та стеження з боку Штазі.

Художній фільм «Das Leben der Anderen» («Життя інших») – це німецький політичний фільм-драма, який є дебютом сценариста і кінорежисера Флоріана Генкеля фон Доннерсмарка, володарем премії «Оскар» 2007 року в номінації «Найкращий фільм іноземною мовою».

В центрі уваги фільму постає питання взаємного впливу між суб'єктом стеження, яким є переконаний працівник Штазі (капітан Герд Візлер) та об'єктом його стеження – митцем (драматургом Георгом Драйманом), а також залежність митця від рішень комуністичного керівництва. Використовуючи мистецьке перебільшення, фільм шукає відповіді на питання можливості індивідуального спротиву репресивній державі.

Головною ознакою стилістичної тональності кінотексту політичного фільму «Das Leben der Anderen» є протиставлення лексичних одиниць, які позначають функціонування Штазі і мають відносно нейтральне стилістичне забарвлення з одного боку та лексичних емотивів з відкритою оцінкою з іншого, у яких актуалізується емоційність та експресія життя людей творчого мистецького кола, їх трагедія та переживання. Мовлення працівників структури Штазі використовує стилістично-нейтральну лексику, яка є термінологічним апаратом державної служби безпеки НДР і передає політичну атмосферу тоталітарного суспільства. До них належать: 1) вирази, які позначають оперативну діяльність Штазі: *unbescholtene Bürger einsperren* (запроторювати до в'язниці безневинних громадян, *überwachen lassen* (стежити за кимось), *den Verdächtigen verfolgen und dann aus den Augen verlieren* (переслідувати підозрюваного та втратити його з виду), *gegen die Feinde der Partei kämpfen* (боротися з ворогами партії), *Recht zur Verhaftung* (право на арешт), *zur Klärung eines Sachverhalts folgen* (слідувати для в'яснення справи), *das Beweismaterial vernichten* (знищувати доказовий матеріал), *den Befehl haben, eine Wohnung zu durchsuchen* (мати наказ обшукати квартиру), *den Einsatz beenden* (закінчити оперативні дії), *der Untersuchungshäftling* (підозрюваний під слідством), *mangelnde Verdachtsmomente* (нестача доказів підозри), *falsche Aussage im Verhör* (неправдиві свідчення на допиті), *der Meineid* (неправдиві свідчення під присягою), *zwei Jahre Haft* (два роки ув'язнення), *das Berufsverbot* (заборона професійної діяльності), *die Ausreisegenehmigung* (дозвіл на виїзд), *detaillierter Bericht* (детальний звіт), *48-Stunden Verhör* (48-годинний допит), *die Hausdurchsuchung* (обшук будинку), 2) вирази, які стосуються партії: *die Kulturabteilung des ZK* (відділ культури ЦК), *das ZK Mitglied* (член ЦК), *Schild und Schwert der Partei* (щит і меч партії), *Genosse Minister* (товаришу міністр), *linientreu* (вірний лінії партії).

Противагою репресивній машині державної служби безпеки НДР виступає творча еліта, представлена людьми мистецтва, які творять у театрі: режисери, драматурги, театральні критики. Перебуваючи в стані так званої «внутрішньої еміграції» їхнє мовлення характеризується експресивними лексико-семантичними стилістичними одиницями, фігурами заміщення та сумісності, що передають емоційний стан персонажу фільму, наприклад: *diese fette, aufgetakelte Menschen nicht mehr ertragen können* (не могли терпіти цих жирних, вираджених людей) – експресивні епітети, *jämmerlicher Idealist* (жалюгідний ідеаліст) – експресивний епітет, *der Gnädigkeit der Bonzen* (прихильність верхівки) – іронія, *Verräter und Anpasser* (зрадники і пристосуванці) – експліцитні експресивні емотиви, *in seinen Tod stürzen* (загинуту) – метафора, *das große starke Rad hat ihn zermahlen* (велике сильне колесо його перемолотило) – метафора, *das ganze Gesocks* (увесь набрид) – експліцитна негативна персоніфікація, *dicken Freund haben* (мати близького друга) – метафора, *Ingenieur der Seele* (інженери душі) – метафора, *das Kraftfutter des Erfolgs* (пожива для успіху) – метафора, *das Sterben der Hoffnung* (смерть надії) – метафора, персоніфікація.

Вмілий переклад – це досягнення адекватності, проведення перекладацьких трансформацій, коли текст перекладу найбільш точно передає всю інформацію, укладену в тексті оригіналу. Л. Бархударов визначав перекладацькі трансформації як «міжмовні перетворення, перебудову елементів вихідного тексту, операції нового вираження сенсу або перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента» [2, с. 112]. Всі перекладацькі трансформації діляться на лексичні (заміна, додавання, опущення, конкретизація, генералізація, диференціація значень, компенсація), граматичні (морфологічна заміна частин мови або заміна членів речення, перестановка, зміна типу синтаксичного зв'язку та типу підрядних речень), стилістичні (описовий переклад і синонімічні заміни) та змішані (комплексні). У процесі перекладу трансформації найчастіше бувають змішаного типу. Вони здійснюються комплексно та доповнюють одна одну.

Наведемо приклади перекладацьких трансформацій, які використані при передачі стилістичних особливостей кінотексту політичного художнього фільму «Das Leben der Anderen» українською мовою, тобто перекладу мовлення агентів спецслужби Штазі та експресивно-забарвленого мовлення митців у фільмі. Саме цей контраст створює епічно-драматичну та трагічну тональність кінотексту даного фільму. Переклад фільму здійснено телеканалом 1+1:

а) мовлення агентів спецслужби Штазі:

(1) *Sie glauben also, dass wir unbescholtene Bürger einfach so einsperren... Wenn sie unserem humanistischem System so etwas zutrauen, dann hätten wir schon Recht sie zu verhaften, auch wenn sonst gar nichts wäre.* – Ви вважаєте, що ми безпідставно затримуємо безневинних громадян... Якщо Ви так думаєте про нашу гуманну систему, ми маємо повне право Вас заарештувати. (Контекстуальні лексико-семантичні заміни «unbescholtene» (незаплямовані) – «безневинних», «einfach» (просто) – «безпідставно», «zutrauen» (допускаєте) – «думаєте»). Також використано синтаксичне опущення частини речення «auch wenn sonst gar nichts wäre» в українському перекладі).

(2) *Die Geruchskonserven für die Hunde. Sie ist bei jedem Gespräch mit Untersuchungshäftlingen abzunehmen... und nie zu vergessen.* – Консерватор запаху для собак. Його слід використовувати під час кожного допиту... і ніколи не забувати. (Лексична заміна, конкретизація, опущення «bei jedem Gespräch mit Untersuchungshäftlingen» (розмова з людиною під слідством) – «під час кожного допиту»)

(3) *Reich' mir den Antrag ein, aber schriftlich. Und schreib als Begründung: Mangelnde Verdachtsmomente.* – Подай панопм у письмовій формі. Вкажи причину «За браком доказів». (Лексико-семантична заміна, конкретизація «Antrag» (клопотан-

ня) – «рапорт»; синтаксична заміна словосполучення «*Mangelnde Verdachtsmomente*» (нестача доказів підозри) – «за браком доказів»).

(4) Eine *falsche Aussage im Verhör ist gleichbedeutend mit Meineid. Das heißt ungefähr 2 Jahre Haft.* – Сказана під час допиту неправда трактується як неправдиве свідчення під присягою і карається двома роками ув'язнення. (Контекстуальна лексико-семантична заміна, синонімічний переклад, конкретизація «*falsche Aussage*» (неправдиве свідчення) – «неправда»; лексична заміна «*heißt*» (означає) – «карається»; дослівний переклад «*Meineid*» – «неправдиве свідчення під присягою»).

б) діалоги митців (драматург, письменник, режисер):

(5) *Nimm's mir nicht übel, aber ich kann den Anblick von diesen fetten, aufgetakelten Menschen bei so 'ner Premiere nicht mehr ertragen* – Не ображайся, але я терпіти не можу вигляду цих розжирілих виряджених людей на прем'єрах. (Дослівний переклад)

(6) *Was sollte denn das? Du weißt doch, dass er bei der Stasi ist. – Nein, Paul. Wissen tu ich es nicht. – Du bist so ein jämmerlicher Idealist, dass du schon fast ein Bonze bist. Wer hat denn Jerska so kaputt gemacht? Genau solche Leute! Spitzer, Verräter und Anpasser! Irgendwann musst du Position beziehen, sonst bist du kein Mensch! – Чого ти виправдовуєшся? Ти ж знаєш, що він працює на Штазі. – Ні Паулю, цього я не знаю. – Ти такий жалюгідний ідеаліст, що скидаєшся на партійця. А хто знищив справу Йерски? Саме такі люди! Пацлюки, зрадники і пристосуванці! Подумай, на чьому ти боїш, інакше втрапиш людське обличчя.* (Лексико-синтаксична заміна «*Was sollte denn das?*» (Що би це повинно було б означати?) – «*Чого ти виправдовуєшся?*» лексична заміна «*dass er bei der Stasi ist*» – «*що він працює на Штазі*»; дослівний переклад «*jämmerlicher Idealist*» – «*жалюгідний ідеаліст*»; контекстуальна лексико-семантична заміна, конкретизація «*du schon fast ein Bonze bist*» (майже сам є важливою персоною/ важливим босом) – «*скидаєшся на партійця*»; додавання «*Jerska*» – «*справу Йерски*»; контекстуальна лексико-семантична заміна, дослівний переклад «*Spitzer, Verräter und Anpasser*» (шпигуни, зрадники, пристосуванці) – «*пацлюки, зрадники і пристосуванці*»; контекстуальна лексико-синтаксична заміна, заміна виразу та словосполучення «*musst du Position beziehen*» (ти мусиш зайняти позицію) – «*подумай, на чьому ти боїш*»); лексико-синтаксична контекстуальна заміна з граматичною заміною дієслова у виразі «*sonst bist du kein Mensch*» (інакше ти не людина) – «*інакше втрапиш людське обличчя*»)

Висновки. Дослідження кінотексту політичного художнього фільму є потрібним керуючись важливим спрямуванням розвідок сучасної стилістики тексту в напрямку опису та унормування системи мовленнєвих жанрів. Дана розвідка описує стилістичний та перекладацький аспект лінгвістичної частини кінотексту політичного художнього фільму.

Із проведеного нами дослідження випливає, що кінотекст політичного художнього фільму належить до епічно-драматичної тональності тексту, головною ознакою якої є вживання експресивних емотивів, виражених з допомогою експресивних метафор, персоніфікацій, епітетів та іронії. При перекладі засобів епічно-драматичної тональності політичного художнього фільму не завжди можливо зберегти лінгвістичну складову оригінального кінотексту. Найбільш ефективними трансформаціями українського перекладу проаналізованого художнього фільму є контекстуальна лексико-семантична заміна, конкретизація, дослівний переклад, синонімічний переклад, синтаксичне опущення частини речення, синтаксична заміна в структурі словосполучення, граматична заміна. Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо у подальших пошуках можливих рішень опису жанрової системи кінотексту в межах медіалінгвістики.

Література:

1. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов). *Вопросы языкознания*. 1992. № 1. С. 71–79.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва, 1975. 240 с.
3. Брандес М. П. Стилистика текста. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 408 с.
4. Іваненко С. М. Поліфонія тексту : монографія. Київ : Видавничий центр КДУ, 1999. 318 с.
5. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин : Ээсти раамат, 1973. 140 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва, 2001. 208 с.
7. Прожико Г. С. Концепция реальности в экранном документе. Москва : ВГИК, 2004. 454 с.
8. Слышкин Г. Г., Ефремова М. А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
9. Федоров А. В. Терминология медиаобразования. *Искусство и образование*. 2000. № 2. С. 33–38.
10. Adamzik K. Textsorten. Tübingen : Stauffenburg, 2000. 229 s.
11. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Berlin : Schmidt, 2005. 179 s.
12. Burger H. Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien. Berlin, New York : De Gruyter. 2005. 490 s.
13. Eckkrammer E.M., Held G. Textsemiotik. Studien zu multimodalen Texten. Frankfurt/Main : Lang. 2006. 198 s.
14. Lenk H. Handlungstheorien interdisziplinär. München : Fink, 1978. 398 s.
15. Mit Bildern bewegen – der politische Film heute. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/akademie/hamburg/06824.pdf> (дата звернення: 14.08.2021)

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: lvtet@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-173-176

Череповська Т. В., Бінкевич О. М. Психологізм роману Сесілії Агерн “Чарівний щоденник”. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 173–176.

УДК: 811.111

Череповська Тетяна Володимирівна,
кандидат філологічних наук, в.о. доцента,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Бінкевич Олена Михайлівна,
старший викладач,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ СЕСІЛІЇ АГЕРН “ЧАРІВНИЙ ЩОДЕННИК”

У статті розглядається феномен художнього психологізму та способи його реалізації у сучасній англійській літературі. Поняття аналізується на прикладі роману Сесілії Агерн “Чарівний щоденник”, головна героїня якого переживає психологічну кризу як наслідок особистої втрати. Досліджуються лексико-стилістичні та композиційні засоби репрезентації внутрішніх переживань протагоніста, зумовлених внутрішніми та зовнішніми чинниками, та особливості їхнього застосування як відображення індивідуально-авторського стилю письменниці. Простежується роль символів, алюзій на казки, персоніфікацій, низки художніх деталей та компаративних тропів у зображенні внутрішнього кризового стану дівчини-підлітка. Досліджується роль ключових слів, імплікуючої деталі та заголовка у композиційному оформленні твору та відображенні змін у свідомості протагоніста.

Ключові слова: алюзії на казки, втрата, ключове слово, композиція, метафора, персоніфікація, психологічна криза, ретроспекція, символ, темпоральна перспектива, темпоральна свідомість, художній психологізм, художня деталь.

Tetiana Cherepovska,
PhD, associate professor,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv
Olena Binkevych,
senior lecturer,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

PSYCHOLOGISM OF THE NOVEL “THE BOOK OF TOMORROW” BY CECILIA AHERN

The article reveals the phenomenon of psychologism in fiction and the ways of its actualization in modern English literature concerned with psychological aspects. The notion is analyzed on the basis of Cecilia Aherne's novel “The Book of Tomorrow” that depicts the protagonist's psychological crisis as a result of personal loss and the ways of coping with negative experience. Lexical-stylistic and compositional means are studied through the prism of the representation of the protagonist's internal feelings caused by inner and outer factors. The role of symbols, fairy-tale allusions, personifications, artistic details and comparative tropes in depicting the young girl's crisis state and her reactions to life changes is traced. The function of key words, implicit details, temporal fractures and the title in the compositional framing of the text is researched. The role of the mentioned-above linguistic means in the reflection of transformations taking place in the protagonist's consciousness is studied. Some peculiarities of Cecilia Aherne's individual author's style, such as wide use of fairy-tale allusions and personifications, contrastive application of some lexical-stylistic means (artistic details) and the coherent function of the others (an implicit detail, extended metaphors), are outlined. The author's favourite key words are listed; the stylistic role of their repetitions in different contexts is shown. The retrospective actualization of the lexeme tomorrow presented in the title is traced.

Key words: fairy-tale allusions, loss, title, comparative tropes, composition, key word, personification, psychological crisis, symbol, temporal fractures, fictional psychologism, artistic detail.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасна світова література, зокрема англійська, характеризується зосередженістю на внутрішньому світі людини, на її особистих переживаннях та шляхах виходу зі складних життєвих ситуацій. Феномен психологізму в літературі як сукупності художніх засобів відображення внутрішнього стану, почуттів та переживань героїв літературного твору достатньо добре вивчений у сучасній філологічній науці. Дослідженням цього явища займалися Л. Я. Гінзбург, А. Б. Єсін, Н. Ю. Жлуктенко, Г. Д. Клочек, М. П. Кодак, Н. Ю. Панова, О. А. Потєбня, О. В. Ситник, В. В. Фащенко та багато інших. Засоби його репрезентації в англійській художній дискурсі вивчали Т. Д. Похилевич (аналізувала структурно-композиційні та мовні засоби психологізму в романах Т. Гарді) [4], Г. В. Клименко (досліджувала поетику художнього психологізму в творах А. Мердок) [1], І. В. Ніколаєва (займалась проблемами психологізму романів Т. Уайлдера) [3]. Проте, індивідуально-авторський стиль кожного письменника відзначається неповторним характером. Творчість Сесілії Агерн, представниці психологічного напрямку в сучасній англійській літературі, є на сьогоднішній день мало вивченою, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Письменниця, на прикладі героїнь багатьох своїх романів, наприклад “The Book of Tomorrow” (2009) [10], “The Time of My Life” (2011) [11], “Flawed” (2016) [8], “Perfect” (2017) [9], досліджує складні життєві ситуації та шляхи виходу з них. Автор простежує реакції своїх протагоністів на втрати близьких людей, роботи, здоров'я, свободи, звичного способу життя та індивідуальні шляхи подолання психологічної кризи, використовуючи притаманний лише їй набір лексико-стилістичних та композиційних засобів відображення зазначених аспектів у своїх художніх творах. Отже, метою нашого дослідження є вивчення індивідуально-авторського стилю С. Агерн, зокрема лінгвопрагматичних особливостей відображення внутрішнього стану героїні її роману “The Book of Tomorrow” (“Чарівний щоденник”), на лексико-стилістичному та структурно-композиційному рівнях. У роботі використана комплексна методика, яка поєднує методи контекстуально-інтерпретаційного та функціонально-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній психологізм, на думку І. В. Ніколаєвої, це естетична категорія, пов'язана з художньою інтерпретацією психології особистості [3, с. 9]. Складність її полягає у тому, що вона перебуває не лише у сфері інтересів філології, але й суміжних дисциплін. Тому, не зважаючи на те, що наше дослідження лежить у площині стилістики художнього мовлення та інтерпретації тексту, вважаємо за необхідне послугуватись деякими термінами в царині психології, зокрема поняттям втрати. Дж. А. Мюррей зазначає, що втрата – це важливий елемент багатьох несприятливих подій у житті, з якими стикається усе людство: смерть, інвалідність, травми, хвороби, старіння, безробіття, розрив стосунків, війна, міграція, тощо [5, с. 219]. Наслідком особливо важких втрат є психологічна криза. У нашому попередньому дослідженні ми аналізували це явище на прикладі іншого роману Сесілії Агерн – “Час мого Життя”, де головна героїня зазнає розриву стосунків та втрати роботи [11]. В романі “Чарівний щоденник”, який є матеріалом цього дослідження, зображено ще складнішу ситуацію. Тамара – молода та успішна 17-річна дівчина із заможною респектабельною родиною, яка втратила батька. Після його суїциду, вона переживає глибоку психологічну кризу, яка обтяжується почуттям провини перед покійним, глибокою депресією матері, а також переїздом із комфортабельного Дублінського маєтку до сільського будинку родичів. Комунікабельна та незалежна Тамара опиняється в ізоляції від друзів та колишнього оточення. Перед нею постають непрості завдання: пристосуватись до нових життєвих обставин, допомогти матері впоратись з горем та протистояти надмірному піклуванню тітки. Трагічне подія докорінно змінила свідомість дівчини. Автор детально змальовує реакцію протагоніста на нові життєві обставини та шляхи виходу з внутрішнього конфлікту.

Для відображення психологічної кризи як наслідок втрати рідної людини героїнею свого роману та змін, що відбуваються у її сприйнятті світу, автор використовує чисельні стилістичні прийоми. Серед них відзначається широке застосування алюзій на казки, зокрема *Hansel and Gretel*. Сюжет твору Братів Грім, у якому йдеться про самотніх та покинутих дітей, корелює із внутрішнім станом героїні-підлітка, який характеризується невпевненістю та несприйняттям нового оточення. Так, будинок родичів, до яких Тамара переїхала разом зі своєю матір'ю після смерті батька, попри казково привабливий та охайний вигляд, відразу викликає у дівчини негативні асоціації: “It’s a sweet house ... and it reminds me of the one in *Hansel and Gretel*” [10, с. 15], “I looked back uncertainly at the *Hansel and Gretel* house and wanted to cry again” [10, с. 39]. Стилістичний ефект досягається використанням лексеми з позитивною конотацією (“sweet”) у першому описовому контексті та лексеми з негативною конотацією (“to cry”) у другому.

Із підлітковим максималізмом Тамара реагує на надмірну опіку тітки Розалін, порівнюючи її з відьмою з вище згаданого казкового твору: “She always watches me to eat and it freaks me out. It’s as though she is the witch from *Hansel and Gretel*, watching for me to become plump enough so that she can throw me into the Aga with my hands tied behind my back and an apple stuffed in my gob” [10, с. 17]. Метушливість родички порівнюється з літанням на мітлі: “I stalled, waiting for Rosaleen to come flying down on her broomstick... but she didn’t” [10, с. 331-332].

Загалом, алюзії на казку *Hansel and Gretel* зустрічаються у тексті 10 разів. Ключове алюзивне слово “breadcrumbs” з’являється у різних контекстах чотири рази, відзначаючи етапи виходу з психологічної кризи, спричиненої втратою. Спочатку автор привертає увагу читача до стану внутрішнього сум’яття дівчини, яка використовує найменшу можливість, намагаючись повернутися до комфортного минулого, як діти із казки, які кидали на дорогу крихти хліба, сподіваючись за їхньою допомогою відшукати шлях додому: “I immediately wished I’d dropped *breadcrumbs* all the way from Killiney so I could find my way home” [10, с. 33]. В подальшому дівчина усвідомлює, що метафоричні “крихти хліба” (“my line of *breadcrumbs* from the gatehouse to Killiney” [10, с. 119]) – це зовсім не засіб повернення у минуле, а нова точка відліку, ключ до розуміння себе (“Sometimes we have absolutely no idea where we are, we need the smallest clue to show us where to begin” [10, с. 119]), спосіб пізнання істини (“a trail of *breadcrumbs* ... which I had been forced to follow in order to learn the truth for myself” [10, с. 385]). І цими “крихтами” є слова-підказки з дивного щоденника, який випадково потрапив до її рук: “Each was that trail of *breadcrumbs* I longed to drop from my old home to here. Each word was a clue, a revelation, of something that was happening right under my nose” [10, с. 180]. Використання лексем “clue” (двічі), “revelation” та “truth” в одних контекстах з алюзивною лексемою “breadcrumbs” надає останній додаткового конотативного забарвлення.

Людина, яка переживає втрату та знаходиться у стані психологічної кризи, по-іншому сприймає плин часу, зазнає змін у темпоральній свідомості. У казці плин часу також спотворений, відмінний від часу фізичного. На думку Е. Велті, у казці закони часу ігноруються, а її герої мають казковий імунітет до змін [7, с. 164]. Таким чином, алюзії на казки у художньому дискурсі, зокрема в аналізованому романі, слугують також створенню позачасового контрастного фону, на якому розгортаються картини з життя головної героїні, яка на певний період після того як зазнала психологічної травми втрачає відчуття реального часу: “Rosaleen and Arthur were standing by the little green gate of their *Hansel and Gretel* house and God knows how long they’d been waiting there” [10, с. 32].

Протилежні (позитивні) асоціації викликає у дівчини напівзруйнований після пожежі старовинний замок, розташований неподалік. Алюзія на казку про смарагдове місто з оптимістичним сюжетом позначає новий етап розвитку свідомості героїні, появи перспективи у майбутнє: “The once grand roadway that led directly to the castle ... was overgrown and hidden by grasses, like the yellow road in the *Return to Oz*” [10, с. 102].

Саме до замку Тамара тікає щодня із своїм щоденником, намагаючись розібратись у собі. Не зважаючи на занедбаний стан, він дає Тамарі відчуття захищеності, на протигагу доглянутому будинку родичів. Недаремно дівчина називає будівлю виключно “castle”, на відміну від тітки, яка використовує лексеми “ruin”. Будівля та усе, що її оточує, оживають в уяві героїні-підлітка, що досягається широким застосуванням персоніфікацій: “The trees that lined the road all turned their heads to watch me” [10, с. 41], “leaves swished to one another making the sounds of gossiping lips” [10, с. 41], “The weeds, the dandelions, the nettles, all stopped what they were doing to look up” [10, с. 42].

Створюючи образ зруйнованої будівлі, автор використовує як пряму авторську характеристику, наприклад зображальні художні деталі (“fallen into disrepair” [10, с. 22], “no roof, fallen-down walls, no stairs” [10, с. 22], “loads of stuff growing inside” [10, с. 22], “the crumbling walls” [10, с. 252]), так і опосередковану, наприклад епітети та вище згадані персоніфікації, наділяючи замок людськими рисами: (“all wounded”, “bloody from battle” [10, с. 42]). Паралельні метафоричні конструкції, “its scars revealed” [10, с. 42] (у зображенні руїни) та “my scars revealed” [10, с. 42] (у характеристиці внутрішнього стану Тама-

ри) та лексема “scar” у першому та другому контекстах поєднують персоніфікований образ замку та образ головної героїні, яка зазнала психологічної травми, та посилюють стилістичний ефект. Не зважаючи на грізний вигляд, актуалізований, зокрема, гіперболізованою метафорою “a whole pile of sneaky stone and mortar on its tiptoes with a finger across its lips” [10, с. 42], замок стає найкращим другом дівчини та її мовчазним свідком: “The castle was my witness” [10, с. 252], “The castle disappeared again, playing peekaboo with me” [10, с. 101], “The castle ... had sneaked towards me” [10, с. 42], “It stood before me” [10, с. 42], “It didn’t blink once” [10, с. 42], “The crumbling walls stared back at me” [10, с. 142].

Образ замку супроводжує усі етапи розвитку свідомості героїні, набуваючи символічного значення минулого, примирення з яким є неодмінною умовою відновлення темпоральної перспективи. Натомість, символом майбутнього виступає незвичний щоденник, у якому щодня чарівним чином з’являються нові записи про події, які мають незабаром відбутись із головною героїнею залежно від її вчинків у теперішньому, що вчить дівчину відрізняти те, що слід приймати як неминучість, та те, що можна і потрібно змінювати.

Автор майстерно поєднує символічні образи замку та щоденника, символів минулого та майбутнього, в одне ціле за допомогою імплікуючої деталі – сходів, які дивом вціліли після пожежі: “a staircase that climbed to a second floor that didn’t exist, leading to the skies, as though with one giant leap you could reach a cloud” [10, с. 142]. Саме тут Тамара вперше розгортає свій щоденник та розпочинає шлях до самопізнання. Вибір символічної деталі є не випадковим, адже сходи можна трактувати як образ постійного сходження, перегляду цінностей, розвитку темпоральної перспективи. Недаремно головна героїня так і називає їх – дорогою в небеса (“a stairway to heaven” [10, с. 142]).

Образ щоденника є також персоніфікованим. Тамара сприймає його так само, як і замок, називаючи своїм свідком (“I had a witness” [10, с. 99]), своїм секретом (“my little secret” [10, с. 99]). Зображальні деталі, за допомогою яких автор змальовує щоденник, додають йому такої ж таємничості та позачасовості, як і замку: “a large leather-bound book, ... brown, thick, no author’s name or title along the spine” [10, с. 86], “the thick cream woven deckle-edged pages, which looked as though they’d come straight from another time” [10, с. 102]. Щоденник змінює свій вигляд, попереджаючи власницю про майбутню небезпеку: сторінки стають обвугленими (“the pages started to slowly curl inward at the edges, becoming browned and charcoaled, as though they were burning before my very eyes” [10, с. 324]). Коли небезпека відступає, сторінки набувають попереднього вигляду: “Slowly but surely the burned pages began to uncurl right before my eyes, unfolding and lengthening” [10, с. 378].

Символічного значення відродження, повернення до життя набувають образи природи. Прагнення героями стабільності актуалізується лексемами “sturdy”, “solid”, “safe”, “secure” [10, с. 53] в описовому контексті старого дерева, на який годинами дивиться матір Тамари, перебуваючи у стані ступору після смерті чоловіка. Відчуття захищеності надає природа і головній героїні: “I felt safe then, cocooned in the bosom of the trees” [10, с. 102]. Саме під старим деревом Тамара, сповнена сил розпочати нове самостійне життя без підказок чарівного щоденника, закопує свою книгу майбутнього (“the book of tomorrow”). Під тим самим деревом з вирізаними на ньому ще у далекому минулому іменами її батьків та багатьох інших, хто мріяв під ньому про щасливе майбутнє (“the dozens of others who had so many hopes for tomorrow under this tree” [10, с. 420]).

Застосування ключових лексем “now” та “tomorrow” у композиційно значущих елементах тексту дозволяє простежити етапи розвитку свідомості протагоніста. Так, в експозиції твору головна героїня зізнається, що ніколи до пережитої трагедії не замислювалась про майбутнє: “Before, I’d never think of tomorrow. I lived in the now. I wanted this now, I wanted that now. But now... I have no choice but to think of tomorrow and all the people that tomorrow affects. Now, I’m glad when I wake up in the morning that there is one. I lost my dad. He lost all the tomorrows and I lost all the tomorrows with him. You could say that now I appreciate them when they come. Now, I want to make them the best they can possibly be” [10, с. 9]. У розв’язці роману ця думка прокручується знову, ще раз підкреслюючи зміни у темпоральній свідомості героїні, її спрямованість у майбутнє: “... there are tomorrows. Before, I concentrated on just now... It [the diary – T.Ch.] continues to tell me about tomorrow and I continue to live it. I try to live it better” [10, с. 417-418]. Лексеми now та tomorrow повторюються у зазначених фрагментах, відповідно, вісім та сім разів. Ще шість разів лексему tomorrow замінено займенниками one, them, they, it.

Чисельні повтори зазначених слів на невеликому текстовому просторі та рамкування оповіді акцентують увагу читача на змінах, що відбуваються з темпоральною перспективою головної героїні. Так, в середині оповіді героїня починає називати себе “the Tamara of Tomorrow” [10, с. 178]. В кінці твору, усвідомивши, що кожен є творцем свого майбутнього (“We have to make our own tomorrows” [10, с. 419]), Тамара вирішує заховати щоденник. Саме лексема tomorrow, використана спочатку у заголовку, завершує оповідь: “Thanks for reading my story. I’ll write again tomorrow” [10, с. 420]. Таким чином, ключове слово, задане у заголовку, актуалізує своє значення ретроспективно. В композиційній розв’язці роману спостерігаємо ретроспективну актуалізацію змісту, закладеного в заголовку роману: розуміння минулого та примирення з ним відкриває перспективи у майбутнє, яке не завжди прописане наперед, а яким можна і потрібно керувати.

Заслугує на увагу й стилістична гра частин мови, граматичних форм та членів речення: лексема now вживається і як прислівник, і як іменник; виступає як обставиною, так і прямим та непрямим додатками. Те саме стосується і лексеми tomorrow: зазначене слово вживається в якості іменника (в однині та множині) та виступає непрямим та прямим додатками, а також підметом.

Крім лексичних повторів, у тексті присутні й композиційні повтори, виражені ретроспекціями. Час-від-часу сюжетна лінія ламається, щоразу повертаючись до трагічної події в минулому, щоразу обростаючи новими деталями та прояснюючи ситуацію в минулому. Проте, перспекції, як протилежний вид темпоральних зламів, зустрічаються частіше, що зумовлено творчим задумом автора, пов’язаним із внесенням елемента фантастики в оповідь у вигляді чарівного щоденника, що передбачає майбутнє. Емоційне напруження головної героїні у моменти прийняття важливих життєвих рішень автор передає за допомогою точної покрокової фіксації часу, який ніби розшаровується: “It was 12.50 p.m.” [10, с. 240], “It was one o’clock” [10, с. 243], “At three-thirty a.m.” [10, с. 261], “At six-fifteen” [10, с. 262], “at six forty-five” [10, с. 262].

Автор простежує етапи проходження героями психологічної кризи та різні прояви цього стану за допомогою компаративних тропів: метафор, художніх порівнянь та епітетів. Аналіз цих засобів є ключовим в інтерпретації будь-якого художнього твору, адже, як зазначає В. Телія, метафора виконує текстотвірну функцію [2, с. 6].

На основі контекстуального спостереження, ми виокремили деякі референти та кореляти, які використовує автор для актуалізації психологічного стану персонажа. Так, свідомість людини (“mind”) порівнюється зі скринькою або коробкою (“a box”), а певна життєва зміна, досвід є ключем до неї (“a key”). Основою порівняння у цьому випадку є лексеми “to open”, “to unlock”, “to unlatch”, “to lift the lid” [10, с.1]. В інших контекстах корелятами до референта “mind” слугують об’єкти природи: “little buds”, “petals”, “a bouquet of stalks”, які живляться (“are nurtured”), повільно відкриваються (“slowly open”), готуються до життя (“prepare”), ростуть під впливом явищ природи (“the rain falls”, “the sun shines”) подібно до того як розкривається здатність людини бачити, сприймати, усвідомлювати: “they go through life aware and accepting, seeing light where there’s dark, seeing possibility in dead ends, tasting victory” [10, с.1-5]. Подібно до рослин, свідомість кожної окремої людини має свої особливості розвитку: “Some people’s minds open later in life... But then there are those whose minds... never open, never flourish ... till the day they died” [10, с. 2]. Характеризуючи свідомість таких людей, автор використовує такі епітети: “neatly manicured”, “sweetly scented”, “never opened”, “never light or dainty enough to dance in the breeze”, “upright and rigid”, “matter-of-fact” на відміну від тих, чий розум нагадує розквітлі бутони (“flowering buds”) [10, с. 5].

Автор неодноразово використовує поширені метафоричні конструкції, скріплюючи таким чином сюжетну лінію. Так, словосполучення “chemical trail” вперше з’являється на початку оповіді, коли Тамара вперше порівнює стан безпорадності, в якому вона з мамою опинилась після смерті батька, з тим хаосом, який зчиняється у мурашнику, коли хтось наступає на слід, який мурахи, які йдуть попереду, лишають після себе: “If you interfere in their *chemical trail* in any way, it drives them crazy... Somebody broke our line, took out our leader, ruined our *trail* and our lives descended into utter chaos” [10, с. 11]. Дівчина-підліток намагається віднайти життєвий орієнтир. Тож, коли словосполучення “chemical trail” повторюється вже в іншому контексті, воно набуває іншого конотативного значення – життєвого шляху героїв роману: “Perhaps now Mum would be sent to a therapist or a counsellor to get herself fixed so that we could start on with our *chemical trail*” [10, с. 57].

Героїні роману по-різному реагують на життєві втрати. Зображаючи стан ступору, у якому перебуває мати Тамари, автор використовує такі художні порівняння та метафори як “like a walking corpse” [1, с. 2], “all façade, nothing of substance behind” [10, с. 2-3], “her shell” [10, с. 242] та епітети “tired, soulless” [10, с. 2], “mummy-like” [10, с. 125]. На протизагугу матері, її донька приходить до усвідомлення, що, подібно до рослини, яку розтоптали, але не знищили, вона повинна продовжувати розвиватись, хоч і в іншому напрямку (“I’d been trampled on like a plant that has been crushed underfoot but not killed, and just like the plant I’d no choice but to grow in a different *direction* than I had before” [10, с. 94]), який треба віднайти (“The fact I’d been trampled on was obvious. What I called into question time and time again was which *direction* I was now growing in” [10, с. 95]). Продовжуючи аналогію з явищами природи, Тамара усвідомлює, що після життєвих випробувань настає новий етап зростання, як для рослин, яких зміло водою під час повені, а вони вкоренилися на чужині та дати ріст: “Sometimes a lot can come of being all washed up. You can really grow” [10, с. 337].

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, письменниця послуговується багатьма лексико-стилістичними та композиційними засобами відображення внутрішнього стану протагоніста, який зазнав життєвих втрат. Домінуючими засобами у цьому художньому творі є алюзії на казки, персоніфікації та символи. Подібно до інших творів, для підсилення стилістичного ефекту автор вдається до контрастного застосування мовних засобів (співставлення алюзій на казки з оптимістичним та песимістичним сюжетом (зокрема *Hansel and Gretel* та *Return to Oz*), символів минулого та майбутнього (відповідно, старовинний замок та чарівний щоденник), ключових слів та зображальних деталей з протилежною конотацією (*now – tomorrow, a castle – a ruin, a sweet house – a crumbling castle*)), що є одним з проявів особливостей індивідуально-авторського стилю. Повтори ключових слів в композиційно значущих елементах тексту (зокрема лексеми *breadcrumbs*), використання поширених метафор, паралельних метафоричних конструкцій (наприклад, метафор з однаковим корелятом (*scars*) на позначення руйнації персоніфікованої будівлі та душевних ран головної героїні), імплікуючої деталей (вцілілі після пожежі сходи замку) відіграють важливу роль у композиційному оформленні тексту, поєднуючи його в одне ціле, та слугують відображенню змін у свідомості протагоніста.

Виконане дослідження вважаємо перспективним для подальшої роботи у декількох напрямках, передусім у плані компаративного вивчення лексико-стилістичних та композиційних засобів відображення психологічних явищ у творчій парадигмі Сесілії Ахерн та у плані зіставлення з іншими творами її сучасників.

Література:

1. Клименко Г. В. Концепція і поетика художнього психологізму в романах А. Мердок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 1994. 24 с.
2. Метафора в мові і тексті : монографія / под общ. ред. В. Н. Телии. Москва : Наука, 1988. 176 с.
3. Николаева И. В. Проблемы психологизма романов Т. Уайлдера : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.05. Киев, 1990. 24 с.
4. Похилевич Т. Д. Структурно-композиционные и языковые средства психологизма в романах Томаса Гарди : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1983. 18 с.
5. Murray, J. A. (2001). Loss as a universal concept: A review of the literature to identify common aspects of loss in adverse situations. *Journal of Loss and Trauma*, 6(3), 219–241.
6. Podoliak, M. (2019). The comparative analysis of the Ukrainian and Italian elementary and middle schools. *The case of the English language teaching. Studies in comparative education*, (2), 30–37.
7. Welty, E. *The Eye of the Story : Selected Essays and Reviews*. New York : Vintage Books, 1990. 355 p.

Ілюстративний матеріал:

8. Ahern, C. *Flawed*. London : HarperCollins Publishers, 2016. 402 p.
9. Ahern, C. *Perfect*. London : HarperCollins Publishers, 2017. 427 p.
10. Ahern, C. *The Book of Tomorrow*. London : HarperCollins Publishers, 2009. 420 p.
11. Ahern, C. *The Time of My Life*. London : HarperCollins Publishers, 2012. 486 p.

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: oshym@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-177-180

Шум О. В. Доперекладацький та перекладацький аналіз тексту (на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 177–180.

УДК: 811.112.2'255.4

Шум Ольга Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Київський національний університет культури та мистецтв

ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ОЛЕНІАДА» І. РОЗДОБУДЬКО)

Стаття розглядає особливості перекладацького аналізу художнього тексту, зокрема доперекладацького етапу та безпосередньо самого перекладу, на прикладі політичного сатиричного роману «Оленіада» І. Роздобудько. Кожен із дослідників, які вивчають вищезазначену проблематику, має власну точку зору щодо структури та поетапності процесу перекладу, зокрема художнього тексту. Переважає більшість науковців у галузі перекладознавства не розрізняють доперекладацький та перекладацький аналізи твору, вважаючи їх невід'ємними один від одного. Доперекладацький аналіз художнього тексту має свої закономірності, відповідно до яких досліджуються домінуючі ознаки твору (антропоцентризм, естетична інформація, фікційність, образність тощо).

Ключові слова: художній переклад, переклад, проза, роман, доперекладацький аналіз, перекладацький аналіз, етапи перекладу.

Olha Shum,
PhD of philological sciences,
Kyiv National University of Culture and Arts

PRE-TRANSLATION AND TRANSLATION ANALYSIS OF THE TEXT (BASED ON THE NOVEL "OLENIADA" BY I. ROZDOBUDKO)

The article examines peculiarities of the translation analysis of the literary text, in particular the pre-translation stage and translation itself on the example of the political and satirical novel "Oleniada" by I. Rozdobudko. Each researcher has their own point of view on the structure and stages of the translation process. The translation of any text is a long process, which consists of different stages depending on the purpose of the final product. Obtaining a quality adequate translation in the target language requires the translator to take a number of steps to study the author's work, his or her individual features, genre, if it's necessary to be an expert on the issues described in the original text – history, medicine, culture, geography, criminology, etc. The vast majority of scholars in the field of translation studies do not distinguish between pre-translation and translation analyzes of text, considering them to be inseparable from each other. Pre-translation analysis of a literary text has its own laws, according to which the dominant features of the work are studied (anthropocentrism, aesthetic information, fiction, imagery, etc.). We define the relevance and prospects of further research on this topic in the comparison of pre-translation analyzes of literary texts by different authors and different genres.

Key words: literary translation, translation, prose, novel, pre-translation analysis, translation analysis, stages of translation.

Постановка проблеми. Переклад будь-якого тексту, а зокрема художнього, є тривалим процесом, який складається з різних етапів залежно від мети кінцевого продукту. Отримання якісного адекватного перекладу цільовою мовою вимагає від перекладача здійснити низку кроків із дослідження творчості автора, його індивідуальних рис, жанру твору, за потреби бути фахівцем із питань, описаних в тексті оригіналу – історії, медицини, культури, географії, криміналістики тощо. **Метою нашого дослідження** є розглянути особливості та значення етапів перекладу художнього тексту та продемонструвати доперекладацький та перекладацький етапи на прикладі аналізу роману «Оленіада» І. Роздобудько.

Питанню важливості етапу доперекладацького аналізу тексту оригіналу та різних його аспектів присвячували свої розвідки вітчизняні та закордонні перекладознавці, зокрема І. Алексеева [2], М. Брандес [3], А. Зайцев, Я. Іваненко [4], В. Комісаров, Л. Латишев, С. Максимов [6], Е. Матузкова [7; 8], К. Норд [1], П. Ньюмарк, В. Поворотов, К. Райс, О. Шапошник [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. Існують різні погляди та думки науковців щодо структури та поетапності процесу перекладу, зокрема художнього тексту. Часто дослідники не розрізняють доперекладацький та перекладацький аналізи твору, вважаючи їх невід'ємними один від одного. Чимало сучасних дослідників посилаються на класифікацію доперекладацького аналізу тексту І. Алексеевої, за якою виділено п'ять етапів: 1) збір зовнішніх відомостей про текст (автор тексту, час створення і публікації тексту, з якого глобального тексту взято даний текст); 2) визначення джерела та реципієнта; 3) склад інформації (когнітивна, оперативна, емоційна, естетична) та її цільність; 4) комунікативне завдання; 5) мовленнєвий жанр [2, с. 326-330].

Перекладознавиця Я. Іваненко стверджує, що доперекладацький аналіз художнього тексту має свої закономірності, відповідно до яких досліджуються характерні ознаки твору, зокрема антропоцентризм, естетична інформація, фікційність, образність, що реалізуються в мові оригіналу. Науковець дає визначення *доперекладацькому аналізу тексту*, як аналіз, що здійснюється перекладачем на підготовчому етапі роботи над перекладом і складається із аналізу його екстралінгвальних факторів, до яких можна віднести контексти історичної епохи та історичного сприйняття твору, читача, автора та його літературного доробку, а також лінгвальних факторів: жанр і рід літератури, семантика, прагматика, аналіз горизонтальної та вертикальної структур, тональність, стилістичні засоби фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного мовних рівнів [5, с. 13-14]. Я. Іваненко вважає, що доперекладацький аналіз художнього тексту можна поділити на п'ять етапів, на яких перекладач шукає відповіді на запитання «хто?», «кому?», «що?», «де та коли?», «як?» і «навіщо». На кожному

етапі досліджується певний шар художнього твору: контекст автора, його творів та історичний контекст, контекст читача, семантичний рівень або ж зміст твору, час і місце дії, культурний контекст твору, жанр та рід тексту, тональність, фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний та стилістичний рівні [5, с. 14].

На думку О. Шапошник, доперекладацький аналіз твору є обов'язковою складовою успішного перекладу, першим етапом якого є отримання загальних відомостей про текст, таких як автор тексту, час створення або публікації тексту, у складі якої книги або збірки він опублікований та побажання замовника перекладу (*прим.* мета перекладу, скопос). Другий етап полягає у встановленні відправника тексту оригіналу та реципієнта тексту перекладу. Дослідниця вважає, що можливим є об'єднання цих двох етапів доперекладацького аналізу, оскільки усі зазначені дані можна віднести до загальних відомостей про текст [9, с. 2]. Однак, наприклад, С. Максимов зазначає, що доперекладацький аналіз твору є першим етапом перекладацького аналізу тексту, наступними йдуть власне процес перекладу та постперекладацький аналіз результату (продукту) перекладу. Науковець зауважує, що в роботі професійних перекладачів усі три етапи відбуваються майже одночасно, орім, хіба що, постперекладацького аналізу, який може здійснюватися через певний (невеликий) проміжок часу з тим, щоб перекладач подивився на продукт своєї діяльності по-новому, критично оцінив його та відкоригував неточності [6, с. 124].

Дослідниця О. Матузкова подібно до попередніх науковців пропонує проводити доперекладацький аналіз письмового тексту за такими параметрами й у такому порядку: 1) функціонально-стильова приналежність тексту і його мовний жанр; 2) тип тексту; 3) мета перекладу; 4) характер читачької аудиторії; 5) час і місце створення і публікації тексту; 6) автор тексту [8, с. 45].

У нашому дослідженні ми вивчаємо особливості доперекладацького та перекладацького аналізу художнього твору студентами під час перекладацьких майстерень із художнього перекладу на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько. Першим підготовчим кроком до перекладу вважаємо пошук та дослідження доступної загальної інформації щодо авторки (біографія, освіта, приналежність до гуртків чи течій, релігійні та філософські погляди тощо), особливостей стилю її попередніх творів (критика, літературознавчі дослідження, відгуки мовознавців). Із проаналізованих джерел отримуємо узагальнену інформацію, що І. Роздобудько – українська журналістка, письменниця, сценаристка та ілюстраторка, яка, народилася 1962 року в місті Донецьк, отримала освіту журналіста, працювала у кількох російськомовних журналах, видала власні збірки поезій російською мовою (*прим.* «Штрих на чорній клейонке» (Молодь, 1990), «Ангели на проводах» (Світовид, 1994). Письменницький шлях датується з 2000 року виходом детективу «Пастка для жар-птиці». З-під пера письменниці вийшло чимало романів та повістей, зокрема психологічних трилерів, авантюрних детективів, психологічних драм, а також комедія абсурду «Оленіум» (Фоліо, 2007), яка була доповнена та перевидана у 2014 році під назвою «Оленіада» [9, с. 78-79].

Наступним кроком є дослідження наукових розвідок щодо творчої особистості письменниці та рис її стилю. Узагальнюючи пошуки підсумуємо, що творчість І. Роздобудько розглядають Г. Бітківська, Н. Герасименко, Я. Голобородько, О. Колива, О. Приходченко, Л. Старовойт, С. Філоненко та інші. Прозу письменниці визначають доволі психологічною. Авторка часто використовує у своїх текстах алюзії, асоціації, ретроспекції, символи та підтексти тощо. Ґрунтовне дослідження політичної комедії абсурду «Оленіада» знаходимо у розвідках Ю. Соколовської. Як зазначає науковець, у політичному сатиричному романі є різкість, дошкульність, вибуховість, безжальність слова, а також трохи абсурду, побутового лексикону і психології «простого народу» [9, с. 78]. Також із дослідження розуміємо, що роман має переплетіння з історичними подіями, оскільки, на думку Ю. Соколовської, на сторінках твору письменниці вдалося за допомогою гротеску, доведеного до абсурду, вхопити правдиву суть епохи (період Помаранчевої революції та початку Революції гідності), яка мала свої особливості й виросла із свідомості, світосприйняття, менталітету значної частини населення нашої країни [9, с. 79].

Отримавши загальні відомості про автора роману та його жанр переходимо до наступного етапу – власне ознайомлення із текстом художнього твору та визначенням домінантних рис авторського стилю. Тут стає зрозумілим, що у творі завуальовано чимало імен політичних та суспільних діячів, письменників та співаків, назв відомих передач, творів та фільмів, торгових марок тощо з метою надання їм комічного характеру, наприклад: *Грета Безулик – телеведуча Ганна Безулик, серіал «Багата Тася» – оригінальна назва «Бідна Настя», Ян Євський – телеведучий Данило Яневський, Меланія Вітермінняло – депутатка Наталія Вітренко, Патрісія Повалій – співачка Таїсія Повалій, Брати Парканови – письменники Брати Капранови, Роксолана Завушко – письменниця Оксана Забужко, Марта Ос – письменниця Марія Матіос, пан Позалізянський – письменник Лесь Подерв'янський, «Солоня Оленюся» – роман «Солодка Даруся», «Снігові дослідження оленевого сексу» – роман «Польові дослідження з українського сексу», пані N – Леді Ю (*прим.* депутатка Юлія Тимошенко), Великий Тато – Батя (*прим.* Президент Віктор Янукович), «Наше – Краще!» – партія «Наша Україна» та інші.*

Із отриманих результатів перед перекладачем постає дві проблеми – визначення мети перекладу й цільової аудиторії та пошук адекватних методів відтворення авторських рис. Ми ставимо перед студентами завдання – максимально зберегти у мові перекладу (німецька мова) стиль та прийоми автора, орієнтуючись на емігрантів, для яких історичні події та зашифровані герої роману є знайомими. Варто зауважити, що для якісного перекладу подібних текстів перекладач повинен добре знатися на часових (історичних) реаліях твору та розпізнати завуальованих героїв, адже ніде в романі авторка не оприлюднює справжні імена та назви. При виборі перекладацьких стратегій студентами було запропоновано три основні способи передачі власних назв: 1) шляхом транслітерації (з частковим збереженням комічного ефекту, оскільки без розшифрування деякі назви можуть залишитися нерозпізнаними читачем) – 27%; 2) шляхом заміни на справжні імена та назви (з повною втратою комічності) – 8%; 3) шляхом транслітерації завуальованих імен (із наданням переліку справжніх власних назв наприкінці роману в вигляді довідки з метою максимального збереження комічного ефекту) – 59%. 6% студентів утрималися від відповіді.

(1) Андрій Хович	Andrij Chowytsch	<i>Jurij Andruchowysch</i> – ein ukrainischer Schriftsteller, Dichter, Essayist und Übersetzer
(2) «Дванадцять оленів»	„Zwölf Hirsche“	„Zwölf Ringe“ – Roman von J. Andruchowysch
(3) «Гарцюють всі!»	„Alle galoppieren!“	„You can dance“ – Tanz-Wettbewerb, in der eine Fachjury und die Zuschauer jede Woche entscheiden, wer das größte Talent auf dem Tanzparkett ist

Також у романі з метою досягнення комічного ефекту авторка використовує чимало фраз героїв із використанням суржику чи демонстрацією акценту, наприклад: – *Будем резать і делить! Переверемо, чи нету всередині заприціонних речей... А то, знаєте лі, всяко за двері, в гліб коридора: – Петренко, таці ножа!* [13, с. 198]. Студенти запропонували два основні вирішення: 1) транслітерувати текст оригіналу без надання перекладу – 19%; 2) перекласти речення цільовою мовою із граматичними та орфографічними помилками – 72%. 9% опитаних висловились за опущення суржику в німецькомовному тексті без компенсації.

(4) – <i>Ви что лі по-нашему ні панімаєті?</i> – здивувався його мовчанню комендант. – <i>Иностранец?</i> – гмикнув комендант і докірливо похитав головою. – <i>Це може ускладнить справу...</i> [13, с. 197].	– <i>Verstehst sie Nichts Auf deutsch?</i> – der Kommandant war überrascht von seinem Schweigen. – <i>“Ein FremdAr?”</i> – der Kommandant grinste und schüttelte vorwurfsvoll den Kopf. – <i>Dies kann die Angelegenheit verzukomplizieren...</i> (власний переклад).
(5) С.С.: «Саме тут великий Чернишевський знайшов прототип свого роману « <i>Шо делать?</i> » – мужнього того, як його, Рахметова... « <i>Так зачём же?!</i> » Н.: « <i>Сто ж очінь і очінь...</i> » [13, с. 73-74].	SS: „Hier fand der große Tschernyschewskij einen Prototyp seines Romans „ <i>Was getun?</i> “ – mutig wie, er, Rahmetow... „ <i>Warum Also?!</i> “ N.: „ <i>es Ist Sehr und Sehr...</i> “ (власний переклад).

Ще однією рисою стилю І. Роздобудько та загалом лексичним засобом, яким широко послуговується українська мова є використання фразеологізмів. У романі вони часто зустрічаються з метою надання колориту мові героїв. Оскільки здебільшого можна віднайти у мові перекладу повні або часткові відповідники краще не нейтралізувати ідіоми, наприклад:

(6) <i>як собак нерізаних</i> [13, с. 219]	<i>wie Sand am Meer</i>
(7) <i>лишився порох у порохівницях</i> [13, с. 187]	<i>noch ein paar Zähne im Mund haben</i> <i>noch immer Treibstoff im Tank haben</i>
(8) <i>ані бровою не ворухнув</i> [13, с. 207]	<i>nicht mit der Wimper gezuckt</i>
(9) <i>прикусити язика</i> [13, с. 101]	<i>jemand die Zunge herausgeschnitten.</i>
(10) <i>працювати «на два фронти»</i> [13, с. 173]	<i>an zwei Fronten (Seiten) arbeiten</i>

Однак, для деяких фразеологізмів важко знайти відповідники, наприклад: *икідливому кому... тобто... оленю – сала за комір, на цьому собаку з істи чи рвати кісті* тощо. Варто, на нашу думку, спробувати відшукати часткові відповідники, щоб максимально наближено передати зміст. Отже, зазначимо, що авторська мова І. Роздобудько доволі розмаїта та насичена, тому перед перекладачем постає непросте завдання віднайти засоби, за допомогою яких вдасться максимально точно відтворити зміст оригіналу, зберігти його форму та стилістичне навантаження.

Висновки. Підсумовуючи проаналізоване зазначимо, що підготовчий доперекладацький етап аналізу художнього твору є важливим елементом на шляху до отримання якісного адекватного перекладу цільовою мовою залежно від обраної мети та орієнтуючись на іншомовного читача. Наявність або відсутність інформації про автора і твір, дослідження літературознавців та відгуки критиків дають змогу перекладачу зорієнтуватися, яких перекладацьких стратегій варто притримуватися на наступному етапі. Ми вважаємо, що доперекладацький аналіз художнього твору є комплексним окремим дослідженням, яке тісно пов'язане з процесом перекладу, але не отожднюється з ним. Актуальність та перспективи подальших розвідок із зазначеної тематики вбачаємо у порівнянні доперекладацьких аналізів художніх текстів різних авторів та різних жанрів.

Література:

1. Nord Ch. Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. Amsterdam : Rodopi, 2005. 274 p.
2. Алексеева И. Введение в переводоведение. Москва : Академия, 2004. 353 с.
3. Брандес М. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) Москва : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. 224 с.
4. Іваненко Я. Функціональна специфіка доперекладацького аналізу тексту сучасних німецькомовних новел : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.16 – перекладознавство. Південноукраїнський нац. пед. університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 20 с. URL: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1511/1/Іваненко%20Ярослава%20Андріївна.arez.pdf> (дата звернення 18.08.2021).
5. Іваненко Я. Культурологічні засади доперекладацького аналізу тексту. *Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 301–305.
6. Максимів С. Перекладацький аналіз тексту у світлі дискурс-аналізу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Психологія. Педагогіка*. 2017. Вип. 34. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkuu_2017_34_21 (дата звернення 17.08.2021).
7. Матушкова Е. Основные параметры предпереводческого анализа текста «*Новая Филология*»: *Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. № 34. С. 294–299.
8. Матушкова Е. Предпереводческий анализ письменного текста: Теория и практика. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Вип. 22. С. 44–53. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvkuu_2011_22_10 (дата звернення 17.08.2021).
9. Соколовська Ю. Творчість Ірен Роздобудько в контексті української масової літератури : дис... канд. філолог. наук: спеціальність 10.01.01 – українська література. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 196 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2614303/> (дата звернення 17.08.2021).
10. Шапошник О. Доперекладацький аналіз письмового тексту як передумова створення адекватного перекладу. *Сучасна філологія: актуальні наукові проблеми та шляхи вирішення: міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 26-27 квітня 2019 р.). Одеса : Південно-

українська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 96–99. URL: https://www.researchgate.net/publication/341119016_Doperekkladackij_analiz_pismovogo_tekstu_ak_peredumova_stvorennja_adekvatnogo_perekladu (дата звернення 18.08.2021).

11. Шум О. Доперекладацька підготовка та особливості перекладу антропонімів (на прикладі усних перекладів під час офіційних заходів, організованих правоохоронними органами України). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика»*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 343–345.

12. Шум О. Індивідуальний стиль автора: значення доперекладацького аналізу художнього твору. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 2 квітня 2021 року*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. С. 221–224.

13. Роздобудько І. Оленіада. Харків : Фоліо, 2014. 222 с.

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: elena.yufereva@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-181-184

Юферева О. В. Теорія «міноритарної» літератури та інтерпретація епістолярного тексту: кейс П. Куліша. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 181–184.

УДК: 82.09

Юферева Олена Володимирівна,
доктор філологічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

ТЕОРІЯ «МІНОРИТАРНОЇ» ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ: КЕЙС П. КУЛІША

Стаття присвячується розгляду епістолярію П. Куліша в контексті теорії «міноритарної» літератури Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі. Переосмислення ключових категорій «міноритарного» письма у сучасних міждисциплінарних студіях продукує диференціацію й уточнення визначень «меншість»/«малий»/«меншина» шляхом інтерпретації різноманітних «межових» явищ літератури. Основна мета дослідження розкрити риси листування Куліша через критерії «міноритарної» літератури, зокрема де(ре)територизації, становлення, політичної семантики. Вибір матеріалу зумовлюється двозначністю, «шифрованістю» (В.Петров) творчої манери, білінгвальним характером епістолярію письменника. Процес самовизначення в межах російського епістолярного канону позначається на характері мовних кодів. Мовні трансформації в цьому листуванні, зокрема, змішання різних мовних елементів, мають комедійний, пародійний характер. Відбувається периферизація домінуючої російської мови із точки зору соціальної і територіальної приналежності.

Ключові слова: епістолярій, міноритарна література, детериторизація, білінгвізм.

Olena Yufereva,
Doctor of Philological Sciences, Assistant Professor,
National Pedagogical Dragomanov University

THEORY OF «MINOR» LITERATURE AND INTERPRETATION OF EPISTOLARY TEXT: CASE OF P. KULISH

The article is devoted to the consideration of P. Kulish's epistolary in the context of «minority» literature. The authors of this theory are J. Deleuze and F. Guattari. Rethinking the key categories of «minor» writing in modern interdisciplinary studies produces a differentiation and refinement of the definitions of «minor»/«small»/«minority» via interpreting various in-between phenomena of literature. Given that in the Ukrainian humanities this theory has not been carefully considered and as a methodological tool has not been updated, the analysis of these works revealed the feasibility of distinguishing concepts derived from the concept of «minor».

The main purpose of the study is to reveal the features of Kulish's correspondence through the criteria of minor literature, in particular de(re)territorialization, formation, political semantics. The choice of material is determined by the ambiguity, «encryption» (V. Petrov) of the creative manner, the bilingual nature of the writer's epistolary.

The process of self-determination within the Russian epistolary canon affects the nature of language codes. Linguistic transformations in this correspondence, in particular, the mixing of different linguistic elements, have a comedic, parodic character. There is a peripheralization of the dominant language in terms of social and territorial affiliation. The transmission of Ukrainian pronunciation can be seen not only through the transformation of the Russian epistolary canon, but also as its subversive approach to the creation of a new quality of language in the future.

Key words: epistolary, minor literature, deterritorialization, bilingualism.

Постановка проблеми. Теорія «міноритарної» літератури (*littérature mineure*), викладена у книзі «Kafka. Pour une littérature mineure» (в англійському перекладі «Kafka: Towards a Minor Literature») Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, окреслює параметри літератури меншини мовою більшості. Дельоз і Гваттарі, переходячи від аналізу творчості Ф.Кafka до осмислення «міноритарних» літератур, як-от єврейська література у Празі, визначають їхні три основні ознаки: детериторизація мови, взаємозв'язок приватного і політичного, колективність висловлення (у цьому аспекті філософи підкреслюють сконструйованість мовлення, його «зібраний», а не індивідуальний характер). Філософи вказують, що «міноритарна» література діє зсередини «великої», використовуючи ті ж самі елементи, але в інший спосіб. Далі наголошується, що тільки розуміння «міноритарного» досвіду в межах мови, що домінує, дозволить визначити популярну, маргінальну або інші перехідні сфери літератури. Філософи показують, як функціонує модель підризу поширених репрезентативних означувальних якостей провідної мови (наприклад, через унаочнення рис, які приховуються або витісняються в мажоритарному дискурсі) та заснування глибинних креативних ознак «міноритарної» мови. «Детериторизація працює проти типових означень, властивих, у першу чергу, поширеній мові, мові комунікації, у тому сенсі, що вона позбавляє мову її потенціалу породжувати зміст, змушуючи її збиватися і заїкатися» [12, с. 52].

«Міноритарна» література не має сталих закріплених ознак, які б сприяли її розумінню як окремого виду літератури. Дослідницькі спроби моделювати її як «наднаціональну» мають гіпотетичний характер. Більш переконливо можна говорити про те, що теорія Дельоза-Гваттарі заклала підвалини ефективного методологічного підходу, за допомогою якого аналізуються межові феномени в різних контекстах: міграційному [10], постколоніальному [9; 11], міжнаціональному [5; 16; 17]. Сучасна їх розробка, переосмислення ключових категорій «міноритарного» письма у міждисциплінарних студіях продукують диференціацію визначень «меншість»/«малий»/«меншина» шляхом інтерпретації різноманітних перехідних явищ літератур, наприклад, болгарської [15], словенської [19], польської [17], італійської [10]. Враховуючи, що в українській гуманітаристиці ця теорія уважно не розглядалася та як методологічний інструмент не актуалізувалася, аналіз зазначених робіт виявив доцільність розрізнення понять, похідних від концепту «minor» Дельоза-Гваттарі, а також тих, що йому проти-

ставляються. Запропоновані термінологічні поняття у цій роботі не є усталеними і потребують обговорення й подальшого уточнення. Проте без проведення певних демаркаційних ліній унеможливилося подальше дослідження проблеми.

Окрім вивчення теоретичного й методологічного потенціалу ідей, висловлених Дельозом і Гваттарі у роботі «Kafka. Pour une littérature mineure», виникає питання перспектив застосування дослідницьких стратегій, які виникли на ґрунті цієї теорії, в контексті української літератури і культури. Із цією метою у статті пропонується інтерпретація епістолярних текстів класика української літератури Пантелеймона Куліша (листи 1840 – 1850-х рр.) з точки зору провідних ознак «міноритарного» письма. Вибір матеріалу зумовлюється двозначністю, «шифрованою» (В.Петров) творчої манери, білінгвальним характером епістолярію письменника.

Виклад основного матеріалу. У цій роботі концепт «minor» тлумачиться як «меншина» в межах більшості. Водночас «міноритарний» у західноєвропейських студіях часто осмислюється у комплексі з поняттям «меншості» («minority»), яке постає внаслідок ревізії концепту «minor» як надто вузького, такого, що не дає змоги побачити корпус літератури у його цілісності, проте тільки такий підхід, на думку прибічників такого тлумачення, здатен відобразити інтеркультурні потоки до їх множинності і варіативності [10]. Відмінність від «minor» є концептуальною і конкретизується у різному відношенні до «домінантного» дискурсу: «minor» література «не хоче належати до будь якого домінуючого літературного канону, натомість література меншості прагне стати частиною цього канону [16, с. 211]. Крім того, наближеним поняттям є «мала» література, але його витoki, відповідно і змістове насичення, сягають євроцентристського (імперського) бачення історичного розвитку [19, с. 170]. Останніми роками дослідники вдалися до переоцінки поняття «small literature», намагаючись позбавити його негативних конотацій та повернути здатність відображати перехідні явища. У такому сенсі воно стає дотичним міркуванням в дусі «міноритарних процесів», окреслених французькими постструктуралістами. Про це докладно говорить Й.Люцканов, пропонуючи відмовитися від дихотомічного підходу «minor» (міноритарна) / «major» (домінантна) на користь триади: домінуюча / міноритарна / мала [15].

Варто наголосити, що концептуальним центром цих міркувань стає витлумачення «міноритарного» не як певної завершеності якості, приналежності, а як «становлення-меншиною» («becoming-minor») – властивість, яка є засадничою в концепті літератури «меншини» Дельоза-Гваттарі: «Різниця між меншиною і більшістю не визначається чисельністю. Меншина може бути більшою, ніж більшість. Те, що визначає більшість, є моделлю, якій ви повинні відповідати <...> Меншина, з іншого боку, не має моделі, вона є становленням, процесом» [12, с. 173].

Уже в одній із ранніх інтерпретацій теорії, яку здійснив Д. Ллойд, звертається увага на трансгресивність, опозиційність «міноритарної» літератури, що призводить не до відкриття «альтернативного» канону, а до створення «антиканону». Саме тому дослідник долучає до неї передусім пародію, переклад, цитатність, суттєво розширюючи поняття «міноритарний» і виводячи його за межі етноконструкту [14].

Однак чи означає підкреслена трансгресія, що «міноритарна» творчість націлена винятково на деструкцію? Напевно, як відповідь може слугувати висновок С. О'Салівана: «Відмовитися або звести нанівець наявну мову є важливим, але це мистецтво має робити більше, воно також повинно включати винахід і створення <... > Простіше кажучи, міноритарне мистецтво бере участь у виробництві нових суб'єктивностей...» [18]. Отже, аналіз ознак «міноритарної» літератури унаочнює не тільки нівелиацію, а й динаміку у бік створення нових форм самоусвідомлення. У контексті такої візії дослідник розкриває сутність трьох складових «міноритарного» письма. Детериторизація провідної мови буде вбирати до певної міри нейтралізацію сенсу і просування на перший план інтенсивної та афективної якостей мистецтва. Міноритарне мистецтво зростає через мініпуляції елементами провідного: тобто кліше вживається задля того, щоб кліше було зруйновано.

Неоднозначність і суперечливість поглядів, діяльності Пантелеймона Куліша стали загальним місцем у рецепції його доробку, наприклад, Д. Дорошкевича, С. Єфремова, О. Маковея. Куліш – людина «без синтези», як зазначено С.Єфремовим та згодом розкрито В. Петровим під час аналізу усвідомлених «розривів» і «недовтіленості»: «Розрив між тенденцією і виконанням є не тільки формальний у Куліша момент, не тільки композиційний спосіб. Спосіб розриву, способом десинтезації <...> користувався скрізь і завжди: в літературних творах, в особистому житті і в громадських своїх стосунках. Спосіб розриву між замислом і виконанням то спосіб його літературного й соціального стилю» [7, с. 19]. Яке ж пояснення цим розривом може бути, на його думку? Цензори і критики, стурбовані підозрілим дисбалансом «монархічного духу» і зображених подій, пов'язували свої «відчуття» не виробленістю творчої манери П. Куліша [7, с. 7]. Дослідник же вбачає у цьому прояв шифрованості, «псевдонімності» як способу створення літературної маски і стилю, коли двозначність фактів приховується за посиленою офіційною благонадійністю. Це постійне «вिसлизання», говорячи мовою Дельоза-Гваттарі, передується з описаним процесом граничної гіперболізації ознаки мажоритарної мови, що примушує її до втрати стабільності, тобто детериторизації.

Загальновідомо, що переважна частина листів П. Куліша виконувалася російською, що пояснюється, у тому числі, невиробленістю українського епістолярного стилю. Водночас, слід зауважити динаміку розвитку листування в цей період, зокрема, за спостереженнями В. Кузьменка, відбувається «активне проникнення української мови у приватні кореспонденції освічених верств населення, її «олітературення» [2, с. 112]. Літературний білінгвізм П. Куліша відрізнявся контроверсійним характером. На думку Є. Нахліка, його російськомовні твори з численними українізмами є своєрідною пам'яткою не тільки російської, а й української писемної культури [6, с. 93]. Народження нових ознак національного епістолярного стилю у двомовному листуванні П. Куліша відзначає також М. Коцюбинська: «Темперамент і думка Кулішеві вимагали нового високого стилю. Широко він вживає церковнослов'янськими і через слов'янськими засвоює слова російської мови. При цьому мова зберігає цілковито український характер: синтаксис, знання семантичних відтінків, чуття мови» [1, с. 16]. Отже, витвір українського епістолярного стилю відбувався крізь мову «більшості», а в листах П. Куліша ці процеси супроводжуються використанням стратегій, які тяжіють до «міноритарних».

Листи українською і російською, зорієнтовані на одних і тих же адресатів, стилістично відрізняються. В українському виконанні вони справляють враження більшим динамізмом та експресією, як, наприклад, у листі до Віктора Білозерського (грудень, 1849 р.): «Милый брат Виктор, Чого ж оце ви мовчите? Чи вам заціпило, чи що? А ми з жінкою їмо собі вареники та думаєм: “Нехай там воно як хоче собі в світі робиться, аби ж нас не займали”» [3, с. 304]. Емоційно насичений стиль ви-

різняє також листи до Осипа Бодяньського: «Ой, братику, лихо, що вже й на листи уворвалась нашому брату нитка. Сюди хіп, туди хіп, аж у кишені бряжчить не дуже. Е, пек його матері!» [3, с. 303]. Коли ж П. Куліш поєднає дві мови, то народжується стилістично різнорідне мовлення, яке підкреслює різний культурний контекст того, що зійшлося в межах одного листа й одного життя, їхні різні екзистенційні виміри.

Процес самовизначення в межах російського епістолярного канону, в першу чергу, позначається на характері мовних кодів. Мовні трансформації в цьому листуванні, зокрема, змішання різних мовних елементів, мають відверто комедійний, пародійний характер. У наведених нижче двох виразних прикладах відбувається периферизація домінантної російської мови із точки зору соціальної і територіальної приналежності: «Вчера он (Т. Г. Шевченко – заув. моя, Ю.О.)» розповідав презабавну характеристику одного Переяславського поміщика, у якого он був в гостях. – Помещик этот так изобразил свою молодость: “Вообразите себе обширное зало; посреди зала стоит руаль; а за руалем сидит прелестнейшая блондына; возле блондына подушка; на подушке лежит зверь-барс; на этого вышитого барса склонил безбоязненно голову прелестнейший brunet. Вы думаете кто это? Это я”» [3, с. 137]. «Семен так усовершенствовался в русском языке, что на вопрос мой: “Чи ще не закривав юшки?” отвечал: Ыще-с» [3, с. 199].

Фіксація фонетичної інтерференції та прискіплива передача акустичних особливостей вимови викривлених російських слів, а також транслітерація російською українських діалогів часто трапляються серед листів П.Куліша. У цьому річизці впадає в око лист до М. Максимовича від 27 лютого 1856 р., у котрому адресант пояснює, чому використовує *ы*, яке «до нашої мови не годиться». П. Куліш вживає «чужі» елементи, які поки що, на його думку, в колективній свідомості не очужені до належного ступеня, не придатні для конструювання власної ідентичності: «Ще наши перевертні не вивчились читать по-своему, то, надрукувавши *и* замість *ы*, якраз помаскалим свою материзну. <...> тільки круте *ы* переламле знов його язык до християнської речі» [4, с. 337]. Очевидно, що використання мовного знаку із невлавливими для нього означувальними, формує ситуацію «становлення».

Отже, передачу української вимови можна розглядати не тільки через трансформацію російського епістолярного канону, а й як субверсивне наближення його до народження нової якості мови в майбутньому.

Одночасно із процесами детериторизації в епістолярії П. Куліша наочні процеси ретериторизації, тобто пошуку й укорінення у своєму культурному просторі. Знаходячись у самому центрі Російської імперії, ізсередини неї, автор листів віднаходить джерела для розуміння Малоросії. Освоєння іншого досвіду призводить до поглиблення уявлення відмінностей свого: «Я к Вам ежду учиться патриотизму... Без Москвы я бы иначе смотрел на Малороссию с политической точки зрения и далеко не так ясно разумел бы ее художественным чувством. Желал бы хоть одну зиму сплошь прожить в Москве, чтобы изучить получше натуру великорусского человека. Это бы много помогло мне при дальнейшем изучении Малороссии» [3, с. 352]. Письменицька точка зору здається несталою, несформованою. Подекуди П. Куліш все ж таки зізнається, що вписатися у життя російських міст все ж таки не вдається. Вкрай рідко згадується якість зібрання або плідні спілкування, відчувається напруга самотності: «Я веду жизнь уединенную... Это происходит частью от равнодушия к петербургским моим знакомым, частью от противоположности моих понятий о жизни и литературе с их понятиями» [3, с. 342]. Автор шукає платформу для відчуття нових меж Малоросії, її відмінностей, але поки вони окреслюються не чітко. Тож для подолання цієї непевності Куліш у листах до різних адресатів заявляє про себе як дослідника Малоросії: «Весною хочется начать основательное путешествие для изучения Малороссии» [3, с. 289], «Я до такой степени занят своею малороссийскою работою, что решительно отказываюсь от Петербурга и поеду туда разве что печатать» [3, с. 283]. Нарешті, буття у цій межовій перехідній ситуації призводить до розуміння основної ідеї, у якій зійшлися ключові вектори ідентичнісних пошуків: «Мы открыли Малороссию: до сих пор никто не имел о ней верного понятия <...> но ведь мы стоим только при начале поприща [3, с. 298].

Висновки. Розгляд епістолярних текстів П. Куліша в межах теорії «minor» літератури навряд чи дає підстави класифікувати творчість письменника як цілковито «міноритарну», проте певні ознаки, які вирізняють «міноритарну» літературу, наочні в цей період листування, що можна пояснити географічною відірваністю письменника від свого національного контексту. Ностальгія, прагнення подолати закритість, герметизм значно посилюють ознаки «міноритарного» письма.

Представлена стаття є спробою впровадження в український науковий обіг концепції Дельоза-Гваттарі. Ці перші кроки не можуть дати вичерпної картини, однак можуть інспірувати дискусію навколо зачеплених понять та явищ. Пошук у цій царині не вичерпується охопленням міжнаціональних, міжмовних взаємодій, репрезентацій ідентичності, а й вдається у площину аксіологічних зсувів, маргінальних сфер, табуованих художніх практик різних культурно-історичних періодів. Як приклад, спостереження, запропоновані Ф. Штейнбуком щодо творчості О. Ульяненка [8], перегукуються із тими техніками, процесами, які відкриваються кризь оптику теорії «міноритарної» літератури. Отже, «міноритарна» теорія формує простір для діалогу, методологічних експериментів, які сприятимуть осмисленню творчих феноменів за межами усталеного, унормованого, визначеного.

Література:

1. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2001. 300 с.
2. Кузьменко В. І. Письменицький епістолярій в українському літературному процесі 20 – 50-х років ХХ ст. Київ : НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1998. 305 с.
3. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи. Т. 1.: 1841–1850. Київ : Критика, 2005. 648 с.
4. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи. Т. 2.: 1850–1856. Київ : Критика, 2009. 670 с.
5. Лаукконен Т. «Гетеротопии национального поля литературы: теоретические проблемы исследования “других литератур” Литвы». *Literatūra*. 2016. № 57(5), С. 246–254.
6. Нахлік С. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель. Наукова монографія: У 2 т. / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Т. 2. Київ : Український письменник, 2007. 462 с.
7. Петров В. Пантелімон Куліш у п'ядесяті роки: життя, ідеологія, творчість. Київ : З друк. Всеукр. акад. наук, 1929. *Збірник історико-філологічного відділу*. № 88. Т. 1. 592 с.
8. Штейнбук Ф. Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко. Ч. 1. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2020. 396 с.

9. Brown W. Chr. «Becoming Origin(al): Deterritorialization and Postcolonial Theory from the Caribbean» FORUM: University of Edinburgh Postgraduate Journal of Culture and the Arts. 2005. № 1. URL: <http://www.forumjournal.org> (дата звернення: 10.08.2022).
10. Cergol J. «Minority» Literature: A Case Study in the Literary Production of the Italian Minority in Slovenia and Croatia and the Slovenian Minority in Italy. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*. 2014. № 2. P. 61–68.
11. Delaney Paul. «Decolonization and the Minor Writer». *Postcolonial Forum Online. Centre for Colonial and Postcolonial Studies*. University of Kent. 2001. URL: <http://www.kent.ac.uk/english/postcolonialforum> (дата звернення: 10.08.2022).
12. Deleuze G., Guattari F. Kafka: *Towards a Minor Literature*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1986. 136 p.
13. He Y. Rethinking «Minor Literature» and «Small Literature» as «Secondary Zone Literature». *Political science*. 2020. Vol. 2. URL: https://escholarship.org/content/qt6073c1c1/qt6073c1c1_noSplash_c3546924122fbc4a6e35c0d12f8f2ebd.pdf?t=qq0gqb (дата звернення: 10.08.2022)
14. Lloyd D. Nationalism and Minor Literature: James Clarence Mangan and the Emergence of Irish Cultural Nationalism. Berkley : University of California Press, 1987. 257 p.
15. Ljuckanov J. Towards Paired Histories of Small Literatures, To Make Them Communicate. *Studi Slavistici*. 2014. Vol. 11. URL: http://www.minorliteratures.org/wpcontent/uploads/2017/05/Lyutskanov_Yordan_Towards-Paired-Histories-of-Small.pdf (дата звернення: 10.08.2022)
16. Mlačnik P. Minor Literature in the Case of Brina Svit. *Przekłady Literatur Słowiańskich*. 2020. T. 10, cz. 1. P. 207–223.
17. Skwara Marta Between «minor» and «major». The case of Polish literature Major versus Minor? *Languages and Literatures in a Globalized World* [ed. Theo D'haen, Iannis Goerlandt, Roger D.Sell]. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2015. P. 221–232.
18. O'Sullivan Simon. «Notes Towards a Minor Art Practice». *Drain: Journal of Contemporary Art and Culture*. 2005. № 5. URL: www.drainmag.com (дата звернення: 10.08.2022)
19. Tihanov G. Do «Minor Literatures» Still Exist? The Fortunes of a Concept in the Changing Frameworks of Literary History. *Studia Imagologica*. 2014. № 22. P. 169–190.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: gantoniuk@yahoo.com

lilia.chernysh@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-185-188

Антонюк Г. Д., Черниш Л. З. Дидактичні засади електронно-освітньої платформи Moodle при вивченні німецької мови як другої іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 185–188.

УДК: 37.026+811.112.2'243

Антонюк Галина Дмитрівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики НУ «Львівська політехніка»,
Національний університет «Львівська політехніка»

Черниш Лілія Зенонівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики НУ «Львівська політехніка»,
Національний університет «Львівська політехніка»

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННО-ОСВІТНЬОЇ ПЛАТФОРМИ MOODLE ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

У статті розглянуто дидактичні засади організації змішаного навчання при вивченні німецької мови як другої іноземної на кафедрі прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка». Авторами узагальнено досвід вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань впровадження змішаного навчання й технології розробки дистанційних курсів у віртуальному навчальному середовищі Moodle. Зазначено, що розроблені й розміщені на електронній навчальній платформі курси з вивчення німецької мови сприяють формуванню комунікативної компетенції, готовності до спілкування у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: змішане навчання, дистанційна освіта, електронна освітня платформа, Moodle, віртуальне навчальне середовище, іноземна мова, соціолінгвістична компетенція, комунікативна компетенція.

Halyna Antonyuk,

PhD, Associate professor of Applied Linguistic department,
Lviv Polytechnic National University

Lilia Chernysh,

PhD, Associate professor of Applied Linguistic department,
Lviv Polytechnic National University

DIDACTIC FUNDAMENTALS OF THE MOODLE ELECTRONIC-EDUCATIONAL PLANFORM IN THE STUDY OF GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

The article considers the didactic principles of the organization of blended learning in the study of German as a second foreign language at the Department of Applied Linguistics of the National University "Lviv Polytechnic". The authors generalized the experience of domestic and foreign researchers on the implementation of blended learning and technology for the development of distance learning courses in the virtual learning environment Moodle. The courses on speech practice, practical grammar, translation disciplines placed on this platform meet the basic methodical requirements for conducting blended and distance learning, take into account the individual trajectory of study, enable interactive interaction between teacher and student; contribute to the formation of communicative sociolinguistic competence of students. The electronic platform Moodle has great potential for the implementation of a comprehensive system of monitoring and evaluation of knowledge and skills of students. Test tasks meet such didactic requirements as accessibility, speed, objectivity, transparency, validity, compliance with the current pace of information flow, etc. With the help of the program-editor of interactive tasks it is possible to develop tests of different complexity and different variations: multiple choice, filling in the blanks, finding matches, compiling crossword puzzles, etc. The test tasks developed and posted by the authors on the Moodle platform for learning German as a second foreign language were successfully tested during 2019/2020, 2020/2021. The results of success are the basis for further improvement of teacher / student interaction in full-time, blended and distance learning. It is concluded that electronic educational platforms are one of the effective opportunities to improve the quality of language education, contribute to the formation of readiness for professional activity in a multicultural space.

Key words: blended learning, distance education, electronic educational platform, Moodle, virtual learning environment, foreign language, sociolinguistic competence, communicative competence.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій у системі вищої освіти України переосмислюються орієнтири, що актуалізують потребу у підготовці висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей, які будуть здатними до крос-культурної комунікації в інноваційно-технологічному просторі. Це зумовлює пошук нових освітніх парадигм і концепцій, форм, методів і засобів навчання, упровадження технологічних інновацій, що сприятливо відобразяться на підвищенні якості освіти. Одним із перспективних напрямів розвитку сучасної освіти є змішане навчання (ЗН, або: гібридне, комбіноване; англ.: blended learning, BL), що передбачає поєднання очної та дистанційної форм. В контексті нашого дослідження актуальним є вивчення можливостей електронної освітньої платформи Moodle для організації змішаного (і дистанційного) навчання при вивченні німецької мови як другої іноземної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти організації змішаного навчання з використанням електронних освітніх платформ, технологія його проектування та підтримки є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: В.М. Кухаренко, С. М. Березенської, К.Л. Бугайчук, Н.Ю. Олійник [9], В. Ю. Бикова [4], К. Л. Бугайчука [5], О. В. Коротун [8], Я. Глинського [6], С. В. Долинського [7]. Актуальні питання організації ЗН з елементами дистанційного при вивченні іноземних мов розглядалися у напрацюваннях О. І. Безлюдного [2], А. О. Щеглової [12], О. С. Бескорсої [3], П. Г. Асоянц, О. О. Іванової [1]. Зарубіжний досвід представлений у напрацюваннях К. Бонка і Ч. Грегема [13], К.Спрінга, К. Грегема, К. Гедлока [15], П. Гі і А. Райс [14] та ін.

Метою статті є визначення можливостей електронного навчального середовища Moodle при вивченні німецької мови як другої іноземної та комплексу перекладацьких дисциплін у формуванні німецькомовної лексичної, граматичної, комунікативної компетентностей майбутніх лінгвістів-перекладачів в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Результати дослідження. Електронні освітні ресурси є частиною сучасного навчального забезпечення навчального процесу з певним навчально-методичним призначенням та використовуються в навчальній діяльності учнів чи студентів в аудиторній, самостійній, індивідуальній чи дистанційній формах навчання. Під ЕОР «розуміють засоби навчання на цифрових носіях будь-якого типу або розміщені в інформаційно-телекомунікаційних системах, які відтворюються за допомогою електронних технічних засобів і застосовуються в освітньому процесі» [10]. Отже, відповідно до наведеного визначення маємо право розглянути електронну платформу Moodle як базу для розроблення різноманітного спектру електронних освітніх ресурсів. Характерними рисами Moodle є те, що система враховує педагогічні аспекти, які базуються на конструктивних психолого-педагогічних засадах, а саме на врахуванні ролей «учитель-учень»; «учень-учитель» у навчальному процесі.

Moodle може використовуватись у дистанційній і у змішаній формі для підтримки стаціонарного навчання у закладах освіти різного рівня. У цій статті ми зосереджуємо увагу на використанні платформи Moodle для вивчення німецької мови як другої іноземної та циклу перекладознавчих дисциплін (курс: німецька мова) на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП. Навчальне середовище Moodle проектувалося відповідно до реалізації методів спільної діяльності студентів, інтерактивного навчання, формування рефлексивних умінь самонавчання та самоконтролю. При розробці навчальної дисципліни система дає змогу категоризації матеріалу, за назвами яких можна проводити пошук і отримувати доступ. Значна увага на цій платформі приділена безпеці інформації – встановленні паролів, обробці форм даних, зберіганню інформації тощо. Електронна платформа містить засоби управління, самонавчання, комунікації та оцінювання навчальних досягнень студентів (учнів). Засоби управління можуть призначати користувачеві роль адміністратора, розробника електронних засобів навчання або користувача. Найчастіше під час створення дистанційного курсу (ДК) вирізняють: режим адміністратора, в якому проходить інсталяція та встановлення параметрів ДК; режим викладача, в якому здійснюється редагування і доповнення ДК новим навчально-методичним матеріалом; режим студента, у якому студенти мають доступ і виконують завдання. Засоби оцінювання навчальних досягнень забезпечують збирання поточної та результативної інформації про навчальну діяльність студента в середовищі ДК. До засобів оцінювання можна віднести анкети, завдання і опитування. Не менш важливими є засоби індивідуального навчання, які є базою для здійснення студентами самоконтролю та самокорекції своїх навчальних досягнень. У навчальному середовищі Moodle до них можна віднести тести, урок (лекція), пояснення, глосарій.

Засіб «тести» дозволяє викладачу створити набір тестових завдань. Засіб «урок (лекція)» дозволяє розробити і організувати урок з дотриманням усіх методичних вимог. Він складається з набору сторінок. Кожна сторінка закінчується запитаннями для студентів. Відповідь студента дозволяє йому перейти на наступну чи попередню сторінку. Це дає змогу створювати лекції, які подають студенту навчальний матеріал залежно від його відповідей, тобто таку систему, що адаптується до навчальних досягнень студента і має нелінійну структуру. Засіб «пояснення» дозволяє розмішувати текст та графіки на головній сторінці курсу. За допомогою такого засобу можна дати пояснення до будь-якої теми чи завдання на визначений період часу. Засіб «глосарій» дозволяє створити основний словник понять, які використовуються програмою, а також словник основних термінів. Він додає в курс гнучкий шлях щодо представлення дефініцій з використанням гіперпосилань. Засоби комунікації призначені для організації комунікативних взаємодій дистанційного курсу із суб'єктами навчального процесу. Оскільки одним із першочергових завдань у вивченні іноземної мови є формування комунікативних компетентностей, то технологія Moodle надає можливість формувати навички іншомовного мовлення за допомогою вбудованих ресурсів: Форум, Завдання, Урок, Scott пакет, URL посилання і т.п. Процес навчання набуває активного характеру: майбутній фахівець є залученим до активної комунікативної діяльності, що передбачає побудову заняття з іноземної мови як моделі реальної комунікації. Навчальне середовище Moodle дозволяє реалізувати всі основні механізми спілкування: перцептивний (відповідальний за сприйняття); інтерактивний (відповідальний за організацію взаємодії); комунікативний (відповідальний за обмін інформацією).

В електронному середовищі Moodle нами були розроблені електронні навчальні курси з практичного курсу «Сучасна німецька мова», «Перекладацький практикум. Німецька мова» для студентів 3-4-х курсів та «Практика перекладу» для студентів-магістрів. Дисципліни розміщені в межах навчально-освітнього порталу Національного університету «Львівська політехніка» [16].

У розроблених нами дистанційних курсах були використані такі різновиди електронних освітніх ресурсів, як блог-технології, лінгвістичні корпуси, електронні словники, інформаційно-довідкові джерела, електронні тренажери тощо, які є регламентовані «Положенням про електронні освітні ресурси» [10]. Розглянемо їх більш детально:

– блог-технологія: надає можливість студентам розмішувати інформацію у графічному форматі на своїй сторінці у вигляді щоденника або журналу, а також коментувати повідомлення користувачів (відбувається формування навичок писемного мовлення та соціокультурних умінь);

– лінгвістичний корпус (тексти, які надаються за певною ознакою). Викладачі мають можливість організувати пошуково-дослідницьку роботу студентів, мотивувати їх пізнавальну діяльність, сформувати вміння навчання у співробітництві, а також уміння самостійної навчальної діяльності;

– електронні словники (використовуються з метою розвитку лексичних навичок мовлення студентів та їх перекладацької компетенції);

– інформаційно-довідкові Інтернет-ресурси (мережеві енциклопедії, каталоги, Інтернет видання, віртуальні тури по музеям, галереям, театрам, містам тощо).

Дидактичні демонстраційні матеріали представлені у вигляді електронних версій таблиць, постерів, схем, презентацій, асоціативних карток. Такого типу матеріали були представлені як у теоретичному блоці, під час подачі нового матеріалу, так і в практичній частині, у складі завдань – коли таблицю необхідно доповнити, розширити дібраними зразками, за схемою навести певну кількість власних прикладів, до постерів додати відповідні репліки, картинки, заповнити асоціативні картки найбільш оригінальним чином. Стосовно презентацій, то спектр їх використання в електронній платформі Moodle достатньо широкий та різноманітний.

Під час вивчення іноземної мови обов'язковим видом діяльності є робота з аудіо- та відеоматеріалами. Ці ресурси сприяють розвитку аудитивних навичок – сприймання мови на слух, формують важливі візуальні стимули для говоріння, формують критичне мислення, що є важливим моментом у навчальній діяльності. Тут варто зазначити, що іноді виникала проблема розміру аудіо та відеоматеріалів, оскільки електронна платформа Moodle встановлює обмеження для розміру таких матеріалів (максимум 32 МБ). У цих випадках доводилось розміщувати матеріал або частинами, або за межами курсу, з посиланнями на це джерело. Електронні тематичні зображення, добірки фотокарток, рисунків, викликають особливу зацікавленість студентів. Електронна платформа Moodle дозволяє представити їх на вікі-сторінках, у вигляді презентацій, а іноді вони є частиною тестових завдань.

Метою циклу перекладознавчих дисциплін з курсу «Німецька мова» є підготовка фахівців, які вільно володіють німецькою мовою як другою іноземною і застосовують здобуті практичні навички у професійній діяльності [11]. У процесі викладання курсів «Сучасна німецька мова», «Перекладацький практикум» широко використовувалися такі педагогічні технології як cooperative learning- навчання у співпраці, кейс-метод (метод аналізу ситуації), проектний метод. Це багатofункціональні методики, в основу яких покладено діяльнісний підхід, націлений на активізацію мовленнєвих навичок у процесі самого спілкування.

Електронна платформа Moodle має великі можливості щодо впровадження цілісної системи контролю й оцінювання знань та вмінь студентів. Одним з варіантів організації контрольних дій є використання елементів курсу Hot Potatoes Quiz. За допомогою цієї програми-редактора інтерактивних завдань, можливо розробити тести різної складності і різних варіацій: на множинний вибір, заповнення пропусків, пошук відповідностей, складання кросвордів.

Сучасна німецька мова, част. 6 (нова програма) [03927]

Інформаційна сторінка / Мої курси / Сучасна німецька мова, част. 6 (нова програма) [03927] / ТЕМА 2. GEFÜHLE UND EIGENSCHAFTEN / Підсумкове тестування до т

Рис. 1. Завдання на пошук відповідностей

Також є можливість складати тести безпосередньо у самій системі електронного курсу. Задля цього формується перелік питань з можливістю імпортування їх з власної бази комп'ютера чи створюються умови, коли їх необхідно скласти у самій системі курсу. Ураховується, що питання до тестів можуть мати певні варіації: на множинний вибір з одним чи кількома правильними відповідями, питання бінарного вибору, пошук відповідностей, есе, обчислювальна відповідь, стисла відповідь тощо.

Перекладацький практикум (німецька мова), част. 2

Інформаційна сторінка / Мої курси / Перекладацький практикум (німецька мова), част. 2 / Thema 7 / Test 7.2 / Перегляд

Рис. 2. Завдання на пошук відповідностей з множинним вибором

До переваг відносять і те, що тести, складені у Moodle, мають певні варіативні параметри, наприклад, кількість спроб виконання, використання додаткового матеріалу, часовий ліміт тощо. Перевагами платформи є те, що на ній можна розмістити структуровані текстові, графічні, відеоматеріали з відповідним методично-організаційним супроводом; є відкритий електронний журнал для обліку результатів всіх видів діяльності; є можливість організації різних форм спілкування (форум).

Не менш важливим є те, що у системі Moodle можна прослідкувати не тільки кількість відвіданих занять, але й тривалість присутності студента на занятті або час, витрачений на складання тесту або іспиту. Тобто ця електронна платформа спрощує систему контролю за успішністю та відвідуванням занять, що ще раз демонструє її ефективність (Рис.3).

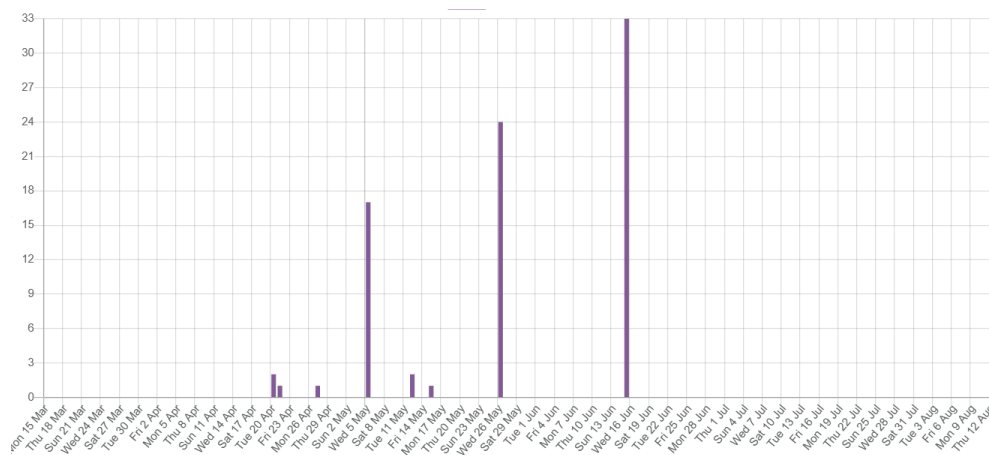

Рис. 3 Графік відвідування занять

Досвід організації змішаного і дистанційного навчання впродовж 2019–2021 н.р., укладання електронно-навчальних комплексів з циклу мовних дисциплін на кафедрі прикладної лінгвістики в межах освітнього порталу НУЛП дає підстави зробити наступні **висновки**:

В умовах змішаного та дистанційного навчання електронна платформа Moodle виявила себе як ефективний ресурс при вивченні німецької мови як другої іноземної. Розміщені на цій платформі курси з практики мовлення, практичної граматики, перекладацької дисципліни відповідають основним методичним вимогам до проведення змішаного та дистанційного навчання, враховують індивідуальну траєкторію навчання, уможливають інтерактивну взаємодію викладача і студента; сприяють формуванню комунікативної соціолінгвістичної компетенції здобувачів освіти. В той же час варто наголосити, що сучасні освітні технології вимагають належної фахової компетенції з боку викладача, відповідного рівня професійної та інноваційної культури, що за умови стрімкого розвитку технологій вимагає постійного професійного навчання та удосконалення усіх учасників навчального процесу.

Література:

1. Асоянц П. Г., Іванова О. О. Методичні переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування англійської професійно орієнтованої лексичної компетенції. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2014. № 49. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trkov_2014_49_25.
2. Безлюдний О. І. та ін. Досвід використання змішаного навчання на заняттях з англійської мови у закладах вищої педагогічної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 73, № 5. С. 86–100. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2669/1566>.
3. Бескорса О. С. Система Moodle як засіб організації змішаного навчання практичної фонетики німецької мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, № 6. С. 86–97. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1832/1282>.
4. Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет користувача: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 17. С. 9–37.
5. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 54, № 4. С. 1–18. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1434/1070>.
6. Глинський Я. М., Пукач П. Я. Досвід змішаного навчання інформатики студентів економічних спеціальностей з використанням засобів LMS MOODLE та YUOTUBE. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 83, № 3. С. 113–124. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3945/1808>.
7. Долинський Є. В. Можливості використання навчального середовища Moodle при вивченні іноземних мов та перекладу. *Збірник наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1(7). С. 82–85.
8. Коротун О. В. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2016. № 3 (28). С. 117–129. URL: http://ite.kspu.edu/Issue_28/p-117-129.
9. Кухаренко В. М. та ін. Теорія та практика змішаного навчання. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016.
10. Наказ МОНУ «Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси» від 29.05.2019 № 749. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Re33637?an=1>.
11. Робоча програма навчальної дисципліни ВБ 2.11 «Перекладацький практикум (німецька мова)», Ч. 2. URL: <http://vns.lpnu.ua/course/view.php?id=5430>.
12. Щеглова А. О. Місце проектного методу для формування і розвитку іншомовної комунікативної компетенції студентів в умовах змішаного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 53, № 3. С. 142–149. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1381/1044>.
13. Bonk C. J. and Graham C. R. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs / ed. C. J. Bonk. San Francisco, CA: Pfeiffer, 2005. P. 3–21. URL: <http://goo.gl/0LwXKV>;
14. P. Gee P. Mc and Reis A. Blended course design: a synthesis of best practices. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 2012. Vol. 16, № 4. P. 7–22. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ982678.pdf>.
15. Spring K. J., Graham C. R. and C. A. Hadlock C. A. The current landscape of international blended learning. *International Journal of Technology Enhanced Learning*. 2016. # 8 (1). P. 84–102.
16. URL: <http://vns.lpnu.ua/course/view.php?id=7695>; <http://vns.lpnu.ua/course/view.php?id=5430>; <http://vns.lpnu.ua/course/view.php?id=4922>.

Отримано: 23 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: saphochka1@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-189-191

Борзенко О. П. Технологізація та її вплив на удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 189–191.

УДК: 372.881.1

Борзенко Олександра Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ

У статті розкриті особливості професійного удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу. Визначено, що викладачі постійно шукають та застосовують на практиці новітні методи, технології. Зазначено, що суттєвою ознакою сучасних інноваційних процесів у сфері навчання є – технологізація. Встановлено, що на удосконалення іншомовної компетентності викладачів впливають властивості його особистості, загальна, професійна компетентність, що передбачається поєднанням певних знань про людину та світ. Викладачі іноземних мов країн Євросоюзу удосконалюють свій професіоналізм різними формами навчання. Схарактеризовано погляди науковців. Зроблено висновки та перспективи використання подальшого розвитку дослідження.

Ключові слова: викладачі, іноземна мова, іншомовна комунікативна компетентність, країни Євросоюзу, інноваційні технології, технологізація навчального процесу.

Oleksandra Borzenko,
Ph. D. (Pedag.), Associate Professor, the Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University

TECHNOLOGIZATION AND ITS INFLUENCE ON THE IMPROVEMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS OF THE EUROPEAN UNION

The article reveals the features of professional improvement of foreign language communicative competence of foreign language teachers in the European Union, which is the result of the development of European integration, globalization and information processes. Emphasis is placed on the importance of professional development of teachers and the need for changes related to the development of new goals in teaching foreign languages with the new up-to-date innovative teaching aids. It is determined that foreign language teachers of European countries are constantly looking for and actively apply in practice innovative methods, modern information technologies, as well as distance learning in language teaching. It is noted that an essential feature of modern innovation processes in the field of education and upbringing is their technologicalization – strict compliance with the content and sequence of stages of the implementation of innovations. Among all new technical aids for foreign language teaching, the computer is an essential component of the educational process, which has one of the most significant influences on the course of teaching. New up-to-date approaches to the formation of foreign language communicative competence in the foreign language teaching put forward new requirements for the professionalism of the teacher, his/her qualifications. It is determined that the improvement of foreign language competence of the foreign language teacher is influenced by the properties of his/her personality, general and professional competence, which is provided by a combination of knowledge of didactics, linguistics, methods of teaching foreign languages, cultural studies and creativity, professional mobility, continuous self-development. Foreign language teachers of the European Union improve their professionalism through various forms of education. The views of scientists on the research problem are characterized. Conclusions and prospects for the use of further development of the study are made.

Key words: teachers, foreign language, foreign language communicative competence, EU countries, innovative technologies, technologicalization of educational process.

Постановка проблеми. Розширення Євросоюзу та розвиток євроінтеграції зумовлює зростання інтересу до міжкультурної комунікації у Європі, що забезпечує ефективність її практичного застосування від вивчення іноземних мов до різноманітних міжнародних обмінів. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти акцентують увагу на необхідності удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов шляхом підвищення рівня їх професійно-педагогічної діяльності.

Актуальність дослідження. Національні освітні системи європейських країн зазнали змін зумовленими загальними процесами глобалізації, інформатизації, які вплинули на підвищення якості освіти та організації єдиного європейського освітнього простору. Розширилось спілкування між європейськими країнами та виникла проблема з всебічної іншомовної компетентності викладачів іноземних мов, яка б забезпечувала та створювала процес розуміння діалогу культур народів Європи. Тому вивчення проблеми удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу є актуальною та досліджується науковцями, педагогами, психологами, соціологами, лінгвістами багатьох країн світу.

Аналіз досліджень. Проблема професійного розвитку та удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов висвітлюється в багатьох наукових дослідженнях і публікаціях як вітчизняних (І. Андрощук, Г. Артемчук, А. Василюк, О. Вєтохов, В. Гаманюк, К. Годлевська, Ю. Гришук, Л. Гульпа, Г. Друзь, Л. Дяченко, О. Зубченко, Ю. Короткова, О. Локшина, С. Ніколаєва, О. Першукова, Ю. Підборський, М. Тадеєва, Ю. Федоренко та ін.) так і європейських вчених (М. Дудзікова, І. Канакіс, Р. Квасніца, М. Клейн, С. Козей, П. Ксохеліс, А. Мак, І. Маріутц, Н. Мітсіс, А. Просколі, С. Савінійон, Б. Суходольський, В. Токатліу, І. Фалус, Г. Халаша, А. Харріс та ін.). Науковці вважають, що професійний розвиток викладачів іноземних мов, спрямованість до самовдосконалення, здатність до самопізнання, саморозвитку – є ключовим в удосконаленні та підвищенні рівня культури їх іншомовної комунікативної компетенції. Вчені наголошують, що професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов має складатися

з педагогічного комплексу постійної допомоги щодо оновлення та удосконалення фахової компетентності, опанування новими методиками викладання та інноваційною діяльністю тощо.

Мета статті. Висвітлити особливості удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу при використанні сучасних підходів та інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Світові глобалізаційні процеси, стрімкий розвиток інноваційних технологій, зростаюча конкуренція, економічне співтовариство між європейськими країнами вимагають від викладачів іноземних мов більше нових знань, навичок, вільного володіння іноземними мовами та досвіду міжкультурного спілкування. Освітня політика країн Євросоюзу в цьому питанні має напрям подальшого розвитку та впровадження нових і вдосконалення існуючих освітніх програм, які удосконалюють формування іншомовної комунікації у особистості в процесі якої відбувається обмін інформацією, досвідом, навичками, уміннями, що належать до різних національних культур, зі своїми особливостями до способів життя, звичаїв, обрядів тощо. Із розширенням Євросоюзу інтерес до міжкультурної комунікації в Європі набув більшого розвитку, що забезпечує ефективність її практичного застосування від вивчення іноземних мов до різноманітних міжнародних обмінів.

Як зазначив відповідальний Секретар з освіти, науки та збереження багатомовності Європейського Союзу, «багатомовність лежить у самому серці європейської ідентичності, оскільки мови є наріжним каменем культурного розвитку особистості кожного європейця» [5].

Знання мови іншого народу – суттєвий складник міжкультурної комунікації і найперший крок до налагодження успішного спілкування між представниками різних націй і культур. Однак знання мови і володіння нею не тотожні. Володіння мовою, тобто здатність вільно говорити і розуміти, мислити за допомогою мови, є природним явищем, універсальною властивістю, до якої змалку привчається людина і більшою мірою робить це автоматично, на межі свідомого і підсвідомого. Знання мови – це вже цілком усвідомлене сприйняття мови як скарбниці певних знань про людину і світ, які закарбовані в лексичі, фразеології, граматиці, інших способах мовного вираження. Усвідомлене і глибоке знання про мову або мови з'являється найчастіше у процесі порівняння. «Хто не знає чужих мов, – писав Й. В. Гете, – не має уявлення і про свою» [3, с. 10].

Знання іноземної мови – пріоритетне завдання не тільки для учнів, студентів, учителів, викладачів, але й для політиків, службовців, лікарів, науковців, підприємців і мандрівників – кожного, хто вважає себе освіченою людиною. Рада Європи та Європейський Союз звертають увагу на важливість вивчення мови, на вироблення спільних підходів і розуміння того, наскільки важлива мова в навчальному процесі. Сьогодні ніхто не піддає сумніву рівні володіння мовою, на які орієнтуються вся Європа: важливість іншомовної комунікативної компетенції та її складових; загальних підходів до вивчення мови і, що найбільш важливо, на роль мови в житті суспільства. Мова зараз розглядається не лише як засіб спілкування між собою, а також і з представниками інших культур, тому важливе знання не тільки мови, але й культури та традиції тієї чи іншої країни. Знання іноземних мов – це необхідність у сучасному суспільстві [1, с. 155].

Знання мов формують міжкультурну компетентність. Компетенції є найзагальнішим та найширшим визначенням прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві. У доповіді В. Хутмаєра наголошується, що є різні підходи до того, що визначається як основні (key) компетенції – це уміти виконувати справу, доводити справу до кінця (getting things done); самоадаптуватися, самосприйматися (adopting oneself). Основний розробник поняття компетентності Г. Халаж розглядає її формування як відповідь на виклики, що стоять перед Європою: збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура. Так розглядається, що освіта повинна озброїти міжкультурними компетенціями, такими, як сприйняття відмінностей, повага до інших та здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій; компетенції, що відносяться до володіння (mastery) усною й письмовою іншомовними комунікаціями, особливо важливими для роботи та соціального життя. У цьому ж контексті іншомовної комунікації дедалі більшої ваги набуває володіння більш ніж однією мовою; компетенції пов'язані з зростанням рівня інформатизації суспільства; здатність навчатися протягом всього життя як в особисто професійному, так і суспільному аспектах. Вони є по суті соціальними, відображаючи особливості взаємодії, спілкування, застосування інноваційних технологій [7, с. 11].

Нові сучасні підходи формування іншомовної комунікативної компетентності при викладанні іноземних мов, висувають і нові вимоги до професіоналізму викладача, його кваліфікаційної характеристики (теоретична і практична підготовка), так необхідних для успішного виконання професійних обов'язків, тому що у центрі ефективного процесу викладання стоїть викладач. Кожному викладачеві важливо визначитися щодо пріоритетів у педагогічних технологіях з урахуванням існуючих індивідуальних відмінностей їх засобів і стилів, для реалізації практичної мети формування іншомовної компетентності. Викладачі повинні створювати при викладанні сприятливі умови для навчання іноземної мови, акцентуючи особливу увагу на творчому началі й гнучкості з метою розвитку у студентів постійного адаптування до сучасних вимог знання мови. Таке під силу лише інноваційним програмам, які здатні до швидкого та ефективного реагування на зміну потреб в освіті. Поки викладач не переконається сам у дієвості тієї чи іншої технології, він не зможе їх застосовувати. Інноваційні педагогічні технології, саме нові інформаційні технології дозволяють повною мірою розкрити педагогічні, дидактичні функції методів викладання іноземних мов.

Тому суттєвою ознакою сучасних інноваційних процесів у сфері навчання і виховання є їх технологізація – неухильне дотримання змісту і послідовності етапів впровадження нововведень. Історично поняття «технологія» (грец. technē – мистецтво, майстерність і logos – слово, вчення) у значенні науки про майстерність виникло у зв'язку з технічним прогресом. Одним із перших оприлюднив ідею технологізації навчального процесу видатний чеський мислитель-гуманіст, педагог, громадський діяч Ян – Амос Коменський, стверджуючи, що школа є майстернею, «живою типографією», яка «друкує» людей. Викладач на його думку, в педагогічному процесі користується тими засобами для виховання й освіти, що й типографські працівники, створюючи книгу. Технологія навчального процесу, за переконаннями Я.-А. Коменського, повинна гарантувати позитивний результат навчання. Функціонально вона має бути своєрідною дидактичною машиною, яка за умов правильного користування нею, забезпечувала б очікуваний результат. Для цього слід чітко окреслити цілі та вміло вибрати засоби навчання. А. Швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці актуальним завданням педагогіки вважав створення «механізму освіти», що дасть змогу кожному підготовленому педагогу, який докладе багато власних зусиль, виховати особистість [2, с. 51, 52].

Комп'ютерні й комунікаційні технології являють собою прояви інформаційної революції. Тому стає зрозумілим той пильний інтерес, що виявляють до комп'ютерної грамотності викладачі іноземних мов, які займаються пошуками шляхів адаптації до сучасного світу. Навчальні програми побудовані на принципі навчання мови за допомогою карток зі словами і стійкими виразами, а у поєднанні з можливостями мультимедіа – інтерактивної взаємодії графіки, тексту і звукового ряду (мови і музики) – курс стає ефективним доповненням до традиційної системи навчання мови. У такій важливій сфері людської діяльності, як освіта, сучасні інформаційні технології в змозі зробити її більш простою і в той же час більш насиченою, дозволяючи освоювати навчальний матеріал швидше, ефективніше й у зручний час. Серед усіх технічних засобів навчання іноземним мовам, що є органічним компонентом навчального процесу, комп'ютер робить один із самих значних впливів на хід навчання. Істотний прогрес у розвитку персональних комп'ютерів і комп'ютерних технологій привів до змін і в самому процесі навчання іноземними мовами. Зміст навчальної інформації виступає з одного боку – помічником у викладанні, надаючи матеріали і реалізуючи методичні та дидактичні прийоми, а з іншого боку – інструктором і почасти педагогом. Результатом використання комп'ютерних технологій є створення творчої атмосфери спілкування, досягнення автоматизму в процесі навчання, що приведе до активізації й інтенсивності навчання. Викладання іноземної мови з використанням комп'ютера дозволяє зробити і здійснити обґрунтований вибір найкращого варіанта навчання [4, с. 75] з застосуванням специфічних лінгвістичних засобів для подання автентичного матеріалу.

Європейські країни не мають єдиної системи освіти, освітні системи відрізняються, оскільки на них впливають: різні навчальні традиції та моделі педагогічної освіти; різні професійні права та обов'язки для викладача; різні вимоги до кваліфікації викладача; різні тривалості робочого часу; різні системи оплати праці, а також різні нормативно-правові документи щодо професії викладача. Тому визначення компетенції викладачів належить кожній державі. Європейський Союз, щоб поліпшити реалізацію Лісабонської стратегії, визначив деякі ключові компетенції для професії викладача. Серед європейських науковців тривалий час відбуваються дебати щодо професійної якості, професійного розвитку викладача та його підвищення кваліфікації [9, с. 145, 146].

Підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов пов'язане з усвідомленим сходженням особистості до високого рівня компетентності та професійної майстерності. Викладачі іноземних мов країн Євросоюзу мають змогу вдосконалювати свою іншомовну комунікативну компетентність через різні форми навчання, які організуються державними, приватними, громадськими, професійними інституціями, товариствами, а також ознайомитися з інноваційними сучасними педагогічними технологіями, презентувати власні рішення методичних, програмних, організаційних аспектів викладання іноземних мов [6, с. 114].

Значна увага у навчальних програмах при підвищенні кваліфікації викладачів іноземних мов приділяють соціокультурним та інтеркультурним аспектам, які торкаються міжкультурних стосунків у Європі, питань національної освіти (Австрія, Франція, Німеччина). Важливий аспект підготовки та перепідготовки викладачів іноземних мов – це можливість стажування в країні, мова якої викладається, що стає обов'язковою вимогою у межах країн Євросоюзу. Франція, Німеччина, Іспанія беруть участь у програмах мовного помічництва (Foreign Language Assistant schemes). Післядипломна перепідготовка здійснюється університетами, педагогічними коледжами, іншими закладами вищої освіти, культурними організаціями, проектами, що координуються Комісією Європейського Союзу (переважно Socrates та Lingua), асоціаціями викладачів, педагогічними інститутами (особливо у країнах східної і центральної Європи), асоціаціями «без кордонів», приватними фондами. У країнах (Болгарія, Литва, Німеччина, Норвегія, Польща, Швейцарія) функціонують спеціальні інститути, призначені для надання післядипломної підготовки [8, с. 41].

Провідні завдання перепідготовки викладачів іноземної мови – це не тільки удосконалення іншомовної комунікативної компетенції, методик викладання, а також для більш тісного співробітництва між закладами вищої освіти та кафедрами іноземних мов для збереження мовного різноманіття країн Євросоюзу.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Отже, на процес удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу впливає активне використання інноваційних підходів, нових педагогічних та інформаційних технологій, дистанційного навчання, тобто оновлення методів викладання іноземних мов шляхом їх технологізації, а також процес постійного осмислення професійного розвитку та визначення шляхів вдосконалення своїх умінь.

Проблема удосконалення іншомовної комунікативної компетентності викладачів іноземних мов країн Євросоюзу недостатньо вивчена, тому перспективний напрям досліджень має передбачати більш поглиблений аналіз цього досвіду, а також постійну систематизацію поглядів науковців, як вітчизняних так і зарубіжних, що відкриє нові можливості до оновлення фахової компетенції, розроблення нових методик викладання іноземної мови, налагодження більш тісного співробітництва між закладами вищої освіти багатьох країн.

Література:

1. Ващук Ф. Г. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
3. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Орищенко А. Чи необхідний комп'ютер на уроці іноземної мови? *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 7–8. С. 75.
5. Baidak N. Key Data on Teaching Languages at School in Europe. *Eurydice. Coord.. The information network on education in Europe*. 2005. P. 112.
6. Borzenko O. P. Some aspects of professional development of foreign language teachers in the European Union. *Modern aspects of modernization of science: status, problems, development trends* : materials of the 12th International Scientific and Practical Conference, Lisbon, August 7, 2021. Portugal, 2021. P. 114–119.
7. Hutmacher W. Key competencies for Europe : report of the Symposium, Berne, 27-30 March, 1996. Switzerland, 1996. P. 11.
8. Kelly M., Grenfell M., Gallagher-Brett A., Jones D., Richard L., Hilmarsson-Dunn A. The Training of Teachers of a Foreign Language: Developments in Europe. *A Report to the European Commission Directorate General for Education and Culture*. URL: <http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc493en.pdf>.
9. Szkolak-Stepień A. Kształcenie nauczycieli wychowania przedszkolnego i wczesnej edukacji na Słowacji. *Rocznik komisji nauk pedagogicznych*. 2016. Tom XIX. S. 144–154.

Отримано: 18 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: angora67@bigmir.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-192-194

Gordyeyeva A. Yo. How to develop oral fluency when teaching English for specific purposes. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 192–194.

UDC: (811.111'277.7):378.147

Anzhela Gordyeyeva,*Doctor of Philosophy in Pedagogy, Docent,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

HOW TO DEVELOP ORAL FLUENCY WHEN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

The article deals with the problem of oral fluency when teaching English for specific purposes. It highlights the importance of the development of fluency in English speaking class and investigates the factors that can make speaking more fluent. In this research we try to explain why speaking is complicated showing the functions of speech production, analyzing the notion of speaking competence and demonstrating the best speech conditions under which speaking fluency can be increased. With this purpose we describe the ways of developing fluency focusing on pretask planning and task repetition as some of the best ways of enhancing the ability to speak a foreign language easily well and quickly.

Key words: fluency, speaking, English for specific purposes, oral fluency development.

Гордєєва Анжела Йосипівна,*кандидат педагогічних наук, доцент,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЯК РОЗВИВАТИ ШВИДКІСТЬ УСНОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема швидкості усного мовлення в процесі навчання професійно-орієнтованої англійської мови. Підкреслено необхідність розвитку швидкості усного англійського мовлення під час опанування студентами немовних спеціальностей навичками та вміннями говоріння. Проведено аналіз наукових досліджень з метою описати фактори, які можуть зробити фахове спілкування більш вільним. У цьому дослідженні ми намагаємось пояснити причину складності процесу іншомовного мовлення для мовців, вказуючи на головні функції продукування усного мовлення. Проаналізовано поняття мовленнєвої компетентності в говорінні та представлено аналіз найкращих умов для організації навчання усного англійського мовлення з метою підвищення рівня його швидкості, не нехтуючи правильністю і складністю. В статті розглянуто конкретні шляхи збільшення швидкості усного мовлення. З цією метою було визначено, що для покращення якості говоріння, в першу чергу його темпу, плавності та спонтанності, студентів необхідно забезпечити мовною, інформаційною і стратегічною підтримкою. Під час навчання професійно-орієнтованого говоріння з метою покращення темпу, правильності та складності усного мовлення запропоновано використовувати попереднє планування, під час якого під керівництвом викладача або самостійно студенти мають змогу підготуватися до майбутньої усномовленнєвої діяльності, використовуючи запропоновану викладачем мовну та інформаційну підтримку. Важливою визначено також і необхідність використання спеціальних критеріїв при виборі видів завдань для навчання говоріння з метою покращення його швидкості. Запропоновано окремі шляхи покращення швидкості професійно-орієнтованого англійського мовлення.

Ключові слова: швидкість мовлення, говоріння, професійно-орієнтована англійська мова, розвиток швидкості усного мовлення.

Introduction. Fluency is a challenge to teachers and a major goal for their students. It is also serious rating consideration for a great number of oral language tests today. Even after the graduation from university natural ability to speak spontaneously, comprehensibly and quickly is still a high priority for many language learners when they start their professional activities. The question of fluency in the ESP classroom is very important but rather complicated. Looking for ways of improving oral fluency we have made some investigation and tried to find practical classroom activities that can help make psychology students sound more fluent when they make presentations and discuss their professional problems in the classroom. In this article we are going to discuss under what circumstances students start speaking, what is happening when speech is processed. Our goal is to offer conditions that can make speaking easier for ESP learners and in this way to find the modes of improving oral fluency in the ESP classroom.

Theoretical background. Fluency can be determined as an ability to speak fast with few mistakes. Lots of language specialists agree that foreign language learners should be fluent and accurate when speaking a foreign language [1-11]. Some of them can't separate fluency from accuracy mentioning complexity of speaking at the same time. Some researchers agree that people are fluent when they use language structures accurately while paying enough attention to the meaning of their utterances [6]. In this way if you speak fluently you are able to use correct language automatically at good conversational speed. This viewpoint shows that fluency is equal to accuracy and can't be separated. Brumfit stated that "accuracy will tend to be closely related to the syllabus, will tend to be teacher-dominated, and will tend to be form-based. Fluency must be student-dominated, meaning-based, and relatively unpredictable towards the syllabus" [2, p. 121]. This attitude demonstrates the necessity of creation natural use of a foreign language in the classroom as much as possible. Some investigation proposes that fluency includes four abilities. They are abilities to talk without long pauses; the ability to speak using correct syntactical and semantical sentences; the ability to say appropriate things in a variety of contexts; and the ability to use language in a creative and imaginative way [3]. In this approach, fluency is related not only to language but also to personality showing that there is a close interaction between language use and what we know about the world. The more modern language investigator Hedge defines fluency as "the ability to link units of speech together with facility and without strain or inappropriate slowness or undue hesitation" [7, p. 275]. Fluency was also closely connected with pauses by Thornbury who considers rate of speech as important as pauses [10]. The investigation of the scientific resources on the topic can be continued but it is obviously clear that there is no single complete definition of fluency which could help teachers better understand

how to develop it in the classroom. A definite necessity to achieve a high degree of fluency still exists and in our research work we are trying to find ways to incorporate more fluency development in an ESP classroom.

Materials and methods. Speaking is one of the most complicated activities and the analysis of what is involved in speaking can help teachers provide the best conditions for fluency to develop. The following factors can make speaking easy or difficult: speech processing, speaking competence and speech conditions. Speech processing is an important issue for us because what can be easy for a native speaker, can be challenging for our students. We can describe what happens when people start speaking. It goes about planning and production. First, there is the mental process when imprecise notions have to become precise. It is called conceptualization. The information speakers have to convey is based on their conceptual knowledge and other types of previous knowledge. After that this information should be presented through the formulation of utterances as soon as meaning is expressed through forms. On this stage speakers should pay attention to grammar and vocabulary not forgetting about the fact that when words are put together they need to arrange them in the order which is syntactically correct. Finally, when the utterance is spoken the articulation occurs. Thus, three major functions – conceptualization, formulation and articulation are present when producing speech and if we want our students speak fluently, these three functions should act more or less at the same time. It is possible at a certain level of automation which should be practiced in the classroom. Speech fluency increases when the level of automation is higher which happens when our students can process conceptualization, formulation and articulation almost simultaneously.

Speaking competence is another factor that can make speaking easier and more fluent. It can be presented in four skill areas of speaking competence together with the use of conversation management strategies which might lead to more effective speaking. Different skills which are required for effective speaking are presented: phonological skills, when speakers can blend the phonemes, use appropriate stress and intonation; speech function skills, when speakers are able to achieve specific communicative functions in social exchanges; interactional skills when speakers can manage interactions by regulating their speech in different modes; and extended discourse skills, when speakers are able to structure different kinds of extended utterances [5]. Conversational management strategies that are mentioned above as an additional factor to improve fluency are for enhancing messages. Learners are taught to ask for repetition and explanation, ask questions, guess the meaning of some words and expressions etc.

Speech conditions are very important. We can say that modelling good speech conditions in the classroom plays a major role in developing students' fluency and also degerming the fluency each of them is capable of. Cognitive, affective and performance conditions are determined by Thornbury. They include a lot factors such as familiarity with the topic, genre and interlocutors (cognitive); feelings towards the topic or participants and self-concessions (affective); mode, degree of collaboration, discourse control, planning time, time pressure and environmental conditions (performance) [10].

Therefore, we can make a conclusion that if we clearly understand the speech processing and pay enough attention to speech conditions, trying to adjust them to our students in the most effective way, we will be able to improve their oral fluency. The question is why different students find speaking activities more or less difficult if they have the same speech conditions. Personality of each student also influences the process of speaking and it gives us a new challenge. We should be able to recognize that for some students it is better to work alone while others prefer collaborating. This means that speech conditions are closely interconnected with personality which, on the one side, can help us develop speaking fluency, but on the other hand, can make the process of developing fluency more complicated.

The conclusion we have made does emphasize the importance of finding ways to help our students improve their oral fluency when taking into account students' personalities and creating the most effective circumstances for practice. The first thing we should mention is supporting learners during speaking activities. We can give our students language, knowledge and strategy support. When it goes about language support, we preteach or review vocabulary or grammar structures. Knowledge support occurs when we provide students with some background knowledge to assure that they have enough information to present during discussing a subject matter. Oral communication strategies such as paraphrasing, using affirmative responses etc. should be practiced from time to time so that they are rather helpful when speaking in the classroom.

The second factor that can influence speaking performance and therefore can help develop oral fluency is pretask planning [9]. ESP students can increase fluency in speaking when they concentrate more on the content than language. It is possible when before speaking activity they are given some extra time to plan what they are going to say. However, it is worth mentioning that pretask planning can help improve not only fluency but also accuracy and complexity of speaking. The main question is if pretask planning can be helpful in increasing the level of fluency, accuracy and complexity at the same time and to the same extend. We could hardly observe this. Even if students have some time before speaking, it doesn't improve all language areas equally. Nonetheless extra time before speaking is used by students rather efficiently because during the time of preparation they try to pay more attention to the language areas that they have not yet been perfect at. When students have sufficient time to formulate their utterances they demonstrate greater accuracy. The task of a teacher is to be sure that students' fluency doesn't suffer.

Thus, the pretask planning can be multifunctional. In our ESP class we use it in different ways. Our students can be introduced some new language or their existing knowledge on the subject matter is activated when recycling known language. We offer students to work in groups and share their ideas while walking around and helping different groups in organizing their ideas, encouraging learners to interpret tasks differently. The level of a teacher involvement can depend on the level of communicative preparation of the group. If this level is quite high, the pretask planning can be even unguided when students decide how to use this extra time on their own. The requirements are also higher. When students have unguided pretask planning they should be able to perform well in all areas. Their fluency must be as good as their accuracy and complexity.

Our experience shows that students perform much better when they have language and knowledge support and when they are provided with pretask planning either guided or unguided. We can observe greater fluency as well as improved accuracy. Students' motivation is high and they are ready to more experimentation in expressing complex ideas. Another important achievements is that having pretask planning time and language support students are ready to interpret tasks deeper and their self-monitoring during the activity improves.

The types of task we choose for our speaking activity can be different and can sometimes have a negative effect on oral fluency. There are some criteria for selecting tasks with the purpose not to decrease students' fluency. These criteria are suggested by

Thornbury, who is sure that the choice of a speaking activity should depend on how many of them are fulfilled in this activity. Interactivity, productivity, challenge, safety, purposefulness, authenticity are among them [10].

The speaking activity is well-chosen for an oral ESP class when it has an *interactive* element. It is well known that discussions, role plays or conversations are interactive fluency activities. In our ESP classroom we have lots of them and it helps develop fluency. But even when students have to make presentations we try to encourage listeners to ask questions and comment on the information they get expressing their viewpoints, agreeing or disagreeing with others. In other words giving speech can be interrupted or followed by discussing it.

To be able to develop oral fluency the activity we choose should be *productive*. It goes about the amount of language spoken by students. In other words, the activity should be designed to allow participants to use plenty of language to complete it. When we ask our students to work in pairs or small groups we mean that we increase the time of speaking because our students speak simultaneously. We hope that they use the time of speaking effectively but can sometimes see them speak a little or use the mother tongue. It goes without saying that a teacher should control the activity. This can be achieved through careful monitoring and encouragement by a teacher who can also choose one of the students to be an assistant and help inspecting others.

When the oral activity we are planning should help develop fluency it is necessary that it is *challenging* for students. It is up to a teacher to define the right level of challenge because if it is too high for students they can be discouraged and reluctant to speak. Thus, learners should be challenged but they need to feel on the *safe* side understanding that they can sometimes fail or perform badly and knowing they can count on their teacher's support. The conclusion is that safety is as important as challenge when it goes about the right choice of activities for our ESP students.

In an activity that is focused on fluency, it is important to care for *purposefulness* and *authenticity*. When we arrange speaking class for our students we try to be assure that they realize the outcome of the activity. In this case they are ready to cooperate and are motivated to achieve the result which can be for example the agreement on the best solution to the problem with further sharing ideas with another group. Choosing oral activities for an ESP classroom we try to provide our students with a learning experience that is focused on and relevant to their needs. We often use role plays or simulations of real-life experience so that what are students discuss is of relevance to their lives. It is easily understood that they speak more and faster as they are involved in the situation which is urgent for them.

Investigating the problem of oral fluency, mentioning that it can be developed, when our students are supported with language and knowledge, provided with a pretask planning phase and offered a proper type of task we can't help mentioning our favourite way of enhancing fluency through task, repetition which is extremely popular in language learning [8]. When our students are exposed to the same task and content, they are more confident and their performance is improved, so does their fluency. When speaking activity is unpredictable, the cognitive demands are very high. There is no automatization which prevents students from fluency and demotivate them to speak. The 4/3/2 technique was researched by language specialists and described by Nation and Newton who attributed the success of this technique to three factors [8]. When we apply this technique in an ESP classroom, we require the students to repeat the same piece of oral language or talk to three successive listeners spending four minutes for the first telling, three minutes for the second telling and to minutes for the last telling.

We can easily observe the three factors thanks to which the fluency increases. The first one is when the student should present a lot of language when speaking without interruption three times. The second appears because the student plans the utterance and chooses its content and language thereby enhancing the level of control and this makes fluency high. The third factor that determines the success of the activity and increases fluency is that the student is able to perform well by repeating the same message three times but with the challenge of a decreasing time limit.

Conclusion. Fluency is not an absolute value that students should demonstrate. The matter of degree is what is important. Our students can achieve a high degree of fluency in the ESP class and teachers, who are responsible for its developing, have a great background as well as a lot of opportunities with numerous resources and wide row of activities to draw from classroom learning. This research paper has briefly outlined the basics of an oral-fluency training in an ESP classroom. The factors that make oral activities easier or difficult have been analyzed and the interaction of cognitive, affective, and performance factors with personality have been considered. We have also tried to demonstrate the ways of developing fluency focusing on pretask planning and task repetition as the best ways of enhancing the ability to speak a foreign language easily well and quickly. The activities that the teacher chooses for oral work should be carefully selected and meet the demands of ESP students. We suggest that teachers adapt these recommendations to suit needs and abilities of their students who are doing ESP course, as well as their own teaching styles. The area of our future study can be the problem of sequencing of fluency, accuracy and complexity activities in one language activity in an ESP classroom.

References:

1. Baker J. & Westrup H. Essential speaking skills: A handbook for English Language teachers. London, UK : Continuum, 2003.
2. Brumfit C. Communicative methodology in language teaching: The roles of fluency and accuracy. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1984.
3. Fillmore C. J. On fluency. *Individual differences in language ability and language behavior* / Eds. C. J. Fillmore, D. Kempler & W.S.Y. Wang. New York, NY : Academic Press, 1979. P. 85–101.
4. Folse K. Discussion starters: Speaking fluency activities for advanced ESL/EFL students. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press, 1996.
5. Goh C. C. M. Teaching speaking in the language classroom. *RELC portfolio series* / Eds. W. A. Renandya & J.C. Richards. Singapore: SEAMO Regional Language Centre, 2007. P. 1–48.
6. Hartman R. R. & Stork F. C. Dictionary of languages and linguistics. New York, NY : Wiley, 1976.
7. Hedge T. Key concept in ELT. *ELT Journal*. 1993. 47(3), P. 275–277.
8. Nation I. S. P. & Newton J. Teaching ESL/EFL listening and speaking. New York, NY : Routledge, 2009.
9. Skehan P. A cognitive approach to language learning. Oxford, UK : Oxford University Press, 1998.
10. Thornbury S. How to teach speaking. Harlow, UK : Pearson Longman, 2005.

Отримано: 16 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: medkoin@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-195-198

Крічкер О. Ю., Єремєєва Н. Ф. Особливості застосування інноваційних технологій для формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 195–198.

УДК: 371.134:811

Крічкер Ольга Юхимівна,
кандидат історичних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ
Єремєєва Наталія Федорівна,
кандидат філологічних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ЗВО

У статті розглянуто особливості застосування інноваційних, зокрема, інформаційних технологій для формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО. З'ясовується, що таке професійна компетентність, які засоби інноваційних технологій і як застосовуються для формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО. Зазначається, що проблему формування у студентів технічного ЗВО комунікативної компетентності в англійській мові для їх подальшого становлення в якості конкурентного фахівця слід вирішувати шляхом інтеграції у зміст і технологію формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО структурних компонентів професійної підготовки (установок, мотивів, знань, навичок, досвіду, компетентностей).

Ключові слова: інноваційні технології, інформаційно-комп'ютерні технології, комунікативна компетентність, мультимедійні ресурси, освіта, англійська мова, технічний ЗВО.

Olha Krichker,
PhD in History,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of NUCDU
Natalia Yeremeieva,
PhD of Philological Sciences,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of NUCDU

PECULIARITIES OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN TECHNICAL STUDENTS

The article considers the peculiarities of the application of innovative, in particular, information technologies to develop communicative competence in English in the students of technical higher educational institutions. It is analyzed what the professional competence is, what are the tools of innovative technologies and how they can be used to form communicative competence in English in the students of technical higher educational institutions. It is highlighted that working with the help of information and computer technologies on the formation of communicative competence in English, students acquire and improve their professional competence and its integral components: ability to plan and control their work, understand the logic of decisions, competence in achieving the goal, and the desire to reach high quality of their work, as well as self-confidence. It is proved that the implementation of modern computer technologies into the educational process to form communicative competencies promotes more active and conscious assimilation of knowledge by students, creates a positive attitude of students to educational material, strengthens internal motivation to form communicative competence in English, stimulates students' interest in learning, promotes logical, creative thinking. It is noted that the problem of the formation of communicative competence in English for students of technical higher educational institutions to promote their further development as competitive specialists should be solved by means of integrating into the content and technology of formation of communicative competence in English structural components of training, such as attitudes, motives, knowledge, skills, experience, competencies.

Key words: innovative technologies, information and computer technologies, communicative competence, multimedia resources, education, English, technical higher educational institutions.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем вищої освіти є проблема застосування інноваційних технологій у роботі студентів технічного ЗВО для формування комунікативної компетентності в англійській мові.

Актуальність дослідження. В останні роки в педагогічній освіті відбуваються великі зміни, які охоплюють практично всі сторони навчального процесу. Все частіше піднімається питання про застосування сучасних технологій у навчанні іноземних мов. З'являються нові методи і форми навчання, які, в свою чергу, представляють не тільки різні технології засобів обміну і передачі інформації, за допомогою яких здійснюється навчальний процес, а й одну велику систему методів навчання, спрямованих на розвиток комунікативних знань студентів, поліпшення навичок розмовної мови. Основне завдання іноземної мови полягає в навчанні практичному оволодінню іноземною мовою, в формуванні базисних знань, тобто здатності здійснювати іншомовне і інтернаціональне спілкування з носіями мови.

Головне завдання при вивченні студентами технічного ЗВО іноземної мови сьогодні формування у них достатньо високого рівня володіння іноземною мовою, що забезпечує їх готовність до продуктивного спілкування із зарубіжними партнерами, що сприяє нарощуванню професійного та особистісного потенціалу за допомогою сформованих комунікативних здібностей, що дають майбутнім фахівцям можливість брати участь у безпосередній комунікації іноземною мовою, що допомагає вирішенню професійних запитів та здійсненню ділових і міжособистісних контактів. Запорукою цього є комунікативна компетентність в іноземній мові.

Мета дослідження: розгляд особливостей застосування інноваційних технологій в навчанні іноземної мови (англійської) студентів технічного ЗВО, спрямованому на формування у них комунікативної компетентності.

Дане дослідження пов'язане з важливим завданням формування професійної компетентності у студентів, яка є найважливішою характеристикою фахівця, випускника технічного ЗВО, який повинен самостійно, відповідально, ефективно виконувати свої професійні обов'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців, що стосуються проблематики даної статті, належать до двох наукових напрямків: 1) до дослідження компетентнісного підходу (А. Артеменко, А. Поцелуйко, Г. Салашенко, Т. Шаргун та ін.) і 2) до проблеми застосування інноваційних технологій при вивченні іноземної мови (А. Білоцерковець, Г. Бушко, О. Гураль, О. Матвєєнко, Ю. Мосіна, З. Осада, О. Пасічник, Л. Соколова, О. Тимофєєва, Т. Шаргун та ін.). У цих дослідженнях опрацьовано великий матеріал і зроблено важливі висновки, але в них недостатньо уваги приділяється застосуванню інноваційних технологій для формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО. Цією обставиною обумовлена мета даної статті.

Незважаючи на розмаїття досліджень, їх теоретичну і прикладну значимість, проблема застосування інноваційних, зокрема, інформаційних, технологій у самостійній роботі студентів технічного ЗВО для формування комунікативної компетентності в англійській мові залишається ще недостатньо вирішеною.

Новизна дослідження полягає у висвітленні особливостей застосування інформаційних технологій у роботі студентів технічного ЗВО для формування комунікативної компетентності в англійській мові.

Методологічне значення. Аналіз досліджень показує, що в силу недостатньої розробленості методики застосування інформаційних технологій в самостійній роботі студентів в практиці формування іншомовної комунікативної компетентності існує ряд суперечностей між:

- соціальним замовленням на сучасних фахівців, які володіють іноземною мовою на рівні, що дозволяє брати участь у професійній міжкультурній комунікації і недостатньою розробленістю ефективної моделі формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів технічного ЗВО відповідно до сучасних вимог;
- освітнім потенціалом інформаційних технологій у формуванні цілісної іншомовної комунікативної компетентності й відсутністю інформаційного освітнього методичного забезпечення даного процесу в практиці навчання іноземної мови у технічному ЗВО;
- освітнім потенціалом самостійної роботи у розвитку іншомовної комунікативної компетентності студентів технічного ЗВО і недостатньою розробленістю освітніх інформаційних ресурсів, орієнтованих на професіоналізацію навчання, обліку різної мовної підготовки студентів технічного ЗВО.

Зазначені протиріччя виявили необхідність дослідження методики застосування інформаційних технологій в організації самостійної роботи студентів технічного ЗВО з метою формування комунікативної компетентності в англійській мові, на базі якого були розроблені відповідні пропозиції.

Комунікативна компетентність, тобто відповідність рівня професійної підготовки людини в комунікативній сфері професійним завданням, які стоять перед цією людиною [9, с. 123], обумовлюється специфікою соціальних ролей, що реалізуються суб'єктом у його житті. Істотний вплив на неї має професійна сфера комунікації людини, оскільки саме нею багато в чому визначається селективність комунікативних інтересів і специфічний характер ділового спілкування. На наш погляд, без сформованої комунікативної компетентності, як базисного компонента культури спілкування, що є її ключовою соціально-психологічною умовою, неможливо досягти успіху в професійній діяльності та особистісному розвитку.

У наш час неодмінною ознакою компетентності випускника технічного ЗВО виступає іншомовна комунікативна компетентність, й, зокрема, комунікативна компетентність в англійській мові, рівень якої повинен дозволити фахівцям знати англійську мову в обсязі, необхідному для отримання інформації професійного змісту із зарубіжних джерел, володіти навичками загального і професійного спілкування цією мовою. Ці вимоги включають здатність до комунікації в усній і письмовій формі на іноземній мові й уміння вирішувати завдання міжособистісної й міжкультурної взаємодії. Для цього студенти повинні володіти певними знаннями (наприклад, знаннями мовних засобів) та вміннями (використовувати формули мовного спілкування, формулювання своєї точки зору і т. ін.), а також вміти співвідносити мовні засоби з конкретними ситуаціями міжкультурного мовного спілкування.

У формуванні у студентів комунікативної компетентності в англійській мові значний дидактичний потенціал мають інноваційні технології, такі, наприклад, як когнітивно орієнтовані технології (діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивні карти, інструментально-логічні тренінги тощо) [3]; діяльнісно орієнтовані технології (метод проєктів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні (дидактичні) завдання імітаційно-ігрове моделювання соціальних процесів тощо) [6]; особистісно орієнтовані технології (інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги з розвитку тощо) [4, с. 97], інформаційні технології. Зокрема, інформаційні технології дають можливість залучити студентів до іншомовної професійної діяльності, розвивати мовні навички та мовні вміння, користуватися електронними довідковими матеріалами, словниками тощо. Застосування інформаційних технологій в навчанні іноземної мови дозволяє також вирішувати дидактичні завдання, спрямовані на формування іншомовної комунікативної компетентності [5].

Ефективність застосування інформаційних технологій в навчанні іноземної мови й, зокрема, англійської мови, реалізується переважно в процесі організації самостійної роботи студентів. Інформаційні технології забезпечують кожного студента індивідуальним робочим методом при виконанні практичних робіт, інформаційними ресурсами, методичними і контролюючими матеріалами, тимчасовими ресурсами, можливістю індивідуалізації та диференціації процесу навчання (індивідуальні плани підготовки), високою мотивацією роботи з сучасними інформаційними технологіями.

Вирішення цього комплексного завдання відбувається упродовж усього періоду навчання іноземної мови у технічному ЗВО і вимагає використання раціональних і ефективних підходів і технологій, форм і методів навчання. У цьому контексті прийнято говорити про застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій, активних методів навчання, диференційованого підходу. Однак базовим елементом є методи і прийоми навчання іноземної мови, які викладач використовує в аудиторії, безпосередньо працюючи зі студентами. Знання та володіння студентами мовними засобами, застосування їх в

комунікації залежить від того, наскільки ефективно цей матеріал був представлений, закріплений, відпрацьований. Закріплення і вдосконалення цих знань і умінь відбувається за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, особливості застосування яких студентами технічного ЗВО ми маємо зараз розглянути.

Особливості вивчення іноземних мов засобами інформаційно-комп'ютерних технологій обумовлені, по-перше, особливостями комп'ютера як пристрою, запрограмованого на використання цифрових технологій для вирішення різного роду завдань, і, по-друге, навичками людини, необхідними для використання комп'ютера і тих інформаційно-комп'ютерних технологій, які потрібні для досягнення мети, що полягає у вивченні іноземної мови [4, с. 101]. Комп'ютерні технології дають можливість імітувати величезну кількість компетентностей, тому вони можуть бути застосовані до дуже багатьох сфер людської діяльності [1, с. 12], зокрема, до вивчення іноземних мов, яке вимагає від студента здійснення різноманітних процесів: читання, писання, запам'ятовування, слухання, говоріння тощо [6].

Але комп'ютерні технології та засоби мають різну структуру. Вивчаючи іноземну мову, студент вчиться працювати з різними комп'ютерними засобами, зокрема з комп'ютерними програмами. Усе існуюче програмне забезпечення можна поділити на такі види: комп'ютерні словники, електронні енциклопедії, програми комп'ютерного перекладу, автоматизовані навчальні курси, комп'ютерні мовні ігри, автоматизовані тестові системи [9, с. 124].

Працюючи з цими програмами, студент вчиться автоматизувати вирішення різних завдань, спрямованих на вироблення та вдосконалення в нього навичок, необхідних для вивчення іноземної мови за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій: наприклад, працює з комплексними документами, що включають в себе тексти, таблиці, схеми, малюнки і інше; працює з мультимедіа (аудіо та відео файлами тощо).

Розглянемо докладніше інформаційно-комп'ютерні технології й ті їх засоби, які застосовуються при формуванні комунікативної компетентності в англійській мові.

Інформаційно-комп'ютерні технології – це сукупність методів, засобів і прийомів, використовуваних за допомогою комп'ютера для відбору, обробки, зберігання, подання, передавання різних даних і матеріалів, необхідних для підвищення ефективності різних видів діяльності [7]. Саме завдяки інформаційно-комп'ютерним технологіям можливо, на нашу думку, вирішувати цілий ряд завдань, що постають в процесі формування комунікативної компетентності в англійській мові, наприклад:

- 1) формувати й удосконалювати вміння й навички читання, використовуючи безпосередньо матеріали Інтернет-мережі різного рівня складності, що дозволяє студенту планувати свою навчальну діяльність, контролювати й регулювати її;
- 2) на основі автентичних звукових текстів удосконалювати вміння аудіювання;
- 3) поповнювати свій словниковий запас лексикою іноземної мови;
- 4) за допомогою тестів, в тому числі в режимі on-line, удосконалювати знання з граматики;
- 5) формувати навички мислення;
- 6) формувати навички спілкування шляхом використання іноземної, що дозволяє розширити коло спілкування, що є необхідним для формування комунікативної компетентності в англійській мові.

Це досягається шляхом використання різного роду комп'ютерних програм, зокрема мультимедійних програм.

Мультимедіа це взаємодія візуальних і аудіо ефектів під керуванням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів, вони об'єднують текст, звук, графіку, фото, відео в одному цифровому поданні [7]. Мультимедійні програми надають доступ до різних видів умовного матеріалу: статей, художньої літератури, матеріалів інформаційних сайтів, словників тощо [8]. Використовуючи такі програми, студент може сам обирати формат, спосіб і темп роботи з навчальним матеріалом. Це допомагає формуванню вміння знаходити оптимальний режим навчання в залежності від особливостей студента [7].

Результати здійснення навчального процесу з використанням сучасних комп'ютерних технологій при формуванні комунікативної компетентності в англійській мові показують, що:

- 1) застосування інформаційно-комп'ютерних технологій сприяє більш активному і свідомому засвоєнню студентами знань, необхідних для формування комунікативної компетентності в англійській мові;
- 2) комп'ютерні програми створюють позитивне ставлення студентів до навчального матеріалу, який студент використовує для формування комунікативної компетентності в англійській мові;
- 3) впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес дозволяє посилити внутрішню мотивацію до формування комунікативної компетентності в англійській мові;
- 4) навчальні та контролюючі програми, програми-тести стимулюють інтерес студентів до навчальної діяльності, сприяють формуванню логічного, творчого мислення, розвитку здібностей студентів, необхідних для формування комунікативної компетентності в англійській мові.

Отже, можна зробити висновок, що, працюючи за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій над формуванням комунікативної компетентності в англійській мові, студент технічного ЗВО набуває та вдосконалює свою професійну компетентність, невід'ємними складовими якої, окрім досягнення певного рівня знання цієї мови, є:

- здатність планувати свою трудову діяльність, контролювати і регулювати її, розуміння логіки рішень, в тому числі й нестандартних (креативність), гнучке теоретичне і практичне мислення;
- компетентність у досягненні мети, якою є формування комунікативної компетентності в англійській мові, і яка є важливим ресурсом успіху, прагнення до високої якості своєї роботи, впевненість у собі, оптимізм.

Разом із тим, практичний досвід навчання свідчить про те, що вищою школою в процесі мовної підготовки часом не в належній мірі враховуються особливості професійної сфери, в якій буде здійснювати свою діяльність випускник, у зв'язку з чим студентами не до кінця усвідомлюється значимість їхньої комунікативної компетентності в англійській мові для їх подальшого становлення в якості конкурентного фахівця.

На наш погляд, цю проблему слід вирішувати шляхом інтеграції у зміст і технологію формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО структурних компонентів професійної підготовки (установок, мотивів, знань, навичок, досвіду, компетентностей), чим і має бути забезпечена успішність формування у них ключових компетентностей при вивченні англійської мови.

Література:

1. Артеменко Т. М. Комунікативна компетентність як основа комунікативно-інтерактивного процесу навчання іноземної мови. *Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності* : матеріали Міжуніверситетського науково-практичного семінару (Харків, 27 листопада 2018 р.). Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. С. 10–14.
2. Білоцерковець А. Новітні методи викладання іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ. *Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з питань методики викладання іноземної мови (Одеса, 15 травня 2017 р.). Одеса : Одеський нац. університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 21–22.
3. Гураль О.І. Інноваційні методи викладання іноземної мови. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12 квітня 2018 р.). Київ: НТУ КПП, 2018. С. 45–48.
4. Осада З. О., Матвєєнко О. І. Сучасні методики та технології викладання іноземних мов у технічних ВНЗ. *Англїстика та американистика: зб. наук. пр.* / ред. кол.: А. І. Анїсімова (гол. ред.), Т. М. Потніцева (заст. гол. ред.) та ін. Дніпро : ЛІРА, 2015. Вип. 12. С. 95–101.
5. Пасічник О. О. Сучасні технології навчання як засіб самореалізації студентів в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 69. С. 162–166.
6. Салашенко Г. М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти засобами проектних технологій. *Правовий часопис Донбасу*. № 3 (68). 2019. Кривий Ріг, 2019. С. 153–160.
7. Соколова Л.Ф. Застосування інноваційних підходів у викладанні іноземної мови. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12 квітня 2018 р.). Київ: вид. НТУ КПП, 2018. С.153–155.
8. Тимофєєва О. Я. Навчальна автономія у процесі вивчення англійської мови майбутніми фахівцями морської галузі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 71. С. 250–254.
9. Sharhun, T., & Potseluiiko, A. (2020). Linguistic and humanitarian competence of future engineers: the philosophical and anthropological aspect. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 10/42, 122–134. doi: <https://doi.org/10.24919/2413.2039.10/42.199852>.

Отримано: 25 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: dmycan@ukr.net

korpaloosana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-199-201

Корпало О. Р., Мицан Д. М. Фразеологізми з компонентом *печінка* у слов'янських мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 199–201.

УДК: 81.811.161.2

Корпало Оксана Романівна,
кандидат філологічних наук,
Прикарпатський Національний університет ім. В. Стефаника
Мицан Дарія МIRONIVNA,
кандидат філологічних наук,
Прикарпатський Національний університет ім. В. Стефаника

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ПЕЧІНКА У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

На сучасному етапі розвитку фразеології існує низка ще недостатньо досліджених проблем, зокрема вивчення фразеологічних одиниць у порівняльному аспекті. Фразеологізми відображають національну специфіку мови, її самобутність, є одним із засобів репрезентації національно-культурної ідентичності. Соматичні фразеологізми із компонентом *печінка* у слов'янських мовах складають відносно нечисленну групу. Зважаючи на приналежність досліджуваних мов до однієї групи слов'янських мов, знаходимо більше спільного, ніж відмінного, у семному складі цих фразеологізмів. Посутні відмінності притаманні лише незначній їх кількості. Зіставне дослідження соматичних фразеологізмів може бути корисним як у перекладацькій практиці, так і при укладанні словників.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, соматизм, сема, семантичне поле.

Oksana Korpalo,
PhD of Philological Sciences,
Precarpathian National University named after Wasyl Stefanyk
Daria Mytsan,
PhD of Philological Sciences,
Precarpathian National University named after Wasyl Stefanyk

COMPARATIVE – SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGISMS WITH THE COMPONENT “LIVER”

The present article aims to examine phraseological units with the lexical component “liver” in a Slavic languages: Belarussian, Bulgarian, Croatian, Lower Lusatian language, Polish, Russian, Serbian, Slovenian, Ukrainian. Somatic phraseology is a relatively new study of phraseology. The comparative semantic analysis of somatic phraseological units from an equivalence perspective allowed to establish their common and distinctive features, which are the reflection of cultural specificity and uniqueness of each language. The analysis was based on the researches of both Ukrainian and world linguists. The source of linguistic material were phraseological dictionaries of different languages. The results of this study may be useful for translators and advanced foreign language learners. This scientific study is a small fragment of the study of comparative somatic phraseology. But even such a fragment can reflect the common and different in the worldview of speakers of different languages. At the present stage of development of phraseology, many different and insufficiently studied problems have been identified, in particular the study of phraseological units in a comparative aspect.

Key words: phraseological unit, somatism, sema, semantic field.

З огляду на те, що фразеологізми своєрідно відображають мовну картину світу кожного народу, є одним із засобів репрезентації емоцій, трансляції національно-культурної етнічної ідентичності, інтерес до їх вивчення існує постійно. На сучасному етапі розвитку фразеології визначено багато різноманітних та недостатньо досліджених проблем, зокрема вивчення фразеологічних одиниць (далі ФО) у порівняльному аспекті.

Постановка проблеми. Зацікавлення фразеологічними одиницями з соматичним компонентом пояснюється кількома причинами. По-перше, вони займають чільне місце у фразеології кожної мови, адже частини і органи тіла виконують однакові функції у житті носіїв будь-яких мов і, як наслідок, є основою для творення таких фразеологізмів; по-друге, більшість соматичних ФО мають чітку внутрішню форму, яка безпосередньо пов'язана з фізичними властивостями частин тіла і органами людини. Усе це робить соматичні фразеологізми привабливими для всебічних досліджень.

Соматичні фразеологізми у вибраних нами мовах були об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. В українській мові це праці В. Скнара, В. Мокієнка, Л. Коломієць, у польській – Д. Філляр, А. Пайджінської, К. Шекерської, А. Тирпи. Російське мовознавство презентують розвідки Ю. Долгополова, В. Телі, М. Алефіренка, білоруське – Е. Мордкович, болгарське – С. Саїдової, хорвацьке – Б. Ковачевича, словенське – Е. Кржишнік та ін. Останнім часом з'явилися наукові розвідки, у яких порівнюються соматичні фразеологізми у двох (або кількох) слов'янських мовах, зокрема: А. Неруш досліджував ФО у чеській і українській мовах, А. Смерчко – в російській, українській і польській, Е. Міхов – у польській і болгарській, М. Горди – у польській і російській, А. Пайджінська – у польській, чеській і словацькій.

Компаративна лінгвістика передбачає виявлення факту тотожності або відмінності мовних елементів. Науковці розглядають аспектно і функційно-сміслову співвіднесеність ФО різних мов. Якщо аспектна співвіднесеність ФО передбачає зіставлення їх компонентного складу і граматичної організації, то функційно-сміслова – тотожність семного складу і додаткових конотацій у сукупному змісті і значенні порівнюваних ФО [5, с. 86].

Порівняльний аналіз соматичних фразеологізмів в етнокультурному і семантичному аспектах має на меті зрозуміти механізм їхнього творення, специфіку соматичного символу в їх складі, а отже, дає можливість простежити взаємозв'язок мови і світобачення її носіїв. Усе це визначає **актуальність** дослідження і водночас його **мету** – з'ясувати як тотожність, так і відмінність семантичного складу фразеологізмів із соматичним компонентом *печінка* у групі слов'янських мов.

Матеріалом дослідження послужила вибірка фразеологізмів зі словників мов, які зіставляються, а саме: білоруської, болгарської, нижньолужицької, польської, російської, сербської, словенської, української, хорватської.

Практична цінність. Зіставне дослідження соматичних фразеологізмів може бути корисним як у перекладацькій практиці, так і при укладанні перекладних словників (дво- і більше мовних), а також при вивченні іноземних мов.

Викладення основного матеріалу. Термін «соматизм» запровадив у лінгвістику Ф. Вакк, досліджуючи естонську фразеологію, яка у своєму складі містила назви частин тіла людини. [3, с.152]. На думку мовознавця, фразеологічні соматизми належить до найдавнішого пласту фразеології і широко представлені у фразеології будь-якої мови. За підрахунками Р. Вайнтрауба, фразеологізми із компонентами-соматизмами становлять близько 30 % від усіх ФО [2, с. 51-55]. Такий високий відсоток зумовлений тим, що людина переносить знання про себе на світ, який її оточує, тобто соматичний компонент служить своєрідним містком для пізнання навколишнього світу.

Лексема *печінка* не належить до частовживаних соматизмів, оскільки вона не є легкодоступним для споглядання органом, відповідно малодослідженим, не є «місцем» емоційних переживань (як серце), «віддзеркаленням» душі (як очі), «центром» розумової діяльності (як голова) і навіть не є «відповідальною за моторику» (як руки). Усе це разом вплинуло на кількість ФО з цим компонентом. Загалом проаналізовано 45 ФО у 9 мовах (див таблицю).

Поза цим у більшості народів *печінка* була визнана джерелом життєвої сили і натхнення. Згадаймо міф про Прометея, згідно з яким до прикутого до скелі титана кожного дня прилітав орел і шматував його *печінку*, що постійно відновлювалася. Власне, таке значення безконечних фізичних і моральних мук є символічним і його можна віднайти у більшості ФО досліджуваних мов.

У «Словнику української мови» подано таке тлумачення лексеми *печінка* – «1. Внутрішній орган людини та хребетних і деяких безхребетних тварин – залоза, що виробляє жовч, а також відіграє важливу роль у загальному обміні речовин організму. 2. тільки мн.: *печінки*, розм. Взагалі про внутрішні органи; *нутроці*» [СУМ, т. VI, с. 348]. Зауважимо, що *печінка* є непарним органом, але в більшості проаналізованих ФО східнослов'янських мов уживається форма множини (пор.: укр. – *сидіти в печінках*, рос. – *сидеть в печенках*, білор. – *сядзіць у пячонках*), тобто найчастіше йдеться саме про *нутроці* загалом.

Нами виявлено 17 ФО із компонентом *печінка* в українській мові, 12 – у польській, 6 – у російській, 4 – у білоруській, 2 – у сербській, по одному фразеологізму у болгарській, нижньолужицькій, словенській і хорватській мові (на жаль, доступні нам словники чеської і словацької мов не містять жодного фразеологізму з досліджуваним соматичним компонентом).

Мова	Лексема (разом із варіантами, вжитими у фразеологізмах)	Кількість фразеологізмів
Українська	печінка, печінки	17
Польська	Wątroba	12
Російська	печенка, печенки	6
Білоруська	пячонка, пячонкі	4
Сербська	jetra, џигерице	2
Болгарська	Дроб	1
Нижньолужицька	Jěŕša	1
Словенська	Jetra	1
Хорватська	Jetra	1

У фразеологізмах лексема *печінка* метафоризується, при цьому спостерігаються різні ступені її метафоризації, а саме:

1. ФО із прямою номінацією (мотивується прямим значенням слова, тобто існують прямі асоціації з фізіологічними явищами), наприклад: *посинів як печінка* (хтось дуже змерз), *тягне за печінки* (про відчуття сильного голоду);
2. ФО опосередкованої номінації (простежується високий рівень метафоризації), наприклад: *в'їстися в печінки, лізти в печінки* (набриднути, остогиднути);
3. ФО з найвищим рівнем метафоризації спостерігаємо у емоційних прокльонах на зразок: *трясця йому в печінки, мара / диявол в печінки*.

Семантичне поле ФО з лексемою *печінка* умовно можна розбити на окремі групи за значенням. Більшість із виявлених нами ФО в усіх мовах мають негативну конотацію і зафіксовані зі значенням 'злити, нервувати, дратувати когось; дошкуляти, набридати, остогиднути комусь'. Імовірно, це пов'язано з усталеною у багатьох народів думкою про те, що *печінка* є символом джерела гніву, роздратування [7, с. 250; 13, с. 135-155], адже виділяє жовч (пор. переносне значення лексеми: «Почуття ворожості, недоброчливості; злоба» [СУМ, т. II, с. 542], звідси, напр., в укр. мові – *жовчні слова*, у рос. – *желчное настроение*).

Сема 'злити, гнівати, дратувати когось, дошкуляти комусь' є спільною для всіх мов, крім болгарської. З таким значенням виявлено 26 ФО, наприклад: в українській мові – *брати за печінки, в'їстися в печінки, лізти в печінки, сидіти в печінках*; у польській – *coś pada (padło) na wątrobę; wątroba się burzy (komu)/przewraca się (do góry nogami) /rośnie; coś leży /zebrało się na wątrobie; mieć coś na wątrobie; (po)psuć komuś (sobie) wątrobę*; у російській – *достать до печенок, сидеть в печенках, лезть в печенку, брать за печенку* (зауважимо вживання розмовного варіанту *печенка* замість *печень*); у білоруській – *сядзіць у пячонках, уядацца ў пячонкі*; у нижньолужицькій – *jěŕša huś* зі значенням 'діяти комусь на нерви'; із цим же

значенням у сербській – *uћи* <некоме> на *цигерице* (*jetri* – латиницею); словенській – *iti komu na jetra* і в хорватській – *ići komu na jetra*.

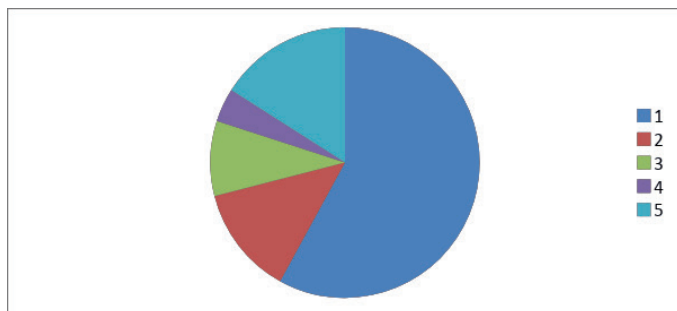
Значення ‘невдоволення, роздратування’ може підсилюватися, тобто мати найвищий ступінь вияву, завдяки використанню у ФО слів на зразок *до живих, до самих, до самих, наприклад: допекти (добиратися) до живих печінок, дозоловати (доїсти, допікати) до самих печінок, пекти в самі печінки; рос. – почувствовать всеми печенками*. Значення ‘дуже сильно’ також мають стійкі порівняння зі словами *кричати, репетувати – як (мов, наче, ніби) на печінки*, як в поширеному українському прислів’ї *Кричить, наче на печінки* [9, с. 626].

Гнів, невдоволення, роздратування цілком може вилитися в результативну дію зі значенням ‘сильно побити когось’, як-от у фраземах: *відбити печінки* (укр.), *насадити печінки* (укр.), *отбить печенки* (рос.), *адсадзіць печанцы* (білор.) Додаткове значення, а саме ‘убити когось’, є в ідіомах у сербській (<некоме> *цигерице*) та болгарській (*правя/направя на дроб-сарма*) мовах. Дослівно значення останньої ФО можна перекласти як ‘знищити, стерти когось на порошок’.

Найвищий рівень метафоризації має місце у лайливих вигуках, які вживаються як прокльони для вираження крайнього невдоволення кимось, чимось, обурення, гніву, досади з приводу чогось із різним рівнем градації. Найбільш високий ступінь невдоволення спостерігаємо в українських: *диявол йому (їм, тобі і т. ін.) в печінки; мара в печінки (вмурвалася б, в’їлася б і т. ін.) йому, їй; трясця йому (їй, тобі, вам, їм) в печінки* та польських: *niech to wątroba weźmie, niech go wątroba zaboli* фразеологізмах. Пом’якшений варіант незадоволення (лайл., жарт. Уживається для вираження досади, незлобивого незадоволення ким-, чим-небудь і т. ін. [9, с. 467] у ФО *матері (їх, його) у печінку*), очевидно, саме завдяки використанню слова *матері*.

На периферії семантичного поля ФО з лексемою *печінка* знаходяться фразеологізми зі значенням ‘дуже натрапитися при їзді по нерівній, вибоїстій дорозі’, на які натрапляємо лише в українській (*витрясати/витрясти печінки*) та в польській (*można sobie wytrząść wątrobę na szum*) мовах, а також *вивертати печінки* зі значенням ‘викликати безперервну і сильну блювоту’ – тільки в українській мові.

Поза наведеними групами знаходиться польська фразема *co na wątrobie, to na języku*, яка дає оцінку моральних якостей людини. У такому разі лексема *wątroba* ототожнюється з самою людиною, з тим, які внутрішні якості їй притаманні і в який спосіб вона оцінює предмети, явища, події навколишнього світу. Дещо неочікуваним є значення української ФО *щоб мені печінку роздуло* – «уживається як форма запевнення в чому-небудь: *І ви мені не вірите! Та щоб у мене язик відсох! Щоб мені печінку роздуло* (Корн.)» [9, с. 749].

Схематично семантичне поле ФО з компонентом печінка має такий вигляд

- 1 – сема ‘злити, нервувати когось’
- 2 – сема ‘прокльони’
- 3 – сема ‘побити’
- 4 – сема ‘спосіб їзди’
- 5 – інші значення

Оскільки досліджувані мови належать до слов’янської мовної групи, деякі фразеологізми однієї мови мають повні еквіваленти (за значенням і будовою) в інших мовах. Так, повними фразеологічними

еквівалентами є ФО *сидіти в печінках – сидеть в печенках – сядзіць у пячонках; відбити печінки – отбить печенки – адсадзіць печанцы; в’їстися в печінки – уядацца ў пячонкі* (східнослов’янські мови); *wątroba rośnie – jętsa hys* (західнослов’янські мови); *iti komu na jetra – ići komu na jetra* (південнослов’янські мови). Прикладами часткової еквівалентності можуть бути усі решта ФО, об’єднані спільним семантичним полем.

Висновки. Компаративний аналіз семантики і функціонування ФО сприяє дослідженню зв’язків між мовою, світосприйняттям і ментальністю їхніх носіїв. Соматичні фразеологізми із компонентом *печінка* у слов’янських мовах складають відносно нечисленну групу. Зважаючи на приналежність досліджуваних мов до однієї групи слов’янських мов, знаходимо більше спільного ніж відмінного у семному складі цих фразеологізмів. Поява додаткових конотацій зумовлює, однак, і присутні відмінності в незначній кількості порівнюваних ФО.

Література:

1. Большой фразеологический словарь русского языка. Москва : АСТ-Пресс Книга, 2009. 784 с.
2. Вайнтрауб Р. М. О соматических фразеологизмах в русском языке. *Лексические единицы русского языка и их изучение*. Ташкент: Ташк. гос. пед. ин-т, 1980. С. 51–55.
3. Вакк Ф. О соматических фразеологизмах эстонского языка. *Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей*. Баку, 1968. С. 152–155.
4. Лепешаў І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы у двух томах. Выданне 2-ое, дапоўн і выпр. Мінск : БелЭн, 2008. 968 с.
5. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва : Высшая школа, 1980. 143 с.
6. Словник української мови в 11 томах Київ : Наукова думка. 1970–1980 рр.
7. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь русского языка. Москва : Дом Славянской Книги, 2008. 959 с.
8. Фразеологичен речник на българския език. Том 1-2. Софія. 1974–1975 рр.
9. Фразеологічний словник української мови у двох книгах. Київ : Наукова думка, 1993.
10. Keber J. *Slovar slovenskih frazemov*. Lublana, 2011.
11. Matešić J. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagrzeb, 1982.
12. Otašević D. *Frazeološki rječnik srpskog jezika*. Нови Сад, 2012.
13. Szpila G. *Dolnołużycka frazeologia somytyczna*. *Slavia occidentalis*. Nr 74(1). S. 135–155.
14. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówiami*. Warszawa : PWN, 2009. 840 s.
15. *Wielki słownik języka polskiego*. URL: https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=9150&id_znaczenia=1079056&l=27&ind=0 [доступ 23.08.2021].

Отримано: 31 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: natalia.lutai@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-202-205

Лутай Н. В., Бесараб Т. П., Маструсеріо К. Навчання міжкультурної компетенції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 202–205.

УДК: 81'42

Лутай Наталія Вікторівна,
старший викладач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Бесараб Тетяна Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Маструсеріо Кейт,
PhD, професор TESOL,
голова департаменту освіти, розвитку та навчання
Центральний університет Вашингтону США

НАВЧАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Стаття висвітлює проблеми в сфері викладання культури в рамках навчальних програм з іноземної мови. Також наводиться той факт, що відповідно до стандартів базових компетенцій з іноземної мови цьому аспекту приділяється недостатня увага на заняттях. У статті надається поняття міжкультурної комунікативної компетенції. Крім того, обговорюються деякі суперечності між новим розумінням викладання культури і вже ustalеними методами, підходами, переконаннями і думками, пов'язаними з вивченням і викладанням культури. Автори провели критичний аналіз результатів численних дослідження, щодо культурного компонента програм вивчення іноземних мов, а також запропонували можливі варіанти підходу до даного питання.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетенція, комунікативна компетентність, викладання культури.

Natalia Lutai,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Tetiana Besarab,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
Yaroslav Mudryi National Law University

Dr. Kate Mastruserio,
Prof. of TESOL/Literacy,
Central Washington, USA

TEACHING INTERCULTURAL COMPETENCE

The article enlightens some problems in the field of teaching culture within the frames of foreign language studies curricula. It is also stated that in accordance with the standards of basic foreign language competences this aspect is still neglected to some extent in the classroom. The article provides a concept of intercultural communicative competence though some researchers find it too vague. In addition, some discrepancies between the new approach to teaching culture and traditional methods, beliefs and discourses related to teaching culture have been analyzed and discussed. The authors have carried out a critical analysis of results of numerous studies of the cultural component of in the field of culture teaching so as to reveal their drawbacks and advantages and to propose possible ways of solving this issue. As some researchers claim in order to develop intercultural competence amidst students of foreign languages departments teachers are to broaden their knowledge of language and culture interaction to avoid stereotyped approaches. Because of new tendencies in teaching culture not only besides philological or literatural issues, they have to deal with such disciplines as semiotics, anthropology, history, sociology and other sciences in the process of discussing culture to master their skills and respond to new challenges.

Key words: culture teaching, Intercultural competence, culture.

Постановка проблеми. Завдяки розширенню міжкультурних контактів в даний час, а також зі зміною вимог до вищих навчальних закладів, що впливають з технологічного розвитку сучасного суспільства, з'ясувалося, що виникла необхідність переосмислити концепцію викладання для забезпечення «комунікативної компетентності на іноземній мові».

Актуальність дослідження. Якщо викладання іноземної мови і культури має на меті підготувати студентів до майбутнього, воно має сприяти засвоєнню ними установок і навичок, необхідних для спілкування з людьми з різними культурними і мовними традиціями. Таке навчання повинно дати учням можливість набутти навичок багатомовної і багатокультурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча деякий час назад вважалося, що комунікативна компетенція передбачає більше, ніж оволодіння граматикою і лексиною мови, що вивчається, а соціолінгвістичний і прагматичний компоненти є її невід'ємною частиною, у багатьох педагогів було досить обмежене уявлення про культуру і викладання культури в рамках комунікативного підходу. Соціокультурна компетентність, або так звана культурна складова поняття комунікативної компетенції, – це здатність «правильно висловлювати повідомлення в загальному соціальному і культурному контексті спілкування» яка представлет собою базові знання оратора / слухача про цільове співтоваристві» [8, с. 701]. Говорячи про складові комунікативної компетенції, яка концептуально склалася в 1990х, слід зазначити, що багато вчених, головним чином, проявляли інтерес до мовним діям, функцій і змін реєстру. Наприклад, комунікативний підхід спрямований на цільові норми культури і часто трактує регулювання взаємодії як фіксовану сукупність знань. Тому, основною метою такого підходу є навчання спілкуванню (запит інформації, запрошення і т.д., але при цьому вербальні функції в багатьох випадках недостатньо

тільки контекстуалізувати. Недавні дослідження в області теорії комунікації довели, що успішне спілкування між людьми з різними культурними передумовами також може бути обумовлено взаємодією міжкультурної компетентності партнерів.

Більшість моделей, розроблених в останні роки, схоже, збігаються в важливості усвідомлення студентами власної культури, розумінні відносин між мовою і культурою, а також у наданні уявлення про способи дослідження, аналізу та порівняння культур [2; 9; 17; 20].

Новизна. Дана стаття розглядає деякі причини розбіжностей між останніми явищами в сфері культури і викладанням мови і розробками і навчальних програм, орієнтованих на студентів, необхідних для отримання міжкультурної комунікативної компетентності, а також сучасних практик викладання іноземної мови та культури. Також стаття зачіпає деякі фактори, що сприяють виникненню цієї невідповідності; аналізує академічні дискурси викладачів щодо культурної складової іноземної освіти; і, нарешті, пропонує способи розробки нових напрямків.

Один з найцікавіших методів викладання культури був розроблений Байрамом і його європейськими колегами. Міжкультурна компетентність, як частина міжкультурної комунікативної компетенції, включає п'ять типів компетенцій ('savoirs'). При цьому компетентність має на увазі два наступних навички: перший – це знання про іноземну суспільстві і соціальних процесах, про себе та інших, як взаємодіють ці фактори в певній ситуації. Друга передумова – це відношення (savoir être), наприклад: відкритість, гнучкість, співпереживання, розуміння інших і здатність донести свою точку зору і подолати негативно впливають фактори, що дозволяє встановлювати і підтримувати відносини з іншими культурами [5].

Крім того, говорячи про міжкультурну компетентність, необхідно мати на увазі два вміння: перше – це здатність інтерпретувати, порівнювати і зіставляти тексти і події; другий полягає в здатності «аналізувати дані отримані з власної країни, так само як і з іншої, і потенційні відносини між ними» [19, с. 33; 23, с. 69]. Нарешті, головне вміння, що спирається на всі інші, передбачає розвиток критичного політичної культурної свідомості; тобто усвідомлення власних цінностей, того, як вони впливають на інші; перетворення того, що, очевидно, природно, і орієнтація на дії.

Як стверджують деякі вчені, поняття міжкультурної компетентності або компетенції у навчанні іноземної мови, згідно Neuner [19], слід розглядати не як новий метод навчання, а як більш комплексний погляд на комунікативну компетентність, що виходить за межі функціональних або просто прагматичних аспектів використання іноземної мови. Це означає, що навчання іноземної мови пов'язане з розвитком особистості і соціальної ідентичності учнів. Цей тип компетентності представляє вищу соціалізацію, яка в ідеалі повинна складати включати частину досвіду вивчення іноземної мови [1; 5].

Друга причина – це поділ між мовою і літературою на багатьох факультетах іноземних мов (Steele, 1996). незважаючи на необхідність їх інтеграції, тому що культурна компетентність не вважається таким вже необхідним аспектом. Через обмеження часу, буває досить складно включити новий компонент в програми. Це особливо актуально в умовах численних публічних суперечок, що популяризують прагматичний підхід до мови, згідно з яким можна вивчити будь-яку мову за кілька днів, без особливих зусиль і домогтися успіху в бізнесі, переговорах і т. д. [17; 23].

Крім того, вивчення іноземної мови часто пов'язують з навичками «вживання», тобто мова вивчається виключено для туризму або коротких випадкових зустрічей, що не сприяють втіленню ідеї зробити освіту основою «навчання жити разом», т.к. мирне співіснування націй на планеті значительній мірі залежить від здатності відмовитися від негативних суджень і взаємного визнання і поваги [26]. Навчання іноземним мовам може зіграти вирішальну роль в зниженні ймовірності виникнення конфліктів, створення більш конструктивної взаємодії між народами.

Наступної причиною можна назвати поверхневий погляд на культуру, тому що вона часто розглядається окремо від мови, і включає вивчення класичної та сучасної літератури, творів мистецтва або незначну її частину: ярмарки, фольклор, харчування та статистичні факти (культура 4Fs) [16, с. 221].

Концепція міжкультурної компетентності вимагає відповідних знань, умінь і певного досвіду міжкультурних зустрічей, до яких, на жаль, більшість педагогів може бути не підготовлена, тому що їм практично не представляється можливості виїхати за кордон надовго для отримання реального досвіду роботи в цільовій культурі. Більш того, існують хибні уявлення, що викладання комунікативної компетенції другорядне для викладання культури.

Також думка, що культура є фіксованими і однорідними і легко можуть бути представлені в підручниках (які рідко оцінюються з точки зору того, як вони сприяють розвитку міжкультурної компетентності) і вивчені студентами, в результаті призводить до того, що вони знають, як отримати хороші оцінки, що є свого роду дестабілізуючим фактором в процесі навчання, і це неприпустимо [20; 7].

У той же час неясно, як слід оцінювати міжкультурну компетентність і як можна визначити рівні міжкультурної компетентності [6; 22]. Навчання міжкультурної компетенції означає, як утверджують деякі вчені, перехід від традиційної перспективи з акцентом на нормах, стандартах і закономірностях, до перспективи націленої на сприйняття мови, відносини, цінності, норми поведінки тощо, щоб представився міжкультурне розуміння як комунікативну мету. багато хто трактує вивчення іноземної мови як оволодіння «стандартним» варіантом [14; 15].

Хоча в реальному житті багато студентів більшою мірою цікавляться міською культурою і її проявами, з якими вони стикаються в оригінальних версіях фільмів, пісень і кліпів. Завдання викладача полягає в тому, щоб допомогти учням зрозуміти, що кожна комунікативна ситуація привертає співрозмовників по-різному, конструює і використовує різний контекст, а отже, не регулюється і не нормується.

Ще одна проблема виникає через існуючу тенденції до використання технологізації підходів. Так, Фантини [12] розробив семиступінчасту процес, що стосується ряду аспектів міжкультурної компетентності, а саме; уявлення матеріалу, практика контролю, пояснення правил граматики, дослідження соціолінгвістичних взаємозв'язків, оцінка відповідності та міжкультурні порівняння. Подібний підхід до викладання культури може привести до певної рутини в навчальному процесі, відпрацювання механічних відповідей і стереотипних способів пояснення культур і міжкультурної взаємодії. Наприклад, матеріали, які часто використовуються для розвитку міжкультурної компетентності на заняттях і користуються популярністю (культурні букварі, підручники, що пояснюють іноземні культури для ділового спілкування), частіше створюють або закріплюють негативні стереотипи цільової культури шляхом її механічного спрощення [3; 4].

З точки зору Крамша (1991), телебачення та інтернет створюють ілюзорне враження миттєвої взаємодії між культурами, особливо якщо мова йде про деякі країни і культури, які часто висвітлюються в фільмах, популярних телевізійних програмах і так далі. Однак, ці програми не відображають погляди на перспективу даної національної культури, що призводить до виникнення стійких стереотипів, пов'язаних з іншими культурами, і формує переконання, що людина вже знає, що являє собою та чи інша країна (наприклад, франкоовни, іспаномовні т.п.).

Деякі дослідники стверджують, що учні швидше набувають комунікативну компетентність, ніж міжкультурну. Так як, незважаючи на участь в обговореннях і бесідах, багато студентів, наприклад, намагаються уникати критичних питань та не квапляться висловлювати свої судження, відповідно, залишалися емоційно відстороненими і не сприймають культуру, як важливу частину вивчення іноземної мови [25].

У той же час суцетствують розбіжності з приводу автентичності текстів в підручниках. Частина вчених вважає [9; 18], що інформація в підручниках є упередженою, обмеженою і спрощеною. Інші, підкреслюють, що незважаючи на важливість автентичності текстів [7], найголовніше – як проводиться робота над текстами в аудиторії. Треті підкреслюють, неавтентичний текст не є перешкодою, оскільки при його правильному використанні, він може підштовхнути студентів до обговорення дискурсу, контексту і передбачуваних значень слів [6; 7]. Тому багато що залежить від компетентності викладачів.

Ще одне незначне питання, який може мати величезне значення для зміни підходу до викладання культури – це необхідність почати з того, як говорять про культуру, мову і їх взаємозв'язок. Поширена метафора про мову, як каналу («мова є основним засобом передачі культурних цінностей, норм поведінки і світогляду між носіями цієї культури») в значній мірі закріплює загальне переконання, що інформація передається по каналу від однієї людини до іншої [Такі метафори, як «мова і спілкування – це більше, ніж слова і граматики; вони також є відображенням культурного і соціального контексту говоріння» сприяють механістичного підходу до зв'язків між мовою і культурою [10, с. 25-69].

На думку дослідників, для розвитку міжкультурної компетентності педагогам необхідні глибокі і широкі знання мови і культури. Так як завдяки новим тенденціям у викладанні їм необхідно розширювати не тільки філологічну або літературну точку зору, але і отримувати знання з таких дисциплін, як, наприклад, семіотика, антропологія, історія, соціологія та інші науки в процесі обговорення культури і проведення порівняльного аналізу, «Помилково вважати, що викладачі можуть компетентно пояснити складні питання своїм студентам, просто спираючись на текстову інформацію і особистий досвід» [7, с. 914].

Тому значимість вдосконалення педагогів в питаннях викладання культури, по суті, являє собою ключову проблему. Хоча, досить важко припустити, що саме робиться в аудиторії для культурного компонента комунікативної компетентності, очевидно, що думка викладачів є важливою складовою в навчанні культурі [20]. Дослідження показали, що викладачі мали невизначену систему понять про культуру і зв'язком між культурою і мовою. В основному, на їхню думку, навчання культурі означало знання фактів про культуру мови, що вивчається, розвиток толерантності і розуміння. Вони розглядали навчання культурі як автоматичний процес, особливо в процесі використання методу занурення [5, с. 319].

Ці дослідження також показали, що багато викладачів користуються двома типовими методичними прийомами: перекладом для пояснення культурного підтексту слова або виразу; проханням описати, як студенти сприймають проблеми, події чи будь-якої фрагмент під час обговорення і висловити свою думку. Подібний підхід до мовної практики означає, що дискусії ведуться на поверхневому рівні, і це призводить до посилення стереотипів, тому що можливість інтерпретації з точки зору цільової культури в даному випадку не береться. Як підкреслює Клейн в своїх роботах, виникає необхідність відповідної підготовки вчителів.

Хоча поняття культури неодноразово зустрічається у великій кількості досліджень, воно рідко обговорюється і не вважається головною метою при розробці курсів. Деякі автори фактично відкидають культурні аспекти мови як справжню мету вивчення іноземної мови. Раніше вивчення іноземної мови відносилось до суто теоретичним або культурних питань; на той момент вивчення англійської мови було єдиним інструментом доступу до інформації в різних сферах [21; 2; 8].

У деяких роботах культура трактується, як контекст і усталені норми взаємодії. В інших дослідженнях культура розглядається як контекст і соціокультурні норми, важливі зміни для конструювання змісту і належного спілкування. Мовна компетентність і культурна свідомість міцно пов'язані один з одним, і обидва є невід'ємною частиною сучасного світу. В іноземній мові значення або доречність слів або виразів відрізняється від тих, які ми використовуємо в контексті нашої рідної мови. Навіть у рідній мові значення виразу або слова змінюється в залежності від контексту, в якому вони використовуються. Крім того, при відпрацюванні усних навичок соціально-культурні норми набувають першорядного значення, оскільки вони підвищують комунікативну компетентність при говорінні цільовою мовою. Альтернативна точка зору являє учнів і носіїв цільової культури як людей зацікавлених в міжкультурному обміні, які докладають зусилля для успішного спілкування [21; 23].

Поняття міжкультурної компетентності, яке зустрічається дуже рідко в роботах і монографіях, та не має чіткого визначення. Одне з припущень полягає в тому, що міжкультурна компетентність або поінформованість досягаються майже автоматично разом з мовною компетенцією, і чим раніше починається вивчення іноземної мови, тим кращих результатів можна досягти.

Говорячи про процес навчання іноземної мови насамперед ми маємо на увазі англійській – не тільки тому, що це одна з найпоширеніших мов у світі, але перш за все тому, що він дає можливість доступу до сучасних технологій, до інших культур та до професійного росту. Так як завдяки використанню англійської та нових технологій учні можуть отримати доступ до багатьох культур [24; 28].

Крім того, мета вивчення англійської або іншої іноземної мови складається і в тому, щоб «дізнатися» про його культуру. Програма вивчення англійської охоплює літературу, граматику, аудіювання, розмовну і письмову частини; а матеріал, який використовується на різних курсах, дає можливість студентам познайомитися з англійською культурою і налагодити зв'язки між предметними областями [26].

Висновки. Завдання, які стоять перед викладачами англійської мови досить багатогранні: через викладання культури англійських країн допомогти студентам зрозуміти рідну культуру; сприяти розумінню і оцінці різних світоглядів, що пе-

редаються за допомогою іноземної мови, а також культурних практик; навчити студентів проводити порівняльний аналіз обох культур; установити взаємозв'язку між культурними традиціями народів усього світу; і т.д. Тому викладання між-культурної компетенції має бути частиною навчальної програми підготовки бакалаврів.

Також в програму підготовки викладачів іноземним мовам необхідно включити компоненти про культуру, зв'язки між мовою і культурою для забезпечення знань, умінь, які є частиною міжкультурної компетенції.

Вивчення концепції культури і міжкультурної компетенції, безсумнівно, слід включити в навчальні программи англійської мови, що дозволить вийти за рамки підходу «4 Fs і викладання культурної продукції». Міждисциплінарна взаємодія з такими предметами, як антропологія, соціологія, культурологія, економіка і мистецтво, може надати особливий імпульс культурному компоненту мовних програм або програм підготовки викладачів іноземних мов.

Література:

1. Alfred G. & Byram M. Becoming an intercultural mediator: A longitudinal study of residence abroad. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2002. № 23(5). P. 339–352.
2. Bennett M. J. Towards ethno-relativism: A developmental model of intercultural sensitivity. *Education for the intercultural experience* / Ed. R. M. Paige. Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1993. P. 21–71.
3. Boehringer M. & Preece, S. Culture for dummies: Evaluating for the impact of international business primers. *Journal of Language for International Business*. 2002. № 11(2). P. 11–21.
4. Boehringer M., Gongartz C. & Gramberg A. K. Language learning and intercultural training: The impact of cultural primers on learners and nonlearners of German. *The Journal of Language for International Business*. 2002. № 15(4). P. 1–18.
5. Byram M. Intercultural education and foreign language teaching. *World Studies Journal*. 1989. № 7(2). P. 4–7.
6. Byram M., Morgan C. et al. Teaching and learning language and culture. Clevedon : Multilingual Matters, 1994.
7. Byram M. & Feng A. Teaching and researching intercultural competence. *Handbook of second language acquisition research Mahwah* / Ed. E. Hinkel. N. J. : Lawrence Erlbaum. 2005. P. 911–930.
8. Celce-Murcia M. The elaboration of sociolinguistic competence: Implications for teacher education. *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics: Linguistics and the education of language teachers: Ethnolinguistic, psycholinguistics, and sociolinguistic aspects* / Eds. J. E. Alatis, C. Strahle, C. A. Gallenberger & M. Ronkin. Washington D.C. : Georgetown University Press, 1995. P. 699–710.
9. Damen L. Culture learning: The fifth dimension in the language classroom. Reading : Addison-Wesley, 1987.
10. De Capua J. A. & Wintergerst A. Crossing cultures in the language classroom. The University of Michigan : Ann Arbor, 2004.
11. Fantini A. Developing intercultural competence: A process approach framework. *New ways in teaching culture* / Ed. A. Fantini. Alexandria, VA : Teachers of English to Speakers of Other Languages, 1997. P. 40–44.
12. García C. Using authentic reading texts to discover underlying sociocultural information. *Pathways to culture: Readings on teaching culture in the foreign language class* / Ed. P. R. Heusinkveld. Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1997. P. 303–326.
13. Giddens A. Citizenship education in the global era. *Tomorrow's citizens: Critical debates in citizenship and education* / Eds. N. Pearce & J. Hallgarten. London : Institute for Public Policy Research, 2000. P. 19–25.
14. Guilherme, M. Critical citizens for an intercultural world: Foreign language education as cultural politics. Clevedon: Multilingual Matters. 2002
15. Klein F. Culture in the foreign language classroom: Teachers' beliefs, opportunities and practice. Doctoral dissertation, University of Minnesota. Dissertation Abstracts International, A: The Humanities and Social Sciences. 2004. № 64(4), Oct, 1235-A. P. 319.
16. Kramsch C. Culture in language learning: A view from the U.S. *Foreign language research in crosscultural perspective* / Eds. K. De Bot, R. B. Ginsberg, & C. Kramsch. Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins, 1991. P. 217–239.
17. Kramsch C. Context and culture in language teaching. Oxford : Oxford University Press. 1993.
18. Lafayette R. Integrating the teaching of culture into the foreign language classroom. *Pathways to culture: Readings on teaching culture in the foreign language class* / Ed. P. R. Heusinkveld. Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1997. P. 119–138.
19. Neuner G. The role of sociocultural competence in foreign language teaching and learning. *Sociocultural competence in language learning and teaching* / Eds. M. Byram, G. Zarate, & G. Neuner. Germany : Council of Europe Publishing, 1997. P. 47–110.
20. Paige M. R., Jorstad H., Siaya L., Klein F. & Colby J. Culture learning in language education: A review of the literature. *Culture as core: Integrating culture into the curriculum* / Eds. R. M. Paige, & D. Lange. CARLA Working Paper Series. Minneapolis, MN : University of Minnesota, The Center for Advanced research on Language Acquisition, 1999. # 15. P. 47–114. URL: <http://www.carla.umn.edu/resources/workingpapers/#culture2>.
21. Popova N., Petrova O. English for law university students at the epoch of global cultural and professional communication. *Збірник наукових праць «Проблеми законності»*. 2017. Вип. 138. С. 237–246.
22. Sercu L. Assessing intercultural competence: A framework for systematic test development in foreign language education and beyond. *Intercultural Education*. 2004. № 15(1). P. 73–89.
23. Sifakis N. C. Teaching EIL-Teaching international or intercultural English? *What teachers should know. System*. 2002. № 32(2). P. 237–250.
24. Steele R. Developing intercultural competence through foreign language instruction: Challenges and choices. Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics, 1996. P. 70–83.
25. Ware P. D. From involvement to engagement in online communication: Promoting intercultural competence in foreign language education. Doctoral dissertation, University of California, Berkeley, 2003. P. 371.
26. Wright M. The cultural aims of modern language teaching: Why are they not being met? *Language Learning Journal*. 1996. № 13. P. 36–37.
27. Wringe C. Democracy, schooling and political education. London : Allen and Unwin, 1984.
28. Лутай Н. В., Бесараб Т. П., Коновалова В. Б. Письмові навички при вивченні англійської мови як іноземної. Теоретичні перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 53. С. 300–303.

Отримано: 31 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: lyashchenko1981@ukr.net

pylypchuk0608@gmail.com

vereshchahina_tet@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-206-209

Liashchenko O. A., Pylypchuk T. V., Vereshchahina T. O. Biology students' perceptions of internet resources in learning English for academic purposes. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 206–209.

UDC: 378.147:811.161.2

Olesia Liashchenko,
PhD in Philology, Associate Professor,
National Taras Shevchenko University of Kyiv
Tetiana Pylypchuk,
Assistant,
National Taras Shevchenko University of Kyiv
Tetiana Vereshchahina,
PhD in Pedagogy, Senior teacher,
National University 'Kyiv Mohyla Academy'

BIOLOGY STUDENTS' PERCEPTIONS OF INTERNET RESOURCES IN LEARNING ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES

The outbreak of Coronavirus disease (COVID-19) has accelerated the process of digitalization in higher education setting and the field of learning English for academic purposes is no exception. An adequate selection of available online resources of high didactic and pedagogical value that could facilitate EAP learning is an urgent issue. The aim of the article is to investigate biology students' evaluation of 6 internet resources (FutureLearn, Khan Academy, tutorial channels on Youtube (namely, CrashCourse and RicochetScience), Quizlet, Kahoot, Crossword Labs) that were used during the academic year 2020-2021 as supplementary tools for achieving learning objectives in the framework of disciplinary course 'English for Biologists (freshmen)'. In order to achieve the purpose of the research quantitative and qualitative surveys were conducted among first-year biology students. Collected data revealed their preferences regarding 3 sections in the evaluation of internet resources: design (user-friendly browsing, absence of technical errors), information reliability and accuracy, promotion of learners' interaction and engagement. Also, the data showed students' self-assessment of linguistic skills they improved by utilizing these resources. The study of students' perceptions of internet resources helps to define useful internet tools to make distant learning of Academic English for Biology more meaningful and effective.

Key words: digitalization of higher education, Covid-19 pandemic, Academic English for Biology.

Лященко Олеся Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
Пилипчук Тетяна Володимирівна,
асистент,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
Верещачіна Тетяна Олександрівна,
доктор філософії з педагогіки, старший викладач,
Національний університет «Києво-Могиланська Академія»

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА АКАДЕМІЧНИМ СПРЯМУВАННЯМ: РЕЦЕПЦІЯ СТУДЕНТІВ БІОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ

В умовах пандемії, спричиненої поширенням вірусу COVID-19, виникла гостра потреба перелаштувати навчальний процес у ВНЗ з традиційного очного або змішаного формату в дистанційний. Викладачі англійської мови для немовних спеціальностей зіткнулися з проблемою пошуку доступних навчальних інтернет ресурсів, які б могли сприяти вивченню англійської онлайн. У статті проаналізовано відозви студентів-біологів першого курсу про 6 навчальних сайтів, які використовувалися як додаткові навчальні ресурси для вивчення академічної англійської для біологів упродовж 2021-2022 н. р. У результаті дослідження було з'ясовано, які мовні навички, на думку студентів, покращилися у результаті використання інтернет ресурсів та які з цих віртуальних продуктів студенти вважають найкращими за трьома параметрами: технічними (зрозумілість інтерфейсу, зручність навігації по сайту), змістовими (інформаційна надійність і точність навчального контенту) та дидактичними (різноманіття вправ для практичного засвоєння матеріалу).

Ключові слова: цифровізація вищої освіти, пандемія Covid-19, академічна англійська біологічного спрямування.

Introduction. In the last decade, information and communication technologies have been rapidly penetrating into all spheres of social life including higher education. This trend has proven to be a necessary step in implementing distance academic learning as well as increasing the competitiveness of universities and improving job opportunities for graduates in a labour market. The outbreak of Coronavirus disease (COVID-19) has accelerated the process of digitalization in higher education setting so that now there is an urgent need to build up a sustainable and effective model of knowledge acquisition through utility of online tools and the field of learning English for academic purposes (EAP) is no exception. The search for effective ready-to-use online resources that could be used to facilitate the learning of EAP is one of the numerous challenges English instructors are facing now due to the COVID-19 pandemic. An adequate selection of available resources of high didactic and pedagogical value is an urgent issue of distant learning.

As participants of educational process are equally teachers and students, it is essential to take into account students' feedbacks of the internet resources they are offered to use on online lessons. Therefore, the **purpose** of this article is to investigate first-year biology students' perceptions of internet resources used during online English classes in 2020-2021 regarding their usefulness and effectiveness in reaching academic goals. The following tasks have facilitated the achievement of the purpose of the research:

- To describe internet resources and tools used to enrich the content of the discipline 'English for biology students (freshmen)' on online lessons during 2020-2021.
- To conduct the quantitative survey among students to define their motivation and preferences in utilizing offered internet resources and tools and rank them in terms of their effectiveness in learning Academic English for Biology.
- to determine students' accessibility of internet facilities since benefits from learning online directly depend on technical aspect (devices used for lessons, even their number in some cases, internet connectivity, internet speed, etc.).
- To draw conclusions on how the course can be improved for its further practical application to teaching Academic English for Biology online.

Theoretical background. Since March of 2020, Ukrainian universities have been facing a tremendous challenge of the shift from traditional in-class learning to online learning. Although such concepts as *digital university*, *digitalization of higher education*, *hybrid learning* have been actively discussed by academia in the last decade, the time to fully translate ideas into urgently needed practice has come only recently. Due to the outbreak of Coronavirus disease (COVID-19), universities closed down and lectures had to start online lessons in front of a computer screen while their students often had to leave the campus and do academic courses through the internet from home. In a short time, teachers took on roles of online instructors and gradually gained necessary digital skills to conduct lessons through Zoom, Skype, Microsoft Teams or Google meet and track students' progress in Google class. Consequently, in Ukrainian pedagogic discourse many articles have appeared shedding light on the particularities of online education in various universities and specialties. There could be traced two main tendencies: whereas some authors focus on general theoretical aspects of webication in higher education settings in Ukraine (V. Areshonkov [4], O. Dereza, R. Sklyar, S. Dereza [1] O. Barna, O. Kuzminska [5], O. Kindratets [9] etc.), others devote their attention to particular case studies. Thus, O. Buinytska, L. Varchenko-Trotsenko, B. Hrytseliak. have considered the development of online education at Borys Grinchenko Kyiv University [6], V. Huzhva has investigated digital transformations at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman [7], N. Yehorchenkova has published a research on the implementation of the concept 'digital university' at National Aviation University [8], while A. Melnychenko and T. Zheliaskova have dealt with transformation of educational process in Covid-19 pandemic at Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute [2]. In their turn, N. Shumeiko & A. Nypadymka have investigated students' readiness to handle independent research work before the beginning of the pandemic and then during the time of the COVID-19 pandemic at the Kyiv National University of Trade and Economics [3]. This wave of intense interest to online education illustrates not only a pressing need for digital transformations in higher education, but also a mere desire of the participants of this process to share practical experience of online teaching with academia and therefore to contribute to the establishment of digital university idea.

Methods. A methodological basis of this pilot study rests on general scientific principles of objectivity and systematicity. The data collection from biology students was conducted on the basis of quantitative and qualitative questionnaires. The first used questionnaire included questions that covered 3 sections in evaluation of educational internet resources: 1) technical quality (easy-to-use browsing, absence of technical errors), 2) academic quality (information reliability, accuracy, clear presentation), 3) didactic quality (a variety of exercises aimed at the promotion of learning, interaction among students, learner's engagement). The evaluation was done using the scale from 1 (unacceptable) to 5 (excellent). Quantitative data were processed through SPSS statistics program. In its turn, the qualitative assessment questionnaire contained open questions to identify which basic linguistic skills (listening, speaking, reading, writing) the usage of internet resources helped students to improve. Additionally, learners were asked about their technical conditions (internet accessibility, appropriate work of sites, appropriate choice of devices) as reaching learning objectives online essentially depends on technical facilities.

Participants. In this pilot study, the data were collected from 32 biology students studying at the Institute of High Technologies and the Institute of Biology and Medicine of Taras Shevchenko National University of Kyiv. All of them were freshmen with the level of English ranging from B1+ to C1, which was defined by the entry placement test at the beginning of the academic year. It was their first experience of learning Academic English for Biology in a distant mode in higher educational setting.

Results. Within the course 6 educational internet resources were used to facilitate learning biological English, they were chosen on the basis of 3 criteria:

- Free to use,
- Match disciplinary content and epistemology,
- In line with learning objectives of the target audience.

These educational resources are as follows:

1. FutureLearn

Futurelearn.com is an educational online platform that offers a wide range of courses in a variety of subjects. The courses are designed by highly qualified educators from reputable universities and provide learning through diverse activities. Apart from reading scientific articles and watching videos, participants of these courses can take advantage of doing quizzes, taking an active part in group discussions, sharing thoughts in comments as well as directly putting questions to the tutors or reviewing their peers' works. Moreover, these courses not only enrich subject knowledge, they also promote critical thinking and significantly boost writing skills of participants. Finally, the evident plus is a wide choice of topics that are designed for various purposes (hobby, development of professional skills, change of career, etc.) and levels of knowledge (from beginners to postgraduate students and working professionals). As for life science, there are ample options for both biology and medical students, since available topics range from primary biology to such complex issues as human genome sequencing or 21st century biorisks. In terms of learning ESP, these courses develop such skills as reading and listening comprehension as well as above mentioned writing skills. Besides, they often provide an extensive list of terms and their definitions. Also, they feature links to various useful supplementary materials. Last but not least, a wide choice of biology-related courses enables teachers to select the content that closely corresponds to the conceptual

and methodological framework of their main discipline. All in all, FutureLearn is an educational platform that not only promotes contemporary modes of learning but enables single-minded people from all corners of the world to communicate without borders.

2. Khan Academy

While FutureLearn mainly aims at providing solid theoretical background in various subjects, Khanacademy.org resources for college students are based on the approach 'learning by doing'. Here student will face a challenge of solving complex sums and doing tests after watching explanatory videos or reading articles. In comparison to FutureLearn, this site provides more hands-on activities. Whereas a student obviously benefits acquiring subject knowledge, ESP learning comes only second. On the one hand, a student has to have a good command of academic English to comprehend theoretical explanations and do all the tasks afterwards. On the other, this resource gives little opportunity to train such basic language skill as writing, to say nothing of speaking. To sum up, Khan Academy's resources can be used to test how students can apply acquired theoretical knowledge in practice.

3. Tutorial channels on Youtube

Youtube.com is an [online video sharing](#) and [social media platform](#), which has been the [second most visited](#) website in the world. It permits registered users to create their own channels, upload videos, form playlists, and call other users for [subscription](#) to the channels. There are currently a lot of life science channels that offer a vast collection of educational videos on various biological topics. Some of them are devoted solely to biology (i.e., [iBiology](#), [Moof University](#)) whereas others cover many science subjects (i.e., [MIT OpenCourseWare](#), [CrashCourse](#)), including biology. While watching videos on various topics, students primarily sharpen their listening skills. An enthusiastic teacher can use videos to develop exercises for group discussions or pairwork speaking activities. Within the course tutorials from RicochetScience and Crachcourse were mainly used.

4. Quizlet

Quizlet.com is an educational online platform that offers a lot of linguistic tools to learn terms and their definitions. It provides an affective algorithm for learning new words by the introduction of glossary with voice output and a set of tasks including games that strengthen students' listening, reading and spelling skills. A huge advantage is a wide choice of topics that feature various amounts of information. Thus, at the beginner level glossaries up to 20 or 30 lexical items can be chosen while for advanced students over a hundred terms can be offered. Besides, a teacher can create one's own sets of learning cards according to educational goals and needs. Quizlet doesn't provide a big picture of particular topic but gives an opportunity to effectively practice and memorize new lexical items.

5. Kahoot

Without exaggeration, Kahoot.com delivers engaging learning environment to billions of people around the world. At free basic level this site offers thematic games that can be used to test both subject knowledge and acquisition of English for Special Purposes. There are a lot of ready-to-use games that reveal various aspects of life sciences, some of which can be edited and modified in correspondence to a teacher's educational goals. Moreover, a user can create a personal account and make new games to encourage students to learn target vocabulary through playing games. These games can be created either for personal use only or made public to enrich global teaching community. More importantly, Kahoot.com has recently developed Kahoot app for Zoom to incorporate games directly into a tool bar of Zoom app. Unfortunately, this option is not free as well as advanced test options in games. Nevertheless, even at basic level Kahoot.com provides stimulating environment for teambuilding and allows acquiring a second language through games.

5. Crossword Labs

Crosswordlabs.com focuses on recognizing terms by given definitions. The resource features ready-to-use crosswords in various fields including biology and enables users to create their own definition activities for free. The crosswords can be solved online during a lesson to memorize new lexical units. Therefore, this site proves to be an effective supplementary tool to practice biological terms. The only thing is that the nature of this activity mainly implies the use of nouns and verbs. Similarly to Kahoot.com virtual platform, a teacher can create crosswords which are visible only to him or her, to selected users or to general public.

After the end of academic year students were asked to evaluate the above-mentioned resources using the 5 point scale, in which 5 stands for excellent, 4 – very good, above average, 3 – good, average, acceptable, 2 – weak,

less than acceptable, 1 – unacceptable, poor. This scale was applied in 3 main sections: 1) technical quality (user-friendly design, easy-to-use browsing, and absence of technical errors), 2) academic quality (information reliability, accuracy, and clear presentation), 3) didactic quality (a variety of exercises aimed at the promotion of learning, interaction among students, learner's engagement). To calculate average results in a target group, SPSS statistics program was used. The collected data allowed presenting the following results:

Statistical data and answers to open questions have revealed that students highly appreciated FutureLearn and Khan Academy for information reliability and accuracy and promotion of learning, although the first was considered somewhat more theoretical than practical so that less learner-engaging. Furthermore, they found Khan Academy the most appropriately matching their subject knowledge and therefore offering the most challenging problem-solving tasks. Both tutorial videos and a variety of tasks were designed in a balanced way with appropriate attention to detail. According to their feedbacks, task-solving helped them to improve their reading comprehension skills as well as 'feel' how biological terms are applied in practical environment. In their turn, Quizlet, Crossword Labs and Kahoot were considered to promote active learning, group interaction and learner's engagement as they contained a lot of games that are aimed at boosting vocabulary, testing subject knowledge and merely having fun in group competitions. At the same time, many students admitted numerous technical errors on Kahoot as they often were not able to reach the end of the game due to technical problems on the site. Moreover, Quizlet, Crossword Labs and Kahoot received lower points in terms of information reliability and accuracy as mistakes in pronunciation of terms, definitions of terms and explanation of concepts sometimes have been spotted by students. This can be explained by the fact that, in comparison to FutureLearn and Khan Academy, the three analyzed resources present materials made by teachers from different educational and scientific backgrounds. It is not surprising that some concepts can vary from a country to a country or have different interpretations in various scientific practices, etc. As for tutorials on Youtube, it has been noticed that students quite often subjectively reacted to how information was presented or by whom it was delivered rather than what information they contained. Nevertheless, as tutorials were designed by subject teachers, students said that

they helped them to feel themselves a part of global scientific community while staying at home during the lockdown. In general, it can be assumed that all above-mentioned resources can be used only as supplementary tools in achieving educational objectives and cannot replace face-to-face learning environment.

Additionally, students were asked about their internet accessibility and devices they used for online classes as their technical readiness to work effectively during the lesson directly depends on the available facilities. The data show that all the students experienced power cutoffs at least once while 14 (46,6 %) could not join cloud meetings due to this problem 3-5 times during the academic and 2 students (7 %) reported to have permanent technical errors. At the same time, some students complained about slow internet connectivity (15 %) and all of them admitted the necessity to rejoin lessons several times because of inappropriate work of Zoom app. As for devices used during cloud meetings, it was revealed that all the students were able to use two gadgets during the lesson (most frequently a mobile phone (100%) and a laptop (78 %) were mentioned), but not always students had them at hand or could get connected from their working place. Learners admitted that they sometimes joined lessons either in public transport or public places due to various circumstances. To sum up, although online learning proves to be quite flexible in terms of students' mobility, technical facilities play an important role in sustainability of educational process.

Conclusions. The results of quantitative and qualitative surveys carried out among first-year biology students about usefulness of free educational internet resources, which were supposed to help them learn Academic English for Biology, made it possible to draw the following conclusions: the 6 resources fall into two main categories: those that provide balanced subject knowledge (Khan academy, FutureLearn, tutorial channels on Youtube) with no attention to linguistic needs of ESP learners, and those that can be used as linguistic tools to activate learning biological English (Kahoot, Quizlet, Crossword Labs). Consequently, FutureLearn, Khan Academy and tutorial channels on Youtube received high points for information reliability and accuracy whereas Quizlet and Kahoot were appreciated for promotion of group engagement and competition spirit. At the same time, Kahoot was criticized for technical errors.

In terms of language acquisition, students ideally should have an appropriate range of activities to improve four basic skills: reading, listening, writing and speaking. The offered internet tools could little facilitate promotion of speaking unless a teacher designed additional speaking exercises on the basis of the learning content. As for reading, listening, writing, all the resources helped students to boost their academic vocabulary, while Youtube mostly helped to sharpen listening skills, Quizlet, Crossword Labs were instrumental tools for correct spelling of terms. In their turn, FutureLearn and Khan Academy played a crucial role in the improvement of reading skills. As for writing, FutureLearn offered many writing activities. After the research it has become obvious that only a combination of educational internet tools that focus on promotion of particular aspects of learning can give fruitful results. Further investigation of the effectiveness of internet resources for learning Academic English for Biology may consider the evaluation of their pedagogical quality by university lecturers.

References:

1. Дереза О., Скляр Р., Дереза С. Методи навчання онлайн. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*. 2020. Вип. 23. С. 82–90.
2. Melnychenko A., Zheliaskova T. Transformation of Educational Process in Covid-19 Pandemic: A Case of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. *Advanced Education*. 2021. № 8 (18). P. 4–10. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.237575>.
3. Shumeiko N., Nypadymka A. Ict-Supported Students' Independent Work in the Esp Context: The New Reality in Tertiary Education. *Advanced Education*. 2021. № 8(18). P. 79–91. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.223286>.
4. Арешонков В. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. № 2(2). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>.
5. Барна О., Кузьмінська О. Визначення готовності закладу вищої освіти до цифрової трансформації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 30 квітня 2020 р.* Тернопіль, 2020. С. 92–94. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/15374>.
6. Буйницька О., Варченко-Троценко Л., Грицяк Б. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітньо-логічний дискурс*. 2020. № 1. С. 64–79. URL: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.6>.
7. Гужва В. Цифрова трансформація університетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 21. С. 597–604. URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/21_2019/92.pdf.
8. Єгорченкова Н., Тесля Ю., Хлевна Ю., Кичань О. Методологічні аспекти створення цифрового університету. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Серія: Стратегічне управління, управління портфелем, програмами та проектами. 2020. № 1. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.20998/2413-3000.2020.1.4>.
9. Кіндратець О. Проблеми цифрової трансформації освіти. *Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства : збірка тез міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 листопада 2019 р.* Запоріжжя, 2019. С. 59–60. URL: <https://web.znu.edu.ua/NIS//2019/zbirka-tez.pdf>.

Отримано: 31 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: aykido10@ukr.net

vika.yushak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-210-212

Мишук І. М., Юшак В. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів-філологів у закладах вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 210–212.

УДК: 811.111

Мишук Інна Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юшак Вікторія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виникла потреба у пошуку ефективних методик навчання іноземних мов. У статті здійснено аналіз джерел досліджуваної теми та описано особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів-філологів. Проаналізовано поняття іншомовної комунікативної компетентності, розглянуто її зміст та структуру. Виявлено, що на основі комунікативного підходу має організовуватись процес професійної підготовки студентів-філологів. З'ясовано, що від знання мови залежить мотивацію у студентів-філологів до вивчення іноземної мови та покращує ефективність навчального процесу. З'ясовано, що для реалізації особистих ділових контактів і подальшої професійної самоосвіти та самовдосконалення майбутньому спеціалісту необхідно оволодіти іноземною мовою для того, щоб ефективно здійснювати іншомовну комунікацію.

Ключові слова: комунікація, іноземна мова, компетентність, комунікативна компетентність, підготовка студентів, комунікативний підхід.

Inna Mishchuk,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor of English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Victoria Yushak,
Ph.D. in Philology, Senior Teacher of English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

FORMATION OF ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS STUDENTS

Nowadays it is necessary to find effective techniques of teaching foreign languages. The article studies the ways of formation the English communicative competence of the Philology students of higher educational establishments. Approaches to the definition of the notion of communicative competence, its contents and structure are considered.

Communicative language teaching is understood as a set of principles about the goals of language teaching, how learners learn a language, the kinds of classroom activities that best facilitate learning, and the roles of teachers and learners in the classroom. It is defined that the process of teaching students in higher educational establishments should be organized on the basis of the communicative approach: knowledge of English depends on the competence and ability to use it depending on the situation. It is stated that the communicative approach to learning increases the students' motivation to acquire a foreign language and improves the efficiency of teaching.

Communicative competence includes the following aspects of language knowledge: knowing how to use language for a range of different purposes / functions and vary the use of language according to the setting and the participants; knowing how to produce and understand different types of texts and how to maintain communication despite having limitations in one's language knowledge (e.g., through using different kinds of communication strategies). The students want to master English to a higher level of accuracy and fluency to improve their further communicative skills in order to effectively carry out communication in the foreign language.

Key words: communication, foreign language, competence, communicative competence, preparation of students, communicative language teaching (CLT) or the communicative approach.

Беручи до уваги швидкий розвиток міжкультурних і професійних контактів з представниками інших країн, тому здатність встановлювати міжкультурні зв'язки, у професійній та соціальній сферах оперативно вирішувати проблеми належать до основних характеристик випускників ЗВО.

На основі цілісного підходу має організовуватись процес професійної підготовки студентів-філологів, який дозволяє всі дидактичні засоби розглядати як такі, що забезпечують професійне становлення особистості. Курс з основної іноземної мови повинен бути комунікативно-орієнтованим і професійно спрямованим. Досвід показує, що такий підхід є досконалим, якщо взято до уваги загальні принципи організації педагогічного процесу, що забезпечує підготовку студента як компетентну особистість так і дослідника.

Проблема комунікативної компетентності привертає увагу науковців все активніше. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів розглянуто в розвідках таких науковців, як І. Д. Бех, І. Л. Бім, Е. В. Бібікова, Д. А. Вороніна, Н. М. Ізоря, І. О. Зимняя, Г. А. Китайгородська, Г. В. Рогова, А. І. Петрова, Дж. Равен, Є. В. Руденський, В. Л. Скалкін, О. Б. Тарнопольський, К. Джонсон (K. Johnson), А. Назарі (A. Nazari), М. С. Пенінгтон (M. C. Pennington) та Дж. Річардз (J. C. Richards), Е. Ушіода (E. Ushioda), Д. Хаймс (D. Hymes) та ін.

Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів-філологів у закладах вищої освіти досі залишається

не вирішеним. Тому деякі аспекти підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців для міжкультурної комунікації потребують подальшого вивчення.

Метою статті – розгляд особливостей іншомовної підготовки студентів-філологів у закладах вищої освіти.

Беручи це до уваги, завданням статті є аналіз змістового наповнення лінгвістичної та методичної підготовки, а саме особливостей навчально-пізнавальної діяльності та науково-дослідної роботи студентів на факультеті іноземної філології.

Цікавими є напрацювання С. Брамфіт (С. J. Brumfit) та К. Джонсона (К. Johnson). Дослідники вважають, що можливість правильно маніпулювати структурою мови є тільки частиною того, що включено до вивчення мови. На їхню думку таке мовне навчання відрізняється від більш традиційних підходів, у яких акцентується увага на вивченні структурної компетентності у навчанні іноземної мови. У загальніших термінах говорять про комунікативне вивчення мови, як про таке, що розпізнає навчання як комунікативну компетентність, яка є його основною метою [8].

Д. Хаймс дав визначення комунікативній компетентності як найбільш загальному терміну для визначення можливостей особи. Він стверджує, що від знання мови залежить компетентність і вміння використовувати її залежно від ситуації.

Комунікативну компетентність розглядають як:

- 1) граматичність;
- 2) відповідність контекстів;
- 3) прийнятне використання; /"whether or not smth is in fact done"/;
- 4) виконання [9].

За допомогою комунікативного підходу до вивчення мови розглядається проблема комунікативної компетентності.

На думку британського методиста К. Джонсона (К. Johnson) при вивченні іноземної мови існує два комунікативних підходи – досконала організація навчальної програми та методологія. Що саме вивчати за комунікативним принципом визначає перший підхід, а другий показує, як і за допомогою яких методів зробити навчання мови більш доступним [8].

Звернемо увагу на те, що саме через спілкування комунікативний підхід орієнтований на вивчення мови. Використання мови у реальній комунікативній ситуації породило в рамках комунікативного підходу деякі тенденції, релевантні для викладання іноземної мови:

- 1) комунікативна спрямованість усіх видів навчання;
- 2) у процесі навчання головним є не викладач, а студент ("learner-centred approach");
- 3) зацікавлення студентів процесом навчання відповідно до їхніх інтересів, здібностей і потреб ("the whole person approach");
- 4) навчально-методичні матеріали подаються за ситуативно-тематичним чи функціональним принципом;
- 5) основними видами роботи студентів є:
 - а) парна робота (діалог);
 - б) групова робота (полілог);
 - б) нетрадиційне відношення до помилки [8].

М. С. Пеннінгтон (М. С. Pennington) та Дж. Річардз (J. C. Richards) характеризують усне спілкування як тип діяльності, що передбачає спілкування двох чи більше осіб і у якому обидва учасники є слухачами і співрозмовниками одночасно та вони повинні реагувати на те, що чувають [11].

У своєму доробку «Методика навчання англійської мови» український науковець О.Б. Тарнопольський виділяє шість принципів організації навчальної діяльності студентів ЗВО. Основним і найважливішим принципом є принцип, що реалізує комунікативну спрямованість навчання загалом, а саме:

1. Спрямованість навчання студента не на здобуття мовних знань, а на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих умінь), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в актах комунікації.

2. Формування у студентів спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в іншомовному мовленнєвому спілкуванні [6].

М. С. Пеннінгтон (М. С. Pennington) та Дж. Річардз (J. C. Richards) звертають увагу на те, щоб забезпечити комунікативний характер навчальної діяльності, необхідно організувати її з урахуванням особистостей тих, хто навчається; зробити їх особистісно-значущими ("learner-centred approach"), тобто при доборі матеріалів і завдань врахувати особистості кожного студента [11].

Підручники для студентів ЗВО для навчання іноземної мови повинні відповідати рекомендаціям Ради Європи та орієнтовані на кембриджські тести. У підручнику застосовуються автентичні тексти з американських та британських засобів масової інформації, а сучасна система вправ сприяє формуванню комунікативної культури особистості студента.

Навчальний предмет «Іноземна мова» має колосальний потенціал впливу на особистість та є засобом формуванню комунікативної компетентності.

Мета курсу з іноземної мови – це набуття студентами-філологами рівня знань, який дозволить їм співвідносити мовні засоби з конкретними ситуаціями професійної діяльності і спілкування.

З комунікативними потребами майбутніх фахівців, які мають легко інтегрувати у різні мовні колективи, пов'язано такий підхід. При цьому, мовний матеріал, розглядається як засіб реалізації спілкування на основі комунікативного підходу, що веде до формування комунікативної компетентності.

Більшість дослідників розрізняють такі компоненти в структурі іншомовної комунікативної компетентності:

- 1) інтегративну компетентність – здатність до інтеграції знань і навичок та їх використання у практичній життєдіяльності;
- 2) психологічну компетентність – розвинену систему емоцій, здатну забезпечити адекватне сприйняття навколишнього світу і практичну поведінку людей;
- 3) компетентність у конкретних сферах діяльності, що виражається в умінні працювати з людьми, долати невизначеність, реалізовувати намічені плани тощо.

Звернемо увагу на те, що Джон Равен розглядає компетентність як специфічну здатність, необхідну для виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері і включає вузькоспеціалізовані знання, особливого роду навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [5].

Вітчизняні науковці О. М. Знанецька та О. В. Цвєтаєва у своїй статті дослідили роль комунікативної компетентності у навчанні іноземних мов; проаналізували поняття, сутність та компоненти комунікативної компетентності з позицій педагогічного, психологічного та міждисциплінарного підходів. На їхню думку комунікативна компетентність є однією з ключових компетентностей майбутнього фахівця [3].

А от Т. О. Пахомова та Я. С. Сенченко досліджували формування англомовної комунікативної компетентності студентів-філологів в умовах лінгвосоціокультурного підходу. На їхню думку лінгвосоціокультурний аспект повинен стати постійною, невід'ємною частиною процесу формування іншомовної комунікативної компетентності і для того, щоб здобути знання в процесі навчання іноземної мови супроводжувались сформованими навичками іншомовного спілкування необхідно дотримуватися певних умов: 1) насичення змісту мовного матеріалу лінгвосоціокультурною інформацією; 2) інтерактивне включення в іншомовну комунікацію на основі використання методів і прийомів контекстно-комунікативної технології; 3) формування «мотивації інтеграції» [7].

А. Й. Гордєєва охарактеризовує способи мотивації комунікативної діяльності майбутніх філологів у процесі формування англомовної граматичної компетентності [2], а О. Г. Квасова описує сучасні підходи до контролю та оцінювання іншомовної міжкультурної компетентності [4].

Наголосимо на тому, що сприятлива атмосфера на занятті з іноземної мови підвищує ефективність процесу формування комунікативних умінь студентів, а також забезпечує вільне висловлювання студентами власної думки.

У своїй праці Е. Ушіода (E. Ushioda) вказує як підвищити мотивацію студентів на занятті. Авторка переконана, що лише мотивоване навчання забезпечує умови самовираження особи [12].

Дж. Річардз (J. C. Richards) переконує нас у тому, що мовленнєва діяльність взагалі не може розпочатися без мотивації, а коли є високою позитивна мотивація – зростає сама ефективність мовленнєвої діяльності.

Н. Ельйор (N. Allahyar) та А. Назарі (A. Nazari) переконані, що іноземна мова виступає не тільки як засіб комунікації, а одночасно і як єдиний процес пізнавальної діяльності та навчання на рідній і іноземних мовах, тому викладачам необхідно використовувати різноманітні форми подання матеріалу, організації роботи та робити акцент на індивідуальну та творчу діяльність студентів [10].

О. Б. Гарнопольський зазначає, що найдоречніше застосовувати вправи, призначені для засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовленнєвих умінь в реальній комунікативній ситуації, а також такі, що відповідають меті навчання – розвитку комунікативної компетентності студентів [6].

Д. А. Вороніна у науковій розвідці «Зміст та структура іншомовної комунікативної компетентності сучасних фахівців» виокремила професійні якості та чинники формування на практиці іншомовної комунікативної компетентності. Вчена переконує, що саме така компетентність є невід'ємним складником підготовки сучасних фахівців для подальшого застосування набутих знань, умінь, навичок та особистісних якостей в іншомовному середовищі, здійснення міжмовної, міжкультурної міжособистісної комунікації [1].

Виходячи з аналізу опрацьованої літератури зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо сутності комунікативної компетентності, робимо висновок, що іншомовна комунікативна компетентність розглядається як здатність здійснювати іншомовне спілкування, правильно використовуючи систему мовних, мовленнєвих і стилістичних норм, а також правил комунікативної поведінки, відповідно до ситуації спілкування і як готовність до іншомовного спілкування. Тому для забезпечення ефективності процесу формування іншомовної комунікативної компетентності доцільно розробляти нові методологічні підходи й визначати педагогічні умови їх реалізації. Студенти-філологи мають оволодіти іноземною мовою на такому рівні, який дозволяв би використовувати її для задоволення професійних потреб, подальшої професійної самоосвіти та самовдосконалення в іншомовному середовищі.

Узагальнюючи, зазначимо, що розглянуті нами питання не вичерпують окресленої проблеми і потребують подальшого її дослідження.

Література:

1. Вороніна Д. А. Зміст та структура іншомовної комунікативної компетентності сучасних фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: Київ, 2017. Вип. 8. URL: <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19532/Voronina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Гордєєва А. Й. Способи мотивації комунікативної діяльності майбутніх філологів у процесі формування англомовної граматичної компетентності. *Іноземні мови*. 2011. № 2. С. 16–21.
3. Знанецька О. М., Цвєтаєва О. В. Роль комунікативної компетентності у навчанні іноземних мов. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2017. № 1 (13). URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/1_13_2017.pdf.
4. Квасова О. Г. Сучасні підходи до контролю та оцінювання іншомовної міжкультурної компетентності. *Іноземні мови*. 2012. № 3. С. 50–57.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление и развитие / пер. с англ. 2002. С. 257–258.
6. Гарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. Київ : Інкос, 2006. 247 с.
7. Пахомова Т. О. та Сенченко Я. С. Формування англомовної комунікативної компетентності студентів-філологів в умовах лінгвосоціокультурного підходу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 1 (5). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2013/1/11.pdf>
8. Brumfit C. J. and Johnson K. *The Communicative Approach to Language Teaching*. Oxford : Oxford University Press, 1979.
9. Hymes D. On Communicative Competence / Eds. J. B. Pride and, J. Holmes. New York : Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269–293.
10. Nazari A. and Allahyar N. 'Increasing willingness to communicate among English as a Foreign Language (EFL) students: effective teaching strategies'. *Journal of Investigations in University Teaching and Learning*. 2012. № 8. P. 18–29.
11. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2016. № 47(1). P. 1–19.
12. Ushioda E. 'Motivating learners to speak as themselves'. *Motivation and Autonomy in Language Learning* / Eds. Murray, G, Gao, X and Lamb T. Identity. Bristol : Multilingual Matters, 2011. P. 11–24.
13. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. URL: <https://www.professorjackrichards.com/wp-content/uploads/Richards-Communicative-Language.pdf>.
14. Richards J. C. *Key Issues in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

Отримано: 13 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: elena_palkevitch@yahoo.fr

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-213-218

Палькевич О. С. Впровадження змішаного навчання іноземних мов в сучасному українському університеті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 213–218.

УДК: 81'243:[378.018.43:004](477)

Палькевич Олена Сергіївна,
викладач,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті досліджено поняття змішаного навчання мови як нової педагогічної формули, що поєднує дистанційне навчання за допомогою цифрових медіа із навчанням в аудиторії. За основу аналізу було взято досвід очного й он-лайн навчання іноземної мови в університеті ім. Олеся Гончара, симетричного й асиметричного.

Важливим аспектом дослідження було питання доцільності застосування змішаного навчання та аналіз завдань, що воно вирішує.

Досліджено моделі змішаного навчання, запропоновані Інститутом Клейтона Крістенсена, й запропоновано для впровадження моделі змішаного навчання «ротація лабораторій» та «перевернутий клас», які передбачають більш інтерактивну й індивідуалізовану аудиторну роботу оф-лайн синхронно та самостійну роботу на навчальній платформі асинхронно.

Ключові слова: змішане навчання, очне навчання, он-лайн навчання іноземної мови, синхронне / асинхронне навчання, моделі змішаного навчання.

Olena Palkevych,
Teacher,
Oles Honchar Dnipro National University

INTRODUCTION OF BLENDED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN A MODERN UNIVERSITY

The article explores the concept of blended learning in foreign language teaching as a new pedagogical formula that combines distance learning through digital media with classroom learning, which provides for a "co-presence" of students and teachers, and transforms learning. The use of this type of learning solves several important tasks:

1) transition to a student-centered approach built on greater self-organization of students, formation of their ability to active, productive learning;

2) defining the important role of the teacher as a co-organizer of the educational process who is able to encourage dialogue, communication in the classroom and in self-study;

3) redistribution of the workload of teachers according to the new requirements: more time to prepare for the education process and research, contributing to their commitment to professional self-development.

To elaborate a blended model of foreign language teaching for Ukrainian students, the experience of face-to-face teaching and online foreign language teaching at Oles Honchar University and the models of blended learning proposed by the Clayton Christensen Institute were analyzed, and one blended learning model known as the «lab rotation model» was proposed as the most suitable. It provides for classroom work offline as synchronous learning, and individual work online (on the learning platform) as asynchronous learning, as well as the integration of individual learning and face-to-face learning in group formats, which will provide adaptive, more individualized training of students. It is proposed to supplement this model with elements of the «flipped classroom» model when students receive basic learning material and instructions online, and work in a more interactive form in the classroom.

Key words: blended learning, face-to-face teaching, online foreign language teaching, synchronous / asynchronous learning, blended learning models.

Постановка проблеми. Поняття змішаного навчання (англ. «*blended learning*», фр. «*l'apprentissage hybride*»), далі ЗН, виникло відносно недавно в методиці викладання іноземних мов в Україні, приблизно в 2010-х роках, після затвердження МОНУ в 2000 р. концепції дистанційної освіти в Україні на основі застосування інформаційних засобів навчання, а набуло актуальності наприкінці 2020-х у зв'язку з епідеміологічною ситуацією і потребою у впровадженні карантинних заходів у країні. В англійській літературі така технологія була описана наприкінці 1990-х і застосовувалась переважно в бізнесі для підвищення кваліфікації працівників, тобто в системі післядипломної освіти. Серед франкомовних методичних досліджень в цей період з'явилися публікації, які освітлювали застосування інформаційних технологій в педагогічних проектах, направлених на розвиток автономного навчання (А. Лалу і Ж. Дрем, 1996; М. Лебрен і А. Лалу, 1999). Але не було чіткого розуміння цього поняття до появи у 2004-2007 рр. серії розвідок К-Дж. Бонка та Ч. Р. Грехема у царині змішаного навчання. Найбільш цитованою роботою є *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, local designs* by Bonk and Graham, 2006, в якій дослідники дають своє визначення цьому підходу, аналізують його моделі, які застосовуються в світовій практиці, і в тому числі у системі вищої школи, та виклики, з якими стикаються при змішуванні форм навчання. Для своєї дефініції поняття «*blended learning*» Чарльз Р. Грехем аналізує, чим така назва відрізняється від інших термінів, таких як розподілене навчання («*distributed learning*»), електронне навчання («*e-learning*»), відкрите («*open*»), гнучке навчання («*flexible learning*») та гібридні курси («*hybrid courses*») і підсумовує, що головне для змішаного навчання – це поєднання навчання он-лайн та очного навчання («*combining online and face-to-face instruction*»), а не поєднання навчальних засобів або методів [6]. Швейцарські вчені-методисти Б. Шарльє, Н. Дешівер і Д. Перайа (2006), що стояли біля витоків змішаного навчання серед франкомовних вчених, погоджуються з основною опозицією очно-дистанційно («*présence-distance*») в континуумі

гібридного навчання, яку вони доповнюють співвідношенням між викладанням (з боку вчителя) та навчанням (з боку учня) («*enseigner*»-«*apprendre*»). При цьому вони зазначають, що задля впровадження такого підходу необхідна модифікація складових навчального процесу: ресурсів, стратегій, методів, дійових осіб та цілей [7]. Саме в такому ключі розглядається ЗН в сучасній дидактичній науці. Його визначають, згідно з Нормом Фрізенном (2012), як нову педагогічну формулу, що поєднує Інтернет та цифрові медіа із загально розповсюдженою формою навчання в аудиторії, яка передбачає обов'язкову фізичну взаємодію, дослівно, «со-присутність» («*co-presence*») студентів і викладача, та трансформує навчання, а іноді навіть «перевертає» заняття (англ. *flipped classroom*). Такий підхід надає змоги, особливо учням, в певній мірі здійснювати контроль часу, місця, засобів та швидкості навчання [9]. В 2013 р Інститут Клейтона Крістенсена (професора Гарварду), аналітичний центр, який займається покращенням світу за допомогою проривних інновацій в царині найактуальніших питань суспільства, освіту включно, опублікував своє визначення, до якого додав один важливий елемент, крім частково керуваного вчителем навчання не вдома, з одного боку, та навчання в Інтернеті з певним контролем студентами часу, місця, способу та/або темпу навчання, з іншого, а саме: потреба забезпечення інтегрованого навчального досвіду, пов'язаного з цими двома формами навчання, коли он-лайн-компоненти та очні компоненти навчання поєднуються для забезпечення інтегрованого контенту курсу, на відміну від змісту навчання, який будується через розгляд одного й того самого матеріалу спочатку он-лайн, а потім в аудиторії (типу « перевернутого класу » (*flipped classroom*)) [4].

На цьому наполягає й Відділ підтримки викладання та навчання (SAEA) Університету Оттави, пояснюючи, що особливість ЗН полягає в тому, що заняття он-лайн не доповнюють очний курс, тобто не є додатковими. Вони є обдуманною, свідомою заміною певних аудиторних практик і становлять від 20 до 80% від основного курсу з метою максимально задіяти переваги кожного з навчальних середовищ [10].

ЗН в Україні тільки починає впроваджуватись і часто сприймається як вимушена міра, а не свідомо модель навчання, тому вивчення досвіду кожного навчального закладу є **актуальним** і цінним етапом на шляху застосування цієї гібридної навчальної системи. Важливою причиною залучення технологій змішаного навчання є ще й той факт, що сучасний світ характеризується безперервним розвитком цифрових інформаційних технологій, при чому Інтернет та Всесвітнє павутиння вже здійснюють всебічний вплив на освіту, змінюючи навчальний процес як на дистанційному, так і в аудиторному режимі. Ця тенденція, ймовірно, триватиме і в майбутньому; отже, найкращою стратегією є потреба гармонійно спланувати співвідношення аудиторного й дистанційного компоненту, роботи з викладачем й автономії студентів, традиційних ресурсів (підручники, зошити, схеми, картинки, граматики, тощо) та інструментарію електронного навчання.

Метою цієї статті є аналіз досвіду очного й дистанційного навчання французької мови в ДНУ ім. Олеся Гончара та внесення пропозицій щодо проєктування змішаної моделі викладання іноземної мови для здобувачів вищої освіти України як важливого науково-практичного завдання для реформування й осучаснення системи національних університетів. Отже, *об'єктом дослідження* є форми і способи очного й дистанційного навчання, які вже є впровадженими в зазначеному закладі вищої освіти, а його *предметом* є різні види навчальної діяльності в українських ВНЗ та потенційні моделі ЗН іноземних мов у сучасному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні розвідки, пов'язані зі ЗН, стосуються питань пошуку балансу між живою взаємодією в аудиторії та інноваціями, опису технічного функціоналу різних моделей підтримки навчання та їх доцільності для певних видів діяльності на занятті, вивчення проблем, з якими стикаються під час використання даного підходу та можливостей їх вирішення.

ЗН досліджували такі зарубіжні вчені, як К. Бонк, М. Горн, М. Грубер, Ч. Дзіубан, Г. Маєр, А. Норберг, К. Спрін, Г. Стейкер, Б. Хан, Д. Харісон.

Найбільш повною монографією, присвяченою ЗН, є книга М. Горна та Г. Стейкера «Змішане навчання: використання проривних інновацій для покращення шкільної освіти» (2015 р.) [3]. Автори розробили теоретичну базу, яка концептуалізує використання комп'ютерних технологій в школі, дослідили й узагальнили приклади успішного застосування такого підходу до навчання, задаючи новий вектор розвитку шкільної освіти.

Серед франкомовних досліджень однією з найбільш ґрунтовних є стаття бельгійських вчених з Католицького університету м. Левена, які аналізують вплив платформ електронного навчання на заклади вищої освіти (на основі інтерактивної платформи Claroline). Вони пропонують три категорії для визначення здобутків гібридного навчання (зосередження навчальних засобів на навчання, а не на викладання; врахування еволюції вищої освіти та потреб студентів; стимуляція професійного розвитку викладачів) та тринадцять критеріїв «доданої вартості» (*valeurs ajoutées*, термін, що вживається авторами в значенні «успішність» [8]) в середині цих категорій. Вчені дійшли висновку, що використання цих платформ викладачами дійсно є позитивним, оскільки вони 1) рухають освітні практики до кращої збалансованості навчального процесу, 2) використовують гнучкість цього підходу для конкретних потреб учнів, і 3) стимулюють професійний розвиток викладачів. Крім того, бельгійські дослідники обговорюють показники для аналізу цих здобутків для того, щоб керувати технологічно-освітніми інноваціями у вищих навчальних закладах [8, с. 48–59].

Багато сучасних іншомовних дослідників концентруються саме на механізмах визначення ефективності гібридного навчання для забезпечення орієнтирів для викладачів та учнів (А.А.У. Al-Qahtani et S.E. Higgins, 2013; В. Bortnik et al., 2017; N. Deschacht et K. Goeman, 2015; Yu. Zhang et H. Zhu, 2018, M. Sacré, M.-C. Toczec, F. Policard, G. Serres, C. Paulet, S. Petit, E. Neuville, D. Lafontaine, 2020), є дослідження, які дозволили виділити вплив певних характеристик платформ змішаного навчання зокрема на динаміку ідентичності студентів, їх соціальні взаємодії. Наприклад, Б. Шарльє і Б. Дені (Charlier et Denis, 2002) показали вплив системи на здатність учнів передавати навички, набуті у своєму професійному житті, та поширювати свої особисті проєкти. Б. Шарльє, Ж. Нізе та Д. Ван Дам (Charlier, Nizet et Van Dam, 2006) висвітлили певні аспекти системи, які можуть сприяти формуванню ідентичності учасників, зокрема взаємозв'язок між характеристиками платформ та базовими професійними практиками студентів.

Вітчизняна методична наука не стоїть осторонь досліджень зі змішаного навчання. Науково-методичними підходами до ЗН, особливостями педагогічної взаємодії між викладачем та студентом з використанням ЗН займалися українські науковці В. Бикова, Т. Бодненко, А. Марчук, Н. Морзе, Н. Рашевська, С. Семеріков, О. Спірін, Є. Смирнова-Трибульська, А. Стрюк, Ю. Триус.

В 2016 р. за підтримки відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні в ХПІ була видана багатоавторська монографія, в якій була представлена педагогічна технологія проектування змішаного навчання та різноманітні інформаційні технології для його підтримки та були наведені науково-практичні рекомендації щодо застосування змішаного навчання в освіті [2].

Цікавим є збірник тез міжвузівського науково-методичного семінару «Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов» (Київ, 2018), де розглядаються такі питання: позитивні й негативні сторони ЗН, різні моделі цього підходу до навчання іноземної мови студентів мовних та немовних вузів, вимоги до студента й викладача, індивідуалізація самостійної роботи студентів при ЗН, особливості реалізації інформаційних технологій та Інтернет-ресурсів у процесі навчання іноземних мов, специфіка викладання певної іноземної мови у ЗВО [1].

Перелічені дослідження є цікавими й змістовними, але вони переважно містять загальну інформацію (українські джерела), або розглядають інший контекст існування університетів (іноземні джерела). Метою цієї статті є спроба розробити механізм запровадження ЗН на основі вже існуючої моделі функціонування класичного ЗВО України (який можна бути втілити в життя після подолання санітарних обмежень) на основі викладання іноземної мови (практичні заняття) як основної, другої або третьої в ДНУ ім. Олесья Гончара. Після апробації та вивчення результатів успішності ця модель може бути запропонована для викладання інших навчальних дисциплін як певний приклад викладання іноземної мови у ВНЗ України.

Викладання основного матеріалу. До 2020 року в ДНУ імені Олесья Гончара іноземна мова при очному навчанні викладалась за більш-менш традиційною моделлю, яка передбачала перш за все **аудиторну роботу зі студентами** (*face-to-face*), тобто викладання у формі практичних занять в аудиторіях шляхом безпосереднього контакту між студентами та викладачем. Основне завдання аудиторної роботи – це детальний розгляд зі студентами певних правил та законів функціонування іноземної мови-культури як інструменту спілкування у діалозі сучасних цивілізацій та формування в них вмій, навичок та компетенцій (комунікативної (мовленнєвої, прагматичної та соціокультурної), міжкультурної (міжособистісної), аналітичної, когнітивної, інтерпретаційної і т.п.) за допомогою пояснень (дедуктивно) або поступово підводячи студентів до узагальнень, висновків, формулювання правил на основі самостійних міркувань (індуктивно), а також шляхом систематизації здобутих знань, ситуативного моделювання мовленнєвих та міжкультурних ситуацій, які спонукають студентів до вербальної (і не тільки) комунікації та дії. Під час роботи в аудиторії використовувались різні навчальні матеріали: перш за все основний підручник (або підручники при диференціації різних аспектів мови та мовлення, як то граматики, лексики, письмо, сприйняття на слух чи читання, говоріння (монологічне або діа- / полі- логічне), робочий зошит із завданнями для самостійної роботи, які частково / повністю перевірялись в класі, аудіо та відеоматеріали до основного підручника, а також додаткові автентичні матеріали різного походження (текстові, іконографічні, аудіовізуальні, розважально-тестові (Kahoot) та інші), які викладач пропонував на заняттях. Цей живий контакт із викладачем як джерелом спілкування іноземною мовою був і залишається основою формування вищезначених компетенцій, особливо компетенції усного говоріння. Але аудиторна робота передбачала й самостійну роботу в класі (**аудиторну самостійну роботу**), яка виконувалась під керівництвом викладача за індивідуальними завданнями для окремих студентів або для малих груп студентів (інтерактивні технології навчання (рольові ігри, міні-проекти, обговорення, дерево рішень, брейнстормінг), вправи, виконання контрольних завдань і т.д.). Роль викладача – попередньо розробити методичний матеріал (завдання для виконання або з пошуку інформації, інструкції, тести, комунікативні ситуації) та надати студентам потрібну методичну допомогу під час виконання цієї роботи. Ще однією формою аудиторних занять були індивідуальне заняття, на які виділялась невелика кількість годин і які проводились з окремими студентами, зазвичай найбільш здібними, наприклад, для підготовки до участі в університетській та національній олімпіадах з іноземної мови або до творчих або наукових конкурсів. Аудиторна робота (і керована, і самостійна) класифікується як **синхронний тип навчання** (*synchronous learning*), оскільки виконується всіма учасниками навчального процесу одночасно [11].

Крім синхронних форм навчання традиційна модель очного навчання передбачала й **асинхронні** (*asynchronous learning*), а саме **позааудиторну самостійну роботу** (*self-study learning*), кількість годин для виконання якої постійно збільшувалась. Така робота виконувалась студентами самостійно у вільний від занять час і передбачала підготовку до занять, тобто виконання домашніх завдань, а також завдань пошукового, навчально-дослідного чи проєктного характеру для самостійної роботи студентів, згідно з навчальною програмою з дисципліни «Іноземна мова». Обов'язком викладача було розробити завдання для самостійної роботи студентів і підкріпити їх методичними вказівками до практичних занять (де вказано зміст дисципліни, обсяг матеріалу для самостійного вивчення, час, що потребує студент для засвоєння певного обсягу матеріалу з цієї дисципліни, мета, засоби та строки виконання завдань, форми, строки та засоби контролю самостійної роботи, а також надаються навички роботи з підручниками, першоджерелами та сучасною науковою літературою). Асинхронне навчання було менш контрольованим при поточному контролі (крім домашніх завдань) і більш добровільним, оскільки внесок кожного студента у виконання проєктної діяльності був різним. Постійне збільшення годин для виконання самостійної роботи студентів можна пояснити підвищенням її ролі в процесі навчання у ЗВО як механізму автономії та саморегуляції студентів й більшої гнучкості навчального процесу (можливості опрацювати матеріал у зручний для студентів час і в зручному для них темпі вдома (завдяки інтернету) або в бібліотеці). Не останнім фактором зростання ролі самостійної роботи у ЗВО є, звичайно, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, інтегрованих у процес викладання іноземної мови в університеті, що дозволили модифікувати форми та прийоми методичної діяльності викладача іноземної мови. Для самостійного опрацювання студентам пропонувалась не тільки допоміжна література для вивчення, схеми включно, ментальні карти, таблиці дівідміювань і т.п., але й різні інтерактивні вправи (з автоматичним корегуванням) з лексики та граматики, з інтерактивного читання, які вже існують в інтернет-ресурсах або які можна було створити за допомогою програм WEB 2.0 (Hot Potatoes, Educaplay, LearningApps, Online Test Pad ClassMarker, Classroom, Quizizz, Мастер Тест і т.д.).

З 2020 року в зв'язку з епідеміологічною ситуацією ДНУ імені Олесья Гончара перейшов переважно на дистанційну освіту, яка здійснювалась на платформі Майкрософт Офіс 365 (Microsoft Office 365). Це дуже потужний навчальний електронний пристрій, який містить багато інструментів і дозволяє майже повністю забезпечити потреби навчального процесу синхронно й асинхронно. Так, **аудиторна робота он-лайн** відбувалась в програмі Тімз (Teams), що дозволяє проводити ві-

део конференції (функція «наради»), які заздалегідь плануються в календарі, згідно з розкладом занять. Під час занять можливі не тільки стандартні форми роботи, такі як перевірка домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, виконання різних вправ та завдань, обговорення розмовних тем в усій групі, але й робота в малих групах (завдяки функції «створення окремих кімнат»), спілкування в чаті, наради, де можна не тільки поставити питання і отримати відповіді, але й відправити посилання або потрібний документ (файл в форматі Doc, PDF, PowerPoint, GPEG, mp3 і т.п.), і яку можна записати на відео і подивитись пізніше тим, хто був відсутній на занятті (програма Sway офісу). Крім того, функція «надати доступ до вмісту» дозволяє всій групі побачити будь-який контент (відео, аудіо, інтернет-сторінки, ігри і т.ін.), який ви бажаєте використати на занятті. Це значно розширює можливості викладача на відміну від очного навчання, оскільки, нажаль, ще не всі університетські аудиторії оснащені мультимедійними проекторами. Та сама клавіша містить й функцію спільної роботи на дошці, де можна писати від руки різними кольорами або друкувати текст, який можуть редагувати всі присутні на занятті студенти. На відміну від традиційного заняття в аудиторії така робота відбувається дещо швидше, оскільки не потрібен час на те, щоб вийти до дошки й сісти на місце, і більш спонтанно.

Асинхронний тип навчання (**самостійна робота**) за визначенням, є частиною навчання дистанційного: «Асинхронні заняття дозволяють студентам самостійно виконувати свою роботу за власним графіком. Студентам дається часовий проміжок – це, як правило, тижневе вікно – протягом якого їм потрібно принаймні один-два рази підключитися до свого класу» [11]. Основними програмами Office 365 для організації самостійної он-лайн роботи студентів є Microsoft OneNote або його розширена версія OneNote Class Notebook, яка надає можливість створити блокнот для класу, в якому є функції перевірки домашніх завдань із датами виконання й оцінками (особливо важливою для вивчення іноземної мови є перевірка завдань з письма), тестів для самоконтролю студентів (їх можна створити за допомогою програми Майкрософт Формз (Microsoft Forms) або аналогічної програми (Гугл формз та інші, що вже були перелічені вище), функція зберігання різних навчальних матеріалів, зокрема статей та аркушів з письмовими завданнями (можна завантажити будь-які файли, знімки екрану, картинки, відскановані документи, аудіо та відео файли) у сервісі Бібліотека вмісту. За потреби можна додати будь-які розділи, які викладач вважає за потрібне. А головне – тут є також функція ділитися вмістом з групою, упорядковувати дані та працювати разом (Collaboration space), яка може допомогти під час виконання колективної роботи в парах або міні групах або створення творчих текстів і документів. Для використання «Блокноту для класу» немає потреби заходити окремо в програму OneNote, оскільки цей інструмент наявний і в інтерфейсі навчальної групи в програмі Тімз, яка є основною для наших студентів в Майкрософт Офіс 365. Так само як і вкладка «Завдання» (і суміжна з нею вкладка «Оцінка»), яка дозволяє їм виконувати більш серйозну й трудомістку навчальну роботу (наприклад, проекти, творчі завдання і т.ін), що відповідає «Формам поточного оцінювання» в робочих програмах викладачів і є базовою для отримання студентами їх балів поточного контролю. Таким чином, студенти мають можливість слідкувати за результатами свого навчання, своєчасно ліквідовуючи заборгованості та покращуючи свою успішність. І останній момент, який стосується самостійної роботи за моделі он-лайн навчання, – це більша доступність викладача через можливість отримати консультацію в індивідуальному чаті зі студентом або на форумі групи на платформі Тімз, а також за допомогою електронної пошти або соціальних мереж (Viber, Telegram).

Отже, *grosso modo*, дистанційне навчання за допомогою Майкрософт офіс 365 є досить вдалою альтернативою очного навчання в аудиторіях: зручність використання цієї навчальної платформи, можливість дотримуватись розкладу занять, доступність усіх видів роботи (синхронних й асинхронних), різноманітність навчальних матеріалів для різних профілів студентів (візуалів, аудіалів, кінестетиків, логіків і т.п), можливість для студентів самостійно навчатись у власному темпі та контактувати з групою та викладачем в зручний час, а для викладачів – створити матеріали багаторазового використання, які можна легко адаптувати або вдосконалити, легкість та швидкість контролю знань за допомогою тестів. Разом з тим, звичайно, воно має свої недоліки: вірогідність технічних проблем (в тому числі відсутність інтернет-з'єднання), надмірне навантаження для всіх суб'єктів навчання через постійну роботу з комп'ютером, що спричиняє фізичну неможливість перевірки викладачем всіх письмових домашніх завдань студентів, необхідність живого спілкування як з навчальною метою (особливо при вивченні іноземної мови), так і з загальною метою (для подолання соціального відсторонення, спричиненого спілкуванням за допомогою гаджетів), складність оцінювання компетенцій (особливо при перевірці завдань з письма або письмового розуміння через можливість використання студентами всіх інтернет-ресурсів під час виконання цієї роботи).

Тому перспектива 3Н стає все більш затребуваною. Навіть без зміни навчального навантаження викладачів та розподілу навчальних годин для різних видів занять та самостійної роботи зрозуміло, що найуспішнішою є модель навчання, яка включає аудиторну роботу оф-лайн синхронно, а самостійну роботу он-лайн (на навчальній платформі) асинхронно, а також інтеграцію самостійного навчання та *face-to-face* навчання в групових форматах, що дозволить забезпечити адаптивну, більш індивідуалізовану професійну підготовку студентів. Така модель схожа на те, що Інститут Клейтона Крістенсена називає **ротацією лабораторій** (*lab rotation model*) [5], тобто модель, в якій певна кількість занять проходять в звичайних аудиторіях (фронтальна робота, що її основним завданням є надати суб'єктам навчання ефективний зворотній зв'язок з викладачем, можливість реального спілкування та виявлення певних проблем у студентській аудиторії), а після занять в традиційному класі студенти переходять в спеціалізований клас (лабораторію), де індивідуально працюють на комп'ютерах або планшетах, перевіряючи, поглиблюючи або закріплюючи знання та формуючи, натреновуючи навички. В нашому випадку он-лайн-навчання (лабораторія) може відбуватись як в комп'ютерному класі (що передбачає потребу технічного забезпечення процесу завдяки, наприклад, плануванню в розкладі занять студентів числівника й знаменника, або певних дат, коли аудиторна робота буде проходити в такому класі) або поза університетом (вдома або деінде). Мета он-лайн-роботи – дати кожному студенту можливість розвинути особисту відповідальність, саморегуляцію і навчитися вчитися. Під час такої роботи вони можуть не тільки повторювати матеріал, але й познайомитись з новим. Така модель навчання називається **перевернутий клас** (*flipped classroom*), відмінність якого у тому, що студенти отримують основний навчальний матеріал та інструкції он-лайн, зазвичай у формі навчального відео-ролика (*video capsule*) з дедуктивним поясненням матеріалу (від загальних положень, правил до прикладів), бібліографією / сайтографією та тестом для перевірки опанування нового матеріалу (*self-grading quiz*). А в аудиторії ця тема розглядається з урахування результатів тесту і викладач зупиняється на

найбільш складних моментах або опрацює індивідуально чи з групою студентів, у яких виникли складнощі при самостійному опрацюванні, а також пропонує завдання на автоматизацію матеріалу, зазвичай в інтерактивній формі (рольова гра, проект, тощо). Потреба впровадження інтерактивних форм роботи в класі, особливо проєктної діяльності є важливим завданням при такій формі навчання, оскільки вона дозволяє застосовувати (опять таки ітеративний глагол в інфинитиві стоїть в несовершеному виді в укр.яз.) знання та навички в практичних ситуаціях, розвивати комунікативні компетенції та отримувати зворотній зв'язок від одногрупників (група розглядається як міні-суспільство). Таким чином, модель навчання **перевернутий клас** є, безумовно, корисною, але вона не повинна, на наш погляд, повністю витіснити процес індуктивного пояснення матеріалу, коли студента підводять до потреби зробити самостійні висновки, сформулювати загальні положення, правила на базі прикладів, одиничних фактів. Отже, використання двох методів пояснення при face-to-face навчанні є рекомендованим, тому що дедуктивні сприяють розвитку аналітичних особливостей мислення людини, а індуктивні – синтетичних.

Важливість проєктної роботи підкреслена в моделі **ротація станцій** (*station rotation model*) або зміна робочих зон, за якої під час заняття учнів розділяють на три підгрупи (онлайн-робота (коли кожен студент займається за своїм індивідуальним графіком), робота з викладачем та проєктна діяльність) і працюють одночасно в різних зонах аудиторії (станціях), які мають бути певним чином оснащені. Така модель є цікавою й такою, що сприяє індивідуальному підходу до студентів через роботу в маленьких групах, але поки що й більш утопічною через матеріальні складнощі й потребу змін підходів та методів роботи викладачів, цілей занять, підбору навчальних матеріалів. Крім того, наші групи з іноземної мови не великі за кількістю, тому саме модель **ротація лабораторій** з елементами **перевернутого класу** нам видається найбільш продуктивною в сучасних умовах роботи в університеті.

Така модель навчання може бути, за потреби, трансформована в **розширену віртуальну модель** (*enriched virtual model*), яка пропонує спочатку традиційне навчання у вигляді аудиторних занять (меншу кількість годин), решту курсу студенти опановують на відстані в режимі он-лайн з тим самим викладачем, а також може бути доповнена моделлю **à la Carte** (з фр. вибір з меню, тобто за власним вибором), коли студент може пройти асинхронно додаткові (за опціями) курси он-лайн. Щодо останньої моделі, то в ДНУ імені Олеся Гончара наразі існує така можливість для студентів французького відділення. Адаже йдеться не про викладання певних аспектів мови, а про методику викладання французької мови на французькій платформі PRO FLE+ з українським викладачем-тьютором. Навчання за опціями вважається дуже прогресивним в сучасному освітньому просторі, тому розробка факультативних он-лайн курсів для студентів буде напевно розвиватись в майбутньому в нашій системі вищої освіти.

І, нарешті, найбільш багатообіцяючою, але й найскладнішою для реалізації в сучасних ЗВО України є **гнучка модель** (*flexy model*), основна ідея якої полягає в розробці гнучкого графіку роботи для кожного студента. Крім розробки графіку, що може змінюватись, залежно від потреби, для забезпечення такої моделі навчання, потрібна особлива організація простору в навчальних аудиторіях: центральний великий клас, в якому студенти мають індивідуальні місця роботи – міні-офіси, оснащені комп'ютерами для роботи он-лайн. По периметру центрального простору розміщуються дискусійні кімнати для роботи в малих групах, для обговорення під час брейнстремінга, для наукових досліджень. Крім того, є зона соціалізації, в якій молоді люди продовжують вчитися, але на диванах, пуфиках і т.ін. Головне за такої моделі навчання, щоб студенти могли вільно переміщатись і угруповуватись з урахуванням своїх потреб.

Отже, серед класичних моделей гібридного навчання, що втілюються в системах освіти закордонних країн, деякі можуть вже зараз бути запроваджені в умовах сучасного українського університету.

Основні висновки. Розвиток інформаційних технологій та нових підходів до навчання-викладання іноземної мови, які базуються на їх використанні, впровадження найкращих світових практик у сучасному ЗВО є основним шляхом до його модернізації й покращення його іміджу та престижу в межах нашої країни. Одним з найбільш ефективних і більш-менш доступних механізмів такої модернізації є застосування змішаного навчання, яке вирішує декілька важливих завдань:

1) перехід від викладання під керівництвом викладача до студентоцентричного підходу, побудованого на більшій самоорганізації студентів, формуванні їх здатності до активного, продуктивного навчання, до співпраці з викладачем та в навчальній групі, тобто до інтеграції зусиль для вирішення завдань навчання;

2) визначення важливої ролі викладача як співорганізатора навчального процесу, провідника інтерактивного навчання, індивідуального підходу та зворотного зв'язку з кожним студентом, як керівника інтелектуальною діяльністю студентів, який вміє організувати сумісний навчальний простір, що спонукає як до діалогу, обміну думками, до комунікації на заняттях, так під час виконання самостійної роботи;

3) перерозподіл викладацького навантаження, згідно з новими вимогами: більше часу на підготовку навчального процесу, на створення навчальних матеріалів (в тому числі завдань для оцінювання досягнень студентів), на наукові дослідження, що сприяє формуванню у викладацького складу університетів більш гнучкого, творчого мислення та прагнення до професійного саморозвитку й самовдосконалення (як педагогічного, мовного, так і інформаційно-технічного).

Найбільш придатною для впровадження в нинішніх умовах розвитку класичних ВНЗ/ЗВО України нам видається модель змішаного навчання, відома як «ротація лабораторій», яку слід доповнити елементами моделі «перевернутий клас». Однак, навіть ці зміни потребують додаткових зусиль з боку викладачів та керівництва навчальних закладів, без яких не можливе ефективне надання освітніх послуг в модерному світі.

Перспективи. В подальшому українські університети повинні працювати над створенням ще більш гнучкої моделі вищої освіти, яка б дозволила розроблення індивідуального плану освіти для кожного студента з вибором навчальних дисциплін, синхронних та асинхронних форм роботи і розподілу навчальних годин між ними. Такі перспективи потребують ще детальнішого аналізу та систематизації компетенцій викладачів, формулювання вимог до впровадження різних моделей навчання відповідно до навчальних цілей та завдань кожного окремого навчального закладу.

Література:

1. Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов: тези доповідей (м. Київ, 21 березня 2018 р.) / Відп. за вип. К. В. Богатирьова. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 111 с.
2. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / за ред. В. М. Кухаренка. Харків : «Міськдрук», НТУ «ХП», 2016. 284 с.
3. Хорн М., Стейкер Х. Смешанное обучение. Использование прорывных инноваций для улучшения школьного образования. Предисловие Клейтона Кристенсена. San-Francisco : Jossey Bass, 2015. URL: http://imc-ya172.ru/images/1_4.pdf (дата звернення: 30.07.2021).
4. Blended-learning. URL: <https://www.christenseninstitute.org/blended-learning/> (дата звернення: 28.07.2021).
5. Blended_learning_models. URL: https://blendedlearning.pro/blended_learning_models/ (дата звернення: 02.08.2021).
6. Bonk C. J., Graham C. R. Handbook of blended learning: Global Perspectives, local designs. San Francisco, CA : Pfeiffer Publishing, 2004. 586 p. URL: http://curtbonk.com/graham_intro.pdf (дата звернення: 05.08.2021).
7. Charlier B., Deschryver N. et Peraya D. Apprendre en présence et à distance. Une définition des dispositifs hybrides. *Distances et savoirs*. 2006/4 (Vol. 4). P. 469–496. URL : <https://www.cairn.info/revue-distances-et-savoirs-2006-4-page-469.htm> (дата звернення: 04.08.2021).
8. Docq F., Lebrun M., Smidts D. Analyse des effets de l'enseignement hybride à l'université : détermination de critères et d'indicateurs de valeurs ajoutées. *Revue internationale des technologies en pédagogie universitaire. International Journal of Technologies in Higher Education*. 2010. 7(3). P. 48–59.
9. Friesen N., Report: Defining Blended Learning, 2012. 10 p. https://www.normfriesen.info/papers/Defining_Blended_Learning_NF.pdf (дата звернення: 05.08.2021).
10. Qu'est-ce qu'un cours hybride? URL: <https://saea.uottawa.ca/site/qu-est-ce-qu-un-cours-hybride> (дата звернення: 28.07.2021).
11. Synchronous vs Asynchronous Learning. URL: <https://www.elearners.com/education-resources/degrees-and-programs/synchronous-vs-asynchronous-classes/> (дата звернення: 02.08.2021).

Отримано: 18 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: potiuk@tntpu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-219-221

Потюк І. Є. Використання цифрових технологій в навчальному середовищі закладів вищої освіти: офлайн та онлайн формати. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 219–221.

УДК: 004:371:378

Потюк Ірина Євгенівна,

кандидат педагогічних наук,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

**ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОФЛАЙН ТА ОНЛАЙН ФОРМАТИ**

Статтю присвячено актуальній проблемі впровадження цифрових технологій у галузі освіти з метою формування в її системі самостійної, відповідальної, соціально активної особистості. Проаналізовано специфіку оволодіння цифровою компетентністю, яка сьогодні є невід'ємним компонентом професійної підготовки студента, і внаслідок застосування цифрових технологій забезпечує майбутніх фахівців відповідними знаннями, формув в них вміння орієнтуватися в інформаційному просторі та працювати в динамічних умовах. Обґрунтовано теоретичні аспекти дослідження, визначено основні інтенсифікатори трансформаційних процесів в освіті, охарактеризовано шість рівнів розвитку цифрової компетентності відповідно до специфіки професійних задач, виду та рівня освітньої підготовки. Розкрито поняття «цифрова компетентність», «цифрові технології», «цифровізація». Обґрунтовано доцільність застосування цифрових технологій для підвищення ефективності практичної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Виділено найбільш поширені цифрові технології та систематизовано їх у таксономію у контексті формування цифрової компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна компетентність, цифрова компетентність, цифрові технології, інформатизація освіти, офлайн/онлайн режим навчання, освітнє середовище, цифровізація.

Ірина Potiuk,

PhD of Pedagogical Sciences,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

**USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT
OF HIGHER EDUCATION: OFFLINE AND ONLINE LEARNING**

The article is devoted to the up-to-date problem of introduction of digital technologies by their integration in higher education teaching and learning for the purpose of formation of the independent, responsible, socially active personality. The specifics of mastering digital competence, which today is an integral component of students' training, and due to the use of digital technologies provides future professionals with relevant knowledge, forms their ability to adequately use digital information and work in a dynamic environment. The features of the use of digital technologies in the professional offline/online activities of future specialists are discussed; the overall positive impact of use of technologies in students learning process and outcomes aimed to promote students' active engagement and participation in the learning process inside and outside the classroom is admitted. The data also revealed digital technologies to support more transmissive ways of teaching, facilitating students individually to access, share and publish information, and significantly lesser used to promote collaborative and cooperative learning. The potential benefits of digital technologies in the classroom are revealed and can be taken to mean digital processing systems that encourage active learning, knowledge construction, inquiry, and exploration, and which also allow for remote communication as well as data sharing to take place between teachers and/or learners in different physical classroom locations. Theoretical aspects of the research are substantiated; the main intensifiers of transformation processes in education are determined; six levels of digital competence development are characterized in accordance with the specifics of professional tasks, type and level of educational training. The concepts of "digital competence", "digital technologies", "digitalization" are disclosed. The effectiveness of using digital technologies in order to increase the efficiency of practical training of future professionals in higher education institutions is substantiated. The most widespread digital technologies are singled out and systematized into taxonomy in the context of formation of digital competence of future specialists.

Key words: professional competence, digital competence, digital technologies, informatization of education, offline / online learning, educational environment, digitization.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Сьогодні невід'ємним компонентом навчального процесу в закладах вищої освіти є використання цифрових форм, методів та інструментів навчання, які підсилюють результативність формування та розвитку необхідних компетентностей майбутнього фахівця в цілому, в тому числі й відповідної професійної компетентності зокрема.

На сучасному етапі цифровізації освітнього простору паралельно використовується ряд синонімічних понять у контексті розвитку глобального тренду цифрової трансформації суспільства, зокрема «цифрова компетентність», «цифрова грамотність», «інформаційно-цифрова компетентність», «інформаційно-комунікаційна компетентність», «медіа-компетентність», «цифрова культура». У даному дослідженні ми надалі будемо використовувати термін «цифрова компетентність».

Так, у контексті трансформації української освіти та вимог сучасного цифрового суспільства невіддільною складовою професійної компетентності висококваліфікованих фахівців (майбутніх, молодих, або ж досвідчених) виділено саме цифрову компетентність, яку розглядаємо як здатність та вміння раціонально й системно застосовувати новітні технології, освітні практики чи інструменти для досягнення поставлених цілей. Тому навчальний процес повинен бути орієнтований не лише на розвиток навичок критичного та аналітичного мислення для його інтенсифікації, але й на формування вміння продуктивного використання цифрових технологій у будь-якому форматі навчання для ефективного опрацювання інформації та її подальшого застосування у професійній діяльності чи для особистих потреб у процесі повсякденної життєдіяльності [3].

Таким чином, акцент сьогодні іде не лише на розвиток особистісних і професійних якостей учасників освітнього процесу (тут ми маємо на увазі не лише студентів, але і викладачів), їхньої креативності, але й на закріплення набутих в умовах цифрово-

го освітнього середовища (офлайн чи онлайн) знань та навичок шляхом активного їхнього застосування за межами класу, адже важливими є уміння саме інтерпретувати й аналізувати отриману за допомогою цифрових технологій інформацію, яка, цілком погоджуємося з думкою О. Антонової та Л. Фамілярської, на сучасному етапі розвитку суспільства набуває ознак Big Data [1].

Ми бачимо, що цифровим технологіям відводиться суттєва роль у розвитку та підвищенні якості сучасної освіти сьогодні, підготовці компетентних фахівців, а також створенні необхідних умов для їхнього подальшого самовдосконалення, що і підкреслює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформатизації освіти та особливості формування освітнього інформаційного середовища засобами цифрових освітніх технологій розглядалися такими вітчизняними та іноземними науковцями як М. Бойко, Г. Генсерук, А. Гуржій, Т. Коваль, К. Колос, В. Олійник, Р. Шарп (особливості формування інформаційного освітнього простору та використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в навчальній діяльності); В. Биков, М. Жалдак, А. Коломієць, Н. Морзе, Л. Петухова, С. Семерікова, С. Бенет, Ф. Кіркман (психолого-педагогічні положення теорії інформатизації сучасної освіти та особливості використання цифрових технологій у навчальному процесі вищої школи); Д. Белшоу, Р. Гобс, П. Мерфі, К. Міллер, М. Реснік (сутність, вільне володіння цифровою компетентністю та розвиток цифрової культури майбутніх фахівців) та ін.

Мета статті – розглянути особливості використання цифрових технологій в навчальному процесі закладу вищої освіти як інструментів підвищення ефективності професійної підготовки фахівців та взаємодії у площині відносин викладач-студент, а також класифікувати і виокремити найбільш поширені технології у цифровому офлайн та онлайн середовищі.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення для адаптації до цифрового середовища, швидкий темп розвитку якого постійно змінюється, необхідні професійні знання цифрових технологій та інноваційних засобів навчання, а також відповідні вміння для їхньої імплементації. Так, експерти виокремлюють наступні ключові рушійні сили, що зумовлюють необхідність бузупинно розвивати навички та вдосконалювати цифрові знання в майбутньому [7, с. 4; 6]:

- зростаюча глобалізація;
- інформатизація, швидке поширення нових технологій і мобільних автоматизованих високотехнологічних виробництв та потужностей;
- попит на фахівців з оригінальним мисленням, здатних до нестандартних рішень, таких, які вміють орієнтуватися в інформаційному просторі, динамічно як опрацьовувати, так і продукувати нову за змістом інформацію;
- засоби комунікації і засоби масової інформації з використанням ІКТ як у глобальному, так і національному масштабах;
- безпрецедентна реорганізація роботи в усіх сферах діяльності завдяки новим технологіям і соціальним медіа, які значно розширюють можливості комунікації та співпраці.

Ми бачимо, що все важливішою для результативного розвитку інновацій, автономного становлення й активної участі особистості у життєдіяльності інформаційного суспільства стає її цифрова компетентність, яка обумовлюється неминучим використанням новітніх цифрових технологій, які є передумовою не лише для підвищення якості навчального процесу в закладах освіти, але і їхнього подальшого свідомого використання в професійній чи особистісній сфері спілкування.

В освітньому середовищі компетентність розглядають як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [4]. В рамках нашого дослідження дане твердження набуває змісту у контексті цифровізації, яка впливає на усі сфери життя, включаючи освіту.

Тому, цифрову компетентність розуміємо як сукупність знань, здібностей, особливостей характеру і поведінки, які необхідні для того щоб людина могла використовувати цифрові технології для досягнення цілей у своєму професійному та особистому житті. Компетентність у сфері цифрових технологій повинна сприйматися не лише як знання, що мають відношення до технічних навичок, але й як знання, більшою мірою, зосереджені на когнітивних, соціальних та емоційних аспектах роботи і життя в цифровому середовищі. Цифрова компетентність – це багатограний динамічний процес, який постійно модифікується з появою нових технологій [7, с. 6].

Науковці інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України охарактеризували чотири рівні розвитку цифрової компетентності фахівця – користувач, тьютор, консультант і дослідник – та визначили для кожного з них мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний та рефлексійно-проектувальний компоненти [2].

Аналізуючи зміст цифрової компетентності, О. Спрін [5] пропонує визначати шість рівнів її розвитку, кожен з яких автор рекомендує певною мірою конкретизувати з огляду на специфіку професійних задач, виду та рівня освітньої підготовки:

- вступний: передбачає розуміння необхідності застосування цифрових технологій для розвитку освіти;
- мінімально-базовий: вміння користуватися готовими програмними продуктами;
- базовий: знання та вміння використовувати основні цифрові технології у професійній діяльності;
- підвищений/поглиблений: вільне застосування цифрових технологій у професійній діяльності;
- дослідницький: вільне використання цифрових технологій, Інтернет-ресурсів у дослідницькій, проектній діяльності;
- експертний: професійне впровадження цифрових технологій в освітній процес.

Впевнене і, водночас, раціональне застосування цифрових технологій дозволяє зробити процес навчання не лише цікавим та інтерактивним, але й мобільним, диференційованим та індивідуальним, при цьому, не замінюючи викладача, а, навпаки, доповнюючи його, що, своєю чергою, слугує певною мотивацією для академічно-добросесного створення, обробки, пошуку, взаємного обміну інформацією в освітньому, публічному просторі та приватному спілкуванні; усвідомлення необхідності інформаційної й медіа-грамотності, формування критичного мислення, вміння працювати з базами даних, розуміння важливості кібербезпеки, а також етики роботи з інформацією (інтелектуальна власність, авторське право тощо).

Згідно з Н. Селвін [10], цифрові технології можуть включати використання комп'ютерів, планшетів, смартфонів, Facebook, Moodle, онлайн бібліотек, Google, YouTube, Microsoft Word чи інших сервісів, але в жодному разі не обмежуватись ними, уможливаючи доступ до Інтернету не тільки у закладі освіти чи вдома, але й у будь-якому місці за допомогою портативного пристрою.

Таким чином, термін «цифрові технології» не обмежується використанням електронних пристроїв (в тому числі й портативних), програмних забезпечень, електронних ресурсів, а доповнюється можливістю використання широкого спектру

технічних засобів навчання (інформаційних, навчальних, тренажерних) та електронних інструментів (комп'ютерні програми та додатки, гаджети, системи) в офлайн/онлайн режимі як для навчальних, так і для особистих цілей, формуючи відповідний набір навичок та вмій не лише споживати інформацію, але і створювати її, а також розуміти механізми та особливості функціонування цифрового середовища.

У ході нашого дослідження ми не мали на меті деталізувати усі наявні типології цифрових технологій, які достатньо висвітлені у численних наукових працях [8; 9; 10; 11], а відібрали ключові з них шляхом аналізу та співставлення наявних класифікацій із врахуванням практичної мети конструктивно опрацювати дані для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією в освітньому, публічному та приватному середовищі спілкування. Тому, розглядаючи питання формування цифрової компетентності майбутніх фахівців, на основі систематизації та узагальнення вітчизняної й зарубіжної практики використання цифрових технологій, ми пропонуємо наступну таксономію:

- Системи управління навчанням (Learning Management Systems, LMS): Moodle, Google Classroom, WebCT, Blackboard, Canvas та інші платформи для підтримки онлайн-курсів.
- Інструменти/системи для публікацій та спільного доступу/взаємодії: YouTube, подкасти, електронні книги, відеолекції, документи Google, соціальні закладки (Social Bookmarking), Mind Maps, Wikis, Blogs, тощо.
- Соціальні мережі: Facebook, Instagram, Twitter, Clubhouse, LinkedIn, Ning, Academia.edu тощо.
- Інструменти міжособистісного спілкування: електронна пошта, ZOOM, Viber, Telegram, WhatsApp, Skype, Discord, форуми, вебінари, інтернет-проекти тощо.
- Мобільні додатки/застосунки: програмне забезпечення для роботи на смартфонах, планшетах та інших мобільних пристроях.
- Інструменти агрегації контенту: RSS-канали, NetVibes, Google Reader та інші алгоритми забезпечення швидкого та якісного збирання текстових даних.
- Віртуальна реальність: онлайн ігри та програми для роботи в режимі реального часу, віртуальні лабораторії тощо.
- Системи оцінювання та зворотного зв'язку: електронне тестування (Google Forms, Moodle), рефлексія (фідбек в аудіо чи письмовій формі), електронне нотування (Pages, Trello, Evernote) тощо.

Запропонована класифікація цифрових технологій допоможе як викладачам закладів вищої освіти, так і студентам зрозуміти процес навчання продуктивнішим, більш мобільним та автономним, адже, як доводить практичний досвід, на усіх рівнях, етапах та форматах навчання сьогодні має місце застосування цифрових технологій. Не претендуючи на вичерпність, вважаємо виокремлені вище цифрові технології достатніми для ефективного формування цифрової компетентності фахівців.

Викладене вище дає підстави підсумувати, що цифрові технології є одним із ключових факторів, які не лише сприяють, але й допомагають визначити, як і наскільки ефективно студенти опрацюють навчальний матеріал, одночасно, забезпечуючи їх уміннями вирішувати конкретні навчальні завдання, формуючи автономність у навчанні, що на сучасному етапі розвитку освіти є фундаментальним чинником для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців та їхньої підготовки до активного самостійного спілкування, життя та діяльності в цифровому світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми проаналізували й описали особливості цифрової компетентності як однієї із основних складових для ефективного формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Ми встановили, що дигіталізація суспільства загалом, і освіти зокрема, передбачає володіння особистістю цифровими знаннями, навичками та вміннями, які дають можливість швидко та ефективно інтерпретувати, аналізувати та продукувати за допомогою цифрових технологій інформацію, роблячи їх вимогою сьогодення для висококваліфікованого фахівця. А виокремлення зазначеної у статті класифікації цифрових технологій стане основою для подальшої їхньої деталізації у контексті формування цифрової компетентності у майбутніх фахівців у площині відносин викладач-студент, що й буде проаналізовано у наступних дослідженнях.

Результати цього дослідження можуть бути використані для науково-теоретичного обґрунтування особливостей змісту системи цифрової компетентності викладачів, студентів, учителів та учнів закладів освіти.

Література:

1. Антонова О. Є., Фамільярська Л. Л. Використання цифрових технологій в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Open educational e-environment of modern University, special edition : Спецвипуск «Нові педагогічні підходи в STEAM освіті»*. 2019. С. 10–22.
2. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рекомендації / В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. Київ : Атіка, 2010. 88 с.
3. Потюк І. Є. Цифрова компетентність як складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі : тези доповідей всеукраїнської наукової практичної інтернет-конференції, ТНПУ, 6 листопада 2020 р.* Тернопіль, 2020. С. 25–27.
4. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Верховна рада України : офіційний веб-портал*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3733/2/09somtio.htm>.
6. Тимченко О. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців освіти. *Народна освіта : електронне наукове фахове видання*. 2019. № 1 (37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5548.
7. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналіт. зап. / В. С. Куйбіда, О. М. Петрос, Л. І. Федюлова, Г. О. Андрощук. Київ : НАДУ, 2019. 28 с.
8. Batista J., Morais S., Ramos F. Researching the Use of Communication Technologies in Higher Education Institutions in Portugal. *Handbook of Research on Engaging Digital Natives in Higher Education Settings* / Eds. M. Pinheiro & D. Simões. Hershey, PA, USA : IGI Global, 2016. P. 280–303.
9. Conole G., Alevizou P. A literature review of the use of Web 2.0 tools in Higher Education. Walton Hall, Milton Keynes, UK : The Open University. 2010. 111 p.
10. Selwyn N. Is Technology Good for Education. Toronto, ON : John Wiley & Sons. 2016, 160 p.
11. Siemens G., Tittenberger P. Handbook of Emerging Technologies for Learning. 2009. 65 p.

Отримано: 2 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: shtohman@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-222-224

Штохман Л. М. Переклад на заняттях іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 222–224.

УДК: 372.881.1

Штохман Лілія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет

ПЕРЕКЛАД НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання використання перекладу у вивченні іноземної мови. Переклад як діяльність на занятті з вивчення іноземної мови є неоднозначним видом діяльності, з приводу якого точаться дискусії, адже метою сучасного викладання є максимальне виключення її з процесу навчання. І хоча він перешкоджає створенню на занятті іноземної атмосфери, переклад все ще широко застосовується за багатьма методиками та є засобом ефективного вивчення іноземної мови. Виявлено, що серед переваг його використання є застосування різних прийомів співставлення та виявлення особливостей взаємодії двох мов.

Ключові слова: переклад, завдання, заняття, іноземна мова, викладання.

Liliia Shtokhman,
PhD of Philology, associate professor,
West ukrainian national university

TRANSLATION IN A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

The article deals with the issue of translation in teaching a foreign language.

It considers some of the many objections thinkers and practitioners have to translation, and some of the possible benefits of its use. Translation was the basis of language teaching for a very long time, and then rejected as new methodologies started to appear. It was not so long ago that a great number of teachers admitted feeling guilty about using students' L1 in the English classrooms. Together with drilling, grammar and other ingredients of English teaching, translation has been too easily demonized for too many years. It is clear that the use of L1 has to be restricted or allowed only when benefits clearly counteract drawbacks. Learners may not see the value of translation as an activity to help them learn English, and instead see it as a specialised, and difficult, activity. It is stated that by relying on translation, students don't develop the 'real world' strategies, which could help them to negotiate meaning and communicate when they need to make themselves understood or to understand someone who doesn't share their language. But many ELT teachers and theorists now see the validity and value of translation as an activity in communicative classrooms. Translation in groups can encourage learners to discuss the meaning and use of language at the deepest possible levels as they work through the process of understanding and then looking for equivalents in another language. Discussion of differences and similarities during the translation process helps learners understand the interaction of the two languages and the problems caused by their language.

Key words: translation, task, activity, foreign language, teaching.

У наші дні, коли розвиток міжкомунікативної та міжкультурної співпраці є одним із найважливіших завдань освітньої діяльності, володіння іноземними мовами є неодмінним вмінням сучасної людини для власної реалізації та повноцінного функціонування у суспільстві. Розуміння іноземної мови як засобу міжнародного спілкування стимулює пошук нових підходів в організації процесу навчання іноземних мов, який забезпечуватиме пізнання студентами нової культури.

Переклад є важливою частиною вивчення іноземної мови, що частково став другорядним у цьому процесі з приходом і повним пануванням комунікативних методик її опанування. Не зважаючи на це, тепер він є частиною багатьох занять за комунікативною методикою та засобом ефективного вивчення іноземної мови.

Відповідно до дидактичної теорії, у руслі якої здійснюється процес навчання, визначаються особливості підготовки і проведення заняття. Досить докладно описана їхня специфіка в пояснювально-ілюстративному і проблемному навчанні (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов та ін.). Його суть полягає у виході за межі сучасного світогляду, інтегруванні традиційного і нетрадиційного знання, у пошуку нестандартних шляхів вирішення професійних задач, посиленні суб'єктивної поведінки студента (С. О. Сисоева, В. В. Рибалка, О. М. Піхота) [8, с. 512].

Останнім часом з'явилося чимало праць про переклад, в яких автори поєднують питання перекладу з наукою про мову (І. Р. Гальперін, Т. А. Дейк, О. О. Залєвська, І. О. Зимня, О. О. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн), з її найновішими досягненнями (І. С. Алексєєва, С. В. Баранова, Л. К. Латишев, В. І. Провоторов, О. Л. Семенов, В. В. Соколова, Л. В. Цвяк, Л. М. Черноватий). Завдання теорії в них органічно взаємодіють з інтересами перекладацької практики, проблемами підготовки кваліфікованих перекладачів. Окремі аспекти питання розглядають О. Гусєв, Б. Інфантьєв, А. Лосєв, Н. Назарова, В. Бабенко та інші [6].

Переклад був ключовим елементом граматично-перекладного методу навчання іноземної мови, що походив від класичного методу викладання грецької та латинської мов. Зважаючи на його недоліки, нові методології взяли до його удосконалення. Прямий або природний метод, створений у Німеччині і Франції близько 1900 року, був відповіддю на очевидні проблеми граматично-перекладного методу. У прямому методі учитель та учні уникають використання рідної мови (L1), залучаючи лише цільову мову (L2). Як за прямим, так і за пізнішим аудіолінгвальним методом, пропонувалось вчити мову безпосередньо, без використання L1 для пояснення нових явищ. Гуманістичні та комунікативні методики відійшли ще далі від її використання [5].

З приходом, а потім повним домінуванням комунікативних методологій переклад швидко відійшов у минуле разом із іншими «традиційними» інструментами, такими як диктування чи читання вголос. Однак ці та інші «забуті» види діяльності сьогодні є особливістю багатьох занять за комунікативною методикою, хоча підхід до їх використання змінився.

З огляду на вищевказане, **метою** нашої статті є огляд праць зарубіжних науковців та практиків щодо переваг, недоліків та способів залучення перекладу на занятті як одного із видів діяльності у навчанні іноземної мови.

Переклад як діяльність на занятті з вивчення іноземної мови є все ще суперечливим видом діяльності, з приводу якого точаться дискусії. Для вчителя, що створює на занятті іншомовну атмосферу, використання перекладу впродовж навчання не є найкращим варіантом. Переклад, за визначенням, пов'язаний із текстом і обмежується двома навичками – читання та письма. Як зазначає у своїй праці британський письменник та вчитель-практик Пол Кей (Paul Kaye), переклад не допомагає учням розвинути власні навички спілкування, а навпаки заохочує їх до частого використання рідної мови (L1), тоді як метою сучасного викладання є максимальне виключення її з процесу навчання [5].

Та серед переваг він зауважує те, що у процесі перекладу під час обговорення відмінностей і подібностей між L1 та L2 студентам передусім вдається зрозуміти особливості взаємодії двох мов та труднощі, що викликані їх рідною мовою. За допомогою такого співставлення студенти можуть оцінити сильні та слабкі сторони L1 та L2, наприклад, у порівнянні метафор чи ідіом. Діяльність з перекладу, як він зазначає, може бути зосереджена на дуже конкретних цілях навчання, таких як відпрацювання певної лексики, аспектів граматики, стилів тощо. Для багатьох студентів розвиток навичок перекладу означає природний і логічний перехід на вищий рівень володіння мовою, що є додатковим мотиваційним фактором.

Слідуючи за гуманістичними методиками, Пол Кей (Paul Kaye) у своїй статті «Translation activities in the language classroom» розглядає недоліки використання перекладу у вивченні іноземної мови, що за його спостереженнями, має значний вплив на діяльність як вчителів, так і учнів.

- Учням переклад допомагає отримати інформацію про мову, а не навчитись її використовувати, не допомагає розвинути комунікативні навички.
- Переклад спонукає до використання рідної мови увесь час протягом вивчення іноземної на занятті, тоді як метою сучасного викладання є усунення першої з навчального процесу.
- Навички, які тренуються у процесі перекладу, можуть бути корисними не для всіх студентів. Найкраще вони підходять для, наприклад, студентів із аналітичним типом мислення.
- Студенти можуть не розуміти, для чого їм переклад як діяльність у вивченні іноземної мови. Його вони, натомість, часто сприймають як важку спеціалізовану діяльність.
- Завдання на переклад вимагають від викладача ретельної підготовки та затраченого часу, особливо у непередбачуваних ситуаціях.
- Для виконання завдань на переклад навчальна група повинна бути високомотивованою.
- Використання перекладу під час занять порушує іншомовну атмосферу на занятті.
- За своєю природою, переклад пов'язаний із текстом та навичками читання і письма, тому часто забирає надто багато часу, зважаючи на обмежений час навчального заняття. Тому саме від майстерності викладача залежить залучення такого виду діяльності до переліку активностей.

Науковець і теоретик перекладу Алан Даф (Alan Duff) у своїй праці *Bringing translation back into the language class (Practical English Teaching)* стверджує, що оскільки переклад вимагає гнучкості, коли читач шукає найвідповідніші слова, точності і чіткості, щоб передати те, що закладено в оригіналі, за своєю природою переклад – один із видів комунікативної діяльності, завдання якої – якнайточніше передати зміст, використовуючи всі можливі засоби комунікації [2].

Зважаючи на це, на противагу переліченим недолікам Пол Кей (Paul Kaye) перелічує ряд переваг і стверджує про користь перекладу як діяльності на заняттях за комунікативною методикою. У своїй статті він наводить перелік способів ефективного використання перекладу на заняттях.

- За умови належної підготовки, завдання на переклад можуть охопити всі 4 види навчальної діяльності.
- Переклад в групах заохочує студентів до обговорення та використання мови на найглибших можливих рівнях у процесі осмислення та пошуку еквівалентів у рідній мові.
- Переклад як діяльність допомагає у підготовці проєктів та письмових робіт. За дослідженнями, про які пише науковець, студенти можуть знайти значно більше додаткової інформації на певну тему рідною мовою, яку можуть перекласти.
- Виконуючи переклад, студенти під керівництвом вчителя можуть акцентувати на аналізі різних аспектів: лексичних одиниць, граматичного матеріалу, стилів ітп.
- Для багатьох студентів досягти майстерності в перекладі – є природною і логічною ознакою високого рівня володіння мовою, а це є мотивуючим фактором.
- І зрештою, переклад є природним процесом, який став ще важливішим у сучасному глобалізованому світі. Він необхідний для здійснення щоденної діяльності у чужій країні [5].

Як радить вчитель-практик, щоб включити завдання на переклад в план заняття, викладачу необхідно інтегрувати їх в інші типи діяльності/навички. Важливо, за його словами, обирати для цього короткі тексти і, особливо коли студенти працюють в групах, застосовувати для цієї діяльності, де можливо, елемент так званих «інформаційних прогалин», про які детальніше у своїй статті пише експерт у сфері навчання мови Гарет Різ (Gareth Rees).

За її словами, систематичне і навмисне створення проблемних ситуацій сприяє виникненню мотиву і потреби висловлювання, висунення гіпотез, припущень, активізації розумової діяльності. Вона досліджує поняття GAP між співрозмовниками як мотиву для комунікації. Пошук способів для створення таких прогалин, які потребують заповнення, створює можливості для спілкування і спонукає до нових видів діяльності. У цьому контексті це – різниця в поінформованості, що широко застосовується в комунікативному підході [8; 9; 10].

Як стверджує Пол Кей (Paul Kaye), ключовим елементом у виконанні вправ на переклад є те, як їх сприймають студенти. Важливо пояснити цілі такої діяльності та обговорити питання, які можуть виникати в процесі її виконання. Включення такого виду роботи не повинно суперечити загальним цілям навчання. Якщо головною метою є звести використання L1 на занятті до мінімуму чи ця діяльність не є цікавою для студентів, завдання такого типу є не найкращим вибором. І навпаки, якщо таке заняття цікавить студентів, і вони прагнуть навчитись більше, варто заохочувати їх до глибшого, додаткового вивчення особливостей перекладу [5].

Вчитель-практик пропонує наступні види діяльності на занятті:

- Робота в групах над перекладом різних частин тексту з подальшим перегрупуванням для об'єднання частин у цілісний текст з використанням відповідних мовних засобів логічного об'єднання інформації.
- Переклад в групах одного короткого тексту, перегрупування для порівняння версій перекладу, які згодом можна порівняти з офіційною опублікованою версією.
- Переклад та подальший зворотний переклад тексту. Предметом наступного обговорення можуть бути відмінності результатів та їх причини.
- Обговорення неякісних перекладів та їх причин. Джерелами можуть бути зразки машинного перекладу.
- Переклад епізоду з фільму з наступним його дублюванням мовою перекладу.
- Розвідка і представлення варіацій перекладу певних груп слів на обрану чи професійну тематику [5].

Британський педагог – науковець Нік Пічі (Nik Peachey) у своїй праці розглядає переклад як один із не найкращих способів представлення нової лексики у навчанні іноземної мови. За його словами, студенти, що покладаються на переклад, значним чином є залежними від словника/викладача і тп. Таким чином, вони не розвивають навичок використання лексики в іншомовній реальності, коли значення може потребувати додаткового пояснення [7].

Він пропонує альтернативні методи передачі значення слова чи виразу, щоб урізноманітнити види діяльності на занятті:

- жести і міміка, що дозволяють пояснити значення більшості слів, особливо дієслів. Такий спосіб дозволяє додати значенням елементу гри, зробити їх цікавішими.
- зображення (фото, малюнки) допомагають швидко передати значення нових слів, що виникають в процесі навчання, особливо тих, що означають предмети. Це також робить заняття ще цікавішим для студентів.
- графіки, шкали допомагають представити рівень чи силу у випадку зі словами типу любити, ненавидіти, захоплюватись, любити чи подібними або з прислівниками частоти.
- реальні речі, які можна принести на заняття, особливо для тих, для кого важливі тактильні відчуття, хто за своєю природою вчиться, осягаючи на дотик. Особливо це стосується слів, точне значення яких краще можна зрозуміти, відчувши їх на дотик.
- глумачний словник іноземною, що може допомогти розвинути навички самостійної роботи студента.
- пояснення – досить корисно для студентів навчитись іноземною мовою розповідати, що означає слово. Це, у свою чергу, в разі потреби дозволить їм легко пояснити, яке слово вони не розуміють.
- синоніми/антоніми – навести протилежні чи подібні за значенням слова є гарним і швидким способом передати значення слова, але цей спосіб вимагає додаткового пояснення конотації слів і їх відмінності.
- словотвір чи розбір складних слів на частини – таким чином студенти вчать розуміти значення суфіксів та морфем. Це корисно для загального опанування мовою, а не лише для вивчення слова, що дозволить застосовувати знання і до інших слів, які вони вживають.

– контекст є найкращим способом передачі значення, як зазначає Нік Пічі (Nik Peachey), адже якщо студенти можуть зрозуміти значення слова чи фрази з контексту, в якому їх зустрічають, це свідчить, що вони на шляху до успішного самостійного використання мови.

Серед можливих проблем, як зауважує вчитель-практик є те, що студенти можуть бути неготовими до включення в інші види роботи крім перекладу. В такому випадку науковець радить застосовувати їх поступово, а сам переклад запропонувати як нагороду за процес пошуку. Хоча багато з перелічених методів передачі значення можуть потребувати додаткового часу та більше зусиль з підготовки, ніж простий переклад, педагог вважає, що вони є цікавішими та результативнішими способами вивчення мови [7].

Отож, дослідження у сфері викладання іноземної мови доводять, що переклад як один із видів діяльності на занятті у багатьох випадках інтенсифікує та удосконалює процес набуття іншомовних компетенцій. Його використання, за умови відповідного планування, доводить свою ефективність у поглибленні знань студентів з іноземної та рідної мови і підготовці їх до впевненого користування цими мовами у житті.

Література:

1. Berns M. S. Functional approaches to language and language teaching: Another look. S. Savignon & M. S. Berns "Initiatives in communicative language teaching. A book of readings". Boston : Addison-Wesley Publishing Co., 1984. P. 3–21.
2. Duff A. Bringing translation back into the language class. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/translation-activities-language-classroom>.
3. Зязюн І. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології. *Творча особистість у системі неперервної освіти*. Харків : ХДПУ, 2002.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. 2-е вид., випр. і перероб. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
5. Johnson M. A Philosophy of second language acquisition. London : Yale University Press, 2004. 218 p.
6. Kaye Paul Translation activities in the language classroom. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/translation-activities-language-classroom>.
7. Клименко Ж. В. Формування уявлення учнів про художній переклад у процесі вивчення зарубіжної літератури. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/380/1/6A9F32C2.pdf>.
8. Peachey Nik Conveying meaning. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/conveying-meaning>.
9. Rees Gareth Find the gap – increasing speaking in class. URL: <http://www.teachingenglish.org.uk/article/find-gap-increasing-speaking-class>.
10. Штохман Л. Деякі аспекти навчання іноземного усного мовлення. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 315–318.
11. Штохман Л. Комунікативна складова у навчанні іноземної мови у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 512–515.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 15 вересня 2021 року

Прорецензовано: 17 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: oksana.derevianko@pnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-225-228

Дерев'янка О. А., Тронь А. А. Предикати примусу як засіб категоричного волевиявлення у семантико-синтаксичній структурі англійського речення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 225–228.

УДК: 811.111'366.587

Дерев'янка Оксана Андріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Тронь Андрій Андрійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРЕДИКАТИ ПРИМУСУ ЯК ЗАСІБ КАТЕГОРИЧНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО РЕЧЕННЯ

*У статті проаналізовано семантику предикатів примусу як одного з домінуючих засобів вираження дебітивної модальності. Примус аналізуємо як зумовлену необхідність діяти всупереч власній волі чи бажанню. Основним засобом вираження семантики примусу виступає предикат **to force**. Всі предикати позначають примусову дію різної інтенсивності, тобто існує семантична диференціація предикатів примусу. Вони характеризуються негативною конотацією, оскільки дія є примусовою для суб'єкта, небажаною, суперечить його інтересам та волі. Негативний компонент міститься й у власне семантиці предикатів примусу.*

Ключові слова: семантичний синтаксис, дебітивна модальність, семантико-синтаксична структура речення, предикат, суб'єкт.

Oksana Derevianko,

PhD in Philology, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Andrii Tron,

PhD in Philology, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PREDICATES OF COERCION AS A MEANS OF CATEGORICAL EXPRESSION OF WILL IN THE SEMANTIC-SYNTACTIC STRUCTURE OF THE ENGLISH SENTENCE

*The article highlights the semantics of coercion predicates as one of the main means of expressing debitive modality (along with the modality of expediency, obligation, necessity, compulsion and inevitability). Predicates of coercion, in our opinion, contain in their structure the modal component of 'will', as one of the main modal meanings. Coercion is analyzed as a predetermined need to act contrary to smb's own will or desire. The main means of expressing coercion semantics is the predicate **to force**. All coercion predicates denote the forced action of different intensity, that is, there is a semantic differentiation of coercion predicates. They are characterized by a negative connotation, since the action is undesirable, forced for the subject, contrary to their interests, will. The negative component is a constituent part of the semantics of coercion predicates. The predicates of coercion are closely related to predicates of compulsion. Thus, the predicates of coercion **to constrain, to compel and to oblige** can denote both the situations of coercion and compulsion. In addition, in sentences with causative verbs of coercion like **to force**, the positional structure differs from the one where the predicate is the modal verbs **to have to, to be to**. This is due to the fact that in constructions with the objective infinitive, more than one situation is explicated.*

Key words: semantic syntax, debitive modality, semantic-syntactic sentence structure, predicate, subject.

Постановка проблеми. Лінгвістичне сьогодення характеризується переосмисленням низки лінгвістичних проблем, тісним зв'язком семантики та синтаксису, вивченням антропологічної лінгвістики, у фокусі уваги якої особистість, її мислення та знання про світ, трансформуванням традиційної граматики у функціональну, котра передбачає домінуючу роль аналізу мовного матеріалу у напрямку від змісту до його вираження та від функції до способів їх реалізації. Протягом останніх десятиліть у лінгвістиці не згасає інтерес й до аналізу лексико-семантичних груп модальних предикатів, різноманітних нюансів їх значень. У цьому зв'язку актуальною виступає модальність ПРИМУСУ, що позначає типову ситуацію вимушеної необхідності виконання якої-небудь дії.

Волевиявлення вважаємо невід'ємною частиною категорії модальності, волевиявлення мовця пов'язано із типами мовця чи третьою особою фактів об'єктивної дійсності, що відображається у їх мовленнєвій інтерпретації. Під волевиявленням, слідом за А. Ліпіною, йдеться про "вираження бажання мовця каузувати дію за умови присутності (безпосередньо)

слухача, який здатен довести до відома третій особі бажання мовця і таким чином каузувати дію з метою зміни ситуації на свою користь” [5]. Цілком зрозуміло, що згідно етичним нормам вираження бажання мовця може бути категоричним, некатегоричним та нейтральним. На нашу думку, модальні предикати примусу є засобом категоричного волевиявлення у семантичній структурі англійського речення. Цей тип волевиявлення іноді “корелює з такими різновидами, що вказують на перевищення повноважень або прав М (реалізуючи семи ‘нахабство’ та ‘агресія’ як (груба або невідкріплена статусом) вимога чи розпорядження, (побутова) команда/командування” [8, с. 94].

Мета і завдання статті. Мета полягає в аналізі семантичної структури англійського речення із предикатами примусу, передбачає з’ясування засобів вираження семантики примусу, впливу каузації на формування семантики примусу та аналіз семантичної структури предикатів примусу.

Предмет та об’єкт дослідження. Предметом дослідження є особливості відтворення семантики примусу в англомовному дискурсі. Об’єктом аналізу слугує семантико-синтаксична структура речення із предикатами примусу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Незважаючи на те, що робота над дослідженням дебітивної модальності у лінгвістиці ведеться (зокрема на матеріалі сучасної української мови (О. Сікорська 2009), англійської (С. Александрова 1984; Л. Васильєва 1991), німецької (Т. Гольцова 2006), російської (С. Глазкова 2012, О. Суханова 2000, С. Хюник 2009), французької (І. Гвоздєва 2012) мов, а також у порівняльному аспекті, зокрема української та англійської (О. Тронь 2001; 2013), російської та англійської (Є. Беляєва 1985; Є. Замятіна 2003, Д. Терре 2006), російської та болгарської (К. Коджабашева 1986), російської та іспанської (М. Будильцева 1984), англійської та азербайджанської (К. Гезалова 1986), турецької, української та англійської (С. Сорокін 2009) мов), можна говорити про відсутність глибоких розвідок предикатів примусу. Отже, питання предикатів примусу як засобу категоричного волевиявлення досі можна вважати відкритим і актуальним.

Під примусом розуміємо необхідність діяти певним чином незалежно від бажання, зумовлену конкретними обставинами. В свою чергу, термін “примушування” позначає вимагання від кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання. Домагатися чого-небудь, застосовуючи силу. Викликати у кого-небудь якусь дію, вчинок [2, с. 940].

Вважаємо, що розуміння природи примусу сягає ще мислителів античності. Примус першочергово тлумачили винятково інстинктивно-природними відносинами. Пізніше софісти розглядали “примус” як форму насильства, застосування будь-якої сили, спрямованої на “позбавлення волі індивіда”, акцентуючи на соціальному характері примусу. Такі ж ідеї характерні й постулатам давньогрецьких філософів, зокрема Аристотелю, Платону, Сократу, Цицерону. Так, насилля за Аристотелем, – це природна необхідність і фізична закономірність, а сила – свого роду категорія категорій, фундаментальна категорія всього суцього. “Насилля та примус, а таким є те, що заважає й перешкоджає в чому-небудь, всупереч бажанню й власному рішенню. Насилля називається необхідністю; тому воно й тяжко” [1, с. 151]. Аристотель також вважає, що “на дії і вчинки людей впливають сім чинників – випадок, природа, примус, звичка, розум, бажання, пристрасть” [7, с. 14].

Примус є невід’ємним чинником політичного життя, бо безпосередньо пов’язаний із використанням важеля влади, який, логічно, завжди містить у своїх діях елемент наказу, подекуди й насилля. У новітньому академічному виданні “Політична енциклопедія” примус політичний трактується як “сукупність заходів спрямованих на те, щоб поставити об’єкта цих заходів перед необхідністю виконувати дії в інтересах того, хто ці заходи ініціює. Може застосовуватися легітимно державою і нелегітимно іншими суб’єктами політики – партіями, політичними організаціями, окремими особами, масою” [6, с. 609]. Примус може здійснюватися через політичну владу, психологічний тиск, загрозу застосування фізичної сили тощо.

Примус як правова категорія аналізується як вплив на людину; він спрямований на обмеження свободи волі людини через вплив на її свідомість; його метою є спонукання до певної поведінки; реалізація такої поведінки (мета примусу) здійснюється об’єктом впливу свідомо, але всупереч його волі; примус Е – це вольовий акт суб’єту (агенту) впливу; він припускає вплив на свідомість та волю (в кінцевому підсумку на поведінку людини) через фізичну сферу людини, тобто через фізичний вплив на людину) дозволяє визначити останній як вплив одного індивіда на іншого з метою стимулювання певної поведінки всупереч його волі [4].

У нашому дослідженні примус аналізуємо як складову категорії модальності, поруч із модальностями доцільності, повинності, необхідності, вимушеності, неминучості. Предикати примусу, на нашу думку, містять у своїй структурі подальший компонент ‘волевиявлення’, як один із основних модальних значень, проте лінгвісти називають його по різному: “модальними модифікаторами” (Є. Беляєва), “каузативно-модальними дієсловами” (Г. Золотова), “модалізованими дієсловами” (В. Карасик), оскільки вони займають проміжне місце між модальними і немодальними дієсловами.

Каузативні дієслова примусу в англійській мові, сполучаючись із деад’ективами, девербативами, інфінітивами тощо, виконують у реченні особливу роль, оскільки ускладнюють елементарне речення).

Вважаємо, що предикати примусу тісно пов’язані із предикатами вимушеності. Так, зокрема, предикати примусу **to constrain**, **compel** та **oblige** можуть позначати і ситуацію примусу, і ситуацію вимушеності. Крім того, у реченнях із каузативними дієсловами примусу нахшталт **to force**, **to compel** позиційна структура відрізняється від тієї, де предикатом вимушеності виступають модальні дієслова **to have to**, **to be to**, що пояснюється тим, що в конструкціях із об’єктом інфінітивом експлікується більше однієї ситуації. Позицію підмета у цих реченнях, на відміну від речень із модальними дієсловами **to have to**, **to be to**, займає не суб’єкт вимушеності, а суб’єкт чи обставина-каузатор, котрі примушують суб’єкта виконати певну дію, яка займає дуплексивну позицію. У формальній структурі речення цей суб’єкт посідає позицію прямого об’єктного поширювача [10, с. 131].

Так, у реченні *Back in the room, he made her kneel before him, as he sat on the upright chair* (Falconer, Piers) субстантивний компонент *her* має подвійне значення: позначає значення об’єкта впливу каузації і суб’єкта каузованої дії. Суб’єкт головного предиката (S₁) впливає на суб’єкт (S₂) залежного предиката, вираженого інфінітивом, S₂ виконує дію, зумовлену суб’єктом головного речення. Таким чином, “структурно просте речення, окрім основного, має й додаткове предикативне ядро, оскільки містить дві ситуації: перша – позначає реальну каузуючу дію, а друга – ірреальну каузовану дію, суб’єкт якої позначається іменником або займенником непрямого відмінка, а сама дія – об’єктом інфінітивом” [10, с. 132]. Отже, словосполучення “*her kneel*” [тобто “*she must kneel*”] – це вторинна предикація, яка зумовлена основною предикацією (семантично і граматично).

Диференційною ознакою каузативних дієслів примусу є ‘змушувати когось виконувати якусь дію’ (інфінітив при них означає дію, спрямовану не на суб’єкт, а на об’єкт. У ситуації, вираженій каузативним дієсловом, об’єкт виступає суб’єктом некаузованого дієслова, тобто “наявність однієї дії передбачає існування іншої дії чи стану як наслідок першої” [10, с. 132].

Обов’язковими компонентами фрейма “ПРИМУС” є: ПРИМУШУЮЧИЙ, ПРИМУШУВАНИЙ, КАУЗУЮЧА ДІЯ І КАУЗОВАНА ДІЯ, факультативними компонентами виступають СПОСІБ І ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ ПРИМУСУ, КАТЕГОРИЧНІСТЬ, ІНТЕНСИВНІСТЬ / НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, ХАРАКТЕР ПРИМУСУ (офіційний / неофіційний) [9, с. 214].

У ситуації примусу (як різновиду каузативної ситуації), слідом за О. Романовою, розрізняємо 1) в ролі каузуючого суб’єкта (ПРИМУШУЮЧОГО) і каузованого суб’єкта (ПРИМУШУВАНОГО) виступають істоти – особи (зустрічаються випадки їх метафоричного позначення); 2) каузована дія бенефактивна для ПРИМУШУЮЧОГО, оскільки він діє із власних інтересів, ігноруючи інтереси і бажання індивіда, якого змушує; 3) вплив здійснюється цілеспрямовано, має жорстокий і наполегливий характер і ставить за мету досягти виконання дії людьми всупереч їхній волі (під “волею” йдеться про такі компоненти свідомості людини як бажання, згода, намір) [9, с. 214].

Диференційними компонентами висловлювань із модальним значенням примусу слугують “присутність виконавця дії, наявність значення протесту, обурення, незадоволення, що йде від мовця – носія суб’єктивної оцінки, та суб’єктивно-модальне значення впевненості у сказаному” [3, с. 77].

Вважаємо, що семантику примусу до дії (змушуваності, доконечної потреби її виконання) в англійській мові позначають такі дієслова: **bid, bludgeon, bulldoze, bully, cajole, capture, cause, cheer, claim, coax, coerce, compel, con, constrain, convince, cow, decree, demand, dictate, direct, dragoon, drive, force, get, have, encourage, enforce, enjoin, entice, exact, extort, extract, impel, impose, incite, induce, influence, insist, instigate, invoke, motivate, oblige, order, persuade, prescribe, press, prompt, push, require, squeeze, stimulate, tempt, thrust, wring, wheedle, worm** та інші. Спільною диференційною ознакою цих предикатів є сема ‘примусова дія’.

Природно, що дія, яка виконується з примусу, з натиску, характеризується негативною оцінкою, тобто це необхідність діяти певним чином незалежно від волі, бажання. Показово, що негативний компонент міститься й у власне семантиці предикатів примусу.

Так, у предикатах примусу негативна оцінка актуалізується як ознака:

1) негативної характеристики засобів і способу дії. Наприклад:

cajole – *to persuade (someone) to do something by sustained coaxing or flattery* [12];

2) всупереч волі каузованої особи, як-от:

force – *make (someone) do something against their will* [12]; **bludgeon** – *force or bully (someone) to do something* [12];

bulldoze – *use force insensitively when dealing with (someone or something)* [12]; **compel** – *force or oblige (someone) to do something; [with object] bring about (something) by the use of force or pressure* [12]; **impel** – *drive, force, or urge (someone) to do something* [12]; **impose** – *force (an unwelcome decision or ruling) on someone* [12]; **intimidate** – *frighten or overawe (someone), especially in order to make them do what one wants* [12];

3) здійсненню опору з боку особи, яка каузується, протестом, наприклад: **force** – *[with object and adverbial] drive or push into a specified position or state using physical strength or against resistance* [12]; **coerce** – *persuade (an unwilling person) to do something by using force or threats* [12].

Семантичний компонент ‘погано’ прослідковується у різних граматичних конструкціях, зокрема у:

1) власне у висловлюванні: *Ferguson thought the Scottish striker **might be forced to withdraw** from the trip to Berme because he feared he had been afflicted by the same illness which has hit more than a dozen of the Old Trafford squad* (the Daily Mirror);

2) широкому контексті: *Values Tory policies in the 1980s stopped council-home building, **forced up** house prices and **compelled** people to take on huge mortgages just to get a home. Then they pushed up interest rates and **forced down** house values. High interest rates and falling values mean MORE reposessions. More families unable to move. FEWER new homes and MORE unemployed building workers* (The Daily Mirror).

3) вставних конструкціях: *Unfortunately, despite this success I **feel compelled** to write this letter of complaint about certain aspects which undermine the efforts of managers, coaches and boys from this country who gave their all in this tournament* (Belfast Telegraph), *What a pity, but I **am forced to** go there immediately* (S. Heywood).

Очевидно, що у реченнях із предикатами примусу є лексеми, які вказують на вимушеність дії, присилуваність суб’єкта до виконання дії, тобто негативне відношення, внутрішнє протистояння до здійснення дії позначається у контексті за допомогою слів із негативною семантикою.

Негативна експресивна лексика, примусовість, підневільність виконання дії увиразнюються у реченнях, в яких дії зумовлені погрозами, залякуваннями, хитрістю, шантажем, безпідставними обіцянками тощо (*by contempt, by flattery, by false promises, by threatening* тощо). Наприклад: *Nobody ever volunteered to work with Brian, so Mr Grovey always **had to force** someone to, usually **by threatening** something terrible if they refused* (Lawrence, David); *He succeeded in **forcing** several thousand nobles into service **by threatening** them with loss of status and land. No other eighteenth-century European lite was so ruthlessly **dragooned*** (Acton, Edward); *In court earlier, the prosecuting attorney general said Valus, a Polish immigrant, **driven by contempt** for communism, and Derby-Lewis, right wing conservative party activist, had committed a cold blooded, premeditated and abhorrent crime* (Belfast Telegraph).

Основним засобом вираження семантики примусу вважаємо предикат **to force**, “примусове значення” (coercive meaning) якого, на думку Т. Гівона, передбачає його використання для опису ситуацій, в яких дія зустрічає опір [13, с. 13]. Отже, семантика предиката **to force** зумовлює необхідність протидії опору з боку каузованої особи. У результаті дослідження встановлено, що предикат **to force** вживається у таких синтаксичних моделях: з інфінітивом – *to force smb to do smth; to be forced to do smth* та із герундієм, іменником пропозитивної семантики (*to force smb into/out of doing smth; to be forced into/out of doing smth*).

Цілком логічно, що всі предикати позначають примусову дію різної інтенсивності, тобто існує семантична диференціація предикатів примусу. Так, зокрема, предикат **coerce** позначає застосування жорстких способів примусу, лексема **dragoon**

вказує на гнітючий вплив на іншу особу, **constrain** передбачає вплив певних обмежень (встановлених каузованою особою чи зовнішніми подразниками, обставинами, котрі примушують діяти певним чином, що суперечать волі каузованої особи.

Вважаємо, що деякі предикати (зокрема **to force, to compel, constrain**) є часто вживаними, тоді як **bludgeon, coerce, dragoon** – вживаються рідко.

У реченнях із предикатом примусу, вираженого дієсловами **to compel, constrain, coerce, oblige, impel, bludgeon, dragoon** та ін., суб'єктом-каузатором виступають: назви осіб за професією, родом занять, соціальним статусом тощо; іменники, що позначають явища природи, натурфакти (day, night, summer, hail, rain, snow, lightning, etc.); подвійні суб'єкти, коли S_1 і S_2 збігаються; іменники, які вказують на зовнішні подразники (movement, pressure, knock, etc.); абстрактні іменники, що позначають процеси, явища, властивості, пов'язані з почуттями і відчуттями (feeling, grief, fear, etc.); збірні іменники; іменники із значенням процесів мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини (faith, thought, speech, тощо); іменники – назви соціуму, установ; назви неістот тощо.

Висновки і перспективи подальших розробок. Примус – це складова дебітивної модальності, поруч із модальностями доцільності, повинності, необхідності, вимушеності, неминучості. У семантичній структурі речень із предикатами примусу є лексеми, які вказують на вимушеність дії, пояснюють небажання суб'єкта виконувати дію. Предикати примусу позначають примусову дію різної інтенсивності, характеризуються негативною конотацією. Негативний компонент може бути і у семантиці предикатів примусу. Перспективним вважаємо порівняльний аналіз предикатів вимушеності і примусу, засобів вираження семантики примусу в українській та англійській мовах.

Література:

1. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 1. Москва: Мысль, 1975. 550 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., 2002. С. 940.
3. Дерев'яно О. А. Семантичні компоненти ситуації дебітивності. *Матеріали ІХ Міжнар. наук. конф. "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація"*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 76–77.
4. Касьян А. О. Ознаки примусу як правової категорії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 4. С. 78–81.
5. Липина А. А. Волеизъявление в стилиевой дифференциации современного английского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 – германские языки. Москва, 2012.
6. Мадіссон В. Примус політичний. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 609.
7. Мудрість віків: вибр. афоризми / упоряд. М. О. Пушкаренко. Київ: Богдана, 2009. 281 с.
8. Омеляненко В. Типи категоричного волевиявлення та їх експліцитні перформативні індикатори. *Мовознавство*, 2012. С. 92–98.
9. Романова О. В. Семантические и функциональные особенности глаголов, выражающих концепт ПРИНУЖДЕНИЕ в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 2008. 190 с.
10. Тронь О. А. Семантико-синтаксична структура речень із предикатами дебітивності у сучасній українській мові: дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2001. 205 с.
11. Тугай О. М. Англійські дієслова вольової дії: досвід попереднього аналізу. *Філол. науки: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 8. С. 29–35.
12. Concise Oxford Spanish Dictionary by Oxford Languages. Oxford, United Kingdom, 2009. (COSD)
13. Givon N. English grammar. A Function Based Introduction. Amsterdam: John Benjamins, 1993. Vol. 2. 313 p.

Отримано: 15 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: ovkolgan@gmail.com

taKolgan@gmail.com

ruslana-padalka@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-229-232

Колган О. В., Колган Т. В., Падалка Р. М. Перекладні термінологічні е-словники як нагальна вимога сьогодення в процесі мовної підготовки студентів ЗВО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 229–232.

УДК: 81'374.8-022.218:622

Колган Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, помічник ректора, доцент кафедри української мови та літератури,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Колган Тетяна Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету підвищення кваліфікації педагогічних кадрів,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Падалка Руслана Миколаївна,

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПЕРЕКЛАДНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ Е-СЛОВНИКИ ЯК НАГАЛЬНА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ В ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗВО

Статтю присвячено проблемам, що виникають у лінгвістиці XXI ст., зокрема термінознавстві, у напрямі формування іншомовно компетентних фахівців. Працю зосереджено на питанні сучасного стану української термінографії в галузі гірництва. У розвідці зроблено аналіз фактичного матеріалу, проведено моніторинг наявних тезаурусів гірничої справи різних типів, так само перекладних. Авторами подано короткий опис основних досягнень української термінографії в галузі гірничої справи, починаючи від середини XIX століття дотепер. Науковцями чітко зазначено залежність розвитку термінографії в галузі українського гірництва від лінгвальних та позалінгвальних чинників.

Окрему увагу приділено проблемі відсутності в сучасному мовознавстві гірничих е-словників (як одномовних, так і багатомовних), що, поза сумнівом негативно впливає на процес формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців гірничої справи.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, українська лінгвістика, термінознавство, термінографія, е-словник.

Olena Kolhan,

Candidate of Philological Sciences, Rector's Assistant,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature,
SHEI «Donbas State Pedagogical University»

Tetiana Kolgan,

Candidate of pedagogical sciences,
Dean of the Faculty of Advanced Training of Pedagogical frames,
Donetsk regional institute of postgraduate pedagogical education

Ruslana Padalka,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature,
SHEI «Donbas State Pedagogical University»

TRANSLATED TERMINOLOGICAL E-DIKTIONARIES AS AN URGENT REQUIREMENT OF THE PRESENT IN THE PROCESS OF LANGUAGE STUDENTS OF HEI

The article reveals the problems that appear in linguistics of the 21st century, in particular, in terminology in direction of forming foreign language competent specialists. The works focus on the issue of the modern state of Ukrainian terminology in the mining industry. In the study, it is analysed the original material, it is monitored the present thesauruses of the mining industry of different types as well as translated ones. The authors present in brief the short description of the basic achievement of Ukrainian terminography in the mining industry starting with the middle of the 19th century till the present. The scientists have clearly stated the dependence of the development of terminography in the field of Ukrainian mining on the lingual and extra-lingual factors.

Particular attention is paid to the problem of the absence of mining dictionaries (both monolingual and multilingual) in modern linguistics, which undoubtedly negatively affects the process of formation of foreign language communicative competence of the specialists of the future mining industry.

The relevance of the article is due to the urgent need to provide students of institutions of higher education with new innovative technologies for the formation of foreign language communicative competence and the search for modern approaches during the educational process in the educational institutions of both mining and humanities profiles. After all, the 21st century requires specialists in any field of human activities (as well as the mining one) to expand opportunities for intercultural communication, to deepen their knowledge of achievements in a particular field (including the mining one) by means of language communication, etc. All this becomes possible only under the condition of the formation of the number of competences, in particular, communicative. Creating and developing the e-dictionary will enable free communication between representatives of different countries for the purpose of taking on the experience gained during the professional activity, as well as in the field of the mining industry, and will be worth representing the achievements of the domestic industry at the world stage. The high level of foreign language proficiency of graduates of Ukrainian universities will contribute to affirming the positive educational and scientific image of our country.

Key words: foreign language competence, Ukrainian linguistics, terminology, terminography, e-dictionary.

Постановка проблеми. Поступове входження України до Європейського освітнього простору потребує розуміння термінознавцями (як лінгвістами, так і фахівцями інших галузей знань) нагальності укладання термінологічних е-словників (як одномовних, так і багатомовних), зокрема з гірництва, як для фахової діяльності спеціалістів, так і для навчального процесу у ЗВО під час мовної підготовки здобувачів вищої освіти.

Актуальність дослідження. Потреба конкурентоспроможності вітчизняних спеціалістів різних сфер діяльності ставить перед фхівцями, зокрема й майбутніми, які лише здобувають вищу освіту у ЗВО, вимогу здійснення постійного підвищення професійного рівня впродовж життя, постійного самовдосконалення, обміну досвідом зі спеціалістами інших країн, зокрема в процесі академічних обмінів, пошуку актуальних підходів та інноваційних технологій формування іншомовної комунікативної компетентності. Одним із способів уможливлення чого є електронні словники, зокрема різнотипові гірничі тезауруси.

Сьогодні поняття е-словника визначають так: „...комп'ютернабазаданих,щоміститьособливимчиномзакодованісловникові статті,щодозволяютьздійснюватишвидкийпошукпотрібнихслів” [7].

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Стаття є працею, у якій зосереджено увагу на вивченні української термінографії, зокрема щодо створення гірничих словників, так само приділено увагу проблемі відсутності електронних словників у галузі гірничої справи, що ускладнює процес мовної підготовки студентів ЗВО.

На сьогодні існує думка, що „В Україні щороку зростає кількість паперових словників, та дедалі більше читачів зазирають в електронні” [15]. Переконані, що це зумовлено загалом розвитком країни, так само соціальним, політичним, економічним; прагненням заощадження особистого часу; домінантністю гаджетів як найбільш актуальних і модних пристроїв серед молоді, зокрема здобувачів вищої освіти; перевагою досягнень сфери сучасної електроніки над іншими винайденнями людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними дослідниками в галузі мовознавства, зокрема термінознавства, щодо вивчення різних аспектів української термінології гірничої справи, зроблено велику роботу (так само щодо уніфікації, стандартизації [1], [3], [4] тощо). Основні принципи щодо модернізації та стандартизації, які висувають відомі вчені в галузі термінознавства, було практично застосовано під час створення тлумачних словників і систематизації вітчизняних термінологічних систем.

Основне місце в розвитку лексикографічної роботи в галузі гірничої справи належить авторові проекту „Гірнична енциклопедія” (проф. В. Білецький) [2]. Результат – створення національної термінологічної системи гірничої справи (1998-2004 рр.). Завдяки проєктові, 2001-2004 рр. побачили світ 1-3-томи „Гірничого енциклопедичного словника” [ГЕС], 2004-2014 рр. – „Мала гірнична енциклопедія” [2]. Так, терміни в «ГЕС» «...подані українською, російською, англійською та німецькою мовами... словник є одночасно і тлумачним, і перекладним багатомовним” [5]. [МГЕ] – це 17 350 термінів та номенклатурних назв [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У суперечвагомому доробку науковців України щодо термінографії, виникла ціла низка проблем. Л. Симоненко зазначила, що, тезауруси, які було надруковано, „виходили дуже мізерними тиражами” [12, с. 202].

Наприклад, наклад „Російсько-українського гірничого словника” [РУГС] – 1200 прим.; „Короткого гірничого словника” [КГСК] – 1000 прим.; „Тлумачного гірничого словника” [ТГС] – 450 прим. тощо.

Новизна. Нами проведено моніторинг Інтернет-ресурсів. Змушені констатувати, що на цей час вони вможливають зокрема роботу лише з незначною кількістю лексикографічних праць гірничого напрямку [6], [9], [13], [14].

Вивчивши проблему е-словників із гірничої термінології у XXI ст., висновували про відсутність таких в Інтернет-ресурсах.

Задля розв'язання цього нагального питання, О. Колган уклала „Словник найуживаніших термінів гірничої справи” [Колган], він є підґрунтям для подальшої розробки відповідного е-словника.

Методологічне або загальнонаукове значення. Укладання названих словників сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності спеціалістів, зокрема філологів, викладачів ЗВО, здобувачів вищої освіти, налагодженню нових наукових контактів учених та студентів різних країн, так само в процесі міжкультурної комунікації, формуватиме іншомовну комунікативну компетентність здобувачів вищої освіти ЗВО тощо. Усе це зміцнить синергетичну співпрацю України з іншими європейськими країнами в розв'язанні різних проблем, так само й наукових та освітніх.

Викладення основного матеріалу. Гірнична лексикографія має глибоке коріння, про що можемо стверджувати, маючи в наявності термінологічні праці перекладного характеру, як „Горный словарь” [Спаский] та „Немецко-русский горный словарь” [НРГС], де подано й українські спеціальні одиниці, й іншомовні.

Але наукові праці, дослідження вітчизняних учених, які належать періоду виникнення Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка (далі – НТШ), вважають „підготовчим етапом у становленні української термінологічної школи” [11, с. 89].

Важливою є роль у розвитку мови спеціальних цілей у галузі гірничої справи в Україні (зокрема й лексикографії) учених НТШ. Названий період – „де перший період свідомої колективної термінотворчості в Україні” [11, с. 30].

Відомі історично-політичні чинники гальмували активний поступ мови вітчизняної науки. Але термінологія в галузі гірництва України в названий період, попри все, уніфікувалася, поповнювалася одиницями, що з часом уходили до термінографічних довідників, тезаурусів, написаних на українському ґрунті.

Зокрема, у 1907 р. надруковано „Словарь української мови”, у якому поряд загальноуживані слова й лексеми з гірничої справи: *буріння, вага, валта* ін. [Грінченко, Т.1, с. 37].

Для 20-тих рр. XX ст. характерним є певний крок у тодішній державній системі – термінологія вийшла на новий шлях розвитку.

Теоретичне термінознавство в цей час збагатилося суттєвою працею „Інструкції для укладання словників в ІУНМ” [11, с. 121].

1929 р. при Інституті української наукової мови (далі – ІУНМ) почала діяти спеціальна секція гірництва. Будучи складовою індустріального циклу, мала на меті напрацювання конкретної методології для створення термінологічних одиниць і укладання термінологічних тезаурусів [10, с. 10].

Результатом діяльності вчених ІУНМ 20-30-тих рр. ХХ ст. стали галузеві словники (приблизно 34) і словникові проекти [ТГД, 1939]; [СГТП] та ін.

Тобто, можемо говорити про рідкісну для тодішньої України ситуацію: створення словників із різних сфер людської діяльності провадять на науковій основі.

Із плином, вивчення української термінології гірничої справи, скероване на „її всебічне вивчення, упорядкування та уніфікацію набули поширення в 50-60-х рр. ХХ ст.” [10, с. 10]. Було надруковано багаточисленні лексикографічні дослідження.

У 1957 р. створено Президію АН УРСР спеціальної Словникової комісії задля формування основоположних принципів створення термінографічних процесів [10, с. 10].

У зазначений час побачили світ перекладні російсько-українські словники з гірництва [РУАНБ]; [РУГЕС]; [РУНТМ], а також багатомовний „Гірничий словник” [ГСІ] і под.

Безперечно, великою є роль таких термінологічних праць у становленні та подальшому розвої термінології гірничої справи української мови.

Пі пол. ХХ – поч. ХХІ ст. – час, коли на перший план вийшла робота над двомовними словниками: [АРГС]; [НРГСБ]; [ПРГС] тощо, при цьому не припинялася діяльність і над виданнями українською мовою.

Поміж названих термінографічних праць окремо варто зупинити увагу на „Російсько-українському гірничому словнику” (1959 р.) [РУГС], основною метою укладачів якого було задовольнити потребу вузьких спеціалістів-гірників. 1991 року той же авторський колектив здійснив нове видання цієї праці [РУГСГ].

Поза сумнівом, інше життя в галузі гірничої термінології – час після проголошення української мови державною. Результатом чого став стрімкий розвиток вітчизняної термінологічної науки, друкування великонакладних словників рідною мовою: [АПРУСХТПВ]; [ГСА]; [КГС]; [РУГСМ] та ін.

Сьогодні провідне місце в розвитку української термінологічної думки, її теоретичних основ, зокрема в галузі гірничої справи, посідає робота колективу ДКСУ. Активно працюють в цьому напрямку, насамперед, такі ЗВО: Донецький національний технічний університет, Національний гірничий університет, Івано-Франківський національний університет нафти та газу, Українська нафтогазова академія, Академія гірничих наук України й под. Проте, попри значні досягнення в українській лексикографії ХХІ ст., у країні майже відсутні перекладні словники, які враховують сучасний стан фахової термінології та міжкультурної комунікації України, що негативно впливає на навчальний процес у ЗВО, спричиняє труднощі під час формування в студентів іншомовної комунікативної компетентності.

Головні висновки. Висновуємо, що створення перекладних термінологічних е-словників є в наш час основоположним для дослідження названої термінологічної системи, вкрай необхідним для навчального процесу ЗВО під час мовної підготовки здобувачів вищої освіти. Розробка перекладного е-словника, зокрема з гірництва, є нагальною вимогою часу, адже від фахівців будь-якої галузі, зокрема майбутніх, якими є теперішні студенти ЗВО, сьогодення вимагає іншомовних контактів, комунікативної компетентності тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці пробоного двомовного е-словника-мінімуму з гірничої справи.

Література:

1. Білецький В., Загнітко А., Манець І. Вдосконалення української гірничої термінології. *Донецький вісник НТШ*. Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. Т. 1. С. 94–97.
2. Білецький Володимир Стефанович. Вільна енциклопедія „Вікіпедія”. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Білецький В. С. Створення української терміносистеми у гірництві. *Матеріали 5-ї Міжнар. конф. „СловоСвіт’98”, Вісник університету „Львівська політехніка”*. Львів, 1998. № 336. С. 192–193.
4. Білецький В. С., Яценко Ю. П., Загнітко А. П. Українська гірнична термінологія: становлення, удосконалення і вживання. *Уголь України*. 2003. № 12. С. 48–50.
5. Гірничий енциклопедичний словник. Вільна енциклопедія „Вікіпедія”. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Гірничий енциклопедичний словник / ред. Білецький В. С. Донецьк : Східний видавничий дім, 2004. Т. 3. 752 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Biletskyi_Volodymyr/Hirnychi_entsyklopedychnyi_slovyk_Tom_3.pdf.
7. Електронний словник. Словник.ua. Портал української мови та культури. URL: <https://www.slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%95%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%A0%D0%9E%D0%9D%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A>.
8. Мала гірнична енциклопедія. Вільна енциклопедія „Вікіпедія”. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
9. Мала гірнична енциклопедія, т. 1 / за редакцією В. С. Білецького. Донецьк: Донбас, 2004. 640 с. URL: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/gorE.pdf>.
10. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія: (Питання історії, теорії та практики). К.: Наук. думка, 1978. 202 с.
11. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. – 216 с.
12. Симоненко Л. О. До питання розвитку української термінологічної лексикографії. *Вестник Харьковского политехнического ун-та*. 1994. Вып. I. № 19. С. 198–203.
13. Словник гірничої термінології (проект) / уклали Василенко П. та Шелудько І. Х.: Радянська школа, 1931. 142 с. URL: https://issuu.com/iend/docs/slovyk_girnychuj.
14. Тлумачний гірничий словник / В. С. Білецький, К. Ф. Сапіцький, Б. С. Панов [та ін.]; / під заг. ред. В. С. Білецького. Донецьк: ДДТУ, 1998. 446 с. URL: <https://studfiles.net/preview/4494413>.
15. Хмельовська О. Лексикографія в е-форматі Вільна енциклопедія „Вікіпедія”. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/53996>.

Список джерел ілюстративного матеріалу

- АПРУСХТПВ – Англо-польсько-російсько-український словник з хімії та технології переробки вугілля / М. М. Братичак, О. В. Шишак, А. Г. Старовойт, Г. О. Власов. Львів : Вид-во Нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2005. 382 с.
- АРГС – Англо-русский горный словарь / сост. Л. И. Барон, Н. Н. Ершов. Москва : Изд-во физ.-матем. литературы, 1958. 992 с.

- ГЕС – Гірничий енциклопедичний словник: У 3 т. / за заг. ред. В. С. Білецького. Донецьк : Східний видавничий дім, 2001-2004. Т. I-III.
- Грінченко – Словарь української мови: в 4 т. / упорядкув. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко; НАН України. Надруковано з вид. 1907-1909 рр. фотоспособом. Київ: Наук. думка, 1996-1997. Т. I-IV.
- ГСА – Гірничий словник. Донецьк : Академія гірничих наук, 1995. 160 с.
- ГСІ – Гірничий словник (укр.-рос., укр.-нім., укр.-англ., рос.-укр., англ.-укр.) / за ред. В. Г. Ільошенка. Донецьк, 1995. 160 с.
- КГС – Короткий гірничий словник / укл. О. В. Колоколов, Т. М. Котишева, О. М. Кузьменко та ін. ; за ред. О. В. Колоколова. Дніпропетровськ : ДГІ, 1993. 212 с.
- КГСК – Короткий гірничий словник / уклад.: О. В. Колоколов та ін. Київ : ІСДО, 1993. 211 с.
- Колган – Словник найуживаніших термінів гірничої справи / уклад.: О. В. Колган. Слов'янськ : СДПУ, 2007. 323 с.
- МГЕ – Мала гірнича енциклопедія: в 3 т. / за ред. В. С. Білецького. Донецьк, 2004. Т. I-III.
- НРГС – Немецко-русский горный словарь / Изд. Главным Горным управлением В.С.Н.Х. Москва, 1890. 230 с.
- НРГСБ – Немецко-русский горный словарь / состав. Л. И. Барон. Мовква : Сов. энцикл., 1966. 1198 с.
- ПРГС – Польско-русский горный словарь. Около 36 000 терминов / сост. Л. И. Барон. Москва : Рус.яз., 1975. 815 с.
- РУАНБ – Російсько-українсько-англо-німецький словник спеціальних термінів по збагаченню корисних копалин / В. С. Білецький, В. В. Кочетов, А. Т. Єлішевич. Донецьк : ЦБНТИ Мінгвугілля України, 1994. 67 с.
- РУГЕС – Російсько-український геологічний словник. Київ : Вид-во АН України, 1959. 268 с.
- РУГС – Російсько-український гірничий словник: 20 000 термінів / укл.: О. А. Ковшуля, М. З. Гармаш, М. С. Зільбан. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 271 с.
- РУГСГ – Російсько-український гірничий словник / уклад. М. З. Гармаш та ін. Вид. 2-ге, ротاپрентне. Київ : Техніка, 1991. 280 с.
- РУГСМ – Манец І. Г., А. Коваль Н., Кирокасян Г. И. Русско-украинский горнотехнический словарь. Донецк : Донбасс, 2000. 481 с.
- РУНТМ – Російсько-український словник наукової та технічної мови. Київ : Вирій, 1997. 254 с.
- СГТП – Словник гірничої термінології (Проект) / ВУАН НДІМ. Відділ термінознавства та номенклатури. Харків : Рад. шк., 1922. Т. II. 142 с.
- Спаський – Спасский Г. Горный словарь, составленный Григорием Спасским. Москва, 1841-1843. Ч. 1-3.
- ТГД, 1939 – Терминология горного дела (Проект). КНТГ АН СССР, 1939. 20 с.
- ТГС – Тлумачний гірничий словник / В. С. Білецький, К. Ф. Сапіцький, Б. С. Панов [та ін.]; / за заг. ред. В. С. Білецького. Донецьк : ДДТУ, 1998. 446 с.

Отримано: 5 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: lysak_halya@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-233-235

Лисак Г. О. Використання можливостей сервісу Google Classroom у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 233–235.

УДК: 378.147:811

Лисак Галина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СЕРВІСУ GOOGLE CLASSROOM У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто основні можливості використання сервісу Google Classroom у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови. Проаналізовано основні підходи до визначення понять іншомовної комунікативної компетентності, розглянуто особливості впровадження у навчальний процес медіа технологій, зокрема, хмарних технологій. Охарактеризовано переваги використання платформи Google Classroom у процесі вивчення іноземної мови. Основна увага приділена можливостям використання даного сервісу в процесі формування іноземної комунікативної компетентності.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, медіа технології, хмарні технології, Google Classroom.

Halya Lysak,
PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Khmelnytskyi National University

USE OF GOOGLE CLASSROOM SERVICE IN FORMATION OF FUTURE ENGLISH TEACHERS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article features the formation of foreign language communicative competence using Google Classroom service. The basic approaches to the definition of the concept of foreign language communicative competence have been analyzed. In order to optimize the process of formation of foreign language communicative competence of future foreign language teachers, it is necessary to introduce certain innovative forms and methods of teaching to provide students with a complex of linguistic knowledge and skills. Modern media technologies, in particular cloud technologies, are significantly used for realization of this task. The main peculiarities of cloud technologies using in the educational process have been considered.

The author points out Google as the most common cloud-based service system used in the educational process in Ukrainian higher educational institutions. The advantages of using the Google Classroom platform (simplicity, time-saving, convenience, accessibility and security) in the process of learning a foreign language have been described. The great attention is given to the possibilities of using this service in the process of foreign language communicative competence formation. It is stated that the use of Google services in the educational process not only promotes the formation of foreign language communicative competence, but also significantly improves and diversifies the teacher's teaching methods and activates the students' creativity.

Key words: foreign language communicative competence, media technology, cloudbased technology, Google Classroom.

Актуальність дослідження. В умовах постійного розвитку міжнародних відносин, контактів і партнерства як в науці так і на виробництві, стрімко зростає роль іншомовної комунікативної компетентності фахівця. Сучасна економічна, політична, соціокультурна ситуація вимагає від нього знання, принаймні, однієї іноземної мови. Отже, невід'ємною частиною вищої освіти є розвиток і вдосконалення мовної особистості студента поряд з формуванням його професійної компетентності за основним профілем діяльності.

З огляду на це підвищуються вимоги до змістового та організаційно-методичного наповнення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, що передбачає не тільки оволодіння загальними для педагогічної діяльності знаннями, а й уміннями та навичками, необхідними для здійснення професійної діяльності, насамперед, іншомовною комунікативною компетентністю.

Впровадження новітніх технологій у навчальний процес стає природним явищем у закладах освіти. В першу чергу це пов'язано з переходом певних видів діяльності навчального процесу до online середовища, що дозволяє вільному поширенню не лише знань, а і способів їх одержання. Окрім цього, залежність сучасної молоді від інтернету, смартфонів та комп'ютерів, та її інтерес до всього, що пов'язано з технічним прогресом, зумовлює необхідність у пошуку інноваційних ефективних методів навчання іноземної мови у закладах вищої освіти, що надає мережа Internet.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування іншомовної комунікативної компетентності присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів, серед них: Л. Біркун, Н. Гез, І. Зимня, О. Павліченко, В. Сафонова, М. Кенел та М. Свейн (Canale M., Swain M.), Д. Хаймс (Dell Hymes).

Сутність поняття «іншомовна комунікативна компетентність», його особливості та компоненти розглядають: Л. Брахан, Н. Гальська, О. Волобуєва, С. Ніколаєва, О. Чорна, О. Тарнопольський. Проблеми, пов'язані з розкриттям сутності іншомовної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, стали предметом наукових розвідок А. Андрієнко, Ю. Пасова, С. Сисоєвої та інших.

Теоретико-методичні засади використання сучасних інноваційних технологій у процесі навчання іноземних мов у закладах освіти розглядали: О. Бондаренко, Н. Гез, В. Заболотний, Н. Мойсеюк, І. Підласий, Г. Селевко, О. Тарнопільський та інші.

Водночас варто відзначити, що ці різнопланові дослідження не вирішують повною мірою зазначену проблему, оскільки поза увагою дослідників залишилося питання формування іншомовної комунікативної компетентності з використанням медіа технологій, зокрема, хмарних технологій.

Метою статті є аналіз використання основних можливостей сервісу Google Classroom у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування та розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови є важливою частиною складної проблеми формування його професійно значущих якостей. Аналіз наукової літератури засвідчив, що компетентність – це інтеграційне новоутворення особи, що представляє собою взаємодією компетенцій людини, які формуються і удосконалюються в процесі набуття теоретичного й практичного досвіду. У багатьох визначеннях зазначається, що компетенція є похідною від компетентності і розглядається як певна сфера знань, умінь та навичок, які в комплексі допомагають людині діяти в різних ситуаціях (Н. Гез [2]; Н. Ізорія [4]; С. Ніколаєва [6]).

Науковці, як зарубіжні, так і вітчизняні мають різні погляди на те, що являє собою «іншомовна комунікативна компетентність», які компоненти входять до її складу, та на методи її формування. У науково-методичній літературі поняття «іншомовна комунікативна компетентність» розглядається як:

- 1) здатність та готовність здійснювати іншомовне спілкування [1];
- 2) сукупності внутрішніх ресурсів (компетентностей), необхідних для здійснення ефективної комунікативної дії іноземною мовою в певній ситуації [4];
- 3) знання, уміння та навички, необхідні для розуміння мовленнєвої поведінки [7];
- 4) знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами;
- 5) комплексним особистісним утворенням, яке реалізується у психологічній та технічно-операційній готовності особистості до виконання успішної, продуктивної й ефективної професійної діяльності [8].

Вчені М. Кенел та М. Свейн (Canale M., Swain M.) [11] стверджують, що комунікативна компетентність є сукупністю таких компетенцій як: дискурсивної (уміння поєднувати речення у зв'язне повідомлення або дискурс); соціолінгвістичної (уміння розуміти та продукувати такі словосполучення, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту); стратегічної (уміння брати активну участь у спілкуванні) та лінгвістичної (уміння розуміти та продукувати нові та вже знайомі висловлювання).

Кінцевою метою іншомовної освіти за словами В. Аїтова [1, с. 15], є формування іншомовної комунікативної компетентності, яка дозволяє на основі автономного пошуку і використання інформації іноземною мовою в допустимих видах мовленнєвої діяльності здійснювати свою професійну діяльність, підвищуючи її ефективність, і водночас створюючи передумови для професійного і кар'єрного росту особистості.

Тому, узагальнивши підходи та погляди сучасних науковців [1; 4; 5; 7], іншомовною комунікаційною компетентністю майбутнього вчителя іноземної мови будемо вважати сукупність знань, умінь і навичок, а також досвіду їх використання, що дає змогу ефективно й продуктивно використовувати іноземну мову для здійснення професійної діяльності на належному рівні.

Як вказує Л. Нагорнюк [5], процес формування комунікативної компетентності є складним процесом і залежить від багатьох чинників, а саме: індивідуальних особливостей, віку, психолого-педагогічних умов, соціокультурних особливостей макро- і мікросередовища тощо. На нашу думку, з метою оптимізації процесу формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови, варто впроваджувати інноваційні форми та напрямки навчання, що спрямовані на забезпечення студентів комплексом мовних знань, умінь та навичок. Реалізації поставленого завдання значно сприяють сучасні медіа технології, зокрема, хмарні технології (англ. cloud computing or cloudbased learning), які набувають все більшої популярності. Їхнє використання стає неминучим, оскільки ці технології створюють такий навчальний простір, який дозволяє тим, хто вивчає іноземну мову зануритися в атмосферу іноземної мови більше ніж будь-який інший навчальний простір. Педагоги все частіше використовують їх у своїй професійній діяльності як під час аудиторних занять, так і для самостійної роботи студентів [9].

Особливості впровадження хмарних технологій у навчальний процес закладів освіти досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: В. Биков, О. Гриб'юк, А. Бодзін (А. М. Bodzin), Б. Шайнер (В. Shiner), С. Вівер (S. Weaver) [10]; Дж. Рейх (J. Reich), Т. Даккор (Т. Daccord), А. Новембер, (А. November) [14]; В. Скот (Virginia A. Scott) [15] та інші. Використання хмаро орієнтованих технологій для удосконалення професійної діяльності викладача у своїй роботі досліджує Д. Бучинська; загальний огляд сучасних хмарних технологій провела В. Денисова; Т. Вакалюк здійснила аналіз перспектив використання хмарних технологій у навчальних закладах України.

Сутність хмарних технологій полягає у наданні можливості користувачам віддаленого доступу до послуг і додатків через Інтернет. Розвиток цієї сфери зумовлений потребою у програмному забезпеченні, яким можна керувати зсередини. Іншими словами для користувача створюється інформаційний простірхмара, в якій можна створювати, редагувати, опрацьовувати, зберігати та накопичувати різні документи. Google, Microsoft та IBM наразі є основними компаніями, що працюють над розробкою та удосконаленням хмарних технологій, а також сприяють їхньому впровадженню у навчальний процес, роблячи їх все більш доступними для широкого загалу [14].

Беззаперечно, найбільш поширеною системою сервісів на основі хмарних технологій, що застосовується в освітньому процесі у закладах вищої освіти України, є Google. Цей сервіс був створений з метою спростити процедуру створення, розповсюдження і класифікації завдань без паперовим шляхом [3].

Можливість введення Google-сервісів в навчальний процес досить популярна тема в сучасній педагогіці. Використання основних сервісів Google в навчальному процесі загалом, та при вивчення іноземної мови зокрема, розглядали такі вчені як: Т. Баланова, Н. Величко, С. Долинський, Н. Кравець, І. Подік, Н. Химиця та інші. О. Слободяник аналізує можливість використання Інтернет-технологій, зокрема сервісів Google для організації та контролю самостійної роботи студентів; Н. Василенко розглядає роль і місце інформаційного навчального середовища в освітньому процесі. Впровадження Google-сервісів в навчальний процес описують Н. Кравець та А. Сверстюк.

- Особливо популярним для організації онлайн навчання є сервіс Google Classroom -простота налаштування (викладач може організувати декілька курсів одночасно, запрошувати студентів та інших викладачів, планувати навчальний процес);
- економія часу та паперу (задавати, контролювати виконання, перевіряти завдання можна в одному сервісі);
- зручність (студенти самостійно можуть планувати свою роботу та виконувати завдання відповідно до встановлених строків);
- доступність і безпека (даний сервіс є безпечним, безкоштовним, та без реклами).

Можливості платформи Google Classroom в наповненні курсу для вивчення іноземної мови досить різноманітні. Це й аутентичні лекції в паперовому або відео-форматі, і відповідні розділи підручників, практичні завдання, а також оригінальні записи з YouTube. У Google Classroom можуть міститися не тільки різного формату завдання, а й посилання на корисні інтернет-ресурси, які студент може використовувати під час самостійної роботи. Крім того, сервіс надає можливість спільного викладання. Тобто для кращого засвоєння певного матеріалу викладач може запросити до 20 інших освітян.

Важливим для формування іншомовної комунікативної компетенції є те, що даний сервіс дає можливість об'єднувати інформацію з різних джерел у будь-якому форматі. Лексичне чи граматичне завдання може супроводжуватись відео- й аудіофайлами з інтернету, чи колекції викладача, задіюючи одразу всі види мовленнєвої діяльності.

Серед переваг використання сервісу Google Classroom у навчальному процесі є те, що вся інформація курсу зберігається на віртуальному диску (Google drive), доступ до якого не обмежений. Це дає можливість спільного доступу для одночасної роботи над одним документом кільком користувачам. У процесі роботи студенти взаємодіють між собою та корегують роботу один-одного. Такий підхід сприяє розвитку комунікативної компетентності.

Наступними беззаперечними перевагами вважаємо: можливість отримання он-лайн консультації від викладача або академічної групи; спілкування з іншими зареєстрованими учасниками в режимі реального часу; наявність зворотного зв'язку та можливість інтерактивної перевірки виконаних завдань [3]. Наразі для роботи із сервісом достатньо під'єднання до Інтернету, браузера та будь-якої вільно розповсюджуваної операційної системи. Безкоштовний додаток Google Classroom може бути встановлений на смартфоні або на персональному комп'ютері.

Розміщуючи навчальний матеріал в Google Classroom, викладач може, наприклад, надати студентам завдання на вибір: подивитися, прослухати або прочитати інформацію. Крім того, викладач може по-різному здійснювати взаємодію зі студентами, визначати необхідний ступінь контролю за ходом виконання завдань, створювати покрокові інструкції до кожного завдання і коментарі до помилок, додатково нагадувати студентам про терміни здачі виконаного завдання. Викладач може підбирати завдання індивідуально для кожного з студентів, даючи їм можливість удосконалити певні знання, уміння та навички, важливі для формування іншомовної комунікативної компетентності. Таким чином, робота в Google Classroom може бути організована з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

Важливою складовою навчального процесу є контроль й оцінювання навчальних досягнень студентів. Сервіси Google, а саме Google Forms, значно спрощують цей процес. Викладачеві необхідно лише налаштувати відповідні параметри тесту відповідного формату, і програма самостійно здійснить перевірку завдань, а студенти матимуть можливість ознайомитися з правильними чи неправильними відповідями. Даний сервіс дає можливість не тільки проаналізувати роботу кожного з студентів, а й зробити висновок про роботу та прогрес групи в цілому [14].

Висновки. Таким чином, використання сервісів Google в навчальному процесі не тільки сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетентності, але й значно вдосконалює й урізноманітнює навчальний процес, автоматизує роботу викладача, активізує навчальну діяльність студентів, підвищує рівень пізнавальної активності, створює належні умови для формування й розвитку у них відповідних умінь та навичок здійснювати іншомовну комунікацію, покращує засвоєння і відтворення ними отриманої інформації. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у створенні цілісної методичної системи використання хмарних технологій, розробці методичних рекомендацій для вчителів, викладачів, студентів педагогічних навчальних закладів.

Література:

1. Аитов В. Ф. Проблемно-проектный подход к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов (на примере неязыковых факультетов педагогических вузов) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Санкт-Петербург, 2007. 48 с.
2. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24
3. Демешкевич В. А. Особливості використання сервісів Google в діяльності педагогічних працівників. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog12/title-434> (дата звернення 17.04.2020).
4. Изория Н. М. Формирования иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2008. 24 с.
5. Нагорнюк Л. С. Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2009. 20 с.
6. Николаева С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.
7. Сафонова В. В. Коммуникативные компетенции: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. О чем спорят в языковой педагогике. Москва : Еврощкола, 2004. 236 с.
8. Солодовникова Ю. Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Курск, 2009. 28 с.
9. Сороко Н. В. Інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес: зарубіжний та вітчизняний досвід (на прикладі викладання рідної мови в старших класах). *Наукові записки. (Серія: Педагогічні науки)*. 2008. Випуск 77. С. 113–118.
10. Bodzin A. M., Klein B. S. and Weaver S. The Inclusion of Environmental Education in Science Teacher Education. USA: Springer, 2010. 352 p.
11. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980. 53 p.
12. Martin F. and Parker M. A. Use of Synchronous Virtual Classrooms : Why, Who, and How?. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*. 2014. Vol. 10, No. 2. P. 192–210.
13. Miller M. Cloud Computing : Web-Based Applications That Change the Way You Work and Collaborate Online. Que Publishing, 2008. 312 p.
14. Reich J., Daccord Th. and November A. Best Ideas for Teaching with Technology. New York : M.E. Sharpe, 2008. 312 p.
15. Virginia A. Scott. Google. Corporations that changed the world. USA: Greenwood Publishing Group, 2008. 168 p.

Отримано: 22 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: fedjkoOlha@gmail.com

inna.zava@gmail.com

bloriv1991@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-236-240

Федько О. М., Заваруєва І. І., Бондаренко Л. І. Психологічна адаптація студентів-іноземців у процесі комплексного вивчення української мови та історії її становлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 236–240.

УДК: 811.161.2:[378.091.212-054.6:159.9

Федько Ольга Миколаївна,

викладач кафедри іноземних мов,

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Заваруєва Інна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Бондаренко Лариса Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У ПРОЦЕСІ КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ІСТОРІЇ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

У статті представлено дослідження особливостей психологічної адаптації студентів-іноземців до мовного та національного середовища під час актуалізації та систематизації здобутих знань у процесі комплексного вивчення окремих тем з української мови та впливу історичних подій на її становлення. Дослідження проводилось на основі використання комплексної експериментальної навчальної програми з української мови, як іноземної та з історії України в одній академічній групі студентів-іноземців I курсу (12 осіб). Інша група студентів навчалась за стандартною навчальною програмою.

Мета дослідження – продемонструвати позитивну динаміку психологічної адаптації студентів з різних країн до мовного та національного середовища у процесі вивчення української мови як іноземної та окремих аспектів її становлення, а саме вплив Польщі на українську літературну мову на західноукраїнських землях у 20 – 40-х рр. XX ст. Актуальність вивчення саме цього історичного періоду полягає у тому, що нова редакція «Українського правопису» 2019 року частково активізовує вживання запозичених із польської мови лексем та правописних норм «Правопису» 1928 року.

Результати дослідження продемонстрували, що середній бал студентів, які навчались за експериментальною програмою вищий, ніж у студентів, що навчались за стандартною програмою.

Ключові слова: психологічна адаптація, студенти-іноземці, українська мова як іноземна, історія становлення мови, національне середовище, мовне середовище.

Olha Fedko,

Teacher of Chair of Foreign Languages,

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

Inna Zavarueva,

Ph.D. in Philology, Assistant Professor,

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

Larysa Bondarenko,

Ph.D. in Philology, Assistant Professor,

Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS IN THE PROCESS OF COMPREHENSIVE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND HISTORY OF ITS FORMATION

The article presents a research of the peculiarities of the psychological adaptation of foreign students to the language and national environment in the process of comprehensive study of peculiar topics of linguistics and the history of its formation. The research was conducted on the basis of the use of a comprehensive experimental training program for learning Ukrainian as a foreign language and the history of Ukraine in one academic group of foreign students (12 people). Another group of students studied according to the standard program.

The research objective is to demonstrate the positive dynamics of psychological adaptation of students from different countries to the language and national environment in the process of learning Ukrainian as a foreign language and particular aspects of its formation, namely the influence of Poland on the Ukrainian literary language in Western Ukraine in the 20s and 40s of the 20th Century. The urgency of studying this historical period is that the new edition of the "Ukrainian orthography" of 2019 partially intensifies the use of lexical tokens borrowed from the Polish language and orthographic norms of the "Orthography" of 1928.

The research results showed that the average score of the final testing of students who studied through the experimental program is 3 points higher than that of students who studied through the standard program. In addition, students of the first group have much higher results from diagnosing the psychological characteristics of adaptation to the national environment.

By studying the language and history of Ukraine, foreign students not only much better mastered language phenomena and understood their origins, but also learned about the complex past of our country.

The conclusions of the experiment show that the proposed methodology proved itself to be a tool of improving the psychological adaptation of foreign students to the language and national environment of the country in which they receive professional education.

Key words: psychological adaptation, foreign students, Ukrainian as a foreign language, history of language formation, national environment, language environment.

Вступ. Інтернаціоналізаційні тенденції, що спостерігаються останнім часом у закладах вищої освіти України, все більше актуалізують проблему адаптації студентів-іноземців до нового для них мовного, соціального та національного середовища.

Як правило, завдання підготовчих факультетів будь-якого вишу у нашій країні зводяться лише до мовної адаптації іноземного студента. Але ж студенту-іноземцю потрібно не лише вміти спілкуватися, він повинен знати та поважати традиції, історію та культуру країни, у якій здобуває фахову освіту. Одним з варіантів вирішення цієї проблеми може стати вивчення української мови як іноземної в поєднанні з вивченням основних фактів з історії її становлення. Ця тема складна і потребує ґрунтовного дослідження як психолого-педагогічних аспектів адаптації, так і якості засвоєння студентами нового матеріалу.

Варто відзначити, що проблема адаптаційного процесу студентів з інших країн є предметом багатьох наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: Алексеева [1], Довгоцько [3], Дятленко [4], Кайдалова [5], Паламар [8], Лещенко [6], Московчук [7] тощо. Цікаво висвітлено ключові інструменти для підвищення якості викладання та вивчення другої/іноземної мови, а також багатомовності та міжкультурної освіти у CEFR. Зокрема, варті уваги наукові дослідження Брайана Норта та Гюнтера Шнайдера, проведені у швейцарському національному проєкті наукових досліджень (CEFR, 2017). Про історичні передумови формування мовних явищ, а саме вплив держав, у складі яких перебували українські землі, на становлення літературної української мови, писало чимало науковців (Титаренко [11], Шевельов [14], Баранівська [2], Піддубна [9], Соколенко [10], Ушакова, Тростинська [13], проте це питання й досі маловивчене.

Актуальність теми зумовлена потребою модернізації освітньої системи України у напрямку якісної підготовки іноземних студентів, створення умов для їх якнайшвидшої адаптації до нового соціуму та культивування при цьому поваги до історії, мови та традицій нашої держави. Адаптація студентів-іноземців до національного та мовного середовища у процесі вивчення української літературної мови як іноземної у комплексі з історією її становлення є абсолютно новим та досі не дослідженим питанням.

Мета дослідження – вивчити особливості адаптації до мовного та національного середовища у процесі вивчення студентами-іноземцями підготовчого відділення окремих тем з лінгвістики та паралельно тих подій в історії України, що мали безпосередній вплив на становлення пропонованих для опрацювання фонетичних та лексичних явищ.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **науково-дослідницьких завдань** :

- узагальнити здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо особливостей адаптації студентів-іноземців та впливу історичних подій на становлення української літературної мови;
- проаналізувати історичні зміни мовних явищ конкретного періоду;
- скласти експериментальну навчальну програму (5 академічних години) з комплексного вивчення окремих тем української мови як іноземної та історії становлення мовних явищ;
- провести діагностику психологічних особливостей адаптації до національного середовища в студентів, які навчалися за експериментальною програмою;
- описати та проаналізувати отримані результати.

Методи та методика дослідження. У дослідженні застосовано такі лінгвістичні та психологічні методи, як аналіз і синтез – для обґрунтування теоретичних засад роботи; спостереження, метод лінгвістичного опису мовних фактів, метод експерименту, описовий метод тощо.

Методологічна основа дослідження передбачає:

- пошук, опис літературних творів, статей, записів, словників 20–40 рр. ХХ ст. та визначення діапазону впливу Польщі на становлення української літературної мови;
- розробка експериментальної навчальної програми з комплексного вивчення української мови як іноземної та основних аспектів її становлення тривалістю 5 академічних годин;
- проведення психолінгвістичного експерименту.

Результати та дискусії. Для укладання навчальної програми та проведення емпіричного дослідження було обрано такий період історії становлення української мови, як окупація західноукраїнських земель Польщею у міжвоєнний період (20–40 рр. ХХ ст.). Саме цей період має великий вплив на становлення сучасної української літературної мови, адже сьогодні, згідно з новою редакцією «Українського правопису» (2019 рік), спостерігається часткова активізація вживання запозичених із польської мови лексем та правописних норм 20–40х рр. ХХст.

Студентам на першому занятті було запропоновано короткий огляд історичних передумов становлення української літературної мови. Держави, у складі яких знаходилися українські землі, прагнули будь-якими способами сповільнити розвиток мови або ж знищити її зовсім. Чому? Дуже просто – без мови немає нації. На занятті ми аналізуємо вплив польської окупації на українську літературну мову у міжвоєнний період. На таких територіях Західної України, як Холмщина й Підляшшя у 20–40 рр. ХХ ст. все українське: преса, література, читальні, школи, судочинство, церкви та навіть публічні виступи – табу. На Галичині та Волині було вільніше, тому саме там зберігся осередок літературних діячів, критиків та публіцистів. Вони гуртувалися, як правило, навколо періодичних видань. Попри заборони та утиски все ж видавалися українською мовою журнали («Літературно-науковий вістник»), укладалися словники, письменники та поети писали рідною мовою.

Звичайно, в таких складних геополітичних умовах українська літературна мова не могла не зазнати впливу. Полонізми, фонетичні та словотвірні явища, що свідчать про польське походження, стиль наголошення українських слів за польським варіантом зафіксовані у словниках, статтях, поетичних та прозових творах. Деякі з них впевнено увійшли спочатку до західноукраїнського, потім і до всеукраїнського мововжитку. Якщо говорити про українські говірки, то вплив окупації Польщі на них просто колосальний.

Студенти, обговорюючи історичні передумови фіксації певних мовних явищ, зокрема вплив Польщі на українську літературну мову, як показали результати, краще засвоїли мовний матеріал та пройняли складною історією нашого народу.

Висока інтенсивність польсько-українського мовного контактування впродовж 20–30-х рр. ХХ ст. розкривається у дослідженнях, присвячених аналізу тогочасних правописних і перекладних словників, періодики, а також творів тогочас-

них українських письменників, а саме: Василя Пачовського, Юрія Липи, Осипа Турянського тощо. Специфіка цього періоду полягає в тому, що польський вплив особливо помітний був у західноукраїнському варіанті мови. Однак цей варіант «служував провідником і водночас своєрідним фільтром на шляху поширення полонізмів у загальноукраїнській мові».

Періодика стала чи не найважливішим чинником розвитку літературного процесу. Літературна преса не лише відображала літературне життя краю, а й формувала його. Поети, письменники, критики не видавали окремо своїх збірок, а друкували свої витвори у літературних журналах. З погляду наявності в їхніх творах запозичень з польської мови, варто сказати, що їх не багато. В Осипа Турянського вони трапляються частіше і саме це викликає шквал невдоволення з боку тодішніх критиків – письменники приписують надмірне використання в творах великої кількості запозичень з польської мови. Це характеризує тодішніх літературних діячів як свідомих патріотів, завдяки яким українська літературна мова не лише зберегла своє існування, але й розвивалась. Щоправда, в умовах польської окупації це було дуже складно.

Хоча в роки міжвоєнного періоду незначна кількість письменників писали твори, у яких ми можемо зустріти польські запозичення, проте вони є.

До прикладу, Юрій Липа у вірші «Слово в пустині» вживає полонізм «сильветки», пізніше словники фіксують це слово.

– Мережаться сильветки одно гробів. **Сильветки** – з пол. sylwetka – 1) силует, обриси, 2) фігура, zgrabna sylwetka – струнка фігура, 3) образ, обличчя, sylwetka bohatera – образ героя, sylwetka duhowa – духовне обличчя.

Ми також проаналізували твори Осипа Турянського, якому літературні критики закидають використання великої кількості полонізмів. Дійсно, його оповідання є яскравим прикладом того, як польські запозичення входять в українську літературну мову. Наприклад, у творі «Дума пралісу» вживається слово «крок»: – Заки одначе правительство зважилося на цей жалюгідний **крок**.

(**Крок** < пол. *krok*). У його творі «Курка» використано всім нам знайоме слово:

– А **хлопець** чи дівчина? – питає Іван (**Хлопець** – з польської < *chłopiec*).

«Поza межами болю» є найвідомішим твором автора і саме там найбільше зустрічаються полонізми. Наприклад:

– Але ви не побачите моєї душі й не вчуете її плачу, бо тільки душа може **побачити**, відчуті й розуміти душу (**Бачити** < *baczyć* («бачити», сучасне значення «звертати увагу», що утворене від **ob-ačiti* < **oko*). Існують версії іншого походження польського слова (від **baki* – «очі» чи здогадного **bakъ* – «наглядач»), або ж версії, що виводять українське *бачити* з інших мов);

– Ясновельможні дами! Маю за честь представити вам одно вельми цікаве товариство сімох людей, котрих доля вирядила в далекий світ по ділам смерті. (**Вельми** < *wielmi*);

– А весь огонь артилерії ви наказали звернути ззаду в плечі бідних небораків, і при помочі сербського вогню знищили ви до ноги свій **власний** батальйон (**Власний** < *własny*, що є питомо польським словом);

– Ти, Ніколичу, балакаш, як жовтодзьоб. З тебе нівроку естет... (**Дзьоб** < *dziob / dziub*);

– Тепер іще тільки трощки витримай у воді і, богу дякувати, будеш здоров. (**Дяка, дякувати** < *dzięk, dziękować*)

– Тямите, як я, загартований жовнір, плакав перед вами? (**Жовнір** < *żołnierz* – солдат польської армії (здебільшого в історичному контексті)).

Не можемо оминати таку важливу ланку в дослідженні полонізмів, як лексикографія, тобто словники 20–40 рр ХХ ст.: «Російсько-український словник» за редакцією акад. А. Е. Кримського (Київ, 1924), «Український стилістичний словник» І. Огієнка (Львів, 1924), «Словник українсько-російський» А. Ніковського (Київ, 1926), «Правописний словник» Г. Голооскевича (Харків, 1930), «Правописний словник» О. Ізюмова, (Харків, 1931), «Українсько-польський словник» та «Польсько-український словник» Є. Грицака й К. Кисілевського (Варшава, 1931), «Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних» І. Огієнка (Жовква, 1934), «Правописний словник» за редакцією О. Панейка (Львів, 1941) тощо.

Разом із студентами знаходимо у кожному з них безліч і полонізмів, і просто фонетичних та словотвірних рис, що свідчать про польське походження, і стиль наголошення українських слів за польським варіантом – збереження наголосу на другому від кінця складі тощо. Зупиняємось на тих словах та фонетичних, словотвірних рисах, які, на нашу думку, активні і в сучасному мововжитку.

На другому занятті вивчаємо тему «Наголос в українській мові. Стиль наголошення українських слів за польським варіантом». Щодо сучасного наголошування слів, то варто сказати, що польська манера наголошування другого складу з кінця (зафіксована у словнику Г. Голооскевича, 1930 р.) є і дотепер у деяких українських словах: бурштин**Овий**, багатораз**Овий**, однораз**Овий**, ярмарк**Овий**, тис**Овий**. Крім цього, як зазначає Піддубна В., словотвірними ознаками полонізмів в українській мові є, власне, відіменникові прикметники із суфіксом **-ов(ий)**, які і зберегли польський варіант наголошування. Проте, варто зауважити, що у побуті таке наголошування так і не прижилося.

Для засвоєння матеріалу виконуємо на занятті різнопланові завдання: аналітичні вправи; вправи за зразком; конструктивні вправи; творчі завдання.

Тема «Вимова звуків, що позначаються буквами г і г. Вплив польської мови на появу у фонетиці української мови г» для студентів-іноземців є однією з найскладніших тем у фонетиці. Ситуація ускладнюється ще й тим, що конкретних правил вживання г немає. 3 червня 2019 року набула чинності нова редакція «Українського правопису», яка пропонує розширити застосування «г» у, наприклад, іноземних власних назвах, деяких іменах. Цікавим фонетичним явищем є використання г замість [g]: бергам**о**та, га**ц**ик, гвал**т**, гвал**т**увати, гран**а**т, гра**т**а, грату**л**іяція, дзе**н**гель, жег**н**ати, зга**р**да, фіг**е**л, шпа**р**а**г**и тощо. Ці слова увійшли в словники саме з г. У прізвиськах та іменах людей допускатиметься передавання звука [g] двома способами: як із використанням букви "г" так із використанням "г" – і як, наприклад, Гу**л**лівер, і як Гу**л**лівер. Варто зазначити, що саме ця фонетична риса ввійшла в українську мову з польської.

Під час вивчення теми «Лексикологія. Групи слів за походженням: власне українські та запозичені (іншомовного походження) слова» акцентували увагу на полонізмах в українській літературній мові та передумовах їх виникнення. До прикладу, цікавим фактом є правопис слова «яблуко» і «ябло». Оскільки, форми слова «я**б**ко» і «я**б**луко» зафіксовані українськими словниками, зокрема словником за редакцією Б. Грінченка та Великим тлумачним словником сучасної української мови. Наявність першої форми можна пояснити звуковим оформленням польського слова, оскільки ł у ньому не вимовляється [jarko]. Вперше це слово зафіксовано у «Правописному словнику» Г. Голооскевича (Харків, 1930).

Зазначимо, що до полонізмів в «Етимологічному словнику української мови» належать такі слова, як акорд, акуратний, аркуш, багнет, базграніна, балия, балцанка, баляси, баніт, басаман, безецний, бидля, бібуля, благати, блакить, блам, брама, брїжа, брїчка, брїква, будїнок, будувати, бунт, вакувати, валїза, валюша, варїювати, венгер, вензель, вербувати, вибачати, виделка, виконати, викрутас, вильоти, вправа, жвавий, жовнїр тощо.

На занятті з теми «Відмінки іменників. Варіантні форми родового відмінка» опрацьовуємо новий матеріал з урахування змін у правописі, адже згідно з новою редакцією «Українського правопису» (2019 рік) можна вживати варіантні форми родового відмінка: радості й радости, любові й любви, ніжності й ніжности, вірності і вірности тощо. Саме другий варіант вживання іменників третьої відміни у родовому відмінку однини у 20–30 рр. ХХ ст. був в активному вжитку на рівні як літературної мови, так і говірок. Крім цього, правопис 1928 року передбачав вживання літери «и» на початку слів. У новому правописі у цьому випадку надається перевага літері «і», однак перед приголосними «н» та «р» можна вживати два варіанти написання: «індик» та «индик», «ирій» та «вирій», «ірод» та «ирод» тощо.

Експериментальна навчальна програма з української мови як іноземної та історії її становлення (5 годин)

Розрахована на студентів-іноземців здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» I курсу усіх галузей і спеціальностей закладу вищої освіти

Очікувані результати	Кількість годин	Тема	Рекомендовані види роботи
<p>Студент знає та розуміє історичні передумови становлення української літературної мови; пояснює значення терміну «полонізм»; усвідомлює роль полонізмів у становленні української мови; сприймає й опрацьовує інформацію, подану в різних формах (текстовій і графічних: схеми, таблиці та ін.); робить висновки щодо того, який вплив на становлення української літературної мови мала окупація західноукраїнських земель Польщею</p>	1	Огляд історичних передумов становлення української літературної мови 20–40х рр. ХХ ст. Преса, лексикографія та літературне життя	<p>Рекомендовані види роботи: Відповіді на питання за змістом прослуханої інформації. Розкриття значення терміну «полонізм». Колективне обговорення значення державної мови та історичні передумови її становлення. Прослуховування уривків літературних творів письменників 20–40-х рр. ХХст та виписування полонізмів.</p>
<p>Студент вміє наголошувати слова відповідно до орфоепічних норм; розрізняє та впізнає слова, що наголошені за польським варіантом; сприймає й опрацьовує інформацію, подану в різних формах (текстовій і графічних: схеми, таблиці та ін.); робить висновки щодо необхідності дотримання орфоепічних норм української літературної мови.</p>	1	Наголос в українській мові. Стиль наголошення українських слів за польським варіантом.	<p>Рекомендовані види роботи: Колективне складання словника найбільш уживаних слів зі складними випадками наголосу.</p>
<p>Студент знає та розрізняє букви г і ґ; правильно вимовляє звуки у словах, що позначаються буквами г і ґ.</p>	1	Вимова звуків, що позначаються буквами г і ґ. Вплив польської мови на появу у фонетиці української мови г.	<p>Рекомендовані види роботи: Словниковий диктант. Вибіркове списування. Складання й розігрування діалогу з правильною вимовою звуків, що позначаються буквами г і ґ.</p>
<p>Студент знає і пояснює поняття «власне українські слова» та «запозичені слова»; розуміє й пояснює історичні передумови запозичень.</p>	1	Лексикологія. Групи слів за походженням: власне українські та запозичені (іншомовного походження) слова	<p>Рекомендовані види роботи: Аудіювання й читання тексту, у якому використано запозичені (іншомовного походження) слова. Записування речень, висловлень. Вибіркове списування.</p>
<p>Студент знає і розуміє, що відмінювання іменників є зміною форми слова; вміє відмінювати іменники в однині та множині, визначати відмінки іменників; розрізняє і пояснює походження варіантних форм родового відмінка.</p>	1	Відмінки іменників. Варіантні форми родового відмінка	<p>Рекомендовані види роботи: Вибіркове списування. Словниковий диктант. Письмо з пам'яті. Складання і розігрування діалогу з використанням варіантних форм родового відмінка.</p>

Для отримання результатів якості засвоєння знань за експериментальною навчальною програмою у двох групах було проведено діагностичну контрольну роботу. Результати дослідження продемонстрували, що середній бал підсумкового тестування студентів, які навчалися за експериментальною програмою на 3 бали вищий, ніж у студентів, що навчалися за стандартною програмою.

Висновки. Результати експерименту свідчать, що методика використання експериментальної навчальної програми з української мови як іноземної та впливу історичних подій на її становлення у процесі комплексного вивчення окремих тем, виявилась засобом покращення психологічної адаптації студентів-іноземців до мовного та національного середовища України, де вони здобувають фахову освіту. Крім цього, описана вище методика викладання нового мовного матеріалу сприяла кращому його засвоєнню.

Вивчаючи мову та історію України, іноземні студенти не тільки краще засвоюють мовні явища, розуміють їх походження, але й поглиблюють знання з минулого нашої держави.

Варто відзначити, що проблема адаптаційного процесу студентів з інших країн є предметом багатьох наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Важливими є і **перспективи подальшого дослідження**, які полягають в розробці науково-методичних посібників з досліджуваної тематики для організації як аудиторного, так і позааудиторного вивчення української мови іноземними студентами, як засобу досягнення високого рівня володіння мовою.

Література:

1. Алексеева Т. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 20 с
2. Баранівська О. До питання про синтаксичні польсько-українські контрасти. *Studia methodologica: науковий альманах*. Т. : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2014. № 39. С. 62–68.
3. Довгодько Т. Розвиток системи підготовки іноземних студентів в Україні. *Вища освіта України*. 2012. № 3 (додаток 2). Т. 2. С. 102–104.
4. Дятленко Н. Умови адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ. *Інститут психології і соціальної педагогіки КМПУ імені Б. Д. Грінченка* ; Московський гуманітарний педагогічний інститут. 2009. Вип. 1. URL: <https://www.psych.kiev.ua>.
5. Кайдалова Л., Черкашина Ж. Адаптація іноземних студентів до навчання в вузах: метод. рек. для преподавателей и студентов подготовительных факультетов. Х. : НФаУ, 2014. 48 с.
6. Лещенко Т., Юфименко В. Українська мова як інструмент професійної адаптації студентів-іноземних громадян в Україні. *Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи*. Полтава, 2018. С. 54–56.
7. Московчук Н. Чинники позитивної адаптації студентів-іноземців в україномовному освітньому просторі України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2018. С. 18–24.
8. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика виховання”. К., 1997. 45 с.
9. Піддубна В. Висвітлення питання про польський вплив на українську мову в науковій літературі. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Вип. 39. 2015. С. 177–181.
10. Соколенко А. Полонізми у творах Осипа Туряньського 1920–30-х рр. *Зб. Харківського історико-філологічного товариства*. Харків, 2005. Т. 11. (Нова серія). С. 147–156.
11. Титаренко В. Лексика іноземного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI – XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Інститут української мови НАН України. К., 2007. 21 с.
12. Турчак О. В. Історико-правові засади становища національних меншин у Другій Речі Посполитій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2011. № 1(3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11tovdrp.pdf>.
13. Ушакова Н., Тростинська О. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 9. С. 12–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2014_9_4.
14. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). *Стан і статус*. 2017. URL: <https://zbruc.eu/node/68990>.
15. Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. *Companion volume with new descriptors. Provisional Edition*. 2017. URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>.

Отримано: 22 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: Tanya_sharova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-241-243

Шарова Т. М. Українська мова у професійному спілкуванні: комунікація майбутніх ІТ-фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 241–243.

УДК: 81'276.5: [378:004]

Шарова Тетяна Михайлівна,

*доктор філологічних наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Богдана Хмельницького*

УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КОМУНІКАЦІЯ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ

У статті акцентується увага на професійному спілкуванні майбутніх ІТ-фахівців. Наголошено на тому, що нині навіть на побутовому рівні користувачі персональних комп'ютерів, ноутбуків використовують спеціальну термінологію, а іноді специфічний сленг, який свідчить про своє діне мовлення майбутніх ІТ-фахівців. Останнім часом з'являється багато сучасних словників, у тому числі створюються словники програмістів, де вказані не лише терміни, а й тлумачення нових слів, іноді поєднання українських та англійських словоутворень. У дослідженні вказано на те, що термінологія ІТ-фахівців досить часто дублює комп'ютерний сленг. Це пояснюється відсутністю власного позначення термінів, які використовуються під час комунікації програмістів чи ІТ-фахівців.

Ключові слова: комунікація, сленг, професійна лексика, словник програміста.

Tetiana Sharova,

*Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Sciences and Humanities,
Dmytro Motormyi Tavria State Agrotechnological University*

UKRAINIAN LANGUAGE IN PROFESSIONAL COMMUNICATION: COMMUNICATION OF FUTURE IT PROFESSIONAL

The article focuses on the professional communication of future IT professionals. It is emphasized that today, even at the household level, users of personal computers and laptops use special terminology, and sometimes specific slang, which testifies to the current speech of future IT professionals. Recently, many modern dictionaries have appeared, including dictionaries of programmers, which indicate not only terms but also interpretations of new words, sometimes a combination of Ukrainian and English word formations.

The article provides examples of word terms, as well as a tabular version of the translation of words from English and the interpretation of computer terms. The most popular or most commonly used terms and concepts understood by a beginner PC were taken into account.

The scientific publication reveals the peculiarities of using dictionaries for online programmers. It is pointed out that recently in the Internet space you can find links to electronic resources, which contain terms that can be used in professional communication by IT professionals.

The study found that IT terminology often duplicates computer slang. This is due to the lack of self-designation of terms used in the communication of programmers or IT professionals. The study points to certain words (slang), which are most often borrowed from English. Such terms are not even translated into Ukrainian. They usually need to be memorized and used in the professional activities of a person working with information technology.

Key words: communication, slang, professional vocabulary, programmer's dictionary.

Постановка проблеми. Останнім часом люди стали звертати увагу на термінологію, яка активно використовується в певних сферах діяльності: викладання, програмування, медицина, інженерія, філологія. Досить часто професійні терміни замінюють сленгом, який поширюється на різні сфери діяльності. У контексті інформаційних технологій частіше за все йде поєднання англійських термінів з українськими. В результаті такого поєднання маємо специфічну мову, яка побуває серед ІТ-фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова термінологія є об'єктом дослідження науковців: В. Пилецького (мовна специфіка українського терміна), А. Бурячка (орфографічний словник учня початкових класів), В. Грещука (ділове українське мовлення), В. Даниленко (термінологічна норма), І. Кочана (словотвірні норми і термінологія), А. Загнітко (термінотворення і національно-мовна картина світу), І. Корнейко (проблема українського термінознавства) та ін. Вказані вчені розглядають питання термінології на загальному рівні. Професійну лексику окрім вчених-лінгвістів вивчають такі науковці: Е.Вюстер, Д. Лотте, О. Реформатський, Л. Петрух, Б. Рицар та ін. Питання комп'ютерного сленгу досліджували: С. Чемерикін, А. Силка, Ю. Мосенкіс, О. Фурса; В. Коломієць, Н. Шаруненко, І Щур та ін.

Мета роботи. Метою даної роботи є представити групу слів в українській мові та встановити закономірності, які б сприяли практичному використанню термінів у професійному спілкуванні програмістів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж вказувати на особливості професійного спілкування та окремо на слова-терміни в професійному мовленні, треба вказати на означення поняття «термін». В Інтернет-ресурсі вказано: «Термін – слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя» [8]. Створюючи термін, слід розуміти, на що саме він вказує, яку дію чи ознаку представляє. А. Загнітко вказує на нерівнорядні явища й напрями формування терміносистеми [3, с. 23]. Розуміємо, що сам по собі термін існувати може, але від слова термін походить слово термінологія, що означає певну кількість термінів з усіх галузей знань. Наука, що вивчає термінологію називається термінознавством [9]. Гурський С. наголошує на «значенні-смилі» кожного терміну, що використовується в мовленні [2, с. 28]. З урахуванням специфіки термінологічних словоутворень, доцільно орієнтуватись на професійні компетентності того, хто вивчає професійну лексику та орієнтується на неї [1, с. 70]. Як приклад,

можна зорієнтувати здобувачів на представлення певної інформації за допомогою написання творчої роботи на певну тему з використанням професійної термінології. Це дозволить виявити їх словниковий запас та проаналізувати їх сформовані компетентності [11, с. 33].

Створюючи той чи інший термін треба орієнтуватись на його ознаки: системність, точність, однозначність, наявність дефініції [9]. Тут не слід забувати про терміносистему, термінологічне значення, суть поняття, позначення слова та його значення. Дослідники вказують на те, що системність терміна вважається однією з основних характеристик терміна та є елементом системи термінів [6, с. 43].

Професійна лексика пов'язана у першу чергу зі словами, які частіше за все використовуються під час спілкування. Слід акцентувати увагу на тому, що мова програмістів досить важка, оскільки частіше за все терміни в українській мові вказаної сфери діяльності мають іноземне походження. Досить часто термінологія може бути взаємопов'язана зі сленгом, який базується на певному професіоналізмі.

Якщо брати до уваги комп'ютерний сленг, то тут треба орієнтуватись на маркування приналежності мовця до соціальної групи [7]. Останнім часом ми звикли до комп'ютерної культури, яка характеризується специфічною мовою. Тут зривають не просто терміни, а певний сленг, який просто треба знати та вміло використовувати. Люди, які працюють в сфері інформаційних технологій, програмуванні на початковому чи професійному рівні, можуть використовувати слова-терміни. Які позначені в табл. 1.

Таблиця 1

Слова-терміни для IT-фахівців

№	Слово-термін (сленг)	Переклад	Тлумачення
1	Адмін	admin	адміністратор
2	Копіпаст	copy/paste	виконати дію копіювання та вставлення тексту в документ
3	Світчер	switcher	людина, яка працює в сфері IT, але нещодавно в цю сферу зайшла
4	Фреймворк	framework	платформа, яка суттєво полегшує роботу з різноманітними програмами або сайтами
5	Блокчейн	blockchain	база даних, за допомогою якої можна зберігати інформацію з приводу формування історії транзакцій в одній мережі
6	Ака	also known as	нікнейм, псевдонім
7	Варез	warez	програме забезпечення, яке поширюється через Інтернет, порушуючи при цьому права власника
8	Деплой	deploy	дія, за допомогою якої можна перенести програмне забезпечення на сервер
9	Опенсорс	open source software	програмне забезпечення, яке має відкритий код з можливістю подальшого його редагування
10	Хакатон	hackathon	захід, який проводиться для фахівців з галузі розробки програмного забезпечення з метою розробки проекту, програми чи мобільного додатку

У табличних даних представлена інформація з ресурсу [7]. Розуміємо, що вказаний перелік слів-термінів програмістів значно більший. Однак вже із представлених слів помітно, що всі вони запозичені з англійської мови та на сьогодні вже повністю є зрозумілими навіть для початкового користувача персонального комп'ютера.

Працюючи з різноманітними програмами чи ресурсами, попередньо можна ознайомитись із сленгом IT-спеціалістів. Таку інформацію можна переглянути на таких ресурсах: www.consp.com – словник термінів та аббревіатур, www.imagecms.net/blog/dictionary – невеликий словник з IT термінами, ravesli.com – словник для програмістів (сленг).

У випадку знайомства з термінами на сайті www.consp.com треба добре знати англійську мову, оскільки усі терміни, які представлені на ресурсі англомовні. Тут можна почерпнути інформацію не лише щодо певних термінів, а й взяти до уваги скорочені слова-аббревіатури.

Використовуючи міні словник з відомими IT-термінами на порталі www.imagecms.net/blog/dictionary, можна переглянути Web-словник, який стане в нагоді не лише користувачам в сфері програмування, а й просто користувачам персонального комп'ютера.

Ресурс ravesli.com містить словник програміста. Наявність у такому словнику слів-термінів дозволяє вивчити специфічну мову IT-фахівця, що дозволить бути йому більш комунікованим та вільно орієнтуватись у термінології, яку він використовуватиме щоденно під час створення програмних продуктів. На даному ресурсі у словнику програміста міститься більше 440 слів. Тут містяться російські терміни, англійські, а також аббревіатури, які повністю належать до сфери IT. Даний ресурс стане в нагоді програмістам, які знають особливості мов програмування C++ та Linux.

В таблиці представлені приклади слів та їх визначення на онлайн-ресурсах, де є словники для програмістів (табл.2).

Таблиця 2

Приклади термінів для IT-фахівців на онлайн-ресурсах

№	Назва ресурсу	Абревіатура або термін	Визначення
1	www.consp.com	C++	мова програмування
		CAL	програма ліцензійного ПО Microsoft
2	www.imagecms.net/blog/dictionary	контент	наповнення сайту чи ресурсу графічними елементами, текстом чи навігацією
		Cookies	технологія, використовується безліччю інтернет-сайтів і онлайн-сервісів, основною метою якої є персоналізація і аутентифікація інтернет-користувача
3	ravesli.com	аттачити	прикріпляти до листа файл чи картинку
		дедлайн	крайній термін виконання або здачі проекту / завдання / роботи.

З представленої таблиці можемо побачити, що навіть ті слова, які частіше за все використовуються в мовленні програмістів, сучасна молодь вже частково використовує в побуті. Розуміємо, що термін «дедлайн» може використовуватись не лише як комп'ютерна термінологія. Цей термін можна використовувати на предмет позначення завершення термінів на будь-якому підприємстві, не залежно від сфери діяльності. Саме тому, певні слова не є суто специфічними для ІТ-програмістів.

Досить часто можемо чути терміни, які призначені суто для програмістів, оскільки в іншій сфері їх застосувати практично неможливо. Інша справа, коли ми чуємо слова на позначення лише програмного продукту, використання яких можливе лише за умови роботи з персональним комп'ютером. До таких слів слід віднести: *домен, інформаційна система, програмне забезпечення, комп'ютерна мережа, Інтернет, бази даних, макрос, хакер, драйвер, кеш, куки, браузер, біт, байт, модем, файл, хостінг, шлюз, гіпертекст, монітор, буфер, ботнет, кластер* та ін. Також можемо використовувати слова, які закріплені для сприйняття на іноземній мові: *CD-ROM, Cookie, DVD, Password, USB, Internet Explorer, FAT32, DirectX та ін.* В алфавітному порядку комп'ютерна термінологія представлена на сайті Вікіпедії [4].

В алфавітному порядку на сайті [5] представлений комп'ютерний сленг. Якщо порівнювати термінологію зі сленгом, яка відтворена на двох сторінках Вікі, то можемо констатувати, що сленг в кількісних показниках не великий. Поряд із вербальним комп'ютерним сленгом відтворений не вербальний сленг програмістів, який дозволяє нам візуалізувати певні слова-глухачення на позначення дії чи настрою (табл. 3).

Таблиця 3

Візуальне відтворення слів-термінів

№	позначення слова символами	глухачення символа
1	:)	я радий
2	:(я невдоволений
3	:-(сумно
4	:-	мені байдуже
5	=(=	цілую
6	9_9	я здивований
7	:-<	дуже сумно
8	:->	сарказм, глузування

Невербальний сленг ІТ-фахівця представлений на сайті української вікіпедії [5]. Однак можемо констатувати, що на сьогодні такими позначками користуються не лише програмісти, ІТ-фахівці чи користувачі ПК. Таке спілкування останнім часом стало звичним для користувачів соціальних мереж, де замість слів-термінів на позначення настрою використовуються символи. Використовуючи такі невербальні символи можна створювати великі тексти. Однак розкодувати іноді такі тексти досить важко.

Щур І. у науковому дослідженні вказує на те, що «У функціональному аспекті лексика комп'ютерного сленгу неоднорідна. Це одиниці, що заступають терміни (браузер (англ. browser) «засіб перегляду веб-сторінок»; скачати «скопіювати інформацію з мережі»), експресивно забарвлені лексеми (слимак «корпус комп'ютера slim»; мізки «оперативна пам'ять комп'ютера») та професіоналізми (фріварний (англ. freeware) «що розповсюджується безкоштовно»; конектитися (англ. connect) «встановлювати з'єднання з віддаленим мережевим ресурсом»)» [12, с. 6]. Термінологія ІТ-фахівців досить часто дублює комп'ютерний сленг, оскільки певні слова не мають власного позначення. За допомогою таких слів в українській мові виникають нові терміни та абревіатури, знайомитись із якими треба лише на професійному рівні. Доцільне їх використання в професійному плані дозволить вільно здійснювати комунікацію з фахівцями, які працюють в сфері ІТ.

Висновки. Для просування програмних продуктів в сфері ІТ-технологій досить важливим є процес комунікації. Здійснити таку комунікацію без знання комп'ютерних термінів та сленгу практично не можливо. На сьогодні є різноманітні слова-терміни, сленг ІТ-фахівця, який по суті дозволяє спілкуватись своєрідною мовою, однак така специфічна мова є зрозумілою для сфери технологій.

Література:

- Гладких Г.В., Шаров С.В. Напрями формування комунікативної компетентності студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 1(11). С. 70–74.
- Гурський С.О. Значення слова і термін. *Іноземна філологія*. Вип. 26. Львів, 1971. С. 24–29.
- Загнітко А. П. Термінотворення і національно-мовна картина світу. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр.* Київ: КНЕУ, 1996. С. 23.
- Комп'ютерна термінологія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%27%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F (дата звернення 19.07.2021).
- Комп'ютерний сленг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%27%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B3 (дата звернення 19.07.2021).
- Семко Н. М., Городецька Н. Г., Гавришків Н. Б. Термін: його значення, зміст і переклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 37. Т. 3. С. 43–46.
- Сленг для ІТ-спеціалістів. URL: http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-525-6972-slang-dlya-it-specialistiv_kafedra-inozemnih-mov (дата звернення 19.07.2021).
- Термін у системі професійного мовлення. URL: https://pidru4niki.com/1727101247606/dokumentoznavstvo/termin_sistemi_profesijnogo_movlennya (дата звернення 19.07.2021).
- Українська термінологія в професійному спілкуванні. URL: <http://moodle.nati.org.ua/mod/page/view.php?id=18186> (дата звернення 19.07.2021).
- Українська термінологія в професійному спілкуванні. URL: <https://works.doklad.ru/view/UGr2RFsrqEw.html> (дата звернення 19.07.2021).
- Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок*. 2018. № 9. С. 33–38.
- Щур І.І. Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. К., 2006. 20 с.

РЕЦЕНЗІЇ

Отримано: 29 липня 2021 року

Прорецензовано: 14 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 24 вересня 2021 року

e-mail: pavlo.levchuk@ispan.waw.pl

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-244-246

Левчук П. Новий погляд на викладання польської мови як іноземної. Рецензія підручника Przemysława Gębala i Władysława T. Miodunki, *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 244–246.

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0001-7865-6833>

Левчук Павло,

доктор гуманітарних наук, ад'юнкт
Інститут славістики Польської академії наук

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ВИКЛАДАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ. РЕЦЕНЗІЯ ПІДРУЧНИКА PRZEMYSŁAWA GĘBALA I WŁADYSŁAWA T. MIODUNKI, DYDAKTYKA I METODYKA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO I DRUGIEGO

У публікації представлено рецензію підручника відомих польських мовознавців Пшемислава Гембала і Владислава Мьодунки. Представлено концепцію та методологію опису праці. Автори ділять підручник на теоретичну частину, котра стосується історії викладання та сучасного стану польської мови у світі. У практичній частині автори представляють напрацювання польської та світової лінгвістики у дидактиці польської мови як іноземної.

Ключові слова: рецензія на підручник, відомі польські мовознавці, концепція, методологія.

Dr Paweł Levchuk,

Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

A NEW PERSPECTIVE AT TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE. TEXTBOOK REVIEW PRZEMYSŁAW GĘBAL I WŁADYSŁAW T. MIODUNKA, DYDAKTYKA I METODYKA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO I DRUGIEGO

The publication presents a review of the textbook of famous Polish linguists Przemysław E. Gębal and Władysław T. Miodunka. The concept and methodology of the job description are presented. The authors divide the textbook into a theoretical part, which deals with the history of teaching and the current state of the Polish language in the world, while in the practical part, the authors present the work of Polish and world linguistics in the didactics of Polish as a foreign language.

Key words: a review of the textbook, famous Polish linguists, the concept, the methodology.

Публікацію *Дидактики та методики викладання польської як іноземної та другої мови* можна без перебільшення назвати важливою науковою подією, адже з часу публікації *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego* (2005) авторства Анни Серетни та Еви Ліпінської такої праці не було. Польська дидактика довго чекала на універсальний та практичний підручник для студентів і вчителів-практиків. Автори виконали титанічну роботу, збираючи матеріали з різних джерел та покладаючись на праці різних науковців. Уже у вступі можна прочитати слова подяки за консультації адресовані великій кількості іноземних і польських авторитетів у викладанні польської як іноземної. Можна там знайти також і прізвища молодих учених, що надає праці сучасності й демонструє різні думки та підходи до дидактики польської як іноземної. Підручник викликав величезний ажіотаж серед викладачів польської як іноземної. У грудні 2020 року, коли відбувалася презентація книжки на платформі ZOOM, деякі запрошені дослідники, які мали представити свій погляд на тему представленої праці, просто не змогли взяти участь у зустрічі, тому що система не спромоглася впустити всіх охочих. Пізніше організатори зустрічі з Варшавського університету розмістили запис на своїй сторінці у Фейсбукі, де його переглянули понад 2 500 разів.

Окрім вступу та закінчення у підручнику є тринадцять розділів, поділених на дві частини: дидактичну (1-7 розділи, стр. 17-198) та методичну (8-13 розділи, стр. 199-388).

У дидактичній частині можна ознайомитися з такими поняттями, як місце дидактики і методики в сучасній, загальній та колоністичній глоттодидактиці; історії викладання польської мови від XVI ст. до половини XX ст.; сучасні проблеми викладання польської як іноземної (1950-2020 рр.); дидактики польської мови в початковій, середній та вищій освіті; мовна політика та промоція польської мови поза Польщею; сертифікація польської мови як іноземної у 2004-2019 роках; дидактика польської мови як другої та мови шкільної освіти. У цій частині широко представлені такі сучасні детермінанти мовної освіти у викладанні іноземних та других мов, як конструктивізм, педагогічний прагматизм, міжкультурна освіта, дидактика багатомовності, діяльнісний підхід, рефлексійність та автономія у викладанні іноземних мов та нейроосвітні концепції.

Методичну частину відкривають два великі розділи, що присвячені методиці викладання польської мови як іноземної та другої. У першому розділі представлено розвиток мовних компетенцій (фонологічної, орфографічної, граматичної, лексичної та семантичної). Натомість у другому розділі схарактеризовано розвиток рецептивної мовної діяльності (аудіювання та розуміння письмового тексту), продуктивні дії (говоріння та письмо), а також медіаційні дії. Потрібно зазначити, що медіація є опрацьованою згідно з сучасними підходами описаними в документах Ради Європи лише у 2018 році (CEFR-CV), тоді як попередні підручники базували винятково на документі з 2001 року (CEFR).

Варто звернути увагу на представлену концепцію викладання польської культури та викладання польської мови як іноземної та другої за допомогою інформативно-комунікаційних технологій, таких як CALL (Computer Assisted Language Learning) та MALL (Mobile Assisted Language Learning). Важливе місце посідають правила організації та планування курсів польської мови як іноземної та методи тестування знання польської мови як іноземної, а також постійний моніторинг мовного розвитку учасників курсу та оцінювання знань.

У підручнику можна знайти 115 вправ, що мають на меті змусити читачів задуматися над процесом викладання та навчання іноземних мов. Виконання завдань повинно допомогти переосмислити власний досвід викладання з інформаціями та порадами авторів книжки.

Особливе місце відведено досягненням полоністичної глоттодидактики, особливо в 2005-2020 роках, що знаходить підтвердження у його змісті, особливо в таких підрозділах підручника, як-от:

- 2.3.1. Поділ історії викладання польської мови як іноземної на періоди авторства Анни Домбровської (Dąbrowska 2018: 22-41);
- 5.4. Концепція промоції польської мови у світі авторства Адама Павловського (Pawłowski 2008: 113-147; Pawłowski 2012: 18-26; Pawłowski 2015: 143-155);
- 8.4.4. Концепція складних випадків у польській мові авторства Анни Домбровської та Малгожати Пасеки (Dąbrowska & Pasieka 2008: 73-102);
- 8.5.3. Концепція виразових полів Анни Серетни (Seretny 2011).

Автори приділяють особливу увагу до досягнень закордонних полоністик (наприклад, підрозділ 4.1.3, де можна знайти опис діяльності полоністики в університеті Hankuk у Сеулі), а також демонструють їхній внесок у промоцію польської мови у світі (пор. підрозділ 5.6).

У висновках автори запропонували власне бачення розвитку дидактики та методики викладання польської мови як іноземної та другої. Представлення авторського погляду здійснено через порівняння з вже наявними пропозиціями, але також показано його новаторство на тлі теперішніх теоретичних публікацій та підручників. Можна скоротити його до твердження про перехід від комунікативного підходу до діяльнісного.

Дидактика і методика викладання і Україна

Україна та українці займають особливе місце у рецензованій праці. Насамперед як найбільша група тих, хто вивчає польську мову та складає сертифікаційні іспити з польської як іноземної. Автори звертають увагу на величезне зацікавлення вивченням польської мови в Україні, кількість навчальних закладів, що пропонують навчальні курси з польської мови. Особливу увагу приділяють мотивації вивчення польської мови, яка суттєво відрізняється від мотивації представників інших країн. Опираючись на дослідження Гелени Красовської (Krasowska 2018: 600-614), досить влучно представлено відмінності з представниками інших країн, що зумовлені міццю польської мови. Автори доволі добре вивчили це питання, адже, описуючи результати досліджень Красовської, у книжці вони справедливо зауважують, що ті збігаються з дослідженнями Павла Левчука (Levchuk 2016: 202-203).

Варто звернути увагу на анотацію до цього підручника, де автор цих слів вбачає симпатію авторів до української мови. Окрім англійського зразка анотації, подано також український та російський варіанти. Український переклад знаходиться перед російським. Варто зауважити, що українська версія зазвичай присутня у працях, які стосуються України, а дидактика та методика є радше універсальною публікацією, адресованою до лекторів польської мови з усього світу. Можна вважати цю публікацію важливим кроком у міжкультурній комунікації.

Підручник повинен зацікавити і українців, які займаються викладанням та потенційною сертифікацією української мови як іноземної. Польська система сертифікації дуже добре вписується в європейські стандарти, що можна побачити у підрозділі 3.4. Подібність двох мов у флексії має допомогти у створенні адекватних стандартів для флексійної мови, яка не є світовою іноземною мовою.

Дидактика та методика викладання польської мови як іноземної є завершеним та ґрунтовним підручником для майбутніх та теперішніх викладачів польської як іноземної. Автори продемонстрували викладання польської мови у світі як наявний, реальний процес, що до нього залучено сотні викладачів польської як іноземної й тисячі учнів та студентів. Саме тому в підручнику можна знайти покликання на праці закордонних полоністик, а також опис досягнень полоністів з різних країн світу.

References:

1. CEFR: Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. Strasbourg : Council of Europe, 2001.
2. CEFR CV: Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors. Strasbourg: Council of Europe, 2018.
3. Gębał P. & Miodunka W. *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2020.
4. Dąbrowska A. *Nauczanie języka polskiego jako obcego w historii języka polskiego*. „*Język Polski*”. 2018. XCVIII, z. 2. S. 22–41.
5. Dąbrowska A. & Pasieka M. *Nowa typologia błędów popełnianych przez cudzoziemców w języku polskim. Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej* / red. M. Kita. Katowice, 2008. S. 73–102.
6. Pawłowski A. *Zadania polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej. Polska polityka językowa w Unii Europejskiej* / red. J. Warchała, D. Krzyżyk. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice, 2008. S. 113–147

7. Pawłowski A. Uwarunkowania historyczne i cele zagranicznej promocji polszczyzny. *Wyzwania polskiej polityki językowej za granicą: kontekst, cele, środki i grupy odbiorcze* / red. A. Dąbrowska, W. Miodunka, A. Pawłowski. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa, 2012. S. 18–26.
8. Pawłowski A. Promocja języka polskiego – między lingwistyką a marketingiem. „*Poradnik Językowy*”. 2015. Z. 8. S. 143–155.
9. Krasowska H. Nauczanie języka polskiego na Ukrainie południo-wschodniej. *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy* / red. J. Tambor, t. V: W kręgu (glotto)dydaktyki / red. A. Achtełik, K. Graboń. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2018. S. 600–614.
10. Levchuk P. Język polski w warunkach ukraińsko-rosyjsko-polskiej trójjęzyczności. Motywacja i preferencje językowe. *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków*. Monografia zbiorowa / red. R. Dębski & W. Miodunka. Księgarnia Akademicka, Kraków, 2016. S. 201–214.
11. Seretny A. & Lipińska E. ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego. Kraków: Universitas, 2005.
12. Seretny A. Kompetencja leksykalna uczących się języka polskiego jako obcego w świetle badań ilościowych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2011.

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

<i>Заблоцький Юрій Валерійович</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	3
<i>Клименко Тетяна Анатоліївна, Шкурко Олена Василівна, Амичба Дімона Петрівна</i> МЕТОДИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ У СВІТІ	8
<i>Підгорна Анна Борисівна, Моїсєнко Ольга Андріївна</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕДАЧІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. ФАУЛЗА «THE COLLECTOR»)	12
<i>Худолій Анатолій Олексійович</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	16

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

<i>Альбота Соломія Миколаївна</i> ЛІНГВОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ МОДЕЛІ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ У ПЕРІОД ВАКЦИНАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ	21
<i>Буда Володимир Андрійович, Заваринська Ірина Федорівна, Нестайко Ірина Миколаївна</i> ДО ПРОБЛЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СЕМАНТИКИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ	25
<i>Матіяш-Гнедюк Ірина Михайлівна, Лисак Ксенія Миколаївна</i> ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ <i>FAMILY</i> У БРИТАНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	29
<i>Плахтій Анастасія Олександрівна</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СУБКОНЦЕПТУ АНГЛІЙЦІ В РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ	34
<i>Савчук Тетяна Степанівна</i> РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ ТА ФОНОСЕМАНТИЧНІ РЕАЛІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	38
<i>Федоренко Світлана Вікторівна, Шеремета Катерина Борисівна</i> СТУДІЮВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ В ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ТА ВЛАСНЕ ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ	42

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

<i>Бебих Валентина Володимирівна, Бицько Наталія Іванівна</i> ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ	46
<i>Винник Ольга Юрївна, Боднар Ірина Миронівна</i> АДРЕСАНТНО-АДРЕСАТНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ПРОГРАМУВАННЯ	50
<i>Воловик Лариса Борисівна, Дедушно Алла Володимирівна</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ	53
<i>Герман Вікторія Василівна, Замошнікова Вероніка</i> ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗВЕРТАНЬ У ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДО ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	56
<i>Гнезділова Ярослава Володимирівна</i> ДИСКУРСИВНА СПЕЦИФІКА МЕТАКОМУНІКАЦІЇ В ТЕЛЕ/РАДІОМОВЛЕННІ	60
<i>Hryciw Nataliya, Syndeha Roksolana</i> PECULIARITIES OF TRANSLATING CHILDREN'S LITERATURE	64
<i>Залужна Ольга Олексіївна, Соколова Владислава Миколаївна</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. ПІЛБЕРТ «ЇСТИ, МОЛИТИСЯ, КОХАТИ»)	68
<i>Ільсько Олена Львівна, Шумейко Людмила Василівна</i> НАПРЯМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДІДЖІТАЛІЗАЦІЇ (ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ)	72
<i>Kalyta Alla, Klymenyuk Vladyslava</i> SYSTEMATIZATION OF HOLOPHRASTIC CONSTRUCTIONS' PROPERTIES	76
<i>Kachmar Olga</i> ECONOMIC DISCOURSE AS A TYPE OF INSTITUTIONAL DISCOURSE	80

<i>Kachmar Olga, Yeryomenko Victoria</i> IDEATION DISCOURSE: MEANS OF COMMUNICATIVE EFFECT ACHIEVEMENT (ON THE MATERIAL OF TED-PLATFORM)	85
<i>Костенко Ганна Миколаївна</i> СВОЄРІДНІСТЬ ВИРАЖЕННЯ ДЕЙКСИСУ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ	91
<i>Левко Олександр Вадимович, Запольська Валерія Валеріївна,</i> ГРАМАТИЧНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ П'ЯТОГО ВІРША КАТУЛЛА «ДО ЛЕСБІЇ»	95
<i>Tsapro Galyna, Sivaieva Olha</i> DOES PANDEMIC HAVE A SILVER LINING? A CONTRASTIVE CORPUS STUDY OF COLLOCATIONS WITH PANDEMIC IN MEDIA TEXTS	100
<i>Шумейко Олена Анатоліївна</i> МОДИФІКАЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЗВОРОТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ К. ХХ СТ.	104
<i>Якібчук Марія Василівна</i> «УРОК НАУКОВОЇ ЧЕСНОСТІ»: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРНЮ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 20 СТОЛІТТЯ	107

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Андрушенко Олена Юріївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОГО СИНТАКСИСУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЇ ФОКУСУВАЛЬНИХ АДВЕРБІВ	111
<i>Грицевич Юрій Васильович</i> СЛОВНИК ГОВІРКИ СЕЛА КОНИЩЕ КОВЕЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	116
<i>Dobosh Oksana, Saban Olesia</i> THE ARCHETYPAL SYMBOLS OF LIGHT AND DARKNESS IN THE BREXIT SAGA	120
<i>Гурмак Юлія Михайлівна, Ключіньська Ірина Михайлівна</i> ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ ІДЕОЛОГІЇ АБСОЛЮТИЗМУ	124
<i>Калимон Юлія Олександрівна</i> ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД	128
<i>Круглій Олена Ростиславівна, Козак Алла Володимирівна</i> УТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЛАНЦЮЖКІВ І ПАРАДИГМ КОМБІНУВАЛЬНИМИ ФОРМАМИ	131
<i>Leonova Nataliia, Serdiuchenko Yuliia</i> SOME THEMATIC GROUPS OF MINOR GENRE FORMS OF INFORMATION. SYNTACTIC FEATURES	135
<i>Новіцька Оксана Іванівна</i> ПОЛОНІЗМИ У ГОВІРКАХ ПІДГАЄЧЧИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	140
<i>Сторчак Олег Григорович</i> ПОНЯТІЙНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ <i>APPLICATION</i>	144
<i>Sheverun Nadiia, Dzhurylo Alina</i> PHRASAL VERBS IN THE SYSTEM OF LEXICAL UNITS OF MODERN ENGLISH AND THEIR CLASSIFICATION	148

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

<i>Анісімова Людмила Вікторівна</i> АПОГЕЙ ТІЛЕСНОСТІ В АКАДЕМІЧНОМУ РОМАНІ ДЕВІДА ГАЛЕФА «ПЛОТЬ»	153
<i>Кирильчук Олександр Миколайович</i> КОНТРАДИСКУРСИВНІ ХУДОЖНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ	159
<i>Крупка Мирослава Анатоліївна</i> ЖІНОЧИЙ ПЕРСОНАЖ ЯК ALTER EGO АВТОРКИ У РОМАНІ ІРЕНИ КАРПИ «ДОБРИ НОВИНИ З АРАЛЬСЬКОГО МОРЯ»	163
<i>Нестелєв Максим Аркадійович</i> ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО СТИЛЮ ДОНАЛЬДА БАРТЕЛМІ (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ «ШІСТДЕСЯТ ОПОВІДАНЬ»)	166
<i>Павлик Володимир Іванович</i> ПОЛІТИЧНИЙ ФІЛЬМ У МЕДІАЛІНГВІСТИЦІ: СТИЛІСТИКА, ПЕРЕКЛАД	169
<i>Череповська Тетяна Володимирівна, Бінкевич Олена Михайлівна</i> ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ СЕСІЛІ АГЕРН «ЧАРІВНИЙ ЩОДЕННИК»	173
<i>Шум Ольга Володимирівна</i> ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ОЛЕНІАДА» І. РОЗДОБУДЬКО)	177
<i>Юферева Олена Володимирівна</i> ТЕОРІЯ «МІНОРИТАРНОЇ» ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ: КЕЙС П. КУЛІША	181

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

<i>Антонюк Галина Дмитрівна, Черниш Лілія Зенонівна</i> ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННО-ОСВІТНЬОЇ ПЛАТФОРМИ MOODLE ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ	185
<i>Борзенко Олександра Павлівна</i> ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ	189
<i>Gordyeyeva Anzhela</i> HOW TO DEVELOP ORAL FLUENCY WHEN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	192
<i>Крічкер Ольга Юхимівна, Єремєєва Наталія Федорівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ЗВО	195
<i>Корпало Оксана Романівна, Мицан Дарія Миронівна</i> ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ПЕЧІНКА У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ	199
<i>Лутай Наталія Вікторівна, Бесараб Тетяна Петрівна, Мاستрусеріо Кейт</i> НАВЧАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	202
<i>Liashchenko Olesia, Pylypchuk Tetiana, Vereshchahina Tetiana</i> BIOLOGY STUDENTS' PERCEPTIONS OF INTERNET RESOURCES IN LEARNING ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES	206
<i>Міщук Інна Михайлівна, Юшак Вікторія Миколаївна</i> ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	210
<i>Палькевич Олена Сергіївна</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	213
<i>Потюк Ірина Євгенівна</i> ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОФЛАЙН ТА ОНЛАЙН ФОРМАТИ	219
<i>Штохман Лілія Миколаївна</i> ПЕРЕКЛАД НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	222

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

<i>Дерев'янюк Оксана Андріївна, Тронь Андрій Андрійович</i> ПРЕДИКАТИ ПРИМУСУ ЯК ЗАСІБ КАТЕГОРИЧНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ У СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО РЕЧЕННЯ	225
<i>Колган Олена Володимирівна, Колган Тетяна Володимирівна, Падалка Руслана Миколаївна</i> ПЕРЕКЛАДНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ Е-СЛОВНИКИ ЯК НАГАЛЬНА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ В ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗВО	229
<i>Лисак Галина Олександрівна</i> ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СЕРВІСУ GOOGLE CLASSROOM У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	233
<i>Федько Ольга Миколаївна, Заварусва Інна Іванівна, Бондаренко Лариса Іванівна</i> ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У ПРОЦЕСІ КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ІСТОРІЇ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ	236
<i>Шарова Тетяна Михайлівна</i> УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КОМУНІКАЦІЯ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ	241

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Pawel Levchuk</i> НОВИЙ ПОГЛЯД НА ВИКЛАДАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ. РЕЦЕНЗІЯ ПІДРУЧНИКА PRZEMYSŁAWA GĘBALA I WŁADYSŁAWA T. MIODUNKI, DYDAKTYKA I METODYKA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO I DRUGIEGO	244
---	-----

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»:
серія «Філологія»**

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 11(79)

Головний редактор *А. М. Архангельська*
Відповідальний редактор *І. В. Ковальчук*
Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*
Відповідальний секретар *М. А. Попчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*
Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 29,06. Наклад 100 прим. Зам. № 61–21.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свиначук М. А.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.